

KATONA JÓZSEF
HÁROM SZÍNJÁTÉK

KATONA JÓZSEF KORAI DRÁMÁI

Sorozatszerkesztő
NAGY IMRE

KATONA JÓZSEF

HÁROM SZÍNJÁTÉK

A' Lutza Széke
Aubigny Clementia
A Rózsa

(1812–1814)

KRITIKAI KIADÁS

Sajtó alá rendezte, a tanulmányokat
és a jegyzeteket írta

DEMETER JÚLIA
NAGY IMRE

BALASSI KIADÓ · BUDAPEST

A kézirat az NKFI K119580 sz. program keretében készült

A könyv kiadását támogatta

Lektorálta
SIRATÓ ILDIKÓ

© Demeter Júlia, Nagy Imre, 2020

ISBN 978-963-456-065-4

Felelős kiadó a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Gilicze Ágnes
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Tördelte Hollós János
A borítót tervezte Szák András

A nyomdai munkálatokat az OOK Press Kft. végezte
Felelős vezető Szathmáry Attila

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
A' LUTZA SZÉKE (Sajtó alá rendezte Demeter Júlia)	11
A' LUTZA SZÉKE Karátson Éjtszakáján.	13
Lucza széke	67
Karátson' Éjtszakáján	67
Lucza széke.	101
JEGYZETEK	165
Tárgyi, nyelvi és dramaturgiai magyarázatok, konkordanciák	167
Az egyes szöveghelyekre vonatkozó magyarázatok	167
A cselekmény ideje, helyszíne, szereplői	169
Dramaturgia	169
Strukturáltság	176
Szöveghagyomány	181
A <i>Luca széke</i> fennmaradt kéziratai	181
A három közölt drámakézirat	
keletkezéstörténete, jellemzése	189
A' <i>Lutza széke</i> Karátson' <i>Éjtszakáján</i> (cenzor: 1822)	189
A kézirat leírása	189
A másoló személyéről	190
Udvarhelyi Miklós és Katona József kapcsolata	190
A cenzor utasítása	191
A kézirat utólagos javításairól	191
A szerepfelsorolás utólagos kiegészítései (1v)	192
A szöveghelyéről	194
Függelék: az 1822. december 27-i kolozsvári előadás színlapja	195
<i>Lucza széke</i> Karátson' <i>Éjtszakáján</i> (1838)	197
A kézirat leírása	197
A címlap kérdései: a másolás időpontja	197
A leíró: Gönczy Sz. Sámuel	199
A szereplista utólagos kiegészítései: Futó János és társulata	199

Az 1838-as drámaszöveg rövidítései, változtatásai	
az 1822-es cenzori datálású kéziratához képest	202
Egy bizonyítatlan hipotézis	207
A szövegközlésről	208
<i>Lucza széke</i> (1841)	209
A kézirat leírása	209
A cenzor	210
A másoló kezek	210
A sugópéldány utólagos törlései, javításai	
az 1822-es cenzori datálású kéziratához képest	212
E sugópéldány előadásai	213
A szövegközlésről	219
A <i>Luca széke</i> kiadásai	220
A <i>Luca széke</i> előadásai	221
Ortográfia, nyelvállapot	224
Keletkezéstörténet	226
A lehetséges források	227
A <i>Luca széke</i> néprajzi forrásai	230
A sötét babona	233
Utóélet	234
A <i>Luca széke</i> irodalmi-kritikai recepciója	234
A <i>Luca széke</i> a későbbi színpadon	240
A szövegközlésről általában	240
AUBIGNY CLEMENTIA (Sajtó alá rendezte Demeter Júlia)	241
Aubigny Clementia vagy is A' Vallás miatt való	
Zenebona Frantzia Országban 4 ^{ik} Henrik alatt.	242
Aubigny Clementia vagyis a Vallás miatt való	
Zenebona Frantzia Országban 4 ^k Henrik alatt.	243
JEGYZETEK	367
Tárgyi, nyelvi és dramaturgiai magyarázatok, konkordanciák	369
Az egyes szöveghelyekre vonatkozó magyarázatok	369
Dramaturgia és forráshasználat	374
Az <i>Aubigny Clementia</i> forrásai	374
Louis d'Ussieux: <i>Le Décaméron françois</i>	374
Történelmi tárgy, novellaműfaj d'Ussieux műveiben	375
D'Ussieux <i>Clémence d'Entragues, ou le Sièg d'Aubigny</i>	
novellájának cselekménye	380
D'Ussieux <i>Décaméronjának</i> német fordításai	381
A német fordítás a korabeli könyvjegyzékekben	382
A német fordítás szövege	382
Német feldolgozások a 18. században	383

Német feldolgozások a 19. század elején	384
A <i>Clémence d'Entraques, ou le Siège d'Aubigny</i> drámai feldolgozásai	385
Melyik szöveg lehetett Katona forrása?	388
Az <i>Aubigny Clementia</i> dramaturgiai jellemzői (1) –	391
A dráma viszonya a d'Ussieux-novella és/vagy a német fordítás szövegéhez. További források	391
A zarándokmotívum	393
Dialógusok a vallásokról	394
Az <i>Aubigny Clementia</i> dramaturgiai jellemzői (2)	399
Szöveghagyomány	403
A kéziratokról	403
<i>Aubigny Clementia</i> , 1813/1816	403
<i>Aubigny Clementia</i> , 1826	405
Az <i>Aubigny Clementia</i> 1816-os és 1826-os kéziratának viszonya	405
Az <i>Aubigny Clementia</i> magyarítása: a <i>Hedervári Cecília</i>	407
A kiadásokról	408
Az <i>Aubigny Clementia</i> kiadásai	408
A <i>Hedervári Cecília</i> kiadásai	408
Az előadásokról	408
Az <i>Aubigny Clementia</i> előadásai	408
A <i>Hedervári Cecília</i> előadásai	411
Ortográfia, nyelvallapot	412
Keletkezéstörténet	414
Az 1816-os kézirat keletkezése és története	414
Az 1826-os kézirat keletkezése és története	414
A <i>Hedervári Cecília</i> kéziratának keletkezése, szerzője	415
A magyarító és/vagy a színházi kéz változtatásai	416
A magyarítás történelmi forrása/háttere	418
A szövegközlésről (<i>Aubigny Clementia</i> , 1816)	419
A szövegközlésről (<i>Aubigny Clementia</i> , 1826; <i>Hedervári Cecília</i>)	419
Utóélet	421
Az <i>Aubigny Clementia</i> irodalmi recepciótörténete	421
A <i>Hedervári Cecília</i> irodalmi recepciótörténete	421
Az <i>Aubigny Clementia</i> és a <i>Hedervári Cecília</i> színpadi recepciótörténete	422
A RÓZSA VAGYIS: A TAPASZTALATLAN LÉGY	
A PÓKOK KÖZÖTT (Sajtó alá rendezte Nagy Imre)	423
A rózsá vagyis: a tapasztalatlan légy a pókok között.	425
JEGYZETEK	469
Tárgyi, nyelvi és dramaturgiai magyarázatok, Konkordanciák	471
Az egyes szöveghelyekre vonatkozó magyarázatok	471

A cselekmény ideje és helyszíne	477
A vígjáték szereplői	477
Dramaturgia	479
Szöveghagyomány	481
A szerzőség kérdése, a kézirat sorsa és hitelességének megállapítása	481
Kiadások	483
Előadások	484
Ortográfia, nyelvéllapot	484
Keletkezéstörténet	489
Katona József és <i>A' tündér almák</i>	496
(A Katona-hagyaték egy apokrif kéziratáról)	496
Katona József és a pesti magyar színtársulat	498
(A <i>Rózsa</i> színháztörténeti kontextusa)	498
<i>A Rózsa</i> és a 19. század eleji vígjáték	503
(Műfajttörténeti kontextus)	503
<i>A Rózsa</i> utóélete	508
Irodalomtörténeti recepció	508
Színháztörténeti recepció	511
BIBLIOGRÁFIA, NÉVMUTATÓ, ILLUSZTRÁCIÓK	515
Bibliográfia	517
Névmutató	527
Illusztrációk	531

Előszó

A „Katona József korai (*Bánk bán* előtti) drámáinak kritikai kiadása II.” című kutatási program (NKFI K119580) másodikként – a 2018-ban kiadott *Jerú'sálem' Pusztulása* után – megjelenő kötete három színdarabot foglal magában. *A' Lutza Széke* 1812 végén keletkezett, az *Aubigny Clementia* 1813-ban, *A Rózsa* pedig 1814-ben. Ezek a művek Katona eredetiség felé vezető útjának állomásai. *A Rózsa* Katona egyetlen vígjátéka, de a másik két színdarab is szerencsés végkifejletű. *A' Lutza Széke* a cseljáték dramaturgiájának elemeit is felhasználja. Az *Aubigny Clementia* Katona történelem iránti érdeklődésének is egyik korai megnyilvánulása, történetfilozófiai és államelméleti szempontból szintén tanulságos. Ezt a három színművet egy közös motívum is összeköti: a színház. *A' Lutza Széke* a korai drámák közül a legnépszerűbb volt jó ideig a színpadon, az *Aubigny Clementia* Katona legbonyolultabb színházi utóéletű darabja, színpadi átdolgozása is született, *A Rózsának* pedig a témája is a színházzal, a színjátékszással kapcsolatos, cselekménye a pesti társulat körében játszódik. Ennek a vígjátéknak csak a (textológiai szempontból különösen érdekes) fogalmazványát ismerjük, de ennek is csupán nyomtatott változatát. Autográf kézírata a másik két színdarabnak sincs, másolatokban hagyományozódtak. Ezért, kritikai kiadásunk elvrendszeréből következően, a nyitott, dinamikus szövegfelfogás módszerét alkalmaztuk: *A' Lutza Székének* három, az *Aubigny Clementiának* pedig két szövegváltozatát közöljük. Ez a megoldás a keletkezőben lévő szöveg irodalomtörténeti tanulságai mellett színház-történeti szempontból sem érdektelen.

Munkánk előmozdításáért köszönettel tartozunk könyvünk lektorának, Sirató Ildikónak, aki gondosságával, értékes megjegyzéseivel és tanácsaival érdemben járult hozzá a kötet végleges szövegének kialakításához, az OSZK Színház-történet Tár munkatársainak, valamint az MTA Textológiai Bizottságának, amelynek tagjai értékes tanácsaikkal segítették munkánkat. Köszönet illeti Gajdó Tamást, aki *A Rózsa* színházi utóéletének feltárásához nyújtott értékes segítséget.

Nagy Imre

A' LUTZA SZÉKE

Sajtó alá rendezte Demeter Júlia

[1r]

Udvarhelyi Miklósémp

A'
LUTZA SZÉKE
Karátson Éjtszakáján.

Néző Játék 3. Fel Vonásban

irta: Katona József.¹

Az első Jelenés ki hagyása mellett meg engedtetik.
Legebam Miskolc, 19. Jan. 1822. ABiro'. maga kezével Királyi Konyv. vizsgáló²

¹ [Az irta: Katona József. kissé vékonyabb és sötétebb tintával, de valószínűleg azonos kézzel utólag besúrvva.]

² [A cenzor 1822-es bejegyzése.] Leg.[ebam] m[aga] k[ezé]vel K[irályi] Konyv. vizsgáló] [A rövidítéseket feloldottuk.]

[Iv]

SZEMÉLYEK³

Grof Vérhanti
Rozina, a felesége
Lázár a fia
Flottiberg, a Grof Ipa
Bertalan, Udvari orvos
Jakab régi hiv szolgája a Grofnak
Körtés, a Grof mindenesse
Agneska saját }
Martonka fogadott } gyermekei
Kultsár }
Szakáts } az Udvarban
Inas }
Kotsis }
Egy Kántaló Toth Deák
Egy Czigány
Bodáts }
Mézes } Parasztok
Egy szozat
Töb Cselédek

³ [A szereplistán több utólagos kiegészítés, a későbbi szereposztás ingadozásait dokumentáló színészekkel; ezeket a drámaszöveget követő jegyzetben hozzuk.]

[2r]

ELSŐ FEL VONÁS

Cseléd szoba Hoszú asztal, mely körül a Cselédek kártyáznak,
Körtésnek egy kis szék, balta a kezébe.

1^{ső} JELENÉS:⁴ Körtés Agneska, Marton, Cselédek.

INAS

Adutt /: *vetnekrá* / Makkot, /: *vetnekrá* /

INAS⁵

Tromfot /: *vetnekra* /⁶ Áhá mijen szépen ki jött a Makk Csákó

KULTSÁR

Mihaszna ha nem volt egyéb amit belé vessek, csak ki kellett adnom

KOTSIS

Semmi, tsak oszszon Kúltásr Uram, hogy ki ne kopjunk az időből.

KULTSÁR /: *el osztya a kártyát, 's jádzanak* /⁷

KÖRTÉS

- 5 Oh én számár, ugy el⁸ töröm a fejemet hogy honnét kellene az utolsó darab⁹
forgátsot el ejteni, hát pedig még az edjik lába nints belé ékezve

AGNESKA /: *Aki eddig Martonkával külön kártyazott az attyához szalad /
Ugyan édes Apám Uram minek bajlodik azon a semiségen, mikor ugy sem ér
az egész dolog egy pipát.*

KÖRTÉS

- 10 Ostoba! amit az őseink, azoknak ősei tisz[2v]teletben tartottak te azt le katzagod,
mint a majom, még a nagy apámtól hallottam azt a Traditiot, hogy ha az ember
Lutza napján elkezdvén egész Karátsonig egy kis széket tsinál, de minden nap
tsak forgatsot kell el ejteni, vagy és egy vágást tenni, ezen széketksével osztán
Karátson ejtzakáján punctum 11 orakor mennyen az ember a Templomba, és¹⁰
a tornáztzba üllyön rá, ekkor¹¹ meg láttya a boszorkanyokat.

⁴ JEL. [A rövidítést feloldottuk.]

⁵ [SOLT elhagyta a második INAS szerepnevet. (KATONA, 1959, I., 827.)]

⁶ [SOLT közlésében mindhárom esetben a *rá* helyett *reá*. (KATONA, 1959, I., 827.)]

⁷ [Az 1^{ső} JELENÉS...*el osztya a kártyát, 's jádzanak* rész utólag, egy-egy függőleges, ferde, fekete, ill. piros ceruzás vonallal áthúzva.]

⁸ <el> [Utólag piros ceruzával kihúzva.]

⁹ [A *darab* szó felülről betoldva.]

¹⁰ [SOLT: az és hiányzik. (KATONA, 1959, I., 828.)]

¹¹ [SOLT: *akkor*. (KATONA, 1959, I., 828.)]

- AGNES /: *nevet* /
- 15 Hiszen ha az igaz volna,¹² ugyan nagy ostoba volna¹³ az a boszorkány hogy oda
menyen és magát meg esmertesse
- KÖRTÉS
- Már azt ők lássák.
- MÁRTON /: *Agneska mellé megy és meg fogja a kezét /*
- De bizony Agneska ezen reszben magam is Apám Uram mellett tartok, mert
lám inkább¹⁴ hidje az ember azt a mit egész világ hisz mint sem egyedül önnön
- 20 maga ne hidjen.
- AGNES
- De Mártonka hát el ment az eszed?
- KÖRTÉS
- De neked nints helyén, node most nints ideje a disputationak, az éjfél meg fogja
mutatni hogy mitsoda iszonyú foganattya leszsz [3r] a Lutza székének – Márton!
add ide fiam azt a kis forgátsot a földről, éppen olyan forma mint egy éketske,
- 25 itt van már hézak bele teszem egyet tsapok rá a balta fokkal, és meg lesz ékezve
- KULTSÁR
- Nem ugy pajti! nem kell hamissággal játszani, hiszen én Zöldet adtam, 's¹⁵ kend
makkot adott rá,
- SZAKÁTS
- Hm régen látom én már azt, de nem szoltam mint hogy nem akartam galibát
tsinálni, mindég¹⁶ pakliz ökeme, azért hánya ollyigen az aduttokat,
- KOTSIS
- 30 Miért nem üti Kultsár Uram pofon,
- INAS
- Enye!¹⁷ vajon, – a kotsisok azt gondolyák hogy mindég a lovakkal beszélnek
- KOTSIS
- Azt ám, azért beszéllek most kendel,
- INAS
- Pimasz
- KOTSIS
- Őkór.
- INAS
- 35 Egy ijjen lo tsiszár mondja azt nékem

¹² <volna> [Utólag piros ceruzával áthúzva, fölé betoldva:] *lenne*

¹³ <volna> [Utólag piros ceruzával áthúzva, fölé betoldva:] *lenne*. [SOLT közlésében e második *volna* hiányzik. (KATONA, 1959, I., 828.)]

¹⁴ [SOLT: az *inkább* hiányzik. (KATONA, 1959, I., 828.)]

¹⁵ [SOLT: *és*.]

¹⁶ [SOLT: *mindig*. (KATONA, 1959, I., 828.)]

¹⁷ [A felkiáltójel előtt vessző.]

KOTSIS

Ereszsen tsak Kultsár Uram had zuditsak egyet a füle közzé, mint a csás lo-
vamnak.

KULTSÁR

No no, bizony majd öszvevesznek egy pár dión,

KÖRTÉS

No! mi dolog van itt? talán tsak nem veszekedés! lántz hortát, azt tsak ki kérem
40 magam[3v]nak¹⁸ most mindjárt helyre kell ülni, különben terengettét –

MIND /: *le ülnek, 's kártyáznak* /²⁰

MARTONKA /: *Agneshez* /

Te egy szót se szolly *a mi*²¹ szeretetünkről,²² mert bizon semi se lesz *a mi*²³
házasságunkból

AGNES

Miért he?

MARTON

Azért 1^{ször} mert látod én szegény kotza²⁴ gyermek vagyok, 2^{ször} – –

AGNES /: *belevág* /

45 Szamár hiszen ha így beszélsz soha se leszek²⁵ feleséged,

MÁRTON

De hogy nem, majd tsalárdsággal fogjunk a dologhoz, neked boszorkányá kell
lenned,

AGNES

Oh te Jupiter Csikoja, /: *kivülről zordulás* / Jaj Istenem miaz?

MARTON /: *az ablakhoz szalad* /

A biz a Nagyságos²⁶ Urfi a kert ajtaját rugta bé,

KÖRTÉS /: *szánakozva*²⁷ /

50 Szegény Urfi mihejst tsak eszembe jut is mindjárt meg telik nyállal a szám, és
sirhatnám, Szegény gyermek mivé lett ő az anya halála után valo bánatyába²⁸

¹⁸ [KULTSÁR *Nem úgy pajti...*KÖRTÉS *ki kérem magam* rész utólag egy fekete és egy piros ceruzás, függőleges vonallal áthúzza.]

¹⁹ [SOLT: *és*. (KATONA, 1959, I., 829.)]

²⁰ <nak most mindjárt helyre kell ülni, különben terengettét – MIND /: *le ülnek, 's kártyáznak* > [A korábbi áthúzás folytatásaként, ugyancsak utólag, barna tintával áthúzza, ez fekete ceruzával megerősítve, majd e fekete vonal újabb, háromszori, kék ceruzás, keresztbe kihúzása jelzi, hogy mégsem hagyták ki e szövegrészt az előadásból.]

²¹ ami [Emendáltuk.]

²² szere<tet>lmünkről [Utólag piros ceruzával javítva; az *lm* beszúrva.]

²³ ami [Emendáltuk.]

²⁴ [A *kotza* utólag piros ceruzával áthúzza.] [SOLT: *kósza*. (KATONA, 1959, I., 829.)]

²⁵ [SOLT: *leszek a*. (KATONA, 1959, I., 829.)]

²⁶ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

²⁷ szánakozva [Emendáltuk.]

²⁸ [SOLT: *bánatyában*. (KATONA, 1959, I., 829.)]

KULTSÁR

De hiszen azt szokták mondani, ne szolly szám, nem fáj fejem.

KÓRTÉS

Kultsár Uram talán a Nagyságos Aszonyunk hirtelen halálát érti,

KULTSÁR

55 Jaj – ki tudja – éj mit nékem is meg holt az anyám, másnak is, azért nem vesz-
tyük [4r] el az eszűnket, héj valami másnak kell lenni a dologban, a min a mi
Urfink anyira el gondolkodott hogy az esze is ki fitzomodott.

KÓRTÉS

60 Én is akartam már azon okoskodni, de nem mertem, és az a tsudáknak tsudája,²⁹
hogy ha az ember az anya nevét emliti néki, mindjárt sir, – sokszor őrülségébe
gyilkosságról is szoll, – Lázárnak hívják, de ugyan valósággal Lázár is ám
szegény, – no de semi – játszunk, ne gyűjtsük az epénket,

MIND /Leülnek, 's jádzanak /³⁰

AGNES

Márton te, elébb egy szót ejtettél, hát miért kell nékem boszorkányá lennem.

MÁRTON

65 Ez tsak egy kis furtsaság lesz, Látod pro forma én-is tsináltam egy Lutza széket
annak az erejét ugyan nem hiszem, de lásd leg alább hasznunkra fordíthatom,
majd midőn ő a Templomba megy, én valami sürgető dolog végett vissza hívom
azomba³¹ addig el mulik a 11 ora, és aző gondolattya szerént semi ereje sem lesz a
Lutza székének, Én azomba³² el szőköm tőlle, és vége lévén az ahítatosságnak,³³
nagy rémüléssel azt hazudom néki hogy tégedet azok közt láttalak akik a mint
ő mondja mind háttal ülnek visszafelé.

AGNES

Hát ha meg égetnek?

[4v]

MARTON

70 Dehogy, bizd tsak reám, /: kívülriül /³⁴ Segítség. Segítség, gyilkos!

MIND

Mi dolog van, odakint, tsak utanna /: el /

²⁹ [KULTSÁR *De hiszen azt szokták mondani... és az a tsudáknak tsudája* rész utólag kihúzza: egy fekete és egy piros ceruzás vonallal; a piros vonalon keresztben apró kék vonalkák jelzik, hogy ezt a törlést utóbb érvénytelenítették.]

³⁰ < – no de semi – játszunk, ne gyűjtsük az epénket, MIND /Leülnek, 's jádzanak /> [Utólag feketével kihúzza, majd a kihúzás keresztben két kék vonallal áthúzza. Az utasítástól jobbra a margón fekete ceruzával ¶ jel.]

³¹ [SOLT: *azonban*. (KATONA, 1959, I., 830.)]

³² [SOLT: *azonban*. (KATONA, 1959, I., 830.)]

³³ [Az *ahítatosságnak* kezdő *a*-jára utólag, kék ceruzával rátéve az ékezet. SOLT is: *áhitatosságnak*. (KATONA, 1959, I., 830.)]

³⁴ [A *kivülriül* utólag – az utasítást jelezve –, két kék ceruzás vonallal aláhúzza, betoldva ugyanazzal: *Bertalan*.] [SOLT: *Kivülriül*. (KATONA, 1959, I., 830.)]

AGNES

Jaj Istenem gyilkost kiáltottak, /: *utánnok szalad* /

MARTON

El ne felejsd hogy boszorkányá leszel³⁵ /: *el* /³⁶

2^{DIK} JELENÉS: Változás³⁷

Grof szobája

Grof, azután Jakab.

GROF /: *bé szalad* /³⁸

75 Gyilkost kiáltottak, innét jött a riadás, mit jelentsen ez a lárma? talán tsak
nem ütöttek haramiák a Kastéjomra, de ilyen éllyel amidön mindenfelé ébren
vannak az emberek, – éppen jó hogy jósz Jakab hát mi történt?

JAKAB

Semi olyan különös Nagyságos³⁹ Uram.

GROF

Nos! Nos.

JAKAB

A szerentsétlen Urfi.

GROF

80 Mi történt véle?

JAKAB

Semi Nagyságos⁴⁰ Uram! kevéssel ez előtt kalapját szemére nyomván bé ballagott
a kertbe és a havas fákkal beszélgetett, végre a midön onnét ismét ki jött, utyába
esett a Doctor Ur, kit ő véletlen mejen ragadott, és azért esett, első ijedségébe a
Doktor által a gyilkos kiáltas, de a szokás szerint a meg boldogult Nagyságos⁴¹

85 Aszony nevét említ[5r]vén nekíe⁴² meg szünt ötet fojtogatni

GROF

A bolond – miért is eresztitek ki a házból – nemzetség tsufja.

JAKAB

Botsánatot kért a Doktor Urtól, azt mondta hogy nékie⁴³ ugy tezett mintha
Jupiter vagy Hercules lett volna, aki az oroszlánt fojtogatta, azután mind a kettő
a szobájába bé ment.

³⁵ [SOLT: *lészel*. (KATONA, 1959, I., 831.)]

³⁶ [A bal margón utólag, fekete ceruzás ¶ jel.]

³⁷ JEL. *Vált*. [A rövidítéseket feloldottuk.] [A *Vált*. utólag, (az utasítást jelezve), kék ceruzával erősen aláhúzva, a bal margón ugyancsak késsel: *Változás*.]

³⁸ [SOLT: *beszalad*. (KATONA, 1959, I., 831.)]

³⁹ Ngos [A rövidítést feloldottuk.]

⁴⁰ Ngos [A rövidítést feloldottuk.]

⁴¹ Ngos [A rövidítést feloldottuk.]

⁴² [SOLT: *nekíe*. (KATONA, 1959, I., 831.)]

⁴³ [SOLT: *nekíje*. (KATONA, 1959, I., 831.)]

GROF

90 Jol van, jol, – magam akarok lenni.

JAKAB /: *mentibe* /

Atyai szeretet, atyai szeretet /: *el* /

3^{IK} JELENÉS:⁴⁴ Grof maga

El kell a gyermeket magam mellől távoztatnom mert már a gyanut a fejemre hozta, és végre még a gyalázatot is, tul, tul véle a tengereken is ne hogy a hohér keze alá adja szerentsétlen attyát, /: *kesperüen a fejét meg üti szánva* / Oh Rosina

95 Rosina, hitetlen Rosina /: *dühössen neki megy a Rosina képének mely a falon függ* / Fére, fére vele /: *el hanyatlik tsendesen* /⁴⁵ Oh én még mostis szeretem ötet, ki mondhatatlanul szeretem.

4^{IK} JELENÉS:⁴⁶ Lázár és Grof.

LÁZÁR /: *hirtelen bé lép*,⁴⁷ *de meg látván az attyát tsendes fantasiával tetteti magát, mosojogva a küszöbre tekint* / [5v]

Ostoba építő mijen magasra tsinálta ezt a küszöböt – tsudállatos – ezt által lépi az ember már egészszen ujj spherába találya fel magát⁴⁸ – Hm, a halál sem egyéb
100 egy ijjen küszöbnél, boldog az, aki azt botlás nélkül által lépheti, /: *keservessen* /
Ö⁴⁹ már által lépte, oh Anyám, szerentsétlen Anyám,

GROF /: *El bámulva* /

Szerentsétlen, jaj nékem, a gyermek szerentsétlennék nevezi ötet,

LÁZÁR

A Halálnál egy ujj életbe lépünk – a halálos ágy azon gyermeki böltső melyből mint a fenix hamvából ujj férgetskék⁵⁰ pesdülünk ki – igen – igen – igen, – ezt
105 a küszöböt meg esmerjük, de hogy azon tul mi vagyon árok-é,⁵¹ vagy domb?
/: *megáll* / Az én fekete hatzukájú⁵² tanitom azt mondá hogy örökké valóság!⁵³
jambor nevet tudtál néki adni de hogy mi légyen azt meg fejteni nem tudtad,
/: *elevenen* / Bizonyoson egy ároknak, egy nagy ároknak kell lenni a melyből
soha ki nem gázolunk /: *meg akad* / soha! de hát az ismét mi, megint egy görts,

⁴⁴ JEL. [A rövidítést feloldottuk.]

⁴⁵ /: *el hanyatlik* / *tsendesen* / [A középső / jelet elhagytuk.]

⁴⁶ JEL. [A rövidítést feloldottuk.]

⁴⁷ [SOLT: *belép*. [SOLT: *A gróf*. (KATONA, 1959, I., 832.)]

⁴⁸ [SOLT: *találja magát*. (KATONA, 1959, I., 832.)]

⁴⁹ [Az Ö-re utólag kék ceruzával kitették a hosszú ékezetet: Ö.]

⁵⁰ [SOLT: *férgetskék gyanánt*. (KATONA, 1959, I., 833.)]

⁵¹ ároké [Emendáltuk.]

⁵² <hatzukájú> taláros [Utólag, fekete ceruzával áthúzva és föléírással javítva.]

⁵³ [Az *örökké valóság* utólag ceruzával, egybeírást jelezve összehúzza.]

110 /: *mosogva*⁵⁴ / Balgatag, hiszen az álom meg mondja néked – sokszor nagy posványba gázol az ember – igyekeznek⁵⁵ abból ki vergődni, de hijába, mert se vége se hossza, – egy nyombol se ide sem oda nem mehet – ez, ez – és még is fel ébredvén tsak katzagják az emberek, és azt⁵⁶ mondják tsak álom volt, bolondok.

[6r]

GROF /: *szelid hangon* /

Fiam!

LÁZÁR

115 Mi vala⁵⁷ ez? Fiam! azt mondja egy esmeretes⁵⁸ hang, én itt nem látok atyát, egy szakállas publicanusnál egyebet, aki el követet gonosságait sirattya, sirasd szegény lélek, lám én nem vagyok olyan rosz mint némelyek, még is sirnom kell azon vétkekért, melyet az első ember el követett,

GROF /: *Atyai szeretettel* /

Fiam, nem esmersz⁵⁹ engem,?

LÁZÁR

120 Igen is. Te egy itelő biro vagy, aki az igazakat el kárhoztatod, a gonoszaknak pedig szárnyaidat emeled, Hidd el nékem sokan vagynak kik feleségeiket képesek meg ölni – de az⁶⁰ tsekejség – Lám Néró az Annját meg fertéztetvén elevenen fel bontatta,⁶¹ a galamb pedig⁶² meg iszsza tulajdon tojássát, pedig abból néki egy szerelmes fia származna.

GROF

125 Utállom őtet, meg⁶³ az ő Anyja házamat bestelenitette meg /: *utálattal néz a fiára* / Oh Rosina Rozina!

LÁZÁR /: *magába* /

Ez az én jel szóm /: *nagyon* / Oh mitsoda nevezet, hol voltam? hol vagyok? /: *körül nézi magát* / Itt? hogy jöttem én ide? oh fejem, szerentsétlen fejem.

GROF

Roszul vagy fiam,?

⁵⁴ [SOLT: *Mosolyogva*. (KATONA, 1959, I., 833.)]

⁵⁵ [SOLT: *igyekeznek*. (KATONA, 1959, I., 833.)]

⁵⁶ és <tsak> azt [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.] [SOLT: a *csak* és az *azt* is hiányzik. (KATONA, 1959, I., 833.)]

⁵⁷ Mi <vala> volt [Utólag, fekete ceruzával áthúзва és föléírással javítva.]

⁵⁸ <e>ismeretes [Utólag, fekete ceruzával áthúзва és ráírással javítva.] [SOLT: *esméretes*. (KATONA, 1959, I., 833.)]

⁵⁹ [SOLT: *esmérsz*. (KATONA, 1959, I., 833.)]

⁶⁰ [SOLT: *ez*. (KATONA, 1959, I., 833.)]

⁶¹ <meg fertéztetvén elevenen fel bontatta,> [Utólag, piros ceruzával áthúзва, a margón betoldva: *megölte*.]

⁶² galamb <pedig> meg iszsza [Utólag, piros ceruzával áthúзва.]

⁶³ [SOLT: *mert*. (KATONA, 1959, I., 834.) Nem emendáltuk.]

LÁZÁR

130 Oh nagyon, igen nagyon, mintha álmodtam volna, igen el vagyok fáradva,
engedd Atyám hogy le üllyek /: *nyaká[6v]ba esik* / Szeretné engem?

GROF /: *meg tsokollya* /

Az Anyád az én Rozinám volt,

LÁZÁR

Szép mint a galamb, tiszta mint az angyal, oh, oh,

GROF /: *Komorán* /

Nints már többé

LÁZÁR

135 Nints? oh ojjan keservesen sirhatnám ha rá emlékezem, látod Atyám némely
emberek jól tudják azt hogy az emberi ész azt⁶⁴ is ki tanulta miképpen kellyen
a haj szálan végig nezni; mert láttya Groff Uram a haj éppen olyan mint a nád,
végig lehet látni az üregségin,⁶⁵ és még⁶⁶ azt is gondollyák hogy a dorongnyi
tselekedeteiket nem fogja az ügyes szem észre venni – Atyám /*elkeseredve* / én
140 téged nem utállak,

GROF

Gyermek talán ismét az órűltség turja az agy velődöt?⁶⁷

LÁZÁR

Én Istenem, én Istenem, hiszen tsak azt akarom mondani, hogy azén jó Anyám
egy igen engedelmes bárány volt, ő úgy élt amint néktek tertzett, és kíván-
ságtokra akkor is halt meg amikor néktek tertzett, egyszerre mint mikor egy
145 gyertyát el fujnak.

GROF /: *mérgeesen* /

Gyermek tsak egy szót még erről életedbe⁶⁸ reszkess.⁶⁹

[7r]

5^{rk} JELENÉS:⁷⁰ Lázár egyedül

Reszkess /: *mosojogva* / Mitől tudjon egy órűlt reszketni adjatok lántzot annak
a bolondnak aki szemetekbe mondja az igazságot, mi is vagyok én most? Egy
Perillus aki réz ökröt készített⁷¹ egy Tirannusnak, és tsak⁷² magát emészti abba,
150 – tsak egyedül létembe szabad nékem érett észszel hozzád szollanom menyei

⁶⁴ [SOLT: *ész már azt*. (KATONA, 1959, I., 834.)]

⁶⁵ üreg<ségin>én [Utólag, piros ceruzával áthúзва.]

⁶⁶ [SOLT: *mégis*. (KATONA, 1959, I., 834.)]

⁶⁷ <turja az> szállta meg [Utólag a *turja* fekete, az *az* piros ceruzával áthúзва, fölējük fekete ce-
ruzával betoldva: *szállta meg*.]

⁶⁸ [SOLT: *életemben*. (KATONA, 1959, I., 835.)]

⁶⁹ [A jelenet végére piros ceruzával betoldva: *el*.]

⁷⁰ JEL. [A rövidítést feloldottuk.]

⁷¹ [SOLT: *készíte*. (KATONA, 1959, I., 835.)]

⁷² [SOLT: a *csak* hiányzik. (KATONA, 1959, I., 835.)]

bóltsség, Adtál é hatalmat egy Fiunak tulajdon Attya ellen? – nem – nem – én
ö ellene semit sem tsinálhatok⁷³ mert a természet ötet Atyamnak rendelte, Arra
nékem hatalom nem adatott, mert hiszen akkor éppen annyi volna mintha
az ingadozo nád szál boszankodna a természet urára hogy⁷⁴ ö miért nem egy
155 magas czedrusfa⁷⁵ /: *a kép eleibe terdel* / Botsáss meg anyám nem utálhatom
férjedet mert ö nékem Atyám.

6^{IK} JELENÉS:⁷⁶ Flottiberg, Lázár.

FLOTTIBERG⁷⁷

Mijen tsendességbe van – a Leányom képe előtt terdepel, oh vajon melyik fiu
szerette valaha azö édes anyát így?

LÁZÁR /: *Fel kél meg tsokollya a kezét, 's keservesen ránéz* /

FLOTTIBERG

160 Sirsz édes gyermekem? nó hálá Istennek, a könyvek tágitói szoktak lenni a fajt-
almaknak

LÁZÁR /: *Zokogni kezd* /

[7v]

FLOTTIBERG

Imé letsokolom azon könyeket melyek kedves Rozinámért fojnak; de tsende-
sedj, hiszen minden embernek eza' sorsa, edjikfa⁷⁸ el rothad, azért hogy más
tsemete nőjjön belőlle, nyugodj meg⁷⁹ az örök el rendelésen édes⁸⁰ Gyermekem,
és töröld le kőnyeidet

LÁZÁR

165 Oh nagy Atyám, kedves nagy Atyám! tsak egyedül te vagy az aki engem szánsz,
sirsz mikor sirok – oh hidd el jobb volna ha némely emberek nem is imádkoz-
nának, mert egy ijjen fül mint az enyém könnyen egy hasadékra lapul, és az
egész ahitatosságot meg hallya, – De fájdalom a töredelmes is tsak sohajtással
emelkedik az Istenhez, és én semit sem tudok – és még is ha te azt tudnád a mit
170 én hallottam el felejtkeznél⁸¹ 70 esztendődről, és a tsillagokat is le káromolnád
az ég boltozattyáról⁸²

⁷³ <tsinálhatok> tehetek [Utólag, piros ceruzával áthúzva, a *tehetek* fölírással betoldva.]

⁷⁴ [SOLT: *urára azért, hogy*. (KATONA, 1959, I., 835.)]

⁷⁵ czedrus<fa> [Utólag, piros ceruzával áthúzva.]

⁷⁶ JEL. [A rövidítést feloldottuk.]

⁷⁷ [Flottiberg szerepneve a jelenetben végig a *b* után rövidítést jelző ~ tildével: mi a teljes szerepne-
vet kiírtuk.]

⁷⁸ e<dj>ikfa [Utólag, barna tintával áthúzva.]

⁷⁹ [A *meg* szóban az *eg* utólag, ráírással, fekete ceruzával megerősítve.]

⁸⁰ [SOLT: az *édes* hiányzik. (KATONA, 1959, I., 836.)]

⁸¹ [A *felejtkeznél zn* betűkapcsolatában javítás vagy tollhiba látható.]

⁸² <és a tsillagokat is> le káromolnád <az ég boltozattyáról> [Utólag, piros ceruzával áthúzva és az
ég boltozattyáról alá *lelketet* beszúrva.]

FLOTTIBERG

Nem fiam, bizonyosan nem – türnék mint te, sirnék mint te –

LÁZÁR

El hiszem! tsak ősz haj szálaidra tekintek el hiszem – hidd el az agyvelőm igen erőss, / *tsenget* /

7^{ik} JELENÉS: Jakob, Előbberiek⁸³

LÁZÁR

175 Éppen jó hogy te jössz, Öreg, téged⁸⁴ akartalak hivatni / *széket ádnéki*⁸⁵ / Ülly le kedves Öreg.⁸⁶
[8r]

JAKAB

ÉN kedves Urfi, azt gondoltam hogy – hogy nyugott elmével leszen

LÁZÁR

Oh én nyugodt vagyok – arról a nagy Atyám tehet bizonyrágot – ülly le te is nagy Atyám, üllyetekle

FLOTTIBERG

180 No tsak új le mellém öreg, ha az unokám úgy akarja,

JAKAB

ÉN arra érdemetlen vagyok,

LÁZÁR

Érdemetlen? – hazudsz öreg – te vagy az a tűzess felhő mely után mi, mint hajdan az Izrael népe a pusztába a meg világosodás Kanahanyaba jutottunk,

JAKAB

Értem mit akar Nagyságod⁸⁷ / *le ül az öreghez fordul* /

LÁZÁR /: *fére áll halgat, neha a képretekint, és sohajt* /

JAKAB

185 Hat holnappal ez előtt midőn a Nagy Major égett, még a szerentsétlenség előtt bé vetődtem a Nagy Mákszem nevű vendég fogadoba a holis Dienest a Doktor inassát ittason⁸⁸ találtam, a fitzkó már régen gyanus volt előttem Urával együtt mindjárt arra a gondolatra vetemedtem hogy ha valamit ki tanulhatnék tőlle, Egyről másrol beszélgetvén véle, végre a Nagyságos⁸⁹ Asszony⁹⁰ hirtelen valo ki mulására jött a szó – Én kérdeztem, de ő szemeket meresztett, azomban midőn

⁸³ JEL. Előb. [A rövidítést feloldottuk.]

⁸⁴ téged <> [Olvashatatlan betű törölve.]

⁸⁵ [SOLT: *ád neki*. (KATONA, 1959, I., 836.)]

⁸⁶ [SOLT: *öregem*. (KATONA, 1959, I., 836.)]

⁸⁷ Nsgod [A rövidítést feloldottuk.]

⁸⁸ [SOLT: *ittasan*. (KATONA, 1959, I., 837.)]

⁸⁹ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

⁹⁰ [SOLT: *asszonynak*. (KATONA, 1959, I., 837.)]

egy néhány mesző borokat, és általam soha elnem követett gonoszságoknak⁹¹
elő [8v] beszéllésével elő állottam volna, bizodalmat kezdett bennem hejhez-
tetni, és ekképpen beszélt – Még mikor a Nagyságos⁹² Ur Bétsbe lakott, akkor
esmerkedett⁹³ meg az Urammal, akit is beteg feleségéhez el hívott, a Doktornak
195 a sokszori pulsus tapogatás, pulsus dagadást okozott próbált, de nem sült el,⁹⁴
ekkor álnoksághoz fogott, – volt a Fejedelem⁹⁵ Udvarba egy Julianna nevezetű
Udvari Dáma,⁹⁶ kinek szépségéről még az irigységnek is ditsekedni kellett, ehz
fojamodott tehát a Doktor, és a Grof szívet anyira vette hogy végre egy szerelem
ital aszonynak adva lett⁹⁷ – ezt a Nagyságos Aszony még jokor⁹⁸ észre vette, és
200 a fejedelem aszonynak hirül adta, melyel ő a szép Juliannának⁹⁹ szerentsét, a
férjének pedig utálatot szerzett, melyért is kéntelen volt az udvart el hagyni, a
Grofban szüntelen élesztette¹⁰⁰ a Doktor a Nagyságos¹⁰¹ Aszony ellen valo boszu
állást, de a Nagyságos¹⁰² Ur tsak komorkodott, és halgatott, mig végre itt a tűzi
játék félben¹⁰³ szakasztotta beszedűnket.

FLOTTIBERG / Lázárra függeszti szemeit /

LÁZÁR

205 Mit gondolsz? – te egy öreg ember vagy ate fejedbe lévő agyvelő is olyan mint
azén kaponyámba,¹⁰⁴ de furtsa hogy még is van egy láthatatlan valami benne,
mely a velő forma matéria [9r] között külömbiséget tsinál¹⁰⁵ – a tapasztalás,

FLOTTIBERG

Gyanakszol gyermekem? gyanakszol?

LÁZÁR

210 Gyanu? mire nekem a gyanu, amidőn az igazságnak foganattyát is¹⁰⁶ meg tiltya
töllem a természet, és mit ha ugy volnais?

FLOTTIBERG /: keserűen /

Oh, akkor, akkor.

⁹¹ [SOLT: gonoszságnak. (KATONA, 1959, I., 837.)]

⁹² Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

⁹³ [SOLT: ismerkedett. (KATONA, 1959, I., 837.)]

⁹⁴ Doktor<nak a sokszori pulsus tapogatás, pulsus dagadást okozott próbált, de nem sült el,> de nem szerettetett [Utólag, piros ceruzával áthúzva, a *de nem szerettetett* föléírással betoldva.]

⁹⁵ [SOLT: fejedelmi. (KATONA, 1959, I., 837.)]

⁹⁶ <Julianna nevezetű> [Utólag, piros ceruzával áthúzva.]

⁹⁷ ital<nak foganatyához fojamodtak> aszonynak adva lett [Az *aszonynak adva lett* az áthúzott szöveg fölé betoldva, a másoló kézírásával, ezért e föléírást figyelembe vettük.]

⁹⁸ [A *jokor* első o-jára utólag, piros ceruzával kitett ékezet: *jókor*.]

⁹⁹ <Juliannának> [Utólag, piros ceruzával áthúzva.]

¹⁰⁰ [SOLT: ébresztette. (KATONA, 1959, I., 838.)]

¹⁰¹ Nagygos [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁰² Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁰³ [SOLT: félbe. (KATONA, 1959, I., 838.)]

¹⁰⁴ [SOLT: koponyámban. (KATONA, 1959, I., 838.)]

¹⁰⁵ <tsinál> okoz [Utólag, piros ceruzával áthúzva, *okoz* föléírással betoldva.]

¹⁰⁶ igazság<nak foganattyát>ot is [Utólag, piros ceruzával áthúzva.]

LÁZÁR

Szegény Őreg, ez a fejér haj szál, és ezen sziv mely a köntöson által vér egy sorsu, gyermek, és öreg ember – mi tsak sirjunk vagy hajjunk meg, mert nem lehet Isten mentsen is meg hogy érdem szerént tselekednék

FLOTTIBERG /: *reszketve* /

215 Ha ugy volna, ha ugy volna, ugy átkozottak legyetek életemnek nyugodalmasan eltölt Napjai, ha a hóhér kezébe nem adnám, aki azén kedves Rozinámat karjaim között ki szakasztotta, mert minék előtte én el utaznék, nékie élni kellett volna,¹⁰⁷

JAKAB

Csendesen hiszen tsak gyanuság,¹⁰⁸

LÁZÁR /: *fel indulva* /

220 Egy szomszéd meg hallya szomszédjának titkos vallomását a Praedicator előtt, és orr fintorítva azt kiáltya, tsak gyanu,

FLOTTIBERG

Fiam, Fiam, ne szólly kétségbe esek.¹⁰⁹

LÁZÁR /: *hevesebben* /

Átkozhatnám mint az első gyilkos, midőn ökleit az ártatlan Ábel ellen fel emelte, kárhozatot imádkozhatnám le az égről, mert az én jó anyám meg holt, De nem lehet, botsáss meg emberiség nem lehet /: *sir* / oh az én atyám nékem egy nyomorult életet adott, mely engem tsupán tsak [9v] sirni tanított, / *dühösen* /
225 Óh miért hogy ezt a szivet keblemből ki szakasztanom nem lehet, hogy azon kedves embereknek egy kedves vendégséget készithetnék melynél az abból ki szivárgo vér, az örök Bironak ítélő széke előtt mazsányi teherrel nyomná le aző bűnöknek szelentzójét, hogy a Mindenható dörögve a kárhoztatást ki mondván
230 én is azt ordithatnám / *rettenetesen* / Átok, átok, átok, / *életnélkül lerogyik*¹¹⁰ /

FLOTTIBERG, JAKAB

Miez? Istenem segítség, segítség.

8^{ik} JELENÉS: Grof Orvos Cseledek, *előbbeniek*¹¹¹

GROF

Mi történt itt?

JAKAB

A Nagyságos¹¹² Urfi roszul lett,

¹⁰⁷ [Mindkét *volna* szó o-ján barna tintás ékezet.] nyug<od>almasan <a> hóhér utaz<nék>nám [A mondat javításai egyszerre készültek, egy kéztől valók, barna tintával, a másoló által vagy utólag.]

¹⁰⁸ gyanu<ság> [Utólag, piros ceruzával áthúzva.]

¹⁰⁹ ese<k>m [Ugyanolyan – utólagos vagy a másolótól származó – barna tintás áthúzás, mint Flottiberg előző szövegében.]

¹¹⁰ [SOLT: *A gróf. Az orvos.* (KATONA, 1959, I., 839.)]

¹¹¹ JEL. előb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

¹¹² Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

GROF

Nem ujság, Orvos Uram segítsen rajta.

ORVOS / *fére* /

235 Lesz rá gondom /: *nagyon* / Ez ismét valami heves fel indulástól származott, mely azö különbben is meg romlott agy velejének könnyen árt, ismét valami különös okoskodás adta elő magát – Nagyságos¹¹³ Uram ha fiának ohajtya meg gyógyulássát tehát szakaszsa el őtet az olyan emberektől, kik tsak érzékenyítő tárgyakrol tudnak lotsogni.

FLOTTIBERG

240 Orvos! minden vagdalodzást ki kérek magamnak

GROF

Csendesen édes Atyám, tsendesen, nem értettétek jól egymást.

FLOTTIBERG

Az Orvos azt fogja tselekedni ami néki parantsoltatik.

[10r]

LÁZÁR

Magamnak sem hittem, de tsak ugyan roszul vagyok, talályátok ki mi az én bajom, könyü nyavaja, de azt orvosolni nehéz, látjátok én meg holtam /: *kőrül nézi magát* / Hát enyin¹¹⁴ jöttetek a halothoz? – köszönöm, köszönöm néktek hogy el jöttetek engem virasztani, de a szem fedelet tegyétek reám¹¹⁵ mert majd be hull¹¹⁶ a föld midőn engemet temettek, /: *magába* / Oh Istenem, Istenem, igazán el fogom veszteni az eszemet /: *nagyon* / Hát harangoztaké már? a Templomba akartam menni, igen ugy tetzik mintha nem birnának a¹¹⁷ lábaim, alig léphtek – oh édes nagy Atyám vezess engem a szobámba majd ott meg köszönöm, 250 itt nem lehet, mert az én köszönetem igen tsekéj mi se¹¹⁸ jutna enyi embernek belőlle. Hol az öreg Jakab? eredj a Templomba, mond¹¹⁹ meg az Anyámnak ha beszélsz vele hogy jójjön el hozzám mert beteg vagyok,

ORVOS

Ezen üvegből tseppentsünk az ajakára ha ájulni talál

GROF / *Confuse* /

255 Vigyétek őtet.

FLOTTIBERG /: *az üveget el kapja, és földhöz vágja* /

Tudok én ennél jobb orvosságot, mely nem tsak ennek a nyomorultnak, hanem az egész emberiségnek használni fog. /: *keserűen* / kövess engemet /: *elvezeti Lázárt* /

¹¹³ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

¹¹⁴ [SOLT: *ennyien*. (KATONA, 1959, I., 840.)]

¹¹⁵ [SOLT: *rám*. (KATONA, 1959, I., 840.)]

¹¹⁶ [SOLT: *béhull*. (KATONA, 1959, I., 840.)]

¹¹⁷ [SOLT: az a névelő hiányzik. (KATONA, 1959, I., 840.)]

¹¹⁸ mise [Emendáltuk.] [SOLT: *mi sem*. (KATONA, 1959, I., 840.)]

¹¹⁹ [SOLT: *templomba, imádkozz helyettem, mondd*. (KATONA, 1959, I., 840.)]

LÁZÁR / *Rettenetes tekintetel meg nezi a Grofot, és Orvost /*
Menyűnk.

GROF /: *Nyughatatlanul int a tselédeknek,¹²⁰ kik el mennek /¹²¹*

9^{IK} JELENÉS:¹²² Grof. Orvos.

[10v]

GROF

260 Mit jelent ez? az öregnek maga viselete egyszerre meg változott, eddig tsendes
hideg vérű volt, most ajkait¹²³ rágta, szemei tűzessen forogtak, Bertalan mit
jelent ez?¹²⁴

ORVOS

Azt hogy a gázságot a kakas is ki vakarja, gyanakodnak a gyilkosságról – egy
veszett ördögi igazság.

GROF

Hogy tudod ezt?

ORVOS

265 Az elébb hozzám jött a szolgám Dienes, és azt adja tudtomra hogy az öreg, a
fiad, és Jakab igen titkoson beszélnek. Én is tehát mindjárt jöttem, és az ajtonál
szerentsém volt egy tzikkejt életed historiájából hallani, azon törekszenek hogy
miképpen tanulhassák ki a gyilkosságnak valóságát,¹²⁵

GROF

Tehát anyira ment már a dolog, jaj nekünk

ORVOS

270 Nekem bizony nem jaj, én még az éjjel itt hagylak,

GROF

Meg bolondultál

ORVOS

Sótt eszemen vagyok. – Grof adj nekem pénzt –

GROF

Ki parantsollya azt nekem?

ORVOS

Én Grof Uram én, még pedig anyit adj hogy életembe elegendő¹²⁶ legyen.

GROF

275 Ember!

¹²⁰ tselédekk [A korban szokásos rövidítést feloldottuk.]

¹²¹ [A szerzői utasítás utólag, piros ceruzával áthúzva.]

¹²² JEL. [A rövidítést feloldottuk.]

¹²³ [SOLT: *volt, s most ajkait.* (KATONA, 1959, I., 841.)]

¹²⁴ [A Grof e szövege után utólag, fekete ceruzás csillag jel.]

¹²⁵ gyilkosság<nak>ot <valóságát> [Utólag, piros ceruzával áthúzva, az *ot* a *nak*-ra ráírva.]

¹²⁶ elegendő [Emendáltuk.]

ORVOS

Nem akarok többé gaz dolgokon bibelödni; tsak kettőt követtem el életembe, Juliannán,¹²⁷ és a Feleségeden, az utolsoért add ki a jutalmat.

GROF /: *mérgesen* /

Ne féjj meg lesz – nállam egy fillér sints.

ORVOS

Van az Almariomba

GROF

280 Ha éppen úgy akarod, tehát el megyek – nem tartoztatlak /: *mentibe*¹²⁸ / egy pár izmos parasztot, s lántzra a dühös ebet / *el* /

[11r]

10^{IK} JELENÉS¹²⁹ Orvos egyedül

Most a¹³⁰ Grof Uram elment, hogy nékem a pénzt a kezembe adja, azt gondolya a bolond¹³¹ hogy majd engemet meg tsal hogy én majd itt lesem ötöt mig egy néhány kerti parasztokat elő szollit, mert a házi¹³² tselekkel tudom nem merészel el fogatni, nem, – Istenemre mondom anyira nem engedem a dolgot
285 menni, de meg is fogja érezni egy orvosnak boszú állását – Meg mérgesitem a kútakat,¹³³ fel vetem a kotsira a vélt halottat meg vagdaltatom a lovakat, és azután az ördögök legyenek vezérlő angyalaim, és vezessenek ha bár a pokolba is, tsak hogy én tzéomat értem / *el* /

11^{IK} JELENÉS¹³⁴ Grof. Bodáts, Mézes¹³⁵

GROF / *sebesen bé lép*¹³⁶ /

290 Már el ment! menyenek utánna kentek, de lármát ne tsinállyanak illy nevezetes ejtzaka, a leg nagyobb¹³⁷ tsendességbe légyen az el fogadtatása, és még a házi tselek se tudjanak semit a dolog felöll, a fogjot pedig vigyék kentek az épület

¹²⁷ <Juliannán> [Utólag, piros ceruzával áthúzva, föléírva: *az Udvari Damán.*]

¹²⁸ [SOLT: *Mentiben.* (KATONA, 1959, I., 842.)]

¹²⁹ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

¹³⁰ [SOLT: *az a* névelő hiányzik. (KATONA, 1959, I., 842.)]

¹³¹ <bolond> [Utólag, piros ceruzával áthúzva, föléírva: *balgatag.*]

¹³² [SOLT: *ház!*. (Valószínűleg sajtóhiba. KATONA, 1959, I., 842.)]

¹³³ kút<t>akat [A másoló javítása.]

¹³⁴ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

¹³⁵ [Mézes neve mellett a jobb margón fekete ceruzás, X-szel áthúzott kör, talán beillesztést jelöl. E jel a következő, a 11-dik jelenés végén ismét megjelenik.]

¹³⁶ [SOLT: *belép.* (KATONA, 1959, I., 843.)]

¹³⁷ [SOLT: *éjszakán. Legnagyobb.* (KATONA, 1959, I., 843.)]

295 hátullyán lévő kamarába /: *parasztokel*¹³⁸/ Rozina árnyéka, fedezd bé¹³⁹ szent
árnyékoddal férjedet hogy én is ezen kigyonak fulánkjától¹⁴⁰ el ne essek mint
te, – ha ö nem lett volna soha sem lettem volna gyilkossa – ámbár betstelen-
séged – nem utállak tégedet a' sirban, a szivem ártatlannak tart mert énmég
most is szeretlek tegedet / el /

Vege az 1^{ső} Fel¹⁴¹ Vonasnak.

[11v]

MÁSODIK FEL VONÁS¹⁴²

Setét étzaka, a szin hátujjának közepin látzik a Templom,
jobrol a Kastej balrol a Templom alá vezető Kriptának ajtaja,
több apro Házak.

1^{ső} JELENÉS:¹⁴³ Doktor maga¹⁴⁴

300 /: *Egy tolvaj lámpással* / Dienes ki nem szabadulhatott az Udvarbol, – a gyanum
tsak igaz volt, el akar a¹⁴⁵ Grof Uram láb alol tenni, Szerentse még is hogy az Ég
vastag Felhőkkel borult bé – majd le megyek a Kriptába, beszéllek Rosinával,
és azutan egy Kotsit, el a széles világba, /: *meg nyitya*¹⁴⁶ a Kripta ajtaját /

2^{ik} JELENÉS:¹⁴⁷ Körtés a székkal.

KÖRTES

305 Nállam az ora az egyet is el ütötte, talán azért hogy Mártonka is mindég igaz-
gattya, a Lutza székevel pedig punctum 11 orakor kell a Templomba menni,
külömben semit sem lát az ember, / *indul* / De olyan átkozott setétség van,
hogy félek ne talán a Templom előtt lévő oszloppban¹⁴⁸ zuzzam a fejemet, vagy
orromat, /: *megy egész a Templom ajtajaig, meg látya hogy a Doktor le suhan* /
ORVOS /: *éppen ekkor suhan le /a Kriptába* /

¹³⁸ [SOLT: *A parasztok elmennek.* (KATONA, 1959, I., 843.)]

¹³⁹ [SOLT: *be.* (KATONA, 1959, I., 843.)]

¹⁴⁰ fulánkjá<tol> [Utólag, piros ceruzával áthúзва; föléírva, majd az is áthúзва: *által*; aláírva ismét:
által.]

¹⁴¹ F. Vonasnak [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁴² [A lap bal felső sarkában utólag, fekete ceruzával betoldva: *Változás.*]

¹⁴³ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁴⁴ [SOLT: *Az orvos maga egy tolvajlámpással.* (KATONA, 1959, I., 844.)]

¹⁴⁵ akara [Emendáltuk.]

¹⁴⁶ [SOLT: *Nyitja.* (KATONA, 1959, I., 844.)]

¹⁴⁷ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁴⁸ [SOLT: *oszloppba.* (KATONA, 1959, I., 844.)]

KÖRTÉS /: *el némul* /

Minden jót tett lélek ditséri az [12r] Urat, Szent Fülepatronusom légy velem,¹⁴⁹
már is kezdődik a Lutza szék fogantya, – úgy tetzett mintha a Kriptába láttam
volna valakit lámpással le suhanni, bár csak lámpás volna nállam, de igaz hiszen
310 itt a Lutza Széke – arra valo ez hogy az embert a Kisértetektől oltalmazza, /: *le
ül a Templom ajtajánál egy székre, és tapogat maga körül* / Uram légy velem már
igazán csak kívül kell ülnöm, mert az ajtó még nints ki nyitva, bizonyosan még
nints 11 ora, nó én jokor jöttem, ha most azén Lutza székem nem tesz valami ki
nyilatkoztatást úgy nem tudom hogy – de jaj amott ismét látok jönni valakit, Ne
315 hidj néki Fülepatronusom akármiképpen mutattya is magát az csak ugyan testesült ördög.

3^{IK} JELENÉS:¹⁵⁰ Toth Deák, Körtés

DEÁK

Ubique saltem illa male feriata pulsatio fenestrarum, alik énekel az ember egy
kevés mindjárt csak kopogatnak, Bártsak magáruj jól tudnám hogy a szivekra
beszilhatnám.

KÖRTÉS /: *ülve* /

Hijába tettetted magadat mert engem csak nem kapsz kőrmeid közzé.

DEÁK

320 Csak majd itt el kezdem, mert hilyába urgent Filistei, / *énekel* / Emlékezz meg
ember végső dolgaidrol. Elne felejtkezzél Szörnyihalálodrol / *belől kopogatnak*¹⁵¹
/ Ehol la, iterum pulsant /: *más [12v] ablak alá megy / énekel :/ kopogatnak*¹⁵² /
Ut vos rapiant bubones ad Garamantas et indos.

KÖRTÉS

Mit kinem gondol a sátán hogy a Szegény lelkeket kisértse, meg is gondolni
325 Toth Deák kepibe öltözni¹⁵³ Nemzetes¹⁵⁴ Ördög Uramnak

DEÁK

Majd emit probalom, si quid accipere possim / *be kukutsál az ablakon / énekel
egy sort / hic jám dormiunt.*

4^{IK} JELENÉS: Czigány Elöbbeniek¹⁵⁵

KÖRTÉS

Ehol ismét egy másik, hasztalan mesterkednek mert én csak ugyan fel nem
kelek a székről

¹⁴⁹ <Szent Fülepatronusom légy velem> [Utólag, piros ceruzával áthúzva.]

¹⁵⁰ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁵¹ [SOLT: *kopogatnak*. (KATONA, 1959, I., 846.)]

¹⁵² [SOLT: *kopogatnak*. (KATONA, 1959, I., 846.)]

¹⁵³ öltő<s>zni [Ráírással javítva.]

¹⁵⁴ Nzs [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁵⁵ JEL: Elöb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

CZIGÁNY /: *Elő kullog, sokáig savanyu ábrázatot tsinál, nyeli a nyálat*¹⁵⁶
vége vállat vonit /

- 330 Hogy ilünk ha nem tserélünk? hastalan korog a has, én is jul akarnék lakni,
de semim sints, kudulni semirmes vagyok, itzaka tehát amint lehet suskere
Romani¹⁵⁷ a mihez hozzá firsz, hogy pedig sehol hastalan ne járjak a hol az
ajto bé van zárva, tsak az imádságon kezdem el, mint a jámbor koldus /: *nagy*
hangal / Amivel az Isten meg áldotta kegyelmeteket,¹⁵⁸ segítsenek édes Uraim
egy ilyen nyomorult emberen aki. /: *köhög :/*

DEÁK

- 335 Ahá Collegám is van /: *énekel /*
Emlékezz **[13r]** meg ember végső dolgaidrol
Elne felejtkezze Szernyú halálodrol
Mert gazdag Szegényel
Szükség hogy menyen el
340 Ez arnyék világbol.

CZIGÁNY /: *az egész Ének alatt /*

- Segítsenek egy ilyen – áha ne sikolts ojjan nagyon – egy ijjen nyomorulton aki
– fogd bé¹⁵⁹ a szádat – amivel az Isten meg áldotta kigyelmeteket, segítsenek
egy ijjen nyomorulton aki sigyel kudulni, áhá hogy a hollok huzzák ki a bár-
zsinkodat – aki sem eget sem földet nem lát és sigyel koldulni, – halgass hogy
345 essen reád a’ kődök tsömör – aki vak, – és nem lát – a semei sem jok /: *meg*
boszankodva kiált / Ahá hogy vesznél meg, hogy a Devla adjon öregségedre sok
purdit, kevés kenyeret hideget séllel, meleget sil nélkül.¹⁶⁰

KÖRTÉS

Bár tsak még hajba kapnának – véghetetlen kíváncsi vagyok látni miképp ve-
szekszik két ördög

DEÁK /: *el végezvén az éneket, kap az ablakon ki egy darab kenyeret /*

- 350 Az Isten fizesse meg, tandem favit Dea Fortuna, mindjárt is le ülök meg eszem.

CZIGÁNY / *fülel:/*

Hogy fuladnál meg, bizony kapott valamit, ahá még ide is hallom a tsámtso-
gássát / *nyajja a száját /*

[13v]

¹⁵⁶ [SOLT: *nyálat* (KATONA, 1959, I., 846.)]

¹⁵⁷ [SOLT: *koma*. (KATONA, 1959, I., 846.)]

¹⁵⁸ [SOLT: *kigyelmeteket*. (KATONA, 1959, I., 846.)]

¹⁵⁹ [SOLT: *be*. (KATONA, 1959, I., 847.)]

¹⁶⁰ [SOLT a cigányos beszédet néhol eltérően írta át. (KATONA, 1959, I., 846.)]

BODÁTS

De kit is ajándékozunk meg ezzel, /: a bilintsre mutat¹⁶² / Mézes Koma!

MÉZES

Bizony már én azt nem tudom, a setétbe minden Doktor fekete,

CZIGÁNY

355 Vajon mit akarnak ezek a setétbe el ajándékozni?

BODÁTS

Tudja kend mi jutott eszembe? az egész Faluba tsak négyen tudnak Deákul, ugy mint az Öreg Ur – a Nagyságos¹⁶³ Grof – az Urfi – és ő, amazok mind othon vagynak;

MÉZES

Helyes terengette, helyes, aki tehát Deákul tud a lesz a mi emberünk

CZIGÁNY

360 Erekés kár hogy Déákul nem tanultam többet mikor az Apám az oskolába jártatott,¹⁶⁴ most bezzeg szerentsét tennék vele, de igaz, most jut eszembe hogy a Kalandariomba¹⁶⁵ tanultam valamit, mindjárt is hasznát veszem /: nagy gravitással néki¹⁶⁶ köhenti magát /

BODÁTS

Ki vagy?

CZIGÁNY

365 Ember.

MÉZES

Tudszé deákul?

CZIGÁNY

Romulidae cannas, igo varnám clave mutavi /: nagy affectussal / Discite mortales sic temerarefidem

[14r]

BODÁTS /: meg kapja /

Ö az ra a bilintset

CZIGÁNY /: ordit /

370 au au au.¹⁶⁷

DEAK

Quid diabulorum hic agitur?

¹⁶¹ JEL: Elöb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

¹⁶² [SOLT: bilincset mutatja. (KATONA, 1959, I., 847.)]

¹⁶³ Nsgs [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁶⁴ [SOLT: járatott. (KATONA, 1959, I., 848.)]

¹⁶⁵ [SOLT: kalendáriumba. (KATONA, 1959, I., 848.)]

¹⁶⁶ [SOLT: neki. (KATONA, 1959, I., 848.)]

¹⁶⁷ [Mindhárom au u betűje fölött németes félkör jelölés.]

MÉZES / *Meg fogja* /
 Itt van rá a bilintset.
 DEÁK
 Dii Maris et coeli! isti sunt latrones
 MÉZES
 Lator volt Apád! no hiszen majd lesz néked, gyerünk
 BODÁTS
 375 De meg álljon kend koma, hiszen nints két Doktor a faluba
 MÉZÉS
 Ejj most Karátson éjtzakája vagyon, meg lehet hogy egyik a lelke, másik a teste,
 csak vigyük a Kastéjba
 CZIGÁNY, DEÁK / *bőgnek* /
 MÉZES
 Ne károgiatok Noé holloi, mert a Grof meg parantsolta, hogy tsendességbe
 fogjunk el, mars /: *el viszik* /

6^{ik} JELENÉS:¹⁶⁸ Körtés egyedül.

380 Már a bizony furtsa, halálra katzaghatnám magamat, ha ebbe az állapotba nem
 volnék, most ö kelmek azt gondollyák hogy én majd fel ugrok a Székről, és a
 gyengébb résznek védelmére megyek ne fély attol kantzus, nem akarok ördög
 processusba elegyedni, és magamat szélllyel szagatadni.

7^{ik} JELENÉS:¹⁶⁹ Jakab, Körtés

[14v]
 JAKAB
 Mitsoda lárma volt itt? /: *Körülnéz* /
 KÖRTÉS
 385 Megint másik ördög
 JAKAB
 Hát kend mit tsinál itt?¹⁷⁰
 KÖRTÉS
 Úlók
 JAKAB
 Miért?
 KÖRTÉS
 Mert itt Lélek Uraimék butsút járnak

¹⁶⁸ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁶⁹ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁷⁰ [SOLT: *itten*. (KATONA, 1959, I., 849.)]

JAKAB
 390 Ostobaság,
 KÖRTÉS
 Bizony nem ostobaság, az első is a Kriptába suhant,
 JAKAB / *hirtelen magába* /
 A Kriptába
 KÖRTÉS
 Ni hogy tsudálkozik,
 JAKAB
 Ez gyanus előttem, Jöjjön Körtés Uram, ezt mindjárt tudtára kell adni az Urfinak
 KÖRTÉS
 395 Édes Jakab képébe öltözött Ördög Uram bizony nem lehet,
 JAKAB
 Talán tsak nem bolondult meg.
 KÖRTÉS
 Csak sértegessen késértet¹⁷¹ Uram, én nem bánom
 JAKAB
 Már látom leg tanácsosabb az erőszak,
 KÖRTÉS
 De hiszen attol sem félek, mert a Lutza Széke meg oltalmaz,
 JAKAB /: *el löki a Székről* /
 400 El hiszi é már hogy nem vagyok lélek
 KÖRTÉS / *Jajgat* /
 El, mert kéntelen vagyok vele, tsak ne bántson kend
 JAKAB
 No tsak jöjjön kend.
 KÖRTÉS
 Megyek, megyek! jaj soha többé Lutza [15r] Széket nem tsinálok, / *el indulnak* /¹⁷²

8^{IK} JELENÉS: Martonka, Elöbbeniek¹⁷³

MARTONKA
 Atyám, Atyám! jöjjön haza nagy baj van¹⁷⁴
 KÖRTÉS
 405 Nem lehet, mert az Urfihoz kell mennem / *el* /
 MARTON
 Mit bánom én akár hová, tsak hogy a 11^{et} el üsse, és én azt kiálthassam, juhé,
 én boldog leszek / *el* /

¹⁷¹ [SOLT: *kisértet*. (KATONA, 1959, I., 849.)]

¹⁷² [SOLT: *Indulnak*. (KATONA, 1959, I., 850.)] [A jelenés végén utólagos, fekete ceruzás # kettőskereszt jel.]

¹⁷³ JEL: Elöb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

¹⁷⁴ [SOLT: *vagyon*. (KATONA, 1959, I., 850.)]

9^{IK} JELENÉS: Orvos jön a Kriptából¹⁷⁵

Csendesség vagyon minyájan el távoztak, most tehát, frissen egy kotsit és lovakat
a falu szélére azután visza jövők ismét, és kevés órák mulva én is azt kiálthatom
410 az ördögök segítségével mint egy valaki az elébb itten,¹⁷⁶ juhé én boldog leszek
/ el :/¹⁷⁷

10^{IK} JELENÉS:¹⁷⁸ A Familia Kriptának belső
része, a sir köven¹⁷⁹ e látzik:¹⁸⁰ „Itt nyugszik
Vérhanti Rozina, született Flottiberg Familiától,¹⁸¹
és jobbágyaitól meg sirattatva.” /: *csendesség* /
Lázár Jakab, Körtés fákjával

LÁZÁR

Ide tehát azt mondád Őreg?

KÖRTÉS /: *rettegve* /

Igen is Nagyságos¹⁸² Urfi éppen midőn a Templomba akartam menni akkor
suhant le, – ami több még világosságot is terjesztett maga körül

LÁZÁR / *A fákjával össze*¹⁸³ *nezi a boltozatot* /

Itt nints senki.

JAKAB

415 Én tsak azt gondolom hogy képzelődés, annak első hallása igaz hogy nékem is
szeget¹⁸⁴ ütött a [15v] fejembe

KÖRTÉS

Engedelmet kérek édes Nagyságos¹⁸⁵ Urfi, hogy ostobasággal nyughatatlanságba
hoztam

LÁZÁR

420 Semi semi Őreg – köszönöm – oh itt olyan halotti szag van, hadjatok egy
kevésbé magamra,

KÖRTÉS

Mit gondol az Istenért

¹⁷⁵ JEL: [A rövidítést feloldottuk.] [A jelenés címe mellett, a bal margón utólagos, fekete ceruzás # kettőskereszt jel.]

¹⁷⁶ itten [Emendáltuk.]

¹⁷⁷ [A jelenés után, a jobb margón utólagos, fekete ceruzás # kettőskereszt jel.]

¹⁷⁸ 1<0>1 [A másoló javította, ráírással.] JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁷⁹ [SOLT: *Egy sírkövön.* (KATONA, 1959, I., 851.)]

¹⁸⁰ /: [A :/ jelből csak a kettőspontot hagytuk meg.]

¹⁸¹ [SOLT: *familiájától.* (KATONA, 1959, I., 851.)]

¹⁸² Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁸³ [SOLT: *össze.* (KATONA, 1959, I., 851.)]

¹⁸⁴ [SOLT: *nekem is nagy szeget.* (KATONA, 1959, I., 851.)]

¹⁸⁵ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

LÁZÁR

A rossz ember ellen itt ez a pisztol, a léleknek nints hatalma rajtunk

KÖRTÉS

De a lelkekis gonoszabbak ám Karátson éjtzakáján, és 12° az ora, éfél van,

LÁZÁR

Csak hadjatok – tsak menyetek fel a Templomba, és imádkoztatok

JAKAB

425 Édes Nagyságos¹⁸⁶ Urfi, de a természet még is irtodzik az ilyen helytől, engedje
hogy¹⁸⁷ –

LÁZÁR

A fákja itt marad, – ti pedig távozzatok.

JAKAB

Engedelmeskedünk

KÖRTÉS

Isten oltalmazza Nagyságodat¹⁸⁸ / el¹⁸⁹ /

JAKAB

430 Mesze még sem távozok / el /

11^{ik} JELENÉS:¹⁹⁰ Lázár egyedül és Szózat

*LÁZÁR / Csendesen körül nézi magát, néha néha egyet sohajt, végre a fákját
egy oszlophoz támasztja /¹⁹¹*

Ez tehát az örökké való álomnak fészke?¹⁹² ahova való menetelért a test kin-
lodik – élvén nyomorog, hogy halva pihenyen!¹⁹³ Boldogult árnyékok, kiknek
lakhelyek az örök el szenderedésnek karjai, az el enyészetnek meg foghatatlan
országá[16r]ba pihentek, El költöztetek, kik egy kor ugy érzettétek az élet suj-
jos terheit mint én kinek még inkább a gyermekség buba játékjával kellene
435 bibelődni – ti már a tzélnál állottok– itt ezen boltozatba¹⁹⁴ szakadt vége örökké
tartó utazástoknak /: megűtközik / Itt? a halál? Ez a tsont ember volna tehát az
utolsó gát, mely a többieken való fáradságos át gázolodást meg jutalmazza? Ez
volna az a bokréta mely a fáradságos élet terheit meg koszoruzza? Hát ezért
440 teremtett é a Mindenható valóságot hogy azt az életen keresztül vivén ismét

¹⁸⁶ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁸⁷ [SOLT: *engedje meg, hogy.* (KATONA, 1959, I., 851.)]

¹⁸⁸ Nsgodat [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁸⁹ [SOLT: *Elmegy.* (KATONA, 1959, I., 852.)]

¹⁹⁰ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁹¹ [A hiányzó szerepnevet és a / nyitó jelet pótoltuk.]

¹⁹² [A kérdőjel alatt vessző.]

¹⁹³ [A felkiáltójel alatt vessző.]

¹⁹⁴ [SOLT: *álltok – itt ezen boltozatban.* (KATONA, 1959, I., 852.)]

semivé tegye?¹⁹⁵ és mint a pára a levegőbe széjjel enyészsen?¹⁹⁶ – Nos miért nem? A testnek láttyuk a végét és a meg poshadt részetskéék melyeket a tsendes szellő orrunkba tsap nyilván bizonyítják az enyészetnek bizonyosságát – De hát a lélek? – élvén álmunkba¹⁹⁷ tapasztallyuk annak szüntelen való munkálkodását, de vajon halálos ágyunkba kalandozik é szint ugy ide ’s tova, vagy pedig a testel együtt el enyészik?¹⁹⁸ – A világnak bőltssei azt is mondják; hogy minden a minek kezdete volt végének is kellett lenni, – Az Anya méhébe mondják a test teremtetéssét, – a lélek a testel együtt kezdődik miért ne végeződhetne el hát azzal¹⁹⁹ együtt is, vajon lehet é ezt ide alkalmaztatni? hm hm, Itt van a meredek kőszikla, melynél tovább menni nem lehet, – mert ugyan is mi tzelja lett volna azon vég nélkül való bőltsesség [16v] hat napi munkájának, ha ezen tsudállásra méltó valami, mely életnek neveztetik, tsak azért állana elő, hogy ismét el hulljon mint a fák levelei /: *hirtelen térdre esik hevensen* / Oh Istenem, Istenem ez nem lehet, mert én még egykor az én jó Anyámat látni reményelem, 455 /: *fel kél a fákjával az anya sirkövet fel keresi* / Ez, az, Itt nyugszik Oh ki nem siratta őtet, aki igazán esmérte; /: *le borul* / Oh²⁰⁰ Anyám Anyám tekints alá, és lásd miképpen sirat tégedet ate Lázárod, Oh ne tedd egy kor ezen könyeket gyilkosid bűneinek mértékebe

SZÓZAT

Siro hangokat hallok, de nem értem,

LÁZÁR / *fel ugrik a fákját el ejti* ^s²⁰¹*elalszik* /

460 Mi az?

SZÓZAT

Akár kivagy siránkozó könyörűlly rajtam ’s szabadits meg kinaimtól,

LÁZÁR

Ébren vagyoké, vagy álmodom, vagy valami²⁰² meny dörgés zörget a fülembé?

SZÓZAT

Egy szerentsetlen lelket ments meg, hogy az Isten is meg mentse ate lelkedet a kétségbe eséstől és kárhozattól,

LÁZÁR

465 Tehát tsak ugyan van még más létel is a siron tul ezen az életen kívül /: *kiált* /
Ki vagy boldogtalan?²⁰³ mivel bántottad meg a végnélkül valóságot²⁰⁴ hogy erre a sorsra idéztettél?

¹⁹⁵ [A kérdőjel előtt vessző.]

¹⁹⁶ [A kérdőjel előtt vessző.]

¹⁹⁷ [SOLT: *álmunkban*. (KATONA, 1959, I., 852.)]

¹⁹⁸ [Az *enyészik* mellett, a bal margón utólagos, piros ceruzás + jel.]

¹⁹⁹ [SOLT: *végeződne el azzal*. (KATONA, 1959, I., 853.)]

²⁰⁰ [SOLT: az *oh* hiányzik. (KATONA, 1959, I., 853.)]

²⁰¹ [SOLT: *s az*. (KATONA, 1959, I., 853.)]

²⁰² [SOLT: *vagyok-é, vagy csak valami*. (KATONA, 1959, I., 853.)]

²⁰³ [A kérdőjel alatt vessző.]

²⁰⁴ [SOLT: *vég nélkül való jóságot*. (KATONA, 1959, I., 853.)]

SZOZAT

Oh én ártatlanul szenvedek.

LÁZÁR

Ártatlanul? tehát az örökké valóságba is szenvednek ártatlanul? – átkozott
470 legyen ate kigyo nyelved!

[17r]

SZOZAT

Nem értelek halando. oh könyörűly

LÁZÁR

No tehát te ártatlanul szenvedő, valósággal mi képpen szabadithatlak meg tége-
det? gyilkos, gyujtogato, haramia legyenek? Az Istennek Szent egy házát rabollyam
é ki, vagy melyik nemét vigyem véghez a gonoszságnak, hogy azt a rettenetes
475 valóságot meg engeszteljem, mely tégedet ártatlanul, ezen irgalmatlan sorshoz
lántzolt,

SZOZAT

Oh irgalmatlan ő.

LÁZÁR

Kitsoda? – De nem, valakit látók e erre jönni. –²⁰⁵

SZOZAT

Ember, ember! – már elment.

LÁZÁR / *egy oszlop mellé vonya magát /*

480 A házi orvos, mit keres ez itt?

12^{IK} JELENÉS: Orvos, Elöbbeniek²⁰⁶

ORVOS / *lopogatozva, a setétség miatt egészen le jött /*

No valaha ismét itten vagyok, szerentsém hogy a Kotsim a kovátsnál, a Lovaim
pedig egy esmerösömnél voltak, – már készen állanak a falu végén bé fogva.
Rajta tehát nehogy oda fent a Templomba imádkozók eszre vegyenek. Frissen
a dologgal /: *egy szegelet felé megy tapogatozva, onnét egy rudat huz ki, mellyel*
485 *ismét elő jön, és a sir kőhöz menvén kemény hangon kiált /* Rosina

LÁZÁR / *Meg rázkodva /*

Rosina

ORVOS / *A Ruddal ki feszíti a sir követ, 's egy Üreg látzik melyben Rosina*
egy alig pislogo métsnél fél holtan fekszik, egy darab kenyér, és korsó viz mellette /
[17v]

LÁZÁR /: *oda pillant /*

Uram Teremtöm az édes Anyám!

ORVOS /: *ki huzván Rosinát /*

Örvendj mert nem kelletik többé itt lenned,

²⁰⁵ [A sor mellett a jobb margón utólagos fekete ceruzás + jel.]

²⁰⁶ JEL: Elöb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

ROSINA /: *Halotti köntösbe, szelid engedelemel követi az orvost /*
Menyei Szent Atyám! nem lesz már vége azén szenvedésemnek,

ORVOS

490 Vége van már Rozina! itt vagyok ismét hogy 5 holnapok²⁰⁸ után ismét meg
mutassam néked a nap világot, gyere már készen vagyon a kotsim.

ROSINA / *Szeliden és halkal /*

Bertalan ezen gonosz tselekedetnek el követesse után is ezen remető lakhelyébe
az²⁰⁹ halálnak sokszor térdre estél előttem, és azt mondád hogy egyetlen egy
pillantatom mindenbe engedelmességre birhatna tégedet /: *keservesen /* Oh
495 Bertalan, hadj engem inkább azén borzasztó maganosságomba²¹⁰ éhen meg halni,

ORVOS

Mit kívánsz töllem szép Rosina? hát azt gondolod hogy ezért masztam én enyire
a kősziklára hogy ismét visza zuhanyak, az alatta lévő fojoba, köszönd inkább
hogy a férjed parantsolatyára a méreg helyett tsupán tsak altatót adtam bé,

ROSINA

Oh bártsak akkor ate kőnyörületes Szivedet²¹¹ egy gonosz lélek vezette volna a
500 gyilkosságra, mely²¹² édes lett volna nékem a halál ahoz képpet a mit²¹³ most
szenvedek.

[18r]

ORVOS

Ki küldött volna egy ojjan gyönyörű teremtést a más világra mint te voltál?

ROSINA /: *örömmel /*

Voltam, voltam? /: *hirtelen el keseredve meg fogja az orvos kezét, és sirva a szeme
közzé néz /* Ugyé Bertalan tsak voltam? Azén szépségem el hervadott ezen falak
505 közzött, és az nem érdekli többet szemeidet?

ORVOS

A szépség olyan mint a leveleit el hullato fa, mely a szép idő, és a levegő ég által
ismét virágzik de gyere mert itt nékem nints maradasom. minden lépéseimet
veszedelem követi.

ROSINA /: *Zokogva /*

Oh engedd leg alább először azen busongó Öreg Atyámnak ősz hajszárait meg
510 tsokolni – Fiamat meg áldani, azén Férjemnek egy utolsó bútsút, hogy tölle
velem való bánássának okát meg kérdezzem,

²⁰⁷ JEL: Elöb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

²⁰⁸ holnap<ok> [Utólag, piros ceruzával áthúzva.]

²⁰⁹ [SOLT: *az.* (KATONA, 1959, I., 855.)]

²¹⁰ [SOLT: *magányosságomban.* (KATONA, 1959, I., 855.)]

²¹¹ Szivedet <akkor> egy [A másoló javítása.]

²¹² [SOLT: *Mily.* (KATONA, 1959, I., 855.)]

²¹³ [SOLT: *mit.* (KATONA, 1959, I., 855.)]

ORVOS

Olljan bolondnak²¹⁴ tartasz engemet hogy még azt kívánhatod tőlem? ami a fiadat illeti annak nem szükség áldás mert a²¹⁵ meg bolondult,²¹⁶ a Ferjed pedig ha tudni akarod azért akart meg őletni hogy a²¹⁷ Juliánnával²¹⁸ valo történetének²¹⁹
 515 általad lett fel fedezésséből származott boszszuját hivségtelenséged²²⁰ öregbitette, melyet 6 holnappal ez előtt egy esmeretlen Katona Tisztel követél el.²²¹

LÁZÁR

Uram Istenem ne engedd hogy rám jöjjön a valóságos tébojodás.

ORVOS

Én kegyelmesebb voltam mint a te Férjed, a méreg [18v] helyett tsak altatot adtam, a koporso helyett egy étzaka magam ástam ezen üreget, és azolta elye-
 520 lenként eledellel taplállak, hogy fáradságomnak valaha jutalmát lássam, mert dühössen, ki mondhatatlanul szeretlek, azon első szempillantástól fogva melyben leg először meg láttalak, Egy olyan Matrona voltál akinek szépsége letsufolta a leg gyengébb leánykákat, sokáig tűrtem és néma voltam, sótt még itt létembe is, amidőn hatalmamba volt tzéломnak el eresse²²² meg zaboláztam indulatomat,
 525 meg kiméltem virtussaidat – sokáig várakoztam azon alkalmatosságra melybe²²³ türelmem meg jutalmaztatik, most már amidőn engem a férjed üldöz te potold ki vesztességemet, és nézd körül utolyára magadat, mert anyira el viszlek hogy a szél se bírja idáig lehelletedet.²²⁴

ROSINA /: ki fakad /

Oh Istenem Istenem! így el hamissithattya a természet a maga munkáját?
 530 Teremtőm! kegyelem, kegyelem, szabadits meg tőlle engemet vagy küldj egy menykövet mely vele együtt össze²²⁵ morzsollyon.

ORVOS

Ha, ha, ha, Ostoba fetsegő, haszontalan kiáltod a kegyelmet, a kegyelem tsupán tsak én²²⁶ tőlle [19r] függ, mert ha a Teremtő azt határozta volna hogy kérésed

²¹⁴ <bolondnak> [Utólag, piros ceruzával áthúzza, föléírva: *balgatagnak.*]

²¹⁵ [SOLT: *az.* (KATONA, 1959, I., 856.)]

²¹⁶ <bolondult> [Utólag, piros ceruzával áthúzza, föléírva: *tébolyodott.*]

²¹⁷ [SOLT: *megöletni, mivel a.* (KATONA, 1959, I., 856.)]

²¹⁸ <Juliánnával> [Utólag, piros ceruzával áthúzza, föléírva: *Udv. Damával.*]

²¹⁹ [A *történetének* szó második é-jét a másoló beszúrta.]

²²⁰ [SOLT: *hívtelenséged.* (KATONA, 1959, I., 856.)]

²²¹ <6 holnappal ez előtt egy esmeretlen Katona Tisztel követél el> [Utólag, piros ceruzával áthúzza.]

²²² <sótt még itt létemben is, amidőn hatalmamba volt tzéломnak el eresse> [Utólag, piros ceruzával áthúzza.]

²²³ [SOLT: *melyben.* (KATONA, 1959, I., 857.)]

²²⁴ [SOLT: *idáig hozni lehelletedet.* (KATONA, 1959, I., 857.)]

²²⁵ [SOLT: *össze.* (KATONA, 1959, I., 857.)]

²²⁶ <én> [Utólag, piros ceruzával áthúzza.]

535 meg halgattasson ugy nem adott volna kezeim közzé.²²⁷ Miért tett engemet²²⁸
a te szépséged gaz emberré? miért tett hitszegővé? miért altatta el bennem az
emberiségnek leg szentebb érzeseit? Miért ragadta el töllem azon virtusnak
tisztelenségét? melyet nekem le kellett pöknöm²²⁹ azért hogy tégedet birhassalak?
–²³⁰ Szépségednek kell tehát gonoszságomat el simítani, – lelki esméretemet el
540 altatni – a sivatagot paraditsommá, a szám ki vetést Elizeummá változtatni,
és midön egy kor a feleség rablás szorongattatott lelkemet gyötri, midön az
ördögök halálos ágyámnál fejemnél kopogtatnak, akkor hoditóságodra²³¹ valo
pillantásom kábítson el engemet. Átkod vagy szánakozásod siketitsen meg
és tegyen érzeketlené minden félelmei ellen a rettenetes halálnak. – gyere –
/ *huzza* /²³²

ROZINA

Mindenható Isten segítség.

ORVOS

545 Halgass!

LÁZÁR / *Elő ugrik* /

Meg állly!

ORVOS

Kivagy?

LÁZÁR

Grof Véhanti Lazár, ate Urad.

ORVOS

Légy az ördögnek Ura /: *rá lö* /

LAZÁR / *el szökik a lövés elöl* /

ROZINA /: *Elsikoltya magát* /

550 A Fiam.

[19v]

LÁZÁR / *Az orvost agyonlövi* /

Lám gaz ember én igazábban találok mint te! Anyám kedves jó Anyám, Istenem
tán meg holt?

ORVOS / *a földön* /

Rosinát öltem meg. jaj nékem

²²⁷ <mert ha a Teremtő azt határozta volna hogy kérésed meg halgattasson ugy nem adott volna kezeim közzé> [Utólag, piros ceruzával áthúzva.]

²²⁸ engem<et> [Utólag, piros ceruzával áthúzva.]

²²⁹ <le kellett pöknöm> [Utólag piros ceruzával áthúzva, föléírással betoldva: *meg kellett volna vetnem.*]

²³⁰ [Itt utólag, fekete ceruzás * jel.]

²³¹ <hoditóságodra> [Utólag piros ceruzával áthúzva, föléírással betoldva: *tekintetedre.*]

²³² [Itt utólag, fekete ceruzás * jel.]

14^{IK} JELENÉS: Jakab, Elöbbeniek²³³

JAKAB

Lövést hallottam, mi történt itten?

LÁZÁR

555 Nézd nézd az édes Anyám,

JAKAB /: örömel /

Teremtőm! hát él? él?²³⁴ / rá borul /²³⁵

ORVOS / haldokolva /

El? –jo – nékem – Ah botsánatot – Szent Isten.

LÁZÁR

560 Mit mormolsz te emberiség gyilkossa, botsánatot hörögsz, és azt gondold
hogy az Isten azt meg fogja hallani, vagy halgatni. Oh ha ő azt tselekedné úgy
az ő végnélkül való jósága nem egyéb volna gyáva gyengeségnél²³⁶ – és²³⁷ a
gonoszok számára készített pokol tsak semire való ijjesztő volna²³⁸ mellyel
a gyermekeket ijjesztik, – Az ajakaid²³⁹ mozognak – talán imádkozol? – Oh
Teremtő Szent Atyám botsáss²⁴⁰ meg hevességemnek én azö utolsó imádságát
565 bünös, éretted ugyan imádkoznom nem lehet de még is nem átkozlak tégedet.

15^{IK} JELENÉS:²⁴¹ Körtés. hamar a Grof. Flottiberg Udvariak

KÖRTÉS

A Lövésre mind ki szaladtak a Templomból és utánnam todultak.

GROF ÉS MIND!

Miáz?

[20r]

JAKAB

A' mi Nagyságos²⁴² Aszonyunk él.

MIND

Él?

²³³ JEL: Elöb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

²³⁴ el [Emendáltuk.]

²³⁵ [A sor mellett, a jobb margón utólagos, fekete ceruzás X-szel áthúzott kör.]

²³⁶ < Oh ha ő azt tselekedné úgy az ő végnélkül való jósága nem egyéb volna gyáva gyengeségnél>
[Utólag piros ceruzával áthúзва, föléírással egy olvashatatlan szó után betoldva: fogja mert.]

²³⁷ <én> [Utólag piros ceruzával áthúзва, föléírással betoldva: ugy.]

²³⁸ <volna> [Utólag piros ceruzával áthúзва, föléírással betoldva: lenne.]

²³⁹ [SOLT: ajkaid. (KATONA, 1959, I., 858.)]

²⁴⁰ [SOLT: bocsássad. (KATONA, 1959, I., 858.)]

²⁴¹ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

²⁴² Ngos [A rövidítést feloldottuk.] [SOLT: nemes. (KATONA, 1959, I., 859.)]

LAZÁR /: az attya fülibe /
570 Gyilkos
MIND / Csudálkozva /
Gyilkos?²⁴³

HARMADIK FELVONÁS²⁴⁴

1^{so} JELENÉS:²⁴⁵ Körtés maga

Hallatlan dolgok történnek, ami Nagyságos²⁴⁶ Aszszonyunk élt és elevenen lakott a Kriptába, és kitsoda mind ezeknek a jóknak az oka? – ha én a Lutz Székével a Templomba nem mentem volna most hegyen völgyön túl hirtelre az az átkozott, – De Uram bocsásd bűnőmet, ő már meg lakolt gonoszságáért, én nem akarom ötlet itélni hanem meg nem foghatom hogy miért akarta a Grof azt a jó Aszszonyt el sikkasztani és –

2^{ik} JELENÉS:²⁴⁷ Körtés Marton bé szalad²⁴⁸

MARTON
Jaj, jaj!
KÖRTÉS
Mibaj?
MARTON
580 Jaj Atyám
KÖRTÉS
Mi lelt?
MÁRTON
Ide haza vagyoké igazán?
KÖRTÉS
Hát mi lelt?
MARTON
Oda vagyunk.
[20v]
KÖRTÉS
585 Meg űthetné²⁴⁹ a menkö.

²⁴³ [A sor mellett, a jobb margón utólagos, fekete ceruzás X-szel áthúzott kör.]

²⁴⁴ [SOLT: *Harmadik felvonás. Körtés szobája.* (KATONA, 1959, I., 860.)]

²⁴⁵ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

²⁴⁶ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

²⁴⁷ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

²⁴⁸ [SOLT: *beszalad.* (KATONA, 1959, I., 860.)]

²⁴⁹ [SOLT: *Megűthetne.* (KATONA, 1959, I., 861.)]

MARTON
Falustol oda vagyunk,
KÖRTÉS
Miért?
MÁRTON
Mik nem történnek a Világon?
KÖRTÉS
Mit ki nem nyilatkoztatott a Lutza Széke?
MARTON
590 Rettenetéseket.
KÖRTÉS
Szegény Nagyságos²⁵⁰ Aszony
MARTON
Csekéjség!
KÖRTÉS
Mit? hát meg bolondultál fiam? a Nagyságos²⁵¹ Aszonyunk meg szabadulássa
MÁRTON
Mind potomság.²⁵²
KÖRTÉS
595 Kőjök a szádat fogd bé, ha valaki meg hallya mindjárt kalodába tesznek,
MÁRTON
Jaj, anélkül²⁵³ is benne vagyok én már a rémülés kalodájába, soha illet nem
hallott az ország, annál inkább az egész Világ, inkább égett volna meg a Kastély,
vagy az egész²⁵⁴ falu, soha illet nem evett²⁵⁵ az ország!
KÖRTÉS²⁵⁶
Halgass az oldal szobába emberek vannak,
MARTON
600 Nem bánom én ha mindjárt az egész Világ össze²⁵⁷ zsugorodik is, mint egy bokor.
KÖRTÉS
Kölyök ha még se²⁵⁸ mondd mi bajod – mindjárt le ütlek a lábadrol.²⁵⁹
MÁRTON
Jaj jaj, ebben a szempillantásban mindjárt szörnyü halált halok, /: a földhöz
vágja magát /

²⁵⁰ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

²⁵¹ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

²⁵² <potomság> [Utólag piros ceruzával áthúzva, föléírással betoldva: *tsekélység*.]

²⁵³ an<e>élkül [Az *e*-re utólag piros ceruzával kitett ékezet.]

²⁵⁴ egész [Emendáltuk.]

²⁵⁵ <evett> [Utólag piros ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *hallott*.]

²⁵⁶ <MART>KÖRTÉS [A másoló ráírással javította.]

²⁵⁷ [SOLT: *össze*. (KATONA, 1959, I., 861.)]

²⁵⁸ [SOLT: *mégsem*. (KATONA, 1959, I., 861.)]

²⁵⁹ lábadr<o>ól [Az *o*-ra utólag piros ceruzával kitett ékezet.]

KÖRTÉS

Soha életembe nem ettem még ezt, olyan [21r] áldott jó gyermek volt ez mint a bárány, és most –

MARTON /: *a földön hever*²⁶⁰ /

605 Meg dühödök, nem tudom mitsináljak. Sirjaké? bögek é? vagy bámullyak?

KÖRTÉS

Enye egy botot a bálám szamarának – majd meg mutatom én hogy mi tévő legyél!

MARTON / *fel ül és pityereg* /

Oh én olyan nagyon szerettem ötet

KÖRTÉS

Kit?

MÁRTON

610 Agneskát,

KÖRTÉS

Hát mi történt véle?²⁶¹

MÁRTON /: *fel kapaszkodik* /

Jaj a nyavaja tőréstől tartok ha ki találom bőffenteni,

KÖRTÉS /: *Nyughatatlanul* /

Szolly gyermek, szolly mi történt a Leányommal, különben mindjárt²⁶² ki tör a korság.

MÁRTON /: *bögve* /

615 Boszorkány.

KÖRTÉS

Mit a Leányom?

MÁRTON

Boszorkány,

KÖRTÉS

A Leányom? aza szelid gyermek?²⁶³

MÁRTON

Boszorkány

KÖRTÉS

620 Köjök most mindjárt ki tekerem a nyakadat ha hazutz, a Leányom volna –

MÁRTON

Boszorkány.

²⁶⁰ [SOLT: *hentereg*. (KATONA, 1959, I., 861.)]

²⁶¹ [SOLT: *vele*. (KATONA, 1959, I., 862.)]

²⁶² [SOLT: *külömben most mindjárt* (KATONA, 1959, I., 862.)]

²⁶³ [SOLT: MÁRTON *Boszorkány*, KÖRTÉS *A Leányom? aza szelid gyermek?* hiányzik. (KATONA, 1959, I., 862.)]

KÖRTÉS
Mond ki egyszer²⁶⁴ azt a szót, mindjárt meg fojtalak.
MÁRTON
Ha mindjárt agyon ütnek, még azután²⁶⁵ is azt mondom boszorkány
KÖRTÉS
Mindjárt meg dühödök – honnét tudod? –
MÁRTON / *nagy lélekzetet vesz* /
625 Én is tsináltam Lutzaszéket.
[21v]
KÖRTÉS
Nos? nos?
MÁRTON
A Templomba²⁶⁶ rá ültem
KÖRTÉS
És?
MÁRTON
Azok között láttam akik háttal ültek vissza felé azt gondoltam hogy abba a
630 nyomba vizi betegségbe esem, de szerentsémre még is a történt lárma, és riadás
ki ütötte belöllem az ájulást, de azért a Széken ülve maradtam ám mind végig.
KÖRTÉS /: *szorongatva* /
Ugy tetzik hogy a korság kezd környékezni;²⁶⁷ már is kezd a szám habzani – de
kőjők ha hazutz,
MARTON
Oh²⁶⁸ de hogy hazudok, mely örömet titokba tartanám, hiszen én el akartam
635 venni feleségül
KÖRTÉS
Igazán Márton²⁶⁹ igazán?
MÁRTON
És ő már boszorkány /: *el bödül* /
KÖRTÉS
Szerelmes Szent Atyám, miképpen gyönyörködhetett²⁷⁰ azaz átkozott abba a
gyönyörű – atyafiságba²⁷¹ – de éppen jön.

²⁶⁴ [SOLT: *még egyszer*. (KATONA, 1959, I., 862.)]

²⁶⁵ [Az *azután* szót a másoló betoldotta.]

²⁶⁶ [SOLT: *templomban*. (KATONA, 1959, I., 862.)]

²⁶⁷ környéke<t>zni [A másoló ráírással javította.]

²⁶⁸ [SOLT: *ah*. (KATONA, 1959, I., 863.)]

²⁶⁹ [SOLT: *Mártonka*. (KATONA, 1959, I., 863.)]

²⁷⁰ <gyönyörködhetett> [Utólag piros ceruzával áthúzva, föléírással betoldva: *banyolodhatott*. A *Szent Atyám, miképpen* részen apró piros ceruzás vonalak láthatók.]

²⁷¹ gyönyörű <társaságba> – atyafiságba [A másoló áthúzása; SOLT utólagos javításnak vette, ezért nála: *átkozott a gyönyörű társaságba, atyafiságba*. (KATONA, 1959, I., 863.)]

3^{ik} JELENÉS: Agnes, Elöbbeniek²⁷²

- AGNES
640 Jaj édes Atyám oda vagyok,
KÓRTÉS
Meg hiszem.
AGNES
Az elébb a meg boldogult Nagyságos²⁷³ Aszonyt láttam a mint bé tekintetem
az ablakon,
KÓRTÉS
Én is
AGNES
645 Igazán
KÓRTÉS
Ne tsudálkozz gaz leány, mert azért hogy ojjan hatalmas Nénikékre tettél szert,
most mindjárt [22r] el felejtkezek magamrol, és torkon foglak
MÁRTON
Meg is gondolni
KÓRTÉS
Ollyan fiatal,
MÁRTON
650 És boszorkány /: *titkon int Agnesnek /*
AGNES /: *el neveti magát /*
Áhá²⁷⁴ már értem!
KÓRTÉS
Mit? / *agyarkodva /* Te átkozott Natio szolly ha jó pára van benned, ha dragalátos
Atyádnak véréből tsak egy tsepp maradt is benned – szolly hogy jutottál ebbe
a gyönyörűséges Kompaniába
AGNES
655 De ugyan édes Atyám!²⁷⁵
KÓRTÉS
Nem vagyok Atyád Gaz natio, nem vagy leányom, meg égetnek átkozott – meg
égetnek – ehol Márton el akart venni feleségül, aki mellett ha el mégy keresztet
kelletik magára vetni hogy meg ne nyomjad, vagy²⁷⁶ a Szent²⁷⁷ Gellért hegyére
ne lovagolly rajta,

²⁷² JEL: Elöb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

²⁷³ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

²⁷⁴ [SOLT: *Aha*. (KATONA, 1959, I., 863.)]

²⁷⁵ [SOLT: *édesapám*. (KATONA, 1959, I., 863.)]

²⁷⁶ <meg ne nyomjad, vagy> [Utólag piros ceruzával áthúzva.]

²⁷⁷ Sz [A rövidítést feloldottuk.]

MÁRTON
 660 Ah majd ki hasad a szivem fájdalmimba
 KÖRTÉS
 Fel adlak semire valo – de tsak még is Leányom az átkozott, – Márton²⁷⁸ fiam
 láttál é még mást valakit is kis széken űlni
 MÁRTON
 Nem.
 KÖRTÉS
 Tudodé mit fiam? tartsuk a dolgot titokba mert tsak még sem akarnám hogy
 665 meg égetnék a Ludvértzet,²⁷⁹
 MÁRTON
 Ah én Istenem – hiszén kész vagyok Agneskáért magamat a vízbe ölni –
 KÖRTÉS
 Ládd átkozott, – mijen jó férfi szeret tegedet [22v] enis – már tsak meg vallom
 ezen rettenetes orába – néki szántalak, és már két hét mulva meg lett volna a
 kézfogás.
 MÁRTON }
 670 AGNES } /: együtt :/280 Hogyan? / meg hökennek /
 KÖRTÉS
 Igen ám! – egy párra calculáltam,²⁸¹ és ehol az ördög öszve²⁸² firkáta szám
 vetésemet, már most megyek és házamat minden felé orvosolom hogy ha eza
 Ludvértz meg haragszik valamelyikünknek a száját a füléhez ne rántsa, vagy a
 fejünket a hátunkhoz ne fordítsa – oh jaj, oh jaj nem is merek neki szollani! / el /

4^{DIK} JELENÉS²⁸³ Agnes Marton

MÁRTON /: *bámul* /²⁸⁴
 675 Agneska!
 AGNES
 Martonka!
 MÁRTON
 Oh jaj
 AGNES
 Ne neked mit tsináltál

²⁷⁸ [SOLT: *Mártonka*. (KATONA, 1959, I., 864.)]

²⁷⁹ [SOLT: *lúdvércét*. (KATONA, 1959, I., 864.)]

²⁸⁰ [A hiányzó kezdő /: jelet pótoltuk.]

²⁸¹ calculálta<l>m [Ráírással javítva. A másoló javítása.]

²⁸² [SOLT: *össze*. (KATONA, 1959, I., 864.)]

²⁸³ JEL. [A rövidítést feloldottuk.]

²⁸⁴ [SOLT: *bámulva*. (KATONA, 1959, I., 865.)]

MÁRTON
 Szamárságot,
 AGNÉS
 680 Ugyé?
 MÁRTON
 ohén hűje
 AGNES
 Mindég okosabb akartál lenni nállamnál
 MÁRTON
 Enye enye,
 AGNES
 Nem akarod²⁸⁵ hogy az atyámnak meg mondjam
 MÁRTON
 685 Pedig ő akart bennünket össze²⁸⁶ boronálni
 AGNES
 És te azzal az ostoba boszorkánysággal mindent el rontottál, már most mit
 tsinálsz?
 MÁRTON
 Isten Tudja²⁸⁷
 AGNES
 Istenem Istenem; már most annál inkább nints fe[23r]leséged
 MÁRTON
 690 Miért nem?
 AGNES
 Azért hogy nem, ha még is boszorkányá nem tettél volna
 MARTON
 Majd azt mondom hogy nem igaz
 AGNES
 Akkor mindjárt agyon üt
 MÁRTON
 Semi, tsak hogy azután²⁸⁸ nekem adjon feleségül.
 AGNES
 695 Csak azt várd,
 MÁRTON
 Hát nem azt monda é? hogy két hét mulva kézfogás.

²⁸⁵ [SOLT: *akartad* (KATONA, 1959, I., 865.)]

²⁸⁶ [SOLT: *össze*. (KATONA, 1959, I., 865.)]

²⁸⁷ [Az *Isten* beszúrva. A másoló javítása.]

²⁸⁸ [SOLT: *csak azután*. (KATONA, 1959, I., 865.)]

AGNES

Szerentsés utat, tudom hogy csak azért se lesz belőlle semi, mert meg akartuk ötet tsalni, De Isten adta szoly mit akartál te azzal az Isten adta boszorkánysággoddal²⁸⁹ véghez vinni

MÁRTON

700 Hát hiszen szépen ki volt az tzirkalmazva, demi haszna – én csak ugy gondoltam, Márton te azt fogod mondani hogy Agneska Boszorkány, az öreg pattogni káromkodni fog, te azt mondog néki,²⁹⁰ hogy az egész dolgot el halgatod ha Agneskát neked adja feleségül

AGNES

705 Meg adtad néki. Én ostoba Leányka vagyok, de ilyen Szamárságot még sem tudtam volna ki gondolni, hiszen a bolond is által láthattya ott a tsalárdságot, nem hogy az olyan okos ember mint az Atyám, mert olyan aszonyt ki venne el feleségül akiről bizonyos az hogy boszorkány.

MÁRTON

Már pedig az ugy volt ki volt gondolva pedig, ugyan soká törtem ám a fejemet mig ki gondoltam ezt a fortejt.

AGNES

710 Szép – gyönyörű fortéj – Ah Istenem – kész volnék többé tégedet soha sem²⁹¹ szeretni, ha oly nagon nem szeretnélek,

GROF /: *kivülről.* /

[23v]

MÁRTON

Jaj temette²⁹² a Grof engem már régen el küldött hogy azt az el fogott Czigány, és Toth Deakot eresztsem szabadon

AGNES

És te azt még sem tselekedted?

MÁRTON

715 Igen, mert örömejobb vagyok itt mint másnál,

AGNES

Ha örömejobb vagy, hát menyünk együtt, mert én is örömebb vagyok veled

MÁRTON

Oh jaj fussunk, itt ne talállyon /: *el futnak* /

²⁸⁹ [SOLT: *azzal a boszorkánysággal.* (KATONA, 1959, I., 866.)]

²⁹⁰ [SOLT: *neki.* (KATONA, 1959, I., 866.)]

²⁹¹ [SOLT: *nem.* (KATONA, 1959, I., 866.)]

²⁹² [SOLT: *teremtette* (KATONA, 1959, I., 866.)]

JAKAB /: *tartozkodva* /

Kedves jó Uram!

GROF /: *fel háborodik* /

720 Egy szot se, El, oh el kell őtet a házamtól tiltani, ha bár örökös nyugodalmam és élet béli boldogságom attól függene is.

JAKAB

Oh kérem tsak most ne menyen hozzá, az öreg Nagyságos²⁹⁴ Ur ki mondhatatlan dühösködik.

GROF

725 Had dühösködjön, ha mindjárt a természetet öszve rontya is, és ki fujt mérge még a levegőt is meg mérgesíti. – Átkozzon homájt a Nap eleibe átkozza ki a holtakat sirjokból,²⁹⁵ az őrdögöket pokolból,²⁹⁶ és küldje rám²⁹⁷ a természetnek minden iszonyatosságait²⁹⁸ még sem állok el tzéloomtól²⁹⁹ Betsületem gyilkosságát egy oráig sem szenvedhetem meg házamnál,

JAKAB

Ugyan mi okozta³⁰⁰ Nagyságodba³⁰¹ ezt a képtelen gyűlölséget, az eránt kit egy kor ojj ki mondhatatlan szeretett,

GROF

730 Ugyé? /: *borzaszto vigsággal* / Ugyé öreg ugyé [24r] ha, ha ha, tanuja voltál mely³⁰² határ nélkül tudott egy kor Grof Vérhanti szeretni, – Légy most tanuja annak is hogy most gyűlölsége is szint olyan rettenetes valamint egy kor szeretete nagy volt, – oh, oh mint szeretem én őtet még is –

JAKAB

Olly igazságtalan volt, –

GROF / *fel lobbánva* /

735 Jobbágy Uradnak szemébe?

JAKAB

Hirtelenkedtem,

²⁹³ JEL: [A rövidítést feloldottuk.] [SOLT: *Változás, a gróf szobája*. (KATONA, 1959, I., 867.)]

²⁹⁴ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

²⁹⁵ [SOLT: *a sirjokból*. (KATONA, 1959, I., 867.)]

²⁹⁶ [SOLT: *poklokból*. (KATONA, 1959, I., 867.)]

²⁹⁷ [SOLT: *reám*. (KATONA, 1959, I., 867.)]

²⁹⁸ [A *ha mindjárt*-tól kezdve az *iszonyatosságait*-tal bezárólag, utólag, piros ceruzával áthúzva. A *holtakat o*-ja ugyancsak utólag, piros ceruzával *ó*-ra javítva.]

²⁹⁹ [A *tzéloomtól* utolsó *o*-ja utólag, piros ceruzával *ó*-ra javítva.]

³⁰⁰ [SOLT: *okozhatta*. (KATONA, 1959, I., 867.)]

³⁰¹ Nsgodba [A rövidítést feloldottuk.]

³⁰² [SOLT: *mily*. (KATONA, 1959, I., 867.)]

GROF

Azomba semi, – semi. Tudjad tehát öreg hogy nem az el űztetés – egy más rettenetesebb dolog volt annak az oka, rettenetesebb reám mint ama viz özön, melyet az Isten a természetnek ki irtására botsátott,

JAKAB

740 Nem értem,

GROF

Halljad Öreg – oh hogy önnön magamnak kelletik vallomást tennem tulajdon gyalázatomról hogy ha azt akarom hogy tulajdon jobbágyom előtt gaz embernek ne³⁰³ esmertessem – Hajjad Öreg az el űztetés tsak forrás volt, melynek fojására egy rettentő eset készített árkot. – Rosina feslett Aszony.³⁰⁴

JAKAB

745 Uram!

GROF

Hat holnappal ez előtt egy napnak még setét hajnalán midőn bé jöttem volna, bé jön Hozzam³⁰⁵ Bertalan, és az ablakhoz szollit – akkor, akkor láttam, Ördög és halál.

JAKAB

Én reszketek,

GROF

750 Éppen akkor jött ki az ajton, mely a feleségem hálo szobájára vezet egy Katona Tiszt – A lova kívül az uttzán meg volt kötve – én mint az esze [24v] veszett rohantamki a lépcsőkön utánna, de mikor le értem már fel vágta magát³⁰⁶ a lovára, és el nyargalt.

JAKAB

Még ez eddig mind tsak gyanu.

GROF

755 Gyanu? Ördög és halál, – dühösségembe senkit sem esmertem, ugy rohantam fel ismét a graditsokon egy embert találtam akitől azt kérdeztem ha nem esmerné é azon Tisztet – ő azt felelé hogy nem, ha nem a Grofné szobájából látta ki jönni, és néki egy marék aranyat adott hogy senkinek ne szollyon

JAKAB / *fejét tsoválva*³⁰⁷ /

Erre nem valék el készülve

³⁰³ [SOLT: *nem* (KATONA, 1959, I., 868.)]

³⁰⁴ [Utólag, fekete ceruzával a *feslett* után betoldva: *hitvány erköltsű*; majd arra piros ceruzával ráírva: *erköltsű*.]

³⁰⁵ Hoffan [Emendáltuk. A *Hoffan* utólag, piros ceruzával átírva *Hozzám*-ra. SOLT is a *hozzám* szót tartotta meg (KATONA, 1959, I., 868.) A másoló valószínűleg rosszul olvasta a szót.]

³⁰⁶ <vágta magát> [Utólag piros ceruzával áthúzva, föléírva: *kapott*.]

³⁰⁷ [SOLT: *csóválja*. (KATONA, 1959, I., 868.)]

GROF

760 Bámulsz ugyé? ha, ha, ha, énis bámultam, oly rettenetesen hogy nem tsak az agyvelöm meg fordult, bámulásomba,³⁰⁸ meg átkoztam azon hajnali tsillagot, mely akkor el késett azon semire valonak meg esmerésére világositani, – én aki ötet olly vég nélkül szerettem – oh; oh, oh. /: *el akarván ezen érzékeny targyrol fordítani a beszédet* / Hol a fiam?

JAKAB

765 Sok ideig a Nagyságos³⁰⁹ Aszony nyakán tsüggött, és együtt sirtak, ekkor egy szokatlan erőtlenség le verte, itt a melék szobába egy ágyra tettük.

GROF

770 Az Isten legyen bizonyságom én oka nem vagyok gyötrelmének, sött még nem is gyülölöm ötet, ám bár engemet hitetlen anyira meg utált, – Igen igen egykor tsokolá meg kezemet /: *keservesen* / mert azt gondoltam hogy örökké ugy fog tartani

JAKAB

Oh draga Nagyságos³¹⁰ Uram ismét vissza fognak azon szép orák jönni
[25r]

GROF

Soha – soha többé. / *keservesen* / Nints már nékem fiam – oda van – nints többé gyermekem, ö engem meg utált, mert jobban szerettem betsületemet mint Rosinát.

JAKAB

775 Ismét fogja a szelid Rosinais Nagyságodat³¹¹ szeretni.

GROF

Soha – soha többé – tán hogy a világ ujjal mutasson reám. Itt vagyon egy bolond akinek szarvakat rakott a felesége a fejére.

JAKAB

Oh Szerelmes Istenem! de mijen gyönyörüséges lesz az egyszersmind ha azt kellett hozzá toldani, ö meg tudott a gyarló aszonynak botsátani,

GROF

780 Mint egy könnyen hívö bolond, Nem látta³¹² hogy minden falatnak bé nyelésekor azon gondolat nyilalja agyvelömet vajon nintsé ebbe méreg? hogy minden estve rettegve feküdjekle, nem tudván ha felfogoké reggel³¹³ ébredni, és minden tsok-jába azt érzem vajon öt holnapi szenvedésének hálálása é ez? Oh igen ollyan az aszony mint a kigyó nehezen felejt el a rajta esett sebet

³⁰⁸ [SOLT: *bámulásomban*. (KATONA, 1959, I., 869.)]

³⁰⁹ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³¹⁰ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³¹¹ Nsgodat [A rövidítést feloldottuk.]

³¹² <Nem látta> [Fekete tintával áthúzva, föléírva egyszer ceruzával, egyszer fekete tintával: *Talám*. Esetleg a másoló javítása.]

³¹³ felfogoké <estve> reggel [A másoló föléírásos javítását elfogadtuk.]

JAKAB /: *szives együgyűséggel* /
785 Nagysága ezt nem szivéből mondja, emberségemre mondom hogy nem meg
nem foghatom ugyan a dolgot, de ugy bottsássa meg az Isten bűneimet valamint
igaz hogy a Nagyságos³¹⁴ Aszony ártatlan, /: *meg fogja a Grofkezét* / Nagyságos³¹⁵
Uram, nem gorombaság, nem vakmerőség – engedjen meg – ide a szivemhez
szorítom a kezét, és azén régen el felejtett könyemet hullatom Akár mibe fo-
790 gadnék hogy Nagyságod³¹⁶ még mostis szereti őtet,

GROF / *sohajt és a földre szegzi szemeit*³¹⁷ /

[25v]

JAKAB

Kepzellye tsak Nagyságod³¹⁸ mintha én volnék Rosina! igaz hogy ezen ábrázattal
nem illenék néki, de képzellye tsak magának hogy én vagyok Rosina, – most
ittén ő bé lép³¹⁹ /: *mindent a beszéde*³²⁰ szerént tesz / Károly ezt mondjaö és
ki terjeszti karjait – Károly én ártatlan vagyok – Nagyságod³²¹ könyez – oh
795 Istenem – akármibe fogadok hogy Nagyságod³²² még most is szereti Rosinát.

GROF /: *Eltakarja ábrázattját és egy székebe veti magát* /
oh Rosina!

JAKAB /: *magába* /

Meg indult a szive, most vagy soha se – / *el megy az oldalszobába* /

GROF / *Nem vévén észre dörmög* :/³²³

Vald meg magadnak meg tsalattatott sziv, hogy még most is szereted őtet – igen,
igen, de hová lett Jakob? semi –

6^{DIK} JELENÉS:³²⁴ Rosina Jakob Flottiberg Grof.

GROF /: *Eszre nem vévén őket imádkozva* /

800 Tegyétek őtet szerentessé Egeknek³²⁵ angyalai, én nem tehetem, mert hitet-
lenségének meg bottsátássa³²⁶ fejül mullya minden érzékenységet – tégyétek
őtet boldoggá, én nem tehetem.

³¹⁴ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³¹⁵ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³¹⁶ Nsgod [A rövidítést feloldottuk.]

³¹⁷ [SOLT: *szemét*. (KATONA, 1959, I., 870.)]

³¹⁸ Nsgod [A rövidítést feloldottuk.]

³¹⁹ [SOLT: *belép*. (KATONA, 1959, I., 870.)]

³²⁰ [SOLT: *beszéd*. (KATONA, 1959, I., 870.)]

³²¹ Nsgod [A rövidítést feloldottuk.]

³²² Nsgod [A rövidítést feloldottuk.]

³²³ [A dörmög *d* betűjében téves lezáró / jel. Nem vettük figyelembe.]

³²⁴ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

³²⁵ [SOLT: *égnek*. (KATONA, 1959, I., 871.)]

³²⁶ hitetlenség<ek meg bottsátássa> [Utólag feketésbarna tintával áthúzva.]

- JAKAB
 Imádkozik, Rosináért imádkozik, Oh Nagyságos³²⁷ Uram / az öreghez / tsak
 most legyen tsendességben.
 FLOTTIBERG³²⁸ / Fojtodva /
- 805 Hejesen tsak had menyen a Leányom
 ROSINA /: vállára teszi kezét /
 Károly
 GROF / fel eszmélkedik /
 Ha!
 ROSINA /: kezét meg fogja /
 Károly.
 [26r]
 GROF /: erőltetett szelidséggel /
 Mit akar az aszszony?
 ROSINA
- 810 Tekints öszve rontsoltatott létemre, és azután kérdezd.
 GROF
 Nagyon meg rongálta 5 holnapi szenvedése, az aszsonyt – botsásson meg, én
 azt nem akartam,
 ROSINA
 Szerentsétlen jó Szándék, Károly nem akartad azt hogy én 5 holnapig sanyarogva
 élyek, nem, Károly engem tsak meg akart ölni
 GROF
- 815 Szemrehányásokat jött az Aszony tenni a helyett hogy botsánatot kérne, Szen-
 vedéseit ki akarom elégiteni, – még lesz pénz a Számtartomnál,
 ROSINA
 Ah Ferjem aza beszéd, aza tekintet?³²⁹
 GROF
 Mit lát az Aszszony tekintetemen egyebet mint önnön gyalázattyát, értelmes
 betűkkel vagyon homlokára írva³³⁰
 ROSINA
- 820 Oh Károly te rettenetesen meg vagy tsalatatva
 GROF
 Rettenetesen?
 ROSINA
 Istenemre mondom nem általam.

³²⁷ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³²⁸ [A Flotti rövidített szerepnéven utólagos, olvashatatlan ráírás, talán: Berg.]

³²⁹ [SOLT, mind a kétszer: ez a. (KATONA, 1959, I., 871.)]

³³⁰ homlok<ára>omra [Utólag, fekete ceruzával ráírással javítva.]

GROF

Azt gondolod hogy a hamiss esküvés el bolonditya³³¹ fejemet? – és el felejteti velem³³² amit hallottam és láttam?

ROSINA

825 Oh Károly! te vagy semit sem láttál, vagy ha láttál is aztsak káprázolat volt.

GROF

Nem szoktam hinni a Kisértetek világát,

ROSINA

Amidön szüntelen egy gonosz kisértettől voltál körül vétetve

GROF

Minden okoskodást ki kérek magamnak, / *durván* / távozzon a Házamtól,³³³
[26v]

FLOTTIBERG / *ki fakad* /

Grof.

JAKAB

830 Csendesen *Nagyságos*³³⁴ Uram!

ROSINA

Csendesen édes Atyám! Oh Károly rettenetes a te, gyűlölséged én erántam, kit te oly forron szerettél, oh a szivem hasad meg annak emlékezetére, midön mi oly szives³³⁵ indulattal fűgtünk egymás nyakába, úgy tettett hogy tsupán tsokjaink tartják bennünk az életet

GROF

835 Ugy volt – ugy volt.

ROSINA

840 Mikor egy kor beteg ágyamba feküdvén a haldokláshoz olly közel valék, könyező pillantásaid voltak orvoslo tsepjeim,³³⁶ midön éjjelenként ágyam előtt ültél, és merően reám függesztetted szemeidet midön én el senyedvén, egy szegletbe le terdepeltél és öszve tett kezekkel az Istenhez fojamodtál, oh akkor érettem sohajtottál. Sohajtottam Te hozzám ugrottál, és bámultál, mert vánkosom nedves volt öröm könyeimtől, – elmultak már azon szép idők emlékezetei.

GROF

Oda örökre

ROSINA

845 Soha panaszkodni nem mertem ne hogy félelmed azt a halál postájának gondollya, és ha néha akaratom ellen egy nyögés emelkedett fel mejemből réműlve ugrottál hozzám, és azt kérdezted roszul vagy édes Rosinám?

³³¹ <bolonditya> [Utólag, piros ceruzával áthúzva, föléírva: *bóditya*.]

³³² [SOLT: *vélem*. (KATONA, 1959, I., 872.)]

³³³ [Az őrszavak:] <oreg> Flottiberg

³³⁴ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³³⁵ [SOLT: *csendes*. (KATONA, 1959, I., 872.)]

³³⁶ [SOLT: *cseppeim*. (KATONA, 1959, I., 872.)]

GROF /: *A Fájdalomtól el nyomtatva /*

Oh azok szép idők voltak

[27r]

ROSINA

Tiéd mind halálig azt mondad egy kor – hazudtál képmutato, igaz hogy 20
esztendei házasság után nem olly forro már többé a szeretet mint a Menyegző
Napján, de azon szerentsétlen szépség mely most is fent tudta erántam azt az
850 Istentelen orvost gyujtani, téged is meg tartoztatott volna, és még is nem akartad
hogy én szenvedjek. – Te engemet tsak meg ölni akartál – Fiamat gyűlölted
mivel kőnyezett érettem, – Szervedésimet pénzel akarod ki fizetni, – ahol én
– az életem – a fiam – oh, oh, /: *sirva fakad /*

GROF

Ha éppen ollyan nehezen esik az Aszszonynak ezen háztol meg válni – el megyek
855 én /: *el tartozva /* Hol a fiam?

ROSINA

Atyám oda minden reménységem

FLOTTIBERG

Maradjon Grof Uram, nem szükség hogy miattunk alkalmatlanságot szerez-
zen magának majd el megyünk mi /: *meg fogja a Leánya kezét /* Jere Szegény
nyomorult kit az örök el rendelés erre az iszonyu sorsra juttatott, – gyere majd
860 el tart tégedet a te öreg Atyád.

ROSINA

Atyám!

FLOTTIBERG

Koldulni fogunk házrol házra fogunk koldulni

GROF /: *meg rázodva /*³³⁷

Atyám!

FLOTTIBERG

Nem vagy nékem fiam! soha se esmertelek³³⁸ tégedet, egy gonosztévő vagy aki
865 minket a szegénységből ki emeltél azért hogy annál nyomorultabbaká [27v]
tehess, El megyünk innen kedves Leányom ezen háztol, ahol az³³⁹ életemnek
leg gyönyörösebb estvéjét el töltöttem, és éppen az el nyugvásnak utolso³⁴⁰
fertáján üz ki engemet egy irgalmatlan vő³⁴¹ azon fészekből melyben már én
ollyan³⁴² melegen ültem.

³³⁷ [SOLT: *megrázkódva*. (KATONA, 1959, I., 873.)]

³³⁸ [SOLT: *ismertelek*. (KATONA, 1959, I., 873.)]

³³⁹ <az> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

³⁴⁰ [Az *utolso* mindkét o-ján utólagos, piros ceruzás ékezet.]

³⁴¹ [Az *vő* ö-jén utólag, fekete tintával hosszú ékezet: *vő*.]

³⁴² [SOLT: *én már oly*. (KATONA, 1959, I., 874.)]

- GROF /: *szívesen /*
- 870 Azt én nem akarom /: *egy váltot vesz elő / Vegye el az aszszony hogy az éhel halástól meg menekedhessen.*
 JAKAB / *Fere /*
 Rettenetes meg keményedett gyűlölség.
 ROSINA
 Ezzel fizetik meg azén szeretetem.³⁴³ Oh Atyám az³⁴⁴ én határtalan szeretetem.
 FLOTTIBERG /: *El veszi Leányától a váltot visszaveti /*
 Tegye a többihez édes Grofom /: *Leányát vonván / Jer Rozina!*
 ROSINA
- 875 Oh Károly ne kövess engem a sirba
 GROF /: *Kezétnyujtván /*
 Én nem utállak Rosina, és ha már többé nem leszek tudjad hogy meg botsátottam.
 ROSINA
 Isten hozzád /: *meg akarja a Grof kezét tsokolni /*
 GROF /: *el rántya kezét, és meg öleli /*
 Isten hozzád / *egy székbe veti magát /*
 FLOTTIBERG /: *Minekutánna³⁴⁵ Rosina az ajtonál le roskadt /*
 Lassan Leányom, lassan engedd meg had nézzem itt még egyszer körül magamat.
- 880 Ugy fogunk ezen kedves helyből ki vándorolni, mint Lót a maga háza népevel – még tsak vissza se lesz szabad tekintenünk ne hogy a keserűség semivé tegyen bennünket Ah be nehéz nékem innét ki bujdosnom – hol fog az én házam – hol fog haldok[28r]ló³⁴⁶ ágyam lenni? valamej sivatag pusztába tébojogva a leányom tsak bé fogja fogni szemeimet, de ki fogja ötet el temetni

7^{DIK} JELENÉS: Körtés, majd Falu népe Előbberiek³⁴⁷

- KÖRTÉS /: *kivülről /*
- 885 Mikor mondom hogy ne, menyenek kentek haza
 PARASZT
 Nem, nem látnunk kell ami Nagyságos³⁴⁸ aszonyunkat.
 MIND
 Miaz? /: *minyájan bé rohannak /*

³⁴³ [SOLT: *szeretetemet.* (KATONA, 1959, I., 874.)]

³⁴⁴ [Az az olvashatatlan szóra ráírva.]

³⁴⁵ [SOLT: *minikután.* (KATONA, 1959, I., 874.)]

³⁴⁶ <haldokló> [Utólag, piros ceruzával áthúzva, föléírva: *halálos.*]

³⁴⁷ JEL: Előb [A rövidítéseket feloldottuk.]

³⁴⁸ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

KÓRTÉS

Nagyságos³⁴⁹ Uram a faluba a Nagyságos³⁵⁰ Aszony hire el futamodott és most erőszakkal fel todulnak hogy lássák,

NÉP

890 Ott vagyon ami Nagyságos³⁵¹ Aszonyunk, /: *mind le térdepelnek körülette*,³⁵² és ruháját tsokollyák /

GROF

Mitsoda vakmerőség, éjtzakának idején, mint vala mely tolvajok a Kastélyba rohanni

NÉP

A mi³⁵³ drága Nagyságos³⁵⁴ Aszonyunkért

ROSINA / *Sírva* /

Oh jó emberek,

GROF /: *keserü mosojgással* /

895 Ha a nyomorult.

8^{DIK} JELENÉS: Lázár előbbeniek³⁵⁵

LÁZÁR /: *álmoson*³⁵⁶ félig fel öltözve, el szelesztett gondolattal /

Mitsoda lárma? holvanó? el vitetett? – meg holt³⁵⁷ el temettetik – Szegény Atyám – Szegény Atyám –³⁵⁸

GROF /: *el ragadtatva* /

Itt vagy Fiam? – gyere hozzám tsokolly meg engemet, nints senki aki édes Atyádat tisztán szeresse, nézd minyájan őket tisztelik engem senki se,

LÁZÁR

900 Oh Atyám hol vagyon ő? – ismét eltemetik ismét meg ölték, oh azok a kegyetlen em[28v]berek, nem jajgatott ő – békével túrt³⁵⁹ mindent mint az ártatlan bárány – Az Isten nyugosza meg ötet, meg holt, meg holt

GROF /: *sohajt* /

Őrókre meg holt igen is reám nézve Te még élsz, majd egymásnak fogjuk panasolni siralmunkat, /: *Rosinát értvén* / Oh sima nyelvü kigyó hogy tudja őket

³⁴⁹ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³⁵⁰ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³⁵¹ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³⁵² [SOLT: *körülötte*. (KATONA, 1959, I., 875.)]

³⁵³ Ami [A két szót szétválasztva emendáltuk.]

³⁵⁴ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³⁵⁵ JEL: előb [A rövidítéseket feloldottuk.]

³⁵⁶ [SOLT: *álmosan*. (KATONA, 1959, I., 875.)]

³⁵⁷ [SOLT: *elvitetett? Meghalt*. (KATONA, 1959, I., 875.)]

³⁵⁸ [SOLT emendálta, mindkétszer: *szegény anyám*. (KATONA, 1959, I., 875.)]

³⁵⁹ turt [Emendáltuk.]

905 magához hodítani – nem nem is ügyelnek, el hazudja egy tseppel³⁶⁰ az egész valóságot, és jobban hisznek néki mint az emberséges szívű Urak³⁶¹ fájdalmának /: *sir* /

FLOTTIBERG

Had lássam azon könyeket, melyeket a szerentsétlenség állortzája alá rejtezett gyűlölséged önt ki,

LÁZÁR /: *el huzza onnét az öreget* /

910 Nehidj nékie Nagy Atya; oh ha a³⁶² Farizeus – mit tsudálkozol a könyein, a kö sziklákbol erednek a források, – oh mutassátok meg hová temettétek el őtet; Anyám, édes Anyám, hová lettél látod miképpen keres téged³⁶³ a te siránkozó fiad,

ROSINA /: *Nyakába borulva* /

Fiam, Fiam Lázár

GROF /: *fajdalomal egy székebe veti magát, és el takarja ábrázattyát* /

Ezt is, még ezt is

LÁZÁR

915 Nem öltétek meg, – oh jónékem [29r] könyörűly – nekem igen rossz szemeim vagynak ne tsaly meg engemet, – ugyé te vagy az én jó Anyám, mit sirsz? talán az eszemet siratod? – midőn tegedet a koporsoba tettek azt is veled együtt el temették az Isten nyugoszsza meg minyájokat

ROSINA

Oh szerentsétlen, szerentsétlen

FLOTTIBERG / *A Grofhoz* /

920 Ha ez meg nem gyengíti ate rettenetes szivedet és gyűlölségedet, ugy essél ketségbe atzél szivednek teremtéssén – Egyetlen egy gyanut nem tudsz a feleségednek meg botsátani, és te tökéletes vétkeidnek meg botsátássát reményled az Istentől, Isten mentse meg hogy ezek a könyek egy kor lelkeken ne égjenek, /: *A parasztokhoz* / Nézzétek gyermekeim ezen keresztyén egyetlen egy gyanut
925 nem akar felebarátjának meg engedni holott már a valóságértis elegendőképpen meg lakolt, el űzi azt magától aki oly sok esztendőket meg édesített, hová fog ő mostan menni?³⁶⁴

NÉP

Hozzánk, mi hozzánk

GROF / *Dühössen fel ugrik* /

Mit? Kitsoda merészli itt még tsak a száját felis tátani

³⁶⁰ [A *cseppel pp*-je közül egy vagy mindkettő fekete tintával áthúzva; esetleg csak tintapaca.]

³⁶¹ [SOLT: *urok*. (KATONA, 1959, I., 876.)]

³⁶² [SOLT: *Ó, a*. (KATONA, 1959, I., 876.)]

³⁶³ [SOLT: *tégedet*. (KATONA, 1959, I., 876.)]

³⁶⁴ [A *Nézzétek*-kel kezdve Flottiberg e szövegének végéig utólag, fekete tintás függőleges vonallal áthúzva.]

- NÉP
- 930 Ha Nagyságos³⁶⁵ Aszonyunk el megyen mi minyájan ki takarodunk ezen hejségből
[29v]
GROF / *Egy pisztolt szegezvén nekiek /*
Ez a gojobis fog keresztül füttyölni az agy velejen aki tsak egy szot –
- 9^{DIK} JELENÉS:³⁶⁶ Márton, Agnes, be szaladnak
- MÁRTON /: *el réműlve /*
Ah Nagyságos Uram! Nagyságos³⁶⁷ Aszonyom. emberek
KÖRTÉS
No, no
AGNES /: *az attya mellé siet /*
935 Ah édes Atyám³⁶⁸ mi történt itt?³⁶⁹
KÖRTÉS
Szollyatok
MÁRTON / *szorongatva /*
Istenem, Istenem hiszen azt sem tudom ha helyén van é az eszem?³⁷⁰
AGNES
Oh szerentse, iszonyatos szerentse, a Nagyságos³⁷¹ Aszony ártatlan,
MIND
Hogy?
MÁRTON /: *Meg ragadja a Grof kezét /*
940 Engedjen meg Nagyságos³⁷² Uram, tsak jöjjön én velem, szerelmes Szent Atyám
hiszen azt sem tudom mit tsinálok
AGNES
De hiszen én sirok – Marton is sir – én Istenem Szent Atyám még sem akarják
hinni hogy a Nagyságos³⁷³ Aszony ártatlan
MIND
Ártatlan

³⁶⁵ Nagysgos [A rövidítést feloldottuk.]

³⁶⁶ JEL: [A rövidítést feloldottuk.]

³⁶⁷ Nsgos [A rövidítést mindkétszer feloldottuk.]

³⁶⁸ [SOLT: *édesapám* (KATONA, 1959, I., 877.)]

³⁶⁹ itt <?> [Valószínűleg utólag áthúзва, fekete tintával.]

³⁷⁰ ha <eszém> helyén van é az eszem? [A másoló javítása.]

³⁷¹ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³⁷² Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³⁷³ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

MÁRTON

945 Oh jöjjön Nagyságos Uram, jöjjön Nagyságos³⁷⁴ Uram még későn nem lesz
/: *erövel el huzza* /

GROF /: *elmentibe*³⁷⁵ /

Fejem, szerentsétlen fejem /: *el* /

10^{DIK} JELENÉS: Márton Grofnélkül előbb*eniek*³⁷⁶

LÁZÁR / *elevenedik* /

Ártatlan, artatlan, az eső után nap [30r] fény süt, a setét éjtzakát tiszta napfény
követi. Teremtő önts világosságot az én agyvelőmbe, Leányka – Leanyka szolly
hogy tsupán tsak néked, és ate atyádnak köszönjem boldogságomat

AGNES

950 Édes Istenem! hiszen nem mondtam é már hogy a Nagyságos³⁷⁷ Aszony ártat-
lan, szerelmes Istenem; elsőben meg kell azö kezét tsokolnom /: *meg tsokollya* /
hallják tsak ö Nagysága³⁷⁸ azt parantsolta Mártonkának hogy az el fogottakat
ereszsze³⁷⁹ szabadon – Én istenem semi a világon ok nélkül nem esik midön oda
955 nem akarták³⁸⁰ eresztetni, mert azt mondták hogy Zsivány. Én nem tudom
miért de egy szertsak a falhoz vágta a fejét, a mely is bé roskadván azonnal le
roskadt, haldoklása közt vallotta meg, hogy ö egy szökött katona légyen, és ez
előtt hat holnappal Flottiberg Vilhelm

FLOTTIBERG

A fiam

AGNES

960 Azö Kapitánya erre sok katonákkal a falu mellett korán hajnalba, keresztül
masirozván bé nyargált ide, kinek ö ne hogy ha meg viradna általa meg esmer-
tessen azt hazudta, hogy az egész familia egy nagy Városba vagyon, eszerént
tehát midön mártsak nem nyitotta volna a Grofné hálo szobáját vissza fordult,
fel vágta magát a lovára, és a többi Katonák után nyargalt ö pedig minden leg
965 kissebbet az orvos szereteté[30v]re akarván fordítani azt hazudta a Graditson
le rohanó Grof Urnak hogy néki pénzt adott légyen tsak halgasson

MIND

Istentelen

³⁷⁴ Nsgos [A rövidítést mindkétszer feloldottuk.]

³⁷⁵ [SOLT: *elmentiben*. (KATONA, 1959, I., 878.)]

³⁷⁶ JEL: előb [A rövidítéseket feloldottuk.]

³⁷⁷ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

³⁷⁸ Nsga [A rövidítést feloldottuk.]

³⁷⁹ e<l>reszsze [A másoló ráírással javította.]

³⁸⁰ akartak [Emendáltuk.]

- LÁZÁR
Köszönöm néked jó Leányka
KÖRTÉS /: *Erzéssel* /
Az én Leányom, nem bánom ha mindjárt boszorkány is /: *meg öleli* /
ROSINA / *Térdre ereszkedvén imádkozik* /
FLOTTIBERG
- 970 Uram Teremtőm, ate utaid homájosok
/ *kivül lövés* /³⁸¹
- MIND
Miaz?
LÁZÁR /: *Kirohan* /
Istenem talán az Atyám.
ROSINA /: *fel ugrik* /
Menyei biro mit rendeltél énfelöllem, mi lesz még végre én belöllem.
- 11^{DIK} JELENÉS: Grof Lázár, Marton Előbbeniek³⁸²
- GROF /: *el sárgulva vezetetik Lázár és Marton által* /
LÁZÁR
Mindenható Isten! Atyám mit akartál tselekedni?
GROF /: *kétségbe esett melancholiával egy helybe áll* /
MÁRTON
- 975 Szentséges Atyám³⁸³ agyon akarta magát löni midőn mindeneket meg hallott.
ROSINA /: *ölelésére siet* /
- Károly
FLOTTIBERG /: *Szeretettel* /
Fiam
GROF / *Csak a fejével int* /
AGNES /: *felig lassan* /
Márton az Istenért mi lelt
[31r]
MÁRTON
- 980 Midőn a Grof Urnak meg kaptam a pisztolt a kezébe, a láng meg tsapta az edjik kezemet
LÁZÁR / *Marton nyakába borul* /
Testvérem
GROF /: *Nagyot sohajt, és az ég felé emeli kezeit* /

³⁸¹ löves [Emendáltuk.]

³⁸² JEL: Előb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

³⁸³ Szentséges <Aty> Atyám [A másoló javítása. Utólag a *Szentséges Atyám* piros ceruzával áthúzva, helyette föléírva: *Uram Isten.*]

Az Isten nem engedte, Élek hogy néktek egész boldogságtok lehessenek, / *fiát feleségét Ipát meg öleli /*

FLOTTIBERG

Áldjon meg az Isten

ROSINA / *Lázárral együtt /*³⁸⁴

A *mi*³⁸⁵ szeretetünkkel / *őllekezve maradnak /*³⁸⁶

MARTON

985 Atyám nékem is egy kérésem van, én hazudtam

AGNES

Én nem vagyok boszorkány, Márton azt csak azért mondta hogy el vehessen

KÖRTÉS /: *örömel /*

Igazán? nó azon puska poros képednek érdeméért /: *ősze adja kezeket / az Isten áldjon meg.*

MARTON

A Lutz Széke hamisság.

KÖRTÉS

990 Még is nem, áldott légyen az ami helységünkbe, mert az által szabadítottuk ki 5
holnapi tömlőtzből a *mi*³⁸⁷ jó Nagyságos³⁸⁸ Aszonyunkat, Karátson éjtzakáján.

MIND

Vivat, / *kalapjokat fel hajigalyák /*

Vége

³⁸⁴ [A hiányzó / nyitó jelet pótoltuk.]

³⁸⁵ Ami [A két szót szétválasztva emendáltuk.]

³⁸⁶ [A *marad* szó végén a szokásos rövidítést jelző ~ tildét feloldottuk.]

³⁸⁷ ami [A két szót szétválasztva emendáltuk.]

³⁸⁸ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

[1r]

LUCZA SZÉKE Karátson' Éjtzakáján¹

Eredeti Mulattságos Vig Játék 3 Felvonásban²
Irta: Katona József a'
„Bánk bán” írója.

FutóJános-émp³

Leirta Gönczy Sz. Sámuel,
1838. Martius 27^{én}

¹ Éj<s>tzakáján [Ráírással javítva.]

² Felvon [A rövidítést feloldottuk.]

³ [A possessor bejegyzés más kéz, az *mp* alapján Futó János írása.]

[Iv]

SZEMÉLYZET

Gróf Vérhantö
Rozina a neje
Lázár a Fia
Flottiberg a Gróf Ipa
Bertalan Udvari Orvos
Jakab régi hiv szolga
Körtés a Gróf mindenesse
Agneska saját Leánya
Mártonka, fogadott fia
Kultsár }
Szakáts } az udvarba
Inas }
Kántáló Tóth Deák
Egy Czigány
Bodáts⁴ }
Mézes } Parasztk

REQUISITA

Kártya, kis szék, balta, ék, kis üveg, tolvaj lámpás, kults, óra, egy darab kenyér, két bilints, fákja, pislogó méts, korsó víz, három töltött pisztoly, falon kép.

⁴ [A drámaszövegben a szerepnév: *Bordáts*. Itt nem emendáltuk.]

[2r]

ELSŐ FELVONÁS

1^{ső} JELENÉS⁵

Cselédházba hosszú asztal, mellette Cselédek kártyáznak,
Körtés egy kis székkal munkalódik és Agneska Mártonka

AGNESK

Adutt! / *vetnek reá* :/ Makkot! /: *vetnek reá* :/ tronfot! ahá! milyen szépen kijött a Makk Csákó.

KÖRTÉS

Ó én vén szamár! hogy eltöröm a fejemet hogy honnen kell az utolsó forgátsot el ejteni, még pedig az egyik lába nints be ékelve

AGNESKA /: *ki mind ez ideig martonkával kártyazott az attyához megy* :/

5 Ugyan édes atyám minek bajlódik azzal a haszontlansággal, hiszen az egész dolog nem ér egy pipát.

KÖRTÉS

Ostoba! A mi az öseink és azoknak ösei, igaznak tartották, te pedig le kaczagod, mint a Majom, még a nagy apámtól hallottam azt a traditiot, hogy az ember Lucza napjától egész Karátsonyig egy kis széket csinál, de mindennap tsak egy
10 kis forgátsot kell elejteni, vagy is egy vágást tenni ezen kis [2v] széketkével, azután punctum 11 órakor, menjen az ember a Templomba, és a Tornaczba üljön reá, akkor meg látja a boszorkanyokat

AGNESK / *nevet* :/

Hiszen ha az ugy vólna, ugyan nagy ostoba vólna az a boszorkány hogy oda menjen és magát meg esmertesse

KÖRTÉS

15 Már azt ök lássák

MARTONK *Agnes mellé megy meg fogja a kezét* :/

De bizony Agneska! e részbe énis apám uram mellett tartok, mert lám inkább hidje az ember amit egész világ hisz, mintsem egyedül hogy ennen maga hidjen.

AGNESK

De hát Mártonka! hát el ment az eszed.

KÖRTÉS

De néked nints helyén, no de most itt nints helye a disputationak, az éjféel meg
20 fogja mutatni hogy mitsoda foganatja legyen a Lucza Székinek. Mártonka fiam! add ide azt a kis forgatsot onnan a földről, éppen olyan mint egy éketske, itt van egy hézag belé teszem, a baltával egyet csapok reá, és készen lessz a Lucza Széke.

⁵ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

MÁRTON *Ágneskához /*

Te egy szót se szólj a mi szeretetünkről, mert bizony semmi sem léssz *a mi*⁶
házasságunkból

[3r]

AGNESK

25 Miért? he!

MÁRTONK

Azért először: mert ládd én szegény kocza gyermek vagyok, másodsor. –

AGNESK *belevág /*

Szamárr! hiszen ha így beszélsz soha se leszek feleséged.

MÁRTON

Dehogynem, majd csalárdsággal fogunk a dologhoz, néked boszorkánnyá kell
lenned

AGNES *kivül zörgés :/*

30 Jaj Istenem! mi az?

MARTON *az ablakhoz szalad :/*

A biz a Nagyságos urfi a kert ajtót rugta bé.

KÖRTÉS / *szanakozva :/*

Szegény urfi! mihelyst eszembe jut mindjárt sirhatnám, Szegény gyermek! mivé
lett az anyja halála után valo bánatjába, hogy ha az ember az anyja nevét említi
néki, mindjárt sir, sokszor örülségébe gyilkosságrólis beszél, Lázárnak hívják,
35 de ugyan valósággal Lázár is ám szegény.

AGNESK

Márton! Te elébb egy szót ejtettél, hát mért kell nékem boszorkánnyá lennem?

MÁRTON

Eztsak egy kis furtsaság lessz – Látod pro forma, enis csináltam egy Lucza
széket, annak az [3v] erejét ugyan nem hiszem, de ládd leg aláb hasznunkra
fordithatom, majd midön ő a Templomba megyen, valami sürgető dolog végett
40 vissza hívom, azomba addig elmulik a 11 óra és azö gondolatja szerént semmi
ereje nem lessz a Lucza székinék, én azomba el szökök tőle, és vége lévén az
ájtatosságnak, nagy rémuléssel azt hazudom néki hogy tégedet azok közt láttalak,
akik amint ő mondja mind háttal ültek vissza felé⁷

AGNES

Hátha meg égetnek?

MART

45 Dehogy! tsak bízd reám.

/ *kint szó :/ Segittség! segittség! gyilkos!*

MIND

Mi dolog van oda kint? tsak utána / *el mind /*

⁶ ami [Emendáltuk.]

⁷ [A szöveg mellett a bal margón, utólag, fekete ceruzával egy # kettőskereszt.]

MART

Elne felejtse hogy boszorkánnya leszel. / el /

Változás Szoba a Grófnál⁸

2^{DIK} Jelenés⁹

Gróf maga

El kell a gyermeket magam mellől távoztatni, mert már agyanut a fejemre hozta,
50 és végre még a gyalazatotis, túl, tulvele még a Tengerekenis, nehogy a Hóhér
keze alá adja szerentsétlen attyát.¹⁰ /: ke[4r]serüen a fejét meg üti szánakozva :/
O Rozina! Rozina! hitetlen Rozina! / dühösen neki megy a Rozina képének :/
félre! félre vele! / el hanyatlík csendesen :/ O! én mostis szeretem ötet, kimond-
hatatlanul szeretem, – – –

3^{IK} Jelenés¹¹

Lázár és Gróf

LÁZÁR / hirtelen belép, de meg látván az attyát, tsendesen fantáziálva tettet
magát, mosolyogva a küszöbre tekint :/

55 Ostoba építő! milyen magasra tsinálta ezt a küszöböt, ezt által lépi azember már
egésszen uj sphérában találja magát. Hm! a halál, nem egyéb ilyen küszöbnél,
bóldog akki azt botlás nélkül ált lépheti /: keservesen :/ Ő már által lépte. O
anyám! ó szerentsétlen anyám!

GRÓF *elbámulva* :/

Szerentsétlen! – jaj nékem! a gyermek szerentsétlennék nevezi öt.

LÁZÁR

60 A halálnál egy új életbe lépünk, a halálos ágy azon gyermeki böltső, melyből
mint a Fenix hamvából új férgetskék pesdülnek ki – igen, igen, ezt a küszöböt
meg ismerjük, dehogyan ezentul [4v] mi vagyunk, árok e vagy domb? / meg áll :/ az
én fekete haczukájú tanítóm azt mondá hogy Örökkévalóság, – Jámbor! nevet
tudtal néki adni de hogy mi légyen, azt meg fejteni nem tudad.¹² / elevenen :/
65 bizonyosan egy ároknak egy nagy ároknak kell néki lenni, amelyből soha kinem
gázolunk, soha – de az ismét mi? megint egy göts *mosolyogva* :/ Balgatag! hiszen
az álom meg mondja neked, sokszor nagy posványba gázol az ember, igyekszik
abból ki verekedni,¹³ de hijába, mert se vége, se hossza, egy nyomból sem ide

⁸ [A sor mellett, a bal margón három ‡ kettőskereszt jel: a barna tintás esetleg a másoló Gönczyé, két további utólagos fekete ceruzás.]

⁹ Jel [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁰ [Innen a jelenet végéig egy utólagos, fekete ceruzás, ferde vonallal áthúzva.]

¹¹ Jel [A rövidítést feloldottuk.]

¹² tudta [Emendáltuk.]

¹³ ver<ekedni> [Utólag, barna tintával áthúzva, alatta betoldva: *gödni*.]

70 sem oda nem lehet menni, és mégis fel ébredvén, tsak kaczagják az emberek,
és azt mondják Csak álom volt. – Bolondok.

GRÓF /: *szelid*¹⁴ hangon :/

Fiam!

LÁZÁR

Mi vala ez? fiam! azt mondja egy esmeretes hang, én itt nem látok atyát, egy szakállas Publikanusnál egyebet, akki elkövetett gonosságát siratja, sirasd szé-
gény Lélek! látod, én nem vagyok olyan rossz mint nemelyek, mégis sirnom
75 [5r] kell azon vétekért melyet az első ember elkövetett

GRÓF *Atyai szeretettel* :/

Fiam! nem esmersz engem?

LÁZÁR

Igen igen, Te egy ítélő Biro vagy, akki az igazakat elkárhoztatod, a gonoszoknak
pedig szárnyaidat emeled – hid elnékem sokan vagynak akik feleségeiket képesek
meg ölni, – de az tsekélység, lám Néró az anyát meg fertőztetvén elevenen fel
80 bontá, a galamb meg issza tulajdon tojását, pedig abból néki egy szerelmes fia
származna.¹⁵

GRÓF

Lázár!

LÁZÁR / *magába* /

Ez az én jelszom /: *nyilván* :/ ah! mitsoda nevezett! mitsoda jelszó! holvóltam?
hol vagyok? /: *körül nézi magát* :/ – itt – hogy jöttem¹⁶ énide? – Ofejem! Sze-
rentsétlen fejem!

GRÓF

85 Rosszúlvagy fiam –

LÁZÁR

O nagyon igen nagyon – mintha álmodtam volna, igen elvagyok fáradva –
engedd atyám hogy le ülhessek / *nyakába borúl* / Szeretsz é engem?

GRÓF *meg tsókolja* :/

Az anyád azén Rozinám volt.

[5v]

LÁZÁR

Szép mint a galamb, tiszta mint az Angyal. oh! oh!

GRÓF

90 Nints már többé.

LAZÁR

Nints – o olyan keservesen sirhatnám, ha reá emlékezek,¹⁷ Látod atyám! némely
emberek jól tudják azt hogy az emberi ész aztis ki tanulta, hogy kelljen a haj-

¹⁴ [Az *i* felülről betoldva az *l* és a *d* közé.]

¹⁵ származn<a> [Valószínűleg utólagos ráírás, barna tintával: *ék*]

¹⁶ jött-tem [Emendáltuk. Az elválasztás miatti három *t*-ből egyet elhagytunk.]

¹⁷ emlékeze<k> [Valószínűleg utólagos ráírás, barna tintával: *m.*]

szálon végig nézni, mert látja Gróf uram! a haj éppen olyan mint a nád végig
lehet látni az ürességén, és mégis azt gondolják hogy a hamis tselekedeteket
95 nem fogja igyes szemére venni. Atyám! /: *elkeseredve* :/ én téged nem útállak.

GRÓF

Gyermek! talán ismét az őrültség túrja az agy velödet?

LÁZÁR

O Istenem! Istenem! hiszen csak azt akarom mondani hogy az én anyám egy
engedelmes bárány volt, Ő úgy élt, amint néked tettett, és kívánságodra akkoris
halt meg amikor néked tettzet – egyszerre – mint mikor a gyertyát elfujják.

GRÓF *mérgesen* :/

100 Gyermek! csak egy szót még erről életedbe, – külömben reszkess. / *el* :/

4^{IK} JELENÉS¹⁸

Lázár maga.

[6r]

Reszkess! mitöl tudjon egy őrült reszketni, adjatok lánczot annak a bolondnak
aki szemetekbe mondja az igasságot – miis vagyok én most? Egy Perillus, aki
réz Ökröt készített Tyrannusnak, és csak magát emészti abban,¹⁹ – csak egyedül
létembe²⁰ szabad nékem érett ésszel hozzád szóllanom mennyei böltesség!
105 – adtál e hatalmat egy fiunak tulajdon atya ellen? – nem, nem – én ö ellene
semmit sem tsinálhatok, mert a Természet ötet atyámnak rendelte, arra nékem
hatalmat nem adott,²¹ mert hiszen akkor éppen anyi vólna²² mintha az igandozó
nád szál boszszankodna²³ a Természet urára hogy ö²⁴ miért nem egy magas
czédrusfa / *a kép előtt le térdel* :/ Botsáss meg anyám! nem utálhatom férjedet
110 mert ö nékem atyám!

5^{IK} JELENÉS²⁵

Flottib, Lázár Jakab

FLOTTIB

Milyen tsendességben van, az annya képe előtt térdpel, o valyon melyik fiu
szerette valaha azö édes annyát így? –

[6v]

¹⁸ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁹ [A *Reszkess! mitöl tudjon... magát emészti abban* rész utólag áthúzza, több ferde ill. hullámos, barna tintás vonallal.]

²⁰ [Utólag, fekete ceruzával egy szövégi *n* betoldva.]

²¹ <arra nékem hatalmat nem adott> [Utólag, barna tintával, szavanként áthúzza.]

²² [A *vólna* mellé egy *nék* írva, utólag, barna tintával.]

²³ boszszankodn<a> [Utólag, barna tintával áthúzza, ráírva: *ék*.]

²⁴ <ö> [Az utólag, barna tintával áthúzott *ö* a *czédrusfa* után beszúrva.]

²⁵ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

LÁZÁR /: fel kél meg tsókolja kezét keservesen rá néz :/²⁶

FLOTT

Sírsz édes gyermekem! no hálá istennek! a könnyek tágitói szoktak lenni a fajdalmaknak.

LÁZÁR

115 O nagy atyám! kedves nagy atyám! tsak egyedül vagy az, akki engem szánsz, sírsz mikor sírok, hid el hogy jobb vólna, ha némely emberek nemis imádkoznának, mert egy²⁷ ilyen fül mint az enyim, könnyen egy hasadékra lapul, és az egész ájtatosságot meg halja. – töredelmes fájdalom tsak sóhajtással emelkedik az Istenhez, és én semmit sem tudok, és még is hate azt tudnád amit én hal-

120 lottam, el felejtkeznel 70 esztendődről, és a Csillagokat is le káromolnád az ég bóltozatjáról!

FLOTT

Nem fiam! bizonyoson nem – hanem türnék és sirnék mint Te.

LÁZÁR

El hiszem, tsak ösz haj száladra tekintsek

FLOTT

Gyanakszol édes fiam?

LÁZÁR

125 Gyanu? mit nékem ez a gyanu? midön az igasságnak foganatjátis, meg tiltja tölem a természet [7r] és ha úgy vólna is –

FLOTT

O akkor, akkor, –

LÁZÁR *hevesebben* :/

Átkozódhatnám, mint Testvér gyilkos midön az öklit az ártatlan Abelre fel-emelte, kárhozatot imádkozhatnék le az égből, mert az én jó Anyám meg holt,²⁸

130 de nem lehet – botsáss meg emberiség nem lehet – Ó az én²⁹ atyám nékem egy nyomorult életet adott mely engem tsupántsak sirni tanit. / *dühösen* :/ O miért hogy ezt a szivet kebelemből ki szakasztani nem lehet, hogy azon kedves embe-
reknek egy kedves vendégséget készithetnék, melyben az abból ki szivárgó vér az örök bírónak ítélő széke előtt mázsányi teherrel nyomná³⁰ le a bünösöknek

135 szelenczét, hogy a mindenható dörögve a kárhoztatást ki mondván énis azt ordithatnám Átok! átok! átok. / *élet nélkül leroskad* /³¹

FLOTT }
JAK } Istenem! miért? segittség! segittség!

²⁶ [A hiányzó /: nyitó jelet pótoltuk.]

²⁷ [Az egy-re vagy paca esett, vagy törölve.]

²⁸ h<o>lt [Utólag, barna tintával ráírva: a.]

²⁹ <botsáss meg emberiség nem lehet – Ó az én> [Utólag, barna tintával áthúzva.]

³⁰ nyomná<k>

³¹ [A hiányzó záró / jelet pótoltuk.]

6^{IK} JELENÉS³²
Gróf Orvos Cselédek

GRÓF

Mi történt itt?

JAKAB

A Nagyságos urfi rosszul lett.

[7v]

GRÓF

140 Nem ujság – Orvos uram! segittsen rajta!

ORVOS / *félre* :/

Lessz reá gondom. Nagyságos uram! ha fiának óhajtja meg jobbulását, tehát szakassza el ötöt az olyan emberektől, akik érzékenyítő tárgyról szoktak fetsegni.

FLOTT

Orvos! minden vagdalodzást ki kérek magamnak, az orvos azt fogja tselekedni, ami néki parantsoltatik.³³

LÁZÁR

145 Magamnak sem hittem – de tsakugyan rosszul vagyok, találjátokki mi az én bajom? könnyü nyavalya, de nehéz azt orvosolni /: *körülnézi magán* / hát enynyin jöttetek a halotthoz, köszönöm, köszönöm nektek hogy eljöttetek engem virasztani, de a szemfedeleget tegyétek reám, mert majd behull a föld midön engemet eltemettek, /: *magába* :/ O Istenem! Istenem! igazán elfogom veszteni
150 az eszemet /: *nagyon* :/ hát harangoztak é már? a Templomba akartam menni – igen úgy tettzik, mintha nem birnám lábaimat – alig léphetek. Ó édes jó öregem vezess engem a szobámba, majd [8r] ott meg köszönöm, itt nem lehet mert köszönetem igen tsekély, mi se jutna enyi embernek belöle azután eredj a Templomba, imádkozz helyettem, mond meg az atyámnak, ha beszélsz vele
155 hogy jöjjön hozzám mert beteg vagyok.

ORVOS

Ezen üvegből tseppentsünk az ajakára ha ájulni talál

GRÓF

Vigyetek el öt –

LÁZÁR

Menjünk

GRÓF / *nyughatatlanul int a Cselédeknek hogy menjenekel* :/

³² JEL [A rövidítést feloldottuk.]

³³ ami néki parantsol<tatik> [Utólag, barna tintával az *ami* végére egy *t* betoldva; az áthúzott részre ráírva: *nak*.]

7^{IK} JELENÉS³⁴
Gróf Orvos

GRÓF

160 Mit jelent ez, az öregnek maga viselete, egy szerre meg változott, eddig tsendes
hideg vérrel volt, most ajjakait – Bertalan! mit jelent ez?

ORVOS

Azt hogy a gasságot a Kakas is ki vakarja³⁵ gyanakodnak a gyilkosságról, egy
veszett ördögi igasságról!

GRÓF

Hogy tudod azt?

ORVOS

165 Az előbb hozzám jött³⁶ a szolgám Dienes és azt adja tudtamra, hogy az öreg,
fiad, és Jakab, [8v] igen titkosan beszélnek egy mással, énis tehát mindjárt
jöttem és az ajtónál szerentsém volt egy Czikkelyt életed históriájából hallani,
azon törekszenek, hogy miképpen tanulhassák ki a gyilkosságnak valóságát

GRÓF

Tehát anyira ment már a dolog? jaj nekünk

ORVOS

Nékem bizony nem jaj! még az éjjel it hagylak

GRÓF

170 Meg bolondultál?

ORVOS

Söt eszemen vagyok. Gróf adj nekem pénzt

GRÓF

Ki parantsolja azt nékem

ORVOS

En Gróf uram! még pedig anyit adjon hogy egész életembe elég legyen.

GRÓF

En!

ORVOS

175 Nem akarok többé gaz dolgokon bibelödni, tsak kettöt követtem életembe,
Juliánán és Feleségeden az utólsóért ad ki a jutalmat.

GRÓF *mérgesen* :/

Neféj meg lesz – nálam egy fillér sints

ORVOS

Van az almáriomban

³⁴ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

³⁵ <v>a<k>arja [Utólag, barna tintával ráírással javítva: *kaparja*.]

³⁶ tött [Emendáltuk.]

GRÓF

180 Ha éppen úgy akarod tehát elmegyek – nem tartoztatlak / *mentében* / egy pár izmos parasztot és lánczra a dühös ebet.

[9r]

8^{ik} JELENÉS³⁷
Orvos egyedül³⁸

185 Most a Gróf uram elment, hogy nékem a pénzt a kezembe adja, azt gondolja a bolond hogy majd engemet meg tsal, hogy én majd itt lesem ötöt, míg néhány parasztokat elő szollit, mert a házi Cselédekkel nem merészel elfogatni, – nem Istenemre mondom anyira nem engedem a dolgot menni, de megis fogja egy orvos bosszú állását érezni, meg mérgesitem kutjaikat, fel vetem kotsimra a vélt halottat, meg vagdaltatom a Lovakat, és azután az ördögök legyenek vezérlő angyalaim, és vezessenek habár a pokolbais, csakhogy én czelomat értem.³⁹

! : Kárpit lefordul :!

MÁSODIK FELVONÁS

Setét éjszaka, a szín hátúljának a közepin láttzik a templom,
jobról a Kastély, balról a Templom alá vezető Kriptának az ajtaja
és töb Házak

[9v]

1^{so} JELENÉS⁴⁰
Orvos maga

190 Dienes ki nem szabadulhatott az udvarból, a gyanú tsakugyan igaz vólt, el akart Gróf uram láb alól tenni. Szerentse mégis hogy az ég vastag Felhökkel borúlt bé, le megyek a Kriptába, beszélek Rozinával, és azután egy Kotsit, el a széles világba. / *meg nyitja a Kriptát s bé megy :!*

2^{ik} JELENÉS⁴¹
Körtés a kis székkal

Nálam az órám már az egyyetis elhaladta, talán azért hogy Mártonka is mindég igazgatja, pedig a Lucza székével punctum 11 órakor kell a Templomba menni

³⁷ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

³⁸ [A sor mellett a bal margón utólag, barna tintával X alakban áthúzott kör.]

³⁹ [A sor mellett a bal margón utólag két darab X alakban áthúzott kör, egyik barna tintával, másik fekete ceruzával.]

⁴⁰ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁴¹ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

külömben sem lát az ember. /: *indul* :/ De olyan átkozott setéttség van,
195 hogy félek, netalán a Templom előtt lévő oszlopba zuzzam a fejemet, vagy az
orromat / *megy egészen a Templom ajtajáig meg látja a világot* :/

ORVOS *éppen akkor suhan ki a Kriptából* :/

KÖRTÉS *meg ijjed* :/

Minden jó Lelek ditsérja az urat! Szent Fülöp Patronusom légy velem – máris
kezdődik a Lucza széke foganatja, úgy tettett mintha a Kriptába láttam volna
valakit le suhanni, bártsak lámpás volna nálam – de igaz, hiszen itt van a [9v]
200 Lucza széke, arra való ez hogy az embert a kísértettől meg óltalmazza. /: *leül*
a Templom ajtajánál a székre és tapogat maga körül :/ Uram légy velem! már
igazán csak kívül kell le ülnöm, mert ajtó még nincs ki nyitva, bizonyosan még
nincs 11 óra, én jókor jöttem ha most az én Lucza székem nem tesz valami ki
nyilatkoztatást, úgy nem tudom hogy, de jaj amott ismét látok jönni valakit, – ne
205 hidj neki Fülöp akármiképp mutatja is magát mert az tsakugyan testesült ördög –

3^{IK} JELENÉS⁴²

Tóth Deák s Körtés

DEÁK

Ubique saltem illa male feriata pulsatio fenestrarum, alig enekel az ember ed
kevés, mindart tsag kupogtatnag. Csak magyarul jól tudnám hogy a szivekre
beszülhetnim.

KÖRTÉS *ülve* /

Hiába tettetted magad, mert engemugyan nem kapsz körmeid közzé

DEÁK

210 Csag majd itt el kezdem – mert heába⁴³ urgent Philistei, /: *enekel* :/

Emlékezz meg ember végső dolgaidrol

Elne feledkezzél szornyü halálodról⁴⁴

[10v] /: *belőlről kopogtatnak* :/ ehol la kopogtatnak – iterum pulsánt /: *más ablak*
alá megy, enekel, kopogtatnak :/,⁴⁵ ut vós rapiánt Bubones ad Garamantes et Inde –

KÖRTÉS

215 Mit kinem gondol a sátán hogy a jó Lelkeket kísértse, megis gondolni, kántaló
Tóth Deák képébe öltözni Nemzetes Ördög⁴⁶ uramnak.

⁴² JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁴³ h<e>ába [Utólag, barna tintával ráírva: *i*.]

⁴⁴ halálodról [Emendáltuk.]

⁴⁵ [A hiányzó záró :/ jelet pótoltuk. A *más ablak alá megy, enekel, kopogtatnak* instrukció nincs aláhúzva.]

⁴⁶ Ördög Ördög [Emendáltuk.]

DEÁK

Majd emitt próbálok – siquid accipere possim / *be kukútsál az ablakon* :/ hic
jam dormiunt

4^{IK} JELENÉS⁴⁷
Czigány Vóltak

KÖRTÉS

220 Ehol ismét egy másik, hasztalan mesterkednek mert tsakugyan fel nem kelek
a Lucza székeről.

*CZIGÁNY / elő kullog, sokáig savanyú ábrázatot tsinál, nyeli a nyálat, végre
vállat vonit :/*

225 Hogy ilünk ha nem tserilünk? hasztalan – korog a has, énis jól akarnék lakni
Karátson ittsakáján, de semmim sints, kúdúlni szemirmes vagyok. itt tsak
tehát ahogy lehet: Suskere Rome ami csak a körmödhözs ragad – Hogy pedig
hastalan nejárjak⁴⁸ ahol az ajtó be van zárva az imádsággal kezdem el mint
jambor koldus. A mivel azs Isten meg [IIr] áldotta kigyelmeteket ides uraim!
egy ilyen nyomorúlt emberen akki /: *köhög* :/

DEÁK

Aha! Collegám is van. / *énekel* :/

Emlékezz meg ember végső dolgaidról⁴⁹

Mert gazdag szegénnyel

Szükség hogy menjen el

230 Ez árnyék világról.

CZIG az egész ének alatt :/

Segittsenek egy ilyen – aha! ne sikuls olyan nagyon – egy ilyen nyomorulton,
akki, fogdbe a sádat, akki sem eget sem földet nem lát, aki sigyell küldulni, –
halgass hogy essék rád a küldök csömör – aha! hogy a Devla adjon öregségedre
sok purgyit kevés kenyeret, hideget sillel, meleget sil nélkül.

KÖRTÉS

235 Bártsak már hajba kapnának, veghetetlen kivantsi vagyok látni, miképpen
veszekszik két Ördög.

DEÁK / elvégezvén éneket, egy darab kenyeret kap :/

Az isten fizesse meg, mindjárt leis ülök és meg eszem.

CZIGÁN fülel :/

Hogy fuladnál meg, bizony kapott valamit áh! mig ideis hallom a tsámtságását
/ *nyalja a száját* :/

[IIv]

⁴⁷ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁴⁸ já<j>ak [Ráírva: r.]

⁴⁹ [A következő sort a másoló kifejejtette.]

5^{IK} JELENÉS⁵⁰
Mézes Bordáts Előbbiek

- BORDÁTS
De kit is ajándékozzunk meg ezzel / *a bilintsre mutat* :/ Mézes Koma!
- CZIGÁN
240 Valyon mit akarnak ezek a setétbe el ajándékozni
- BORDÁTS
Tudja kend mi jutott eszembe? az egész faluba tsak négyen tudnak Deákul, ugymint⁵¹ az öreg ur, a Nagyságos Grof, és⁵² az urfi és Ö, amazok mind othon vannak
- CZIGÁNY
245 Örökös kár hogy Deákul nem tanultam többet, mikor apám az oskolába járta-
tott, most bezzeg szerentsét tehetnék véle, igazs, most jut eszembe mindjártis
hasznát veszem. /: *nagy gravitással elköheni magát* :/⁵³
- BORDÁTS
Kivagy?
- CZIGÁN
Ember!
- MÉZES
Tudsz e deákul?
- CZIGÁNY
250 Rumulide Cannas ego Varnam Clade notari *nagy affectussal* :/ Discite mortales
non temerare fidem
- BORD *megkapja* :/
Ö az! reá a bilintset
- CZIGÁN *ordit* /
Au! au! au!
- DEÁK
Quid Diabolorum agitur hic?
- MÉZES *meqlátja* :/
255 Itt, itt is még egy reá a bilintset.

⁵⁰ JEL: Elöb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

⁵¹ [Az *ugymint y*-ja beszúrva.]

⁵² <és> [Utólag, barna tintával áthúzva.]

⁵³ [A hiányzó záró :/ jelet pótoltuk.]

6^{IK} JELENÉS⁵⁴
Körtés egyedül

[12r]

Már a bizony furtsa, mindjártis halálra kacagnám magamat ha ebbe az állapotomba nem vólnék, most ökemek azt gondolják hogy én majd mindjárt felugrok a székről, és a gyengéb résznek segítségere megyek, nefélj attól, nem akarok ördög processusba keveredni és magamat széljel szaggattatni.

7^{IK} JELENÉS⁵⁵
Jakab Körtés

- JAKAB
260 Mitsoda lárma vólt itt?
KÖRTÉS
Megint egy másik ördög
JAKAB
Hát kend mit tsinál itt?
KÖRTÉS
Ülök.
JAKAB
Miért?
KÖRTÉS
265 Mert itt Lélek uraimék mászkálnak
JAKAB
Ostobaság!
KÖRTÉS
De bizon nem ostobaság mert az első is a Kriptába suhant le.
JAKAB *hirtelen magába :/*
a Kriptába?
KÖRTÉS
Ni hogy csudálkozik –
JAKAB
270 Ez gyanus előttem, jöjjön Körtés uram! mindjárt tudtára kell adni az urfinak.
KÖRTÉS
Edes Jakab bőribe öltözködött Ördög uram bizony⁵⁶ [13r] nem lehet.
JAKAB
Talán tsak nem bódultál meg?

⁵⁴ JEL Elöb. [A rövidítéseket feloldottuk.]

⁵⁵ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁵⁶ [A 12-ik levél versoja üres.]

KÖRTÉS

Csak sértegesen kisértet uram, én nem bánom

JAKAB

Már látom leg természetesebb az erőszak

KÖRTÉS

275 Deiszen attólsem félek, mert a Lucza Széke meg óltalmaz

JAKAB *Ellöki a székről :/*

Elhiszi e már hogy nem vagyok Lelek?⁵⁷

KÖRTÉS

El, mert kéntelen vagyok véle tsak ne bántson kend.

JAKAB

No tsak jöjjön velem

KÖRTÉS

Megyek megyek – jaj soha többé Lucza Széket nem tsinálok / *indulnak elmennek :/*⁵⁸

8^{IK} JELENÉS⁵⁹

Orvos a Kriptából

280 Csendesség vagyon, minyájan eltávoztak, most tehát frissen egy kotsit és Lovakat a falu szélire azután vissza jövök ismét és kevés órák mulva azt kiálthatom az ördög segítségével mint egy valaki elébb: juhé én bóldog leszek. / *el :/*

Változás⁶⁰

9^{IK} JELENÉS⁶¹

A Családi Kripta belső része egy sír kövön láttzik:

Itt nyugszik Vérhantÿ Rozina [13v]

született Flottiberg Családból

és Jobbágyától meg sirattatva.

Lázár Jakob Körtés fákjával

LÁZÁR

Ide tehát azt mondád Öreg?

KÖRTÉS *rettegve :/*

285 Igenis Nagyságos urfi, éppen mikor a Templomba akartam menni, akkor suhant le, ami több még világosságotis terjesztett maga körül

⁵⁷ [Jakab e szövegén utólagos fekete ceruzás # kettőskereszt.]

⁵⁸ [A hiányzó záró :/ jelet pótoltuk.]

⁵⁹ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁶⁰ [A 9-ik jelenés elé Gönczy beszorította a *Változást*.]

⁶¹ JEL [A rövidítést feloldottuk.] [A sor mellett a bal margón utólag, fekete ceruzával két # kettőskereszt látható.]

LÁZÁR *fájkjával öszve nézi a bóltzatokat* :/

Itt senki sints

KÖRTÉS

Engedelmet kérek édes Nagyságos urfi hogy ostobasággal nyughatatlanságba hoztam

LÁZÁR

Semmi, semmi Öreg, hagyjatok egy kevésé magamra

KÖRTÉS

290 Mit gondol az Istenért urfi?

LÁZÁR

A rossz ember ellen itt a piztoly, a Lelkeknek nints hatalma rajtunk.

KÖRTÉS

De a Lelkek is gonoszabbak ám Karátson éjszakáján, és 12 óra, éjfél van.

LÁZÁR

Csak hagyjatok és menjete fel a Templomba imádkozzatok érettek, a Faklya itt marad, tipedig távozzatok.

10^{IK} JELENÉS⁶²

Lázár maga

[14r]

/csendesen körül nézi magát, néha néha egyet sóhajt, végre egy oszlophoz támasztja a Fáklyát./

295 E tehát az örökké tartó álomnak lakhelye, ahová való menetelért a Test kinlódik, élven nyomorog hogy halva pihenjen, bóldogúlt árnyékok kik az örök elszenderedésnek karjain az enyészetnek megfoghatatlan országába pihentek – elköltöztetek kik egy kor ugy éreztétek az élet sujjos terheit, mint én kinek még inkább gyermekség buba játékkal kellene bibelődni. Ti már célznál állatok,⁶³ itt ezen bóltzatban szakadt vége ideig tartó utazástoknak / *meg ütközik* / – Itt a halál ez a Csont ember vólna tehát az utolsó gát, mely a többieken való fárattságos át gázolást meg jutalmazza, ez vólna az a bokréta mely a farattságos élet terheit meg koszoruzza. Hát azért teremtette é a Mindenható a valóságot hogy azt az életen keresztül vivén, ismét semmivé tegye és mint egy pára a levegöbe széljel⁶⁴

300

305 enyészzen⁶⁵ – no's miért nem? a testnek látjuk a végit, [14v] és a meg poshadt részetskék melyeket a csendes szellő orunkba hoz, tsak nyilván bizonyítják az enyészetnek valóságát, de hát a Lélek, élven ál munkba⁶⁶ tapasztaljuk, annak

⁶² JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁶³ allatok [Emendáltuk.]

⁶⁴ széljen [Emendáltuk.]

⁶⁵ enyész<en> [utólag, barna tintával ráírva: *ék*.]

⁶⁶ almunkba [Emendáltuk.]

szüntelen való munkálkodását, de valyon halálos *ágyunkba*⁶⁷ kalandoziké szint-
310 ugy ide s tova vagy pedig a testel együtt el enyészik. A világnak Böltsői aztis
mondják hogy minden aminek kezdete vólt, annak véginekis kell lenni – Az
anya méhében mondják a Test teremtését, – a Lélek a Testel együtt kezdődik,
miért ne végezödnék el tehát azzal együtt is? valyon lehet-é azt ide alkalmaztatni?
itt van a meredek kö szikla, ennél tovább menni nem lehet, mert ugyanis mi
315 tsudára méltó valóság Léleknek neveztetik? Csak azért állana elő hogy ismét
el hulljon mint a fák Levele. / *hirtelen térdre esik, hevesen* / O istenem istenem!
az nem lehet, mert én még egykor azén jó anyámat látni reménlem, /: *felkél a
gyertyával az anya sirját fel keresi* :/ ez az itt nyugszik – ó ki [15r] nem siratta
320 ötet, akki igazán esmérte – O anyam! anyam! tekints alá és lásd meg mikép
sirat téged aTe Lázárod

SZÓZAT

Siró hangokat hallok – de nem értem –

LÁZÁR /: *felugrik a fákját elejti és el alszik* :/

Mi az?

SZÓZAT

Akárki vagy siránkozó konyörülj rajtam, szabadíts meg kinjaimtól.

LÁZÁR

Ebren vagyoké vagy tsak valami menyörgés zörget fülembé?

SZÓZAT

325 Egy szerentsétlen Lelket ments meg,⁶⁸ hogy azisten is mentse meg a te Lelkedet
a kétségbe eséstől és kárhozattól

LÁZÁR

Tehát tsakugyan van még más létel is a siron túl? kivagy böldoztalan? mivel
bántottad meg a vég nélküli jóságot hogy ezen sorsra idéztettél?

SZÓZAT

O én ártatlanul szenvedek.

LÁZÁR

330 Ártatlanul? tehát az örökké valóságbanis szenvednek ártatlanul? átkozott legyen
ate káromló nyelved –

SZÓZAT

Nem értelek halandó – o könyörülj!

LÁZÁR

No tehát te ártatlanul szenvedő, miképpen [15v] szabadithassalak meg Tége-
det – gyilkos, gyújtogató, haramia legyek hogy azt a rettenetes valóságot meg
335 engeszteljem, mely téged ártatlanul ezen irgalmatlan sorshoz lánczolt?

SZÓZAT

Oh irgalmatlan ő –

⁶⁷ agyunkba [Emendáltuk.]

⁶⁸ meg ments [A meg fölötti 2-es, a ments fölötti 1-es szám jelzi a helyes sorrendet.]

LÁZÁR

Kitsoda? de nem valakit látoké erre jönni?

SZÓZAT

Ember! ember! – már elment. –

LÁZÁR *egy oszlop mellé vonulva* :/

A Házi orvos, mit keres ez itt?

11^{IK} JELENÉS⁶⁹

Orvos Előbbiek

ORVOS

340 No valahára ismét itten vagyok, szerentsém hogy a Kotsim a Kovátsnál, a lova-
im pedig egy esmerösömnél voltak, már készen állanak a falu végén bé fogva,
rajta tehát nehogy oda fent a Templomba imádkozók észre vegyék – frissen a
dologgal. /: *egy szeglet felé megyen tapogatózva, onnan rudat hozki, melyel ismét
elő jö, és a sirköhöz menvén erős hangon kiált* :/ Rozina!

LÁZÁR *meg rázkódván* :/

345 Rozina!

ORVOS *a ruddal ki feszíti a sirkövet s egy üreg láttzik melyben Rozina⁷⁰ egy
alig pislogó métsnél félholtan [16r] fekszik, darab kenyér és egy korsó viz mellette* :/

LÁZÁR

Uram! Teremtöm! az édes anyám!

ORVOS *ki huzván Rozinát⁷¹* :/

Örvendj mert nem kelletik többé itt lenned.

12^{IK} JELENÉS⁷²

Rozina Előbbiek

ROZINA *halotti köntösben szelid engedelemel követi az orvost.* /

Mennyei szent atyám! nem lessz már vége az én szenvedéseimnek?

ORVOS

350 Vége van már Rozina! itt vagyok ismét hogy öt hólnapok után ismét meg mu-
tassam neked a nap világot, jer már készen vagyok a kotsim.

ROZINA

O Bertalan! hagyj inkább engem az én borzasztó magánosságomba éhel meg halni.

⁶⁹ 12. [A téves jelenetszámozást Emendáltuk.] JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁷⁰ rozina [Emendáltuk.]

⁷¹ rozinát [Emendáltuk.]

⁷² 13 [A téves jelenetszámozást Emendáltuk.] JEL [A rövidítést feloldottuk.]

ORVOS

Mit kívánsz tőlem szép Rozina, hát azt gondolod hogy azért másztam én anyira a kösziklára hogy ismét vissza zuhanjak, az alatta lévő folyóba? köszönd inkább hogy a Férjed parantsolatjára méreg helyett csak altatót adtambé.

ROZINA

355 Bártsak a te könnyörületes szivedet akkor egy gonosz Lélek vezérelte volna a gyilkosságra, mely édes lett volna nékem⁷³ ahalál ehez képest amit most szenvedek.
[16v]

ORVOS

Ki küldött volna egy olyan gyönyörű teremtést a más világra mint Te voltál.

ROZINA */örömmel :/*

360 Vóltam – vóltam – /: *hirtelen elkeseredve megfogja az orvos kezét /* Ugyé Bertalan tsak vóltam az én szépségem elhervadt ezen falak között, és az nem érdeklí szemeidet. –

ORVOS

A szépség olyan mint a leveleit elhullato fa, mely a szép idő és levegő ég által ismét virágzik, de jere mert itt nekem nints maradásom, minden lépéseimet veszedelem követi –

ROZINA *zokogva :/*

365 O engedd leg alább az én öreg atyámnak busongó ösz hajszálaikat meg tsókolni, fiamat meg áldani.

ORVOS

370 Oly bolondnak tartassz engem hogy még ezt kívánhatod tőlem.⁷⁴ A Férjed ha tudni akarod azért akart meg öletni, mivel Juliánnával való történetének általad lett felfedezéséből származott bosszuját hivségtelenséged öregbitette, melyet hat hólnappal ez elöt egy esmeretlen Katona tisztel kovettél el – ami a Fiadat illeti, annak nem szüksége áldás mert meg bolondult. –

[17r]

LÁZÁR

Uram istenem ne enged hogy reám jöjjön a valóságos tébolyodás. –

ORVOS

Én kegyelmeseb vóltam mint a Te férjed, a méreg helyett csak altatót adtam

ROZINA *ki fakad :/*

375 O Istenem Istenem! így el hamisithatja a Természet a maga munkáját – Uram! Teremtöm! kegyelem! kegyelem! szabadíts meg tőle engemet vagy küldj egy menykövet mely véle együt öszve morsoljon.

ORVOS

Hahaha! Ostoba Fetsegő! hasztalan kiáltod e kegyelmet, kegyelem tsak tőlem függ, mert ha a Teremtő azt határozta volna hogy kérésed meg halgattassék, ugy nem adott volna kezeim kozzé – miért tett engemet a Te szépséged gaz

⁷³ néke<j>m [Ráírással javítva.]

⁷⁴ [Innen az Orvos szövege végéig, utólag, fekete ceruzás ferde vonallal áthúzva.]

emberré? miért tett hitszegővé? miért altatta el bennem az emberiségnek leg
380 szenteb érzését? Szépségednek kell tehát gonosságaimat elsimitani, és midőn
egykor a feleség rablás szorongattatott Lelkemet gyöttri, átkod vagy szánakodásod
siketittsen meg, és tegyen⁷⁵ érzé[17v]ketlenné minden félelmei ellen a rettenetes
halálnak jere /: *huzza* :/76

ROZINA

Mindenható Isten segítség!

ORVOS

385 Halgass!

LÁZÁR *elő ugrik* :/

Meg álj!

ORVOS

Ki vagy?

LÁZÁR

Grof Vérhantý Lázár a Te urad.

ORVOS

Légy az ördögnek ura / *rá lö* :/

LÁZÁR / *fére szökik a Lövés elöl* :/

ROZINA *elsikoltja magát* :/

390 a Fiam!

LÁZÁR *az orvost agyonlövi* :/

Kedves Anyám! – lám gazember én igazabban találok mint Te. – Anyám! kedves
jó anyám! – Istenem! talán meg holt

ORVOS *a földön* :/

Rozinát öltem meg jaj nékem.

13^{IK} JELENÉS⁷⁷

Jakab Előbbiek

JAKAB

Lövést hallottam – mi történt itten?

LÁZÁR

395 Nézd nézd az édes anyám

JAKAB *örömmel* :/

Teremtöm! hát él él?⁷⁸ / *ráborul* :/

ORVOS *haldokolva* :/

El – jo – nekem – ah – botsanat – [18r] Szent Isten!

⁷⁵ tegyet [Emendáltuk.]

⁷⁶ [A sor mellett utólag, fekete ceruzával betoldva: *Jer köves*.]

⁷⁷ 14 [A téves jelenetszámozást Emendáltuk.] JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁷⁸ el [Emendáltuk.]

LÁZÁR

400 Ajjakaid mozognak – talán imádkozol – Ó Teremtő szent atyám! botsáss meg
hevességemnek, én azö utolsó imádságát mégsem átkozhatom / *megfogja az
orvos kezét* :/ halj meg töredelmesen bünös, eretted ugyan imádkoznom nem
lehet, de mégis nem átkozlak tégedet.

14^{IK} JELENÉS⁷⁹

Körtés Udvariak Cselédek Gróf

KÖRTÉS

A lövésre mind ki szaladtak a Templomból és utánam tódulnak. s az egész falú
népe – mi az?

JAKAB

Ami nagyságos asszonyunk él –

MIND

405 ÉL?

LÁZÁR *atya fülibe* /

Gyilkos!

MIND *tudakozva* :/

Gyilkos?

HARMADIK⁸⁰ FELVONÁS

Szála

1^{SÓ} JELENÉS⁸¹

Körtés maga

410 Hallatlan dolgok történnek, ami *nagyságos asszonyunk* élt, és elevenen lakott
a Kriptába. és kitsoda mind ezeknek a jóknak az oka? ha én a Lucza Székivel
a Templomba nem mentem vólna, most hegyen völgyön túl hurczolná az az
átkozott [18v] de uram botsásd bünömet, ő már meg lakolt gonosságáért, hanem
meg nem foghatom miért akarta a Gróf azt a jó asszonyt el sikkasztani – és –

2^{IK} JELENÉS⁸²

Körtés Mártonka beszalad

MÁRT

Jaj! jaj!

⁷⁹ 15 [A téves jelenetszámozást Emendáltuk.] JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁸⁰ HARMAD: [A rövidítést feloldottuk.]

⁸¹ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁸² JEL [A rövidítést feloldottuk.]

KÖRTÉS
 Mi baj?
 MÁRT
 415 Jaj atyám!
 KÖRTÉS
 Mi lelt?
 MÁRT
 Ide haza vagyoké igazán?
 KÖRTÉS
 Hát mi lelt?
 MÁRT
 Oda vagyunk?
 KÖRTÉS
 420 Meg üthetné menkö
 MÁRT
 Falustól oda vagyunk
 KÖRTÉS
 Miért?
 MÁRT
 Mik nem történnek a világon?
 KÖRTÉS
 Mit ki nem nyilatkoztat a Lucza Széke?
 MÁRT
 425 Retteneteseket
 KÖRTÉS
 Szegény nagyságos asszony!
 MÁRT
 Csekélység
 KÖRTÉS
 Mit? hát meg bolondultál fiam? a nagyságos asszonyunknak meg szabadulása
 csekélység?
 MÁRT
 430 Mind potomság –
 [19r]
 KÖRTÉS
 Kölyök! fogd be a szádat – ha valaki meg halja tüstént kalodába tesznek
 MÁRT
 Jaj anélkülis benne vagyok én már a rémülés kalodájába, soha ilyet nem hallott
 az ország, annál inkább a világ, inkább égett volna meg a Kastély vagy az egész
 falu – soha ilyett nem evett az ország.
 KÖRTÉS
 435 Lassan az oldal szobába emberek vagynak

MÁRT
 Mit bánom én ha az egész világ úgy öszve sugorodikis mint egy süldisznó
 KÖRTÉS
 Kölyök ha még sem mondod meg mi bajod mindjárt le ütlek a lábadról.
 MÁRT
 Jaj! jaj! ebbe a szempillantásba mindjárt szörnyü halált halok / *a földhöz vágja magát* :/
 KÖRTÉS
 440 Soha életembe nem ettem még ezt, olyan áldott jó szelid gyermek volt ez mint a Bárány – és most
 MÁRT *a földön heverész* :/
 Meg dühödök, nem tudom mit tsináljak sirjak e? böggéké? vagy bámuljak?
 KÖRTÉS
 Enye – egy botot a Bálám szamarának [19v] majd meg mutatom én hogy mi tévő legyél –
 MÁRT *felül, pityereg*⁸³ :/
 Ó én olyan nagyon szerettem ötet
 KÖRTÉS
 445 Kit?
 MÁRT
 Ágneskát
 KÖRTÉS
 Hát mi történt vele?
 MÁRT */: feltápaszkodik /*
 Jaj a nyavalya töréstől félek ha ki találom böffenteni
 KÖRTÉS */: nyughatatlanul* :/
 Szólj gyermek szólj! mi történt a Lyányommal, különben most mindjárt kitör
 450 a kórság
 MÁRT / *Böggve* :/
 Boszorkány.
 KÖRTÉS
 Mit? a Leányom?
 MÁRT
 Boszorkány –
 KÖRTÉS
 A Leányom? az a szelid gyermek
 MÁRT
 455 Boszorkány.
 KÖRTÉS
 Kölyök! most mindjárt ki tekerem a nyakadat ha hazudsz – a Leányom vólna?

⁸³ <f>pityereg [Ráírással javítva.]

MÁRT
 Boszorkány.
 KÖRTÉS
 Mond ki még egyszer azt a szót mindjárt meg fojtalak
 MÁRT
 Ha mindjárt agyon ütnek még azutánis azt [20r] mondom Boszorkány –
 KÖRTÉS
 460 Mindjárt meg dühödök – honnét tudod?
 MÁRT /: *a sírás után nagy lélegzetet vesz* :/
 Énis tsináltam egy Lucza széket
 KÖRTÉS
 No's no's?
 MÁRT
 A Templomba rá ültem
 KÖRTÉS
 És – –
 MÁRTON
 465 Ágneskát azok között láttam akik háttal ültek az ajtó felé.
 KÖRTÉS *Szorongattatva* :/
 Ugy tettzik hogy a kórság kezd környékezni, – máris kezd a szám habzani – de
 kölyök ha hazudsz
 MÁRTON
 O dehogy hazudok – mely örömet titokba tartanám, hiszen én el akartam
 venni feleségül –
 KÖRTÉS
 470 Igazán? Márton? igazán?
 MÁRT
 És ő már most boszorkány.
 KÖRTÉS
 Szerelmes Szent atyám! ugyan miképen elegyedhetett az az átkozott abba a
 gyönyörűseges Companiába? – de éppen jön

3^k JELENÉS⁸⁴
 Agneska Előbbiek

[20v]
 AGNES
 Jaj édes atyám oda vagyunk
 KÖRTÉS
 475 Meg hiszem meg hiszem

⁸⁴ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

AGNES
 Az eléb a meg boldogúlt nagyságos asszonyt láttam amint bé tekintetem az
 ablakon
 KÖRTÉS
 Énis –
 AGNES
 Igazán?
 KÖRTÉS
 480 Ne csudálkozz gaz leány mert azért hogy oly hatalmas Nénikékre tettél szert,
 most mindjárt el felejtkezek magamról és torkon foglak.
 MÁRT
 Megis gondolni
 KÖRTÉS
 Olyan fiatal.
 MÁRTON
 És Boszorkány. / *titkon int Agneskának*⁸⁵ :/
 AGNES /: *elneveti magát* :/
 485 Ahá! már értem.
 KÖRTÉS
 Mit? még /: *agyarkodik* :/ te átkozott Natio szólj ha jó pára van benned, ha
 drágalátos atyádnak veriből tsak egy tseppis maradt benned szólj! hogy jutottál
 abba a gyönyörűséges Companiába?
 AGNES
 De ugyan édes atyám!
 KÖRTÉS
 490 Nem vagyok atyád gaz nátio, nem vagy leá[21r]nyom átkozott, meg égetnek –
 ehoh Márton el akart venni feleségül, aki mellett ha elmégy keresztet kellene
 magára vetni hogy a Szent Gellért hegyére ne lovagoljál rajta – szegény Mártonka!
 valójába sajnállak téged –
 MÁRTON
 Ah! majd ki hasad a szivem fájdalmamba
 KÖRTÉS
 495 Fel adlak semmire való, – detsak mégis leányom az átkozott – Márton fiam!
 láttál é még más valakit is kis széken ülni a Templomba
 MÁRT
 Nem –
 KÖRTÉS
 Tudode mit fiam? tartsuk a dolgot titokba mert tsak mégsem akarnám hogy
 meg egetnék a Liderczet
 MÁRT
 500 Ah én Istenem! hiszen én kész vagyok Agneskáért a vízbe is ölni magamat.

⁸⁵ agneskának [Emendáltuk.]

KÖRTÉS

Ládd átkozott! milyen jó fiu szeret tégedet, énis már tsak meg vallom ezen rettenetes órában neki szántalak, és már két hét mulva meg lett volna a kézfogás. –
[21v]

MÁRT }
AGNES } *egy szerre :/ Hogyan? !: meg hökkenek :/*

KÖRTÉS

505 Igen ám! egy párra calculáltam és imé az ördög öszve firkálta a calculusomat, már most megyek és házamat mindenféle orvoslom, hogy ha ez a Lidércz meg haragszik,⁸⁶ valamelyikünknek száját a fülihez ne rántsa, vagy a fejünket hátra ne fordította – ójaj ohjaj! nemis merek néki szóllani! !: el :/

4^{IK} JELENÉS⁸⁷

Mart Agn / *bamulva néznek utána* :/⁸⁸

MÁRT

Agneska!

AGNES

Mártonka!

MÁRT

510 Óhjai!

AGN

Ne neked! mit tsináltál?

MART

Szamárságot

AGN

Ugy e?

MÁRT

O én hüje

AGNES

515 Mindig okosab akartál lenni nálamnál

MÁRT

Ejnye! ejnye! –

ÁGNES

Nem akartad hogy az atyámnak meg mondjam

MART

Pedig ö akart bennünket öszve boronálni –

[22r]

⁸⁶ hara<s>gszik [Ráírással javítva.]

⁸⁷ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

⁸⁸ [A hiányzó :/ zárójelet pótoltuk.]

AGNES
 És te azzal az ostoba boszorkányságoddal, mindent el rontottál – már most
 520 mit csinálsz?
 MÁRT
 Ki tudja!
 AGNES
 Istenem! istenem! már most annál inkább nem leszek feleséged
 MÁRT
 Hát miért nem
 AGNES
 Azért hogy nem – ha mégis boszorkánnyá nem tettél volna
 MÁRT
 525 Majd azt mondom hogy nem igaz
 AGNES
 Akkor mindjárt agyon üt
 MÁRT
 Semi, tsakhogy azután nekem adjon feleségül.
 AGN
 Csak azt várd.
 MÁRT
 Hát nem azt mondá é hogy két hét múlva kéz fogás
 AGNES
 530 Szerentsés utat – de isten adta szólj mit akartál te azzal az ostoba boszorkány-
 ságoddal véghez vinni
 MÁRT
 Hát hiszen szépen vólt az ki czirkálva – de mi haszna – én tsak ugy gondoltam
 – Márton Te azt fogod mondani, hogy Agneska [22v] boszorkány, az öreg pat-
 togni, káromkodni fog, te azt fogod mondani, hogy az egész dolgot el halgatod,
 535 ha Agneskát neked adja feleségül
 AGNES
 Meg adtad néki
 MÁRT
 Már pedig az ugy vólt ki volt gondolva, pedig ugyan soká törtem ám a fejemet,
 mig ki gondoltam ezt a fortélyt.
 AGNES
 Szép – gyönyörü fortély – o istenem kész vólnék soha többé tégedet nem szeretni,
 540 ha olyan nagyon nem szeretnélek
 MÁRT
 Jaj temette! a Gróf engem régen elküldött hogy azt az elfogott Czigányt és Tóth
*Deákot*⁸⁹ eresztessem szabadon

⁸⁹ Tóth eresztessem [Emendáltuk: a *Deákot* beszúrtuk az 1822-es kézirat alapján.]

AGNES
Es te azt még sem tselekedted?
MÁRT
Igenis mert örömosteb vagyok itt mint másnál
AGNES
545 Ha örömosteb vagy tehát menyünk együtt mert énis örömosteb vagyok véled
MÁRT
Ojaj. fussunk itt ne találjon / *elfutnak* :/

5^{IK} JELENÉS
Roz. Jak. Flott. Előbbiek⁹⁰ és Gróf

[23r]
GRÓF /: *amazokat észre nem véve, imádkozva* :/
Tegyétek ötöt szerentséssé Egeknek⁹¹ Angyalai
ROZINA /: *kezét meg fogja* :/
Károly!
GRÓF
Mit akar az asszony?
ROZINA
550 Tekints özve motsoltatott létemre⁹² és azután kérdezzd.
GRÓF
Meg rongálta 5 hólnapi szenvedése az asszonyt nagyon – botsásson meg, én azt nem akarom.
ROZIN
Szerentsétlen jó szándék, Károly! nem akartad azt hogy én 5 hónapokig sa nyarogva éljek. nem Károly engem tsak meg akart ölni
GRÓF
555 Szemre hányásokat jött az asszony tenni, a helyet hogy botsánatot kérne, Szenvédeseit ki akarom elégíteni, még lessz anyi pénze a Számtartomnál.
ROZIN
O Károly! Te rettenetesen meg vagy csalattatva
GRÓF
Rettenetesen.
ROZIN
O Károly Te semmit se láttál, vagy ha láttál is csak káprázolat volt

⁹⁰ JEL Előbb [A rövidítéseket feloldottuk.]

⁹¹ szerentséssé <tegnap> Egeknek

⁹² [A *motsoltatott* első *t*-je beszúrva. Gönczy talán rosszul olvasta a *motskoltatott* szót.] letémre [Emendáltuk.]

GRÓF

Nem szoktam hinni a kísértetek⁹³ világát

ROZIN

560 A midőn szüntelen egy gonosz kísértettől vóltál körül vétetve.

[23v]

GRÓF

Tavozzék a házamtól, hogy ha pedig éppen oly neheze az asszonynak⁹⁴ ezen háztól meg válni, majd elmegyek én / *el akar* :/⁹⁵

ROZIN

Oda minden reménységem –

FLOTTIB

565 Maradjon Gróf uram, nem szükség hogy miattunk alkalmatlanságot szerezzen magának, majd elmegyünk mi /: *meg fogja leánya kezét* :/ Jere Szegény nyomorúlt kit az örök elrendelés erre az alkalmatlan sorsra juttatott – jere majd eltart tégedet a te öreg *atyád*⁹⁶

ROZIN

Atyám!

FLOT

Kóldulni fogunk – házról házra fogunk⁹⁷ kóldulni

GRÓF / *meg rázkódva* :/

570 Atyám!

FLOT

Nem vagy nékem fiam – sohasem esmértelek tégedet egy gonosztévő vagy, aki minket a szegénységből ki emeltél azért hogy annál nyomorultabbakká tehesz. Elmegyünk innen kedves Leányom ezen háztól, ahol életemnek leggyönyörűségesebb estvéjét eltöltöttem és éppen az elnyugovásnak utolsó fertályán *űzki*⁹⁸ engem az irgalmatlan vő azon⁹⁹ fészekből melyben én már olyan melegen ültem.

GRÓF *szívesen* :/

Azt én nem akarom / *egy váltót veszki* :/ Vegye el az asszony hogy az éhel halástól meg menekdhessék.

ROZIN

Ezzel fizettetik meg azén szeretetem – ó azén határtalan szeretetem.

[24r]

FLOTTIB / *elveszi leányától a váltót és vissza veti* :/

Tegye a többihez édes Grófom! / *leányát vonván* :/ jő leányom

⁹³ kísértetek<nek>

⁹⁴ [Az elválasztás: *ass-szonynak*. Emendáltuk.]

⁹⁵ [A hiányzó záró :/ jelet pótoltuk.]

⁹⁶ öreg aty atyád [Emendáltuk.]

⁹⁷ fog<ú>unk [Az ékezet áthúzza.]

⁹⁸ uzki [Emendáltuk.]

⁹⁹ a<zon> [Valószínűleg utólag, barna tintával áthúzza.]

ROZINA
580 O Károly! ne kövess engem a sirba.
GRÓF / *kezét nyujtván* :/
Én nem utállak Rozina, és ha már többé nem leszel,¹⁰⁰ tudjad hogy meg botsá-
tottam.
ROZINA
Isten hozzád /: *meg akarja a Gróf kezét csókolni* :/
GRÓF *el rántja kezét meg öleli* :/
Isten hozzád! / *egy székebe esik.* :/¹⁰¹
FLOTT
585 Ha ez meg nem gyengíti szivedet.

6^{IK} JELENÉS¹⁰²
Körtés majd falu népe voltak

KÖRTÉS *kivülről* /
Mikor mondom hogy menjenek kentek haza
PARASZTOK
Nem nem, látnunk kell a mi jó Nagyságos asszonyunkat
MIND
Mi az? / *be rohannak* :/
KÖRTÉS
590 Nagyságos uram! a Faluba a nagyságos asszonymak elfutamodott a hire, és most
erőszakkal fel tódulnak hogy lássák.
NÉP
Ott vagyon ami Nagyságos asszonyunk /: *mind le térdepelnek előtte és a ruháját
csokolják* :/
GRÓF
Mitsoda vakmerőség éjszakának idején mint valamely tolvajok a Kastélyba
rohanni
[24v]
NEP
Ami drága nagyságos asszonyunk él.
ROZIN
595 O! jó emberek

¹⁰⁰ [Az 1822-es kéziratban: *leszek*. Bár logikusabb, nem emendáltuk.]

¹⁰¹ [A hiányzó záró *:/* jelet pótoltuk.]

¹⁰² JEL [A rövidítést feloldottuk.]

7^{IK} JELENÉS¹⁰³
Márton Agnes. bé szaladnak

MART / *rémülve* /

Ah Nagyságos Uram! Nagyságos asszonyom! emberek!

KÖRTÉS

No, no, szóljatok

MART

Istenem istenem! hiszen azt sem tudom helyén vané az eszem. O, szerentse iszonyatos szerentse a nagyságos asszony ártatlan.

MIND

600 Hogy?

MART *megragadja a Gróf kezét* :/

Engedjen meg nagyságos uram! óh tsak jöjjön én vélem, szerelmes Szent Atyám hiszen azt sem tudom hogy mit tsinálok

ÁGNES

Énistenem! mégsem akarják hinni hogy a nagyságos asszony ártatlan

MIND

Ártatlan?

MÁRTON

605 O jöjjön nagyságos uram *míg*¹⁰⁴ késő nem lesz / *erővel elhuzza* /

8^{IK} JELENÉS
Előbbiek¹⁰⁵ Martonon és Grófon kívül

[25r]

LÁZÁR /: *eszmélkedik* :/

Ártatlan, ártatlan, az esső után napfény süt, a setét éjszakát tiszta napfény követi. Teremtő önts világosságot az én agyvelőmbé. Jánka szólj hogy tsupántsak néked és a te édes atyádnak köszönjem boldogságomat.

AGNES

610 Enistenem hiszen megmondottam én hogy a nagyságos asszony ártatlan, halyák tsak, Önagysága azt parantsolta Mártonkának, hogy az elfogottakat bocsássa szabadon, – Énistenem! semmi e világon nem történik ok nélkül, midön oda mentünk hozzája, Dienes az orvos szolgájával czivakodott, és semmiképpen nem akarták el eresztetni egy mást mert azt mondották hogy Zsivány, én nem tudom miért de egyszer tsak a falhoz vágta a fejét a mely be roskadván azonnal

¹⁰³ JEL [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁰⁴ meg [Emendáltuk.]

¹⁰⁵ JEL Előbb [A rövidítéseket feloldottuk.]

615 le esett – haldoklása között vallotta meg hogy ő egy szökött¹⁰⁶ Katona legyen és ez előtt 6 hónappal Flottiberg Vilhelm

FLOTT } A Fiam
ROZI } */: egyszerre :/*¹⁰⁷
AGNESKA } a Bátyám

620 Aző Kapitánya ere sok katonákkal keresztül [25v] masirozván, be nyargalt ide, kinek az Orvos azt hazudta, hogy¹⁰⁸ a Grófné a varosba vagyon, ez okból a Kapitány ur a Grófné háló szobájából visszatért, fel vágta magát a lovára, és a Katonák után elnyargalt, a Gróf ur ezt a maga ablakából látván sietett meg tudni hogy a Kapitány mit akart? Az Orvos ezen történetet hasznára kívánván fordítani, a neki tuzesedett Grófnak azt hazudta hogy a Tiszt a Grófné háló szobájából jött ki, és ötöt ott találván pénzt adott néki tsakhogy halgasson

MIND
Istentelen!

LÁZÁR
Köszönöm néked jo Leányka!

KÖRTÉS
Az én Leányom, nem bánom ha mindjárt boszorkányis */: megöleli. /*

ROZIN *terdre ereszkedik s imádkozik :/*
FLOTT

Uram Teremtőm! a te utaid homalyosok
/: kül lövés :/

MIND
630 Mi az?
[26r]

LÁZÁR */: ki rohan :/*
Istenem talán az atyám

ROZINA */: felugrik :/*
Mennyei Biró! mit rendeltél énfelöllem? mi lesz még végre en belöllem

9^{IK} JELENÉS
Gróf Lázár Mart. Előbbiek¹⁰⁹

GROF */ elsárgulva vezetetik Márton és Lázár által :/*
LÁZÁR

Mindenható isten! atyám mit akartál cselekedni?

¹⁰⁶ szökött [Emendáltuk.]

¹⁰⁷ [A hiányzó */:* jeleket pótoltuk.]

¹⁰⁸ <G>hogy [Ráírással javítva.]

¹⁰⁹ JEL Előbb [A rövidítéseket feloldottuk.]

GRÓF *kétségbe esett Melancholiával egy helybe áll :/*
MÁRTON
Szentséges atyám! agyon akarta magát löni, midőn mindeneket meg hallott
ROZIN *Ölelésire siet :/*
635 Károly!
GRÓF */: Fejével int :/*
AGNES */: lassan :/*
Márton az istenért mi lelte arczádat – o jaj!
MARTON
Midőn a Gróf urnak meg kaptam a kezébe a pisztolyt a láng meg ütötte az
orczámat
LÁZÁR */: Márton nyakába veti magát :/*
Testverem!
GRÓF */: nagyot sóhajt égre emeli kezeit :/*
640 Az isten nem engedte – élek hogy néktek egész boldogságtok [26v] lehessenek
/: fiát feleségét ipát meg öleli :/
FLOTTIB
Áldjon meg az Isten!
ROZINA } szeretetunkel */: oszveolelkezve maradnak :/*
LAZÁR }
MÁRTON
Atyám! nekemis egy kérésem van, én hazudtam
AGNES
Én nem vagyok Boszorkány – Márton azért mondotta azt tsak hogy elvehessen
KÖRTÉS *Örömmel :/*
645 Igazán? O azon puskaoros pofádnak érdeméért */: oszve adja kezeket :/* Az
isten áldjon meg
MÁRT
A Lucza Széke hamisság.
KÖRTÉS
Mégis nem, áldott legyen az ami helységunkbe, mert az által szabadítottuk
ki öt hónapi tömlöczéből Nagyságos asszonyunkat ami joltévönket Karátson
650 ejszakáján.

Vége¹¹⁰

¹¹⁰ [A bal margón utólagos, barna tintás, X alakban áthúzott kör jel.]

[1r]

Királyi Censurára küldetett.
Jan. 30^{an} 1841
Fáncsymp
Rendező

Lucza széke.

Drama 3 felvonásban¹ Irta Katona József.

a' Játékszini elő-adás meg-engettetik, a' kitörülteknek el-hagyása²
mellet. Budán Februarius, 23^{kán} 1841.
Gróf Pongrácz János M,
Magyar Királyi³ helytartói Tanatsos.⁴

¹ felvon: [A rövidítést feloldottuk.]

² [A kötés illetve a lapszélezés eltakarja a kikövetkeztetett, s ezért szögletes zárójelben közölt betűket.]

³ M. K. [A rövidítést feloldottuk.]

⁴ [A cenzor bejegyzése.]

[1v]

SZEMÉLYEK.

1. Vérhanti gróf
2. Lázár, a fia
3. Flottiberg, a grof ipa
4. Rosina
5. Orvos
6. Körtés, a gróf mindenese
7. Mártonka, fogadott } gyermekei.
8. Agnes, – saját }
9. Jakab
10. Kotsis
11. Inas
12. Mézes } parasztok
13. Bodacs }
14. Tót deák
15. Czigány
16. Kulcsár
17. Szakács⁵
Parasztok, Asszonyok.

[2r]

Királyi Censurára küldetett. Pest. Jan. 30^{an} 1841

FáncsyMp⁶

⁵ [A *Kulcsár* és a *Szakács* utólag, fekete ceruzával beszúrva a *Parasztok, Asszonyok* elé a szereplőlistára.]

⁶ [Fáncsy neve mellett pecsét: *Pest Vármegye tulajdona.*]

ELSŐ FELVONÁS
(Paraszt szoba)

1^{ső} JELENÉS

Körtés. Martonka. Agnes. Kotsis. Cselédek.

/: Körtésnek egy kis szék van a' kezébe, és egy balta, mellyel egy éket akar a' székbe ütni – Martonka Agnes együtt kártyáznak a' földön dióra – Kultsár Kotsis 's a' több Cselédek az Asztal körül ülnek és kártyáznak :/

INAS

Adutt! /: a' többi vet rá :/ Makkot! /: vetnek reá / Ah! melly szépen ki jött a' Makk Csákó

KOTSIS

Ha nem volt egyéb a' mit belévessek, csak bele kellett adnom.

INAS

Kultsár Uramon az osztás – tsak frissen, hogy ki ne foggyunk az időből

KULTSÁR /: Oszt – és jádszanak :/

KÖRTÉS

- 5 Oh én vén számár, úgy el töröm a' fejemet hogy honnét kellene még egy darab forgátsot ejteni – hát pedig az egyik lába még nints [2v] bele ékezte.

AGNES

Úgyan édes Apám Uram minek bajlódik ked azon a' semmiségen,⁸ mikor úgy se ér az egész dolog egy fakovát. / katzag /

KÖRTÉS

- 10 Mitsoda? hát te a' mit a' mi Öseink, 's azoknak Öseik tiszteletbe tartottak, tsak ki katzagod? még a' Nagy Apámtól hallottam azt a' traditiót, hogyha az ember Lutza Napján elkezdve karátsónig egy székét tsinál – de úgy hogy minden nap tsak egy vágást teszen rajta – s ezen széketskével osztán karátsón éjtszakán puncto 11 orakor a' Templomba megy, és a' Templom tornáztába rá ül azon székre mind⁹ meg láttya a' boszorkányokat.

AGNES / nevet /

- 15 Hiszen ha az igaz volna, úgy nem¹⁰ volna óly ostoba a' boszorkány, hogy oda menjen¹¹ és meg esmértesse magát.

KÖRTÉS

Már azt ők lássák.

⁷ [Az utasítás mellett, utólag, a bal margón fekete ceruzával: *kell*, továbbá három ugyancsak ceruzás kör, közepén függőleges vonalkával.]

⁸ Apám <Uram > minek bajlódik <ked> azon <a'> semmiségen [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁹ a' <Templomba megy, és> a' Templom tornáztába rá ül <azon székre> mind [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, a székre után egy vessző betoldva.]

¹⁰ <Hiszen> ha <az> igaz <volna, úgy> lenne [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, a *lenne* betoldva.]

¹¹ [Utólag, fekete ceruzával a *menjen* után egy vessző betoldva.]

MARTONKA

De Agneska már ezen részbe én is Apám Uram mellett tartok, mert tsak inkább hiszi az ember azt, a' mit az egész Világ hisz, mint azt a' mit tsak maga hisz.

AGNES

20 Martonka¹² hát el ment az eszed, hogy azt hiszed.

KÖRTÉS

De néked nints helyén – No de most nints ideje a' disputációnak, az éjfélt meg fogja mutatni, hogy mitsoda iszonyú fogantja lesz a' Lutza székének. Márton! [3r] add ide Fiam azt a' kis fátskát a' földről éppen olyan forma mint egy éketske – itt van a' hézag belé helyeztetem, egyet tsapol rá a' balta fokával, és egészen kész a' Lutza széke

KULTSÁR /: a' kik mind jádszottak :/

Nem ugy Pajti!¹³ nem kell hamiskodni, hiszem én zödet kértem, 's ked makkot adottrá.

SZAKÁTS

Hm. Rég látom én azt, hogy páklizik ő keme, de azért halgattam, ne hogy galiba legyen belőle – régen hamissan játszik ő keme, azért hánja úgy az Aduttokat

KOTSIS¹⁴

30 Miért nem üti Kultsár Uram pofon?

INAS

Ej no! a' kotsisok azt gondolják, hogy mindég a' lovakkal beszélnek.

KOTSIS

Azt ám azért beszéllek kendel

INAS

Pimasz –

KOTSIS

Ökőr!

INAS

35 Egy illyen Ló csiszár mondja azt nékem

KOTSIS /: Kit a' Kultsár tartoztat :/

Eresszen tsak Kultsár Uram, hadd csapjak egyet¹⁵ a' füle közé mint a' nyerges lovamnak szoktam

KULTSÁR

Nono! bizony majd ösze vesznek egy pár dión.¹⁶

¹² <Martonka> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

¹³ <Pajti>[Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *Komám.*]

¹⁴ [Kotsis e szövegétől kezdve Kultsár *pár dión.* résszel záruló szövegének végéig cenzori áthúzás két párhuzamos barna tintás vonallal. Utólag, fekete ceruzával keresztben áthúзва; e jobbra tartó, halványabb fekete ceruzás vonal is látható; a jobb margón, két tintapaca, az egyik alatt, fekete ceruzával: *marad.*]

¹⁵ egyet [A betűkettőzés a gy fölötti ~ tildével jelölve.]

¹⁶ [A sor utólag, halványabb fekete ceruzás vízszintes vonallal áthúзва.]

KÖRTÉS

No! mi dolog van itt? talán tsak nem veszekedés! Lántz hortat! azt tsak kikérem
40 magamnak; most mindjárt helyre kell ütni, különben terenggettét.¹⁷ – – –

[3v]

MIND /: *le ülnek, és*¹⁸ *kártyáznak* :/

MÁRTONKA /: *Agneshoz* :/

Te egy szót se szoly a' mi szeretetünkről; mert bizony semmi sem lesz a' mi
házaságunkból.

AGNES

Miért hé?¹⁹

MARTONKA

Azért 1^{ször} mert látod én szegény kotza gyermek 2^{ször}

ÁGNES /: *belévtág* :/

45 Szamár, hiszem²⁰ ha így beszélsz soha se leszek Feleséged.

MARTONKA

De hogy nem, majd tsalárdsággal fogjunk a' dologhoz; neked boszorkánnyá
kell lenned.

ÁGNES

Óh Te Jupiter Csikója!²¹ /: *kivülről zördülés* :/ Jaj istenem, mi az?

MARTONKA /: *Az ablakhoz szalad* :/

A' biz a' Nagyságos Úrfi, a' kert ajtaját rugta bé.

KÖRTÉS /: *szánakozva* :/

50 Szegény Úrfi! mihely tsak eszembe jut is; mindjárt meg telik nyállal a' szám²² és
sirhatnám! Szegény Gyermekek! Mivé lett ő az Anya halála utánn való bánatjában.

KULTSÁR

De hiszem azt szokták mondani, ne szoly szám nem fáj fejem.

KÖRTÉS²³

Kultsár Uram talám a' Nagyságos Asszonyunk hirtelen halálát érti.

[4r]

¹⁷ <most mindjárt helyre kell ütni, különben terenggettét.> [Barnás tintás cenzori áthúzás.]

¹⁸ <le ülnek és> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹⁹ M<i>ért <hé>? [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

²⁰ <Szamár, hiszem> [Cenzori áthúzás.]

²¹ <Óh Te Jupiter Csikója!> [Cenzori árhúzás; majd egy halványabb vízszintes ceruzás vonal apró vonalkákkal áthúzogatva érvényteleníti a törlést. A szerepnév mellett a bal margón fekete ceruzás + jel.]

²² <nyállal a' szám> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *köny árba szemem*.]

²³ [Körtés és utána Kultsár megszólalása utólag, fekete ceruzával egy ferde vonallal áthúzva, majd a ferde vonal apró vízszintes vonalkákkal áthúzva, továbbá egy *ne* betoldva, érvényteleníti a törlést.]

KULTSÁR

55 Jaj! – ki tudja – – ej mit nekem is meg holt az Anyám, másnak is, azért nem veszjtük el az eszünket; hej²⁴ valami másnak kell lenni a' dologba; a' minn a' mi Úrfink annyira elgondolkodott, hogy az esze is ki fitzamodott.

KÖRTÉS²⁵

60 Én is akartam már azon okoskodni,²⁶ de nem mertem; és az a' tsudáknak tsudája, hogyha az ember, az Anya nevét emliti neki; mindjárt sir. – Sokszor örültségébe gyilkosságot is szól – – Lázárnak hívják; de ugyan valósággal Lázár is ám Szegény; – node semmi! Játsszunk ne gyűjtsük az epénket.

MINDJÁJÁN /: *le ülnek és jádzanak* :/

AGNES

Márton Te! elébb egy szót ejtettél. hát mért kell nekem boszorkányá lennem.²⁷

MARTON²⁸

65 Ez tsak egy kis furtsaság lesz. Látod pro forma én is tsináltam egy Lutza széket, annak az erejét ugyan nem hiszem, de ládd, leg alább hasznunkra fordíthatom; majd midön a' Templomba megy,²⁹ én valami sürgető dolog végett vissza hívom; azomba addig el mulik a' 11 ora, és az ő gondolatja szerént semmi ereje sem lesz a' Lutza székinék. Én azomba el szökök³⁰ tőle, és vége lévén az Ahitatosságnak, nagy rémuléssel azt hazudom neki, hogy tégedet azok között láttalak, a' kik a' mint ő mondja; mind háttal ültek vissza felé.

AGNES

Hátha meg égetnek?

MARTONKA

70 Dehogy tsak bizd én³¹ reám

KIVÜLRÖL³²

Segítség! Segítség! Gyilkos!

MIND

Mi dolog van odakint tsak utánna³³ / el /

²⁴ <ej mit nekem is meg holt az Anyám, másnak is, azért nem veszjtük el az eszünket; hej> valami [Cenzori áthúzás.]

²⁵ [A szerepnév mellett X-alakban áthúzott kör.]

²⁶ [Az *okoskodni* után utólag, fekete ceruzával, # kettőskereszt jellel betoldva: *az anya olly hirtelen meg holt*. A # kettőskereszt jel a bal margón is megvan; Marton következő szövege mellett ugyancsak, de áthúzza.]

²⁷ [Az *ejtettél* után utólag, fekete ceruzával gondolatjel betoldva.] [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, ill. betoldva: *boszorkány<á lennem> nak lenni?*.]

²⁸ <#> [A bal margón utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

²⁹ midön <a'> Templomba [Az a' helyébe utólag, fekete ceruzával betoldva: *az apám a*. A megye-jére utólag, fekete ceruzával ékezet téve, majd az ékezet áthúzza.]

³⁰ szökő<k>m [Utólag, fekete ceruzával, ráírással javítva.]

³¹ [Az *én n*-jében tintás javítgatás van.]

³² [A *Kivülről* mellett a bal margón utólagos, fekete ceruzás + jel.]

³³ dolog <van>, odakint, <tsak> utánna [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

[4v]

AGNES

Jaj Istenem³⁴ gyilkost kiáltottak! /: *utánnok szalad* :/

MÁRTON

El ne felejtse, hogy boszorkányá lészel /: *el* :/

2^{DIK} JELENÉS Változás³⁵

a' Grof szobája

Grof az után Jakab.

GROF /: *be szalad* :/

75 Gyilkost kiáltottak! innét jött a' riadás; mit jelentsen az a' lárma? Talám tsak nem ütöttek haramiák a' kastéjomra,³⁶ de ilyen éjjel a' midön minden felé ébren vannak az emberek. – éppen jó hogy jósz Jakabb

JAKAB

Semmi olyan különös Nagyságos Uram!

GROF

Nos! Nos!³⁷

JAKAB

80 A' Szerentsétlen Úrfi!

GROF

Mi történt véle?³⁸

JAKAB

Semmi Nagyságos Uram; kevesse³⁹ ez előtt kalapját szemére nyomván, bé ballagott a' kertbe, és a' havas fákkal beszélgetett. Végre a' midön onnét ismét kijött, utjába esett a Doctor⁴⁰ Úr, kit ő véletlen melyen ragadott, és azért esett
85 első ijedségébe a Doctor⁴¹ által a' Gyilkos kiáltás, de ez szokás szerént a' meg boldogult nagyságos Asszony nevét említvén nekie, meg szünt őtet fojtogatni.

GROF

A' bolond! – miért is eresztitek ki a' házból. – Nemzetség tsufja!⁴² –

³⁴ [Az *Istenem* után utólag, fekete ceruzával betoldva: !.]

³⁵ [A bal margón utólagos, fekete ceruzás # kettőskereszt jel.]

³⁶ <innét jött a' riadás;> mit jelent<sen az a'> e lárma? [Az *e* utólag, fekete ceruzával betoldva.] Talám tsak nem ütöttek <haramiák> a' kastéjomra [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, uána fekete tintával betoldva: *Mi történt?*.]

³⁷ Nos! <Nos!> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

³⁸ V<é>ele [Az *ékezet* utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

³⁹ [A *kevesse* utólag, fekete ceruzával *kevéssé*-re javítva.]

⁴⁰ az <Doktor> Orvos [Az *az z*-je és az *Orvos* betoldva, talán a másoló javítása. Közlésünkben nem vettük figyelembe.]

⁴¹ az <Doktor> Orvos [Az *az z*-je és az *Orvos* betoldva, talán a másoló javítása. Közlésünkben nem vettük figyelembe.]

⁴² <A' bolond!> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.] <Nemzetség tsufja!> [Cenzori áthúzás.]

JAKAB

Botsánatot⁴³ kért a' Doktor Úrtól; azt mondta, hogy nekie úgy tetszett; mintha Jupiter vagy Herkules [5r] lett volna, a' ki az orozslánt fojtogatta. Azután mind
90 a' kettő a' szobájába bé ment.

GROF

Jol van jol!⁴⁴ – magam akarok lenni.

JAKAB /: *mentibe* /

Atyai szeretet! Atyai szeretet! /: *el* :/

3^{DIK} JELENÉS

Grof maga

El kell a' Gyermekeket magam mellől távoztatnom, mert már a' gyanút a' fejemre
hozza, és végre még a' gyalázatot is; Tul tul vele a' tengereken is, ne hogy a'
95 Hohér keze alá⁴⁵ adja szerentsétlen Atyát /: *keserüen a' fejét meg üti* :/: *szánva* :/
Oh Rosina! hitetlen Rosina!⁴⁶ /: *dühösen neki megy a' Rosina képének, melly a'
több családi Képek közt a' falon füg* :/ Fére! Fére vele! /: *el hanyatlík* :/ *csendesen* :/
Oh! én még most is szeretem⁴⁷ ötet, kimondhatatlanul⁴⁸ szeretem.

4^{DIK} JELENÉS

Lázár és Grof

LÁZÁR /: *hirtelen bé lép, de meg látván az Attyát csendes fantasiájával
tetteti magát / mosolyogva a' Küszöbre tekint* :/

Ostoba építő mijen magasra tsinálta azt a'⁴⁹ küszöböt – ezt által lépi az ember,
100 's már egészen más sphaerába⁵⁰ találja magát, – Hm! a' halál sem egyéb egy⁵¹
ilyen küszöbnél, boldog – a' ki azt botlás nélkül által lépheti /: *keservessen* :/ ő
már által lépte. Oh Anyám! Szerentsétlen Anyám!

⁴³ [Utólag, fekete ceruzával *Bótsánatot*-ra javítva.]

⁴⁴ <Jol van jol!> [Cenzori áthúzás.]

⁴⁵ <El kell a'> *E* Gyermekeket <magam mellől> *el kel* távoztatnom, <mert már a'> *külömben a' gya-
nút <a'> fejemre hoz<z>ta*, <é>s végre még a' <gyalázatot is; Tul> tul vele a' tengereken is, ne hogy a'
Hohér kezébe<e alá> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza ill. a dőlt betűs részek ugyanígy betoldva. A
Hohér kezdetű, javított szöveget mintha ugyanígy máshová akarta volna helyezni, de a szöveg teljes
javítása elmaradt.]

⁴⁶ Oh Rosina! <hitetlen> Rosina [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, az *Oh*-ra ékezet téve.]

⁴⁷ szere<t>tem [Ráírással javította a másolót.]

⁴⁸ kimondhat<at>lanul [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

⁴⁹ <tsinálta azt a'> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, fölé betoldva: *épité ezen*.]

⁵⁰ <más sphaerába> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, fölé betoldva: *uj világban*.]

⁵¹ <Hm> a' halál sem egyéb <egy> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

GROF /: *el bámulva* :/

Szerentsétlen! Jaj nékem⁵² a' Gyermek szerentsétlennel nevezi őtet.⁵³

[5v]

LÁZÁR

105 A' halálnál egy új⁵⁴ életbe lépünk – A' halálos ágy az a' gyermeki böltső,⁵⁵ melyből
mint a' Phönix hamvából! új férgetskék pesdülünk⁵⁶ ki – – igen – igen – igen⁵⁷ –
azon küszöböt esmérjük,⁵⁸ de, hát azon túl mi vagyon, árok é? vagy domb? – /:
meg áll :/ Az én fekete hatzukáju⁵⁹ tanitom azt mondá, hogy örökké valóság!
Jámbor! nevet tudtál neki adni; de hogy mi légyen, azt meg fejteni nem tudtad. /:
*elevenen*⁶⁰ :/ Bizonyossan egy ároknak! egy nagy ároknak kell lenni, a' mellyből,
110 soha ki nem gázolunk /: *meg akad* :/ soha? de hát ez ismét mi? megint egy görts,
/: *mosojogva* :/ Balgatagság! hiszem az álom meg mondja néked.⁶¹ – Sokszor
nagy posványba gázol az ember. – igyekezik abból ki vergődni; de hijába! mert
se vége se hossza. – egy nyomból sem ide, sem oda nem mehet ez⁶² – ez – és
még is felébredvén, tsak katzagják az emberek, és azt mondják tsak álom volt.
115 Bolondok!

GROF /: *szelid hangon* :/

Fiam!

LÁZÁR

120 Mi vala⁶³ ez? Fiam! azt mondja egy esméretes hang, én itt nem látok Atyát,
egy szakállas Publikanusnál nem látok egyebet, a' ki elkövetett gonoszságait
sirattya, sirasd! sirasd szegény Lélek! lám én nem vagyok olyan⁶⁴ rossz, mint
némelyek, még is sirnom kell azon vétékért, mellyet az első ember el követett.

GROF /: *attyai szeretettel* :/

Fiam! nem esmérsz engem?

⁵² <Jaj nékem> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *ah*.]

⁵³ őt<et> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁵⁴ A' halál<nál egy> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *által*.]

⁵⁵ <gyermeki> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁵⁶ [A *férgetskék* után utólag, fekete ceruzával betoldva: *gyanánt*.]

⁵⁷ <igen Bolondok!> [A harmadik *igen*-nel kezdve Lázár további szövege áthúзва: a cenzor kezétől három ferde függőleges vonallal, ill. utólag, fekete ceruzával két ferde vonallal. Több utólagos javítás az áthúzott részben is.]

⁵⁸ i<e>smérjük [Utólag, fekete ceruzával ráírással javítva]

⁵⁹ <hatzukáju> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *köntösű*.]

⁶⁰ [Az *elevenen* fölött utólag, fekete ceruzával: *nem*.]

⁶¹ Balga<tag>ság <néked> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁶² <egy nyomból> sem ide, sem oda <nem mehet ez> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁶³ v<o>al<t>a [Utólag, fekete ceruzával, ráírással javítva.]

⁶⁴ olly<an> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

LÁZÁR

Igen, igen! Te egy⁶⁵ Itélő Biró vagy, a' ki az igazakat [6r] elkárhoztatod,⁶⁶ a' gonoszoknak pedig szárnyaidat emeled.⁶⁷ Hidd el nékem, sokan vagynak kik feleségeiket⁶⁸ képesek meg ölni. – De ez tsekélység! Lám Néro az Anyát meg fertőztettvén! elvenen fel bontatta.⁶⁹ – a' galamb pedig,⁷⁰ meg issza tulajdon tojását, pedig abból neki, egy szerelmes fia származna.⁷¹

GROF

Utálom ötet; mert az ő anyja házamat betstelenitette meg⁷² /: *utálattal néz a' fiára* :/ Oh! Rosina! Rosina!

LÁZÁR /: *magába* :/

Ez az én jelszóm /: *nagyon* :/ Ah mitsoda nevezet?⁷³ hol voltam? hol vagyok?
130 /: *körül nézi magát* :/ Itt? hogy jöttem én ide? Oh fejem! Szerentsétlen fejem!

GROF

Rosszul vagy? Fiam?⁷⁴

LAZÁR

Oh nagyon! igen nagyon! úgy tetszett mintha álmodtam volna. – Igen el vagyok fáradva, engedd Atyám hogy le üljek. /: *nyakába esik* :/ Szeretsz é engem? –

GROF /: *meg tsokolja* :/

Az⁷⁵ Anyád az én Rozinám volt.⁷⁶

LÁZÁR

135 Oh! Szép volt mint a' Galamb, tiszta mint az Angyal!⁷⁷ – Oh! Oh! –

GROF /: *komoran* :/⁷⁸

Nints már többé!⁷⁹

⁶⁵ <egy> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁶⁶ [Az 5v levél alján őrszóként is szereplő *elkárhoztatod* szót a 6r levél tetejére a másoló föléírással betoldotta.]

⁶⁷ gonoszok<nak>at [Utólag, fekete ceruzával, ráírással javítva.] szárnyaid<at emeled>ra [Utólag, fekete ceruzával, föléírással *szárnyaidra emeled*-re javítva, majd a *szárnyaid*<at> fölé betoldva: *id alá veszed*.]

⁶⁸ <feleségeiket> [Utólag, fekete ceruzával fölé betoldva: *nejeiket*.]

⁶⁹ <Lám Néro az Anyát meg fertőztettvén! elvenen fel bontatta.> [Utólag, fekete ceruzával egy ferde vonallal áthúзва.]

⁷⁰ <pedig> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁷¹ származn<a>ék [Utólag, fekete ceruzával ráírással javítva.]

⁷² Utál<om ötet; mert az ő>at reá utálat anny<a>ára ki házamat meg betstelenit<ette meg>é [Utólag, fekete ceruzával föléírással javítva.]

⁷³ n<e>év<ezet> [Utólag, fekete ceruzával javítva.]

⁷⁴ [A *vagy? Fiam?* szavakra paca esett, esetleg törölni akarták.]

⁷⁵ </: meg tsokolja :/ Az> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁷⁶ v<ó>olt [Utólag, fekete ceruzával az *Anyád* után vessző kitéve, az *ó* ékezeete áthúзва.]

⁷⁷ <a'> Galamb, tiszta mint <az> Angyal [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁷⁸ [A bal margón utólagos piros ceruzás, áthúzott kör jel.]

⁷⁹ Nints <már> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва; a *Nints* elé *Ő* beszúrva.]

LÁZÁR⁸⁰

Nints? oh! olyan keservessen sirhatnám, ha reá emlékezek.⁸¹ Látod Atyám némelly emberek jól tudják azt, hogy az emberi ész már azt is⁸² ki tanulta: miképpen keljen a' haj szálon végig nézni; – mert, látja Grof Uram? a' haj éppen
140 olyan mint a' nád – végig lehet látni az üregein,⁸³ és némellyek még is azt gondolják! hogy [6v] a' dorongnyi cselekedeteket⁸⁴ nem fogja az ügyes szem észre venni? – Atyám! – – /: *el keseredve* :/ én téged nem utállak

GROF

Gyermek! talám ismét az Örültség túrja az agyvelődöt?⁸⁵

LÁZÁR

145 Én Istenem! Én Istenem! hiszen csak azt akarom mondani, hogy az én jó Anyám! egy igen engedelmes Bárány,⁸⁶ ő úgy élt a' mint néktek tetszett; és kívánságtokra! akkor is halt meg, a' mikor néktek tetszett! – egyszerre mint mikor egy gyertyát el fujnak.⁸⁷ –

GROF /: *mérgessen* :/

Gyermek! csak egy szót még⁸⁸ erről életedben, – reszkess /: *el megy* :/

5^{DIK} JELENÉS

Lázár egyedül

150 Reszkess! /: *mosojogva* :/ mitől tudjon egy örült reszketni? adjatok lántzot annak a' bolondnak a' ki⁸⁹ szemetekbe mondja az igazságot,⁹⁰ de mi is vagyok én most? – Egy Perillus a' ki réz ökröt készít a' Tyrannusnak,⁹¹ és ő magát emészté abba⁹² meg – Tsak egyedül létembe⁹³ szabad nékem érett ésszel hozzád szollanom,

⁸⁰ [A Lázár szerepnév olvashatatlan betűkre ráírva: a másoló javítása.]

⁸¹ sirhatn<ám,>ék emlékeze<k>m [Utólag, fekete ceruzával, ráírással javítva.]

⁸² tudják <azt>, hogy az emberi ész már <azt> is [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁸³ [Utólag, fekete ceruzával több javítás. A haj és az éppen közé betoldva: száal. A nád után áthúzott betoldás: <üregén>.] lehet látni <az üregein> [A lehet után betoldva: üregein.]

⁸⁴ <némellyek> <dorongnyi cselekedete>ket [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *isszonyu*, ill. *tet.*]

⁸⁵ <talám> ismét <az> Örültség <t>fúrja az agyvelődöt [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a *túrja* t-je ráírással javítva.]

⁸⁶ <egy igen> engedelmes Bárány [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a *Bárány* után betoldva: *volt.*]

⁸⁷ fu<j>nak [Utólag, fekete ceruzával áthúзва; az *egyszerre* két szóra bontva.]

⁸⁸ <még> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁸⁹ <adjatok> lántzo<t>kba azon <annak a'> bolond<nak a'>ot ki [Utólag, fekete ceruzával áthúзва; az <adjatok> mellé a bal margón betoldva: *verjétek*; a *lántzok* t-je ráírással javítva, a *ba azon* betoldva; a *bolondot* ráírással javítva.]

⁹⁰ [A *de mi vagyok...*tól az *abba meg*-ig utólag, fekete ceruzával áthúзва, majd a végére egy *Oh* betoldva.]

⁹¹ <Tyrannusnak> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *Zsarnoknak.*]

⁹² <abba> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁹³ <egyedül létembe> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *maganyomban.*]

menyei Böltesség! Adtál é hatalmat egy⁹⁴ Fiúnak tulajdon Atya ellen? – nem
–! nem! – én ő ellene semmit sem tehetek! mert midön⁹⁵ a' Természet őtet
155 Atyámnak rendelte! Arra nekem hatalom nem adattatott [7r] mert hiszen az
éppen annyit tenne, mintha az ingadozó nád szál, boszankodna⁹⁶ a' Természet
Urára, azért hogy Ő nem egy más Czedrus fa /: a' kép eleibe térdel :/⁹⁷ Botsáss
meg Anyám! nem utálhatom Férjedet; mert ő nékem Atyám. –

6^{DIK} JELENÉS
Flottiberg és Lázár

FLOTTIBERG

Mijen tsendességbe van; – a' Leányom képe előtt térdepel. Oh! valjon! melyik
160 Fiú szerette valaha az Ő édes Annyát⁹⁸ így? – Gyermekem!

LÁZÁR /: *Fel kél meg tsokolja a' kezét 's keservessen rá néz :/*

FLOTTIBERG

Sirsz édes Gyermekem! no hálá Istennek! a' könnyek tágitói⁹⁹ szoktak lenni a'
fájdalmaknak.

LÁZÁR /: *zokogni kezd :/*

FLOTTIBERG¹⁰⁰

Imé le tsokolom azon könnyeket, mellyek kedves Rosinamért fojnak; de tsen-
desedj; hiszem minden embernek ez a' sorsa, egyik fa el rothad, azért hogy más
165 tsemete nőjjön belöle, nyugodj már az örök el rendelésen édes Gyermekem és
töröld le könnyeidet

LÁZÁR

Oh Nagy Atyám! Kedves Nagy Atyám! Csak egyedül Te vagy az a' ki engem
szánsz, sirsz mikor sirok! – Oh hidd el jobb volna, ha némelly emberek nem is
imádkoznának! – mert egy ilyen fül mint az¹⁰¹ enyim! – könnyen egy hasadékra
170 található hol¹⁰² az egész Ahitatosságot meg halja! – De fájdalom, a' töredelmes is¹⁰³
[7v] tsak sohajtással emelkedik¹⁰⁴ az Istenhez, és én – semmit sem tudok. – És¹⁰⁵

⁹⁴ <egy> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁹⁵ <midön> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁹⁶ boszankodn<a>ék [Utólag, fekete ceruzával, ráírással javítva.]

⁹⁷ <egy más> Czedrus <fa /: a' kép eleibe térdel :/> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁹⁸ [Az ny fölötti, kettőzést jelentő vízszintes vonalat érvényesítettük.]

⁹⁹ <tágitói> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *enyhitői.*]

¹⁰⁰ [Flottiberg e szövege utólag, fekete ceruzával, egy ferde vonallal áthúзва; a ferde vonalon keresztbe tett vonalkák utóbb érvénytelenítik a törlést.]

¹⁰¹ <egy> illy<en> fül mint <az> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

¹⁰² <találhat hol> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *lapulhat s.*]

¹⁰³ <a töredelmes is> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *olly kor a' szenvedő is.*]

¹⁰⁴ <sohajtással> emelkedik [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, az *emelkedik* után föléírással betoldva: *fohásszal.*]

¹⁰⁵ <És> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

még is! ha te azt tudnád, a' mit én hallottam! – el felejtkeznél 70 esztendődről,¹⁰⁶
és a' tsillagokat is le káromolnád az ég boltozatjáról. –

FLOTTIBERG

Nem Fiam! bizonyossan nem,– Türnék mint te – sirnék mint Te! –

LÁZÁR

175 El hiszem! Tsak ősz haj szálaidra tekintek el hiszem! – oh! hidd el, az én agy-
velőm igen erőss, /: *csenget* :/

7^{DIK} JELENÉS

Jakab és az Előbeniek.

LÁZÁR

Éppen jó hogy te jössz öreg! Tégedet akartalak hivatni /: *Széket ad neki* :/ üjj le
kedves Öregem

JAKAB

Én kedves Úrfi azt gondoltam, hogy nyugodt elmével léssen

LÁZÁR

180 Oh! én nyugodtt vagyok. – Arrol a Nagy Atyám tehet Bizonyságot. – ülj le te
is Nagy Atyám. Üljetek le

FLOTTIBERG

No tsak ülj le mellém öreg ha az unokám ugy akarja

JAKAB

Én arra érdemetlen vagyok.

LÁZÁR

185 Érdemetlen? hazutz öreg. – Te vagy az a' tűzes¹⁰⁷ Felhő, mely után mi, mint
hajdan az Israel népe a' pusztába a' meg világosodás Kanahonjába¹⁰⁸ jutottunk¹⁰⁹
/: *Ferre áll halgatja és néha a' képre tekint 's sohajt* :/

JAKAB

190 Hat holnappal ez előtt, midön a' nagy major égett még a' szerentsétlenség előtt,
bévetődtem a' Nagy Mákszem nevü vendégfogadóba, a' holis Dienest a' Doctor
[8r] Inasát¹¹⁰ itassan találtam, a' fitzko már régen gyanús volt elöttem Urával
együtt, mindjárt arra a' gondolatra vetemedtem, hogy ha valamit ki tanulhat-
nék tőle – – Egyről másrol beszélgetvén véle, végre a' Nagyságos Asszonynak
hirtelen való kimulására jött a' szó. – Én kérdeztem, de ő szemeket meresztett,
azomba midön egy néhány mesző borokat,¹¹¹ és általam soha el nem követett

¹⁰⁶ <esztendődről> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *éveidről*.]

¹⁰⁷ tűz<es> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹⁰⁸ Kana<honjába> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *hán földjere*.]

¹⁰⁹ jutottunk <LÁZÁR> [Az utasítás elé tévesen kiírt szerepnév utólag, fekete ceruzával áthúzva. A jobb margón utólagos, halvány fekete ceruzás, megjegyzés: *Tudom mar mit akar*.]

¹¹⁰ [Az 7v levél legalján őrszóként is szereplő *Inasát* szót a 8r levél tetejére a másoló föléírással betoldotta.]

¹¹¹ borok<at>kal [Utólag, fekete ceruzával, ráírással javítva.]

gonoszságnak¹¹² előbeszélésével elő állottam¹¹³ volna, bizodalmat kezdett ben-
nem helyeztettni, és ekképpen beszélt. – – Még mikor a' Nagyságos Úr Bétsbe
195 lakott, akkor esmerkedett¹¹⁴ meg az Urammal, a' kit is beteg Feleségéhez el
hivott a' Doctornak a' sokszori pulsus¹¹⁵ tapogatás, pulsus¹¹⁶ dagadást okozott
próbáltt; de nem sült el,¹¹⁷ ekkor álnoksághoz fogott. – volt a' Fejedelmi Udvarba
egy Juliánna nevezetű údvári Dáma, kinek szépségéről még az irigységnek is
200 dítsekedni kellett, ehez folyamodott tehát a' Doktor,¹¹⁸ és a' Grof szívet annyira
vette, hogy végre egy szerelem itálnak foganatjához fojamodtak: – ezt a' Nagy-
ságos Asszony még jókor észre vette, és a' Fejedelem Asszonynak hirül adta;
melyel Ő a' Szép Juliánnának szerentsét,¹¹⁹ a' Férfének pedig utálatot szerzett;
mellyért is kéntelen volt az Udvar el hagyni. A Grofban szüntelen élesztette
205 a' Doctor¹²⁰ a' Nagyságos Asszony ellen való bosszu állást, de a' Nagyságos Ur
tsak komorkodott, és halgatott, mig végre itt a' tűzi Játék félben szakasztotta
beszédünket.

FLOTTIBERG /: *Lázárra függeszti szemeit* :/

[8v]

LÁZÁR

Mit gondolsz? Te egy öreg ember vagy, a' te fejedbe lévő agyvelő is olyan, mint
az én koponyámba¹²¹ és meg is van egy láthatatlan valami benne; melly a' velő
210 forma materia között¹²² különbséget tézzen¹²³ – a' Tapasztalás! –

FLOTTIBERG

Gyanakszol Gyermekek? Gyanakszol?

¹¹² gonoszságának [Emendáltuk.] [A *gonoszságának*-hoz utólag, fekete ceruzával betoldva: *bun tettek*.]

¹¹³ [Az *állottam* fölé utólag, fekete ceruzával betoldva: *dicseketem*.]

¹¹⁴ i<e>smerekedett [Utólag, fekete ceruzával ráírással javítva.]

¹¹⁵ <pulsus> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *ütér*.]

¹¹⁶ <pulsus> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: <*ütér*>*sziv*.]

¹¹⁷ <próbáltt; de nem sült el> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva; fölé ill. a margón betoldva: *de szereleme meg vettetett*.]

¹¹⁸ <' Doktor> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *az Orvos*.]

¹¹⁹ [A *szerentsét* után utólag, fekete ceruzával egy pontosvessző betoldva.]

¹²⁰ a<'> <Doctor> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *Orvos*, az a' aposztrófjára egy z ráírva.]

¹²¹ Te <egy> öreg ember vagy, < a' te> fejedbe lévő <agy>velő is olyan, mint <az én> koponyámba [Utólag, fekete ceruzával áthúzva; az <az én> fölé betoldva: <*én*>. a *koponyámba* végére egy n betoldva.]

¹²² valami <benne>; melly a' <velő forma materia> között [Utólag, fekete ceruzával áthúzva; a' *meg is van* után a margón betoldva: *benne*; fölé betoldva: *lényeg kettő*.]

¹²³ tézzen<en> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

LÁZÁR

Gyanu? mire nekem a' Gyanu! a' midőn az igazságnak meg fogását is meg tiltja¹²⁴ tőlem a' természet; és teszem ha úgy volna is? a' mint én hiszem! mit is tenne akkor.¹²⁵

FLOTTIBERG /: *keserüen* :/

215 Oh akkor! akkor!

LÁZÁR

Szegény Öreg,! ez a' fehér hajsza,¹²⁶ és ezen sziv; mely ezen köntösön által vér, sajnállásra méltó¹²⁷ egy sorsú a' Gyermekek, és öreg ember¹²⁸ – mi tsak sirjunk vagy haljunk meg; mert nem lehet, 's Isten mentsen is meg;¹²⁹ hogy érdem szerént tselekednénk! –

FLOTTIBERG /: *reszketve* :/

220 Ha ugy volna! ha ugy volna!¹³⁰ úgy átkozottak legyetek életemnek nyugodalmasan el töltt napjai, ha a' Hohér kezébe nem adnám; a' ki az én kedves Rosinátam karjaim közül ki szakasztotta, mert minek én el utaznék,¹³¹ nekie élni kellett volna.

JAKAB

Csendessen hiszem tsak gyanuság!¹³²

LÁZÁR

225 Gyanuság?¹³³ /: *felindulva* :/ Egy szomszéd! meg valja szomszédjának titkos vallomását a' Praedicator előtt; és az¹³⁴ orr fintorítva, azt kiáltja: tsak gyanu! –

FLOTTIBERG

Fiam! Fiam! ne szólj kétségbe esek.¹³⁵

¹²⁴ a<z igazságnak meg fogását is> [Föleírással betoldva *tiszta fogalmakat*.] meg <tiltja> [Föleírással betoldva: *tagadja*.] [Mindkétszer utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹²⁵ <a' mint én hiszem! mit is tenne akkor.> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹²⁶ <ez a'> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva. a *hajsza* után betoldva: *id*.]

¹²⁷ <ezen köntösön által vér, sajnállásra méltó> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva; betoldva: *kebledben dobog*.]

¹²⁸ a<' Gyermekek,> és öreg <ember> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva; fölé betoldva: *z enyémmel gyermek*.]

¹²⁹ <vagy> haljunk <meg> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva; fölé betoldva: *vagy meg*.] <mert> nem <l>tehet <'s> Isten mentsen <is meg> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva; fölé betoldva: *egyebet*; a *lehet tehetünk*-re átírva.]

¹³⁰ volna! <ha ugy volna!> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹³¹ minek én el utazn<ék>ám [Utólag, fekete ceruzával javítva, a *minek* után betoldva: *előtte*; az *elutaznék* vége *ám*-ra ráírással javítva.]

¹³² gyanu<ság> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹³³ Gyanu<ság> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹³⁴ <Praedicator> előtt; és <az> [Utólag, fekete tintával áthúzva, a *Praedicator* alatt betoldva: *pap*.]

¹³⁵ ese<k>m [Utólag, fekete ceruzával javítva.]

LÁZÁR /: *hevesebben* :/

Átkozhatnám¹³⁶ mint az első gyilkos [9r] midön ökleit, az ártatlan Abel ellen felemelte, kárhozatot imádkoztatnék¹³⁷ le az égből! mert az én jó Anyám megholt.
230 – De nem lehet, botsáss meg Emberiség! nem lehet, /: *sir* :/ O! az én¹³⁸ Atyám! nékem egy nyomorult életet adott, mely engem tsupán tsak sirni tanított, /: *dühössen* :/ oh! miért hogy ezt a¹³⁹ szivet kebelemből ki szakasztanom nem lehet, hogy azon kedves embereknek!¹⁴⁰ egy kedves vendégséget készíthetnék, melynél¹⁴¹ az abból ki szivárgó vér az örök Birónak széke előtt mázsányi teherrel
235 nyomná le az ő bünök¹⁴² szelentzójét, hogy midön a' Mindenható dörögve a' kárhozatot kimondaná!¹⁴³ én is azt ordíthatnám /: *rettenetessen* :/ Átok! Átok!
/: *élet nélkül le roskad* :/

FLOTTIBERG }
JAKAB } Mi ez Istenem segítség! segítség!

8^{DIK} JELENÉS, Grof, orvos, Cselédek

GROF

Mi történt itt?

JAKAB

A' Nagyságos Úrfi rosszul lett.

GROF

Nem ujság. Orvos Úram! segítsen rajta!

ORVOS /: *férre* :/

240 Lész rá gondom; /: *nyilván* :/ Ez ismét valami heves felindulástól származott; mely az ö¹⁴⁴ külömben is meg romlott agy velejének könnyen árt,¹⁴⁵ ismét valami különös¹⁴⁶ okoskodás adta elő magát. – Nagyságos Uram, ha fiának ohajtja meg

¹³⁶ [Az *Átkozhatnám* szó második szótagja után utólag, fekete ceruzával betoldva: *od*.]

¹³⁷ imádkoz<tatnék> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *hatnám*.]

¹³⁸ <én> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹³⁹ e<zt a> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹⁴⁰ <azon kedves em>bereknek [Utólag, fekete ceruzával áthúzva; betoldva: <*nemely*>; + jellel a margón betoldva: *nemely em*.]

¹⁴¹ <mely>mely-nél [Utólag, fekete ceruzával a sorvégi *mely*- áthúzva, majd ugyanígy a következő sor eleji *nél* elé betoldva: *mely*. Ugyanígy a jobb margón betoldva: *belőle*.]

¹⁴² <nyomná le az ő> bün<ök> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, betoldva: <*le*>*billentenék*, ill. a *bün* után *ük*.]

¹⁴³ kárhozat<ot kimondaná> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva; az *ot* ráírással megerősítve; fölé betoldva: *dörögne fölöttük*.]

¹⁴⁴ <valami> heves felindulás<tol származott;> mely <az ő> [Utólag, fekete tintával áthúzva; fölé betoldva: *okozta*. Utólag, fekete ceruzával, a margón a *valami* után betoldva: *a'*.]

¹⁴⁵ velejé<nek könnyen árt,> [Utólag, fekete tintával áthúzva, betoldva: *re igen ártalmasan hat, bizonyosan*.]

¹⁴⁶ <különös> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

gyógyulását, tehát szakassza el ötet az olyan emberektől, kik tsak érzékenyítő
Tárgyakrol tudnak lotsogni.¹⁴⁷

[9v]

FLOTTIBERG

245 Orvos! minden vagdalodzást ki kérek magamnak.

GROF

Csendessen Édes Atyám! csendessen¹⁴⁸ nem értettétek jól egymást.

FLOTTIBERG

Az Orvos azt fogja tselekedni, a' mi néki parantsolttatódik.¹⁴⁹

LÁZÁR

Magamnak sem hittem, de tsak ugyan rosszul vagyok, – találjátok ki, mi az én
bajom? – könnyű nyavalja;¹⁵⁰ de orvosolni nehéz; látjátok, én meg holtam, – /:
250 *körül nézi magát* :/ Hát ennyinn jöttetek a' halothoz? – Köszönöm! Köszönöm
néktek, hogy el jöttetek engemet virasztani,¹⁵¹ de a' szemfedelelet tegyétek reám;
mert majd be hull¹⁵² a' föld, midön engemet eltemettek. /: *magába* :/ Oh Istenem,
Istenem! igazán el fogom veszteni¹⁵³ az eszemet /: *nagyon* :/ Hát harangoztaké
már? A' Templomba akartam menni, igen úgy tetszik, mintha nem birnának
255 a' lábaim, alig léphetek; – Oh! édes Nagy Atyám! vezess engem a' szobámba,
majd ott meg köszönöm! Itt nem lehet; mert az én köszönetem igen tsekély,
kevés jutna ennyi embernek belőle. Hol az öreg Jakab, eredj a' Templomba,
imádkozz hejtemem, mond meg az Anyámnak, ha beszélsz véle, hogy jöjjön el
hozzám; mert beteg vagyok.¹⁵⁴

ORVOS

260 Ezen üvegből tseppentsünk az ajakára, ha ájulni talál.¹⁵⁵

¹⁴⁷ <ohajtja> meg gyógyulását, <tehát szakassza el ötet az olyan emberektől, kik tsak érzékenyítő
Tárgyakrol tudnak lotsogni.> [Utólag, fekete tintával áthúzva; a lap alján betoldva: *ohajtja: méltóztat-
sék őt távol tartani azoknak körétől kik vele mindig olly tárgyakról beszélnek, mellyek idegeit fölingerlik.*]

¹⁴⁸ <Édes> Atyám! <csendessen> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹⁴⁹ parantsolt<t>at<ó>dik [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹⁵⁰ [A *könnyű nyavalja* utólag, halvány fekete ceruzával áthúzva ugyan, de mintha a törlést vissza-
vonták volna a *könnyű* aláhúzásával, s föléírták: *csekéj.*]

¹⁵¹ <hogy el jöttetek engemet virasztani> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

¹⁵² <hull> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, előtte a *be* alatt: *rám*, utána a jobb margón betoldva:
omlik.]

¹⁵³ <el fogom> veszteni [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, a *veszteni* elé beszúrva: *el.*]

¹⁵⁴ <vagyok> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, a sor folytatásaként betoldva: *nagyon beteg va-
gyok.*]

¹⁵⁵ <tseppentsünk> [Utólag, barna tintával áthúzva, fölé betoldva: *kell; ajakára* elé beszúrva: *csep-
penteni.*]

FLOTTIBERG /: *Az üveget el kapja 's az földhöz vágja :/*
Tudok én ennél jobb orvosságot, melly nem tsak ennek a' nyomorultnak, hanem az egész Emberiségnek használni fog. /: *keserüen :/* Kövess engem /: *el vezeti Lázárt :/*¹⁵⁶

LÁZÁR /: *Rettenetes tekintetel meg nézi a' Grofot és Orvost :/*
Mennjünk!

GROF /: *nyughatatlanul int a' Cselédeknek, a' kik is eltávoznak :/*

9^{DIK} JELENÉS. Grof. Orvos.

[10r]

GROF

265 Mit jelent ez? Az öregnek magaviselete egyszerre meg változott; eddig tsendes hideg vérü volt, most ajakait rágta, szemei tüzesen forogtak.¹⁵⁷ Bertalan mit jelent ez?¹⁵⁸

ORVOS

Azt hogy a' gázságot a' kakas is ki vakarja, gyanakodnak a' gyilkosságról – egy veszett ördögi igazság¹⁵⁹ –

GROF

Hogy tudod ezt? –

Orvos

270 Az elébb hozzám jött a' szolgám¹⁶⁰ Dienes, és azt adja tudtomra, hogy az öreg, a' fiad, és Jakab igen¹⁶¹ titkosan beszélnek. Én is tehát mindjárt jöttem, és az ajtonál szerentsém volt egy tzikkelyt életed historiájából hallani, azon törekszenek, hogy miképpen tanulhassák ki a' gyilkosságnak valóságát.¹⁶²

¹⁵⁶ [A sor után utólag, fekete ceruzával betoldva: *Jer fiam.*]

¹⁵⁷ [A *most*, továbbá a' *szemei* elé fekete ceruzával egy-egy 's beszúrva. Az 's aposztrófós formája alapján lehetséges, hogy a beszúrás nem utólagos, hanem a kézirat másolójáé.]

¹⁵⁸ <Bertalan> mit jelentcsen <ez> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a sor folytatásaként betoldva a *jelent* után: *csen ez?*]

¹⁵⁹ ki <v>ka<k>parja, <gyanakodnak> a' gyilkosság<ról>ot – <egy veszett ördögi igazság> [Utólag, fekete tintával áthúзва, betoldásokkal *kaparja* és *gyilkosságot* lesz a javítás, a sor folytatásaként fekete ceruzával betoldva: *gyanitani kezdik.*]

¹⁶⁰ hozzám <jött> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a *hozzám* elé betoldva: *be jön.*]

¹⁶¹ <igen> [Utólag, fekete tintával áthúзва.]

¹⁶² beszélnek<.;>; <Én is tehát mindjárt jöttem, és> az ajtonál szerentsém volt <egy tzikkelyt> életed historiájából hallani, azon <törekszenek>, hogy miképp<en tanulhassák ki> a' gyilkosságnak <valóságát>. [Utólag, fekete tintával áthúзва; a mindkét margón lévő betoldásokkal és a törlésekre ráírásokkal a javított mondat így hangzik: *beszélnek; jövök erre, 's hát az ajtonál szerentsém volt egy kis töredéket életed historiájából hallani, azon tanakodnak, hogy miképp jöhessenek a' gyilkosságnak nyomára.*]

- GROF
Tehát annyira ment már a' dolog? Jaj!¹⁶³ nekünk!
- ORVOS
275 Nékem bizony nem jaj. Én még az éjjel itt hagylak.
GROF
Meg bolondultál?
ORVOS
Sótt eszemen vagyok. – Grof adj!¹⁶⁴ nékem pénzt. –
GROF
Ki parancsolja azt nékem?¹⁶⁵
ORVOS
Én Grof Uram! Én! még pedig annyit adj, hogy életembe elegendő legyen.¹⁶⁶
GROF
280 Ember!
ORVOS
Nem akarok többé gaz dolgokon bibelődni, tsak kettőt követtem el életembe
Juliánnán és a' Feleségedenn, az utolsóért add ki a' jutalmat.¹⁶⁷
GROF /: *mérgessen* :!¹⁶⁸
Ne félj meg lesz /– – / nállam egy fillér sints.
ORVOS
Van az Almáriomba!
GROF
285 Ha éppen úgy akarsz; tehát elmegyek – nem tartoztatlak /: *mentibe* :/ egy pár
izmos parasztot, 's lántzra a' dühös ebet /: *elsiet* :/
[10v]

¹⁶³ [A bal margón utólagos, fekete ceruzás X-szel áthúzott kör.] Tehát már <a>ennyir<a>e ment <már> a' dolog? <Jaj> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, az *annyira* két *a*-ja ráírással javítva *e*-re, az *annyira* elé betoldva: *már*; a <Jaj> fölé betoldva: *óh jaj, jaj*.]

¹⁶⁴ <eszemen vagyok Grof> adj [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *ellenkezőleg*.]

¹⁶⁵ <Ki parancsolja azt nékem?> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *Talán éppen parancsolod?*.]

¹⁶⁶ <Én Grof Uram! Én!> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *Igen grófuram!*.] <hogy életembe> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé fekete ceruzával betoldva: *mennyi*.] <elegendő legyen.> [Utólag, fekete tintával áthúzva, a margón és a sor folytatásaként betoldva: *egész életemre biztosítson*.]

¹⁶⁷ <Nem akarok többé> [Föle betoldva: *Meg untam már*.] dolgok<on bibelődni, tsak kettőt> [Föle betoldva: *kal foglalkozni, kettőt*.] [Az *életembe* végére egy *n* betoldva.] és <a'> Feleségedenn, az utolsóért <add ki a' jutalmat.> [A sor folytatásaként betoldva: *dijamat követelem*. [Valamennyi áthúzás, javítás, betoldás utólag, fekete tintával.]

¹⁶⁸ [A Gróf e szövegével kezdődően a jelenés végéig utólag, fekete ceruzával, egy ferde vonallal áthúzva.]

10^{DIK} JELENÉS
Orvos egyedül¹⁶⁹

Most a' Grof Uram elment, hogy nekem a' pénzt a' kezembe adja,¹⁷⁰ azt gondolja a' bolond, hogy majd engemet meg tsal, hogy én majd itt lesem ötöt, míg egynehány kerti parasztokat¹⁷¹ előszollit; mert a' házi tselédekkel tudom nem merészel el fogatni. Nem, Istenemre mondom¹⁷² annyira nem engedem a' dolgot menni; de meg is fogja érezni egy orvosnak boszu állását. – Meg mérgesitem a' kutakat, fel vetem a' kotsira, a' véltt halottat, meg vagdaltatom a' lovakat és azután az ördögök legyenek vezérlő angyalaim, és vezessenek, habár a' Pokolba is, tsak hogy én tzéomat értem.¹⁷³ /: *el siet* :/

11^{DIK} JELENÉS¹⁷⁴
Grof Bodats Mezes.

GROF /: *sebessen be lép* :/
295 ha! már elment! mennjenek utánna kentek;¹⁷⁵ de lármát ne tsináljanak illy nevezetes ejszaka,¹⁷⁶ az leg nagyobb tsendességbe legyen az el fogadtatása,¹⁷⁷ és még a' házi¹⁷⁸ tselédek se tudjanak semmit a' dolog felől.¹⁷⁹ A' fogjot pedig vigyék kentek¹⁸⁰ az épület hátuján lévő Kamarába¹⁸¹ /: *a' parasztok elmennek* :/ Rosina

¹⁶⁹ [Az Orvos szövege mellett a bal margón utólagos, fekete ceruzás jel: egy keresztben áthúzott kör.]

¹⁷⁰ <Most a'> Grof Uram <elment, hogy nekem a' pénzt a' kezembe adja,> [Utólag, fekete tintával áthúзва; <Most a'> elé a margón betoldva: *Értjük*.]

¹⁷¹ <a' bolond, hogy majd engemet meg tsal, hogy én majd itt lesem ötöt,> míg <egy>nehány <kerti> paraszto<ka>t [Utólag, fekete tintával áthúзва, az első áthúzás fölé betoldva: *hogy be fogom várni*; a *paraszto<ka>t* ráírással javítva.]

¹⁷² <Nem, Istenemre mondom> [Utólag, fekete tintával áthúзва, fölé fekete ceruzával betoldva: *Nem oda Buda!*.]

¹⁷³ <engedem> a' dolgot menni<; de meg is fogja érezni egy orvosnak boszu állását.> [Utólag, fekete tintával áthúзва, az *engedem* fölé betoldva: *fogjuk*, a *menni* fölé: *hagyni*.] <Meg mérgesitem a' kutakat, fel vetem a' kotsira, a' véltt> halottat, <meg vagdaltatom a' lovakat és> [Utólag, fekete tintával áthúзва, a javított szöveg: *Kocsira vetem a' vélt*, ill. *közzé vágatok a' lovaknak*.] <vezérlő angyalaim> [Utólag, fekete tintával áthúзва, fölé betoldva: *kengyel futóim*.], <habár> a' Pokolba <is>, tsak <hogy én> tzéomat ér<t>em [Utólag, fekete tintával áthúзва, a *habár* helyett: *akár*, az *értem érjem*-re javítva.]

¹⁷⁴ [A teljes jelenés utólag, fekete ceruzával, egy ferde vonallal áthúзва; a jelenés elején, közepén és végén a jobb oldalon, de a szövegen belül egy-egy keresztben áthúzott kör jel.]

¹⁷⁵ <már> elment! mennje<n>tek utánna <kentek> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a *mennjenek* utolsó *n*-jére a *t* ráírva.]

¹⁷⁶ tsinálja<na>k <illy nevezetes ejszaka> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва; *tsináljatok*-ra javítva.]

¹⁷⁷ <az leg nagyobb tsendességbe legyen az el fogadtatása> [Utólag, barna tintával áthúзва.]

¹⁷⁸ <és még a' há> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва; a margóra betoldva: *házi*.]

¹⁷⁹ <felől>ról [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a *ról* betoldva.]

¹⁸⁰ vigyé<k ken>tek [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

¹⁸¹ [A Gróf következő szövege utólag, fekete ceruzás ferde vonallal áthúзва.]

300 árnyéka! fedezd bé szent árnyekoddal férjedet, hogy én is¹⁸² ezen kigyónak fu-
lánkjától el ne essek,¹⁸³ mint Te. – Ha ő nem lett volna, soha soha¹⁸⁴ sem lettem
volna gyilkossa,¹⁸⁵ – ámbár betstelenséged – nem utállak tégedet a' sirban,
a' szívem¹⁸⁶ ártatlannak tart, mert én¹⁸⁷ még most is szeretlek tégedet. /: el :/¹⁸⁸

MÁSODIK FELVONÁS

Setét éjtszaka, a' szín hátujának közepinn látszik a'
[11r] Templom, jobbról a' Kastély, balról¹⁸⁹ a' Templom alá vezető
Kriptának ajtaja: több apró házak.

I^{só} JELENÉS¹⁹⁰

Doctor maga

/: egy tolvaj lámpással :/ Dienes ki nem szabadulhatott az udvarból, – a' gyanum
tsak igaz volt, el akar a' Grof Uram láb alol tenni, szerentse még is,¹⁹¹ hogy az ég
305 vastag felhőkkel borult be. – majd¹⁹² le megyek a' Kriptába beszéllek Rosinával,
és azután egy kotsit,¹⁹³ el az széles világba /: nyitja a' Kripta ajtaját :/¹⁹⁴

¹⁸² bé <szent árnyekoddal> férjedet, hogy <én is> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

¹⁸³ <essek>m [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a k-ra m ráírva. Az *essem* megismételve a jobb
margón.]

¹⁸⁴ <soha> soha [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

¹⁸⁵ gyilkos<sa>od [Utólag, fekete ceruzával ráírással javítva.]

¹⁸⁶ <betstelenséged> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé fekete tintával betoldva: *hütlenséged*.
Fekete ceuzával folytatva a betoldást: *ah de*.] [Az *utállak*-ba a két l közé betoldva: *hat*.] tégedet <a'
sirban, a'> szívem [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a *szivem* elé betoldva: *mert*.]

¹⁸⁷ <mert én> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: 's *én*.]

¹⁸⁸ [A jobb margón utólagos, piros ceruzás # kettőskereszt.]

¹⁸⁹ [A 11r levél tetejétől (a' *Templom*-mal kezdve) az első jelenés végéig utólag, egy fekete ceruzás
ferde vonallal áthúзва.]

¹⁹⁰ [A *Jelenés* mellett utólag, fekete ceruzával: 10.]

¹⁹¹ <még is> [Utólag, barna tintával áthúзва.]

¹⁹² <borult be. – majd> [Utólag, barna tintával áthúзва, fölé betoldva: *van borítva*.]

¹⁹³ <beszéllek> Rosinával, <és> az<u>tán egy kotsit, 's [Utólag, barna tintával áthúзва; a *beszéllek*
mellé a margón betoldva: *értekezem*; a' *kotsit* után egy 's betoldva.]

¹⁹⁴ [A Doctor teljes szövege utólag, piros ceruzával, X alakban áthúзва.]

2^{DIK} JELENÉS Körtés a' székkal

Nállam¹⁹⁵ az orám. az egyet is el ütötte; talám azért hogy Martonka is mindég igazgatja. a' Lutza Székivel pedig punctum 11 orakkor kell a' Templomba menni, különben semmit sem lát az ember /: *indul* :/ De olyan atkozott setétség van,
310 hogy félek ne talán a' Templom előtt lévő oszlopba zuzzam a' fejemet vagy orromat /: *megy egész a' templom ajtajáig, meg látja hogy az* :/

ORVOS /: *éppen akkor suhan le a' Kriptába* :/

KÖRTÉS /: *elnémul* :/

Minden jott tett lélek ditséri az Urat! Szent Fülöp Patronusom légy velem,¹⁹⁶ már is kezdődik a' Lutza Szék foganatja. – Úgy tetszett mintha a' Kriptába láttam volna valakit lámpással, le suhanni; bár tsak lámpás volna nálam; de
315 igaz hiszem itt a' Lutza Széke – arra való ez hogy az embert a' kísértetötöl meg oltalmazza /: *Le ül a' Templom ajtajá[11v]nál a' Székre és tapogat maga körül* :/ Uram légy velem! már igazán tsak kívül kelle ülnöm; mert az ajtó még nints ki nyitva! bizonyossan még nints 11 óra, nó én jókor jöttem, ha most az én Lutza Székem nem tesz valami kinyilatkoztatást, úgy nem tudom hogy – – de jaj
320 amott ismét látok jönni valakit, Ne hidj nekie Fülöp akár miképpen mutatja is magát, mert az tsak ugyan testesült ördög.

3^{DIK} JELENÉS. Toth Deák. Körtés

DEÁK

Ubique saltem illa male feriata pulsatio fenestrarum alig énekel az ember egy kevés, mindjárt tsak kopogatnak. Bártsak magárúl jól tudnám, hogy a' szivekre beszilhatnám.

KÖRTÉS /: *Ülve* :/

325 Hijjába tetteted magadat, mert engem tsak nem kapsz Körmeid Közé.

DEÁK

Csak majt itt el keztem, mert hijjába urgent Filisztei. /: *énekel* :/

Emlékezz meg ember végső dolgaidrol.

Elné felejtkezzél Szernyi halálodról

/: *Belől kopogatnak* :/¹⁹⁷ Ehol la! iterum pulsant /: *más ablak alá megy* :/ *énekel*

330 /: *kopogatnak* :/ ut vos rapiant Bubones ad Garamantas¹⁹⁸ et indos.

[12r]

KÖRTÉS

Mit ki nem gondol a' Sátán! hogy a' Szegény lelkeket késértve, meg is gondolni; Cantalló Tóth Deák képibe öltözni Nemzetes Ördög Uramnak.

¹⁹⁵ [A *Nállam* kezdő *N*-je utólag, fekete ceruzával megerősítve.]

¹⁹⁶ <jott tett> lélek ditséri az Urat! <Szent Fülöp Patronusom légy velem> [Cenzori áthúzások.]

¹⁹⁷ /: *Belől* </>*kopogatnak* :/ [A másoló javítása.]

¹⁹⁸ Garamant<a>es [Utólag, fekete ceruzával az utolsó *a* *e*-re javítva.]

DEÁK

Majd emitt próbálom, siquid accipere possim /: *bekukutskál az ablakon* :/ oh sors. hic jam dormiunt.

4^{DIK} JELENÉS

Czigány Előbbeniek.

KÖRTÉS

335 Ehol ismét egy másik, hasztalan mesterkednek; mert én tsak ugyan fel nem kelek a' Székről.

CZIGÁNY /: *Elő kullog sokáig savanyu ábrázatot tsinál, nyeli a' nyálát, végre vállat vonit* :/

Hogy ilünk, hanem tserilünk? hasztalan¹⁹⁹ korog a' has! Én is jól akarnék lakni; de semmim sint; koldulni szemirmes vagyok. Itzaka tehát a' hogy lehet suskeress Roma a' mihez huzza firsz, hogy pedig sehul hasztalan ne járjak, a' hol az ajtó
340 be van zárva, tsak az imádsággal kezdem el, mint a' Jambol²⁰⁰ Koldus /: *nagy hangal* :/ A' mivel az Isten meg áldotta kegyelmeteket, segítsenek édes Uraim! egy ilyen nyomorult emberen /: *a' ki köhög* :/²⁰¹

DEÁK

Ahá Collegám is van /: *énekel* :/

Emlékezz meg ember végső dolgaidrol

345 Elné felejtkezzél Szörnyű halálodrol
mert gazdag – szegénnyel
szükség hogy mennyen²⁰² el
Ez árnyék világból.

[12v]

CZIGÁN /: *az egész ének alatt* :/

Segítsenek egy ilyen – áhá ne sikolts olyan nagyon – egy ilyen nyomorulton
350 a' ki – fogd be a' sádat – a' mivel az Isten meg áldotta kigyelmeteket, segítsenek
egy ilyen nyomorultonn, a' ki szigyel kuldolni – áhá hogy a' hóllók huzzák ki
a' bárzsingodat – a' ki sem eget sem földet nem lát és szigyel kolduni – halgass
hogy essen reád a' ködök tsömör – a' ki vak – és nem lát, a' szemei sem jók /: *a'*
Deáknak erős éneke el nyomván ennek buzgoságát meg boszszankodva kiált :/
áhá hogy vesznél meg, hogy a' Devla adjon öregségedre sok purdít, kevis kenyeret,
355 hideget sillel, meleget sil nélkül

KÖRTÉS

Bártsak már hajba kapnának, – véghetetlen kívántsi vagyok látni, miképp veszekszik két ördög

¹⁹⁹ [A *hasztalan* után utólag, fekete ceruzával betoldva: !.]

²⁰⁰ [A *Jambol l*-je utólag, fekete ceruzával *r*-re javítva.]

²⁰¹ [Emendálnánk, így: emberen a' ki /: *köhög* :/.]

²⁰² [A *mennyen ny*-je fölötti, kettőzést jelző ~ tildét feloldottuk.]

DEÁK /: *elvégezvén az éneket, kapar ablakon ki egy darab kenyeret :/*
Az Isten fizesse meg tandem favit Dea fortuna! Mindjárt is le ülök meg eszem
CZIGÁNY /: *füfel :/*
Hogy fulladna meg bizony kapott valamit, még ide is hallom a' Csamtsogást
/: *nyalja a' száját :/*

5^{PIK} JELENÉS Elöbbeniek.
Bodats.²⁰³ Mézes Parasztok

[13r]

BODATS

360 De kit is ajándékozunk meg ezzel /: *a' bilintset mutatván :/* Mézes Koma.

MEZES

Bizony már én azt nem tudom²⁰⁴ a' setétbe minden Doktor²⁰⁵ fekete.

CZIGÁNY

Valjon mit akarnak ezek a' setétbe el ajándékozni.

BODATS

365 Tudja kend mi jutot eszembe? az egész Faluba tsak négyen tudnak Deákul;
ugymint az Öreg Úr – a' Nemes²⁰⁶ Grof – az Úrfi – és Ö – amazok mind otthon
vagynak.

MEZES

Helyess terengette helyes, a' ki tehát Deákul tud a' lész a' mi emberünk.

CZIGÁNY

Erekes Kár hogy Deákul nem tanultam többet, mikor az Apám az oskolába
jártatott; most bezzeg szerentsét tennék véle; de igaz 's most jut eszembe, hogy
a' Kalendáriomból tanultam valamit, mindjárt is hasznát veszem /: *nagy gra-
vitással neki köhenti magát :/*²⁰⁷

BODATS

370 Ki vagy?

CZIGÁNY

Ember.

MEZES

Tudsz e Deákul

²⁰³ B<a>odats [Ráírással javította a másoló.]

²⁰⁴ [A *tudom* után utólag, fekete ceruzával kitett vessző.]

²⁰⁵ [A *Doktor* betűi alatt törlés, radirozás nyoma.]

²⁰⁶ <Nemes>Ngs [Utólag, fekete ceruzával javítva.]

²⁰⁷ *gravitással <:/> neki* [A *neki* előtti téves *:/* jel halványra radirozva.]

CZIGÁNY

Lumulidae cannas, ego Varnam clave mutavi /: *nagy affectussal* :/ Discite Mortales sic temerare fidem²⁰⁸

BODATS /: *meg kapja* :/

375 Ő az reá a' bilintset!

CZIGÁNY /: *ordit* :/

au! au! au!

[13v]

DEÁK

Quid Diabulorum hic agitur?

MEZES /: *meg tsipi* :/

Itt! itt van reá a' bilintset!

DEÁK

380 Dii Maris, et coeli! Isti sunt latrones!

MEZES

Lator volt Apád! no hiszem majd lesz neked! Gyerünk.

BODATS

De meg áljon Kend Koma, hiszem nints két Doctor²⁰⁹ a' faluba.

MEZES

Ej most Karátson ejtszakája vagyon, meg lehet, hogy egyik a' lelke másik a' teste, csak vigyük a' Kastejba

CZIGÁNY } /: *bőgnek* :/²¹⁰
DEÁK }

MEZES

385 Ne károghatok Noé Hollói! mert a' Grof meg parantsolta, hogy tsendességbe fogjunk el! mars /: *el viszik* :/

6^{DIK} JELENÉS

Körtés egyedül

Már a' bizony furtsa, halálra Katzagnám magam, ha ebbe az Állapotba nem volnék; most ő keemek azt gondolák, hogy én majd mindjárt fel ugrok a' Székről, és a' gyengébb résznek [14r] védelmére megyek, ne félj attól Kantzus! nem akarok
390 őrdög processusba elegyedni, és magamat széljel szaggatni. – –

²⁰⁸ [Utólag, fekete ceruzával hibás javítások: a *discite* szó *sc*-je *ss*-re, a *Mortales* *o*-ja *u*-ra, a *temerare* *m*-je *n*-re javítva.]

²⁰⁹ <Doctor> [Utólag, fekete ceruzával ráírással javítva *orvos*-ra.]

²¹⁰ [A hiányzó /: / jeleket pótoltuk.]

7^{DIK} JELENÉS Jakab. Körtés.

JAKAB
Mitsoda Lárma volt itt? /: *Körülnéz* :/
KÖRTÉS
Megint másik ördög!
JAKAB
Hát Kend mit tsinál itten?
KÖRTÉS
Ülök
JAKAB
395 Miért?
KÖRTÉS
Mert itt Lélek uraimék butsut járnak.
JAKAB
Ostobaság!
KÖRTÉS
De bizony nem ostobaság! az első is a' Kriptába suhant le
JAKAB /: *hirtelen* :/*magába* /
A' Kriptába!
KÖRTÉS
400 Ni hogy tsudálkozik!
JAKAB
Ez gyanus előttem. Jöjjön Körtés Uram! ezt mindjárt tudtára kell adni az Úrfinak
KÖRTÉS
Édes Jakab képébe öltözött ördög Uram! bizony nem lehet.
[14v]
JAKAB
talám tsak nem bolondult meg.
KÖRTÉS
Csak sértegessen – Késértet Uram! Én nem bánom.
JAKAB
405 Már látom leg tanátsossabb az erőszak.
KÖRTÉS²¹¹
De hiszem attól sem félek, mert a' Lutza Széke meg oltalmaz.
JAKAB / *Ellöki a' Székről* /
El hiszi é már hogy nem vagyok lélek
KÖRTÉS / *Jajgat* /
El, mert kéntelen vagyok véle, tsak ne bántson Kend.

²¹¹ [A bal margón utólagos, fekete ceruzás, több keresztvonalas jel, amely a 7-dik, majd a 8-dik jelenet végén ismétlődik.]

JAKAB
No tsak jöjjön Kend!
KÖRTÉS
410 Megyek! Megyek! Jaj – soha többé Lutza Széket nem tsinálok. /: *indulnak* :/²¹²

8^{DIK} JELENÉS
Mártonka Előbbi

MARTONKA
Atyám! Atyám! jöjjön haza nagy baj vagyon
KÖRTÉS
Nem lehet, mert az Úrfihoz kell mennem /: *el* :/

MARTONKA
Mit bánom én akár hová, tsak hogy a' 11^{et} el üsse, és én azt kiálthassam. – Juhé
én boldog leszek²¹³ / *el* /²¹⁴
[15r]

9^{DIK} JELENÉS.²¹⁵
Orvos /: *kijön a' Kriptából* :/

415 Tsendesség²¹⁶ vagyon²¹⁷ mindjajan el távoztak, most tehát frissen egy²¹⁸ kotsit és
lovakat a' falu szélére²¹⁹ azután vissza jövök ismét, és kevés orák²²⁰ mulva én is
azt Kiálthatom az ördögök segítségével²²¹ mint egy valaki az elébb itten! Juhé
én²²² boldog leszek /: *el megy* :/

VÁLTOZÁS²²³

- ²¹² [A jelenés végén utólagos, fekete ceruzás, több keresztvonalas jel.]
²¹³ <Juhé én> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *hiszem*.]
²¹⁴ [A jelenés végén utólagos, fekete ceruzás, több keresztvonalas jel.]
²¹⁵ [A teljes 9-dik jelenés, továbbá a 10-dik jelenés eleje, /: *fáklyával* :/ utasítással bezárólag, utólag, egy ferde fekete ceruzás vonallal áthúзва.]
²¹⁶ Cs<Ts>endesség [Utólag, fekete ceruzával javítva.]
²¹⁷ va<gyo>n [Utólag, fekete tintával javítva.]
²¹⁸ <frissen egy> [Utólag, fekete tintával áthúзва, fölé betoldva: *hamar a'*.]
²¹⁹ <szé>vé<l>gére [Utólag, fekete tintával áthúзва, ill. betoldva.]
²²⁰ <vissza jövök ismét, és kevés orák> [Utólag, fekete tintával áthúзва, a bal margón betoldva: *nehány óra*.]
²²¹ <az ördögök segítségével> [Utólag, fekete tintával áthúзва.]
²²² <Juhé én> [Utólagos javítások: az áthúzás és a jobb margón betoldott *hip* fekete ceruzás, a bal margón fekete tintával betoldva: *hipp hopp*.]
²²³ [A *Változás* előtt utólag, fekete ceruzával, egy körben több keresztvonalas jel.]

10^{DIK} JELENÉS A' Familia Kriptának
belső része, egy sir kövön e latszík: Itt nyugszik
Vérhanti Rozina, született Flottiberg Familiától,²²⁴
és Jobbágyaitól meg sirattatva.
/: *Csendesség* /

LÁZÁR JAKAB KÖRTÉS /: *fáklyával* :/²²⁵

LÁZÁR

Ide tehát azt mondád öreg?

KÖRTÉS /: *rettegve* :/

420 Igen is Nagyságos Úrfi, éppen midőn a' Templomba akartam menni, akkor
suhant le – a' mi több még világosságot is terjesztett maga körül.

LÁZÁR /: *A fákjával összenézi a' boltozatokat* /

Itt senki sints

JAKAB

Én tsak azt gondolom, hogy képzelődés [15v] annak első hallása igaz hogy
nekem is nagy szeget ütött a' fejembe.

KÖRTÉS

425 Engedelmet kérek Édes Nemes²²⁶ Úrfi, hogy ostobasággal nyughatatlanságba
hoztam.

LÁZÁR

Semmi, semmi öreg – Köszönöm – óh itt olyan halotti szag van, hadjatok²²⁷
egy kevésé magamra.

KÖRTÉS

Mit gondol az Istenéért!

LÁZÁR

430 A' rosz ember ellen itt ez a' pistoly; a' Lelkeknek pedig nints hatalmok rajtunk.

KÖRTÉS

De a' Lelkek is gonoszsabbak ám Karátson Éjszakáján, és 12 az Ora, éjfél van.

LÁZÁR

Csak hadjatok magamra, mennjete fel a' Templomba, és imádkozzatok éret-
tek²²⁸ – –

JAKAB

435 Édes Nemes²²⁹ Úrfi, de a' természet, még is irtozik az ilyen Helytől, engedje
hogyan –

²²⁴ <Famili> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, a jobb margóra betoldva: *fiától*.]

²²⁵ [Az utólagos, ferde fekete ceruzás vonallal áthúzás eddig tart. A vonal alsó végén x.]

²²⁶ <Nemes> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

²²⁷ hadjatok [Emendáltuk.]

²²⁸ [Az *érettek* utólag, fekete ceruzával *érettem*-re javítva.]

²²⁹ <Nemes> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

LÁZÁR
 A' fáklya itt marad. Ti pedig távozzatok.
 JAKAB
 Engedelmeskedünk
 KÖRTÉS
 Isten oltalmazza Nagyságodat /: *el megy* :/
 JAKAB
 Messze még sem távozok /: *el* :/

11^{DIK} JELENÉS. Lázár egyedül
 /: *Csendessen körül nézi magát, néha egyet [16r] sohajt, végre
 a' fákját egy oszlophoz támasztja* :/²³⁰

- 440 E tehát az örökké való²³¹ álomnak fészke? a' hová való menetelért,²³² a' test kin-
 lódik – élvén nyomorog; hogy halva pihenjen! Boldogult árnyékok!²³³ kiknek
 lakhelyek! az örök el szenderedés karjainn az enyészetnek, meg foghatatlan or-
 szágába pihentek. Elköltöztetek!²³⁴ kik egykor úgy éreztétek az élet súlyos terheit,
 mint én, kinek még inkább a' gyermekség báb játékjaival kellene bibellődni²³⁵
 445 – Ti már a' czélnál állotok – itt ezen boltozatba²³⁶ szakadt vége az örökké való
 utazástoknak²³⁷ /: *megütközik* :/ Itt? a' hallál.²³⁸ Ez a' csont ember volna tehát²³⁹
 az utolsó gát melly a' többieken való fáradságos át gázolodást²⁴⁰ meg jutalmazza?

²³⁰ [A 16r levél tetején, a bal oldalon, az első sor előtt fekete ceruzával egy 3° és egy a három felső csúcán gombban végződő egyenlő szárú kereszt: ♣.]

²³¹ örök<ké való> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

²³² <való menetelért> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, helyette részben föléírva, részben a bal margón: *juthatásért*.]

²³³ árny<éko>k [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *a*.]

²³⁴ kik<nek lakhelyek>! az örök <el szenderedés karjainn az> enyészet<nek>, meg foghat<at>lan országába pihentek. <Elköltöztetek> [Utólag, fekete ceruzával az áthúzások; az *országába* végére egy *n*, majd egy 's betoldva.]

²³⁵ <inkább> a' gyermek<ség> báb játékjaival kellene bibellődn<i> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, a *bibellődn<i>* vége ráírással *om*-ra javítva.]

²³⁶ [Utólag, fekete ceruzával a *boltozatba* végére egy *n* betoldva.]

²³⁷ szakadt <vége az örökké való utazástoknak> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, helyére betoldva: *meg vándorlástok fonala*.]

²³⁸ [Utólag a *Boldogult árnyékok*-tól kezdve *a' hallál*-ig cenzori áthúzás négy, jobb felé tartó függőleges vonallal. Utólag áthúzva egy bal felé tartó függőleges fekete ceruzás vonallal, majd e vonal fekete tintával keresztben apró vonalakkal áthúzogatva, jelzi a törlés érvénytelenségét; ez utóbbit erősíti a bal margóra ugyancsak utólag, függőlegesen írt, fekete ceruzás megjegyzés: *marad*. E rész zárószava – *a' hallál* – áthúzva, helyére a jobb margón betoldva: *vár*.]

²³⁹ <E>z a' csont <ember> volna <tehát> [Utólagos, fekete ceruzás áthúzások; az *Ez* javítva *Az*-ra, az *ember* fölé betoldva: *váz*.]

²⁴⁰ <többieken való fáradságos át gázolodást> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *kinosan át húrczolt eletet*.]

Ez²⁴¹ volna az a' bokréta, mely a' fáradságos élet terheit²⁴² meg koszoruzza? Hát ezért teremtette a' mindenható valóságot,²⁴³ hogy azt az életenn keresztül vivén
 450 ismét semmivé tégye? és mint a' pára a' levegőbe széjjel enyészenn?²⁴⁴ – – –²⁴⁵
 Nos és miért nem? A' Testnek látjuk a' végét és a' meg poshadt részetskék,²⁴⁶
 mellyeket a' tsendes szellő orrunkba tsap, nyilván bizonyítják az enyészetnek
 bizonyosságát. – De hát a' Lélek? – élvén! álmunkba tapasztaljuk, annak szüntelen
 valo²⁴⁷ munkálkodását; de vallyon halálos ágyunkba Kalandoziké szint úgy
 455 ide 's tova, vagy pedig a' [16v] testel együtt el enyészik? – a' világnak böltsei
 azt is mondják, hogy minden a' minék kezdete volt, végének is kell lenni. – Az
 Anya méhibe mondják a' test teremtését, – a' lélek a' testel együtt kezdődik,
 miért ne végeződne el tehát azzal együtt is? Valjon leheté azt ide alkalmaztat-
 ni? – Hm! Hm! Itt van a' meredek köszikla, mellynél tovább menni nem lehet,
 460 – mert ugyan is, mi tzélja lett volna, azon vég nélkül való böltesség! hat napi
 munkájának, ha ezen tsudálásra méltó valami, melly életnek neveztetik, tsak
 ezért állana elő, hogy ismét el hulljon, mint a' fák levelei²⁴⁸ /: *hirtelen térdre esik
 hevesen* :/ Oh Istenem! Istenem! ez nem lehet, mert én még egykor az én Jó
 Anyámat látni reménylem /: *fel kél a' fákjával az Anya sírkövét fel keresi* :/ Ez az
 465 itt nyugszik &cet²⁴⁹ oh! Ki nem siratta ötet, a' ki igazán esmérte /: *le borul* :/
 Anyám. Anyám! tekints alá, és lásd meg miképpen sirat Téged a' Te Lázárod!
 Oh ne tedd egykor ezen könyeket gyilkosid bűneinek mértékebe²⁵⁰

SZOZAT

Siró hangokat hallok; de nem értem!

[17r]

LÁZÁR /: *felugrik a' fákját el ejti 's elalszik* :/

Mi az?

²⁴¹ [Az Ez z-jén utólag, fekete ceruzával, olvashatatlan ráírás, talán n.]

²⁴² a' <fáradságos élet terheit> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölét betoldva: *nnak gyótreimeit*.]

²⁴³ <valóságot> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a *valóság* elé egy *a* névelő beszúrva, fölét betoldva: *az embert*.]

²⁴⁴ <széjjel> enyészzen<nn> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a *széjjel* helyett beszúrva: *el, az enyészzen* ráírással javítva: *enyészék*.]

²⁴⁵ [A szaggatottságot érzékeltető vonalak fölét utólag, fekete ceruzával beszúrva egy bekarikázott *nem*. Az ezután rész a *térdre esik hevesen* utasítással bezárólag többféle függőleges vonallal áthúзва: cenzori áthúзва, vele párhuzamosan egy utólagos piros, valamint egy, utóbb a törlést visszavonó vonalkákkal áthúzott fekete vonal van. A 16v levélen: az *alkalmaztatni* szóval bezárólag folytatódik a cenzori áthúзва három ferde vonallal.]

²⁴⁶ <részetskék> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a jobb margón betoldva: *para*, a bal margón: *parányok*.]

²⁴⁷ <annak> szüntelen <valo> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

²⁴⁸ [A 16v levélen folytatódó törlés: a *testel együtt el enyésziktől* kezdve az utasításig utólag egy ferde piros ceruzás és egy függőleges fekete ceruzás vonallal áthúзва.]

²⁴⁹ [Az &cet utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

²⁵⁰ gyilkos<i>d <bűneinek> mér<tékebe> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölét írással illetve ráírással: *gyilkosod bűneinek mérlegébe*.]

SZOZAT

470 Akár ki vagy siránkozó könyörülj rajtam, 's²⁵¹ szabadíts meg kinjaimtól.

LÁZÁR

Ébren vagyoké! vagy tsak valami menydörgés zörgött a' fülembé?²⁵²

SZÓZAT

Egy szerentsétlen Lelket ments meg, hogy az Isten is meg mentse a' te Lelkedet a' kétségbe eséstől és Kárhozattól.

LÁZÁR

475 Tehát tsak ugyan van még más létel a' siron túl ezen az életenn kívül²⁵³ /: *Kiált* :/
Ki vagy boldogtalan? mivel bántottad meg a' vég nélkül való jóságot? hogy erre a' sorsra idéztettél?²⁵⁴

SZOZAT

Oh én ártatlanul szenvedek

LÁZÁR

Artatlanul?²⁵⁵ tehát az örökké valóságba is szenvednek ártatlanul? – Atkozott legyen a' te káromló nyelved!

SZOZAT

480 Nem értelek halandó! oh könyörülj.

LÁZÁR

485 No tehát Te ártatlanul szenvedő valósággal miképpen szabadíthatlak meg tégedet?²⁵⁶ Gyilkos! gyujtogató! haramia legyenek? az Istennek Szent egyházát raboljam e ki? vagy [I7v] mellyik²⁵⁷ nemét vigyem véghez a' gonoszságnak, hogy azt a' rettenetes²⁵⁸ valóságot meg engeszteljem, mely Tégedet ártatlanul ezen irgalmatlan sorshoz lántzoltt? –

SZOZAT

Oh! irgalmatlan Ó!

LÁZÁR

Kitsoda? – –De nem valakit látok é erre jönni? –

SZOZAT

Ember. Ember!! már elment.

²⁵¹ <'s> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

²⁵² <zörgött> a' fülembé [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, fölé betoldva: *zug*. a *fülembé* végére egy *n* betoldva.]

²⁵³ <más> létel a' siron túl <ezen az életenn kívül> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

²⁵⁴ vég nélkül <való> jóságot? hogy erre a' sorsra <idéztettél> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza; a *nélkül* végére egy *i* betoldva, a javítás végére betoldva: <Kárhozat> *idézett*.]

²⁵⁵ [Az ezt követő rész a *szenvedő valósággal*-ig vízszintes és függőleges fekete ceruzás vonalakkal áthúzza. A bal margón halvány fekete ceruzával: *mér*.]

²⁵⁶ [A *miképpen szabadíthatlak meg tégedet?* rész az egyedüli kivétel: nincs utólag áthúzza.]

²⁵⁷ <Gyilkos! gyujtogató! haramia legyenek? az Istennek Szent egyházát raboljam e ki? vagy mellyik> [Cenzori áthúzás. A *mellyik* mellett utólag, föléírással, fekete ceruzával betoldva: *et*.]

²⁵⁸ <gonoszságnak>, hogy azt a' <rettenetes> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, majd keresztbe húzott vonalkák a törlést érvénytelenítik.]

LÁZÁR /: *egy oszlop mellé vonván magát* :/
A házi Orvos mit keres az itt?

12^{DIK} JELENÉS Orvos. Előbeniek

ORVOS /: *lopogatozva a' setétség miatt egészen le jött* :/
490 No valaha ismét itten vagyok, szerentsém, hogy a' Kotsim a' Kovátsnál, a' lovaim pedig egy esmerösömnél voltak – már készen állanak a' falu végén²⁵⁹ be fogva. Rajta tehát, ne hogy oda fent a' Templomba imádkozók észre vegyenek. Frissen a'²⁶⁰ dologgal²⁶¹ /: *egy szegelet felé megyen tapogatozva, onnét egy rudat huz ki, mellyel ismét elő jön, és a' sir köhöz menvén kemény hangon kiált* :/ Rozina!

LÁZÁR /: *meg rázkodva* :/
495 Rozina?

ORVOS /: *a' ruddal ki feszíti a' sirkövet, 's egy üreg látszik mellyben Rozina egy alig pillogó métsnél fél holtan [18r] fekszik. Egy darab kenyér és egy korsó viz van mellette* :/²⁶²

LÁZÁR /: *oda pillant* :/
Uram Teremtöm! Az²⁶³ Édes Anyám! –

ORVOS /*ki huzván Rosinát* :/
Örvendj; mert nem kelletik többé itt lenned.²⁶⁴

13^{DIK} JELENÉS Rozina Elöbbeniek

ROSINA /: *halotti köntösbe szelid engedelemmel követi az orvost* :/
Mennyei Szent Atyám! nem lesz már vége az én²⁶⁵ szenvedésemnek.

ORVOS
Vége van már Rozina! itt vagyok ismét hogy 5 holnapok²⁶⁶ után megint meg
500 mutassam neked a' nap világot, gyere már készen vagyon a' kotsim²⁶⁷

²⁵⁹ <ismét> itt<en> vagyok, <szerentsém, hogy a'> Kotsim <a' Kovátsnál, a' lovaim pedig egy esmerösömnél voltak – már> készen áll<anak a' falu végén> [Utólag, fekete tintával áthúзва.]

²⁶⁰ <ne hogy oda fent a' Templomba imádkozók észre vegyenek. Frissen a'> [Utólag, fekete tintával keresztben áthúзва.]

²⁶¹ dolog<gal> [Utólag, fekete tintával a gal-ra ráírva: ra.]

²⁶² [Az utasítás végéről hiányzó :/ jelet pótoltuk.]

²⁶³ <Az> [Utólag, fekete tintával áthúзва.]

²⁶⁴ <mert nem kelletik többé itt lenned> [Utólag, fekete tintával áthúзва, fölé betoldva: Rozina, rabságodnak vége van.]

²⁶⁵ <nem> lesz <már> vége <az én> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва; a nem fölé betoldva: Mikor]

²⁶⁶ holnap<ok> [Utólag, fekete tintával áthúзва; az ok-ra ráírva: i; betoldva: rabságod.]

²⁶⁷ <gyere már készen vagyon a' kotsim> [Utólag, fekete tintával áthúзва; fölé betoldva: jer velem, kocsim készen áll.]

ROSINA /: *szeliden és halkal* :/

Bertalan! ezen gonosz tselekedetnek²⁶⁸ el követése után is, ezen²⁶⁹ rémitő lakhejébe²⁷⁰ a' halálnak sokszor térdre estél előttem, és azt mondad, hogy egygyetlen pillantatom, mindenben²⁷¹ engedelmességre birhatna tégedet. /: *keservessen* :/²⁷²
505 Oh Bertalan! hadj engem inkább az én²⁷³ borzaszto maganyosságomba²⁷⁴ éhenn meg halni.²⁷⁵

ORVOS

Mit kívánsz tőlem szép²⁷⁶ Rosina? hát azt gondolod hogy azért másztam en ennyire²⁷⁷ a' kösziklára, hogy ismét vissza zuhanjál az alatta lévő fojóba,²⁷⁸ köszönd inkább, hogy a' férjed parantsolatjára a' méreg helyett²⁷⁹ [18v] csupán tsak altatót adtam²⁸⁰ bé.

ROZINA

510 Oh bártcsak a' Te könnyörületes²⁸¹ szivedet akkor egy gonosz lélek vezette volna a' gyilkosságra, melly²⁸² édes lett volna nekem a' halál ahoz képest a' mit most szenvedek.

ORVOS

Ki küldött²⁸³ volna egy olyan gyönyörü teremést²⁸⁴ a' más világra mint te voltál.

ROZINA /: *Örömmel* :/

515 voltam voltam? /: *hirtelen elkeseredve meg fogja az Orvos kezét, és sirva a' szemé közé néz* :/ Úgye Bertalan tsak voltam? Az én szépségem el hervadott ezen falak között; és az nem érdeklí többet szemeidet.

²⁶⁸ gonosz <tselekedetnek> [Utólag, fekete tintával áthúзва; a *gonosz* után betoldva: *ság*.]

²⁶⁹ <ezen> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

²⁷⁰ [A *lakhejébe* végére egy *n* utólag, fekete tintával beszúзва.]

²⁷¹ <mindenben> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

²⁷² </: *keservessen* :/> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

²⁷³ <az én> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

²⁷⁴ maganyo<sságom>ba [Utólag, fekete tintával áthúзва, ráírva: *m*, a végére egy *n* betoldva.]

²⁷⁵ haln<i> [Utólag, fekete tintával az *i* átírva *om*-ra.]

²⁷⁶ <szép> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

²⁷⁷ <en ennyire > [Utólag, fekete tintával áthúзва, fölé betoldva: *illy magasan*.]

²⁷⁸ zuhanjá<l> <az alatta lévő fojóba> [A *zuhanjál l*-jére utólag, fekete ceruzával ráírva egy *k*. A további rész ugyancsak utólag, fekete tintával áthúзва, fölé betoldva: *a mélységbe*.]

²⁷⁹ parantsolatjára a' méreg helyett> [Utólag, fekete tintával a *parants* után kiegészítve: *át*, majd a további áthúzás helyett a levél aljára betoldva: *nem teljesítém, 's méreg helyett altatót adtam*.]

²⁸⁰ <csupán tsak altatót adtam> [Utólag, barna tintával áthúзва.]

²⁸¹ bártcsak a' Te könnyörületes> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

²⁸² [A *melly e*-je utólag, fekete tintával *i*-re átírva.]

²⁸³ <küldött> [Utólag, fekete tintával áthúзва, fölé betoldva: *lett*.]

²⁸⁴ <volna egy olyan gyönyörü teremést> [Utólag, fekete tintával áthúзва, fölé betoldva: *képes olly viritó szépséget*.]

ORVOS²⁸⁵

A' szépség olyan mint a' leveleit²⁸⁶ el hullato Fa²⁸⁷, melly a' szép idő²⁸⁸ és a' levegő ég által²⁸⁹ ismét virágzik,²⁹⁰ de gyere²⁹¹ mert itt nekem nintsen maradásom,²⁹² minden lépéseimet²⁹³ veszedelem követi.

ROZINA /: *zokogva* :/

520 Oh engedd leg alább, először az én busongo öreg Atyámnak ősz hajait meg tsokolni – – Fiamat meg áldani; az én²⁹⁴ Férjemnek egy utolsó bútsút, hogy tőle velem való [19r] bánásának okát meg kerdezzem

ORVOS

525 Olyan bolondnak tartasz engem, hogy még azt kívánhatod tőlem?²⁹⁵ A' mi a'²⁹⁶ Fiadat illeti annak nem szükség áldás; mert a' meg bolondult. A'²⁹⁷ Férjed pedig ha tudni akard; azért akart meg öletni, mivel a' Juliánnával való történetének általad lett²⁹⁸ felfedezéséből²⁹⁹ származott bosszuját hívségtelenséged öregbitette;³⁰⁰ melyet 6 holnappal ezelőtt egy esmeretlen³⁰¹ Katona Tisztel követtél el.

LÁZÁR

Uram istenem! ne engedd, hogy reám jöjjön a' valóságos tébojodás!³⁰²

²⁸⁵ [Az orvos e szövege utólag, egy fekete tintás ferde vonallal áthúzva.]

²⁸⁶ [Az a' leveleit szavak közé utólag, fekete tintával betoldva: *fa melly.*]

²⁸⁷ hullat<o> <Fa> [Utólag, fekete tintával a *hullato* o-jára ráírva egy *á*, a <Fa> után betoldva egy 's.]

²⁸⁸ melly <a' szép idő> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *et a' napvilág.*]

²⁸⁹ és <a' levegő <ég által> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

²⁹⁰ virág<ik> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *ásba hoz.*]

²⁹¹ <gyere> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *menjünk.*]

²⁹² <nekem nintsen maradásom> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *én nem késhetem.*]

²⁹³ lépé<sei>met [Utólag, fekete tintával áthúzva, ráírva: *te.*]

²⁹⁴ a<z én> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

²⁹⁵ <tőlem> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

²⁹⁶ <A' mi a'> [Utólag, fekete tintával áthúzva, ráírva: *Mi.*]

²⁹⁷ <A'> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

²⁹⁸ Juliánnával <való történetének általad lett> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *i viszonyát.*]

²⁹⁹ felfedezé<séből> [Utólag, fekete tintával áthúzva, ráírva: *d.,*]

³⁰⁰ <származott bosszuját hívségtelenséged öregbitette> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: 's azon hítszegésédért.]

³⁰¹ [Az esmeretlen első e-je ráírással i-re javítva.]

³⁰² engedd, <hogy reám jöjjön a' valóságos tébojodás> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, az engedd végére egy *j* betoldva, fölé betoldva: *valóban meg örülnöm.*]

ORVOS

530 Én kegyelmesebb voltam mint a' Te Férjed. a'³⁰³ méreg helyett tsak altatot
adtam, a'³⁰⁴ Koporsó helyett egy éjtszaka³⁰⁵ magam ástam³⁰⁶ ezen üreget, és
azolta³⁰⁷ éjjelenként eledellel táplállak hogy³⁰⁸ fáradságomnak³⁰⁹ valahára ju-
talmát lássam; mert dühössen³¹⁰ kimondhatatlanul szeretlek, azon első szem
pillantástól fogva, mellybe³¹¹ leg először meg láttalak. Eggy olyan Matrona³¹²
535 voltál a' kinek szépsége le tsufolta a' leg gyengébb leánykákat, sokáig türtem
és néma voltam, sött még itt létembe is a' midőn hatalmamba volt tzéломnak
elérése, meg zaboláztam indulatomat,³¹³ meg kéméltem virtusaidat.³¹⁴ Sokáig
várakoztam azon alkalmatosságra; melybe türedelmem meg jutalmaztatik.
Most már a' midőn engem a' Férjed üldöz Te po[19v]told ki veszteségemet,
és³¹⁵ nézd körül utoljára³¹⁶ magadat, mert annyira el viszlek, hogy a' szél se birja
540 idáig³¹⁷ lehelletedet.

ROZINA /: ki fakad :/

Oh istenem! Istenem! így elhamisithatja a' természet a' maga munkáját? Terem-
tőm! Kegyelem! Kegyelem! Szabadits meg tőle engemet; vagy küldj egy meny-
követ, melly vele együtt össze morsolyon.

³⁰³ <kegyelmesebb voltam mint a' Te Férjed. a'> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: férjednél irgalmasabb valék mert.]

³⁰⁴ <a'> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

³⁰⁵ <éj<tszaka> [Utólag, fekete tintával ráírva: jel.]

³⁰⁶ <ástam> [Utólag, fekete tintával ráírva: ásattam.]

³⁰⁷ <és azolta> [Utólag, fekete tintával áthúzva, helyette a margón betoldva: 's.]

³⁰⁸ <eledellel> táplá<llak> [Utólag, fekete tintával áthúzva, a táplállak áthúzott részére ráírva: la-
todról; majd a margón folytatva a betoldást: gondoskodám hogy.]

³⁰⁹ [A fáradságomnak szóval kezdve a virtusaidat szóig bezárólag utólag, fekete ceruzavonallal áthúzza. Ugyanezen rész mellett, a bal margón függőleges, piros ceruzás hullámvonal. Két halványabb, fekete ceruzás vonal csak az Egy olyan kezdetű résztől jelez törlést; az egyik vonal mindkét végén kék ceruzás vonalka.]

³¹⁰ <dühössen> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

³¹¹ <első szem> pillan<tás>tól fogva <mellybe> [Utólag, fekete tintával áthúzva, ráírással javítva: pillanattól; a bal margón betoldva: midőn.]

³¹² <Matrona> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: asszony.]

³¹³ <Eggy olyan Matrona ... zaboláztam indulatomat> [Cenzori áthúzás.]

³¹⁴ <virtusaidat> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: erényeidet.]

³¹⁵ <Most már a' midőn engem a' Férjed üldöz Te potold ki veszteségemet, és> [Utólag, fekete tintával áthúzva, helyette a 19r levél alján betoldva: Most engem férjed üldözni kezd, tehát neked kell veszteségemet kipótolnod; a folytatás föléírással betoldva a 19v tetején: azért.]

³¹⁶ [A körül utoljára közé utólag, fekete tintával betoldva: itt.]

³¹⁷ [Az idáig után utólag, fekete tintával betoldva: hozni.]

ORVOS

Ha ha ha!!! Ostoba fetsegő hasztalan kiáltod a' kegyelmet,³¹⁸ a' kegyelem tsupán
 545 tsak én rajtam függ, mert³¹⁹ ha a' teremtő azt határozta volna, hogy kérése meg
 halgattasson,³²⁰ ugy nem adott volna kezeim közé!³²¹ Miért tett³²² engemet a' te
 szépséged³²³ gazemberré? Miért tett hitszegővé?³²⁴ Miért altatta³²⁵ el bennem az
 Emberiségnek leg szentebb érzéseit?³²⁶ Miért ragadta el tőlem azon virtusnak
 550 tisztelését? mellyet nekem le kellett pöknöm³²⁷ azért hogy tégedet birhassalak.
 – Szépségednek³²⁸ kell tehát gonoszságomat el simítani³²⁹ Lelki esméretemet el
 altatni,³³⁰ a' Sivatagot paraditsommá³³¹ a' Szám kivetést Elysiummá változtatni,
 és³³² midőn egykor a' feleség³³³ rablás szorongattatott³³⁴ lelkemet gyötri,³³⁵ midőn
 az ördögök halálos ágyamnál fejemnél³³⁶ kopogtatnak, akkor hoditóságodra
 555 való pillantásom kábitson el engemet³³⁷ [20r] Átkod vagy szanakodásod³³⁸ sike-
 títsen meg és tegyen érzeketlenné minden félelmei ellen a' rettenetes halálnak.
 Gyere.³³⁹ /: huzza :/

³¹⁸ <Ha ha ha!!! Ostoba fetsegő> hasztalan <kiáltod a' kegyelmet> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *Eh mire e'*; a bal margón: *sopánkodás tőlem.*]

³¹⁹ <tsak én rajtam> függ, <mert> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

³²⁰ halgattass<on> [Utólag, fekete tintával ráírva: *ék.*]

³²¹ <közé> [Utólag, fekete tintával ráírva: *be.* Ezután az Orvos szövege végéig, ugyancsak utólag, áthúzva egy fekete tintás vonallal, a vonal mindkét végén x, a törölt szöveg elején-végén egy-egy kék ceruzás zárójel.]

³²² <tett> [Utólag, fekete tintával ráírva: *tőnek.*]

³²³ <a' te szépséged> [Utólag, fekete tintával áthúzva, a margón betoldva: *kecseid.*]

³²⁴ <Miért tett hitszegővé?> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

³²⁵ [Az *altatta* szó egyes betűi utólag, fekete tintával ráírással javítva: *áltatták.*]

³²⁶ <érezéseit>elmeit [Utólag, fekete tintával ráírással javítva.]

³²⁷ <Miért ragadta el tőlem azon virtusnak tisztelését? mellyet nekem le kellett pöknöm> [Utólag, többször fekete ceruzával áthúzva. A *virtusnak* fölé betoldva: *erénynek*]

³²⁸ Szép<ségednek> [Utólag, fekete tintával áthúzva, helyette betoldva: *Neked.*]

³²⁹ < gonoszságomat el simítani > [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *e' bűnömet jóvá tenned.*]

³³⁰ altatn<i> [Az *i*-re utólag, fekete tintával ráírva: *od.*]

³³¹ <a' Sivatagot paraditsommá> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

³³² <Elysiummá> változtatn<i> <és> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *paradicsom-má.* A *változtatni i*-jére ráírva: *od*, az *és* helyett betoldva: *hogy.*]

³³³ <feleség>[Utólag, fekete tintával áthúzva, helyette betoldva: *nő.*]

³³⁴ rablás <szorongattatott> [Utólag, fekete tintával áthúzva, a két szó közé betoldva: *tudata.*]

³³⁵ gyöt<ri> [Utólag, fekete tintával átírva és kiegészítve: *örni fogja.*]

³³⁶ <fejemnél> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

³³⁷ kopogtatn<ak, akkor hoditóságodra való pillantásom kábitson el engemet> [Utólag, fekete tintával áthúzva, a *kopogtatnak* ráírással javítva *kopogtatni fognak*-ra; a sor alatt a betoldás: *kecseid kábitcsanak el*, majd ez utóbbi alatt fekete ceruzás javítás: *részegítsenek meg*.]

³³⁸ [Utólag, fekete tintával a *szanakodásod d*-je ráírással *z*-re javítva.]

³³⁹ [A *Gyere* utólag, barna tintával, ráírással javítva: *Jer.*]

ROZINA
Mindenható Isten segítség!
ORVOS
Halgass!
LÁZÁR /: *elő ugrik* :/
meg állj!
ORVOS
560 Ki vagy?
LÁZÁR
Grof³⁴⁰ Vérhanti Lázár a' te Urad!
ORVOS
Légy az Ördögnek Ura /: *neki lö* :/
LÁZÁR /: *el szökik a' lövés elöl* :/
ROZINA /: *el sikottya magát* :/
A' Fiam!
LÁZÁR³⁴¹ /: *Az orvost agyon lövi* :/
Lám gaz ember én igazabban³⁴² talállok, mint te! Anyám! Kedves Jó Anyám!
565 Istenem tám meg holt!³⁴³
ORVOS /: *a' földön* :/
Rozinát öltem meg! Jaj nekem!

14^{PIK} JELENÉS Jakab. Előbbeniek.

JAKAB
Lövést hallottam, mi történt itten?
LÁZÁR
Nézd! Nézd! az édes Anyám!
JAKAB /: *örömmel* :/
Teremtőm! hát él? /: *rá borul* :/
ORVOS /: *haldokolva* :/
570 Éll? – jo nékem³⁴⁴ – Ah – botsánat Szent Isten!
LÁZÁR
Mit morogsz te emberiség gyilkóssa! botsánatot [20v] hörögsz, és azt gondolod?
hogy az Istenemet³⁴⁵ meg fogja halgatni. Ah! ha ő azt tselekedné úgy az ő vég

³⁴⁰ <Grof> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

³⁴¹ [Lázár egész szövege utólag, fekete ceruzával áthúзва. Az első rész a *mint te*-ig egy ferde vonallal; egy-egy vízszintes vonallal az *igazabban*, végül a *Kedves Jó*-val kezdődően a végéig.]

³⁴² <igazabban> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, helyére a bal margón betoldva: *jobban*.]

³⁴³ [<Kedves Jó Anyám! Istenem tám meg holt!> Utólag, fekete ceruzával áthúзва. Innen kezdve a teljes 14-dik, majd a 15-dik jelenés első fele a *MINDJÁJÁN Éll?* résszel bezárólag, utólag, egy hosszú, majd több rövidebb fekete ceruzás ferde vonallal áthúзва.]

³⁴⁴ Éll? – <jo nékem> – [Azonos tintával áthúзва, esetleg a kézirat másolójának törlése.]

³⁴⁵ Isten<emet> [Utólag, halvány, fekete ceruzával ráírással javítva: *ezt*.]

nélkül való jósága, nem egyéb volna egy gyáva mesénél³⁴⁶ – És a' gonoszok számára készített Pokol, tsak egy semmire való késertet volna, mellyel a' gyermekeket ijesztik – Az Ajakaid mozognak – talám imádkozol? – Oh Teremtő Szent Atyám! botsáss meg heveességemnek, én az ö utolsó imádságát még sem átkozhatom /: *meg fogja az orvos kezét* :/ Hally meg töredelmessen bünös! Éretted ugyan imádkoznom nem lehet, de még is nem átkozlak tégedet.³⁴⁷

15^{DIK} JELENÉS Körtés hamar a' Grof Flottiberg. Udvariak 's a.t.³⁴⁸

KÖRTÉS

A' lövésre mind ki szaladtak a' Templomból, és utánnam todulnak.

GROF /'s az egész falú népe /³⁴⁹

580 Mi az??

JAKAB

A' mi Nemes³⁵⁰ Asszonyunk! él!

MINDJÁJÁN

Él?³⁵¹

[21r]

LÁZÁR /: az Attya fülibe :/

Gyilkos!

MINDJÁJÁN /: tsudálkozva :/

Gyilkos?³⁵²

HARMADIK FELVONÁS

Körtés Szobája

1^{SŐ} JELENÉS Körtés maga.

585 Hallatlan dolgok történnek, a'³⁵³ mi nagyságos Asszonyunk élt, és elevenen lakott a' Kriptába, és kitsoda mind ezeknek a' jóknak az oka? Ha én a' Lutza Székivel a' Templomba nem mentem volna, most hegyen völgyön túl hurtzolná az az átkozott – De Uram – botsásd bünömet ö már meg lakolt gonoszságáért,

³⁴⁶ [SOLT közlésében e helyen *gyáva gyengeségnél* szerepel. (KATONA 1959, 858.) Mi nem láttunk okot az emendálásra.]

³⁴⁷ <még is> nem átkozlak <tégedet> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva; a *nem* után beszúrva: *is*.]

³⁴⁸ [A bal margón utólag, fekete ceruzával sok vonallal keresztben áthúzott kör jel.]

³⁴⁹ [A hiányzó kezdő / jelet pótoltuk.]

³⁵⁰ <Nemes> [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *Ngos*.]

³⁵¹ [A 14-dik jelenésben kezdődött utólagos, fekete ceruzás törlés eddig tart. Lásd a 343. sz. jegyzetet.]

³⁵² [E szöveg mellett utólag, fekete ceruzával háromszoros keresztvonallal áthúzott kör, fölötté, talán Keresztessy Ambrus sűgő kezével: *Felvon. cseng*.]

³⁵³ <a'> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

590 én nem akarom őtet itélni, hanem meg nem foghatom, miért akarta a' Grof azt
a' jó Asszonyt el sikkasztani, és –

2^{DIK} JELENÉS Körtés. Martonka. be szalad.

MÁRTONKA

Jaj! Jaj!

KÖRTÉS

Mi baj?

MARTONKA

Jaj Atyám!

KÖRTÉS

Mi lelt?

[21v]

MÁRTONKA

595 Ide haza vagyok é igazán?

KÖRTÉS

Hát mi lelt?

MARTONKA

Oda vagyunk

KÖRTÉS

Meg üthetné a' ménkö

MÁRTONKA

Falustól oda vagyunk!

KÖRTÉS

600 Miért?

MÁRTONKA

Mik nem történnek a' világon?

KÖRTÉS

Mit ki nem nyilatkoztatott a' Lutza Széke?

MARTONKA

Retteneteseket!

KÖRTÉS

Szegény Nemes³⁵⁴ Asszony!

MÁRTONKA

605 Csekélyseg

KÖRTÉS

Mit? hát meg bolondultál fiam? a' Nemes³⁵⁵ Asszonyunk meg szabadulása.

MARTONKA

Mind potomság!

³⁵⁴ <Nemes> [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *Nagysás.*]

³⁵⁵ Ne<mes> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

KÖRTÉS

Köjök a' szádat fogd be, ha valaki meg halja mindjárt kalodába tesznek

MARTONKA

610 Jaj a' nélkül is benne vagyok én már a' remülés kalodájába, soha illyet nem hallott az Ország, annál inkább az egész Világ. Inkább éget volna meg a' Kastély, vagy az egész Falu, soha illyet nem evett az Ország!

[22r]

KÖRTÉS

Halgass, az oldal szobába emberek vagynak

MÁRTONKA

Nem bánom én, ha mindjárt az egész világ úgy öszsze zsugorodik is, mint egy bokor. –

KÖRTÉS

615 Köljök ha még se mondod meg mi bajod – mindjárt le ütlek a' lábadrol.

MARTONKA

Jaj! Jaj! Ebben a' szempillantásba mindjárt szörnyü halált halok /: a' Földhöz vágja magát :/

KÖRTÉS

Soha életembe nem ettem még ezt, olyan³⁵⁶ áldott jó szelid gyermek volt ez, mint a' bárány, és most

MÁRTONKA /: a' földön hevereg :/

meg dühödök³⁵⁷ nem tudom mit tsináljak! sirjaké? vagy bámuljak?

KÖRTÉS

620 Ennye egy botot a' Bálám Szamarának, – majd meg mutatom én hogy mi tévő legyél.

MARTONKA /: felül és pityereg :/

oh én olyan nagyon szerettem Őtet.

KÖRTÉS

Kit?

MARTONKA

Agneskát?

KÖRTÉS

625 Hát mi történt véle?

MARTONKA /: felkapaszkodik :/

Jaj a' Nyavalja Töréstől³⁵⁸ tartok, ha ki találom böffenteni.

KÖRTÉS /: nyughatatlanul :/

Szollj Gyermek! Szollj! mi történt a' Leányommál; Külömben most mindjárt ki tör a' Korság.

³⁵⁶ <Soha életembe nem ettem még ezt, olyan> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölötte olvashatatlan szó, talán: lam.]

³⁵⁷ <meg dühödök> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: halok.]

³⁵⁸ <Nyavalja töréstől> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölötte: korságtól.]

[22v]

MÁRTON /: *bögve* :/
 Boszorkány!
 KÖRTÉS
 630 Mit a' Leányom!
 MARTONKA
 Boszorkány!
 KÖRTÉS
 A Leányom az a' szelid gyermek?
 MARTONKA
 Boszorkány!
 KÖRTÉS
 Mond ki meg egyszer azt a' szót, mindjárt meg fojtalak.
 MARTONKA
 635 Ha mindjárt agyon üttnek, még az után is azt mondom boszorkány – –
 KÖRTÉS
 Mindjárt meg dühödök³⁵⁹ – honnét tudod?
 MARTONKA /: *Ásítózás után nagy lélekzetet vész* :/
 Én is tsináltam egy Lutza Székit.
 KÖRTÉS
 Nos? Nos?
 MARTONKA
 A Templomba reá ültem
 KÖRTÉS
 640 És? –
 MARTONKA
 Azok között láttam, a' kik háttal ültek vissza felé. Azt gondoltam, hogy abba a'
 nyomba vizi betegségbe esek; de szerentsémre még is a' történtt Lárma és riadás,
 ki ütötte belőlem az ajulást. De azért a' Széken ülve maradtam ám mind végig.
 [23r]
 KÖRTÉS /: *Szorongattatik* :/³⁶⁰
 645 Úgy tetszik hogy a' kórság kezd környékezni, már is kezd a' szám habzani³⁶¹ –
 de Kölyök ha hazudsz
 MARTONKA
 Ah! dehogy hazudok, mely örömetst titokba tartanám, hiszem én elakartam
 venni feleségül.
 KÖRTÉS
 Igazán Martonka igazán??

³⁵⁹ dühödö<k> [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *m.*]

³⁶⁰ [A hiányzó /: nyitó jelet pótoltuk.]

³⁶¹ <Úgy tetszik hogy a' kórság kezd környékezni, már is kezd a' szám habzani> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

MARTONKA

És ö már most Boszorkány /: *el bődül* :/

KÖRTÉS

650 Szerelmes Szent Atyám! Ugyan miképpen gyönyörködtetett³⁶² az átkozott abba
a' gyönyörű Atyafiságba – de éppen jön.

3^{DIK} JELENÉS Agneska *Elöbbeniek*:³⁶³

AGNES

Jaj édes Atyám³⁶⁴ oda vagyok! –

KÖRTÉS

Meg hiszem hiszem!!³⁶⁵

AGNES

655 Az elébb³⁶⁶ a' meg boldogult Nemes Asszonyt³⁶⁷ láttam a' mint betekintettem
az ablakon.

KÖRTÉS

Én is.

AGNES

Igazán?

KÖRTÉS

Ne tsudálkozz gaz leány mert azért hogy olyan hatalmas Nénikékre tettél szert,
most mindjárt el felejtkezek magamrol, és torkon foglak!

MARTONKA

660 Meg is gondolni. – –

KÖRTÉS

Ollyan fiatal.

[23v]

MARTONKA

És boszorkány /: *titkon int Agneskának* :/

AGNES /: *elneveti magát* /

Aha már értem!!

³⁶² <gyönyörködtetett> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *keveredett*.]

³⁶³ Előbb: [A rövidítéseket feloldottuk.]

³⁶⁴ A<ty>ám [Utólag, fekete ceruzával a *Jaj* után vessző, az *Atyám* *ty*-je ráírással *p*-re javítva, utána: !.]

³⁶⁵ hiszem <hiszem> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

³⁶⁶ [Az *elébb* után utólag, fekete ceruzával kitett vessző.]

³⁶⁷ <Nemes Asszonyt> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *nsgos asszonyunkat*.]

KÖRTÉS

665 Mit? meg³⁶⁸ / *agyarkod a dolog*³⁶⁹ / Te átkozott Nátio szóly ha jo pára van benned,
ha drágalátos Atyádnak vériből tsak egy tsep maradt is benned – szollj³⁷⁰ hogy
jutottál ebbe a' gyönyörúséges Kompániába

AGNES

De ugyan édes Attyám³⁷¹

KÖRTÉS

670 Nem vagyok Atyád gaz Nátio, nem vagy Leányom meg égetnek átkozott. – meg
égetnek – Ehol Martonka el akart venni feleségül, a' ki mellett ha el mégy ke-
resztet kelletik magára vetni, hogy meg ne nyomja vagy a' Szent Gellért hegyére
ne lovagoljál rajta.³⁷²

MARTONKA

Ah majd ki hasadott a' szivem fájdalmimba.

KÖRTÉS

fel adlak semmirevaló!! – de tsak még is Leányom az atkozott. – Marton³⁷³
Fiam. – Láttál é még mást valakit is kis széken ülni a' templomba?

MARTON

675 Nem!

KÖRTÉS

Tudod é mit fiam? Tartsuk a' dolgot titokba, mert tsak még sem akarnám hogy
meg éget[24r]nék a Lud vertzét.³⁷⁴ –

MÁRTON

Ah én Istenem! Hem én kész vagyok Agneskaért a' vízbe ölni. –

KÖRTÉS

680 Ládd átkozott! – milyen jó Férfiu szeret tégedet. Én is – már tsak meg vallom
ezen rettenetes órában – Nékie szántalak, és már két hét mulva meg lett volna
a' kézfogás

MARTON /: *Együtt* :/

Hogyan? /: *meg hőkennek* :/³⁷⁵

³⁶⁸ [A *meg e*-jére utólag, fekete ceruzával kitett ékezet.]

³⁶⁹ [Az 1822-es kéziratban itt *agyarkodva* olvasható. Az értelmetlen utasítást nem emendáltuk.]

³⁷⁰ [A *szollj o*-jára utólag, fekete ceruzával kitett ékezet.]

³⁷¹ <ugyan> édes <Attyám> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, a sor folytatásaként betoldva: *Apám* –.]

³⁷² <a' ki mellett ha el mégy keresztet kelletik magára vetni, hogy meg ne nyomja vagy a' Szent Gellért hegyére ne lovagoljál rajta> [Cenzori áthúzás.]

³⁷³ [Az *átkozott* és a *Marton a*-jára utólag fekete ceruzával kitett ékezet.]

³⁷⁴ *vertzé<e>t* [Utólag, fekete ceruzával a második *é* ékezte áthúzva, a *tz* talán *ts*-re ráírva; utóbbi származhat a másolótól, ezért a *tz*-s írásmódot választottuk.]

³⁷⁵ *köhennek* [Emendáltuk. A sor után utólag, fekete ceruzával betoldva: *mit?*.]

KÖRTÉS

Igen ám – egy párra kalkuláltam és ehol az ördög össze firkálta számkivetésemet,³⁷⁶ már most megyek és házámat minden felé³⁷⁷ orvosolom, hogy ha ez
685 a' Lüelvetz³⁷⁸ megharagszik, valamelyikünknek a' száját a' füléhez ne rántsa,
vagy a' Fejünket a' hatunkhoz ne fordítsa – – oh jaj! oh jaj nem is merek neki
szollani³⁷⁹

4^{DIK} JELENÉS Marton, Agneska.

MARTON /: *bámul. néznek Körtés után* :/

Agneska!

AGNES

Mártonka!

MÁRTON

690 Oh jaj!³⁸⁰

AGNES

Ne neked mit tsináltál³⁸¹

MARTON

Szamárságot.

AGNES

Úgy é?

MARTON

oh én hülye³⁸²

AGNES

695 Mindég okosabb akartál lenni nálamnál. –

MARTON

Enye! Enye!

AGNES

Nem akartad, hogy az Atyámnak megmondjam. –

[24v]

MÁRTON

Pedig ő akart bennünket öszve boronálni

³⁷⁶ szám<ki>vetésemet [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

³⁷⁷ [Utólag, fekete ceruzával a *felé*-hez betoldva: *kepp*.]

³⁷⁸ [A másoló félreolvasta a *Ludvértz* szót.]

³⁷⁹ [A sor után utólag, fekete ceruzával betoldva: / *el* /.]

³⁸⁰ [Utólag, fekete ceruzával a *szollj o*-jára kitett ékezet.]

³⁸¹ [Utólag, fekete ceruzával a *neked* után vessző, a mondat végén ?-.]

³⁸² [Utólag, fekete ceruzával a mondat végén vessző.]

ÁGNES
 És *te*³⁸³ azzal az ostoba boszorkánysággal mindent el rontottál, már most
 700 mit tsinálsz?³⁸⁴
 MÁRTON
 Tudja. – –
 ÁGNES
 Istenem! Istenem! már most annál inkább nints³⁸⁵ feleséged
 MÁRTON
 Hát miért nem?
 ÁGNES
 Azért hogy nem, ha még is boszorkányá nem lettél volna!³⁸⁶
 MÁRTON
 705 Majd azt mondom hogy nem igaz!
 ÁGNES
 Akkor mindjárt agyon ütt³⁸⁷
 MÁRTON
 Semmi tsak hogy azután nékem adjon feleségül
 ÁGNES
 Tsak azt várd!³⁸⁸
 MÁRTON
 Hát nem azt mondaé.³⁸⁹ hogy két hét mulva kéz fogás
 ÁGNES
 710 Szerentsés utat, tudom hogy tsak azért se lesz belöle semmi, mert meg akartuk
 ötet tsalni, De Isten adta szoly mit akartál te azzal az Isten adta boszorkány-
 sággal³⁹⁰ véghez vinni?
 MÁRTON
 Hát hiszen szépen ki volt a' tzirkalmazva, de mi haszna. – én tsak úgy gondol-
 tam. Márton te azt fogod mondani hogy Agneska Boszorkány, az öreg pattogni,
 715 káromkodni fog, te azt mondod neki, hogy az egész dolgot el halgatod, ha
 Agneskát néked adja Feleségül.

³⁸³ Este [Emendáltuk.]

³⁸⁴ <Este> [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *És te*; a *boszorkánysággal* után vessző, a mondat végén gondolatjel.]

³⁸⁵ <annál inkább nints> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *azért sem leszek*; a mondat végén gondolatjel.]

³⁸⁶ <l>ettél [Utólag, fekete ceruzával *t*-re javítva; a mondat végén gondolatjel.]

³⁸⁷ [Utólag, fekete ceruzával a mondat végén gondolatjel.]

³⁸⁸ [Utólag, fekete ceruzával a mondat végén gondolatjel.]

³⁸⁹ [Utólag, fekete ceruzával az *é* után betoldva: *.]

³⁹⁰ öt<et> tsalni. De <Isten adta> szoly mit akartál te azzal a<z Isten adta boszorkányság<odd>al [Utólag, fekete ceruzával áthúзва; a *szoly o*-jára ékezet téve, a *boszorkányság* után *g* betoldva; a mondat végén gondolatjel.]

AGNES

Meg adtad neki:³⁹¹ Én ostoba Leányka³⁹² vagyok, de ilyen Szamárságot³⁹³ még sem tudtam volna ki gondolni, hiszen a' bolond is által láthatná ott a' tsalárdságot,³⁹⁴ nem [25r] hogy az³⁹⁵ olyan okos ember mint az Atyám,³⁹⁶ mert olyan
720 Asszonyt ki venne el feleségül, a' kiről bizonyos az hogy³⁹⁷ Boszorkány.

MÁRTON

Már pedig az úgy volt ki volt gondolva, pedig ugyan soká törtem ám a' fejemet még³⁹⁸ ki gondoltam ezt a' fortélyt.³⁹⁹

AGNES

Szép – gyönyörű fortély⁴⁰⁰ – Ah Istenem! – Kész volnék többé tégedet soha sem szeretni, ha olly nagyon nem szeretnélek.⁴⁰¹

GROF /: *kivülről.* :/⁴⁰²

MÁRTON

725 Jaj temette a' Grof engem már régen el küldött, hogy azt az el fogott Czigány és Toth Deákot eresztsem szabadon.

AGNES

És te azt még sem tselekedted⁴⁰³

MARTON

Igen; mert öröme⁴⁰⁴tebb vagyok itt mint másnál.

AGNES

Ha öröme⁴⁰⁴tebb vagy, hát mennjünk egyútt, mert én is öröme⁴⁰⁴tebb vagyok veled.⁴⁰⁴ –

MARTON

730 Oh Jaj fussunk itt ne találjon /: *el futnak* :/

³⁹¹ n<e>ki [Utólag, fekete ceruzával *é*-re javítva.]

³⁹² Leány<ka> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

³⁹³ [Utólag, fekete ceruzával a *Szamárságot* után vessző.]

³⁹⁴ <ott a' tsalárdságot> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

³⁹⁵ <az> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

³⁹⁶ <Atyám> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, fölé betoldva: *Apám.*]

³⁹⁷ [Utólag, fekete ceruzával a *hogy* után betoldva: *ó.*]

³⁹⁸ m<é>g [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *i.*]

³⁹⁹ <fortélyt> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, a margóra betoldva: *armányt.*]

⁴⁰⁰ <Szép> – gyönyörű >fortély [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, a *fortély* fölé betoldva: *ármány.*]

⁴⁰¹ <többé> téged<et> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

⁴⁰² [Utólag, fekete ceruzával a sor után betoldva: *lárma hangja.*]

⁴⁰³ [Utólag, fekete ceruzával a mondat végére betoldva: *! –.*]

⁴⁰⁴ v<e>led [Utólag, fekete ceruzával *é*-re javítva.]

VÁLTOZÁS Grof Szobája
5^{DIK} JELENÉS Jakab és Grof⁴⁰⁵

JAKAB /: *tartozkodva* :/

Kedves Jó Uram!

GROF /: *felháborodva* :/

Egy szót se! El oh el kell öt^{et} a' házamtól tiltanom, habár örökös nyugodalمام és életbeli boldogságom attul függene is.⁴⁰⁶

JAKAB

735 Oh kérem tsak most ne menjen hozzá, az öreg Nemes⁴⁰⁷ Úr ki mondhatatlanul dühösködik.

GROF

740 Hadd dühösködjön, ha mindjárt⁴⁰⁸ a' természetet össze rontja és ki fujt mérge még a' levegőt is meg bűdösíti. – Átkozzon homájt a' Nap eleibe, átkozza ki a' holtakat [25v] sirjokból, az ördögöket poklokból, és küldje reám a' természetnek minden iszonyatosságait, még sem állok el tzélotmtól.⁴⁰⁹ Betsületem Gyilkossát egy oráig sem szenvedhetem meg⁴¹⁰ házamnál.

JAKAB

Ugyan mi okozhatta Nagyságodban ezen képtelen gyűlölséget az eránt, kit Nagyságod egykor olly kimondhatatlan szeretett.

GROF

745 Ugyé? /: *borzaszto vigazsággal* :/ Ugyé öreg ugyé ha, ha! ha! tanuja⁴¹¹ voltál egykor, mely határ nélkül tudott Grof⁴¹² Vérhanti szeretni – Légy⁴¹³ most tanuja annak is hogy most gyűlölsége is szint olyan rettenetes vala, mint egykor Szeretete nagy volt, – Oh oh!! mint szerettem én öt^{et}⁴¹⁴ még is⁴¹⁵ –

⁴⁰⁵ [Utólag, fekete ceruzával a bal margón keresztvonallal áthúzott kör jel.]

⁴⁰⁶ <El oh> el kell öt<et a'> házamtól tiltanom, habár örökös nyug<od>alمام <és életbeli boldogságom attul> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, utána betoldva: *attól* –.]

⁴⁰⁷ <Nemes> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁴⁰⁸ dühösködj<ön> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, ráírva: *ék.*] <mindjárt> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *bár.*]

⁴⁰⁹ ron<tja és ki fujt mérge még a' levegőt is meg bűdösíti. – Átkozzon homájt a' Nap eleibe, átkozza ki a' holtakat [25v] sirjokból, az ördögöket poklokból, és küldje reám a' természetnek minden iszonyatosságait, még sem állok el tzélotmtól> [Cenzori áthúzás, vízszintes vonallal és ferde függőleges vonalakkal is. A *ron* után a margóra utólag fekete ceruzával betoldva: *tya* is.]

⁴¹⁰ <egy oráig sem> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *nem.*] szenved<hetem meg> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *em.*]

⁴¹¹ <Ugyé? /: *borzaszto vigazsággal* :/ Ugyé öreg ugyé ha> [Utólag, fekete tintával áthúzva, végére betoldva: *tehát.*]

⁴¹² <egykor,> m<e>ly határ nélkül tudott <Grof> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, a *mely e-je i-re* javítva, a <Grof> fölé betoldva: *egykor*, a mondat végére betoldva: *?:*]

⁴¹³ [A *Légy* után utólag, fekete ceruzával betoldva: *hát.*]

⁴¹⁴ [Az *ötet* kétszer szerepel, az egyiket elhagytuk.]

⁴¹⁵ <most> gyűlölsége is szint olly<an> rettenetes <vala>, mint egykor szere<tete> nagy volt, – <Oh> oh!! mint szerettem én <ötet még is> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, a *szere<tete> szerelme*-re átírva.]

JAKAB
Oly⁴¹⁶ igazságtalan volt!
GROF / *fellobbanva* :/
Jobbágy! Uradnak szemébe.

JAKAB
Hirtelenkedtem.

GROF⁴¹⁷
750 Azomba⁴¹⁸ semmi – semmi. Tudjad tehát öreg hogy nem az el üzetetés – egy más rettenetesebb dolog volt annak az oka, rettenetesebb reám mint⁴¹⁹ ama vizözön, melyet az Isten a’ Természetnek ki irtására botsájtott. –

JAKAB
Nem értem.

GROF
755 Hallyad öreg – Oh hogy önnön magamnak kelletik vallomást tennem – tulajdon gyalázatomról, hogy ha azt akarom, hogy tulajdon Jobbágyom előtt gazembernek ne ésmértessem – Hallyad öreg, az el üzetetés tsak forrás volt, mellynek folyására egy rettentő eset készített árkot. Rosina⁴²⁰ [27r] feslett⁴²¹ Asszony.

JAKAB
Uram!

GROF
760 Hat holnappal ez előtt egy napnak még setét hajnalán, midön bé jöttem volna,⁴²² bé jön Hoffman⁴²³ Bertalan, és az ablakhoz szollit – akkor akkor láttam ördög és Halál

JAKAB
Én reszketek

⁴¹⁶ <oly> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *valóban az.*]

⁴¹⁷ [A Grof e szövegével kezdve Jakab *Erre nem valék el készülve* szövegével bezárólag, utólag áthúzva: a 25v levélen egy-egy fekete ceruzás, ill. egy fekete tintás ferde vonallal, utóbb mindkét vonalon apró vonalkák érvénytelenítik a törlést, a 27r levélen három fekete tintás függőleges vonal és néhány rövidebb vonal jelzi a törlést. A további ceruzás törlő vonalakat külön jegyzetben nem jelezzük.]

⁴¹⁸ [Az *Azomba* végére és után *n e* utólag, barna tintával betoldva.]

⁴¹⁹ <semmi – semmi. Tudjad tehát öreg hogy nem az> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *tudd meg öreg hogy nem ok nélkül történt; az el üzetetés végére egy e* betoldva.] <egy más rettenetesebb dolog volt annak az oka, rettenetesebb reám> [Utólag, fekete tintával áthúzva, fölé betoldva: *mert Rosina egy erköltstelen! hit szegő asszony volt.*]

⁴²⁰ [Az 25v levél alján az őrszavak: *feslett Asszony*, mely szavakkal folytatódik az eredeti kézirat, a mai számozás szerint a 27r levélen. A kéziratba azonban utóbb belekötöttek, 26-os levélszámmal, egy világoskék lapon lévő kiegészítést: e lap nyilván valamelyik –feltételezhetően a 19. század közepe utáni – színpadra állítás közben készült, a 25r–v leveleken található dialógus sűrített változata. E kék lap szövegét a dráma jegyzeteiben közöljük, a jelen szövegátírást tehát a 25v levél szövegét folytató 27r levéllel folytatjuk.]

⁴²¹ [Utólag, fekete ceruzával a *feslett* elé betoldva a bal margón: *Rozina.*]

⁴²² <midön bé jöttem volna> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *kilépek hálószobámból.*]

⁴²³ Hoff<an> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, ráírással javítva *Hoffman*-ra. Valamelyik másoló rosszul olvashatta a *hozzám* szót.]

GROF

Éppen akkor jött ki az ajton, melly a' Feleségem szobájára vezet, egy katonatiszt
– A lova kívül az uttán meg volt kötve. – Én mint az esze veszett rohantam ki a'
765 lépcsőkön utánna, de mikor le értem, már fel vágta magát a' Lora, és jotova nyargalt.

JAKAB

Még ez eddig mind tsak gyanu.

GROF

Gyanu? Ördög és halál! – dühösségemben senkit sem esmertem úgy rohantam
ismét fel a' graditsokon, egy embert találtam,⁴²⁴ a' kitől azt kérdeztem, hogy
770 nem esmerné é azon tisztet – ő azt felelé, hogy nem, hanem a' Grofné szobájából
látta ki jönni, és neki egy marok aranyat⁴²⁵ adott, hogy senkinek ne szölyon.

JAKAB /: *Fejet tsoválva* :/

Erre nem valék el készülve

GROF

Bámulsz úgy é? ha ha ha⁴²⁶ énis bámultam olly⁴²⁷ rettenetessen hogy nem tsak⁴²⁸
agy velöm megfordult bámulásomba, meg átkoztam azon⁴²⁹ hajnali tsillagot,
melly akkor el késett azon semmire valonak meg esmerésére világositani.⁴³⁰ –
775 Én a' ki ötöt oly vég nélkül szerettem oh oh oh!!! /: *fel akarván ezen érzékeny
tárgyról fordítani beszédét szokott komorsággal szöll* / Hol a' Fiam?⁴³¹

JAKAB

Sok ideig a' Nagyságos Asszony nyakán tsüggött, és együtt sirtak, ekkor egy
szokatlan érotelenség le verte itt a' mellék szobába egy ágyra tettük.

[27v]

GROF

Az Isten legyen bizonyságom, én oka⁴³² nem vagyok⁴³³ gyötrelmének, söt még
780 nem is⁴³⁴ gyüölölöm ötöt, ámbár⁴³⁵ engemet hitetlen annyira megutált⁴³⁶ – Igen

⁴²⁴ <graditsokon, egy embert> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *lépcsőkön az orvos
szolgáját találtam éppen.*]

⁴²⁵ <aranyat> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *ezüst pénzt.*]

⁴²⁶ <ha ha ha> [Utólag, barna tintával áthúзва, fölé betoldva: *óh.*]

⁴²⁷ [Utólag, barna tintával az *olly* elé betoldva: *midőn nőmet.*]

⁴²⁸ <hogy nem tsak> [Utólag, barna tintával áthúзва, fölé betoldva: *láttam süljedni.*]

⁴²⁹ <azon> [Utólag, barna tintával áthúзва, fölé betoldva: *a.*]

⁴³⁰ <akkor> el kése<tt> világosit<a>ni [Utólag, barna tintával áthúзва.] [A következő szövegrész a
komorsággal szöll-lal bezárólag utólag, barna tintával egy ferde vonallal áthúзва.]

⁴³¹ <a'> [Utólag, barna tintával áthúзва.]

⁴³² <Az> Isten legyen bizonyságom, <én oka> [Utólag, fekete tintával áthúзва.]

⁴³³ [Utólag, barna tintával betoldva a *vagyok* után: *oka.*]

⁴³⁴ <még nem is> [Utólag, fekete tintával áthúзва, fölé betoldva: *rozínát sem.*]

⁴³⁵ <ötöt>, ámbár [Utólag, fekete tintával áthúзва, az *ámbár* után betoldva: *ő.*]

⁴³⁶ hitetlen<anyira megutált> [Utólag, fekete tintával áthúзва, fölé betoldva: *ül meg csalt.* A gróf
további szövege egy fekete tintás ferde vonallal áthúзва.]

igen egykor tsokolá meg kezeimet / *keservessen* / mert azt gondoltam örökké
ugy fog az tartani.⁴³⁷

JAKAB

Oh Draga Nagyságos Uram ismét vissza fognak azon szép órák jönni

GROF /: *keservesebben* :/

785 Soha – Soha többé nints már nékem fiam – oda van⁴³⁸ – nints többé gyermekem,
ö engem meg utált, mert jobban szerettem betsületemet mint Rosinát

JAKAB

Ismét fogja a' szelid Rozina is Nagyságodat szeretni.⁴³⁹

GROF⁴⁴⁰

Soha – soha többé⁴⁴¹ – tán hogy a' világ ujjal mutasson reám. Itt vagyok⁴⁴² egy
bolond a' kinek szarvakat rakott a' fejére a' felesége⁴⁴³

JAKAB

790 Oh szerelmes Istenem. de millyen gyönyörűsége lesz az egyszer 's mind ha azt
kelletik hozzá toldani. Ö meg tudott a' gyarló Asszonynak botsátani.

GROF

Mint egy könnyen hívő bolond! Nem látta⁴⁴⁴ hogy minden falatnak bé nyelé-
sekor⁴⁴⁵ azon gondolat nyilalja agyvelőmet valjon nints é ebbe mérég,⁴⁴⁶ hogy
minden estve rettegvé feküdjek⁴⁴⁷ le, nem tudván ha felfogok ismét ébredni, és
minden tsokjában azt érzem! valjon öt holnapi szenvedésének hálálása é ez?

795 Oh igen olyan az Asszony mint a' kigyó nehezen felejt el a' rajta esett sebet.⁴⁴⁸

JAKAB /: *szíves együgyűséggel* :/

Nagysága ezt nem szívéből⁴⁴⁹ [28r] mondja. Emberségemre mondom hogy nem!
Meg nem foghatom ugyan a' dolgot, de úgy botsássa meg az Isten büneimet

⁴³⁷ [A szöveg mellett a jobboldali üres részen olvashatatlan, apró betűs 2 sor, valószínűleg színi instrukció: *atya orvostól* [?] *dagado szível*....]

⁴³⁸ Soha <többé> nints már nékem fiam – <oda van> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

⁴³⁹ [Az ezutáni szöveg a Gróf *esett sebet* szövegével bezárólag utólag, fekete ferde vonallal áthúzva.]

⁴⁴⁰ [A Grof e szövegétől kezdve a *rajta esett sebet* szöveggel bezárólag utólag, barna tintával egy ferde vonallal áthúzva.]

⁴⁴¹ soha <többé> [Utólag, barna tintával áthúzva.]

⁴⁴² <vagyon> [Utólag, barna tintával áthúzva, fölé betoldva: *kullog*.]

⁴⁴³ <a'> kinek szarvakat rakott <a' fejére> a' felesége [Utólag, barna tintával áthúzva, a *szarvakat* elé betoldva: *fejére*.]

⁴⁴⁴ <Mint egy könnyen hívő bolond! Nem látta> [Utólag, barna tintával áthúzva, fölé fekete ceruzával betoldva: *Talán azért*.]

⁴⁴⁵ falat<nak> <bé> nyelésekor [Utólag, barna tintával áthúzva, a *bé* ráírással *le-re* javítva.]

⁴⁴⁶ [Utólag, barna tintával a *méreg* után betoldva: 's.]

⁴⁴⁷ feküdjek<k> [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *m*.]

⁴⁴⁸ <és minden tsokjában azt érzem! valjon öt holnapi szenvedésének hálálása é ez? Oh igen olyan az Asszony mint a' kigyó nehezen felejt el a' rajta esett sebet.> [Utólag, barna tintával áthúzva.]

⁴⁴⁹ [A kötés miatt csak annyi olvasható: *szívéb*. Az 1822-es cenzori kézirat alapján kiegészítettük.]

valamint igaz, hogy a' Nagyságos Asszony ártatlan⁴⁵⁰ /: *meg fogja a Grof kezét* :/
Nagyságos Uram! nem gorombaság, nem vakmerőség – engedjen meg – ide
800 a' szívemhez szorítom a' kezét, és az én régen el felejtett könnyemet hullatom.
Akár mibe fogadnék, hogy Nagyságod még most is szereti Ötet

GROF /: *sohajt és a' földre szegzi szemeit /*

JAKAB

Képzeld csak Nagyságod⁴⁵¹ Mintha én volnék Rozina igaz hogy ezzel⁴⁵² az ábrázattal nem illek néki, de képzelje csak magának hogy én vagyok Rozina⁴⁵³ –
most itten ő belép /: *mindent úgy tész a' mint beszél* :/ Károly ezt mondja ő és ki
805 terjeszti karjait – Károly én; ártatlan vagyok, és könnyes szemekkel a' nyakába
veti magát Károly én ártatlan vagyok – Nagyságod könyvez⁴⁵⁴ oh Istenem – akár
mibe fogadok hogy Nagyságod még most is szereti Rozináját.

GROF /: *El takarja ábrázatját, és egy székebe veti magát* :/

Oh Rozina!

JAKAB /: *Magába /*

meg indult a' szive most vagy soha se /: *el megy a' más oldal szobába* :/

GROF /: *Nem vévén észre hogy Jakab elment meg dörmög /*

810 Vald meg magadnak meg tsalattatott⁴⁵⁵ szív, hogy⁴⁵⁶ még most is szereted ötet
– Igen, igen de hová lett Jakab? semmi⁴⁵⁷ –

6^{DIK} JELENÉS Rozina Jakab. Öreg.

GROF /: *Észre nem vévén őket imádkozva* :/

Tegyétek ötet sze[28v]rentsésé Gyermek⁴⁵⁸ angyalai, én nem tehetem, mert
hitetlenségének⁴⁵⁹ meg botsátása⁴⁶⁰ felyül mulja minden érzenységimet.⁴⁶¹ –
Tegyétek ötet boldoggá én nem tehetem.⁴⁶²

⁴⁵⁰ [A /: *meg fogja*... instrukcióval kezdődő rész a *Nagyságod könnyez*-zel bezárólag utólag, egy fekete ceruzás, hosszú ferde vonallal áthúzva. Két rövidebb fekete ceruzás V alakú vonal csak a *hullatom*-ig jelez törlést. A V egyik szára fekete ceruzával átfirkálva érvényteleníti a törlést.]

⁴⁵¹ [Ezután egy utólagos, fekete ceruzás ferde vonallal áthúzva, a *vagyok Rozina* szöveggel bezárólag.]

⁴⁵² <eszet> [Fölé betoldva: *ezzel*. A másoló javítása.]

⁴⁵³ [Eddig Jakab szövege utólag, egy piros ceruzával körbekanyarítva, jelezve, hogy Jakab előző szövegének folytatása. Jakab teljes szövegén átfut két utólagos, fekete ceruzás ferde vonal.]

⁴⁵⁴ <könyvez> [Utólag, barna tintával áthúzva, fölé betoldva: *könnyez*.]

⁴⁵⁵ tsalat<tat>ott [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

⁴⁵⁶ [A *hogy* után utólag, fekete ceruzával betoldva: *te*.]

⁴⁵⁷ <Igen, igen de hová lett Jakab? semmi> [Utólag, részben fekete ceruzával, részben barna tintával áthúzva, majd a sor mellett fekete ceruzával betoldva, utóbb fekete tintával áthúzva: *de hová lett Jakab? semmi!*. A második igen után fekete tintával / betoldva.]

⁴⁵⁸ <Gyermek> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé fekete tintával betoldva: *Égnek*.]

⁴⁵⁹ <hitet>lenségének [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, ráírva: *hűt*.]

⁴⁶⁰ [A *botsátása* után utólag, fekete tintával betoldva: *!*.]

⁴⁶¹ érze<kenység>imet [Utólag, fekete tintával áthúzva, ráírással javítva *érzékimet*-re.]

⁴⁶² <Tegyétek ötet boldoggá én nem tehetem.> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

- JAKAB
- 815 Imádkozik Rozinaért imádkozik, Oh Nagyságos Uram /: *az öreghez* :/ tsak most legyen tsendességbe
 OREG/: *fojtodva* :/
 Helyessen tsak hadd mennyen a' Leányom.
 ROZINA /: *Férje válára teszi kezét* :/
 Karoly!
 GROF /: *Fel eszmélkedik* :/
 Ha!
 ROZINA /: *Kezét meg fogja* :/
 820 Károly!
 GROF /: *eröltetett szelidséggel* :/
 Mit akar az Asszony?
 ROZINA
 Tekints össze rontsoltatott Létemre, és az utánn kérdezd
 GROF
 Nagyon meg rongálta ött holnap szenyvedése az Asszonyt⁴⁶³ – botsásson meg. En⁴⁶⁴ azt nem akartam
 ROZINA
 Szerentsétlen jó Szándék. Károly nem akartad azt, hogy én ött⁴⁶⁵ holnapokig sanyarogva éllyek, nem Károly engem tsak meg akart ölni
 GROF
 825 Szemrehányásokat jött az Asszony tenni,⁴⁶⁶ 's engesztelődés helyett szenvedései ki elégítését kívánja ha lesz annyi⁴⁶⁷ pénz a' Számtartomnál.⁴⁶⁸
 ROZINA
 Ah Ferjem az a' Beszéd, az a' Tekintet? –⁴⁶⁹
 GROF
 830 A' meg tsalatatott Férj tekintete, nem mint önnön gyalázattyát, értelmes betűkkel vagyon az ide homlokomra írva.⁴⁷⁰

⁴⁶³ <az Asszonyt> [Utólag, fekete tintával áthúzva.]

⁴⁶⁴ [Az En-re utólag, fekete tintával kitett ékezet.]

⁴⁶⁵ <én> öt<t> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, ill. átírva.]

⁴⁶⁶ jött az Asszony <tenni> [Utólag, fekete tintával áthúzva, a jött után betoldva: *tenni*, az Asszony végére fekete ceruzával betoldva: *om*.]

⁴⁶⁷ <an>annyi [Az elválasztást javította a másoló.]

⁴⁶⁸ szenvedés<ei> ki elégítés<ét> kíván<nya ha> lesz annyi pénz <a' Számtartomnál> [Utólag, fekete tintával áthúzva; a betoldásokkal így: *szenvedéseiért ki elégítést kíván reményilem*; a szöveg után betoldva: *Kincstárobban*. A további szöveg a *Hol a' Fiam?* mondatnál bezárólag, utólagos fekete ceruzás vonalakkal áthúzva.]

⁴⁶⁹ [Mindkét az utólag, fekete ceruzával ráírással javítva: *ez*.]

⁴⁷⁰ <nem mint önnön gyalázattyát, értelmes betűkkel vagyon az ide homlokomra írva> [Talán cenzori áthúzás.]

- ROZINA
Oh Károly te rettenetesen meg vagy tsalattatva.
GROF
Az igaz.
ROZINA
Istenemre mondom nem általam!
[29r]
GROF
835 Hamis esküvés nem bodítja meg annyira fejemet?⁴⁷¹ – hogy el felejtse velem
a' mit hallottam és⁴⁷² láttam.
ROSINA
Oh Károly! te vagy semit sem láttál⁴⁷³ a' tsak káprázolat volt.
GROF
Nem szoktam hinni a' Késértetek világát.
ROSINA
A' midön szüntelen egy gonosz kísértettől voltál körül vétettve.
GROF
840 Minden okoskodást ki kérek magamnak⁴⁷⁴ /: *durván* :/ távozzon a' Házamtól.⁴⁷⁵
ÖREG /: *ki fakad* :/
Grof!
JAKAB
Tsendessen Nagyságos Uram!⁴⁷⁶
ROSINA
Tsendessen Édes Atyám! Oh Károly rettenetes a' te⁴⁷⁷ Gyülölséged erántam,⁴⁷⁸
845 mi olly szives indulattal fűgtünk egymás nyakába, ugy tetszett hogy tsupán
tsokjaink tartják bennünk az életet.⁴⁷⁹
GROF
Ugy volt – ugy volt.⁴⁸⁰

⁴⁷¹ esküvés <nem bodítja meg annyira fejemet> [Utólag, barna tintával áthúzva, fölé betoldva: *nem ámitja el szívemet, az esküvés végére betoldva: e.*]

⁴⁷² <hallottam és> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁴⁷³ láttál <va> a' [A másoló törlése. A másoló itt kifejezett néhány szót az eredetiből. Utólag, fekete ceruzával betoldva: *ugy.*]

⁴⁷⁴ <magamnak> [Utólag, barna tintával áthúzva, fölé betoldva: *most pedig.*]

⁴⁷⁵ távozz<on> [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *ek.*] <a'> [Utólag, barna tintával áthúzva; a sor végére betoldva: *Aszszonyom.*]

⁴⁷⁶ [Jakab e szövegét a másoló toldotta be, az ÖREG szövegével egy vonalban, kicsit sötétebb barna tintával.]

⁴⁷⁷ <a'> t<e> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁴⁷⁸ <e>rántam [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *i.*]

⁴⁷⁹ <egymás nyakába, ugy tetszett hogy tsupán tsokjaink tartják bennünk az életet> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁴⁸⁰ [A második *ugy* elé utólag, barna tintával betoldva: *óh*]

ROSINA

Midőn egykor beteg ágyamba fekűvén, a' haldokoláshoz olly közel valék, könnyező pillantaid voltak orvoslo tsepeim; midőn éjjelekként ágyam előtt ültél, és merően reám függesztetted szemeidet, midőn én el szenyvedvén⁴⁸¹ egy szegeletbe le térdepeltél, és összetett kezekkel az Istenhez fohászokdtál! Oh akkor érettem sohajtottál. Sohajtottam.⁴⁸² Te hozzám ugrottál, és bámultál, mert a' vánkossom nedves volt örömkönnyeimtől – el multak már azon szép idők emlékezetei?

GROF

Oda örökre
[29v]

ROSINA

855 Soha panaszkodni nem mertem, ne hogy félelmed azt a' halál postájának gondolja, és ha néha akaratom ellen egy nyögés emelkedett fel mellyemből, rémülve ugrottál hozzám, és azt kérdezted roszul vagy é Édes Rosinám?

GROF /: *A Fájdalomtól el nyomattatva :/*

Oh azok szép idők voltak.

ROSINA

860 Tiéd mind halálig azt mondád egy kor – hazudtál képmutató! Igaz hogy 20 esztendei házasság után nem olly forró többé már a' Szeretet mint a' menyenyegző napján; de azon szerentsétlen szépség, melly most is fel tudta erántam azt az Istentelen orvost gyujtani, téged is meg tartoztatott volna,⁴⁸³ és még is nem akartad, hogy én szenvedjek. – Te engem tsak meg ölni akartál – Fiamat gyűlölted, mivel könnyezett érettem, Szenvedéseimet pénzzel akarod ki fizetni
865 – a hol én – az életem – a' fiam – oh! oh! /: *sirva fakad :/*

GROF

Ha éppen ollyan⁴⁸⁴ nehéz az Asszonyoknak ezen⁴⁸⁵ háztol meg válni⁴⁸⁶ – el megyek én /: *el tartozva / Hol a' fiam?*⁴⁸⁷

ROSINA

Atyám oda minden reménysegem!⁴⁸⁸

⁴⁸¹ szemeidet, <midőn én> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *ha.*] el szen<yvedvén> [Utólag, barna tintával áthúзва, fölé betoldva: *deredtem.*]

⁴⁸² [Utólag, fekete ceruzával a *Sohajtottam* elé betoldva: *én.*]

⁴⁸³ [A *volna* végének aláhúзása jelzi, hogy e ponthoz beszúrva utólag a bal margón egy fekete ceruzás, apró betűs szöveg:] *de azon lánz, melly <a> barátságot s' fűzi össze a hazasokat teged is nödhöz csatolhatott volna és te.*

⁴⁸⁴ <éppen> olly<an> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁴⁸⁵ <az Asszonyoknak ezen> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, fölé betoldva: *önnek e.*]

⁴⁸⁶ [Utólag, fekete ceruzával a *válni* után betoldva: *ugy.*]

⁴⁸⁷ </: *el tartozva / Hol a' fiam?*> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.] [Eddig tartott a *pénz a' Szám-tartomnál* szöveget követő, utólagos áthúзás; l. a 468. jegyzetet.]

⁴⁸⁸ reménys<egem> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

ÖREG

870 Maradjon Grof Uram, nem szükség hogy miattunk alkalmatlanságot szerezzen magának. majd el megyünk mi *!/: meg fogja a' Leánya kezét :/* Jere szegény nyomorult, kit az örök el rendelés erre az irgalmatlan sorsra juttatott⁴⁸⁹ – Jere majd el tart tégedet a' te öreg Atyád.

ROSINA

Atyám!

ÖREG

Koldulni fogunk, házrúl házra fogunk koldulni.

GROF *!/: meg rázodva :/*

875 Atyám!

ÖREG

880 Nem vagy nekem Fiam, soha se esmértelek tégedet! egy gonosztévő vagy, a' ki minket a' szegénységből ki emeltél, azért hogy annál nyomorultabbakká tehess, a' hol az életem[30r]nek⁴⁹⁰ leg gyönyörösegebb estvéjét eltöltöttem, és éppen az el nyugvásnak utolsó fertáján⁴⁹¹ űz ki engemet egy⁴⁹² irgalmatlan vő azon fészekből, mellyben én már olyan melegen ültem.

GROF *!/: szivessen :/*

Azt én nem⁴⁹³ akarom *!/: el váltót vesz elő :/* Végye el az Asszony, hogy az éhel halástól⁴⁹⁴ meg menekedhessen.⁴⁹⁵

JAKAB *!/: fére :/*

Rettenetes meg keményedett gyűlölség.⁴⁹⁶

ROSINA

Ezzel fizetetik⁴⁹⁷ meg az én szeretetem. Oh Atyám az én határtalan szeretetem!⁴⁹⁸

ÖREG *!/: El vészi Leányától a' váltót vissza veti :/*⁴⁹⁹

885 Tegye a' többihez édes Grofom! *!/: Leányát vonván :/* Jere Rozina!

⁴⁸⁹ <kit az örök el rendelés erre az irgalmatlan sorsra juttatott> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, fölé betoldva: *végzet.*]

⁴⁹⁰ [Az *a' hol az életemnek*-kel kezdve az Öreg további szövege utólag, fekete ceruzával, egy ferde vonallal áthúzza.]

⁴⁹¹ <fertáján> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, fölé betoldva: *negyedében.*]

⁴⁹² [Az *egy* előtt a bal margón utólag, fekete ceruzával betoldva: <*és*>.]

⁴⁹³ [Az *én-t* a másoló utólag szúrta be, az *Azt* és a *nem* közé.] <*én nem*> [Utólag, barna tintával törölve, fölé betoldva fekete ceruzával: *én nem.*]

⁴⁹⁴ <el az Asszony, hogy az éhel halástól> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, fölé betoldva: *ön ezen mennyiséget hogy a szükség gondjától.*]

⁴⁹⁵ menekedhess<en> [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *ék.*]

⁴⁹⁶ <Rettenetes meg keményedett gyűlölség.> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

⁴⁹⁷ [A *fizet* fölé a másoló betoldotta a *te-t.*]

⁴⁹⁸ [Mindkét *Szeretetem* utólag, fekete ceruzával átírva *Szerelmem-re.*]

⁴⁹⁹ [A hiányzó nyitó *!/:* jelet pótoltuk. Jakob és Rosina előző szövege a jelen instrukcióval együtt utólag, fekete ceruzával keresztben áthúzza.]

ROZINA⁵⁰⁰

Oh Károly ne kövess engemet⁵⁰¹ a' Sirba

GROF /: *Kezet nyujtván /*

Én nem utállak Rozina és ha már többé nem lések tudjad hogy meg botsá-
tottam.⁵⁰²

ROSINA

Isten hozzád /: *meg akarja a' Grof kezét tsokolni :/*

GROF /: *el rántya kezét és meg öleli :/*

890 Isten hozzád! /: *egy székbe veti magát /*⁵⁰³

ÖREG /: *minekutánna Rozina az Ajtonál le roskadott volna :/*

Lassan Leányom! Lassan engedd meg hadd nézzem, még egyszer itt körül ma-
gamat. Úgy fogunk ezen kedves helyből ki vándorolni, mint Lót a' maga Háza
népével – még tsak vissza se lész szabad tekintenünk, ne hogy a' keserőség
semmivé tégyen bennünket. Ah be nehéz nekem innét ki bujdosnom – hol
895 fog az én házam – hol fog haldokló ágyam lenni? valamelly sivatag pusztába
tebojogva,⁵⁰⁴ a' leányom [30v] tsak bé fogja fogni szemeimet, de ki fogja ötet
el temetni

7^{DIK} JELENÉS Körtés, majd Falu népe Előbbeniek⁵⁰⁵

KÖRTÉS /: *Kivülről :/*

mikor mondom, hogy ne menjenek kentek haza.⁵⁰⁶

PARASZT

Nem, nem, látnunk kell a' mi Nagyságos Asszonyunkat.

MIND

900 Mi az?⁵⁰⁷ /: *midjáján be rohannak :/*

KÖRTÉS

Nagyságos Uram, a' faluba a' Nagyságos Asszonynak el futamodott a' hire, és
most erőszakkal fel todulnak, hogy lássák –

NÉP

Ott vagyon a' mi Nagyságos Asszonyunk, /: *mind le térdepelnek körülötte, és
ruháját tsokollyák :/*⁵⁰⁸

⁵⁰⁰ [Innen kezdve a Jelenés végéig utólag, fekete ceruzával, több vonallal áthúzva.]

⁵⁰¹ <engemet> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, fölé betoldva: *en haragod.*]

⁵⁰² [Utólag, fekete ceruzával a *Rozina* és a *lések* után vessző.]

⁵⁰³ [A sor mellett a jobb margó felé utólag, halványan fekete ceruzával betoldva: *kivül lárma.*]

⁵⁰⁴ <valamelly sivatag pusztába tebojogva> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁵⁰⁵ Előbb [A rövidítést feloldottuk.] [A Jelenés címével kezdve a *be rohannak*-kal bezárólag egy utóla-
gos, fekete tintás, ferde vonallal áthúzva, de e vonal valószínűleg csak a túloldalról (31r) nyomódott át.]

⁵⁰⁶ <haza> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁵⁰⁷ <Mi az?> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁵⁰⁸ [A hiányzó :/ zárójelet pótoltuk.]

GROF
 Mitsoda vakmerőség, Ejtszakának idején, mint vala mely tolvajok a' Kastélyba
 905 rohanni!⁵⁰⁹
 NÉP
 A' mi drága Nagyságos Asszonyunkért!
 ROSINA
 Oh Jó emberek!
 GROF /: *keserü morgással* :/
 Ha a'⁵¹⁰ nyomorultak!

8^{DIK} JELENÉS Lázár Elöbbeniek

LÁZÁR /: *álmosan félig fel öltözve, el szélesztett gondolattal* :/
 Mitsoda lárma? hol van ő? el vitetett? – meg holt – el temettetik⁵¹¹ – Szegény
 910 Anyám – Szegény Anyám!
 GROF /: *el ragadtatva* :/⁵¹²
 Itt vagy Fiam?– jere hozzám tsokolj meg engemet – nints senki a' ki szegény
 Atyádat tisztán⁵¹³ szeresse! nézd mindjáján ötet tisztelik engem senki sem⁵¹⁴
 LÁZÁR
 Oh Atyám! hol vagyon ő – ismét eltemetik, ismét meg ölték – oh azok a' kegyetlen
 emberek! nem jajgatott ő – békével túrt mindent az⁵¹⁵ ártatlan bárány – Az Isten
 915 nyugoszsza meg Őtet meg holt meg holt. –
 [31r]
 GROF / *Sohajt* /
 örökre meg holt igen is reám nézve!⁵¹⁶ Te még élsz, majd egymásnak fogjuk
 panaszolni siralmunkat /: *Rosinára jelent* /⁵¹⁷ Oh a' sima nyelvü kigyó, hogy
 tudja őket magához hódítani – nem nem is ügyelnék, el hazudja egy tseppel⁵¹⁸

⁵⁰⁹ <mint vala mely tolvajok a'> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва; az *Ejtszakának* elé betoldva: *ez*; a *Kastélyba* betoldással *Kastélyomba* alakra javítva.]

⁵¹⁰ <a'> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁵¹¹ temettet<ik> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, ráírva: *ett.*]

⁵¹² [Grof e szövege utólag, fekete ceruzával áthúзва, Lázár következő szövege egy vonallal az előző szöveghez kanyarítva, jelezve, hogy ő folytatja.]

⁵¹³ <tsokolj meg engemet> – nints senki a' ki <szegény> Atyádat <tisztán> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁵¹⁴ senki se<m> [Utólag, fekete ceruzával a *m*-en kezdve betoldva: *senki sem.*]

⁵¹⁵ [A *mindent* utáni rész Rosina következő szövegéig utólag, fekete ceruzával, több ferde vonallal áthúзва.]

⁵¹⁶ <örökre meg holt igen is> reám nézve! [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, a mondat után betoldva: *igenis, de.*]

⁵¹⁷ [Utólag, barna tintával vízszintesen és keresztben is áthúзва a Gróf további szövege.]

⁵¹⁸ [Utólag, fekete ceruzával a *tsepp* elé betoldva: *köny.*]

920 az egész valóságot és jobban hisznek neki mint az emberséges szívü Urak fáj-
dalmainak /: *sir* :/519

ÖREG

Hadd lássam azon könnyeket, melyeket a' szerentsétlenség ál ortzája alá rejtett
gyülölséged önt ki!520

LÁZÁR /: *el huzza onnét az Öreget* :/521

925 Ne hidj nekie Nagy Atya! Ö egy Farizeus! – mit tsudálkozol könnyeinn! a'
kösziklákbol522 erednek a' források is. Oh mutassatok meg hová temették
el ötet! Anyám! Édes Anyám! hová lettél, látod miképpen keres tégedet a' te
siránkozó fiad.

ROSINA /: *Nyakába borulva* :/523

Fiam! Fiam Lázár!

GROF /: *Fajdalomal egy székbe veti magát és eltakarja ábrázattját* :/

Ezt is – még ezt is.

LÁZÁR

930 Nem öltétek meg!? – oh – könyörülj!524 – könyörülj! nékem igen rosz szemeim
vagynak, ne tsalj meg engemet. – Úgy é tevagy az én jó Anyám. – miért sirsz?
talám az eszemet siratod. – midön tégedet a' koporsóba tettek, azt is veled együtt
eltemették – Az Isten nyugoszsza meg mindjájokat.

ROZINA

Oh! Szerentsétlen! Szerentsétlen!

OREG /: *a' Grofhoz*. /

935 Ha ez meg nem gyengiti a' te rettenetes gyülölségedet, ugy essél ketségbe, atzél
szivednek teremtetésén – Egyetlen525 egy gyanut nem [31v] tudsz a' Feleségednek
meg botsátani, és te vétkeidnek meg botsátását reményled az Istentől. Az Isten
mentsen meg, hogy ezen könnyek egykor lelkeken ne égjenek526 – /: a' *parasz-*
tokhoz. / Nézzétek gyermekeim ezen keresztény egyetlen egy gyanut, nem akar
felebarátjának meg engedni, holott már a' valóságért is elegendőképpen meg
940 lakoltt; el üzi azt magától a' ki olly sok esztendőket meg édesített. Hová fog ő
mostan menni?

519 <Oh a' sima nyelvü... Urak fájalmainak /: *sir* :/> [Cenzori áthúzás.]

520 [A mondat végén: ! A pontot elhagytuk.]

521 [A téves záró /: jelet emendáltuk.]

522 <egy> Farizeus!> kösziklák<k>bol [Utólag, fekete tintával áthúзва; az egy fölött olvashatatlan,
fekete ceruzás betűk.]

523 [Utólag, fekete ceruzával áthúзва Rosina e szövegétől kezdve a *Nem öltétek meg* mondattal be-
zárólag.]

524 [A *könyörülj* előtti hosszú gondolatjelre utólag, fekete ceruzával ráírva: *anyám*.]

525 [Egy utólagos fekete ceruzás vonal a lap aljáról az *Egyetlen* szó előtt ér véget. A vonal törlést
jelenthet, mert a következő levélen ismétlődik, egészen /: a' *parasztokhoz*. / utasítással bezárólag.
Ugyanakkor a lap alján utólag, fekete ceruzával betoldva: *mellyet melletted örködő Sátán sugott füleid-*
be; így a vonal a betoldás helyét is jelölheti.]

526 <ne> égjenek [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

NÉP
 Hozzánk mi hozzánk!⁵²⁷
 GROF /: *Dühössen fel ugrik /*
 Mit? Kitsoda merészli itt még tsak a' száját fel is⁵²⁸ fel nyitni.
 NÉP
 Ha Nagyságos Asszonyunk el megy innen, mi mindjáján ki takarodunk a'
 945 helységből.
 GROF /: *egy pisztolyt szegezvén nékiek :/*
 Ez a' golyobis fog keresztül fütülni az agy velőjén a' ki tsak egy szot⁵²⁹ –

9^{DIK} JELENÉS Marton. Agneska beszaladnak. Elöbbeniek

MARTON /: *remülve :/*
 A Nagyságos Uram! Nagyságos Asszonyom! Emberek!
 KÖRTÉS
 No! No!
 AGNESKA /: *Az Attya mellé siet :/*
 Ah édes Atyám! mi történt itt?⁵³⁰
 [32r]
 KÖRTÉS
 950 Szoljatok!
 MARTONKA /: *Szorongatva :/*
 Istenem, Istenem! hiszem azt sem tudom, ha helyén van é az eszem?
 AGNES
 Oh Szerentse! iszonyatos szerentse a' Nagyságos Asszony ártatlan.⁵³¹
 MIND
 Hogy?
 MARTON /: *meg ragadja a' Grof kezét :/*
 Engedj meg Nagyságos Uram tsak jójjön én velem. Szerelmes Szent Atyám
 955 hiszem azt sem tudom mit tsinálok?

⁵²⁷ [A *Nép* szövegével egy sorban utólag, halvány fekete ceruzával: *Biz ez sok*. Innen kezdve a *szegezvén nekiek* utasítással bezárólag, utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

⁵²⁸ Ki<tsoda> merészli itt <még tsak a'> száját <is> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza.]

⁵²⁹ Ez <a'> golyo<bis> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, az *ez* után betoldva: *en*, a *golyo* vége ó-ra javítva.] <fütülni az> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, fölé betoldva: *röpülni*.]

⁵³⁰ <A>h <Atyám> itt<?> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza, az *A*-ra ékezet téve, majd betoldva: *apám*; a sor végére betoldva: *!!*]

⁵³¹ <iszonyatos> [Utólag, fekete ceruzával áthúzza; a *szerentse* után vessző, a mondat végére *!* – jelek kitéve.]

AGNES

De hiszen én sirok – Márton is sir – én Istenem szent Atyám, még sem akarják
hinni, hogy a' Nagyságos Asszony ártatlan.⁵³²

MIND

Ártatlan!

MARTON

Oh jöjjön Nagyságos Uram jöjjön édes Nagyságos Uram! még későn nem lesz
960 mig meg nem hal az a' gonosz /: *erövel elhuzza* :/

GROF /: *elmentibe* :/

Fejem, szerentsétlen Fejem!⁵³³ /: *el* . /

10^{DIK} JELENÉS Márton⁵³⁴ Grof nélkül

LÁZÁR /: *felemelkedik* :/

ártatlan! ártatlan? az esső után Napfény süt, a' setét ejtszakát tiszta Napfény
követi. Teremtöm önts világosságot az [32v] én agyvelőmbé is!⁵³⁵ Leányka –
Leányka, szoly; hogy tsupán tsak néked, és a' te⁵³⁶ atyádnak köszönjem bol-
965 dogságomat

AGNES

Édes Istenem, hát nem mondtam⁵³⁷ meg, hogy a' Nagyságos Asszony ártatlan
–⁵³⁸ halják tehát – Mártonka azt a' két foglyot, kiket az éjtszaka fogtak a' Nagy-
ságos Úr parantsolatjára⁵³⁹ el akarta eresztetni. – 's hát szerentsére azon szoba
mellett kelle neki elmenni, hol Dienes a' Doctor⁵⁴⁰ Szolgája betegén feküdt, 's⁵⁴¹
970 betekintett hozzá, ki is akkor éppen haldoklott 's meg valla⁵⁴² utolsó órájában,
hogy a' nagyságos Asszony ártatlan mert azon idegen Férfi ki a' Nagyságos

⁵³² [Utólag, fekete ceruzával a sor végére egy gondolatjel kitéve.]

⁵³³ [A mondatot a másoló tévedésből aláhúzta, mivel azonban az aláhúzás az instrukció jele, törölte a vonalat.]

⁵³⁴ M<á>rton [Mintha a másoló törölte volna az *á*-ról ékezetet.]

⁵³⁵ <az> én agyvelőmbé <is> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁵³⁶ <a' te> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁵³⁷ mon<dot>tam [Utólag, fekete ceruzával áthúzva.]

⁵³⁸ [Utólag, fekete ceruzával a gondolatjelre ráírva: ?.]

⁵³⁹ [Utólag, fekete ceruzával a *fogtak* és a *parantsolatjára* után vessző.]

⁵⁴⁰ Dienes a<' Doctor> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, *Dienes* után vessző betoldva, majd fölé betoldva: *z Orvos*.]

⁵⁴¹ <'s> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, olvashatatlan ceruzás betűk betoldva, ráírva barna tintával: *és*.]

⁵⁴² vall<a> [Utólag, fekete ceruzával a *haldoklott* után vessző, a *valla* vége ékezzel *á*-ra javítva.]

Asszony Szobájából⁵⁴³ ez előtt 6 hollappal hajnalba ki jött⁵⁴⁴ nem más hanem
a' Nagyságos Asszony Testvére⁵⁴⁵ a'⁵⁴⁶ Kapitány Flottiberg Vilhelm!⁵⁴⁷–

FLOTTIBERG

A' Fiam –

AGNES

975 Igen is de mivel siető⁵⁴⁸ volt a' parantsolat mit telyesíteni kellett néki, a' Nagyságos
Urat nem kívánta háborgatni⁵⁴⁹ 's tsak testvérét köszönthette egyedül

LÁZÁR

Köszönöm neked jó Leányka!

KÖRTÉS /: *érzéssel* /

az én Leányom nem bánom ha [33r] mindjárt boszorkány is /: *meg öleli* :/

ROSINA /: *Térdre ereszkedvén imádkozik* :/

ÖREG

Uram Teremtőm! a' Te utaid homályossak /: *kivül lövés* :/

MIND

980 Mi az?

LÁZÁR⁵⁵⁰ /: *Ki rohan* :/

Istenem az Atyám!

ROZINA /: *Fel ugrik* :/

Mennyei Biro mit rendeltél én felölem, mi lesz még végre én belőlem

11^{DIK} JELENÉS Grof. Lázár. Marton Elöbbeniek⁵⁵¹

GROF / *elsárgulva vezetetik Marton és Lázár által* :/

LÁZÁR

Mindenható Isten! Atyám mit akartál tselekedni? –

GROF /: *Kétségbe esett Melancholiával egy helybe áll* :/

⁵⁴³ Asszony <Szobájából> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва, betoldva: *t meglátogatta*.]

⁵⁴⁴ <hajnalba ki jött> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁵⁴⁵ ártatlan, mert azon idegen Férfi, ki a' Nagyságos Asszony Szobájából „ez előtt 6 hollappal, hajnalba ki jött, nem más hanem a' Nagyságos Asszony Testvére, [Utólag, fekete ceruzával kitett vesszők, ill. „ jelek.]

⁵⁴⁶ <a'> [Utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁵⁴⁷ <Vilhelm> [Utólag, halvány fekete ceruzával áthúзва, mellé betoldva: *Vilmos*.]

⁵⁴⁸ [Utólag, fekete ceruzával az *is* után kettőspont, a *siető* hosszú *ő*-re javítva.]

⁵⁴⁹ [Utólag, fekete ceruzával a *nem kívánta háborgatni* aláhúзва, valószínűleg jelezve, hogy helyette a sorok közé betoldott és részben olvashatatlan, halvány fekete ceruzás szöveg érvényes: *...egy levelet melyben a grófnak némi dolgokat*.]

⁵⁵⁰ [Lázár e szövegétől a következő megszólalásáig utólag, fekete ceruzával áthúзва.]

⁵⁵¹ Előbb [A rövidítést feloldottuk.]

- MARTON
 Szentséges Atyám agyon akarta magát löni, midőn mindeneket meg hallott⁵⁵²
 ROSINA /: *Ölelésére siet* :/
 985 Károly!
 ÖREG /: *szeretettel* :/
 Fiam!
 GROF /: *tsak a' fejével int* :/
 AGNESKA /: *félig lassan* :/
 Martonka az Istenért mi lelt⁵⁵³
 MARTON
 Midőn a' Grof Úrnak meg kaptam a' kezébe a' pisztolyt a' képében a' láng meg
 tsapta egyik kezemet.⁵⁵⁴
 LÁZÁR /: *Marton nyakába veti magát* :/
 990 Testvérem!
 [33v]
 GROF /: *Nagyon sohajt, és az ég felé emeli kezét* :/
 Az Isten nem engedte⁵⁵⁵ Rozina botsáss meg nékem minden hitte ártatlanságo-
 dat tsak én kételkedtem⁵⁵⁶ még is; holott azt nékem kellett volna⁵⁵⁷ leg inkább
 ésmernem. mivel szerezzek elégtételt szenvedésednek?
 ROZINA /: *Lázárral együtt* :/
 Szerelmed által /: *össze ölelkezve* :/
 ÖREG
 995 Ha bizodalom lelkesíti.⁵⁵⁸
 MARTON⁵⁵⁹
 Atyám nekem⁵⁶⁰ is egy kérésem van, én hazudtam

⁵⁵² [A sor mellett utólag, halvány fekete ceruzával: *a levelet elolvastam.*]

⁵⁵³ Marton<ka> [Utólag, fekete ceruzával ráírva: *te.*, A *lelt* végén a *t* ráírással megerősítve, egy kérdőjel kitéve.]

⁵⁵⁴ <képében> a' láng meg tsapta egyik <kezemet> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, az előbbi alá betoldva: *po'fámat.*]

⁵⁵⁵ [Az *engedte* után # kettőskereszt jelzi, hogy ide tartozik a lap tetején a barna tintás betoldás előtt: # *élek, hogy egész boldogságotok legyen.* A lap teteji # kettőskereszt előtt, utólag, halvány fekete ceruzával: *ma.* Ugyancsak az *engedte* utáni szöveg MARTON következő megszólalásáig utólag, barna tintával áthúzva, majd a vonal apró vonalkákkal keresztben áthúzogatva, a törlés érvénytelenségét jelezve; e törlést a vonalat átszövő hullámos, fekete ceruzás vonal is jelzi.]

⁵⁵⁶ <nékem> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, ill. a *botsáss meg* és a *kételkedtem* után is egy-egy vessző.]

⁵⁵⁷ kételkedtem <még is>; holott <azt> nékem kellett volna [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, a *volna* után betoldva: *azt.*]

⁵⁵⁸ <Ha bizodalom lelkesíti.> [Utólag, fekete ceruzával áthúzva, a sor mellett halvány fekete ceruzával betoldva: *bemennek.*]

⁵⁵⁹ [A *Rozina botsáss meg nékem*-mel kezdve Márton szerepnevéig cenzori áthúzás. A cenzor tintás ferde vonala utólag ceruzás vonalkákkal keresztben áthúzogatva a törlést érvényteleníti.]

⁵⁶⁰ [Utólag, fekete ceruzával a *nekem nekem*-re javítva.]

AGNES

Én nem vagyok boszorkány, Márton azt tsak azért mondotta, hogy el vehessen.⁵⁶¹

KÖRTÉS /: örömel :/

Igazán? No azon puskaporos képednek érdemeiért /: összeadja kezeket :/ Az Isten áldjon meg

MÁRTON

1000 A Lutza Széke hamisság!

KÖRTÉS

Még is nem! áldott legyen az a' mi helységünkben, mert az által szabadítottuk ki öt holnapi tömlötzből a' mi Jó tévő Asszonyunkat Karátson Ejszakáján.

MIND

Vivát. /: Kalapjokat fel hajigálják :/⁵⁶²

Vége⁵⁶³

⁵⁶¹ [Utólag, fekete ceruzával a sor végére gondolatjel kitevé.]

⁵⁶² [A hiányzó /: :/ jeleket pótoltuk.]

⁵⁶³ [A lap alján utólagos, fekete ceruzás, többször áthúzott kör jel.]

JEGYZETEK

Tárgyi, nyelvi és dramaturgiai magyarázatok, konkordanciák

Az egyes szöveghelyekre vonatkozó magyarázatok

Az egyes kéziratok szövegének kisebb-nagyobb eltérései alig érintik a magyarázandó fogalmakat; ezért a részletes tárgyi és nyelvi magyarázatokat a dráma legkorábbi fennmaradt, 1822-es cenzori jegyzésű szövege, *A' Lutza széke Karátson Éjtszakáján* soraihoz kapcsoltuk, a másik két drámaszövegnél csak a korábban elő nem forduló vagy eltérő alakban szereplő tételeket magyaráztuk. A magyarázatokhoz felhasználtuk Solt Andor kiadásának jegyzetszótárát és fordításait (KATONA 1959, II. 683–712, 714–715.).

A' Lutza széke Karátson Éjtszakáján (1822)

- címlapon *mpr* – manu propria, a.m. sajátkezűleg, sajátkezével
címlapon *Legebam* – elolvastam
12 *vagy és* – vagyis
29 *pakliz* – csal a kártyában
36 *csás* – a szekér bal oldalára befogott ökör vagy ló, amely gyakran az ellenkező irányba húzott
44 *kotza* – zabigyerek, fattyú
60 *Lázár* – utalás a Lukács-evangéliumbeli (Lk 16,20) koldus Lázárra
83 *véletlen* – váratlanul
104 *fenix* – fönix: mitikus madár, mely élete végén meggyújtja a saját fészket, ahol porrá ég; a hamvakból új, ifjú fönix születik.
113 Itt erős a *Hamlet* hatása: Lázár örültséget tett, másrészt a *Lenni vagy nem lenni...* monológ egyes gondolatait ismétli.
116 *publicanus* – (római) állami hivatalnok
127 *nagyon* – felindultan, erős érzelemmel
149 *Perillus* – Kr. e. 6. századi ércműves, Phalaris tyrannus számára elkészítette egy ércbikát, melybe élve zárták be az embereket, és az alája gyújtott tűzzel kínozták halálra; az eszközt Perilluson próbálták ki, így ő lett saját műve első áldozata.
183 *Kanahanyaba* – Kánaánba
191 *mesző* – meszely
254 *Confuse* – zavartan
316 *Ubique saltem illa male feriata pulsatio fenestrarum* – Mindenütt az az alkalmatlan ablakkopogtatás
320 *urgent Filistei* – szorongatnak a filiszteusok
320 *Emlékezz meg ember végső dolgaidrol...* – A nagyböjt kezdetét jelentő hamvazószerdán a pap a bűnbánat jeleként keresztet rajzol a hívő homlokára: „Emlékezz ember, hogy porból vagy és porrá leszel.”
321 *Szörnnyü* – szörnnyű

- 322 *iterum pulsant* – ismét kopogtatnak
- 323 *ut vos rapiant Bubones ad Garamantas et indos* – az ördög vigyen el titeket a pokol fenekére
- 326 *siquid accipere possim* – hátha valamit kaphatnék
- 327 *hic jám dormiunt* – itt már alszanak
- 330 *suskere Romani* – lódulj, cigány! vagy fogd, és fuss, cigány! (A gúnyosra torzított cigány szövegekben gyakran szerepel a *suskere* szó, pl. Csokonai Vitéz Mihály *Gersonjának* záró jelenetében.)
- 336 *Emlékezz meg ember...* – lásd a 320. sor jegyzetét!
- 344 *bárzsinkodat* – bárzsing: nyelőcső, gége
- 350 *tandem favit Dea Fortuna* – végre kedvez a szerencse istenasszonya
- 360 *Erekes* – örökös
- 362-363 *gravitással* – ünnepélyességgel, komolysággal
- 367 *nagy affectussal* – nagy indulattal, hevesen
- 367 *Romulidae cannas, igo varnám clave mutavi [...] Discite Mortales sic temerare fidem* – eltorzított szöveg. Eredetije: az I. Ulászló epitáfiumaként ismert, s tévesen Janus Pannoniusnak tulajdonított epigramma. Valódi szerzőjét SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza (2012) azonosította Christophorus Manlius (1546–1575) személyében. Az eredeti vers (szövegromlásait ugyancsak Szentmártoni tekintette át):
Romulidae Cannas, ego Varnam clade notavi.
Discite Mortales non temerare fidem.
Me nisi Pontifices jussissent rumpere foedus,
Non ferret Scythicum Pannonis ora jugum.
- Arany János fordításában:
 Cannaet római vér, az enyim Várnát örökité:
 Ember, okúlj innen: vétek az esküszegés.
 Engem is a papság ha nem indít béke-törésre,
 Most Magyarország nem hordana ozman igát.
- 371 *Quid diabulorum hic agitur?* – Mi az ördög történik itt?
- 373 *Dii Maris et coeli! isti sunt latrones!* – Egek és tengerek istenei! Ezek latrok (gonosztevők)!
- 378 *Noé holloi* – Noé hollója a hálátlanság példája: Noé azzal küldte el, hogy a hajóra visszaszállva hírt hozzon a szárazföldről, ahova a holló eljutott, de a szabadságot választotta, vagyis nem tért vissza Noéhoz.
- 382 *kantzus* – kanca, a boszorkányokra vonatkozik
- 383 *processusba* – ügybe, perbe
- 606 *Bálám szamara* – a makacsságot, eltéríthetlenséget kifejező mondás alapja az Ószövetségben található történet (4Móz 22,23–35), ahol az úton karddal álló Úr angyalát a szamár veszi észre, és ezért letér az útról, annak ellenére, hogy Bálám (Bileám), a szamár gazdája, aki nem veszi észre az Úr angyalát, háromszor is veréssel próbálja a szamarat az úton tartani.
- 665 *Ludvértzet* – lidércet
- 712 *temette* – valószínűleg: Teremtette!

- 871-872 *Fere* – félre
 880 *Lót* – az Úr utasítására az istenfélő Lót és házanépe elhagyja a bűnös Szodomát, annak elpusztítása előtt (1Móz 19)
 895-896 *el szelesztett* – elszélesztett, a.m. rendezetlen, zavarodott

Lucza széke Karátson' Éjtzakáján (1838)

- címlapon *mp* – manu propria, a.m. sajátkezűleg, sajátkezével
 95 *ígyes* – ügyes
 612 *Dienes az orvos szolgájával tzivakodott* – az 1822-es szövegben: *tzivakodtak*, t.i. a Cigány és a Deák

Lucza széke (1841)

- címlapon *M*, – *Manu Propria*: saját kezűleg
 28 *páklizik* – csal a kártyában (vö. pakliz, 1822)
 185 *Kanahonjába* – Kánaánjába
 332 *Cantallo* – kántáló, éneklő
 465 *&cet* – et cetera: és a többi, stb.
 678 *Hem* – hiszem, hiszen

A jegyzetekben a drámacímet mai helyesírással *Luca széke* alakban használjuk, mivel minden kézírata eltérő címet, címformát ad meg; ettől csak akkor térünk el, ha valamely kézirat címét idézzük.

A cselekmény ideje, helyszíne, szereplői

Bíró Ferenc (2002, 47.) emelte ki, hogy a történelem iránt kivételes érdeklődést mutató Katonának csupán két drámája játszódik kora jelenében, a *Luca széke* és *A Rózsa, vagyis a tapasztalatlan légy a pókok közt* c. vígjátéka. A *Luca széke* egy vidéki grófi kastélyban és körül játszódik, fiktív hétköznapi szereplőkkel: a grófi családdal és a cselédség tagjaival, továbbá az Orvossal, aki e két társadalmi réteg között helyezkedik el, egyszersmind dramaturgiai csomópontot is képvisel.

Dramaturgia

A *Bánk bán* előtti drámaszövegek kritikai kiadásának munkálatai szükségessé tették, hogy minden darabot részletesen megvizsgáljunk, s így új kritikai narratívát hozunk létre. A *Luca széke* nemcsak önállóan, ügyetlen és valószerűtlen drámai kezdeményként olvasható, ahogy azt sokan korábban tették. Sikere, vagyis színi befogadástörténete olyan dramaturgiai és színháztörténeti szempontú olvasatot indokolhat, amely a korban

sikeres színjátéktípusok továbbéléséből, hagyományozódásából indul ki. A *Luca széke* ugyanis nemcsak a Katona-életműben foglal el különös helyet nem történeti és nem tragikus cselekményével, hanem a 19. századi színháztörténetben is.

A *Luca széke* recepciótörténetéből látható, hogy irodalmának jelentős részét képezi azon cselekményelemek felmutatása, amelyek Katona más drámáiban, de leginkább a *Bánk bán* cselekményében megjelennek: egyrészt az afrodiziákum, illetve az altató alkalmazását, a férjes asszony elcsábítását vagy annak kísérletét említik, ezek külsődleges elemek, motívumismétlődések. Másrészt idetartozik a féltékenység szenvedélyének parancsolni nem tudó férj bosszúja vagy bosszúkísérlete, ez azonban már tragédiakonstruáló elem, vagy maga a tragikum. A *Luca székében* hátborzongatóan végletes a férj szenvedélye, hiszen megöleti hűtlennek vélt feleségét; mikor azonban kiderül a hűtlenség vádjának hamis volta, a végletes tett helyrehozható, épp az Orvos szenvedélye okán, aki titokban életben tartotta az asszonyt a kriptában. Ezt a meglehetősen valószínűtlen szituációt a Luca-szék körüli bonyodalom teszi valószínűvé, alkalmi, karácsonyi játékban elfogadhatóvá. A *Bánk bánban* Katona nem annyira a féltékenység szenvedélyét, mint inkább a megrendülést, illetve az udvar, a külvilág felszarvazásról való véleményét emeli ki Bánkban, s a feltartóztathatatlan véghez nem Bánk féltékenysége vezet, hanem egyetlen megrendült pillanat elhamarkodott, szenvedélytől vezérelt mondata („Te átkozott kis alvó...”); onnan pedig Bánk a jóvátehetetlenség érzésével megy, támolyog, Gertrúdis megölését át a drámazárlatig. Bánk útjának lényege a jóvátehetetlenség, a bűn és bűnhődés egy felbillent, igazságtévő nélküli világban, ez Katona tragikus világképének legerősebb bizonyítéka is, amely egyértelműen megjelent már a *Jeruzsálem pusztulásában*.

A *Luca széke* derűjét ezért is kivételes pillanatként kell értékelnünk, s a leginkább feltűnő, hogy súlyos tragédiát, tragikus cselekményt vagy tragédiamozzanatokat transzponál komédiába. Ugyanez a furcsa derű látható a valószínűleg a *Rómeó és Júlia* ihlette kriptaszálban: Shakespeare-nél a véletlen indukálta félreértés kettős öngyilkosságba fordítja Júlia vélt halálát, a tetszhalott Rosina viszont nem egyszerűen kiszabadul, hanem visszanyeri a teljes szerelmi boldogságot is. A *Luca székében* e derű nem is a szerencsés végkifejletből fakad elsősorban, hanem a gyilkossághoz vezető, túl erős szenvedélyből és a Gróf hiányos jellemzéséből – ha hitelessé nem is válik.

A *Luca széke* cselekményelemeit Katona másik vígjátékával, *A Rózsá...*-val is összevetve azt mondhatjuk, hogy a féltékenység és a félreértés az európai komédia alapszüksége; messze nem egyéni lelemény tehát a feltűnő egyezés a vígjátéki megoldást adó fiútestvér (katonatiszt, hadnagy) azonosítása, aki mindkét hűtlennek vélt nő környezete számára teljesen ismeretlen. *A Rózsá...*-ban ezen túl Nagy Imre (NAGY 1992, főleg 52.) számos olyan furcsa mozzanatot, Bíró Ferenc pedig (BÍRÓ 2002, 29–36, főleg 35.) „talányos utalást” fedezett fel, amely mintha kifelé mutatna a szövegből, nem kapcsolódik a történéshez, de sajátos, komé diai idegen, borongós, talán tragikus hangulatot eredményez. Hasonló mozzanatok kevésbé bontják meg a *Luca széke* derűjét.

Alábbi dramaturgiai vizsgálatunkban a drámaszöveg általunk ismert első, 1822-es cenzori bejegyzésű kéziratának jelenetszámaira hivatkozunk; e jelenetszámok meg-
egyeznek az 1841-es változatáival. Az 1822-es szövegtől való nyelvi, stiláris és szerke-

zeti eltérésekkel az egyes kéziratok jegyzeteiben foglalkozunk, különös tekintettel az 1838-as keltezésű kéziraatra, melynek dramaturgiai sajátosságai is lényegesen eltérnek a két másik szövegtől.

A *Luca széke* két dramaturgiai szálon futtatja a történetet, és remekül fonja össze e szálakat: egyfelől egy olykor bohózatba hajló, sőt bohózatra váltó cselvígjáték, ifjú szerelmespárral a középpontban, másfelől egy bűnügyi történettel összefonódó érzékenyjátéki, tehát majdnem tragikus vagy tragédiához tartó, de szerencsés kifejletű másik szerelmi történet kapcsolódik össze. E két szál – a Vérhantié: „apa–feleség–fiú hármás” és Körtésé: „apa–leány–vőjelölt trió” – összefüggését nevezte Nagy Imre játékos-ironikus analógiának, s tulajdonképpen ebben az értelmezési mezőben helyezte el a drámai alakok viszonyrendszerét (NAGY 1993, 150.). A két analóg drámai szituáció középpontja Rosina, illetve Ágneska. A két, cselhez folyamodó szerelmes – az Orvos és Mártonka – kiáltó ellentéte kínálja azokat a műfaji lehetőségeket, a tragédia és a komédia szélsőségeit, amelyeket Katona végül elkerül, és érzékenyjátékká simít. Rosina felől nézve az ő alakja a drámai szituáció középpontja – eleve adottságként a Vérhanti-, s véletlenül a Körtés-szál alakjai számára is. Az analógia, a párhuzamosság több értelemben is jellemzi a művet. A Körtés-szálon belüli analóg szál középpontja a Luca-szék, a hozzá fűződő sajátos viszonytal, külön-külön Körtés, Mártonka, illetve Ágneska részéről. A magas és az alacsony társadalmi státuszú figurák további különös párhuzamát alkotja az idős, jólelkű Flottiberg és Jakab; az ő patriarchális kapcsolatuk ellenpontja az indulatos, önféjű Vérhanti. Az alacsony státuszú mellékalakok (a Cigány, a Tót Deák, a Rosinát köszöntő parasztok) ellensúlyozzák az Orvos és a Gróf önző gonoszságát. Az ellentét a magas státuszúaknál korban is tettenérhető: a jó Flottiberg ellentéte a nála egy generációval ifjabb Gróf és az Orvos. Az Orvos szélsőségesen ábrázolt intrikus figura, a Gróf helyét azonban a pozitív végkifejlet érdekében Katona lebegteti, vagyis szélsőségek között tartja. E rendszerben Lázár az egyetlen magányos, párhuzam nélküli figura, ő dramaturgiai szempontból is egyedül van, s ez állandó szentimentális bemutatásából, az irónia és az ellenpontozás teljes hiányából is következik.

Az európai vígjáték legjellemzőbb topikus és dramaturgiai elemei megtalálhatóak a műben. Fiatal szerelmesek állnak a középpontban, házasságuk érdekében a fiú ötletes cselrel eszel ki a zord(nak vélt) atya ellen. A lány józanabb, s e mozzanatot, a fiatal szereplők kiemelten pozitív voltával együtt a Kisfaludy-vígjátékok önkéntelen megelőlegezésének vagy párhuzamának is tarthatjuk: elmozdulás ez a dramaturgiailag aktívabb fiatal női szerelmes figurák felé. Ágneska mindvégig józanabb Mártonkánál, s a dráma megoldásaként ugyan ketten érkeznek a Grófi pár történetét megoldó hírral a Grófné ártatlanságáról, de nem véletlenül Ágneska fogalmazza meg az üzenetet. A végkifejlethez hozzátartozik, hogy kiderül: az atya eleve egymásnak szánta őket, tehát fölösleges volt a csel a happy endhez. A csel a Luca székéhez kapcsolódó karácsonyi hiedelem kihasználása, amely ostoba és nevetséges babonaként fogalmazódik meg. A sötétséget elítélő vélemény, a babona leleplezése és kinevettetése valószínűleg didaktikus szerzői szándék is, de dramaturgiailag tökéletesen indokolt: a dráma két szála e babonában, helyesebben, e babona leleplezésében ér össze.

Ugyancsak jellegzetes (s Magyarországra a 18. században érkező) vígjátéki szituáció a szerelmespárok megkettőzése, vagyis egy a lírai stílusréteget képviselő, társadalmilag magasabb és egy, a humort is hozó, társadalmilag alacsony szerelmespár párhuzamával (vö. bécsi népszínmű, Lokalposse stb.).

A *Luca széke* újítása, hogy a magasabb státuszú szerelmespár történetét a tragédia felé hajlítja el, s végül érzékenyjátéki megoldást választ a tragikus végkifejlet elhárítására. A dráma sokféle műfajmeghatározása is jelzi, hogy Katona a korban divatos és kedvelt színjátéktípusokat ötvözte ügyesen. A fennmaradt kéziratok saját műfajmegjelölései (1822: *nézőjáték*; 1838: *eredeti mulatságos vígjáték*; 1841: *dráma*; a kolozsvári kézirat: *színmű*; a Szuper Károly-féle: *eredeti színmű*) mind a tragédia és a komédia végpontjai között, sajátos átmenetiségben azonosítják önmagukat. Időben pedig mintha pontosítatna a megnevezés, vagyis a három utóbbi egyszerűen *dráma*, illetve *színmű*. Amikor Ferenczi Zoltán a 19. század végéről visszatekintve *érezkenyjátékként* sorolta be a művet, jól választotta ki a 18. század végi, de a 19. század elején még kedvelt színjátéktípust (FERENCZI 1897, 517.). A dráma előadásainak színlapjain ugyancsak gyakori az érzékenyjáték megjelölés (így pl. az 1822. december 27-i kolozsvári előadás színlapján). Az 1830-as miskolci előadás színlapja *mulatságos érzékeny családi rajzolat*ként jelöli, ahol a *familiai* a magánvilági, hétköznapi, szerencsés kifejeletű szerelmi tárgyat hangsúlyozza.

A komikus és a tragikus elemek, szálak, szituációk, figurák keverése egyértelmű szakítást jelent a klasszicizmus dramaturgiájával és színházi gyakorlatával: előzményeit kereshetjük a kor bohózataiban, lovagi és vitézi játékaiban, vagyis abban a színi hagyományban, melyet Katona jól ismert, színészként, adaptátorként és fordítóként egyaránt alkalmazott, de talán nem tévedünk, ha elsősorban és erőteljesen Shakespeare hatására vezetjük vissza.

A *Luca széke* fent sorolt pozitívumai mellett és ellenére, a néprajzi elemek, a cselvígjáték, a gótikus thriller, a krimi szálainak ügyes összedolgozásával szemben szólnunk kell a dramaturgiai hibákról, következtelenségekről is, melyek – sajátos módon – ugyancsak Katona e korai drámájának eredetisége irányába mutatnak.

A drámát indító kártyás életkép népiességét több elemző hangsúlyozta. A szakirodalom által kiemelt népies nyitójelenet ugyanakkor dramaturgiai bizonytalanságot hordoz, mert alacsony státuszú, perlekedő figurái az exozícióknak ugyanolyan, azonos jelentőségű(nek tűnő) információhordozói, mint a kétféle helyzetben – a fabrikáló Körtés tevékenységében és a cselet kitervelő fiatal pár ötleteiben – felmerülő Luca-széke. A bizonytalanság abból ered, hogy a nyitójelenet sem a Luca-szék készítését, sem a furcsán viselkedő, bolondos úrfi alakját nem emeli ki eléggé, ezért nem tűnik ki, hogy ők, illetve ezek a fontos információk, nem tudhatjuk bizonyosan, hogy e pontokból indul, több szálon, a cselekmény. Holott e sűrített megoldás remek dramaturgiai felütés lenne, jelezve, hogy a Luca-széke és a furcsa úrfi adják a cselekmény kiindulópontját, a két szál innen ágazik el; de ez csak akkor működne, ha a kártyások csupán a nyitójelenet hangulati hátterét adnák. Ha – mint azt Katona *Ilka*-bírálatából tudjuk – a „hallgatónak történet kell, nem készület” (*Kisfaludy Károly: Ilka, vagy Nándorfehérvár bevétele c. drámájának bírálata* = KATONA 1959, II., 56.), akkor a

kártyások hosszas játéka bizony a *készület* tartozéka lehet, nem több. (Látni fogjuk: az 1838-as kézirat egészen lerövidíti a nyitó jelenetet, csupán a drámát felütésszerűen indító kártyaszituáció jelzését hagyva meg háttérként, mert az életképből a lényeg a két Luca-szék, melyet Körtés és – cselből – Mártonka készítenek: vagyis a dramaturgia szempontjából összefüggő, a szituációt jellemző, majd a Rosina kiszabadításához vezető kulcsmozzanatok indításáról semmi nem tereli el a figyelmet.)

A nyitójelenet két dramaturgiai kiindulópontja tehát Körtés székfaragása és a Lázár megjelenését jelző „kívülről zördülés”. Lázár figurája a Gróf–Rosina szálhoz vezet át, Körtésé ugyancsak, hiszen a Luca-székén ülve lesz tanúja az Orvos manővereinek, s ezzel neki van a legfontosabb dramaturgiai szerepe a szerencsés végkifejlet – a magas státuszú szerelmespár boldogságának – elérésében. Így Körtés a krimiszálban is kulcsszerepet kap. A nyitójelenet egy másik pontjától indított cselekményszál Mártonka csele, mely Körtés babonásságát ellenpontozza. Ez egy másik dráma, amelyben Mártonka és Ágneska alacsony figurája – és a végén megszerzett boldogsága – a szerencsés végkifejlet másik aspektusa. Katona tehát mindenképp élni kívánt a két párhuzamos szerelmespár dramaturgiai megoldásával. A Mártonka-szál történései azonban lényegében csak a nyitó és a zárójelenetben jelennek meg, valódi dramaturgiai funkciójuk csekély.

Az egész I. felvonás szerkezetével gondok vannak, mintha a szerző nem lenne elég bátor belefogni a valódi cselekménybe; vagy mintha úgy érezné, közönsége nem érti a darabot, ezért több módon – dialógusban közvetetten, illetve narrációban közvetlenül – el kell ismételnie a szituáció fordulatait, ahelyett, hogy az előzmények izgalmas, mert nem teljes részleteit adagolná fokozatosan. Elég lenne a Gróf rövid jelenete (I/4.) fia eltávolításának vágyáról, semmi szükség a Jakabbal folytatott, nem is életszerű beszélgetésre (I/2.; hiszen miért is tesz vallomást a Gróf bármily hív szolgájának is). Sokkal tömörebben állna össze a szituáció, ha az I/6. jelenet elmaradna, vagy csak néhány szóra rövidülne, annál is inkább, mert Lázárról sokkal többet megtudtunk már az I/4. jelenetből. A kártyás nyitójelenet után a felvonás első fele Lázaré, de gyásza, anyja halálát illető gyanúja és tépelődő, hamleti örültsége több jelenetben (I/3–6.) elaprózva, ismétlésekkel jelenik meg. A felvonás második fele sikerültebb, itt a Gróf és az Orvos viszonya, a bűnügyi előzmények és a zsarolás pergő jelenetekben derülnek ki. A két felvonásrész közé ékelődik Jakab elbeszélése (I/7.), amely több szempontból is elhibázott. Kicsi, de zavaró hiba, hogy Jakab „*hat* holnappal ez előtt”-i történetet mesél a Nagy Mákszem fogadóból, ahol szó került Rosina váratlan haláláról. Rosina hat hónappal korábban követte el vélt hűtlenségét, s rá egy hónapra mérgeztette meg őt a Gróf. A haláletet ezért a dráma minden további részében *öt* hónappal korábban történtként említetik. (Vö. „öt holnap szünetének”, „Nagyon meg rongálta 5 holnap szünetének”, „én 5 holnapig sanyarogva éllyek” III/6.; továbbá a zárómondattal: „szabadítottuk ki 5 holnap tömlőtéből”.) Kérdés, hogy a több (öt vagy hat) hónappal a drámai jelenet előtti, az Orvos ittas szolgájától, Dienestől származó, súlyos információkkal miért nem rohant Jakab azonnal Flottiberghez és/vagy Lázárhoz, mi tartotta vissza mintegy fél évig? A Gróf majdnem házasságtöréshez vezető bécsi flörtjét és az Orvos több mint kétes szerepét Jakab már a közlés időpontjában elég fontosnak

s talán a Grófnő halálával összefüggőnek is tarthatta: „Még mikor a Nagyságos Ur Bétsbe lakott, akkor esmerkedett meg az Urammal, akit is beteg feleségéhez el hívott, a Doktornak a sokszori pulsus tapogatás, pulsus dagadást okozott próbált, de nem sült el, ekkor álnoksághoz fogott, – volt a fejedelem Udvarba egy Julianna nevezetű Udvari Dáma, kinek szépségéről még az irigységnek is ditsekedni kellett, ehez fojamodott tehát a Doktor, és a Grof szívét anyira vette hogy végre egy szerelem itálnak foganatyához fojamodtak – ezt a Nagyságos Aszony még jokor észre vette, és a fejedelem aszonymak hirül adta, melyel ő a szép Juliannának szerentsét, a férjének pedig utálatot szerzet, melyért is kéntelen volt az udvart el hagyni, a Grofban szüntelen élesztette a Doktor a Nagyságos Aszony ellen valo boszu állást, de a Nagyságos Ur tsak komorkodott, és halgatott, mig végre itt a tűzi játék félben szakasztotta beszédünket.”

Jakab alakja sem teljesen tisztázott a dramaturgiában. Katona valószínűleg a „régii hiv szolgálja a Grofnak” jellemző révén bizalmas, tehát kivételes szituációkban is a Gróf közelében lévő, a cselédek és a Gróf közötti összekötő dramaturgiai funkciót szánt Jakabnak, aki így fontos háttér- és előzményinformációkhoz juttatta volna a közönséget. Ez azonban nem valósult meg teljességgel, mert Jakabnak végül a leginkább töltelék-, epizódjellegű, életszerűtlen jelenetekben jut kiemelt szerep; az egyetlen kivétel talán, amikor Körtés Jakabot szalajtja Lázárért a kriptába osonó Orvos miatt. Jakabnak az alacsony és magas figurák közötti összekötő funkcióját Katona tehát nem tudta megteremteni, épp Jakab jeleneteit nem tudta beépíteni a drámai szerkezetbe. Ennek másik példája, amikor egy ugyancsak nem életszerű jelenetben (III/5.) a Gróf ismét Jakabbal osztja meg Rosina hűtlenségének történetét, sőt Jakab még Rosinát eljátszva is fölöslegesen nyújtja a jelenetet. Ehelyett nyugodtan a Gróf szemébe vágthatná az ittas Dienestől megtudott előzményeket, a Gróf tervezett hűtlenségéről. E III/5. jelenet a Gróf és Jakab között a legerősebb tévedés: megakasztja a történéseket, holott akkor és ott épp fölösleges a késletetés. Nem is egyszerűen késletet: Jakab mint „nőimitátor” épp az arra legalkalmatlanabb ponton hajlítaná bohózatba a darabot, akkor, amikor az legerősebben nyit a tragédia felé.

Visszatérve az I. felvonáshoz, az utolsó, szerencsésen rövid, pergő jelenetek az Orvost leplezik le, és fontos információt adnak tudtunkra a Gróftól megzsaroló Orvos távozási szándékáról. A felvonást záró rövid jelenet (I/11.) viszont teljesen fölösleges, mert előzőleg már megtudtuk, hogy a Gróf el akarja fogatni az Orvost. (Szembetűnő, hogy az 1838-as kézirat igen jó dramaturgiai érzéssel megáldott szerkesztője épp az I. felvonást feszesítette, a nyitójelenet említett meghúzásán és egyéb rövidítéseken túl a 2., 7., 11. jelenetek elhagyásával.)

A további két felvonás jóval ügyesebb, bár a következetes sorrend ezekben is többször megtörik. A II/1–2. rövid, de annál fontosabb jelenetekben mesterien szituatív a két szál – Körtésé, illetve a krimi – találkoztatása: a Luca székén üldögélő Körtés ekkor veszi észre a kriptába lopódzó Orvost.

A második felvonás legszervetlenebb jelenetsora a szakirodalom által leginkább értékelt, mert népiesnek ítélt rész, a II/3–4–5. jelenése, mely a Cigánynak és a Tót Deáknak az iskolai színjáték hagyományból jól ismert, a részleges tanulatlanságra, a bizonytalan latitudásra és a történelmi magyarságra építő bohózat betéteje. Az a tény,

hogy a dráma valamennyi kéziratoss változata megtartotta, legfeljebb kissé rövidítette e jeleneteket, azt bizonyítja, hogy a korabeli közönség még mindig kedvelte az efféle, 18. századból örökölt humorforrást, melynek létjogosultságát Katona számára a Shakespeare-drámák is igazolhatták.

Itt térünk vissza a népiesség kérdéséhez: e figurákról és jelenetekről szólva, nem annyira a népiességet, mint inkább az iskolai vígjátékok alacsony, populáris komikumát emelnénk ki elsődleges jellemzőként: az európai professzionális vígjátékokból az iskolai színpad honosította meg és alkalmazta igen gyakran az alacsony, sőt olykor alantas komikumot. A Tót Deák éneke (*Emlékezz meg ember végső dolgaidról...*) az iskolai színpadról ismerős kántálás-paródia, ráadásul e szövegnek a karácsonyi templomban végképp nincs helye. A Deák kántálása ismert egyházi énekek, a *memento mori* kifordított töredékeiből áll össze, lényege a *szernyű halálra* emlékeztetés lenne, a Tót Deák azonban ezzel az énekkel koldul – méghozzá a Cigány irigységétől kísérve: sikerrel. E jelenetsort a két tanulatlan paraszt, Bodács és Mézes jelenete zárja, amikor a kántáló Tót Deákot és a Cigányt vélt latin tudásuk miatt letartóztatják. Katona itt is az iskolai hagyományt: a latintudás és általában a tudás fölényével kezelt alacsony figurák komikumát építi be, szerencsésen és szervesen, mert a latintudás, ha az az Orvosé, lényeges elem a cselekményben. A jelenet burleszkjellegét kiemeli, hogy az egy Orvos helyett két embert is letartóztatnak. A hivatkozott jeleneteket elsősorban az iskolai komédia, a bohózat és a közjátékok továbbelő örökségének tartjuk. A kártyások jelenetéhez ugyancsak nem volt szükség mély népismeretre; a 18. századi európai professzionális vígjáték kedvelte és sokszor használta a kártyás figurákat és a szerencsejátékból származó bonyodalmat – mindezeket pedig, komikus alakokként és dramaturgiai módszerként egyaránt az iskolai színpad honosította meg (lásd pl. Pállya István *Pazarlay és Szűkmarkosy* c. komédiáját). Katona e színi hagyományból gazdagon meríthetett.

Ugyanakkor e jelenetek a *Luca székébe* kevésbé illeszkednek, mind a cselekmény, mind a dramaturgia szempontjából fölöslegesen. Sikerük azonban a színpadon garantált, akárcsak a legtöbb iskolai komédiában, ahol az alacsony komikum a közönségigény kielégítésére szolgált.

Az előző fejtegetéssel szemben felvetjük a II/3–4–5. jelenetsor egészen más, sőt ellentétes értelmezésének lehetőségét is: elképzelhető, hogy a bohózati betéttel a szerző ki akarta emelni, s egyszersmind ellenpontoszni az utána következő, hátborzongató kriptajelenetek ijesztő hangulatát. A halál közelsége, Lázár kriptabeli monológja, mely erősen visszautal az I. felvonás ugyancsak Lázár fogalmazta ontológiai kérdéseire, a lét és nemlét között nem elhelyezhető *Szózattal* folytatott párbeszéd (II/10–11.) súlyos, tragikus hangulatát két – összefüggő – burleszkmozzanat ellensúlyozza: egyrészt a Cigány és a Tót Deák jelenetsora, s különösen a *szernyű halálról* szóló kántálás; másrészt az egy Orvos helyett két vélt latin tudor letartóztatása, a paraszt figurák lételméleti indoklásával (a karácsonyi jeles napon „meg lehet hogy egyik a lelke, másik a teste”; II/5.). Amit itt ellenpontoszásnak neveztünk, tulajdonképpen analógia, most ontológiai párhuzam, mely ismét a magas és alacsony státuszú figurákat köti össze. Ha ellenpontoszást, szélsőséges és a klasszicizmus számára össze nem illeszthető tó-

nusokat, aspektusokat feltételezünk, akkor ismét hivatkoznunk kell Shakespeare-re, s kézenfekvő például a *Hamlet* sírásójelenetének ambivalenciájára gondolnunk.

A folytatásban Jakabnak további dramaturgiailag szervesen jut szerep: a II/7. és a II/14. jelenetben legfeljebb közvetítő funkciója van, nélküle is menne minden előre. Sőt, a II/10–15. jelenet jól sikerült, izgalmas, az indokoltan lassabb, mert filozofikus kezdet (Lázár a kriptában) után gyorsan pereg, két óriási fordulattal (Rosina él, Lázár megöli az Orvost), melyeket a felvonás indokoltan rövid zárójelenetében kis tumultus nyomatékosit.

A III. felvonás első négy jelenete Ágneska boszorkányságára kapcsol át, itt van a vígjátékban megszokott fordulat: a zord atya nem is olyan zord, eleve egymásnak szánta a fiatalokat. Visszatekintve a Cigány és a Tót Deák esetleg fölösleges voltáról mondottakra: annyi dramaturgiai szerepük mégis van, hogy az ő kiszabadításukra rohan el Ágneska és Mártonka, s így botlanak bele az Orvos haldokló szolgájába, aki igazolja Rosina ártatlanságát. E III. felvonásban is van néhány fölösleges vagy túl hosszú részlet. A III/5-ről, Jakab nőimitációjáról már volt szó, de a 6. jelenetbeli emlékezés Rosina hajdani betegségére és a Gróf önfeláldozó ápolására túl sok, ráadásul ellene mond a Gróf egyébként oly hajhatatlan keménységének Rosinával és Flottiberggel szemben (itt, ill. III/8.).

A leingatatagabb, mert a legkevésbé hitelesen megírt drámai figura épp a Gróf. Szélsőséges magatartásának, döntéseinek indokait kevésé látjuk, pedig mégiscsak ő lenne a kulcsa a történeteknek, ő akarta megöletni hűtlennek vélt feleségét. „Fejem, szerentsétlen fejem” – reagál a Gróf „elmentibe” Rosina ártatlanságának hírére (III/9.), melyet a következő (III/10.) jelenetben, a távollétében fejt ki Ágneska. E jelenet végén hallatszik kívülről a lövés. „[A]gyon akarta magát lőni midőn mindeneket meg hallott” – kommentálja Mártonka a Gróf öngyilkossági kísérletét (III/10.). A Gróf hirtelen feléledt lelkiismeret-furdalása sem előzőleg (a III/9. előtt), sem utólag nem alapoztatik meg, a Grófnak sem a lelkiismeret-furdalásról, sem a bocsánatkérésről nincs szövege, helyette „*kétségbe esett melancholiával egy helybe áll*”, s csak annyit mond – úgy fogalmazhatnánk: kegyesen – az általa csaknem tönkretett, de most megbocsátó családnak: „Az Isten nem engedte, Élek hogy néktek egész boldogságtok lehessenek”. A Gróf és Rosina története illogikus, sőt megíratlan, az érzékenyjátéki fordulat erősen motiválatlan, a Gróf bosszúszomja és elvetemült bosszúja nem egyeztethető össze Rosináért változatlanul égő szerelmével. Katona – jó érzékkel – nem e bizonytalan és erőltetett ponton zárja a drámát, hanem Ágneskáké valóban szerencsés sorsfordulatával, a babonát cselesen kihasználó ifjú szerelmespár boldogságával. Ez utóbbi következtében a dráma zárlata jól sikerült, rövid és frappáns.

Strukturáltság

A *Luca széke* kéziratai háromfelvonásosak, s a legtöbb fennmaradt színlap ugyancsak háromfelvonásosként jelöli meg a bemutatandó darabot. A három felvonásra osztás az 1810-es évek elején még korántsem volt olyan elterjedt, mint később. A Katona által

fordított, ismert és általában a kor színpadain játszott darabok a legkülönbébb, de háromnál általában több felvonásszámmal dolgoztak. Ezért nem valószínű, hogy a *Luca széke* struktúráját ez az úzus indokolta volna.

A *Luca széke* mindegyik felvonása – egy-két jelenet eltéréssel – nagyjából azonos számú jelenetre osztott. (Nem tárgyaljuk itt a minden szempontból kivételt jelentő 1838-as, átszerkesztett kéziratot; annak az összes többi kézirattól eltérő dramaturgiai, szerkezeti sajátosságaival a dráma jegyzeteiben foglalkozunk. Alább továbbra is az 1822-es kézirat jelenetszámaira hivatkozunk.)

Áttekintésünkben először a színpadi térre, a színhelyekre figyelünk. Az első felvonás két színen játszódik: a cselédszobában, ahol Lázár megjelenése irányítja a figyelmet a színváltást követő második helyszínre, a Gróf szobájára, ahol a Gróf és Lázár közötti, majd a Gróf és az Orvos közötti összecsapásokat követően zárul is a felvonás az Orvos végzetes készülődésével. A második felvonás sajátos köztes, nyitott helyszínen játszódik, ahol sok ember megjelenése várható és zajlik is a II/1–10. jelenetben. Az 1822-es kézirat instrukciója szerint „Setét étzaka, a szin hátujjának közepin látzik a Templom, jobrol a Kastej balrol a Templom alá vezető Kriptának ajtaja, több apro Házak”. A II/11. jelenetben a színváltás nem jelölt, de nyilvánvaló, hiszen ettől kezdve a darab a kriptában játszódik, a II/14-ik jelenettel bezárólag (amikor a lövés zajára Jakab is lerohan Lázárhoz a sírboltba). A második felvonás zárójelenetének (II/15.) azonban már a templom előtt kell játszódnia, mert Körtésnek a jelenetet nyitó mondata szerint „A Lövésre mind ki szaladtak a Templombol és utánnam todultak”. A harmadik felvonás egésze ugyancsak köztes, nyitott térben játszódik, a Grófi kastélyban vagy inkább valahol előtte.

A fentiek jellemzőek az 1841-es és a két későbbi (általunk nem közölt) kézirat színhelyeire is.

Ha a három felvonásos struktúráltság alapján vizsgáljuk a dramaturgiát, ambivalens eredményre jutunk. Egyrészt indokoltnak látjuk a cselekmény helyszínekhez kapcsolt beosztását, másrészt és ennek ellenére feltűnik némi következtelenség. Jól látható ugyanis az első felvonás zsúfoltsága, a második felvonást esetleg érezhetjük felbillentnek, kettős karakterűnek a bohózati jelenetek miatt, a harmadikban pedig túl gyors és lényegében motiválatlan a tragikus helyzet megoldása, a Gróf hirtelen pálfordulása. E – már korábban említett – kifogásainkat azért ismételtük meg itt, mert lehet, hogy újabb magyarázatot kapunk a darab vélt hibáira, s így más oldalról is vizsgálhatjuk a háromfelvonásos struktúrát: a zsúfoltságot és az egységesség hiányát egyaránt indokolhatja a helyszínek választása. Ezek ugyanis határozottan három részben strukturálják a történeteket: (1) kezdünk a Gróf kastélyában, majd (2) a templom és a kriptá következik, végül (3) a megoldás ismét a kastélyban (vagy előtte). A cselekmény két párhuzamos szálának – a Gróf és Rosina, illetve Mártonka és Ágneska szerelme – megfelel a helyszín beosztása. A dramaturgiai vizsgálat szerint a harmadik felvonás a kérdéses, amelyben elfogadható volt a fiatal szerelmesek történetének elvarrása, de nem találtuk következetesnek, logikusnak a Gróf jellemét és magatartását, ami pedig a kulcs lenne a Gróf és Rosina kapcsolati szálának megoldásához.

A *Luca széke* valamennyi kéziratváltozatában öt színhelyet biztosan igényelt az előadás: a cselédszobát, a Gróf szobáját, a templomot (vagy inkább a templom előterét), a kriptát, továbbá, az ötödiket, a harmadik felvonás nyitott helyszínét, amely nem lehetett sem a cselédek, sem a Gróf szobája, hanem egy, a kastély előtti tér. A felvonások nyitó színhelyei (az elsőé a cselédszobával, a másodiké a templommal, a harmadiké a kastély előtti térrel) könnyen megoldhatóak, a felvonásközökben bedíszletezhetőek voltak, a Gróf szobája és a kriptá színváltozása azonban jelenetközött igényelt, s nem tudjuk, e közöket hogyan, mivel töltötték ki. Mindenesetre a korabeli műszaki és anyagi lehetőségeket, az ősbemutatónak helyet adó Rondella szegényes felszereltségét ismerve, szükség volt a leleményességre.

A történet bonyolultsága, a többszörös párhuzamok következtében más szempontot is választhatunk a drámastruktúra vizsgálatához. Ha a krimiszálat – centrumában az Orvos működésével – tekintjük, az egyértelműbben igazolhatja a háromfelvonásos struktúrát. Az első felvonás történései következtében az Orvos elérkezettnek látja az időt Rosina megszöktetésére (lásd az első felvonás zárójelenetét), s ezt hajtáná végre a második felvonásban, de Lázár, még ugyanabban a felvonásban, megöli. Ezzel Lázár kiiktatta a gonoszt. E megfontolás alapján a gonosz hiánya indokolja mind a tragédiába tartó történet – dramaturgiaiailag motiválatlan – jóra fordulását, mind a cselekmény hirtelen „kivilágosodását”, vagyis a dráma túl gyors, elsietettnek vagy elnagyoltnak ítéhető megoldását. Lehetséges, hogy a háromfelvonásos szerkezetet épp a középpontba állított gonosz – az Orvos alakja – tette Katona számára indokoltá, e szerkezettel viszont nem maradt (szín)hely a Gróf alakjának kidolgozására és árnyalására. A Gróf első felvonásbeli megveszekedett csökönyösségének és gyilkos szándékú gonoszságának (hiszen úgy tudja, feleségét sikerrel gyilkoltatta meg!) oldódnia kellene, de az első felvonás végeztével elhagyjuk a Gróft, aki a másodikban nem jelenik meg, s így csak a harmadik felvonásban látjuk viszont; legalább ott, a harmadik felvonásban hosszabban kellene bemutatni a Gróf összeomlását, jellemfordulatát.

A fennmaradt színlapok némelyikén a három felvonástól eltérő beosztást találunk. Különös példaként bemutatjuk az Esztergomban 1850. december 26-án, *Karácsony éjszakája vagy Lucza széke a templom küszöbén* címmel játszott előadás színlapját (OSZK Színháztörténeti Tár), amely valószínűleg fel- és megoldotta a Katona-dráma dramaturgiai hiányosságait, s amelynek különösen érdekes lehetett a színi megvalósítása. A színlap feltehetően a dramaturgiai problémák miatt jelezte befejezetlennek a drámát, ezeket küszöbölhette ki a színre alkalmazó Komlóssy Ferenc Dániel (1797–1760), így a színlap egyszerre mutat rá a színváltás fontosságára és nehézségeire, továbbá a darab dramaturgiai hibáira, problémáira. Az előadás jutalomjáték-szerű, külön kiemeli az *agg színész*, *Könyves Máté* (1780–1866) felléptét, s több jeles színész játszott benne (így a társulat igazgatója, Ujfalusy Sándor, vagy pl. Hubay Gusztáv). A színlap az előjáték szereplőit külön felsorolja, a továbbiakban ismerteti az öt felvonás (szakasz) címét, s a végén közli a teljes szereposztást. Alábbi közlésünkben a szereposztást elhagytuk, a rövidítéseket szögletes zárójelben kiegészítettük.

UJFALUSI SÁNDOR igazgatása alatt
először adatik
KARÁCSONY ÉJSZAKÁJA
vagy Lucza széke a templom küszöbén
Uj eredeti Népszinmű dalokkal Bánkbán szerzője Katona József hasoncimű
bevezetlen műve után szinpadra alkalmazta Komlósi Ferencz, zenéjét készítette
Szerdahelyi [József]

Előjáték
A BÜN TETT
Vérh[anti]
Matfiori Bertalan, Orvos
Signora Delmonti Julia
Dienes
Ösmeretlen tiszt

Első Szakasz:	Ólom öntés és Betlehem
Más[odik szakasz]:	Az örült fiú
Harm[adik szakasz]:	Lucza széke a templom küszöbén
Negy[edik szakasz]:	A sirbolt titkai
Öt[ödik szakasz]:	Feltámadt édes anya

A *Bűn tett* című előjáték minden bizonnyal kiküszöbölte a darabbeli utalások bizonytalanságait, a Jakab elbeszéléséből fakadó következetlenségeket. A külön felsorolt öt szereplő alapján azt feltételezzük, hogy az előjátékban bemutatták az előzményeket: egyrészt a Gróf Delmonti Julia iránti szerelmét, az Orvos ténykedését, továbbá az Ösmeretlen tiszt megjelenését és a Gróf félretájékozódását, félretájékoztatását. Ebből az előjátékból tehát mindent megérthetett a néző, aki így beavatottként izgulhatta végig az igazság krimyszerű felderítését.

A színlap ötszakaszos beosztása jelzi a színváltásokat is. Mivel a szakaszok szereplői nincsenek részletezve, valamennyit egyetlen szereplista fogja át, alább a szakaszok általunk feltételezett tartalmát foglaljuk össze. Az első szakasz a Luca-székről szóló nyitójelenet, a háttérben a kártyázókkal. A második szakasz a Gróf szobájában vagy az előtt játszódhatott, a középpontban Lázár és a Gróf, illetve az Orvos és a Gróf öszszecsapásaival. A harmadik nyilván a karácsonyi éjféli misére várók (Körtés, továbbá a Tót Deák és a Cigány, majd több arra járó) templombeli jelenete, a negyedik a kriptabeli szín, az ötödik a Gróf házában mindenkit színre hozó záró szín, a félreértések elsimításával és a szerencsés végkifejlet bemutatásával.

Az Esztergomban Dienest alakító Hubay Gusztáv később, már színiigazgatóként, Marosvásárhelyen ismét elővette a *Luca székét*, 1863. december 13-án, amikor Körtés szerepét játszotta. A marosvásárhelyi előadás színlapja is fennmaradt, az azonban csupán három szakaszt különít el, címet adva a felvonásoknak: 1. Karácsony éjszakája,

2. Egy sírbolt titka, 3. Lucza széke. Hubay tehát valószínűleg visszatért az eredeti Katona-szöveghez.

Az esztergomi színlap szereplistája *Bodoné gazdasszonyt* és *Rózsi, pór leányt* is felsorolja. Az ólomöntő Bodóné és fiatal parasztlánykák az általunk nem közölt 19. századvégi kolozsvári kéziratban szerepeltek, vagyis ennek alapján feltételezhető, hogy a kolozsvári kéziratot egy jóval korábbi példányról másolhatták. (A Kolozsvári Állami Magyar Színház Dokumentációs Tára: Sz./2.008.sz.; I. a szöveghagyományról szóló rész 4. pontját.)

Szöveghagyomány

A *Luca széke* fennmaradt kéziratai

Katona e drámájának nincs autográf kézírata, ezért a *Luca széke* valamennyi fennmaradt kéziratát meg kellett vizsgálnunk. Az alábbiakban röviden bemutatjuk ezeket, s megindokoljuk, miért döntöttünk a szövegközlés mellett, illetve miért hagytunk el kiadásunkból egyes másolatokat. A kritikai kiadásunkban közölt kéziratok részletes leírását lásd az egyes szövegek külön jegyzeteiben. A kéziratok közötti összefüggések kérdésesek, megdönthetetlen bizonyítékaink sem az összetartozásukra, sem a független voltukra nincsenek.

Öt kézirat maradt ránk, valamennyi a 19. századból. Ebből négy az OSZK Színház-történeti Tárában, egy a Kolozsvári Állami Magyar Színház Dokumentációs Tárában található:

1. N. Sz. L. 12/1 jelzettel az OSZK Színház-történeti Tárában, 1822. január 19-i, Miskolcon kelt cenzori engedéllyel. Udvarhelyi Miklós 1816-ban Kecskeméten Katona több drámáját lemásoltatta, köztük a *Luca széket* is (WALDAPFEL 1930, 248.), jóllehet a kézíraton nem szerepel a másolás dátuma. Az L 12/1 jelzetű a dráma legkorábbi fennmaradt kézírata: vagy közvetlenül Katona autográf példányáról készült, vagy is Udvarhelyi másoltatta 1816-ban Kecskeméten, vagy az 1816-os (elveszett) másolat újabb másolata, 1822-ből. Mindkét esetben feltételezhetjük, hogy e kézirat szövege áll a legközelebb Katona elveszett autográf példányához, ezért ezt tekintjük a kritikai kiadás *első* szövegének vagy *alapszövegének* – a további kéziratokat ehhez viszonyítjuk. Kiadásában Solt Andor is ezt tekintette alapszövegnek: „A *Luca széke* egy 1822-ből és egy 1841-ből származó kézíratos sugópéldányban maradt fenn; Abafi is, Bayer is a másodikat adta ki, amely pedig már több helyen is felhívított változata az elsőnek. Mi a régebbi kéziratot közöljük, azt, amely Udvarhelyi Miklósnak, Katona színésztársának és bizalmasának példánya volt, s így inkább tekinthető Katona hiteles, eredeti alkotásának.” (KATONA 1959, II., 680.)

2. Az MM 4863 jelzetű, időrendben második kéziratot (OSZK Színház-történeti Tár) 1838. március 27-én másolta Gönczy Sz. Soma sugó, nem tudjuk, milyen szövegről és mely társulat számára. E kézirat közlése mellett azért döntöttünk, mert az 1822-es kézirat szövegének egyedülállóan szerkesztett, ügyesen megrövidített változata. A rövidítésről, szerkesztésről és ezeknek esetleg a *Bánk bánnal* is rokon szálairól lásd az 1838-as kézirat jegyzeteit.

3. Az N. Sz. L. 12. jelzetű kéziratot (OSZK Színház-történeti Tár) 1841. január 30-án küldte cenzori vizsgálatra Fánecsy Lajos, előadását február 23-án engedélyezte a cenzor

Budán. A pesti Magyar (Nemzeti) Színházban Fánecsy társulata 1841. március 3-ára tervezte a bemutatót, de arra végül csak március 13-án került sor. E példány az 1822-es kézirrattal nagy vonalakban egyezik ugyan, de – mint Solt Andor kiemelte – „több helyen is felhívított változata az elsőnek.” (KATONA 1959, II., 680.) Az 1841-es cenzori bejegyzésű kézirat teljes közlése mellett főként színháztörténeti szempontok miatt döntöttünk, mert az előadáshoz kapcsolódó utólagos javítások, törlések és kiegészítések fontos dokumentumai a korabeli színpadi próbafolyamatnak, a közönségigénynek és az előadások gyakorlatának.

Kritikai kiadásunkban e három kézirat szövegét közöljük, anélkül, hogy bármelyiket is főszöveggé jelölnénk.

A három szöveg közlését az alábbiakban indokoljuk:

1. A legkorábbi (1816/1822) kézirat közléséhez, egyedisége okán, nem szükséges indoklás.
2. Az 1838-as szöveg olyan mértékű, nem pusztán szövegbeli, hanem szerkezeti változtatást tartalmaz, hogy közlése megkerülhetetlen.
3. Az 1841-es szöveg nemcsak az egyik igen fontos pesti előadás sűgőkönyveként maradt ránk, hanem általában jelzi a drámaszöveg és a színjátékszöveg bonyolult viszonyát, ráadásul nem egyetlen, hanem több színpadi megvalósításhoz kötődően.
4. Mindhárom szöveg előadással kapcsolatos dokumentációja kijelöli az irodalom- és a színháztörténet metszéspontjait.

A drámának két további kéziratát ismerjük (l. alább: 4., 5.), ezek szövegét azonban nem közöljük, mert az első háromnál későbbiek, a 19. század második feléből valók. Közlésüket kevésbé irodalomtörténeti, inkább és lényegében csak színháztörténeti szempontok indokolnák, nagy hangsúllyal ugyan, de ez szétfeszítené az elsősorban irodalmi-irodalomtörténeti kritikai kiadás szempontrendszerét. A két szöveg jegyzetel közlése színháztörténeti igényű kiadásra vár.

Keletkezési sorrendjüket nem tudjuk eldönteni, mindkettőt közel azonos időben – kb. 1865–1880 között – másolhatták. Azt sem tudjuk, milyen kézirat(ok)ról készültek e másolatok, mert a két szöveg nem azonos, az eltérések azonban inkább a másolók ízlésének, stílusának lehetnek következményei. Mindkettő az 1822-es cenzori engedélyű (és vele az 1841-es) másolat szerkezetét követi. A másolás legkésőbbi időpontjaként két okból valószínűsítjük az 1880 előtti időszakot: 1880–81-ben már megjelent az első Katona-összkiadás (ABAFI/AIGNER 1880–81), a *Luca széke*vel az 1880-as I. kötetben, továbbá 1880 olvasható a kolozsvári másolat címlapján.

Alább röviden ismertetjük e két – kiadásunkból kihagyott – kéziratot:

4. A Kolozsvári Állami Magyar Színház Dokumentációs Tárában található kéziratot (Sz./2.008.sz.) tehát nem közöljük. Ezúton mondok köszönetet Salat-Zakariás Erzsébetnek, a Dokumentációs Tár létrehozójának és vezetőjének, aki felhívta a figyelmemet a kéziraatra, és fotómásolatát is elküldte.

A füzet 34 számozatlan lapot tartalmaz. A 25,8 × 20,6 cm méretű kézirat kemény borítóján az 1880 évszám látható. A címlapon a mai pecséten (*Kolozsvári Állami Magyar Színház könyvtára Sz./2.008. sz.*) kívül a *Kolozsvári Nemzeti Színház* egy körpecsétje és két hosszú bélyegzője, valamint a *Fehérváry Antal Kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója* szövegű pecsét található. A *Kolozsvári Nemzeti Színház* körpecsétje ismétlődik a második és az utolsó lapon; a *Fehérváry Antal Kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója* pecsét ugyancsak megtalálható az utolsó lapon is. A 9r lapnál (I/7.) egy új levél van beillesztve, mindkét oldalán a füzetlapon áthúzott helyett mondandó javított szöveggel, egy új kéz írásával. Ugyanez a kéz tett rövidebb javításokat az egész kéziratban. Ezen kívül tintaceruzás, kék ceruzás javítások, jelek, rajzos vázlatok, néha piros ceruzás jelek is láthatóak.

Fehérváry/Fehérvári Antal (eredeti családneve Kontra; Aba, 1825. máj. 31. – Kolozsvár, 1901. okt. 10.) „1843-ban Szolnokon lépett először színpadra Fejér Károly színtársulatánál” (BARTHA 2015, 51–52.), jeles igazgatók alatt tanulta a mesterséget, 1852–53-ban épp a *Lucza széke* másik kései kéziratának (lásd az 5. sz. alatt) a tulajdonosaként is ismert Szuper Károlynál, Szuper életrajzából kikövetkeztethetően Székesfehérváron. 1865-ben került Kolozsvárra. A *Magyar színházművészeti lexikon* szerint 1866–71, majd 1874–79 között volt igazgató Kolozsváron, 1872-ben pedig Aradon és Budán, ezek az adatok azonban nagy valószínűséggel pontatlanok. A *Magyar színművészeti lexikon* (II., 10.) adatai jóval pontosabbak, s egybevágnak BARTHA Katalin Ágnes modern kutatási adataival (2015, 51–52.). Fehérváry tehát 1866. október 15-től 1872. április 30-ig volt a kolozsvári színház igazgatója, ezután 1873-ban Aradon lett színház-igazgató (*Magyar színművészeti lexikon* II., 10.; BARTHA 2015, 51–52.), majd 1874-ben visszatért Kolozsvárra: 1874. május 1. és 1875. április 30. között művészeti vezetőként (BARTHA 2015, 58.), 1875–76-ban rendezőként (*Magyar színművészeti lexikon* II., 10.) tevékenykedett. Ezután a Budai Színkör igazgatója lett.

Az adatokat azért is idéztük ilyen részletesen, mert Aradon 1873. december 29-én játszották a *Lucza széket* (PIROSKA 2012, 448.), s e ténynek is lehet köze e kolozsvári kézirathoz, sőt azt feltételezzük, Fehérváry magával vitte azt Aradra, s annak alapján mutatták be az előadást. Az aradi rendező személyéről nincs információnk. Fehérváry igazgatói pecsétje 1866–72 között kerülhetett a *Lucza széke* kéziratára, a kézirat keletkezését tehát legkorábban az 1860-as évekre, valószínűleg 1866-ra datálhatjuk, legkésőbbi lehetséges időpontként pedig Fehérváry igazgatóságának végét, 1872-t tételezzük. A kéziratborító tanúságának megfelelően, 1880-ra már készen kellett lennie, hiszen ekkor készült a kötés. E tág időszakot igazolhatja a 19. század második felére jellemző kézírás is, melynek alapján ugyancsak 1872 a lehetséges keletkezés legkésőbbi éve.

A címlap:

LUCZA SZÉKE
vagy
A LELKEK KARÁCSONYÉJJELÉN.
Szinmű 3 szakaszban
Irta. Katona József

Az 1822-es és az 1841-es cenzori engedélyű kéziratok ugyancsak *Katona József* alakban hozzák a szerző nevét. Az alcímmel (*A lelkek karácsonyéjjelén*) máshol nem találkozzunk, de a színlapok tanúsága szerint szívesen adtak alcímet a színre vivők (vö. a dráma előadásaival).

A szerkezet, a jelenetezés az 1822-es és az 1841-es cenzori engedélyű kéziratokkal egyezik. A szöveg kissé rövidebb, mert egyes szavak, szókapcsolatok elhagyásával rövidített a későbbi másoló; a legerősebben Lázár filozofikus szövegeit húzta meg. A latinos vagy idegen szavakat (pl. *familiai*, *hatzúkájú*) magyarította, illetve köznyelvire változtatta (*családi*, *köntösű*). Az I/7. jelenetben, 9r után, új kéz írásával Jakab elbeszélésének egy rövidített, de igen logikus, feszes változata került be külön lapon az eredeti füzetbe, későbbi írással, a füzetbeli, utólag agyonjavított eredeti pedig át van húzva. A III/6. jelenetet ugyancsak lerövidítette, Rosina és a Gróf párbeszédéből kihagyta a könnyes emlékezést Rosina betegségére, Flottiberg is kevesebbet beszél, s ezáltal kevésbé szentimentális, viszont feszebb e jelenet.

Egyetlen betoldás van az általunk ismert kéziratokhoz képest: a nyitószínen új szereplő jelenik meg, az alacsony társadalmi státuszú Bodóné, akinek leginkább késleltető bohózati funkciója van, egyszersmind erősíti a karácsonyi hangulatot, vagyis kiemeli a színpadi játék-időpontot. Bodóné dramaturgiai szerepe továbbá, hogy a fontos információkat hordozó három szövegrészt elválasztja egymástól, azaz elkülöníti a Luca-széket faricskáló Körtés, a csejt szövő Mártonka és Ágneska jelenetrezését, valamint a szín legvégén a Lázárt jelző, kívülről jövő hangokat. A hangulatot érzékeltető kártyás nyitás után, Körtésnek a Luca-szék készítéséről szóló szövege előtt a leányok kérésére Bodóné ólmot önt, közben szabadkozva, hogy már „kissé vénebb”, mint a leányok. Mártonka tervének részletezése előtt Bodóné újabb komikus késleltető minijelenetében a leányok újságolják, hogy a vénecske Bodóné – „az ördögök nagyanyja” – bölcsőt öntött az ólomból. A nyitójelenet végén, a kívülről felhangzó „Gyilkos!” kiáltás előtt Bodóné a fiúkkal és a leányokkal elénekelteti a *Csordapásztorok* kezdetű karácsonyi dalt. Ezáltal Bodóné epizódja kiemeli a dramaturgiailag fontos szereplőket és részleteket.

Elképzelhető, hogy e kolozsvári kéziratot egy azóta lappangó, évtizedekkel korábbi szövegről másolták. Láttuk, hogy az Esztergomban, 1850. dec. 26-án játszott előadás színlapjának szereplistájában szintén megtalálható *Bodoné, Éneklő Angyal, Pásztorok, Több gyermekek és Angyalok*.

A kolozsvári színház Dokumentációs Tárában a *Lucza széke* nyomtatott példánya is megvan, Aigner 1883-as kiadásában (*Katona József: Luca széke*, kiadta AIGNER Lajos, Budapest, 1883; az adatot ugyancsak Salat-Zakariás Erzsébetnek köszönöm).

A kézzel írott szöveggönyv törlései és betoldásai egyértelművé teszik, hogy Janovics Jenő igazgató e kézirat alapján vitte színre a darabot Kolozsváron, 1918. január 19-én.

A kézirat különböző színű javításai, húzásai és kiegészítései az 1918-as színrevitel folyamán kerültek a füzetbe, ha nem is okvetlen Janovics Jenő kezétől, de bizonyosan az ő rendezői munkáját dokumentálják. A szereplista mellett fekete ceruzával nevek találhatók, ez a kolozsvári előadás szereposztása. Alább a szerepneveket a kézirat eredeti sorrendjében és formájában közöljük. Az egyes szerepnevek mellé írt színészneveket, melyek legtöbbször csak a vezetéknevet hozzák, kiegészítettük a keresztnévvel és a születési-halálozási évszámokkal; a kiegészítést szögletes zárójelben hozzuk. (Az egyes életrajzok megtalálhatóak a színházi lexikonokban. Az adatokat elsődlegesen a *Magyar színházművészeti lexikon*ból vettük, e forrást külön nem tüntetjük fel. Amennyiben ott nem találtuk a nevet, akkor a *Magyar színházművészeti lexikon*t használtuk, ezt feltüntetjük. Ugyancsak feltüntetjük KÖTŐ József 2009-es lexikonját, ha ott az adatok pontosabbak vagy részletesebb életrajz található.)

SZEMÉLYZET

Gróf Vérhanti Károly	Szakács [Andor, 1864–1924] (KÖTŐ 2009, 206.)
Lázár, fia	Lengyel V[ilmos, 1893–1959]
Flottiberg a Gróf ipája	Fekete [Mihály, 1884–1960] (KÖTŐ 2009, 59–60.)
Bertalan házi Orvos	Nagy Adorján [1888–1956]
Jakab a Gróf öreg szolgálója	Réthely [Ödön, 1886–1951] (KÖTŐ 2009, 183–184.)
Körtés a Gróf mindenese	Dezséri [Gyula, 1850–1928]
Agneska saját}	Baranics [Baranits Anna, 1897–?] (<i>Magyar színházművészeti lexikon</i>)
Mártonka fogadott }	
Kulcsár	Kozma H[ugó, 1883–1955] (KÖTŐ 2009, 135–136.)
Szakács	Vetési [Dániel, 1875–?] (KÖTŐ 2009, 236.)
<Huszár	Némedy [Mátyás, 1877–1936] (KÖTŐ 2009, 164.)
Kocsis	[olvashatatlan]>
Mézes }	<Rálfi> Harcsai [(Xavér) Ferenc, 1891–1929] (KÖTŐ 2009, 84.)
	Sümege [Ödön, 1882–?] (<i>Magyar színházművészeti lexikon</i> ; KÖTŐ 2009, 200.)
Bodacs	Ujváry Ferencz [1880–?] (<i>Magyar színházművészeti lexikon</i>)
Tót diák	Berky József [1881–?] (KÖTŐ 2009, 29.)
Czigány	Nagy Gyula [1872–1935]
Bodóné	Hajnal Ilona [Kiss Sándorné ?–?] (KÖTŐ 2009, 110.)
Leányok	Iső leány Gvadányi [nem találtuk]
Rosina	Fay [Fáy] Flóra [Újvári Lajosné, 1884–1929] (<i>Magyar színházművészeti lexikon</i> ; KÖTŐ 2009, 230.)
Inas [betoldva]	Bérci [Bérczi Mihály, 1890–1958] (KÖTŐ 2009, 31.)

5. Az MM 2584 jelzetű kéziratot (OSZK Színháztörténeti Tár) sem közöljük. A kéziratot jelenleg egy valószínűleg 20. század eleji (tarka) papírkötés fedi, melynek borítójára vignettaszerűen ráragasztották az eredeti kézirat címlapjáról kivágott *Lucza széke* címet. E foltos, rongált vignettán két pecsét látható: *Evva Lajos Budapesten* és *Rákosi Jenő Népszínház*. A hátsó előzéklapon ugyancsak Evva pecsétje. A szövegen belül Rákosi Jenő pecsétje ismétlődik a 6r, 7r, 12r leveleken.

Az első lap tetején középen nyomtatott *I*, alatta 28. Evva és Rákosi egy-egy pecsétje itt is látható, ezenkívül egy másik pecsét is van, de több ceruzás vonallal áthúzva: *Szuper Károly színigazgató*. A lap jobb felső sarkában barna tintás kézírással (mely esetleg származhat a másolat készítőjének kezétől): *Szuper Károly könyvtárából*.

Szuper Károly (Kiskunhalas, 1821. máj. 28. – Budapest, 1892. szept. 18.): színész, színigazgató, rendező, a 19. századi vidéki színházi élet egyik legjelesebb alakja. 1838-ban lépett színpadra először, 1883-ban Székesfehérváron ünnepelte a 45 éves, 1888-ban Kiskunhalason az 50 éves színészi évfordulóját. A szakirodalom legtöbbször Petőfivel való kapcsolatát emeli ki, aki Szuper ajánlatára lépett először színpadra 1842. november 10-én, Székesfehérváron, és 1843 márciusáig együtt maradt Szuperral Kecskeméten. 1848-ban Szuper honvédek állt. A szabadságharc bukása után számos helyen volt színigazgató. 1850-ig tartó pályaszakaszának eseményeit, színhelyeit részletesen leírta visszaemlékezésében, melyet *Szuper Károly színészeti naplója 1830–1850* címmel Váli Béla adott ki Budapesten, 1889-ben, majd 1975-ben hasonló kiadásban a Magyar Színházi Intézet. E visszaemlékezésében Szuper nem említi a *Luca székét*, melynek kézírata valamikor az övé lehetett; a kézirat tehát valószínűleg 1850 után került hozzá.

Szuper igazgatóként, színészként bejárta az egész országot. „1846-ig működött különböző igazgatóknál, majd Zomborban átvette Komáromi Lajos (1832–1884) társulatát, s ettől kezdve kisebb megszakításokkal 35 éven át volt önálló, ill. társigazgató” (*Magyar színházművészeti lexikon*). Működési adatait így összegzi a *Magyar színházművészeti lexikon*: „1838: [Kiskun]Halas; 1839: Szabadka, Kaposvár; 1840–41: Győr, Komárom; 1841–42: Győr, Székesfehérvár; 1842: Csákvár, Tata; 1842–43: Kalocsa, Székesfehérvár, Kecskemét; 1843: Pozsony, Balatonfüred; 1843–44: Győr; 1843: Kecskemét, Délvidék; 1844–45: Pápa, Komárom, Vác; 1844: Észak-Magyarország, Zombor, Kaposvár; 1845–46: Szabadka; 1846: Szeged, Baja, Arad; 1846–47: Zombor; 1847: Halas; 1847: Baja, Zombor, Mohács; 1847–48: Székesfehérvár; 1848: Veszprém, Pécs; 1848: Kecskemét; 1852: Nagykanizsa; 1852–53: Székesfehérvár; 1853–54: Szombathely; 1855: Alsólendva; 1856: Sümeg; 1857: Székesfehérvár, Szeged; 1857–58: Győr.” Igazgatóként: „1858: Alsólendva; 1860: Szombathely; 1860–61: Győr; 1863: Szombathely; 1863–64: Székesfehérvár; 1868: Újvidék; 1869–70: Nagybecskerek; 1870: Veszprém, Zenta, Hódmezővásárhely, Szentés, Makó; 1871: Nagyszentmiklós, Halas, Baja, Kalocsa, Mohács, Kaposvár; 1872: Veszprém, Keszthely, Lendva, Körmen, Kaposvár; 1873: Szekszárd, Kalocsa, Dunaföldvár, Baja, Mohács, Kiskunhalas, Újvidék; 1874: Baja, Halas, Szekszárd, Nyitra; 1875: Komárom, Nagyszombat, Somorja, Komárom, Magyaróvár, Dunaszerdahely; 1876: Halas, Zombor, Kula, Újvidék, Nagybecskerek; 1877: Újvidék, Zenta, Szabadka, Szeged, Kecskemét, Kiskőrös, Veszprém; 1878: Pápa, Sárvár, Körmen, Kőszeg; 1879: Marcali, Kaposvár, Szigetvár, Siklós, Mohács, Újvidék, Pancsova.” Közben „1856-ban vendégként fellépett

a Nemzeti Színházban, de a fellépés nem eredményezett szerződést.” (CENNER 1975, 9.) A makói színjátszás történetírója szerint Szuper 1868-ban és 1870–71-ben Makón volt színigazgató (BARNA 1928, 42.). 1880-ban Szigetváron lemondott igazgatói posztjáról, és 1881-től a pesti Nemzeti Színház hívására a Várszínház ellenőre és az Országos Színészegyesület helyettes pénztárosa lett.

Rákosi Jenő (Acsád, 1842. november 12. – Budapest, 1929. február 8.) író, drámaíró, újságíró, szerkesztő, színigazgató, a korabeli kulturális élet nagyhatalmú potentátja. 1875-ben ő alapította a Népszínházat, melynek 1881-ig első igazgatója volt.

Evva Lajos (Fegyvernek, 1851. aug. 17. – Budapest, 1912. okt. 12.): színigazgató, fordító. 1875-től a Népszínházban dolgozott, Rákosi Jenő mellett: belső ellenőr, később titkár és dramaturg, majd 1881–1897 között igazgató volt. A Népszínház az ő igazgatósága alatt élte virágkorát. Alapító tagja volt a mai Hevesy Sándor téren 1897-ben megnyílt Magyar Színháznak is.

A kézirat a leltári pecsét (1951. év 8623. sz.) tanúsága szerint 1951-ben került az OSZK Színháztörténeti Tárába a budapesti Operaházból, a Népszínház vaskos anyagának részeként. Ennek előzménye, hogy az 1908-ban csödbement Népszínház épületét (a mai Blaha Lujza téren) a Nemzeti Színház kapta meg a Népszínház könyvtárával együtt (s a Nemzeti ott játszott az épület 1965-ben történt felrobbantásáig).

A 20. század első negyedében a Népszínház könyvtárát szétosztották az Operaház és a Nemzeti Színház között.

Szuper Károly és a Népszínház között nem tudunk kapcsolatáról. Ezért nem tudtuk rekonstruálni a kézirat útját, de alább ismertetjük a két feltételezhető útvonalat:

i) Az első lehetőség, hogy Szuper volt a kézirat első tulajdonosa (vö. a kézirat címlapjának jobb felső sarkában található, már hivatkozott bejegyzéssel: *Szuper Károly könyvtárából*). Logikus lenne, hogy Szuper Károly 1881-es Pestre költözésekor vagy utána Szupertől került a kézirat a Nemzeti Színházba. Így azonban nem tudjuk magyarázni a népszínházi pecséteteket.

ii) Ha Rákosi Jenő és Evva Lajos egyaránt a Népszínházhoz köthető pecsétjei a Szuper Károly tulajdonosi bejegyzésénél korábban kerültek a kéziraatra, akkor elképzelhető, hogy a Népszínház fontolgatta a *Luca széke* bemutatását, ezért leírták vagy megszerezték egy példányát. Elképzelhető, hogy Káldy Gyula (1838–1901) – aki 1862-ben a *Luca széke* aradi előadásához a zenét szerezte, majd 1872-től Budapesten működött a Nemzeti Színháznál és az Operaháznál is – hozta magával a zenét és a kéziratot, s így Katona drámája zenés műként felkelthette a Népszínház érdeklődését, de végül a bemutatóból mégsem lett semmi. A Népszínház soha nem játszotta a *Luca székét* (vö. BERCZELI 1957). Sőt: a kéziraatra sem volt többé szükség, így kerülhetett az Szuper Károlyhoz, valamikor 1880 után, amikor Szuper Pestre költözött, és szoros kapcsolatban állt a Nemzeti Színházzal. Innen logikus lépés, hogy Szuper 1892-ben bekövetkezett halála után a *Luca széke* a Nemzeti Színház könyvtárába kerülhetett (majd onnan az Operaházhoz).

A kézirat gondos, tiszta kézírás, egy kéztől. A számozás levélszámozás, mindig a lap tetején. A 2-es szám a középtől jobbra került, a többi szám a jobb felső sarokban

található. A szerepnevek kiírva, aláhúzva, a felvonások, jelenések és az instrukciók ugyancsak aláhúzással kiemelve. A színházi próba-, ill. előadási folyamatot bizonyítják a szövegen belüli javítások: ezek mind vagy fekete ceruzával, vagy piros és fekete ceruza együttes használatával készültek, jelekkel (kettőskereszt, kereszttel áthúzott kör stb.), technikai, ügyelői megjegyzésekkel (*setét, világos* stb.). A kéziratot azért nem közöljük, mert viszonylag kései. Színháztörténeti szempontból viszont érdekes, mert a *Luca széke* korábbi három kéziratától való eltérései már egy újabb kor közönségének, színházának megváltozott ízlését tükrözik.

Ez a kései példány az 1822-es és az 1841-es kézirathoz hasonlít, de i) a szöveg lényegében egyezik az 1822-essel, ám a másoló sokszor más szót (szinonimát) használt, ill. többször kihagyott (kifelejtett?) kevésbé fontos részeket a szövegből; ii) e kései tisztázatban az 1841-es másolat utólagos javításai is azonosíthatók.

E kézirat a II/11–12. jelenést összevonta, ezért a II. felvonás további – az 1822-essel, illetve az 1841-essel megegyező – jelenetszámai eggyel elcsúsztak. A III. felvonás szövegéből több a húzás rövidíti egy-egy beszélő szövegét. Kissé meghúzta a III/5. jelenetet (a Gróf Jakabnak rövidebben meséli el Rosina hűtlenségét, a Rosina hajdani betegségét pedig teljesen kihagyja). Kevesebb az instrukció.

A szöveg helyesírása alapján a kéziratmásolat a 19. század második feléből, utolsó harmadából való, egyszerre mutat régies és modern írásbeli és helyesírási jegyeket.

A címlap:

LUCZA SZÉKE karácson éjjelén.

vagy

A' SIRBOLT TITKA.

Eredeti színmű 3 Felvonásban. Irta Katona Jozsef.

a' Bánk bán szerzője.

Feltűnő, hogy a címlap helyesírása archaikusabb, mint maga a drámaszöveg. Apostrofot csak a címlapon és az Iv levél szereplistájában használt a másoló, nyilván itt híven követte az előtte fekvő példányt, melyről másolt, de amelyet nem tudtunk azonosítani. Régiesnek tarthatjuk továbbá az *s-t* jelölő hosszú betűt, az *ö/ő* közötti különbségtétel hiányát, de a *d* már modern formájú, a *ts* helyett pedig *cs* betűt használt. A szövegben az igét egybeírta a megelőző igekötővel, a mondatokat nagy betűvel kezdte, az írásjelekre gondosabban ügyelt; az intsrukciókat következetesen / / jelek között hozta, pontos mondatközi és mondatvégi írásjeleket használt. A *-ba/-be* ragokat *-ban/-ben*-re javította.

Az Iv levélen a szereplő *Személyek* neve előtt – egyedül a *Szakács* kivétel – egy X áll. Egyes szerepnevek előtt, a bal margón utólag, fekete ceruzával írt színésznevek láthatók. Az alábbiakban közöljük az Iv levél szereplistáját, az utólag a lap bal oldalára betoldott színésznevekkel együtt. A színészek azonosítását a város, a társulat, az évtized vagy az év hiányában nem vállalhattuk.

SZEMÉLYEK:

	Grof Vérhanti Károly	
	Lázár fia	
	Flottiberg, a' grof ipa	
	Bertalan, házi Orvos	
	Jakab, a' grof öreg szolgája	
	Körtés a' grof mindenesse	
Kovácsné	Ágneska saját	} gyermekei.
Földényi	Mártonka fogadott	
Zoltán	Kulcsár	
Gönczi	Szakács	
Lukácsi	Inas	
Erdély I.	Kocsis	
Soós	Mézes	} parasztok.
Gaál	Bodacs	
Kovács	Tót diák	
Füredi	Czigány.	
Szabóné	Rosina.	
Parasztok. Cselédek.		

Történik: karácsony éjjelén.

A drámaszöveg a 2r levélen kezdődik, a jobb felső sarokban halvány, fekete ceruzás név látható: talán *Csehfi??*

A három közölt drámakézirat
keletkezéstörténete, jellemzése

A' Lutza széke Karátson Éjtszakáján (cenzor: 1822)

A kézirat leírása

A kéziratot két 20. századi félvászon kötés borítja, mely a korábbi, sérült puha papírkötést is tartalmazza, az elején L 12/1 jelzettel; mérete 22,5 × 17,5 cm, 31 számozott levélből áll. A kéziratot nyilván a kötéskor restaurálták, így a kötés előzéklapját követi a korábbi csonka, függőlegesen félbeszakított előzéklap, melynek tehát a jobb széle hiányzik; e csonka lapot utóbb egy keményebb papírlap beragasztásával javította a restaurátor. A csonka lapon a sérült kötéssel egykorú írással: *Lucza széke*, alatta 20. századi ceruzás kézírással (nyilván a restaurátor számára): *ez a lap kell!* Ezen az előzéklapon nincs számozás.

A következő lap a dráma eredeti címlapja, a jobb felső sarokban *Udvarhelyi Miklósé mpr* possessor-bejegyzéssel. A bal felső sarokban egy korábbi jelzet: 4.225. szám, ahol a 4. kék tintaceruzával, a 225. pedig 19. századi barna tintával íródott. E korábbi jelzet alatt, a bal felső sarokban a kézirattal egykorú, halvány (ezért nehezen olvasható) barna tintás tollpróbák vagy más számok, egymás alatt: 96; fejjel lefelé: 36, 90, 38, 92. A kézirat lapjait az idők folyamán többször, eltérő számozással látták el. A lap tetején közepesen könyvtári pecsét nyomott *I*-es, alatta ugyanolyan pecsét nyomott *3I*-es szám látható (amelynek nincs folytatása). Ugyancsak a lap legtetején ceruzás *-I*-szám látható, s ez lapszámozásként, egészen a 61-ig, következetesen végigfut a kéziraton. Közlésünkben a címlapot *I*-es számmal indító, könyvtári, nyomtatott, levélszámozást tüntettük fel szögletes zárójelben, s jeleztük a *recto* és *verso* oldalakat.

A kézirat egyetlen kéz írása.

A másoló személyéről

E kézirat a *Luca széke* legkorábbi fennmaradt, az 1822-es cenzori vizsgálat előtt, még Katona életében, feltételezésünk szerint 1816-ban, Kecskeméten készített szövegének másolata. A kézirat címlapján, a jobb felső sarokban látható *Udvarhelyi Miklósé mpr* felirat az OSZK-ban őrzött több más szövegekön is szerepel. Az autográfiát jelző *mpr* – manu propria: saját kezével – csak a possessori bejegyzés sajátkezőségét jelzi, és nincs köze a szövegekönv kézírásához. Ugyanakkor valószínű, hogy a másoló Udvarhelyi Miklós volt.

A másoló személyére nem tudunk javaslatot tenni, s nem jutottunk biztos eredményre a tekintetben sem, hogy milyen példányról másolhattott.

Udvarhelyi Miklós és Katona József kapcsolata

Udvarhelyi Miklós (Tiszaabád, 1790 – Pest, 1864. jan. 14.), a magyar színház- és operatörténet kiemelkedő alakja, a magyar irodalom történetében is kitüntetett helyet szerzett többek között azzal, hogy 1833. február 15-én Kassán jutalomjátékaul választotta Katona József *Bánk bánját* (s benne Mikhál bán szerepét), kiemelve ezzel a drámát a feledés homályából. Udvarhelyi 1810 körül állt színésznek, debreceni teológiai tanulmányait megszakítva. 1813-ban már a második pesti színtársulat tagja volt, vagyis innen ismerhette Katonát, de mélyebb kapcsolatuk csak a második pesti színtársulat feloszlása után, 1815-ben kezdődött. Ekkor „[e]gy kis csapat, Láng Ádám és Udvarhelyi Miklós vezetése alatt decemberben néhány szekeren, a legnagyobb nyomorban és hidegben elindult Pestről. Ruházatukat még indulás előtt lefoglalták a hitelezők, úgy, hogy igazán rongyosan érkeztek Kecskemétre.” Kecskemét városa támogatta őket, 1815. „december 15-én a városi tanács a játszási engedélyt megadta, sőt színházépítésre is hajlandónak nyilatkozott.” „Az bizonyos, hogy Katona Józseftől játszták a »Borzasztó torony«-t, »Az üstökös csillag«-ot és »Luca széke«-t. Udvarhelyi itt barátkozott meg Katonával, aki neki Bánk-bánját egy délutáni órában atyjának szövőszékére ülve egy kancsó bor mellett felolvasta.” (LISZKA-HAJNÓCZY, 1930, 101–102.) A *Bánk bán* felolvasásáról maga Udvarhelyi számolt be a *Magyar Színházi Lapban*, 1860-ban (26. sz. p. 211.). Udvarhelyi szenvedélyesen gyűjtötte a szövegekönveket,

kotta- és drámaszövegek könyv-gyűjteményének nagy része ma az OSZK-ban található, legtöbbször a jelen kéziratéhoz hasonló possessor bejegyzéssel a címlapon.

A szakirodalom azt feltételezi, hogy Udvarhelyi 1816-ban, kecskeméti tartózkodása alatt Katona több drámáját lemásoltatta, köztük a *Luca székét* is (WALDAPFEL 1930, 248.). A *Luca széke* jelen kéziratán nem szerepel a másolás dátuma, az ugyancsak Udvarhelyi kecskeméti látogatása során másolt *Aubigny Clementiáén* viszont igen (1816. április 20., vö. a dráma kritikai kiadásával kötetünkben). Ennek alapján két feltételezés lehetséges a *Luca széke* jelen kéziratáról: i) ez az Udvarhelyi által 1816-ban másoltatott kézirat, mely ez esetben Katona autográf példányáról készült, s erre került rá 1822. január 19-én Miskolcon a színpadi előadáshoz szükséges cenzori engedély; vagy ii) a kéziratot 1822-ben másolták a cenzori engedélyeztetés céljából az 1816-ban Udvarhelyi által készített másolatról, amely másolat nem maradt ránk. Mindkét esetben úgy gondoljuk, hogy e kézirat szövege áll a legközelebb Katona elveszett autográf példányához, ezért ezt tekintjük alapszövegnek.

A cenzor utasítása

„Az első Jelenés ki hagyása mellett meg engedtetik” a darab előadása – ítéli a cenzor. A felvilágosult cenzort feltehetően a vallás tekintélyét is kikezdő babonás népszokás részletes ismertetése zavarhatta. A kézíraton nincs teljesen kihúzva az első jelenet: úgy véljük, a cenzor elegendőnek látta engedélyén a jelenet kihúztatását megjegyezni, és nem nyúlt bele saját kezével a kéziratba. Az első jelenet számos rövidebb áthúzása és egyéb jele (barna tintás, fekete és piros ceruzás vonalak, fekete és kék ceruzás betoldások) valószínűleg nem a cenzortól, hanem a későbbi előadások rendezőitől, színrevivőitől származik.

A kézirat utólagos javításairól

A drámaszöveg kézírata eredetileg lényegében javítás nélküli tisztázat: közlésünkben ezt tekintettük alapnak és mérvadónak.

A szövegbe az eredeti rögzítése után számos ismeretlen kéz nyúlt bele. A *Luca székét* a 19. században sokszor, sok helyen játszották, a kézirat változtatásai, kihagyásai és betoldásai tehát több színházi próbafolyamat nyomát őrzi (ezeket az *utólag* szóval jeleztük a jegyzetben, lásd alább a szövegeközlésről szóló részt).

Hosszabb húzás az I/1. jelenésben történt, ahol így a kártyázók civakodása csökkent minimálisra, hogy a jelenet két központi információja – a Luca-szék készítése és az úrfi állapota, összefüggésben a gyilkosság említésével – drámai expozícióként működhessen. A dráma további részében ilyen hosszú húzás nincs. Egy piros ceruzás kéz félsorokat, egy-egy sort húzott át. Ezenkívül X alakban áthúzott ceruzás körök és kettőskeresztek láthatók a margókon. A 4v levélen egy kék ceruzás javító kéz nyomai láthatók.

Általánosságban elmondható, hogy az utólagos szövegjavítások legtöbbször a rövidítést célozta, ennek érdekében leginkább a filozófiai, kételkedő, ismeretelméleti, a lélekkel kapcsolatos, tehát elméleti, ontológiai szövegrészeket törölték a szöveget színpadra készítő, ismeretlen praktikus kezek.

A szerepfelsorolás utólagos kiegészítései (Iv)

Az Iv-n látható szerepnevek mellett később írt színésznevek láthatók. A kiegészítések (a szöveggel azonos színű) barna tintával, illetve fekete ceruzával készültek. Mivel a kiegészítéseket elhagytuk a tisztázat szereplistájának közléséből, az alábbiakban hozzuk a teljes Iv levelet, a szögletes zárójelben a tintára vonatkozó megjegyzésekkel:

[Az eredeti szereplista]	[Színésznevek]	[Megjegyzések az utólagos javításokról: fekete ceruza, ill. barna tinta]
Grof Vérhanti	<Nagy> Vandza	[ceruzával]
Rozina, a felesége	Vesitzné	[néhány olvashatatlan, tollal írt betűre ceruzával ráírva]
Lázár a fia	Cz Bartza	Cz [tollal] Bartza [ceruzával]
Flottiberg, a Grof Ipa	<Bart> Kemény	[tollal]
Bertalan, Udvari orvos	<Kemény><Bart> Nagy	<Kemény><Bart> [tollal] Nagy [ceruzával]
Jakab régi hiv szolgája a Grofnak	Kolos Barta	Kolos [tollal] Barta [ceruzával]
Kórtés, a Grof mindenese	Nemeti Sz	Nemeti [ceruzával; alatta tollal: Sz]
Agneska saját } Martonka fogadott } gyermekei	Szeziné Balog	[ceruzával] [ceruzával]
Kultsár } Szakáts } az Udvarban Inas } Kotis }		
Egy Kántaló Toth Deák Mter	Seregi	[ceruzával]
Egy Czigány	Ujvári	[ceruzával]
Bodáts } Mézes } Parasztok	Liptai Károly	[ceruzával] [ceruzával]
Egy szozat		
Töb Cselédek		

A színészneveket nem igen sikerült kötni egyik előadáshoz sem. Az 1822-ben tervbe vett miskolci előadásról semmit sem tudunk. A nevek azonosításakor igyekeztünk az évszámokat összhangba hozni a *Luca széke* vélhető előadásaival, ezért az 1822-es évre (a cenzori bejegyzés évére) és környékére különösen figyeltünk a korszak igen töredékes színészéletrajzaiban. (Ezen belül kiemeltük Székesfehérvárt, ahol 1822. december 22-én és 1823. december 26-án játszották a *Luca széket*. Az 1822. december 27-i kolozsvári előadás színlapját ismerjük, a színészek nem azonosak a jelen kéziratba utólag beírtakkal; lásd a jelen jegyzet függelékét.) A számunkra érdekes időszak meglehetősen hiányos a lexikonok szócikkeiben. Alapvetően két lexikont használtunk: az 1994-ben kiadott *Magyar színházművészeti lexikont* és az 1931-es kiadású, *Magyar színművé-*

szeti lexikont. Az egy kötetes, 1994-es kiadású frissebb, s ezért talán megbízhatóbb, de a négykötetes *Magyar színművészeti lexikon*, a terjedelméből következően jóval részletesebb.

Vandza: Vándza, Wándza, Wántza Mihály (Perecsen, 1781. okt. 12. – Miskolc, 1854). Színházi pályafutása 1810-ben, Kolozsváron indult, Pesten nem játszott. A *Magyar színművészeti lexikon* (IV., 455.) szerint 1817-ben abbahagyta a színészetet, azután csak festészettel, színpadképtervezéssel és drámaírással foglalkozott; ennek alapján nem tudnánk a *Luca széke* előadásához rendelni, de a színháztörténetben felbukkanó egyes adatok arra utalnak, hogy nem teljesen hagyott fel a színészetet.

Cz: Cz[elesztin]: Pergő Celesztin; *Petheő* (Oroszfája, 1784. július 19. – Kolozsvár, 1858. aug. 4.) színész, színigazgató, színpadi szerző. (*Magyar színházművészeti lexikon*, 608.) 1810-ben lett színész, Erdélyben játszott 1824-ig, majd a miskolci színházban lépett fel. A vándorszínház-korszak emblemikus férfiszínésze volt.

Bartza: Barcza/Bartza Károly (?-?), Kilényi Dávid társulatánál volt színész és sűgő 1822-ig (*Magyar színházművészeti lexikon*, 60.) vagy 1824-ig (*A Magyar színművészeti lexikon* I., 123.), így esetleg a pesti Rondella előadásain vagy Kecskeméten 1816-ban játszhatta Lázár szerepét.

Kemény: Kemény János (? 1778 – Nagybánya, 1850. jan. 27.) színész, rövid ideig társigazgató. (*Magyar színházművészeti lexikon*, 371.) Előbb Pesten, majd 1815-től Erdélyben játszott, főképp intrikusokat, majd apaszerepeket.

Barta: i) Bartha János (Eger, 1799. febr. 2. – Pest, 1852. aug. 21.), aki először színházi szabó volt, majd vándorszínész Abday Sándor társulatában, 1837-től a Pesti Magyar Színház tagja. 1820-ban már biztosan játszott (*Magyar színművészeti lexikon* I., 135–136.). Barthat csak a *Luca széke* későbbi előadásával tudnánk kapcsolatba hozni: Abday társulata Esztergomban 1831 és 1836 között három évadban is előadta a művet. Bartha az 1841-es pesti előadáson Vérhantit játszotta; lásd az 1841-es kézirat jegyzeteiben.

ii) A másik (kevésbé valószínű) lehetőség Bartha Mózes fellépése, aki 1820–1834 között Kolozsváron volt színész (*Magyar színművészeti lexikon* I., 136.).

A Bertalant alakító Nagyot aligha tudjuk azonosítani. i) Esetleg Nagy Ferenc színészre és sűgóra gondolhatunk, aki Kolozsváron és a pesti Nemzeti Színháznál is működött, 1839–1845 között öt játékszíni zsebkönyv kiadásában vett részt. (*Magyar színművészeti lexikon* III., 316; *Magyar színházművészeti lexikon*, 537.)

ii) De lehetett Nagy János is (*Magyar színházművészeti lexikon*, 539.), aki már 1806-tól játszott, majd 1807-től a Kolozsvárról kirajzó társulattal Pestre jött. 1815 után Egerben, Miskolcon és Kassán játszott, egészen 1843-ig. Ő is főleg intrikus és apaszerepekben lépett föl.

iii) Fölmerülhet még Nagy Mihály neve is, aki 1812-ben Debrecenben kezdte a pályáját, majd a székesfehérvári, később a kolozsvári társulat tagjaként (már fiatalon is) idősebb karakterszerepeket vállalt. (*Magyar színházművészeti lexikon*, 540.)

Nemeti: Némethy Sándor vagy Ferenc. VÁLI Béla (1887, 457.) listája Némethy Ferencet 1813-ból ismeri. A lexikonban csak Némethi Sándor színész (?-?) szerepel, aki „1819–21-ben újra Kolozsvárott lépett fel. Az új színházhoz azonban nem szerződött le.” (*Magyar színházművészeti lexikon*, 550–551.)

Balog: i) Balog István (1790–1873), ismert színész, színigazgató, drámaíró és fordító is. Balog 1820–1828 között Kolozsváron játszott (*Magyar színművészeti lexikon* I., 108.). „1839-től a Pesti Magyar Színház, majd a Nemzeti Színház tagja. 1854-ben nyugdíjba vonult. 1857-ben ünnepelte 50 éves színészi jubileumát. 1862-ben a Nemzeti Színház pénztárosa volt.” (*Magyar színházművészeti lexikon*, 50.) Balog István nevéhez több Katona Józseffel kapcsolatos adat is fűződik, azt például, hogy Katona játszotta (volna) Hamletet, csak tőle tudjuk (vö. KERÉNYI 1992, 401.).

ii) Nem igen jöhet szóba a Balogh János (? – ?) nevű színész, színigazgató, mert „[h]ebegése miatt csak olyan komikus szerepeket játszott, amelyekben beszédhibája komikumforrásnak minősülhetett.” (*Magyar színházművészeti lexikon*, 52.)

A Cigány alakítója esetleg Ujváry Péter akit VÁLI Béla (1887, 459.) listája 1813-ból tüntet fel, s a *Magyar színművészeti lexikon* (IV., 391.) szerint 1809-ben Pesten a Hacker-szálában játszott.

Nem találtuk nyomát Vesitznének, Kolosnak (ha ez vezetéknev), Szeginének, Sereginnek, Liptainak, Károlynak.

A szövegekészítésről

Átírásunkban megőriztük a kézirat minden jellegzetességét, következetlenségét, ékezet- és írásjelhiányát stb. Ezeket csak abban a szélsőséges esetben emendáltuk (az emendálás tényét mindenkor jelezve a lapalji jegyzetben), ha anélkül nem lett volna érthető a szöveg.

A kézirat végig a *JEL.* rövidítést használja, melynek feloldása *jelenet* vagy *jelenés* lehet. Solt Andor a modern helyesírású kiadásban (KATONA 1959) a *jelenet* szót használja. Közlésünkben azonban a *jelenés* feloldást választottuk. Indokaink: 1. ez volt a korban használatos szó; 2. a címlapon a cenzor is *Az első Jelenés ki hagyása mellett* engedélyezi az előadást; 3. az 1841-es cenzori engedélyezésű kézirat, amely nem rövidít, ugyancsak a *jelenést* használja. Solt Andor kiadása értelemszerűen kiegészítette a jelenetek felsorolt szereplőit, mindenkit feltüntetve, aki megszólalt vagy megjelent a jelenetben, a szerepnevek elé kitette a szükséges névelőt stb. Kritikai közlésünkben e kiegészítéseket nem végeztük el.

Mivel Solt Andor volt az első, aki a dráma 1822-ben cenzúrázott példányát tekintette főszövegnek (KATONA 1959), mindenkor figyeltünk a kézirat és Solt szövegének eltéréseire, s ezeket a lapalji jegyzetekben jeleztük. A szövegeltérések vizsgálatakor természetesen nem vettük figyelembe a helyesírási különbségeket, a kiadásban egységesített szerepneveket, a jelenetek elején a szerepnevek ugyancsak egységesített felsorolását és a nem értelemzavaró vagy módosító ékezethiányokat. A szerepnevek eltéréseit csak a szövegen belül jeleztük, a szavak hiányára vagy többletére, az eltérő alakokra figyeltünk. E jegyzetek mindig a [SOLT:] formával kezdődnek, s megadjuk a Solt-féle kiadás (KATONA 1959) lapszámát is.

A szerzői utasítások jelölése nem teljesen következetes: a kézirat //, /: / és /: / jeleket egyaránt használ, ám, mivel ezek nem értelemzavaróak, ezen nem változtattunk. Az utasítások, csakúgy, mint a szerepnevek a kéziratban aláhúzottak: ezt külön nem jeleztük a jegyzetekben; az aláhúzás helyett az utasításokat dőlt betűvel hoztuk.

A betűhív átírás alól az egyetlen kivétel a hosszú j betű, melyet – külön hangértéke nem lévén szimpla s betűvel írtunk át.

Az egyes szereplők szövegét a másoló általában vagy vesszővel zárja le, vagy nem használ írásjelet: ennek oka valószínűleg az, hogy a szöveget színpadi dialógusként kezeli, tehát nem lezárt mondatok váltakozásaként; e tényből arra következtetünk, hogy a szöveget egy színtársulat valamely tagja, sűgője, tehát színházi ember másolta. A kézirat e sajátosságát megtartottuk. A sorvégi elválasztásjel a legtöbbször hiányzik, ezt nem vettük figyelembe.

A lap alján a másoló következetesen megadja az őrszót, tehát a következő lap folytatását. Közlésünkben ezt értelemszerűen elhagytuk.

A szövegben a megszakítást, szünetet jelző – – jele(ke)t megtartottuk.

A rövid-hosszú ö/ó, ü/ű azonosítása meglehetősen nehéz, mint minden korabeli kéziratnál. Átírásunkban követtük a kézirat látható rövid vagy hosszú ékezetait.

A szerepnevek ingadozásait (*Marton, Martonka, Márton, Mártonka, Körtés, Körtés* stb.) meghagytuk.

A lapalji jegyzetekben közlünk minden javítást, kiegészítést: ezek legtöbbje – csaknem mindegyike – a szövegrögzítés után, valószínűleg a színházi próbafolyamat(ok) során került a papírra. A szövegrögzítés utáni változtatás, javítás tényét mindenkor az *utólag* szóval jelezzük; ilyenkor feltüntetjük a ceruzát vagy tintát, ezek színét, a javítás jellegét, stb. Ha az *utólag* szó nem szerepel a lapalji jegyzetben, akkor a szövegrögzítéssel egyidejű, a másolás közbeni módosításról vagy hibajavításról van szó. Az utólagos áthúzások, javítások tehát nem egyidejűek, valószínűleg több kéztől származnak; így gyakori, hogy egy hosszabb áthúzott szövegen belül további törlések, betoldások, stb. is vannak, a jegyzetekben ezeket is részletesen leírjuk.

Függelék: az 1822. december 27-i kolozsvári előadás színlapja

A *Luca széke* előadásának legkorábbi fennmaradt színlapja (OSZK. Lelt. V.511/1964) az 1822. december 27-i kolozsvári előadásé, amely érzékenyjáteként azonosítja a drámát. Alább közöljük:

12^{dik} Szám.

A' FELSÖBBEK ENGEDELMÉVEL.
Ma Pénteken, December 27^{dik} napján,
A' Nemzeti Játék-Színen
fog elé-adódni

LUTZA SZÉKE
KARÁTSON ÉJSZAKÁJÁN
Érzékeny Játék 3. felvonásban.

Személyek:

Gróf Vérhanti	Udvarhelyi.
Rozina, a' Grófné	S. Borbára.
Lázár, a' Fia	Czelesztin.
Flottiberg, a' Gróf' Ipja	Jantsó.
Bertalan, Udvari Orvas	Kemény.
Jakab, régi hív szolgája a' Grófnak	Göde.
Körtés, a' Gróf' Inspectota [sic!]	Eder [Éder?].
Ágneska, saját	Páliné.
Martonka, fogadott } Gyermekai	Farkas.
Egy Tóth Deák	Páli.
Bordáts, } Parasztok	x x x.
Mézes, }	Molnár.
Több Parasztok és Tselédek	

A szereplő színészeket igyekeztünk azonosítani; a színlapon szereplő nevet kiegészítettük és elláttuk a születés, halálkozás évszámával, ennek alapján megtalálható az életrajz a lexikonokban. További adatokat, részleteket csak akkor adunk meg, ha a lexikonszócikkek tévesek vagy hiányosak.

Udvarhelyi Miklósról lásd a jegyzetet.

S. Borbára: valószínűleg Simény Borbála (Kolozsvár, ?-?)

Czelesztin: Pergő Celesztin; lásd a szereposztáshoz tartozó jegyzetet.

Jantsó (Jancsó) Pál (Gidófalva, 1761 – Kolozsvár, 1845. dec. 2.)

Kemény János (? , 1778 – Nagybánya, 1850. jan. 27.)

Göde István (? , 1801 – Nyárádszereda, 1872. nov. 3.)

Eder: Éder György (Szabadka, 1788 – ?). Bizonytalan azonosítás, 1822-es kolozsvári működésére nincs adat.

Páliné: Pályné Ecsedi (Etsedi) Jozefa (Ilyefalva, 1795 – Kolozsvár, 1827. máj. 24.), Pály Elek felesége

Farkas: talán Farkas Lajos (? , 1800 – 1852. márc. 21.)
Páli: Pály Elek (Pápa, 1797. jan. 20. – Kolozsvár, 1846. márc. 4.)
Molnár: nem tudtuk azonosítani

Lucza széke Karátson' Éjtzakáján (1838)

A kézirat leírása

A kézirat 26 számozott levelet, továbbá egy-egy számozatlan első és hátsó előzéklapot tartalmaz. Mérete: 24 × 20,5 cm. 20. századi kemény papírkötés. A borító bal felső sarkában a jelenleg is érvényes MM 4863 jelzet látható. Az első számozatlan előzéklap rectóján fekete ceruzával a régi könyvtári jelzet: 1870 Qu. Hung (Quart. Hung. 1870). A dráma címlapján (1r) fent középen egy könyvtári pecsét nyomott 26-os szám, melynek nincs folytatása a továbbiakban, a jobb felső sarokban egy könyvtári pecsét nyomott 1-es látható. Ez utóbbi levélszámozásként folytatódik, közlésünkben e paginálást követjük a drámaszövegen belül is. A jobb felső 1-es szám alatt fekete tintával: *Lucza*. A drámacím fölött ismét a jelzet (MM 4863) és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának régi pecsétje: *M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt[ári] Növedék Napló. 1907. év. 60. sz.,* megadva a kéziratári beszerzés idejét; eszerint 1907-ben, a Nemzeti Színház iratanyagával együtt került a kézirat az OSZK-ba. Mellette kék tintával az 1954-es újabb állományrevízió leltári száma: 3973/954.

A kézirat gondos tisztázat, a kevés javítás benne utólagos, talán Futó János társulatának előadásaihoz kapcsolódik (lásd alább). Az OSZK Színháztörténeti Tára katalóguscéduláján a „Futó János könyvtára, kézjeggyével” 20. századi megjegyzés olvasható. Futó társulatára visszatérünk.

A címlap kérdései: a másolás időpontja

A kézirat címlapja (1r) több kérdést is felvet, s ezekre nem tudunk biztos válaszokat adni:

i) A *Lucza széke Karátson' Éjtzakáján* cím kiemelt, díszes betűkkel készült, tehát az íráskép alapján a szöveget másoló kézhez kapcsolni bizonytalan. A drámaszöveg az *éjszaka* szóalakot használja, a címlapon viszont e szó javított alakban olvasható (*Éj<s>szakáján*). A címlap írásképe és a javítás előtti *Éjszakáján* szóalak alapján a másoló Gönczy Sz. Sámuel írhatta a címet is.

ii) Láttuk, a címben az *s*-re írták rá utólag az *t* betűt, vagyis az *Éjszakáján* szót *Éjtzakáján* alakra változtatták. Lehet, hogy az *s-t t*-re javító kéztől ered a cím alatti bejegyzés (*Eredeti Mulattságos vig Játék 3 Felvon Irta: Katona József a' „Bánk bán” írója*). Katona nevét a korai kéziratok *Jósefként* használták (így az általunk közölt másik két *Luca*-szöveg címében is: az 1822-es és az 1841-es cenzori engedélyűben), a *József* forma tehát ugyancsak későbbi. A Katonára mint a *Bánk bán* szerzőjére utalás lehetséges, ugyanakkor kérdéses 1838-ban, mivel Katona főműve még kevésbé volt ismert. A bizonytalanság magyarázatoként idézzük a *Bánk bán* színpadi recepciótörténetének első – 1848. március 15-e előtti – szakaszát (vö. a kritikai kiadással: Orosz 1983, 517–521.):

Kassa, 1833. február 15. ősbemutató, Udvarhelyi Miklós jutalomjátéka; színlapján: „Itt még soha nem adatott nagy Nemzeti Dráma 5 Felvonásban. Szerzette Katona József.”

Kolozsvár, 1834. aug. 30.

Buda, Várszínház, 1835. febr. 27., 1835. dec. 1., 1836. nov. 1.

Debrecen, 1836. okt. 11. (ugyanők: Miskolc, 1836. nov. 29.)

(Már a *Luca széke* másolása, 1838 után: Pest, Nemzeti Színház, 1839. márc. 23.)

Orosz László szerint a *Bánk bán* színházi sikersorozata az 1840-es évek közepén indult, a pesti Nemzeti Színház 1845. november 1-jei bemutatójával: „A Nemzeti Színházban a szabadságharc végéig, nem egészen négy év alatt, 22-szer játszották, több vidéki városban is színre került ezekben az években”. (OROSZ 1983, 519.) Ugyanakkor több jel mutat arra, hogy a *Bánk bán* már korábban ismert volt. A *Luca széke* 1841-es pesti előadásának (március 13-án) színlapja már így azonosítja a szerzőt: *Irta Katona József, a' „BÁNKBÁN” szerzője* (lásd a dráma 1841-es kéziratának jegyzeteit). A *Luca széke* 1841. március 13-i előadásáról az *Athenaeumban* kritikát író Vörösmarty ugyancsak „[a'] Bánkbán' szerzője”-ként említi Katonát, „ki a' magyar közönség előtt olly jó emlékezetben van, e' talán korábbi műve is bizonyítja, hogy benne nagyramehető drámairót veszítettünk el.” (VÖRÖSMARTY ÖM, 16. köt., 1969, 246; a további részleteket lásd az 1841-es kézirat jegyzeteiben.) Ehhez a fent felsorolt három vidéki – a kassai, kolozsvári, debreceni – előadás mellett a három budai, majd egy pesti előadás szolgálhatott alapul. Az 1839-es pesti előadás előtt, 1838-ban tehát Gönczy a *Bánk bán* három budai és négy vidéki bemutatójáról tudhatott.

Továbbra is kérdés azonban, hogy Gönczy milyen kéziratról, milyen céllal, ki(k) nek számára másolta le 1838-ban a darabot.

iii) A kézirat címlapjának jobb felső sarkában látható *Lucza* eredhet a leíró Gönczy kezétől, ő hasonlóképp írta azt a szövegen belül is.

iv) A címlap kolofonja (*Leirta Gönczy Sz. Sámuel, 1838. Martius 27^{én}*) feltehetően Gönczy kézírása. Gönczy Vérhantty nevében is használta az *ÿ* betűt, az igekötőt gyakran egybeírta az utána következő igével, a *Gönczy* névbeli *cz* láthatóan egyezik a szövegben gyakori *Lucza cz*-jével. A nagy *S*, *Sz* betűk viszont nem hasonlítanak a szövegbeliekre, ez azonban esetleg magyarázható a címlap kiemelt jellegével; ezt erősíti az a tény, hogy a dráma utolsó lapján (26v) a jobb alsó sarokban a Gönczy-monogram (GSzS.) hasonló *S*, *Sz* betűket használ.

v) Összefoglalva tehát, Gönczy írhatta a címlap jobb felső sarkának *Lucza*-ját, a *Lucza széke Karátson' Éjszakáján* javítás előtti címét és a lapalji kolofont, 1838. március 27-én.

Gönczyénél kapkodóbb, egyenetlenebb írású, tehát valószínűleg más kéz írta be a műfajra és a szerzőre vonatkozó bejegyzést: *Eredeti Mulattságos vig Játék 3 Felvon Irta: Katona József a' „Bánk bán” írója*. Hogy mikor esett e bejegyzés, nem tudjuk: születhetett közvetlenül a másolat elkészítése után, mivel nem egyértelműen beszúrás, hanem a címlapon szabadon hagyott helyre került. De későbbi kiegészítés is elképzelhető Gönczy eredetileg szellősebb címlapjára. A *Bánk bán* említésének, azaz a bejegyzés idejének pontosabb ismerete a recepciótörténet szempontjából igen fontos lenne.

vi) Gönczy kolofonja fölött, nyilván a kézirat elkészülténél későbbi, autográf possessori bejegyzés: *FutóJános-émp*.

A leíró: Gönczy Sz. Sámuel

Gönczy Sámuel vagy Somát (? – Esztergom, 1870. augusztus 17.) leginkább sűgőként ismeri a színháztörténet. Színészként is működött, de „fátyolozott volt a hangja, ami miatt nem boldogulhatott, erre végleg sűgő maradt” (*Magyar színművészeti lexikon* II., 135.). A 19. századi sűgők fontos színházi mindenek voltak, ők készítették a sűgőkönyveket, szövegekönyveket, részt vettek a jegyárusításban és a színlapok, plakátok készítésében, a színházi zsebkönyvek kiadásában. Gönczy pályájáról 1839-től tudunk, akkor Szegeden volt színész és sűgő (Keszy József igazgatása alatt), ott adta ki a *Játékszíni zsebkönyvet*, 1839-ben (HANKISS–BERCZELI 1961, 326.). További állomásai: 1841-ben Győr, 1842-ben a Dunántúli Színjátszó Társaságban játszott, 1843-ban Kecskemét, Nagykőrös. „1843–1849 között a Nemzeti Színház sűgője. A szabadságharc után ismét a legerősebb társulatok [...] sűgője. Az 1860-as években kisebb együttesek [...] rendezője. [...] Vele egy időben 1846-tól hasonló nevű díszletfestő pályatársa is működött.” (*Magyar színházművészeti lexikon*, 262.).

Életrajzához adalék lehet az általa 1845–1866 között Pesten kiadott, összesen huszonegy *Nemzeti színházi zsebkönyv* (társzerkesztőkkel). E zsebkönyvekben vezetéknevét mindig Gönczyként írta, keresztnévét azonban több formában – Soma, Sámuel, Samu – is használta (HANKISS–BERCZELI 1961, 101–106.).

1839 előtt semmit nem tudunk Gönczyről. Az 1838. márciusi másolás talán korai az 1839. márciusi pesti előadáshoz, ráadásul Gönczy csak 1843-tól működött Pesten.

A szereplista utólagos kiegészítései: Futó János és társulata

A kézirat későbbi tulajdonosának, Futó Jánosnak possessori bejegyzése később került a címlapra: *Futó János-émp.* Futó Jánosról igen keveset tudunk, s Futó és Gönczy esetleges kapcsolata is ismeretlen.

Az 1v-n a szereplista fölött egy 20. századi fekete ceruzás kéz beírta: *Futó János társ[ulata] 1856 után.* E bejegyzést az 1950-es években teheték a kézira, amikor az OSZK Kézirattárának színházi anyaga átkerült az 1949-ben létrehozott Színháztörténeti Tárbá. Ha Futó társulata valóban előadta ezt a változatot, akkor 1856-ban vagy nem sokkal utána még nem a Nemzeti Színházé volt a kézirat, oda csak Futó 1860-as évek eleji halála után kerülhetett, nem tudjuk, milyen úton.

Az 1v-n található szereplistát az utólagos bejegyzések és javítások nélkül közöltük a drámaszöveg élén. Az alábbiakban megadjuk a bejegyzéseket is. Minden szerepnév mellett a bal oldalon egy-egy fekete tintás jel látható: az első kilenc név mellett (*Mártonkával bezárólag*), valamint a *Kántáló Tóth Deák* és *Egy Czigány* mellett egy - jel, a többi mellett: –, egyedül Mézes neve mellett nincs semmilyen jel. A jelek alatt olvashatatlan, halvány, inkább törölni próbált, fekete ceruzás nevek, illetve áthúzások, satírozások, törlések.

A szerepnevek mellett jobbra piros ceruzás, majd attól jobbra fekete ceruzás színésznevek láthatók, alattuk több törlés, radírozás nyoma. A piros ceruzás nevekhez vezet az apró, fekete ceruzás (utólagos) nyíl, végén a *Futó János társ[ulata] 1856 után* megjegyzéssel. Vagyis a piros ceruzás nevek rejthetik a Futó társulat színészeit. A

fekete ceruzás nevekhez egy nyíllal a *műkedv[elők]* megjegyzést tette a Színháztörténeti Tár 20. századi szakembere. A fekete ceruzás neveket, a műkedvelőket nem tudtuk azonosítani.

Az alábbi listában, szögletes zárójelben megpróbáltuk kiegészíteni a pirossal írt neveket, hozzáadva a vélhető születési, halálozási évszámokat is.

A _ / - jel alatt	Szerepek	Piros ceruzával [Futó János társulata]	Fekete ceruzával [Műkedvelők]
	Gróf Vérhantő	Breznai [Breznay Geyza/Géza, 1840–1911]	Boruth
	Rozina a neje	Sz[abó] Krisztina [1827–1909]	Boruthné
	Lázár a Fia	Váradai [Gusztáv?]	Papp
	Flottiberg a Gróf Ipa	<Demjén> Benkő [Sámuel?]	Veszely
<Meg>	Bertalan Udvari Orvos	< > Demjén [Károly, 1830–1872]	Enyingi
	Jakab régi hiv szolgálta	Veszely [?]	<Kovács Károly>
	Körtés a Gróf mindenesse	Békesi [?]	Domján
<B Mes>	Agneska saját Leánya	Miksai Ida [drámai színésznő, színészdinasztia tagja]	Szabó Lenke
	Mártonka, fogadott fia	Homokai [(Kocsis) László, 1838 –1926]	Parvusa
	Kultsár	Füsü [?]	Czabuch
<Futó>	Szakáts	Szabó [?]	
	Inas	Szalmai [Károly?]	
<Mag...>	Kántáló Tóth Deák	Makai [Lajos Béla, 1832–?]	Kovács K
	Egy Czigány	Rátkai [?]	Juhász Lajos
<Galló>	Bodáts	Lokai [(-Lóko) Antal, színpadra lépett: 1852]	Textori
	Mézes		Puchi Pál

Futó János születési helye és ideje ismeretlen, s talán az 1860-as évek elején halt meg. „Színész, színigazgató, szakíró. Pályájáról 1836–1861 között vannak adataink. 1848-ban honvédtüzér volt. Karakter szerepeket játszott, színpadi bűvészműtárványaiért is kedvelték. Az 1850-es években kisebb vándortársulatok igazgatója volt.” (*Magyar színházművészeti lexikon*, 235.) Az 1850-es években több színházi tárgyú írást publikált, 1856-ban „agg színészeink fölsegítését” kezdeményezte (SZINNYEI III., 856–858.; *Magyar színművészeti lexikon* II., 73.). Futó János társulatairól, színészeiről és repertoárjáról ennél többet nem tudnak a színháztörténeti lexikonok, a későbbiek mind Szinnyei idézett anyagát közlik. Így azt sem tudjuk, honnan és milyen úton kerülhetett Futóhoz 1856-ban vagy nem sokkal azelőtt a Gönczy által 1838-ban másolt szövegek. Egy 1861-es színházi zsebkönyv közli Futó János akkori társulatának teljes névsorát. (*Színházi emlékkönyv. A magyar színészet lelkes pártfogóinak ajánlva. Pest, 1861. nyomtatott Herz Jánosnál*; HANKISS – BERCZELI 1961, 0318.):

Futó János igazgatása alatti dráma és népszínmű társulat összes személyzete.

Férfiak

Benkő Sámuel
Demjén Károly
Futó János (igazgató)
Gréfi József
Homokai László
Lokai Antal
Makai Lajos
Megyeri László
Nagy Sándor (sugó)
Szalmi Károly
Veszprémi István
Váradai Gusztáv

Nők

Futóné, Frank Lina
Miksainé
Miksai Ida
Miksai Jozefa
Szabóné
Szatmári Roza
Szaplóczai Ida
Varga Nina [Anna, Demjén Károly
felesége]

Gyermek szereplő: Miksai Emil
Szinház szolgálja: Kováts Guszti

E névsor segítségével próbáltuk azonosítani a *Lucza széke* szereplőlistájában igen nehezen kiolvasható neveket. Az 1861-es állapot csak részben mérvadó, mivel évente biztosan, de sokszor egy-egy éven belül is változtak a társulatok tagjai; ráadásul az 1950-es évekből bejegyzés (*1856 után*) is bizonytalanná teszi a keresést. Mivel Futó János nevét – tegyük hozzá: méltatlanul – alig ismeri a színháztörténet, azt sem csodálhatjuk, hogy társulatának legtöbb tagja szintén kimaradt a *Magyar színművészeti lexikon*, de még inkább, szinte teljesen, a *Magyar színházművészeti lexikon* lapjairól.

Váradai Gusztávot (akinek verseit is közli az 1861-es zsebkönyv), Benkő Sámuel, Szalmi Károlyt nem ismeri a lexikon, de a társulati névsor alapján, kérdőjellel, azonosítottuk Békesi, Veszely, Füsü, Rátkai a társulati névsorban és a lexikonokban sem szerepel.

Az 1830-ban született Demjén Károly játszotta az Orvos szerepét, felesége, Varga Anna 1853-ban lépett először színpadra (*Magyar színművészeti lexikon* I., 336.).

A *Magyar színművészeti lexikon*ban (III., 257.) találunk *Miksai-család* szócikket. A család „több színésztagja tette nevét ismertté a vidéki színészéletben”, a mi szereplőtánkban minden bizonnyal „idősb Miksai apaszínész”-t és feleségét, Miksai Ida „drámai színészt” tudjuk azonosítani, évszámaik hiányoznak. A kissé zavaros szócikkben szerepel még egy Miksai Joódy Czeple Zsuzsanna (1810–1877), aki „negyven évig állt a vidéki színészet szolgálatában”, és valamelyik Miksainak a felesége volt. Őt rejtheti a több Futó-társulat névsorában is szereplő *Miksainé*, mivel az apa színészfeleségét a névsorok *Miksai Idaként* hozzák. Valamelyikük gyermeke volt az 1861-es zsebkönyv gyermek szereplője, az 1850-ben született Miksai Emil (Feliczides), későbbi szerelmes színész. A kiterjedt család többi tagjának születése későbbi, így azok már nem jönnek szóba. A *Magyar színházművészeti lexikon*ban egyikük sem szerepel. Az Ágneskát

játszó színésznő lényegében olvashatatlan vezetéknévét a Futó-társulat zsebkönyvbeli névsorából, a jól olvasható *Ida* alapján azonosítottuk Miksai Idával.

A Szakátsot játszó Szabó névnek több megfejtése is lehet, ezért nem döntöttünk. Szóba jöhet Szabó Mózes (1818–1870), (id.) Szabó Károly (1820–1890), (Bágyoni) Szabó Ödön (1839–1907).

Szabó Krisztina a *Magyar színművészeti lexikon* (IV., 159–160.) szerint 1861–62-ben Futó János társulatában játszott, a zsebkönyv névsorában ő lehet Szabóné, esetleg valamelyik fenti Szabónak a felesége.

A *Magyar színművészeti lexikon* (III., 187–188.) Makai Lajos Béla mellett feleségét, Frank Lenkét (1845–1929) is említi, aki 1861-ben, Futó János társulatánál lépett először színpadra – jöllehet a zsebkönyv nem hozza a nevét. Nyilván férje is ugyanott játszott. Nem tudjuk, hogy Frank Lenke rokonságban volt-e Futó feleségével, Frank Linával.

Az OSZK Színháztörténeti Tára munkatársai az 1861-es zsebkönyv alapján azonosítottak más Futó-előadásokat is. Ugyanaz a 20. századi ceruzás kéz írta be egy másik kéziratba (jelzete MM 4870): *Futó János társ. 1859/60 (61-es zsebkönyv d.n.)*. Ez a kézirat Berényi Antal (1829–1856) *Vak Béla Király* c. drámája, amely „Először adatott Pesten Juniusban 1855”. A szerepekhez néhány név utólag beírva, köztük olyanok, melyek a Futó-társulat listáján és a *Lucza széke* 1838-as kéziratában szerepelnek (Breznay, Homokay, Benk, Sz. Krisztina, Sz. Ida). Egy másik kézirat (jelzete MM 4859) Benkő Kálmán (1824–1890) *Mikulás* című drámájáé (*Eredeti népszínmű 4 szakaszban dalokkal és tánczczal. [...] Zenéjét szerzé: Sárközy Ferencz. 1852^{ben} FutóJánosmp tulajdona; Sárközy Ferenc zeneszerző, 1820–1897*), ahol a beírt színésznevek egy része szintén ismerős a *Lucza széke* 1838-as kéziratából (Benkő, Szabó, Homokay, Demjén, Miksainé, M Ida).

Az 1838-as drámaszöveg rövidítései, változtatásai az 1822-es cenzori datálású kézírathoz képest

Az 1838-as szöveg lényegében javítás nélküli gondos tisztázatot, azt azonban nem tudjuk, hogy a tisztázatot készítő Gönczy kinek a szerkesztett, meghúzott szövegét másolta. Az egyszerűség kedvéért Gönczyt nevét fogjuk emlegetni, azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy semmi alapunk a másolatot készítő Gönczyt a szöveg szerkesztőjének is tekinteni.

Egyes esetekben úgy tűnik, az 1838-as szerkesztő jól értett és értelmezett bizonyos kifejezéseket, amelyeket a korábbi másoló rosszul olvasott vagy írt. A másik két másolatban következetesen *görtsként* használt szót *göts* formában adja: 1822, 1841, I/4.: „megint egy görts”; 1838, I/3.: „megint egy göts”; a II/3. jelenetben az 1838-as másoló a *magáruul* szót, helyesen, *magyarulra* javítja. (A *görts/göts* használatára a lehetséges forrásokról szóló részben visszatérünk.) A szöveg központosítása értelmező jellegű, gondosabb, mint az 1822-es másolatban.

Az 1822-es és az 1838-as kézirat igen fontos részletekben különbözik, s ez indokolta tehette volna a két szöveg párhuzamos közlését. Mivel azonban a szerkezet jelentősen változott, a párhuzamos közlés nehézkessé tette volna az összehasonlítást. Ezért a két kézirat egymáshoz való viszonyának érzékeltetésére az alábbi táblázatban párhuzamosan ismertetjük az egyes jeleneteket:

Fel- vo- nás	<i>A' Lutza széke Karátson' Éjtszakáján (1822-es cenzori engedélyű)</i>	<i>Lucza széke Karátson' Éjtszakáján (1838-ban másolt)</i>
I.	1. Cselédek kártyáznak (hosszabb rész) Körtés a Luca székét faragja Mártonka farag, cselből, tervét elmondja Ágneskának „Gyilkos” kiáltás	1. Cselédek kártyáznak (pár soros rész) Körtés a boszorkány-hiedelemről, s közben a szegény úrfiról Mártonka egyetért, s tervét elmondja Ágnes- kának
	2. Gróf szobájában Jakabbal az úrfiról	
	3. Gróf egyedül: el kell távolítani az úrfit	2. Gróf egyedül: el kell távolítani az úrfit
	4. Lázár, Gróf	3. Lázár, Gróf
	5. Lázár monológja	4. Lázár monológja
	6. Flottiberg, Lázár	5. Flottiberg, Lázár
	7. Jakab csatlakozik: korábbi története a fogadóból	
	8. Lázár rosszul van, Orvos kezeli	6. Lázár rosszul van, Orvos kezeli
	9. A Flottibergéket részben kihallgató Orvos megzsarolja Grótot	7. A Flottibergéket részben kihallgató Orvos megzsarolja Grótot
	10. Orvos monológja	8. Orvos monológja
	11. Gróf parancsot ad Orvos elfogatására	
II.		
1. Orvos a templomon át a kriptába tart	1. Orvos a templomon át a kriptába tart	
2. Körtés a templomban észreveszi az Orvost	2. Körtés a templomban észreveszi az Orvost	
3. Tót Deák, Körtés	3. Tót Deák, Körtés	
4. Cigány	4. Cigány	
5. Cigányt és Tót Deákot elfogja a két Paraszt	5. Cigányt és Tót Deákot elfogja a két Paraszt	
6. Körtés egyedül	6. Körtés egyedül	
7. Körtés, Jakab a helyzetről	7. Körtés, Jakab a helyzetről	

8. Mártonka hazahívja Körtést, de az nem megy	
9. Orvos kijön a kriptából, szökne Rozinával	8. Orvos kijön a kriptából, szökne Rozinával
10. Lázár, Jakab, Körtés a kriptában	9. Lázár, Jakab, Körtés a kriptában
11. Lázár és a Szózat	10. Lázár és a Szózat
12. Lázár a kriptában, Orvos kisegíti Rozinát	11. Lázár a kriptában, Orvos kisegíti Rozinát
13. Orvos és Rozina Lázár agyonlövi az Orvost	12. Orvos és Rozina Lázár agyonlövi az Orvost
14. Jakab lerohan a kriptába	13. Jakab lerohan a kriptába
15. Gróf és mások megtudják	14. Gróf és mások megtudják
III.	
1. Körtés rövid összegzése Rozina életben létéről	1. Körtés rövid összegzése Rozina életben létéről
2. Mártonka Körtéshez Ágneska boszorkányságának hírével	2. Mártonka Körtéshez Ágneska boszorkányságának hírével
3. A lánya miatt kétségbeesett Körtés eleve tervezte a házasságot Mártonkával	3. A lánya miatt kétségbeesett Körtés eleve tervezte a házasságot Mártonkával
4. Ágneska kétségbeesik	4. Ágneska kétségbeesik
5. Gróf Jakabnak Rozina hűtlenségéről	
6. Gróf nem bocsát meg Rozinának Flottiberg elmenni készül Rozinával	5. Gróf nem bocsát meg Rozinának Flottiberg elmenni készül Rozinával
7. A parasztok látni akarják Rozinát	6. A parasztok látni akarják Rozinát
8. Flottiberg, Lázár, Rozina, Gróf	
9. Ágneska híre: a grófnő ártatlan	7. Ágneska híre: a grófnő ártatlan
10. Orvos szolgájának, Dienesnek haldoklás közbeni vallomása tisztázza Rozinát	8. Ágneska története tisztázza Rozinát, kint lövés
11. Megoldás: Mártonka kikapta a Gróf kezéből a pisztolyt Ágneska nem boszorkány	9. Megoldás: Mártonka kikapta a Gróf kezéből a pisztolyt Ágneska nem boszorkány

Gönczy 1838-as másolata csaknem egyharmadával rövidebb, mint a dráma 1822-es cenzori bejegyzésű, legkorábbi kézírata. Az 1838-as kézirat rövidítései azonban nem egyszerűen kurtább – s már ezért is feszebb – drámát, hanem megváltozott dramaturgiát eredményeznek. A szerkesztő csaknem minden jelenetben rövidített: egyrészt elhagyta az ismétlődő, információt nem hordozó dialógusrészeket, másrészt egyes jelenetek felcserélésével logikusabbá tette az események időrendjét. Felmerül a kérdés: mennyi köze van az 1838-as kézirat rövidítéseinek az 1822-es datálású szöveg utólagos húzásaihoz? A válasz: Gönczy másolata nem vezethető vissza az 1822-es szöveg utólagos javításaira. Az egyetlen, valószínűleg véletlen egybeesés a nyitó jelenet (cenzori utasítással is kapcsolatos) utólagos meghúzása, amely egyezik a kártyás jelenet 1838-as kihagyásaival.

Az alábbiakban áttekintjük az 1822-es szöveghez képest történt leglényegesebb változtatásokat.

Az ismeretlen szerkesztő az első felvonásba nyúlt bele a legradikálisabban. A hosszú nyitó jelenet életképéből csupán a drámát felütésszerűen indító kártyaszituáció jelzését hagyta meg, azt is a háttérben. A kártyázó mellékalakok nem szólalnak meg, az ő szövegüket a drámában fontos szerepet betöltő Ágneska mondja el („Adutt! / *vetnek reá* :/ Makkot! / : *vetnek reá* :/ tronfot! ahá! milyen szépen kijött a Makk Csákó.”). A nyitó jelenetben ezen túl csak Körtés Lucaszék-készítéséről és Mártonka Lucaszék-cseléről esik szó – vagyis a kezdőképben a cselekmény és a dramaturgia szempontjából összefüggő, és már itt két irányban induló kulcsmozzanat hangsúlyos indítását nem zavarja fölösleges párbeszéd.

Gönczy kihagyta az 1822-es szöveg első felvonásának 2., 7, 11. jelenetét. E húzások nagyon is indokoltak, mert ezáltal az 1838-as változat a Lázár-szál indítását az I. felvonás első öt jelenetébe sűríti, tömörítve, feszes dramaturgiával építkezve, az információkat gondosan és gazdaságosan adagolva. Az 1822-es I/2. jelenetében Jakab fölöslegesen ecseteli a Grófnak Lázár furcsa viselkedését, mert azt a nézők csakhamar láthatják a színpadon, s utóbbi ráadásul jóval hatásosabb és színszerűbb, mint a narráció. Gönczynél az I/2. kihagyása következtében, a nyitó jelenet végén az úrfiról való híradást rögtön követi a Gróf saját aggodalma fia miatt, s ugyane rövid szövegben elhangzik a Rozina név is. A szerkesztő ezután szembesíti Lázárt és a Gróft, s beszélgetésükben kezdenek összeállni a korábbi információk, majd Lázár rövid magányos jelenete öszszegzi ismereteinket. A Lázár-szituáció kiépítését az I/5. jelenet teszi teljessé Lázár és Flottiberg hosszabb dialógusával, melybe Gönczy beillesztette a Jakabbal folytatott, s az 1822-es szövegben csak később következő párbeszédet is; azokat tehát nem aprózza el, hanem egyszer és egyszerre juttatja el a nézőhöz a fontos információkat. Ezután Lázár rosszullevélével egyrészt felpörgeti a cselekményt, másrészt – s ez még fontosabb – színre hozza az Orvost.

Kimaradt az 1822-es szöveg teljes I/7. jelenete, vagyis Jakab leleplező története a kocsmában az Orvos részegen fecsegő inasának szavairól: ezzel a néző nem avatódik be a cselekmény krimi szálába, így végigizgulhatja Rozina, az Orvos és a Gróf háromszögtörténetének fordulatait. A kihagyással Gönczy egyszersmind kiküszöbölte a

jelenet megdöccent logikáját, vagyis azt, hogy miért tartotta Jakab magában a fontos információt hat (vagy öt) hónapon át.

Hogy bűnügy van, azt az 1838-as szöveg I/7. jelenetéből tudhatja meg a néző. A „gasságot a Kakas is ki vakarja” – figyelmeztet az Orvos maga, s így Jakab leleplező elbeszélésének elhagyását nem egyszerű tartalmi, hanem logikai megfontolás indokolja: „Az előbb hozzám jött a szolgám Dienes és azt adja tudtamra, hogy az öreg, fiad, és Jakab igen titkoson beszélnek egy mással, énis tehát mindjárt jöttem és az ajtónál szerentsém volt egy Czikkelyt életed históriájából hallani, azon törekszenek, hogy miképpen tanulhassák ki a gyilkosságnak valóságát”. Ezzel az utalással a néző számára bizonyossá lesz egy valamikori gyilkosság, sőt talán kettős gyilkosság ténye: „Nem akarok többé gaz dolgokon bibelödni, tsak kettőt követtem életembe, Juliánán és Feleségeden az utolsóért ad ki a jutalmat.” A krimivel kapcsolatos információkat közlő Orvos zsaroló pozíciójából nyilvánvaló, hogy ő és a Gróf valaha szövetkeztek egy bűn elkövetésére – ehhez elég az Orvos felvonást záró, rövid monológja arról, hogy semmitől sem riad vissza (egyelőre ismeretlen) célja elérése érdekében. (Valamennyi idézet: 1838: I/7.)

Az 1822-es szöveg első felvonásának zárójelenete (1822: I/11.), az Orvos elfogatásáról döntő Gróf monológja ehhez képest fölösleges, ezért Gönczy el is hagyta.

A II. felvonásban jóval kevesebb a változtatás. Általában a szövegek, dialógusok rövidítése, s ezáltal feszesebbé tétele jellemző. A szerkesztő megtartotta a Cigány és a Tót Deák bohózzati jelenetsorát (II/3–4–5.): láthatóan szükségesnek tartotta egyrészt a félreértést e templomi jelenetben, másrészt késleltetni akart, még hozzá bohózzati betéttel. A II/5. jelenetet (a Tót Deák és a Cigány letartóztatását) lerövidítette. Két rövid jeleneten is változtatott (II/8–9.): Gönczynél Mártonka ekkor még nem hívja haza Körtést, ehelyett előbbre került az Orvos rövid monológja (1838: II/8.), a II/9. jelenetben pedig Jakab már a kriptába vezeti Lázárt. A krimiszáלבól az Orvos a kriptában további részleteket fed fel: „A Férjed ha tudni akard azért akart meg öletni, mivel Juliánával való történetének általad lett felfedezéséből származott bosszuját hivségtelenséged öregbitette, melyet hat hólnappal ez előtt egy esmeretlen Katona tisztel kovettél el” (II/13.). Ez az információ szó szerint egyezik az 1822-es kéziratbelivel, itt azonban csak tömörítve, utalás szintjén értesülünk a bonyolult történetről – a korabeli nézőnek tehát elég fürgének, tapasztaltnak kellett lennie az egyetlen összetett mondat azonnali dekódolásához: a Gróf maga követett vagy akart elkövetni hűtlenséget bizonyos Juliánával (akinek nevét – ha résen voltunk – már korábban hallottuk egyszer, egy valószínű gyilkossággal összefüggésben, áldozatként), a hűtlenséget Rozina felfedezte, s ezért a Gróf bosszút forralt, s bosszúját szította Rozina feltételezett hűtlensége is. (Közlésünkben, s fenti táblázatunkban is korrigáltuk az 1838-as kézirat téves számozását, ahol a 10. után a 12. jelenéssel folytatódik a szöveg.)

A III. felvonás első négy jelenete követi az 1822-es szöveget, a felvonás további részéből azonban ismét jó dramaturgiai érzéssel húzott az ismeretlen szerkesztő. Teljesen kihagyta az 1822-es szöveg III/5. jelenését, ahol Jakab „eljátssza” Rozinát az érzékenyülő Grófnak: e jelenet ugyanis megállította a drámai történetét, ráadásul egy érzékeny jelenetet színezett át – talán a szerzői szándék ellenére – bohózzati elemmel. Ugyancsak kimaradt az 1822-es kézirat III/8. jelenése, amely a Gróf eluta-

sító magatartását, Lázár kétségbeesését, Flottiberg igyekezetét mutatta be, de ez az ismétlés megakasztotta volna az 1838-as változatban szerencsésen felgyorsuló drámai történetet. Az 1838-as szöveg III/5. jelenetében ugyanis már szembesült Rozina és a magát megcsaltnak tudó Gróf, fölösleges lett volna még egyszer bemutatni a hasonló attitűdjüket. A gyorsítást a drámát záró jelenetek rövidege is szolgálja. A III/5. jelenet utáni jelenetben a falu népe érkezik asszonya üdvözlésére, és e ponton robban be Ágneska és Mártonka a Grófnő ártatlanságának hírével: Ágneska a haldokló Dienes vallomását meséli a hat hónappal korábbi látogatásról, amikor Flottiberg Vilhelm kereste volna Rozinát, a testvérét. Ezzel nyilvánvalóvá lesz a krimiszálon belül, hogy a Gróf oktanul volt féltékeny, megbizonyosodunk arról, hogy Rozinát hamisan vádolta hűtlenséggel. Ezután iktatja be az 1838-as szerkesztő a rövid késleltető jelenetet a színpalak mögött eldördülő lövéssel (III/8.). A zárójelenetből kellő hirtelenséggel, azaz meglepetésként tudjuk meg, hogy Rozina bizonyított ártatlansága mellett még a Gróf is életben maradt, s semmi akadálya a szerencsés végkifejletnek. Lényegében az 1838-as változat sem javít a Gróf megíratlan figuráján.

Egy bizonyítatlan hipotézis

Az 1838-as kézirat igen szükséztudóan és apránként adagolja az Orvos és a Gróf gyilkos szándékát, s majdnem gyilkos tetteit. Az nem is derül ki, hogy ki volt Juliánna, a ket-tős merény másik célja vagy áldozata; a kézirat szerkesztője ezt nyilván nem tartotta dramaturgiailag érdekesnek vagy fontosnak. Elegendő, ha Rozina ártatlanságáról megbizonyosodhatunk.

A 19. század eleji drámák közös jellemzője a bőbeszédűség, az okkal vagy ok nélkül nehéz felfogásúnak tétélezett nézők tájékoztatása hosszabb narrációval, a dráma feszességének, jó ritmusának feláldozásával. Ezt részben magyarázza a fejletlen színpadi körülmények közötti kezdetleges színészi utalásrendszer, a többértelműség színpadi jelrendszerének hiánya. A kései Katona-drámák közül a *Jeruzsálem pusztulása* és a *Bánk bán* éles ellentétben áll az említett bőbeszédűséggel; e drámák szinte elvárják a nézőtől, hogy – a nézőtérén nem lehetséges „visszalapozás” nélkül – összeillessze a feszes dramaturgiai logika minden, egy-egy pillanatra fölmerülő, ám fontos elemét.

A kihagyások, húzások eredményeképp a *Lucza széke* 1838-as, lerövidített kézírata már hasonlóan feszes drámát eredményezett, és minden szóra ügyelő, „szemfüles” nézőt kívánt. Az 1838-as szövegváltozat feltűnően sűrű dramaturgiája igen nehezzé tehetette az előadást, melyben sok színi és gesztusutalás lehetett szükséges a cselekmény megértéséhez. A *Bánk bánnal* ellentétben azonban a *Luca széke* nem a tragikum, az összetett emberi szituációk irányában mélyített a sűrítéssel, hanem a krimi izgalmá felé – s ezzel új színjátéktípussal próbálkozott az ismeretlen szerkesztő.

Mindennek alapján megkockáztatunk egy hipotézist. A szükséztudóság, a dialógusokból vagy még inkább azok sejtéseiből kibontandó összefüggések, az előzményekre, a történésre és a figurákra egy-egy mondatos, mellékesnek tűnő, de a megértéshez elengedhetetlen utalások a *Bánk bán* dramaturgiájára emlékeztetnek. Ha ezt a semmivel sem (legfeljebb a sűrítés foka alapján, közvetetten) bizonyítható feltevést elfogadnánk, akkor Katona saját, későbbi *Luca*-átdolgozását kellene feltételeznünk, hiszen az 1810-

es évek közepétől figyelhetjük meg az efféle dramaturgiát. Ekkor tehát – ismétlem, minden alap nélkül – azt feltételezhetjük, hogy 1815 körül/után Katona átdolgozta, feszebbé tette az 1812-ben készült *Luca székét*, s ez a kézirat juthatott Gönczy Sz. Sámuel vagy környezete kezébe jó két évtizeddel később.

A szövegközlésről

A kéziratot láthatóan több előadáshoz is használták, a színre vitellel kapcsolatos későbbi javításoknál mindig feltüntettük a változtatás *utólagos* voltát; ahol e szó nincs, ott Gönczy, illetve az előtte fekvő eredeti kézirat javításait látjuk.

Sokszor rövidített a szerepnév: AGNESK, MARTONK. Nem láttuk értelmét emendálni, meghagytuk a kézirat eredeti formáját. Az instrukciókat nyitó / vagy /: jel általában lemarad, a záró / vagy :/ inkább megvan. Nem emendáltuk, mert a dőlt betű magában is jelzi az utasítást.

Az ő jelölésére két pont közötti függőleges vonalat (ékezetet) használ a kézirat, ezt ő-ként hoztuk. Ahol szükséges, hosszú ó-t is használ. A kézírás sajátossága, hogy a hosszú ékezetek is pontszerűek.

Lucza széke (1841)

A kézirat leírása

A kézirat jelzete N. Sz. L. 12; a Nemzeti Színház könyvtárából került az OSZK Kézirattárába, majd a Színháztörténeti Táriba. Mérete: 24,5×20 cm. 20. századi szürkés papírkötés borítja, a bal felső sarokba ragasztott fehér papíron: L 12. E kötésen belül megőrizték a korábbi, sárgás-barnás keménypapír kötést, melynek bal sarkában később ragasztott L 12 jelzet áll. Az eredeti hátsó, kék előzékpapíron, a kemény borító belsején utólagos, fekete ceruzás jegyzetek.

A sárgás-barnás borító közepén egy, az eredeti kézitról kivágott, ráragasztott címke:

225.

Lucza széke.

Drama 3 felvon.

Katona Józseftől

E címkén, majd a következő lapon is pecsét: *Nemzeti Színházi Könyvtár.*

A címlapon, majd a drámaszöveg kezdete fölött, a 2r levélen is Fánccsy Lajos bejegyzése a dráma 1841. január 30-i cenzúrára küldéséről: *Királyi Censurára küldetett. Pest. Jan. 30^{án} 1841 Fánccsy rendező.* A címlap alsó részén ennek megfelelően ott a cenzori engedély: *A' Játékszini elő-adás meg-engettetik, a' kitörülteknek el-h[agyás]ja mellet. Budán Februarius 23^{kán} 1841. Gróf Pongrácz János, M. K. Helytartói Tanatsos.* (Az *el-hagyása* szó *agyás* része a kötésbe került.) A dráma címlapján, utólag, könyvtári pecsétnyomatként a 33 lapszám látható, fölötte középen ugyancsak pecsétnyomott 1-es szám. A további lapokon a pecsétnyomott levélszámozás folytatódik, a 2-es szám a recto jobb felső sarkában, az összes többi fent középen található.

A drámaszöveg a 2r levélen kezdődik, a szöveg fölött Fánccsy megismétli: *Királyi Censurára küldetett. Pest. Jan. 30^{án} 1841 Fánccsy.* Alatta egykorú pecsét *Pest Vármege tulajdona* szöveggel.

A szövegek közlésben nem hoztuk a *Személyek* listája (1v) utólagos javításait, betoldásait, melyeket alább közlünk:

		Személyek.	
1	1. Vérhanti Gróf		4
<2>	2. Lázár, a' fia		
<1>	3. Flottiberg, a' grof ipa		2
<2>	4. Rosina		3 [Barna tintás javítás.]
<4>	5. Orvos		5
<2>	6. Körtés, a' Gróf mindenese		6
<1>	7. Mártonka; fogadott	} gyermekei.	<7>
<2>	8. Agnes, – saját		<1>

9. Jakab
 10. Kotsis
 11. Inas
 12. Mézes }
 13. Bodacs } parasztok
 <2>
 <2> 14. Tót deák
 <1> 15. Czigány
 <1> 16. Kulcsár [A *Kulcsár* és a *Szakács* szerepét láthatóan utólag szúrták be a szereplistára]
 Parasztok, Asszonyok.
 <1> 17. Szakács

A szerepek eredeti sorszámait utáni pont minden esetben tintával egy X jellel áthúzva. A lap bal szélén álló számok ceruzásak, függőleges hullámvonallal áthúzva. Az egyes szerepnevek melletti számok ugyancsak ceruzásak.

A cenzor

Gróf Pongrácz János, császári és királyi kamarás, helytartótanácsos 1841-ben színházi cenzor volt, Teleki László *Kegyencének* játékszíni előadását is ő hagyta jóvá, némi kihagyásokkal, Budán, 1841. május 11-én (*Magyar színművészeti lexikon* II., 394.). A *Luca széke* előadását „a kitörülteknek elhagyása mellett” engedélyezte. A kéziratban, a sok későbbi javítás, húzás következtében bizonytalan a cenzori törlések azonosítása, valószínű, hogy a címlapon lévővel azonos feketés-barnás színű tintás vonalak származnak Pongrácz kezétől; ezt cenzori áthúzásként jeleztük a jegyzetekben, de ott már nem utalunk az azonosítás bizonytalanságára. A feltételezett cenzori törlésekből következtethetünk a könyvvizsgáló összetett szempontjaira: láthatóan népnevelési szándékkal törölte a durvább szavakat, szitkokat, babonás hiedelmeket, továbbá ideológiai okokból Lázár ismeretelméleti fejtegetéseit, kételyeit a test és lélek viszonyával kapcsolatban.

A másoló kezek

A drámaszöveg egy kéz írása, de további kezek nyoma ismerhető fel a kéziratban:

- i) A cenzor feltételezhető húzásai feketés-barnás színű tintával (l. fent).
- ii) Egy kéztől származik az eredeti kemény borító címkéje és a címlap (1r).
- iii) A *Személyek* felsorolása (1v) egy további kéztől való. A kemény borító, a címlap és a *Személyek* valószínűleg a szöveg másolásával azonos keletkezésű.
- iv) Ugyancsak 1841-ből való a hátsó kék előzéklap jobb felső sarkában egy nehezen író (reszkető?) kéz bejegyzése: *Keresztessy 13ik Marz 841 esz.*

E bejegyző minden bizonnyal Keresztessy Ambrus, aki 1840–42-ben a pesti Nemzeti Színház sűgője volt. Szinnyei annyit jegyzett fel még az életéről, hogy „1848-ban Győrött tartózkodott és beszédeivel lelkesíté a fiatalságot; 1858-ban Csornán lakott. A *Győri Közlönybe* [...] írt Csornáról leveleket. Kiadta a *Nemzeti színházi Zsebkönyvet* 1841-re, 1842-re és 1843-ra Pesten (Gillyén Sándorral).” (SZINNYEI 1899, VI., 77–78.) A három

pesti zsebkönyvről HANKISS–BERCZELI is tud (1961, 100.), sőt felsorol három korábbi is (társzerkesztőkkel): Miskolcon az 1836. évre (HANKISS–BERCZELI 1961, 236.), Kassán 1838-ra (HANKISS–BERCZELI 1961, 178.), Pécssett 1840-re. E kiadások alapján annyit biztosan tudunk Keresztessy életéről, hogy 1836-ban a miskolci, 1838-ban a kassai, 1840-ben a pécsi, 1841–43-ban a pesti (nemzeti színházi) társulat sűgőja volt.

Az írásképe alapján nem Keresztessy írta le a drámaszöveget, az csak a cenzori engedélyeztetés után juthatott el hozzá. A kézirat 21r levelének jobb felső sarkába tett ceruzás bejegyzés: *Felvon. cseng.* azonban valószínűleg Keresztessy kezétől való.

v) A 26. levél egy utólag betoldott világoskék lap, rajta a 26r-en egy újabb kéz írása, a 26v üres. A 25v alján az *Őrszó – feslett Asszony* – a 27r levélen ismétlődik, a szöveg tehát ott folytatódott, ezért a drámaszöveg közlésében eltekintettünk a betoldott 26. számú laptól. A 26r kézírása több évtizeddel későbbi, mint a drámaszövegé, valószínűleg a 19. század második feléből való. E kéztől származhatnak a kézirat erős vonalú, sötét vagy fekete tintás javításai is. A 26r szövege a III/5. jelenés zavaros és nehezen követhető javításainak tisztázataát tartalmazó változat. Ebben is vannak apró javítások, melyeket alábbi átírásunkban jelzünk is; a „” jelek a ma használatos gondolatjel megfelelői. A betoldott kék levél szövege [26r]:

JAKAB

Azomban iránta, mégis igazságtalan volt.

GRÓF

Jobbágy! <ezt> uradnak szemében

JAKAB

Engedj meg – hirtelenkedtem.

GRÓF

Azomban tudd meg öreg, hogy nem ok nélkül tör<tén>ténik el üzetése – mert Rosina egy erkölcstelen, hitszegő aszszony volt.

JAKAB

Óh uram –

GRÓF

Hat holnappal ez előtt, midőn egy hajnalon Kilépnék háló szobámból – elömbé lépe Bertalan, és az ablakhoz szölitott, és akkor láttam – ördög és halál! becsületem gyilkosát.

JAKAB

reszketek

GRÓF

Éppen akkor jött ki az ajtón „mely feleségem háló szobájában visz” egy Katona tiszt. lova kívül az utcán kötve volt – én mint örült rohantam le a lépcsőkön! de midőn le értem – már fel vágta magát lovára! és el nyargala.

JAKAB

még ez eddig mind csak gyanú –

GRÓF

Gyanu? ördög és halál! gyanu? dühösségembe senkit nem ismerve, rohantam föl a lépcsőkön – az Orvos szolgáljával találkoztam – kitől kérdezém, ha nem ismerné azon

tisztet? – ő azt felelé hogy nem: hanem a Grófné szobájából látta ki jönni, és hogy neki egy marok pénzt adott, csak hogy senkinek ne szóljon.

JAKAB

Erre nem valék el készülve.

vi) A kéziratban lévő utólagos javítások az 1841-es és talán valamely későbbi színelőadáshoz kötődnek. Fekete ceruzás, barna, illetve fekete tintás javítások, betoldások láthatók, a lapalji jegyzetekben ezeket is feltüntetjük. A ceruza jól felismerhető, de a sötétbarna és a fekete tinta színe a papírlapon nehezen elkülöníthető, ráadásul a frissen kalamárisba mártott (sötétebb) és a kifogyóban lévő (tehát világosabb) tollal írt betű tintaszíne is eltérő. Az egyes íróeszközökhöz tartozó kezeket, csakúgy mint ezek sorrendjét nem tudtuk rekonstruálni.

vii) A kéziratban fel-feltűnik egy, a fent említettekénél is későbbi javítás: egy *halvány* fekete ceruzás kéz, mely a 19. század második-harmadik harmadának írásképét mutatja. Kapkodó és igen elhalványult szövegeinek egy része olvashatatlan: e bejegyzéseket a lapalji jegyzetben a *halvány fekete ceruza* megjegyzéssel különítettük el. E halvány ceruzás kéz jegyzései a 29v, 30r, 31r, 32v, 33r, 33v leveleken láthatók, továbbá ugyanettől származik két, részben olvashatatlan bejegyzés a hátsó kék előzéklapon:

A bal felső részen: *Vas-12-aj[?]-8*

Az előzéklap közepén, feltehetőleg a 33v levél zárlatának javítása, Körtés dráamazárása helyetti részként olvasható:

hol is van – e szeket mint dragakintset ugy fogjuk őrizni = minden év karats[ony] napján a' mélt. grof ált[al] leszend fel viragz szoljon <had emle> hagyva emlékül ugy mint

jövő maradéknakis, hogy a Luca széket mindenkor tiszteletbe tartsa a' nemzedék – az ki assz rek Eljen – eljen

Kar rend

Tartsa

Ugyane lapon, kissé lejjebb:

nem is azt szabad nalad nélkül lenni <csak melletted>

Bubanat fejem ha tudnám len

adta bé

bar ha minden

*A sűgópéldány utólagos törlései, javításai
az 1822-es cenzori datálású kézírathoz képest*

A kézirat általunk közölt szövegének utólagos javításait csak a lapalji jegyzetekben jeleztük. A jelenetbeosztás és a szöveg lényegi része megegyezik a dráma 1822-es szövegével; csupán néhány szavas, jelentéktelen eltérések vannak. A legnagyobbnak értékelhető a különbség a III/10. jelenetben, ahol Ágneska az 1822-es kéziratbelinél rövidebben idézi Dienes vallomását, mely Rosina ártatlanságát bizonyítja.

A kézirat ugyanakkor ránézésre is javításokkal, húzásokkal, át- és fölírásokkal tele, mivel az 1841-es előadás (és talán egy vagy több későbbi bemutató) próbafolyamata

során sok szövegrészt kihúzott, néhányat pedig megváltoztatott a rendező. A húzások általában a cselekmény pergését segítik elő, a rendező igyekezett elhagyni a fölösleges ismétléseket és a túlzottan érzelmes dialógusrészeket, e törlések azonban rövidebbek és jóval kevésbé radikálisak, mint az 1838-as Gönczy-féle szövegben. Az 1841-es változatban a törléseken túl számos javítás, felülírás van: itt általában Katona poétikusabb megfogalmazásait cserélték hétköznapibb szavakra, kollokvialis kifejezésekre – vagyis a kor beszélt nyelvéhez igazították. A cenzori ítélet többször is egybeesett a rendezői szándékkal, mert a cenzort az ideológia, a gyakorlatias rendezőt pedig a színi hatás szempontjából zavarhatták a lélekkel és a túlvilággal kapcsolatos bizonytalanságról, a lét és nemlét viszonyáról szóló magánbeszéd.

Az alábbi áttekintésben, nem figyelve az apróbb, néhány szavas vagy egy-egy mondatos törlésekre, csak a hosszabb húzásokat vizsgáltuk.

Az I/1. jelenés rövidíti ugyan a kártyások dialógusait, de még mindig zavaróan sokat hagy meg belőlük, ezért a néző számára a kártyás életképből nem emelkedik ki a Luca székéről szóló párbeszéd dramaturgiai jelentősége. Kimarad az I. felvonás zárójelenete, melyben a Gróf – új információt nem nyújtva – elrendeli az Orvos elfogatását. A II. felvonásba erősebben belenyúlt a rendező: elhagyta az Orvos kriptán kívüli két jelenetét (II/2, 9.), továbbá a két zárójelenetet (II/14–15.), melyek pusztán a szereplők reakcióit mutatják a lövésre, illetve Rosina életben létére.

Ezekon túl a II. felvonásban több apró törlés és sok kollokvialis átírás van, ezek azonban a lényegét nem érintik. A rendező láthatóan a III. felvonásra akarta felgyorsítani az eseményeket, ezért azt erősen meghúzta, különösen a túl érzelmes részeket és az ismétlődő üresjáratokat. A leghatározottabb a rövidítő szándék a Grófnak Rosinát eljárszó Jakab jelenetrészében: e jelenetet teljesen elhagyja, s helyette a betoldott 26. lapon rövid párbeszédben a Gróf feleségének vélt hűtlenségéről szóló beszámolóját adja. A Gróf és Rosina könnyes emlékezése szintén rövidített, a hajdani betegségről szóló rész teljes egészében kimarad. Mindezek következtében a III. felvonás jelentősen megrövidül, s így gyorsan eljut a szerencsés befejezésig.

E sűgópéldány előadásai

Az 1841. január 30-án a cenzúrára küldött szöveg előadását 1841. február 23-án engedélyezte Gróf Pongrácz János cenzor Budán. A pesti bemutatót 1841. március 3-ára tervezték, el is készült a színlapja, az előadásra azonban nem került sor, helyette 1841. március 13-án, szombaton játszotta először a pesti Nemzeti Színház. Keresztessy Ambrus bejegyzése ez utóbbi előadásra vonatkozik. Az eredetileg 1841. március 3-ára tervezett, de elmaradt előadásnak megvan a színlapja (OSZK Színháztörténeti Tára); az egyik példányon egy 20. századi pecsét (*Darabváltás*) és egy ugyancsak 20. századi, piros ceruzás megjegyzés (*Színre került: A pajzán ifjú (Pintér szerint)*), valamint egy piros ceruzás áthúzás is jelzi, hogy az előadás elmaradt. Alább közöljük e színlapot, elhagyva a 20. századi bejegyzéseket:

Pest, Szerdán,
Bérlet

Nemzeti színház

Martius 3-kán, 1841.
259 szám.

E' SZINEN ELŐSZÖR:

LUCZA SZÉKE.

Eredeti drama 3 felvoná-ban, Irta Katona József, a' „BÁNKBÁN” szerzője

Személyek:

Vérhanti, Gróf	Bartha ur.
Lázár, fija	Fáncsy ur.
Flottiberg' a' Gróf ipa	Udvarhelyi ur.
Rosina	Laborfalvi Róza k.[is]a.[sszony]
Orvos	Megyeri ur.
Körtés, a, Gróf mindenese	Szilágyi ur.
Mártonka – fogadott	Hubenay ur.
Agnes – saját	Hubenayné assz.[ony]
Jakab	Zsivora ur.
Kulcsár	Jd Novák ur.
Kocsis	Gózon ur.
Inas	Csepregi ur.
Mézes	Károlyi ur.
Bodacs	Réti ur.
Tot diák	Szigligeti úr.
Czigány	Petrik ur.

Parasztok. Asszonyok

[A színlap legalján, a jegyárak és a kezdés ismertetése utáni sorban:] *EGRESSY GÁBOR*
ÉS SZENTPÉTERI urak szabadsággal elutaztak.

A szereplők többnyire ismert pesti színészek, részletes életrajzuk megtalálható színházi és színháztörténeti lexikonokban, kézikönyvekben, ezért alább csak a legfontosabb adatokat adjuk meg, előfordulásuk sorrendjében.

Bartha János (1799–1852), a „Nemzeti Színház első korszakának egyik legkiválóbb színésze” (*Magyar színművészeti lexikon* I., 134–6.), ha jól azonosítottuk, neve az 1822-es kézirat szereplistájának kiegészítésében is szerepelt, ott Jakabot játszotta.

Fáncsy Lajos (1809–1854) korának egyik legképzettebb színésze, sokoldalú művész, rendező, kiváló fordító, 1843–52 között a Nemzeti Színház igazgató tanácsának tagja (*Magyar színművészeti lexikon* I., 467–469.).

Udvarhelyi Miklós (1790–1864), kiemelkedő színész, énekes, rendező, színházszervező. 1837–61-ig a pesti Magyar Színház / Nemzeti Színház tagja. Az 1822. december 27-i kolozsvári előadáson Vérhanti Grófot játszotta. Katonával való személyes kapcsolatáról lásd az 1822-es kézirat jegyzeteit.

Laborfalvi Róza (1817–1886), kora egyik legjelesebb tragikája. Eredeti neve Benke Judit, apja, Benke József színész, fordító. 1837-től játszott a pesti Magyar Színházban. 1848-ban Jókai Mór felesége lett, 1859-ben visszavonult, 1883-ban tartották félévsszázados színészi jubileumát.

Megyeri Károly (1799–1842) híres komikus színész, Petőfi *A tintásüveg*ben énekelte meg.

Szilágyi Pál (1793–1874) sokoldalú színész, vígjátékban, operában egyaránt játszott, híres füttyös lévén, nevéhez a *füttyös* melléknevet illesztette.

Hubenay Ferenc (1802–1860), énekes, táncos színész.

Hubenayné, Magda Lujza (1818–1844), sikeres színésznő, 1836-tól Hubenay Ferenc felesége.

Zsivora József (1809–1887), énekes színész, műfordító. (*A Magyar színházművészeti lexikon* szócikke bizonytalanságuk okán nem adja meg születésének és halálzásának adatait.)

A Jd Novák ur valószínűleg i) Novák Sándort (1820–1882) rejti. Kispapnak indult, majd 1840–41-ben orvosnövendék (jóllehet a neve előtti *Jd Juris doctort*, azaz jogi doktorátust jelent), majd kardalos a pesti Nemzeti Színházban, 1868–73 között Gyöngyösön színigazgató, később Székesfehérváron a székesegyház orgonistája, továbbá énektanár és a tűzoltók karnagya. ii) A másik lehetőség: Novák György, aki 1854–1862 között operai sűgő a pesti Nemzeti Színházban, előtte ugyanott színész. Gönczy Somával együtt szerkesztette a *Nemzeti Színházi Zsebkönyvet* 1855–63-ra hét kötetben, valamint 1866-ra. (*Magyar színművészeti lexikon* III., 378.)

Gózon Antal (1811–1876), letette az ügyvédi vizsgát, de színésznek állt, 1840–1861 között a Nemzeti Színház énekkarának tagja és segédszínész. Néhány drámát fordított is.

Csepregi (Csepreghy) Lajos (1820–1890) a „színügy munkása” volt (*Magyar színművészeti lexikon* I., 291.), sok nyelven tudott, francia, angol, német, olasz nyelvből fordított: 65 színművet és 7 operát. 1839-ben kardalos a Nemzeti Színházban, majd színész, ügyelő, gazda, végül titkár. Az 1843–46 közötti évektől eltekintve a Nemzetiben dolgozott.

Károlyi ur: nem találtuk. (Németh) Károlyi Lajos (1819–1891), színész, színigazgató, a *Magyar színházművészeti lexikon* szerint soha nem működött Pesten, 1840–1841-ben pedig Kolozsváron játszott.

Réti (Szikszay Réthy) Mihályt (1810–1875), szülei papnak vagy katonának szánták, de ő színész szeretett volna lenni. 1834-től több társulatot is megjárt, de csak ügyelőnek, világosítónak alkalmazták. A Nemzeti Színházban volt kardalos és statisza, majd Nagy Ignác *Tisztújításában* kiugrott, attól fogva a népszínművek népszerű komikus színésze lett.

Szigligeti Ede (eredeti nevén Szathmáry József; 1814–1878): ma elsősorban drámaíróként ismerjük, legsikeresebb drámáját, a *Liliomfit* ma is gyakran játsszák. 1834-ben

színészként indult, hamarosan azonban kora egyik legfontosabb rendezője, igazgatója, színházszervezője, a Színészeti Tanoda tanára lett.

Petrik: nem sikerült azonosítani. A Nemzeti Színház színlapjain az 1840-es években kisebb szerepekben látható a neve.

A március 3-ára tervezett pesti előadás után tíz nappal valóban sor került a dráma bemutatójára, 1841. március 13-án, e színlapot is közöljük alább:

Nemzeti színház

Pest, Szombaton, Martius 13-kán, 1841.
Bérlet 268 szám

E' SZINEN ELŐSZÖR:

LUCZA SZÉKE.

Eredeti drama 3 felvonásban, Irta Katona József, a' „BÁNKBÁN” szerzője.

Személyek:

Vérhanti, gróf	Bartha ur.
Lázár ' fija	Fáncsy ur.
Flottiberg' a' gróf ipa	Udvarhelyi ur.
Rosina	Laborfalvi R. k. a
Orvos	Megyeri ur.
Körtés, a' gróf mindenese	Szilágyi ur.
Mártonka fogadott } gyermekei.	Hubenay ur.
Agnes saját }	Hubenayné assz.
Jakab	Zsivora ur.
Kulcsár	Filippovics ur.
Kocsis	Gózon ur.
Inas	Csepreghi ur
Mezes } parasztok	Károlyi ur.
Bodacs }	Réti ur.
Tot diák	Szigligeti úr.
Czigány	Petrik ur.

Parasztok. Asszonyok.

Az 1841. március 13-i bemutatóról V. aláírással Vörösmarty Mihály írt kritikát az *Athenaeum* március 21-i számában (*Magyar játékszíni krónika*, Mart 13. Először: *Lucza' széke* = *Athenaeum*, első félév, 34. sz., 544.): „A' Bánkbán' szerzőjének, ki a' magyar közönség előtt olly jó emlékezetben van, e' talán korábbi műve is bizonyítja, hogy benne nagyraemehető drámairót vesztettünk el. A' színmű minden érzelmek s' egyéb gyarlóságok mellett is kétségbehozhatatlan tehetségnek jeleit mutatja. Míg a Bánkbán a' magas tragoediának töredékeivel lep meg, itt a' comicaei erőnek találjuk szikráit,

mellyek, fájdalom, oly korán ’s fejletlenül hamvadtak el. Ügyes javítással eredeti darabok’ szükségében e’ művet még egy ideig fenttarthatónak véljük. – Az előadás a’ jobbak közé számítható.” (VÖRÖSMARTY ÖM, 16. köt., 1969, 246.)

Az 1841. március 13-i bemutató szereplő gárdája azonos a március 3-án elmaradt előadásával, az egyetlen kivétel *Filippovics ur*: Philippovits István (1822–1885), színész, énekes, színingazgató, 1840-ben lett a Nemzeti Színház kardalosa. 1846-ban, a pesti Német Színházban töltött évad után már mint énekes színész, operaénekes vett részt a Szabó József által vezetett társulat itáliai vendégjátékán. Később Debrecenben, Aradon, Kolozsváron, Pécsen, Kassán lépett fel. 1847-től már rendezett is. 1848-ban részt vett a szabadságharcban, majd Aradon kezdett újra játszani, hol később évtizedes működését díszpolgári oklevéllel ismerték el. 1860-ban ott kezdett társigazgatásba, 1863-ig Aradon, két évadra Kassán és Győrött, végül 1867-től 1875-ig ismét Aradon volt színingazgató. (*Magyar színházművészeti lexikon*, 616.)

A darabot másodszorra jóval később, 1844. december 21-én játszotta a Nemzeti Színház, s akkor a plakáthoz felhasználták az 1841. március 13-i előadás színlapját, azon tehát a darab második előadására (1844. december 21.) vonatkozó korrekció bejegyzései láthatók.

Az 1841. március 13-ára nyomtatott színlapot egy korabeli kéz tintával átjavította 1844 decemberében (föltehetően a színház titkára, aki rendszerint kb. kétheti színlapot küldött előre a nyomdába kézzel korrigálva). A kézírást az alábbiakban dőlt betűvel jelezzük. Az ismeretlen kéz hol az áthúzott színésznevek előtt, hol utána toldotta be az újabb nevet vagy neveket, alábbi közlésünkben azonban valamennyi névbetoldást az áthúzott név jobboldalán hozzuk:

	<Nemzeti színház>	
<Pest, Szombaton, <Bérlet		Martius 13-kán, 1841.> 268 szám>
<Pest, szom>	E’ <SZINEN ELŐSZÖR:> /n másodszor	

LUCZA SZÉKE<.>
Karácson éjelen.

Eredeti drama 3 felvonásban, Irta Katona József, a’ „BÁNKBÁN” szerzője.

Személyek:

Vérhanti, gróf	Bartha ur.
Lázár ’ fija	<Fáncsy ur.> <Szabadság>Lendvay
Flottiberg’ a’ gróf ipa	Udvarhelyi ur. Mikl.

Rosina	<Laborfalvi R. k. a.> Szathmáryné
Orvos	<Megyeri ur.> <Fáncsy> Egressy G.
Körtés, a' gróf mindenese	<Szilágyi ur.> Szentpétery
Mártonka fogadott	<Hubenay ur.> Szigligeti
Agnes saját } gyermekei.	<Hubenayné assz.> KorellurnéPriell Kornélia
Jakab	<Zsivora ur.> Szákfy
Kulcsár	<Filippovics ur.> Udvarhelyi Sand.
Kocsis	Gózon ur.
Inas	<Csepreghi ur> Hubenay János
Mezes } parasztok	<Károlyi ur.> Balog
Bodacs }	<Réti ur.> Vadász
Tot diák	<Szigligeti ur.> Hubenay Fer.
Czigány	<Petrik ur.> Réti
Szakács	Petrik

Parasztok. Asszonyok.

Az eddig nem említett színésznevek:

Lendvay: id. Lendvay Márton (1807–1858), énekes-színész, rendező. 1826-ban – más forrás szerint 1828-ban – Fejér Károly társulatánál kezdte pályáját. Első sikereit Nagyváradon aratta, Pesten először 1831-ben lépett fel. A pesti Magyar Színház, illetve Nemzeti Színház alapítója és – megszakításokkal – haláláig tagja volt. A Nemzeti Színházban 1843-tól volt rendező is, 1847-től szakosodva a drámai előadásokra. Tagja volt a pesti Nemzeti, majd az Ellenzéki Körnek, a forradalom idején nemzetőrnagy. 1849-ben követte a kormányt Debrecenbe is. 1843-tól a Nemzeti Színház drámbíráló bizottságának tagja volt. Kiváló fizikai adottságai – magas, karcsú termet, csengő hang – és alakítókézsége révén a magyar romantika eszményi hősszerelmese volt. (*Magyar színházművészeti lexikon*, 454.)

Szathmáryné: Farkas Lujza (1818–1893), aki 1834-től Szathmáry Dániel színész felesége, ettől kezdve Szathmáryné néven lépett fel. Kiváló komika, 1837-től Kolozsváron, illetve több helyen Erdélyben, 1842–1843-ban Győrben működött, s 1844-ben szerződött a Nemzeti Színházhoz. (*Magyar színművészeti lexikon* IV., 176–177.)

Egressy Gábor (1808–1866), színész, rendező, fordító, szakíró, színészpedagógus. 1826-ban állt színésznek, bár családja református papnak szánta. 1829–1834 között Kassán és Kolozsváron, 1835–37-ben a budai Várszínházban játszott. 1837–1866 között megszakításokkal a pesti Magyar Színház / Nemzeti Színház tagja, 1845-től rendezője is. 1848–49-ben szegedi kormánybiztos, majd szabadcsapatvezér. 1849–50-ben Törökországba emigrált, ahonnan informatori szolgálatok fejében térhetett haza. 1851–1854 között a Nemzeti Színház operarendezője, játékjogát 1855-ben kapta vissza. 1863-tól a Kisfaludy Társaság tagja. 1865–66-ban a Színészeti Tanoda színészmesterség-tanára. A magyar romantika legtudatosabb színésze volt. Barátja, Petőfi Sándor (*Egressy Gáborhoz*, 1844) és Arany János (*Egressy Gábornak*, 1850) is írt hozzá verset; III. Richárdjáról Petőfi készített mimografikus kritikát (1847). (*Magyar színházművészeti lexikon*, 179.)

Szentpéteri (Szentpétery) Zsigmond (1798–1858), színész, rendező, drámaíró. Udvarhelyivel, Fánccsyal együtt játszott Pesten, Kassán és másutt, majd a Nemzeti Színház alapító tagja lett.

Priell Cornélia: Prielle Kornélia; Priel Antónia (1826–1906), színésznő. 1841 nyarán Tóth István társulatában, Szatmáron lépett fel először. Ezután Kilényi Dávidhoz szerződött, és vele 1844-ig járta Erdély városait. Szigligeti Ede Nagyszébenben figyelt fel rá, és egy évadra a Nemzeti Színházhoz szerződtette. Ezután ismét vidéki évek következtek: 1845–46-ban Debrecen (ott kérte meg a kezét Petőfi Sándor), 1846-ban Kolozsvár, 1847-ben Pozsony, Székesfehérvár, Nagyszében. 1848–49-ben az erdélyi városokat járta, Felek Miklós igazgatása alatt. 1859 tavaszán szerződött újra a Nemzeti Színházhoz, amelynek ettől kezdve élete végéig tagja volt. 1881-ben ő kapta meg először az „örökös tag” rangot. (*Magyar színházművészeti lexikon*, 625.)

Szákfy: Szákfy József (1798–1886), színész, színigazgató. 1821-ben Cegléden lett színész. Különböző vándortársulatok tagja volt. 1828–31-ben Kassán, 1833–34-ben a Dunántúli Színjátzó Társaságnál, majd Debrecenben játszott. 1841-ben fellépett a Nemzeti Színházban, amelynek 1843–1848 között volt a tagja. Élete utolsó éveit Debrecenben töltötte, itt tartotta 50 éves színészi jubileumát. Hősszerelmek megformálása után tért át az idősebb hősök szerepkörére. (*Magyar színházművészeti lexikon*, 720–721.)

Udvarhelyi Sándor (?–1885) Udvarhelyi Miklós testvére; 36 éven át volt a Nemzeti Színház kardalnokja és segédszínésze.

Hubenay János (1818–1878) Hubenay Ferenc öccse, énekes-színész. 1839-ben Pécsen, 1840–41-ben Kolozsváron játszott. 1842–1872 között megszakítással a Nemzeti Színház segédszínésze és kórusának tagja volt. 1851–52-ben Latabár Endre társulatában játszott. (*Magyar színházművészeti lexikon*, 317.)

Balog: valószínűleg Balog István (1790–1873), drámaíró és fordító, színigazgató, színész, az alapítástól 1854-es nyugdíjba vonulásáig a Nemzeti Színház tagja. (Jegyzeteinkben többször előfordul.)

Vadász: nem találtuk.

Itt köszönöm meg az OSZK Színháztörténeti Tár munkatársainak, Somorjai Olgának és Erdélyi Lujzának a színlapok azonosításában nyújtott segítségét.

A szövegközlésről

Az *ö/ő*, *ü/ű* betűk között nehéz különbséget tenni; általában rövid *ö/ü*-t olvastunk, olyan esetekben választottuk az átírásban az *ő/ű* betűt, amikor egyrészt biztosak voltunk a hosszú *ő*-s kiejtésben, másrészt hosszabbnak látszott az ékezet.

Az instrukciókat a másoló aláhúzással is kiemelte, de ez az aláhúzás néhányszor elmaradt. Ilyenkor utólag fekete ceruzás aláhúzással kiemelték az instrukciókat; ez nyilván a próbafolyamat során történt, közlésünkben nem láttuk értelmét annak, hogy ezeket az aláhúzásokat a lapalji jegyzetekben jelezzük, hiszen a */: /* jelek egyértelműen elkülönítik az utasításokat.

A szerepneveket nem egységesítettük, csak kevés és nyilvánvaló esetben emendáltunk, természetesen a jegyzetben mindig jelezve e tényt.

Az 1822-es másolaténál korszerűbb e változat helyesírása. Az ige előtti igekötőt gyakran egybeírja az igével, sokszor pedig alig eldönthető az egybe- vagy különírás.

A kézirat gondos tisztázat, a másoló csak kevés esetben, egy-egy másolási tévedésekor javított. Láttuk, hogy a további javítások egy vagy több próbafolyamat során készültek: minden ilyen változtatást itt is az *utólag* szóval különítettünk el a másoló saját javításaitól. Az utólagos változtatásoknál többször is előfordul, hogy a törlést egész vagy részleges visszavonás követi, majd újabb törlés is jut ugyanazon szövegrészekre, egy-egy nagyobb rész törlésén belül kisebb áthúzások, betoldások vannak stb. Mindezt igyekeztünk követni és visszaadni a részletes lapalji jegyzetekben.

A *Luca széke* kiadásai

1. *Katona József összes műveit* Aigner/Abafi Lajos adta ki (Budapest, 1880–1881) három kötetben, ahol a *Luca széke* az első kötet harmadik darabja, de a lapszámozás minden drámánál újra kezdődik (ezért: p. 1–55.; lásd ABAFI/AIGNER 1880–81).

2. Aigner/Abafi külön kötetben is kiadta a *Luca székét*, a *Magyar Könyvesház* sorozatában (Weizsmann Testvérek nyomdája, Budapest, 1883. AIGNER 1883).

3. Bayer József 1907-ben Katona válogatott munkáit adta ki, benne négy drámával, a keletkezés általa vélt sorrendjében: a *Lucza székét* (p. 1–45.), a *Jeru'sálem' pusztulását*, *A Rózsa, vagyis: a tapasztalatlan légy a pókok között*-et és a *Bánk bánt* (BAYER 1907).

4. A következő kiadás jóval későbbi, 1942-ben Karácsony Sándor szöveggondozásában és tanulmányával adta ki a *Luca székét* (KARÁCSONY 1942).

A fent említett kiadások mind a *Luca széke* 1841-es datálású kéziratát vették alapul (Bayer József a dráma címlapján lábjegyzetben azonosította is a kiadás alapjául szolgáló, akkor a Nemzeti Színház könyvtárában található kéziratot).

5. Solt Andor volt az első, aki szakított e szöveghagyománnyal, és a dráma 1822-es cenzori engedélyű – tehát a legkorábbi – kéziratának szövegét rendezte sajtó alá az 1959-ben megjelent Katona-összesben. (KATONA 1959, 825–880.)

6. Ugyancsak Solt Andor munkája az 1974-ben kiadott válogatás (SOLT 1974), benne a *Luca székének* ugyancsak az 1822-es kéziraton alapuló szövege (p. 9–56.).

7. Orosz László 1998-ban megjelent drámválogatásának ismertetésekor (vö. KATONA 1998) vissza kell tekintenünk a *Magyar Klasszikusok* 1953-as Katona-válogatására, amely nem tartalmazza a *Luca székét*, pusztán a bevezetőben esik egy rövid említés róla: „német eredeti nyomán készült” (KATONA 1953, xiv.). A *Magyar Klasszikusok*-kiadás a korábbi válogatásokban is szereplő *A Rózsa...*, a *Jeruzsálem pusztulása*, a *Bánk bán* mellett a *Ziskát közli* feltehető eredeti darabként. (E válogatás beemelte Katona verseit és tanulmányait is.) Orosz László 1998-ban a fent említett, feltehetően eredeti drámákat közölte, de a sort kiegészítette a *Luca székével*. Válogatása indokolt: ez az öt mű Katona József eredeti (vagy: eredeti-gyanús) drámája, időrendben is ezek a legkésőbbiek, legrettebbek.

A Luca széke előadásai

Katona Józsefnek – a *Bánk bán* mellett – legnépszerűbb darabja épp a *Luca széke* volt, a legtöbbször ezt játszották. A Nemzeti Színház történetirója, Rédey Tivadar kiemeli, hogy a Nemzetiben mindössze kétszer adták elő (l. alább a bemutatólista 41. és 44. sz. tételét), szemben az erős vidéki színi recepcióval: „Két évvel a *Bánk bán* után Katonának egy kezdőkori művét, a *Luca székét* is műsorra tűzik. Ezt vidéken azelőtt is, később is sokat játszották, a Nemzetiben negyedfélév alatt csak kétszer, azután végképp letűnt a játékrendről.” (RÉDEY 1937, 171.) A színházi recepció hiánya alól tehát – a *Bánk bán*on kívül – a *Luca széke* a kivétel, melyet az 1870-es évekig viszonylag rendszeresen és sikerrel játszottak.

A *Magyar színháztörténet* (p. 130.) mindössze egyszer említi a drámát: a pesti Rondella 1813. december 26-i előadását, amely a darab második bemutatója volt. (A pazar szereposztásban találjuk Déryné Ágneska szerepében, Komlóssy Ferenc Dániel játszotta Jakabot; a név nélküli parasztleányok egyikeként a Széppataki Róza név olvasható, ami tévedés lehet, mert nincs olyan jelenet, amelyben Ágneska nem, de parasztleányok szerepelnek. A parasztleányka alakítója lehetett Széppataki Johanna, Déryné testvére, aki 1812–13-ban a pesti társulatnál kezdte színészi pályáját, majd Kilényi Dávid felesége lett.) Katona drámáinak színi előadási adatait Vértesy Jenő gyűjtéséből (VÉRTESY 1908 és 1909), Ferenczi Zoltán monográfiájából (FERENCZI 1897), a korai színikritikákból (KERÉNYI 2000) is gyűjtöttük. Vértesy anyagát is felhasználta György Eszter (GYÖRGY 1983), majd az ő anyagát is felhasználva, Kerényi Ferenc (KERÉNYI 1992) gyűjtötte össze a Katona-bemutatókat. E művek alapján közöljük a *Luca széke* előadásait tartalmazó listát. Az alábbi listában GYÖRGY 1983 és KERÉNYI 1992 adataira hivatkozunk, az ő hivatkozásait elhagytuk, a náluk nem szereplő 1837 előtti, valamint az 1837 utáni adatok forrását külön megadjuk. Ahol kritika is rendelkezésünkre áll a darab előadásáról, ott zárójelben megadjuk KERÉNYI 2000 lapszámait is.

1. Pest, Rondella, 1812. december 26. ősbemutató (KERÉNYI 1992, 401.; Katona Lázár szerepét játszotta[?]: vö. WALDAPFEL 1942, 12.;)
2. Pest, 1813. december 26. (GYÖRGY 1983, 155.; KERÉNYI 1992, 406.)
3. Pest, 1814. február 24. (részletek egyvelegben; KERÉNYI 1992, 406.)
4. Pest, 1814. március 12. (KERÉNYI 1992, 406.)
5. Kecskemét, 1816. április 15. előtt (KERÉNYI 1992, 406.)
6. Hódmezővásárhely, 1816. október 17. és november 13. között (Mester Franciska jutalomjátéka; SÁNDOR 2007, 96–98, 103.)
7. Komárom, 1819. november 8. (KERÉNYI 1992, 406.)
8. Székesfehérvár, 1819. december 23. (KERÉNYI 1992, 406.)
9. Szombathely, 1820. június 9. (KERÉNYI 1992, 406.)
10. Miskolc, 1822. január 19. után ((KERÉNYI 1992, 406.; a legkorábbi kézirat 1822-es cenzori engedélye alapján feltételezzük, l. a szövegközlést)
11. Székesfehérvár, 1822. december 22. (KERÉNYI 1992, 406.)
12. Kolozsvár, 1822. december 27. (GYÖRGY 1983, 151.; KERÉNYI 1992, 406.)

13. Székesfehérvár, 1823. december 26. (KERÉNYI 1992, 406.)
14. Balatonfüred (?), 1829, a Dunántúli Színjátszó Társaság műsorán (KERÉNYI 1992, 406.)
15. Komárom, 1829 (Fülöp János Nemzeti Színjátszó [sic!] Köz Társasága; SZINNYEI 1881, 165.)
16. Miskolc, 1830. október 3. (*A borzasztó éjjel* címen; KERÉNYI 1992, 406.)
17. Pest, 1830. november 1. (KERÉNYI 1992, 406.)
18. Pest 1831. február 17. (Beleznai kertben, vö. BALOGH 1928, 21.; KERÉNYI 1992, 406.)
19. Kassa, 1831. december 13. (KERÉNYI 1992, 406.)
20. Miskolc, 1831. december 22. (GYÖRGY 1983, 152.; KERÉNYI 1992, 406.)
21. Kassa, 1833. január 6. (KERÉNYI 1992, 406.)
22. Buda, 1833. augusztus 3. (jelenetek egy quodlibetben; KERÉNYI 1992, 406.; KERÉNYI 2000, 231.)
23. Buda, 1833. december 20. (GYÖRGY 1983, 149.; KERÉNYI 1992, 406.; KERÉNYI 2000, 313.)
24. Hódmezővásárhely, 1834. július 1. (*Éjjeli 12 óra, vagy az elevenen eltemetett feleség* [=feleség] címen; KERÉNYI 1992, 406.; KERÉNYI 2000, 404.)
25. Szeged, 1834. augusztus 24., (*Tizenkét óra* címen; KERÉNYI 1992, 407.; KERÉNYI 2000, 441.)
26. Beregszász, 1834. szeptember 11. (KERÉNYI 1992, 407.; KERÉNYI 2000, 455.)
27. Esztergom, 1834. december 23. (KERÉNYI 1992, 407.)
28. Gyöngyös, 1834. dec. 26. (BALOGH 1928, 31.)
29. Kiskunhalas, 1834. december 26. (KERÉNYI 1992, 407.; KERÉNYI 2000, 511.)
30. Kecskemét, 1835. szeptember 21. (*Tizenkét óra* címen; KERÉNYI 1992, 407.; KERÉNYI 2000, 740.)
31. Nagykálló, 1835. szeptember 6. és 23. között (KERÉNYI 1992, 407.; KERÉNYI 2000, 742–743.)
32. Miskolc, 1835. december 8. (*Tizenkét óra* címen; KERÉNYI 1992, 407.; KERÉNYI 2000, 822.)
33. Buda, 1835. december 20. (KERÉNYI 1992, 407.)
34. Kolozsvár, 1835. december 29. (KERÉNYI 1992, 407.; KERÉNYI 2000, 838.)
35. Győr, 1836. február 14. (*Élő anya a' sírban, vagy Lucza széke* címen; KERÉNYI 1992, 407.; KERÉNYI 2000, 898.)
36. Debrecen, 1836. november 8. (KERÉNYI 1992, 407.; KERÉNYI 2000, 1184.)
37. Baracska, 1836. dec. 13. (*Lutza széke. Tántz*; BALOGH 1928, 39.)
38. Esztergom, 1836 (Abday Sándor társulata; PIFKÓ 1991, 39.)
39. Arad, 1838. december 23. (PIROSKA 2012, 345.)
40. Kolozsvár, 1838. dec. 27. (FERENCZI 1897, 517.)
41. Pest, Nemzeti Színház, 1841. márc. 13. (lásd az 1841-es drámakéziratot)
42. Nagyvárad, 1841. június 20. (*Igy áll a világ. Egyvelegben: jelenet Lucza' széke című színjátékból*; OSZK Színháztörténeti Tár, színlap)
43. Esztergom, 1841 (PIFKÓ 1991, 41.)
44. Pest, Nemzeti Színház, 1844. dec. 21. (BAYER 1907, p. xxv.; OSZK Színháztörténeti Tár, színlap)

45. Esztergom, 1850. dec. 26. (OSZK Színháztörténeti Tár, színlap)
46. Székesfehérvár, 1851. december 14. (CENNER 1972, 147.)
47. Kolozsvár, 1860. dec. 26. Káldy Gyula kísérőzenéjével (LAKATOS 1977, 53, 126.)
48. Nagyvárad, 1861. május– szeptember között (*Egy sírbolt titka vagy Lucza széke*; INDIG 1991, 83, 286.)
49. Arad, 1862. december 26. Káldy Gyula kísérőzenéjével (PIROSKA 2012, 72, 389.)
50. Marosvásárhely, 1863. dec. 13. (OSZMI, színlapmásolat)
51. Buda, Budai Népszínház, 1867. dec. 25. (Molnár György társulata; MÁLYUSZNÉ 1957, 22; *Magyar színművészeti lexikon* III., 149.)
52. Arad, 1873. december 29. (PIROSKA 2012, 448.)
53. Székesfehérvár, 1873. dec. 31. (CENNER 1972, 169.)
54. Kolozsvár, 1918. január 19. (IMRE S. 1924, 232; január 19. szombati nap volt, Janovics Jenő rendezésében a *Luca székét* játszották délután, este pedig Erkel Ferenc operáját, a *Bánk bánt*. Az előadás napja hibásan és zavarosan szerepel Janovics Jenő visszaemlékezésének kései kiadásában, melyet Kötő József rendezett sajtó alá: 1918. „január 16, szerda: *Luca széke* (Katona József); január 16. csütörtök: *Bánk bán* (operafelújítás)”, január 19-én pedig más drámacím szerepel (JANOVICS 2001, 321.). (Az adatért Gajdó Tamásnak mondok köszönetet.)

Ortográfia, nyelvéllapot

A *Luca széke* öt kézírata közül egyik sem szerzői autográf. Esetleg feltételezhetnénk, hogy valamelyik ismeretlen másoló előtt Katona saját kezű kézírata feküdt (bár ez legfeljebb az 1816/1822-es legelső kézirat esetében merülhet fel), ezért e hipotézist ellenőrizendő Katona József (néhány levele mellett) egyetlen fennmaradt hosszabb autográf kéziratát, *Verseinek* 1818-ban készített gyűjteményét vizsgáltuk meg. (OSZK, jelzete: Oct. Hung. 349. Hasonmás kiadásban megjelent: *Katona József versei*, szöveggyűjtemény és utószó OROSZ László, jegyzetek OROSZ László és SÜTŐ József, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1991.) Az autográf verskéziratot a helyesírás szempontjából összevetettük a dráma 1822-es és 1838-as kézírataival, továbbá a *Jerú'sálem' Pusztulása* autográf fogalmazványával (JPF, vö. KATONA 2017). (Az összehasonlításba, az időbeli távolság miatt, nem vontuk be a három későbbi kéziratot.) A helyesírás vizsgálati szempontjainak fő részét TRÓCSÁNYI Zoltán (1943) tanulmányából vettük át (a *c*, *cs*, *zs*, *egyes* szavak, jésülés, névmások, igekötő írásmódjának szempontjait kiegészítettük az *a'*/*a*, *jj*/*lj*, *j*/*ly* vizsgálatával). Mivel Trócsányi nyomtatott szövegeket hasonlított össze, figyelt az *ö/ő*, *ü/ű* különbségeire is; mi ezt az összevetésből elhagytuk, hiszen a 19. század első feléből származó kézírásokban alig, vagy egyáltalán nem lehet különbséget tenni a rövid és a hosszú *ö/ő*, *ü/ű* között.

A vizsgált helyesírási jelenség	Katona <i>Versei</i> , 1818	<i>A Luca széke</i> 1822-es cenzori keltezésű kézírata	<i>A Luca széke</i> 1838-as kézírata	<i>A Jerú'sálem' Pusztulása</i> autográf fogalmazványa 1814
a' – a	a	a	a, a'	a
jésülés	tj vakítja, kiáltja	ty vesztyük, utyába tty gondolattya, attya	tj, nny fogatja, bánatja- ba, sirtja, annya,	ty, tty, nny partyán, láttya, Satánnya, erszénnyéhez
lj	lj tréfálja, teljes	jj űjj, hajjunk	lj találja, tsókolja	lly Hallyad
j vagy ly	ly homály, mosoly	j mosoj, kastéj, gojóbis, nyavaja	ly valyon mosolyogva, nyavalya	ly folytatta
névmások (mely/melyly...)	lly illy, melly	lly ollyan, melly j mijen jj ijjen, ojjan	ily ilyen, olyan	lly mellyet
igekötő+ige	igekötő egybeírva az igével	igekötő gyakran különírva	igekötő egybeírva az igével	igekötő gyakran különírva

egy- szavak	gy egy, egyetlen, együtt	gy egy, egyetlen, együtt dj edjik	ggy eggyik	gy egy, egyetlen,
c írása	c arcája, cikornya	tz fitzamodott, lántz	cz Lucza, kaczag	tz tztélból
zs írása	zs Múza, zsámoly	zs morzsol, zsugorodik	s morsol, sugorodik	s/zs Jósef, Sidó zsidók
cs írása	határozott cs csillag, csend	ts tsak	cs/ts csak, csend tsak, kívánsi, forgáts	ts parantsold tsupán

Látható, hogy az összevetés sokkal inkább a kor helyesírási ingadozásait mutatja, tehát nem hozott olyan eredményt, melyből feltételezhetnénk, hogy valamelyik másoló autográf Katona-szöveget követett volna – ugyanakkor nem lehet egyértelmű cáfolat sem a feltételezésünkre.

Keletkezéstörténet

Katona József 1809–1820 között élt Pesten, 1811-től volt kapcsolata a második pesti színtársulattal, melynek számára először drámákat fordított, majd az 1812. január 20. és 1813. augusztus 19. közötti időszakban a társulat színészeként is működött (KERÉNYI 1992, 400–402.), de sokoldalú színházi emberként a társulat kényszerű feloszlásáig, 1815-ig velük maradt.

MÁLYUSZNÉ Császár Edit szerint (1970, 85.) Katona „színpadi virágkora az 1812-es év volt”, ebben az időben írta a *Luca székét* is. A *Luca széke* keletkezéséről igen keveset tudunk. 1812 karácsonyára írta (WALDAPFEL 1942, 28.), a pesti Rondellában volt az ősbemutató 1812. december 26-án, s később is gyakran játszották, főleg karácsony és szilveszter táján. Komlóssy Ferenc Dániel (1797–1860), a pesti társulat akkori gyermekszínesze, későbbi színigazgató emlékei szerint az első előadáson Katona játszotta Lázár szerepét (WALDAPFEL 1942, 12.). A Katona József igen rövid (1812. január 20.–1813. augusztus 19.) színészi tevékenységét vizsgáló KERÉNYI Ferenc (1992, 400–402.) szerint azonban ez az adat nem dokumentálható. A *Luca széke* szerepel az 1815-ben kiadott és az év eredeti bemutatóit felsoroló pesti címtárban is (*Adressbuch der Königlichen FreyStadt Pesth. 1815. Pesth, zu finden bey Hrn. Leyrer, Eggenberger und Müller*; vö. WALDAPFEL 1933b, 298–299.).

Katona legtöbb drámája címéből hiányzik vagy kevésbé differenciált a műfaj vagy színjátéktípus, általában egyszerűen a mai színmű fogalmának leginkább megfelelő *nézőjátékként*, határozottan tragikus mű esetében *szomorújátékként* jelölték meg a darabokat a másolók. A *Luca széke* legkorábbi kéziratának címlapja szerint a mű *nézőjáték*. Nem véletlen azonban, hogy a korszakban több színlap is *érzékenyjátékként* hirdette a *Luca széke* előadását. A műfajjal, színjátéktípussal összefüggő további kérdéseket a dramaturgia kapcsán tárgyaltuk. (Mivel a *Luca székét* igen sokszor játszották a 19. században, a fennmaradt színlapok műfaj- és színjátéktípus megjelöléseit is érdemes lenne végigelemezni: sokat elárulna a színházak gyakorlatáról.)

A lehetséges források

Előjáróban megjegyezzük, hogy a drámának nem találtuk meg közvetlen forrását, sőt közvetett szövegforrásról sem beszélhetünk. Az alábbiakban azon szerzőket és színjátéktípusokat, irodalmi műfajokat és modelleket soroljuk fel, melyek hatással lehettek a *Luca székét* író Katonára.

Bayer József valószínűsíti, hogy a „*Luca széke* Katonának első eredeti műve, még pedig hihetőleg a főeseményt olvasottak hatása alatt készítette, ellenben a mellékesemény: Mártonka és Ágnes szerelmi története és a Luca széke históriája a saját hozzájárása.” (BAYER 1897, 1., 247.) Riedl Frigyes Shakespeare, Schiller és Kotzebue hatását emeli ki (RIEDL 1940, 53.). A *Haramiák* párhuzama, hogy Moor, a nemes rabló halottnak hitt apja él, csakúgy, mint Lázár anyja; az *Embergyűlölés és megbánásból* „a házaspár szentimentális kibékülése” jelenthetett mintát (RIEDL 1940, 53–54.). A *Hamlet* és több Kotzebue-darab hatását emelte ki Gyulai Pál is (GYULAI 1883, 61–63.).

A *Luca székében* több ponton is tetten érhető Shakespeare Magyarországon legkorábbi kultusz-dramájának, a *Hamletnek* a hatása. A korábbi Katona-szakirodalom szerint Katona József játszotta is Hamlet szerepét (vö. WALDAPFEL 1942, 12.), sőt, Balog István beszámolója alapján biztosra veszi ezt MÁLYUSZNÉ Császár Edit (1970, 87.): „A *Hamletet*, mint egy stafétabotot, Benkétől vette át Katona.” (MÁLYUSZNÉ 1970, 84.). Kerényi Ferenc ezzel szemben a bizonyítékok hiányát hangsúlyozza: „A *Hamlet* címszerepének eljátszását Balog említette, tőle vette át a Katona-irodalom. A pesti társulat összesen hatszor játszotta Shakespeare tragédiáját, a Schröder-féle felvilágosodás kori átdolgozásban, Kazinczy Ferenc fordításában. Csak az 1812. március 10-i előadás színlapját ismerjük, ezen Katona kisebb szerepben sem olvasható, a címszerepet Láng Ádám János alakította.” (KERÉNYI 1992, 401.)

A *Luca székében* – nem az apja, hanem – anyja halála miatt az örület határán lévő Lázár valóban hamleti figura. E szövegretegbe tartoznak Lázárnak az élet és halál nagy kérdéseinek vívódó monológjai, ahol elsősorban Hamlet III. felvonásbeli monológját („To be, or not to be...”) sejtjük a háttérben. Az 1822-es és az 1841-es kéziratban Lázár a halál utáni létről gondolkodva egy *görtsbe* ütközik („Bizonyosan egy ároknak, egy nagy ároknak kell lenni a melyből soha ki nem gázolunk /: *meg akad* / soha! de hát az ismét mi, megint egy görts...” I/4.), melyben felismerni véljük az angol szöveg „*Aye, there's the rub*” kifejezését. De elképzelhető, hogy mindkét szöveg másolója hibásan olvasta a *görts* szót. Láttuk, hogy a *Luca széke* 1838-as variánsának ismeretlen készítője a *görts* szó helyett az angol *rub*nak inkább megfelelő *göts* szót használta („bizonyosan egy ároknak egy nagy ároknak kell néki lenni, amelyből soha kinem gázolunk, soha – de az ismét mi? megint egy göts” I/3.), ezzel pedig egyértelműsítette a *Hamlettel*, pontosabban a Kazinczy fordította magyar szöveggel való szoros kapcsolatot. Katona a *Hamlet* eredeti angol szövegét nem ismerhette (vö. IMRE 1992, 75–76.), rendelkezésére több német adaptáció állt. Kazinczy fordítása (Kazinczy Ferenc: *Hamlet Szomorú Játék = Kazinczy Ferentz' Kül-földi Játészó-Színje. Első kötet*, Kassa, 1790; vö. KAZINCZY 2009) Friedrich Ludwig Schrödernek az angoltól meglehetősen távoli német változatából (*Hamlet, Prinz von Dänemark. Ein Trauerspiel in 6 Aufzügen. Zum Behuf des Hamburgischen Theaters*,

in der Heroldschen Buchhandlung, Hamburg, 1777; ill. számos további kiadás) készült. Schröder kihagyta a *rub* fordítását (az 1777-es kiadás 58. lapján: „Sterben, schlafen. – Schlafen? Vielleicht auch träumen? Da, da liegts!” III/9.), Kazinczy kiváló megoldásában viszont megjelent az angol *rub* szót tökéletesen visszaadó göts: „Meg-halni, – el-alunni. – El-alunni? – talám álmodni is! – Ez ám a’ göts!” (KAZINCZY 2009, 221.). Kazinczy a *Hamlet* más német szövegváltozatait is tanulmányozta, s a *rub* megfelelőjét a legelső német átültető, Christoph Martin Wieland fordításában (1766) találhatta: „Sterben – Schlafen – Doch vielleicht ist es was mehr – wie wenn es träumen wäre? – Da steckt der Haken –” (III/2. William Shakespeare: *Hamlet, Prinz von Dännemark.*) Kazinczy tehát láthatóan nem használta Johann Joachim Eschenburg megoldását („Sterben – schlafen – Schlafen! vielleicht auch traumen – Ja, daran stößt sichs!” III/1.; Willhelm Shakespears, *Schauspiele*, 8. köt., Mannheim, 1778.)

Katona bizonyosan ismerte Kazinczy *Hamlet*-fordítását. Erre alapozta MÁLYUSZNÉ Császár Edit, hogy Katona a „*Hamlet*-reminiscenciák után összefüggő részeket, pl. a Schröder–Kazinczy-féle Hamletből” is beemelt a *Luca székébe* (MÁLYUSZNÉ 1970, 87.). Ennek szövegszerű bizonyítékait azonban nem találtuk.

A tetszhalált okozó altatót, az élő embert a kriptában a *Rómeó és Júlia* is inspirálhatta. (BAYER 1897, 249.; WALDAPFEL 1942, 30.) A *Rómeó és Júlia* ugyancsak ismert volt: az 1767-ben megjelent, Christian Felix Weisse készítette német változatot Kún-Szabó Sándor fordította magyarra 1786-ban, s ez volt az első magyar nyelvű Shakespeare-előadás Budán, 1793-ban.

Az ártatlanul szenvedő hitves figuráját, Rosina alakját a vitézi játékok karaktersemáira vezethetjük vissza (IMRE 1992, 81.).

A háttorzongató kriptai jelenetek másik forrása a 18. században divatos gótikus regény vagy novella, a rémregény lehetett (vö. WALDAPFEL 1942, 29–30.). A szakirodalom két ugyancsak 1812-ben írt Katona-dráma (*A’ Borzasztó Torony* és a *Monostori Veron’ka*) forrásaként német rém- és lovagregényeket azonosított, s ennek alapján tételezi a *Luca széke* alapját is „valami német rémregény”-nek (HORVÁTH 1936, 20.). Mivel a *Luca széke*vel kapcsolatban senki nem konkretizálta az esetleges gótikus összefüggéseket, alább részletesebben kitérünk Wéber Antalnak a *Bánk bánnal* foglalkozó tanulmányára. Wéber szerint a *gótikus* fogalmának a történelmi atmoszférára utaló különös előfordulásai Bárány Boldizsár *Rostájában* azt sejtetik, hogy Katona és köre ismerhette a gótikus irodalom darabjait: „Az a feltevés, hogy Bárány Boldizsár, netán Katona Horace Walpole és utánczóinak avatott ismerője lett volna, aligha igazolható, noha kétségbe vonni sincsen igazolható okunk. E kor népszerű irodalmában, a legkülönbözőbb közvetítéseken keresztül, kivált német forrásokból olyan szerteágazó irodalmi és művelődési anyag áramlik szét térségeinkben, hogy méreteit és összetételét voltaképpen nem ismerjük, érdemleges és széles területet felölelő kutatások e téren soha nem folytak.” (WÉBER 1992, 32.) Idézzük tehát a szó *Rosta*-beli három előfordulását: „a’ szép Disharmoniába egymástól elálló Characterekre ’s [...] két szomorú országnak képzetére nézve, Ideálsága, Gothicaisága – bámulandó” (BÁRÁNY, *Rosta*, 339.); „Bánknek az Örömpalotába véletlen titkos vissza megjelenése, tele magas szépséggel és gothisch.” (Uo., 356.); „Góthica festései a’ Hazának” (Uo., 357.). Bárány Boldizsár

láthatóan nem egyszerűen a történeti tárgy alkalmazására értette a gótikus kifejezést – ahogy Wéber felvetette –, hanem az erős ellentétekre, kontrasztokra is, figurák, szituációk és felfokozott érzelmi állapotok szélsőséges szembenállására. A továbbiakban Wéber a gótikust a *Bánk bán*hoz és a „romantikus-nemzeti historizálásnak (kivált a kelet-európai típusúnak) kezdeti, megelőző periódusá”-hoz kapcsolja (WÉBER 1992, 33.), így a *Luca széke* esetében eltekintünk a gótikus további vizsgálatától.

A kor német *Schauerroman*jai és angol *gothic novel*jei közül nem tudunk olyanról, amelyet a *Luca széke* forrásaként azonosíthatnánk.

Solt Andor 1959-es kiadása a *Regénydramatizálások, átdolgozások* fejezetbe sorolta a *Luca székét*, minden bizonnyal valamely rémtörténetet feltételezve forrásként, azonban ezt a nézetet sem tudjuk megerősíteni.

Az átdolgozások, fordítások Katona életművének első részét képezik, az utolsó alkotói évekből pedig az *eredeti* művek születését hangsúlyozza a szakirodalom. (Az eredetiség kérdését furcsa fénytörésben mutatja fel, hogy Katonánál a regénydramatizálást, történetfelhasználást nem eredeti drámaként említjük – mintha nem William Shakespeare eredeti műveiként tartanánk számon a legtöbbször írott forrásokat feldolgozó drámáit!)

A gótikus epika, a rém- és kísértethistóriák kedveltsége más irányban is alakult, így jött létre a 19. század elejének viharos gyorsasággal terjedő, divatos új műfaja: a bűnügyi történet, amely az Orvos és a Gróf személyével szintén megjelenik Katona drámájában.

Kerényi Ferenc arra hívta fel a figyelmet, hogy Katona csupán négy drámáját nevezte *eredetinek*: a *Luca székét* (1812), a *Ziskát* (1813), a *Jeruzsálem pusztulását* (1814) és a *Bánk bán* első kidolgozását (1815). (KERÉNYI 2007, 185.) A sorban tehát 1812-től minden évre jut így egy eredeti darab. Kerényi a *Luca széke* 1813. december 26-i pesti színlapjáról idézte az „*egészszen új, eredeti nézőjáték*” megjelölést. A *Luca széke* általunk ismert öt kézírata közül kettő címlapján szerepel az *eredeti* minősítés, ám a kéziratokon lévő vagy éppen hiányzó *eredeti* megjelölés aligha bizonyító erejű. Ugyanakkor a két kézíraton (1838: *Eredeti Mulattságos vig Játék*; Szuper Károly könyvtárából: *Eredeti színmű*) is előforduló *eredeti* jelző elgondolkoztató, akár meg is erősíthet abban, hogy ne adaptációként tekintsünk a drámára. Ahogyan időben, úgy szövegében is messzebb került a hitelestől a Szuper Károly-féle kézirat, így az ott előforduló *eredeti* annyiban érdekes számunkra, amennyiben a másoló eredetinek tudta a szöveget. Az 1838-as kézirat címlapján lévő *eredeti* jelző azonban újabb szempont lehet e kézirat kitüntetés kezeléséhez (lásd a kézirat jegyzeteit).

Összegezve: nincs alapunk arra, hogy ne eredeti drámának tekintsük a darabot, s nemcsak azért, mert nem találtuk meg a közvetlen forrását, forrásait. A *Luca széke* megszokott drámai, színi megoldásai alapján gondolhatunk átvételre, a dramaturgiai megoldások azonban a megszokott sajátosságok újszerű alkalmazásai, melyek valószínűsítik Katona leleményét. A két dramaturgiai szál összefonása, komédia, bohózat és érzékenyjáték összedolgozása, a gótikus irodalom, a bűnügyi történetek felhasználása messze túlmutat az esetleges – és gyengébb – forrásokon.

A Luca széke néprajzi forrásai

A szakirodalomban időről időre felmerül Katona népiessége, a Luca-székekkel kapcsolatos népszokásokat és az alacsony társadalmat képviselő figurák jeleneteit – a kártyások nyitójelenetét (I/1.), illetve a Cigány és a Tót Deák jelenetsorát (II/3–4–5.) – idézve. A dráma népies vonulatát a legtöbb tanulmány eredetinek, sőt a grófi pár történetét adó másik szálnál sokkal jobbnak ítéli. (HEINRICH 1883, 941.; BAYER 1897, 250–251.; HORVÁTH 1936, 38.; MÁLYUSZNÉ 1970, 87.; WALDAPFEL 1942, 32.; PÓR 1961; OROSZ 1974, 36–37.) A népiesség, a népi alakok jelentőségét alátámasztják a *Luca széke* olyan előadásai, ahol a színpad *népszínmű*ként azonosította a darabot (pl. Esztergom, 1850; Marosvásárhely, 1863). A népiesség kérdését a dramaturgiai részben is érintettük: a népi alakokban, dialógusaikban és drámai szituációikban inkább és főként az iskolai színjátszás által meghonosított populáris hagyományt és ennek hatását látjuk.

A dráma címe és cselekménye a magyar néphagyomány egyik jeles napjához, a december 13-i Luca-naphoz kapcsolódik, s ezt Katona igen ötletesen használja – de nem annyira népi hagyományként, hanem megmosolyogtató babonaként. A dráma zárlata megbocsátó gúnnyal emlékezik meg a jeles nap praktikus és hasznos voltáról – nem a boszorkányok felismerése, hanem a két szerelmespár egymásra találása miatt. A szakirodalomban túlhangsúlyozottnak látjuk a néprajzi kapcsolatot. Úgy tűnik ugyanis, Katona jelen drámája előtt nincs adat a Luca-székekkel kapcsolatos magyarországi folklórhagyományról (PÓR 1960/61, 44.), tehát a jeles nap népszokásainak éppen Katona lehetne a forrása – és nem fordítva.

A Luca-napi hiedelemvilág gyökerei az ókeresztény Szent Lucia (†310) legendájáig mennek vissza, s „az Egyház nem véletlenül helyezte szűz vértanújának, Luciának ünnepét éppen erre a napra, hiszen a név a *lux* 'fényesség' származéka. December tizenharmadik napja a Gergely-naptár életbelépte (1582) előtt az esztendő legrövidebb, egyúttal a téli napfordulat kezdő napja volt.” (BÁLINT 1998, II., 80.)

A Luca székekkel kapcsolatos boszorkányfelismerő hagyományok szerteágazóak, a továbbiakban csak azokkal foglalkozunk, melyeknek – megjelenésükkel vagy épp hiányukkal – köze lehet Katona drámájához. „Ezen a napon kezdték csinálni a boszorkány felismerését biztosító eszközöket, amelyek rendszerint karácsony éjszakáján fejeződtek be, ezekre a cselekményekre éppen a hosszadalmasságuk (tizenhárom napig készülésük) jellemző. Legáltalánosabb a karácsony előestéjéig készülő *lucaszéke*, amelynek anyagát, formáját előírás szabályozta.” (*Magyar néprajzi lexikon* III., 471.) Naponta csak egy műveletet volt szabad a széken végezni, s e hosszadalmasságot hol tizenkét, hol tizenhárom napos időszakként írják le. A tizenkét napos elkészülési idő a december 24-i éjfél, a tizenhárom napos a december 25-i hajnalt tételezi a boszorkánylátás idejének, akárhogy is: az éjféle mise idejét. Valószínűbb a Róheim Géza magyarázata tizenkét nap: „egyik legelterjedtebb szokásunk a karácsonyi éjféle misén megjelenő boszorkányoknak a Lucaszékéről történő meglesése. Hogy a szék éppen Luca-naptól karácsonyig készüljön, az már a velünk szomszédos délnémet–nyugati-szláv népeknél keletkezett változat. Az eredete a Sebestyén Gyula által kimutatott naptár-eltolódásokban keresendő, amelyek a germán 12 napot (karácsonytól háromkirályig) egy

korábbi bűvös időközzel pótolták.” (RÓHEIM 1925, 226–227.) Más források tizenhárom napos készülődésről számolnak be, pl.: a Somogy megyei Becefán „mindennap csinálnak rajta valamit, tehát 13 nap alatt készül el”; (DIÓSZEGI 1958, 229.) Katona darabja egyértelműen december 24-én (és a december 25-re virradó éjjel) játszódik, mivel a dráma nyitójelenetében kártyázó cselédeket így inti le Kultsár: „No no, bizony majd összevesznek egy pár dión” (I/1.). Tudjuk, hogy „az ország sok helyén szokásos volt az éjféli miséig dióra kártyázni”. (*Magyar néprajzi lexikon* III., 61.)

A Luca széke nem tartalmazhatott vasat, csak faanyagot. Egyes helyeken kilencféle fából kellett készülnie (az erdélyi hagyomány számon tartja a kilenc fa fajtáját is: akác, rózsafa, cser, som, körte, jegenyefenyő, kökény, jávor és boróka). A *Magyar néprajzi lexikon* (III., 473.) szerint tizenháromféle fát kell használni a székhöz, s a kész széket „a katolikusok éjféli misére a templomba, a reformátusok pedig a keresztútra vitték, »várat kerítettek« köré (szentelt) krétával, így megláthatták a boszorkányokat, akik ökör-, bikaszarvat, agancsot vagy tollas fejdísz viseltek.” A szék használatát hasonlóképp írja le a *Magyar Néprajz*: aki az éjféli misén „feláll a Luca székére, meglátja, kik a boszorkányok.” (*Magyar néprajz* VII/3.)

„Hazafelé a széken ülőnek szaladnia kellett, és mákot kellett szórnia maga után, mert a hit szerint a boszorkány üldözőbe vette, és csak akkor menekült meg, ha fedél alá jutott. A széket mindjárt el kellett égetnie.” (*Magyar néprajzi lexikon* III., 473.) Az elégetés kötelezettsége miatt a Lucaszék nagy ritkaság.

Katona drámájának első jelenetében Körtés magyarázza el a Luca széke hagyományát: „ha az ember Lutza napján elkezdvén egész Karátsonig egy kis széket tsinál, de minden nap tsak forgátsot kell el ejteni, vagy és [=vagyis] egy vágást tenni, ezen széketkével osztán Karátson ejtzakáján punctum 11 orakor mennyen az ember a Templomba, és a tornácza üllýön rá, ekkor meg láttya a boszorkányokat.” Pár perccel később azonban már az éjfélt jelöli meg időpontként: „az éjfélt meg fogja mutatni hogy mitsoda iszonyú foganattya leszsz a Lutza székének”. Kérdés, hogy ha az éjfélt a kitüntetett óra, miért 11-kor készül a székre ülni Körtés, márpedig első megszólalásának megfelelően, valóban 11-kor foglalja el a helyét a templomban: „Nállam az ora az egyet is el ütötte, talán azért hogy Mártonka is mindég igazgattya, a Lutza székével pedig punctum 11 orakor kell a Templomba menni, külömben semit sem lát az ember” (II/2.) Körtés e tévedésének vagy sietségének többszörös dramaturgiai jelentősége van. Körtés korai megjelenése következtében nem lát egyetlen boszorkányt sem, Mártonka viszont e tévedést kihasználva számolhat be a maga cseles – nyilván éjféli – boszorkánylátásáról, azaz Ágneska boszorkány voltáról. Mártonka láthatóan pontosabban ismeri az általa nem hitt babonát, melyet épp ki akar használni. Hagyja, hogy Körtés a babona szerinti éjfélnél korábban, 11 órakor menjen a templomba: „Látod pro forma én-is tsináltam egy Lutza széket annak az erejét ugyan nem hiszem, de lásd leg alább hasznunkra fordíthatom, majd midőn ő a Templomba megy, én valami sürgető dolog végett vissza hívom azomba addig el mulik a 11 ora, és aző gondolattya szerént semi ereje sem lesz a Lutza székének...” Mártonka tehát éjféltre készül, de esze ágában sincs a templomba menni, Ágneska ál-boszorkányságát anélkül is el tudja mondani. Az a komoly dramaturgiai megfontolás vezethette Katonát, hogy a korán érkező Körtés

rajtakaphatja a kriptába szökő Orvost. Katona logikusan az éjféλι mise előttre helyezte a Rosinát elszöktetni készülő Orvos megjelenését, aki a karácsonyi éjféλι mise alatt természetesen nem tudna a kripta és a templom között észrevétlen közlekedni.

Mártonka pontos terve már a népszokás további részletéről is vall: „Én azomba elszököm tőlle [Körtéstől], és vége lévén az a hitatosságnak, nagy rémuléssel azt hazudom néki hogy tégedet azok közt láttalak akik a mint ő mondja mind háttal ülnek visszafelé.” A boszorkányok tehát *háttal* ülnek az oltárnak. A legtöbb néprajzi leírás szarvakat említ a boszorkányok ismertetőjeleként, ráadásul csaknem kizárólag a magyar hagyomány jellemzőjeként. Diószegi szerint a „magyar etnikum területén kívül a boszorkányokhoz fűződő hiedelmek alig emlékeznek meg a szarvról.” (DIÓSZEGI 1958, 249.) A *Magyar néprajzi lexikon* csak a szarvak vagy tollas fejdísz viselését említi a boszorkányok jeleként, az oltárnak háttal ülést nem (III., 472–473.). Mivel Katonánál az oltárnak hátat fordítás a fő jellemző, erre figyelünk.

Diószegi idézi egy bodonyi mesélő régi történetét: „Mikor bevitte a templomajtóba a lucaszéket, azt' ráállt, akkor ő felé mind háttal álltak azok a rosszak. Mindegyiknek szarva vót...” (DIÓSZEGI 1958, 241.). „A délszlávoknál [...] a zámolyt beviszik a templomba és ráállnak, mikor a pap az áldást mondja. A templomban ülő boszorkányok hátat fordítanak az oltárnak és az ajtó felé néznek.” (DIÓSZEGI 1958, 245.) Cseh hiedelem szerint a Lucaszék „készítője az éjféλι misére előbb megy be a templomba, mint a többiek és a székecskére térdel le az oltár előtt. Nem szabad felkelnie, mert az oltárnál álló, de arccal ő felé [vagyis az oltárnak háttal] forduló boszorkányok széttépnék.” (Uo., 245.) „Általános német hiedelem szerint aki az éjféλι misén kilencféle fából készült zámolyra áll, megismeri a falubeli boszorkányokat mert mind hátat fordítanak az oltárnak. Azonban a boszorkányok is látják az illetőt és jaj neki, ha az istentisztelet végén elfogják.” (Uo., 245.) „A délszlávoknál Luca vagy Borbála naptól kezdve karácsony előtti böjtig vagy karácsony éjfélig faragnak egy széket, olymódon, hogy minden nap egyet vágnak rajta a fejszével. Karácsony előtt [...] a zámolyt beviszik a templomba és ráállnak, mikor a pap az áldást mondja. A templomban ülő boszorkányok hátat fordítanak az oltárnak és az ajtó felé néznek.” (Uo., 245.) „E német, délszláv és cseh példák azt bizonyítják, hogy a magyar népnek a lucaszékhez fűződő képzetcsoportja ezekre a hiedelmekre nyúlik vissza.” (Uo., 245.)

LUKÁCS László *A budapesti Néprajzi Múzeum első Lucaszéke, Válról, 1868-ból c.* cikkében ugyancsak több magyarországi adatközlőtől idéz beszámolót az oltárnak háttal ülő boszorkányokról (Szabadpart, 26. sz. <http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/26/index.html>).

Magyar területen valószínűleg a Duna-Tisza közére is jellemző volt az oltárnak hátat fordító boszorkánysajátosság, Katona tehát találkozhatott a hiedelemmel szülővárosában, Kecskeméten. Úgy tűnik, Katona jelen drámája előtt nincs adat a Luca székével kapcsolatos magyar folklórhagyományról.

A sötét babona

Az idősebb generációhoz tartozó Körtés a hiedelmekkel kapcsolatos álláspontjában szembekerül a fiatalokkal, Mártonkával és Ágneskéval. Ágneska kineveti: „ugy sem ér az egész dolog egy pipát.” Mártonka ugyancsak nem hisz a babonában, de ügyes csellel ki akarja használni. A dráma végén kiderül, hogy a Lucaszéke babonás és kinevetett hagyománya mégis megmentette a tetszhalott Rosina életét, visszahozta Vérhanti Gróf és Rosina boldogságát, visszaadta a mélabús ifjú Lázár életkedvét, vagyis a Luca széke nélkül nem jöhetett volna létre a szerencsés végkifejlet. Nem egyértelmű, hogy Körtés is belátja-e a tradíció hiteltelenségét, azt, hogy „a Lutza Széke hamisság”, de valamennyien egyetértenek a hasznosságában, Körtés szavaival: „Még is nem, áldott légyen az ami helységünkbe, mert az által szabadítottuk ki 5 holnap tömlötzből a mijó Nagyságos Aszonyunkat, Karátson éjtzakáján.”

Utóélet

A *Luca széke* irodalmi-kritikai recepciója

A *Luca székét* (*Karácsony éjszakája* címen) az 1813-ban, nem sokkal férjezmenetele után, a Katonával való találkozása kapcsán említi Déryné visszaemlékezésében. (DÉRYNÉ 1955, I. 173.) A magyar színikritika első darabjai között már megjelentek a *Luca széke* előadásainak bírálatai (vö. KERÉNYI 2000, 231, 313, 404, 441, 455, 511, 740, 742, 822, 838, 898, 1184), de ezekre itt nem térünk ki, a színpadi recepciótörténetben hivatkoztunk rájuk. Emlékeztetünk azonban Vörösmarty Mihály 1841-ben írt kritikájára, amelyben a *Bánk bán* teljesen ki nem bontott tragikus lehetőségeihez hasonló erejű komikus szikrákat fedez fel a *Luca székében* (VÖRÖSMARTY ÖM, 16. köt., 1969, 246.). A kritikai kiadásnak a Vörösmarty-értékeléshez fűzött jegyzete („Vörösmartynak a bírálatban kifejezett kívánsága nem teljesült: a darab »javítására« senki sem vállalkozott; a *Luca székét* egyszer adták még, azután végleg letűnt a műsorról.” – Uo, 636.) csak részben (a romantika Nemzeti Színházára vonatkozóan) fedí a valóságot, hiszen a darab előadástörténete – láttuk – az 1870-es évekig folyamatosnak mondható. Solt Andor kitért Nagy Ignác Vörösmartyénál jóval szigorúbb kritikájára is: „E’ színpadon először adaték ezen dráma, melly egyébiránt olly gyöngé, hogy épen nem ismerhetni meg benne »Bánk bán« derék szerzőjét.” (Jelenkor, 1841. 23. sz., márc. 20, 89. = Uo, 636.)

A Katona-irodalom kitüntetett drámája természetesen a *Bánk bán* volt és lesz, s ezen kevésbé változtat összes vagy válogatott drámáinak kiadása: az iskolai oktatás és a művelt közönség is egyműves szerzőnek tudja Katonát, mind a mai napig. Az egyművességet erősítette az a tény is, hogy a 20. században Katona egyetlen más drámáját sem játszották. Két vagy három kivételről tudunk mindössze: a *Jeruzsálem pusztulásának* ősbemutatója egy 1952-es amatőr előadás volt, játszották továbbá Spiró György átdolgozásában (SPIRÓ 1987 és 2008), a *Luca széke* 1918-as előadását már említettük. A *Luca széke* egyszersmind „kakukktójás” is az életműben, legalábbis a korábbi megközelítések fényében. Általában *A Rózsa, vagyis a tapasztalatlan légy a pókok között* c. darabot említik az életmű egyetlen vígjátékként, jóllehet a *Luca széke* is szerencsés kimenettelű, s felmutatja a komédia számos, végkifejleten túli sajátosságát – a szereplőket, a dialógusokat és a szituációkat tekintve egyaránt.

Ugyanakkor az irodalomtörténet feladatának tartotta a teljes Katona-életmű értékelését, a művek pontos kronológiájának megteremtését, párhuzamosan a minél pontosabb (mert Katona esetében meglehetősen rejtőzködő) életrajzzal, életrajzi tényekkel. Ez a tudományos érdeklődés és szempontrendszer semmit sem változtatott azon az alapvető szándékon, hogy Katona életrajza, műveinek kronológiája mind-mind egy részletes „fejlődésregény”-be illeszkedjék, ahol az egyenes vonalú fejlődés a *Bánk bán*-ban csúcsonylik ki. Természetesen nem áll szándékunkban letaszítani a *Bánk bán*-t az életmű csúcсарól, s a *Bánk bán* előtti éveket és műveket továbbra is a tetőpontra

készülődésként értékeljük – ez a megdönthetetlen (?) szempontrendszer azonban megakadályozza, hogy Katona egyes műveiről ne vagy ne csak a *Bánk bánnal* való viszonyítás alapján gondolkodjunk. E megjegyzést azért is fontosnak tartottuk, mert a *Luca széke*vel foglalkozó szakirodalomban a *Bánk bánnal* összefüggésben látunk sajátos váltást, változást.

A *Luca széke* irodalma a 19. században még elnézőbb, s a mű eredetiségét hangsúlyozza. Ezen túl két további kérdésre összpontosítanak a drámát vizsgálók: a népiességre és a cselekmény száaira, az egy vagy két szál kérdésére. Lényegében valamennyi elemző egyetért abban, hogy a népies alakok és cselekmény bizonyosan eredeti. A 20–21. század fordulóján ismét kísérletet látunk a *Luca széke* hangsúlyos kánonba illesztésére (NAGY 1993 és 2014a).

A 19. század szaktudósai többet és többször említik a *Luca székét*, mint 20. századi társaik.

Bayer József a négy drámából álló válogatás indoklásakor ugyancsak a *Bánk bán*hoz vezető utat kívánja felmutatni, épp e négy darabbal (lásd a szövegkiadásoknál): „E gyűjtemény négy drámája Katona drámaírói pályájának fejlődési fokozatait akarja bemutatni legjellegzetesebb műveiben, első, eredetinek jelzett drámájától: Lucza széktől [sic!], az utolsóig: Bánk bánig. Ennek első felében sokféle ágazik el tevékenysége, a másodikban egyetlen drámájának kiigazítására irányul.” (BAYER 1907, xxii.) Bayer a színpadi recepciótörténetet ugyan kevésbé ismeri, de láthatóan nem tartja rossz drámának a *Luca székét*: „évtizedeken át a magyar színpad első alkalmi darabja. Midőn aztán Raupach drámája: a Molnár és gyermeke a bécsi Burgtheaterben 1830. március 31-én elért óriási sikere után a magyar színpadon is megkezdette máig be nem fejezett diadalútját, ekkor szorult háttérbe Lucza széke. A magyar színpadokon borzalmas címeken adták: Az élő anya a sírban vagy Lucza széke; majd Tizenkét óra – vígsággal elegy érzékeny történet stb. A Nemzeti Színház két ízben is kísérletet tesz fölújításával: 1841. március 13-án és 1844. december 21-én, de siker nélkül. Kort és írókat egyaránt jellemző voltánál fogva megérdemelné, hogy az utókor kegyelete, mint alkalmi darabot, kellő kiegészítésekkel halottaiból föltámasztaná.” (BAYER 1907, xxiv–xxv.; Ernst Benjamin Salomo Raupach, 1780–1852 között élt drámaíró *Der Müller und sein Kind* c. még a 20. században is játszott drámájáról van szó.) Bayer a *Luca székét* Katona „valószínűleg első eredeti drámája”-ként említi (BAYER 1907, xiv, xxiv.), s Katonának a magyar drámairodalom történetébe illesztett „fejlődésregény”-ében a *Luca széke* előtti fordításával, adaptációjával – a *Mombelli Grófok*kal – hozza kapcsolatba (BAYER 1897, 246–251.). (A *Mombelli Grófok* eredetije Hassaureck a *Der Vater und seine Söhne* c., Bécsben 1807-ben kiadott darabja. Hassaureck nevének kezdőbetűit Bayer tévesen adja meg J. K.-ként – BAYER 1897, 245. –, hiszen Franz Joseph Hassaureck a teljes név, az 1807-es bécsi kiadás pedig csak Franz Hassaureck alakban hozza a szerző nevét. Itt jegyezzük meg, hogy a Solt Andor féle kiadás – KATONA 1959, II. 289. – ugyancsak a J. K. Hassaureck nevet használja a forrásdráma szerzőjeként.) Bayer jelentéktelen szerzőnek tartja Hassaurecket: „ami jó benne [...], az azon francia forrás érdeme, amelyből Hassaureck merített” (BAYER 1897, 246.), a *Mombelli Grófok* „nem mint fordítás, nem is mint Katona ügyességének próbája vehető figyelembe...” (Uo, 245.), hanem azért,

mert a *Luca széke* „technikája teljesen ugyanaz, ami a *Mombelli Grófoké*” (Uo, 246.): „Ime, így olvastja magába Katona az idegen elemet. Formát, meseszöveget idegenből kölcsönöz.” (Uo, 247). „Abban áll tehát a *Mombelli Grófok* jelentősége, hogy rámutat azon termékek egyikére, amelyekből első tápot merített legnagyobb drámaírónk. A mód, mellyel a formán belül mozogni tudott, nagy tehetségének jele, és *Lucza széke* irodalmi értékének meghatározását is könnyebbé teszi.” (Uo, 247.) A *Luca széke* tehát Katona eredeti drámájaként érdekes Bayer számára.

A 19. századi és a 20. század eleji szakirodalom általában ugyancsak eredetinek tartja a *Luca székét*, s eredetiségének jelentőségét a *Bánk bán*hoz vezető út fontos állomásaként látta.

Heinrich Gusztáv az eredetiséget a darab népies vonulatára szűkíti: a „*Lucza széke*ben a népjelenetek nagyobb részét az ő [Katona] eredeti toldaléka.” (HEINRICH 1883, 941.) Eredeti drámaként tárgyalja a *Luca székét* Gyulai Pál is (GYULAI 1883, 61–65.), aki – a címleírása (*Lucza széke karácsony éjtszakáján*. Dráma három fölvonásban. Írta Katona József) szerint – az 1822-es cenzori datálású példányát olvasta a Nemzeti Színház könyvtárában (Uo, 61.). „Sikerének oka nemcsak bizonyos alkalmosságában keresendő” – utal Gyulai a karácsonyi tárgyra – „hanem szerkezete jelességében is. A fiatal költő sokat tanult, kerüli a hosszadalmasságot, célra siet, bizonyos drámai arányosság- és takarékoságra törekszik. A mű tartalma is több eredetiséget tanúsít, amennyiben némi magyar genererajzot találunk benne, bár a főrészt Shakespeare és Kotzebue hatását árulja el.” (Uo, 61–62.)

Az 1921-ben elhunyt Riedl Frigyes egyetemi előadásait tanítványai csak 1940-ben adták ki (vö. RIEDL 1940); Riedl szövege ugyancsak a 19–20. század fordulóján, a 20. század elején készülhetett. Előadásaiban Katona életrajzának ismertetését követően csupán négy drámáról szólt: *A Rózsá...*-ről, a *Jeruzsálem pusztulásáról*, a *Luca székéről* és a *Bánk bánról* – vagyis ugyanazon négy fontos és eredeti Katona-drámáról, amely Bayer (1907) válogatásában is szerepelt. A *Luca széke* színpadi sikeréről Riedl már többet tud, mint Bayer: „középfajú dráma. Ennek igen nagy hatása volt, még a hatvanas években is adták, s ez volt Katonának legnépszerűbb műve, mielőtt a *Bánk bán* hírré emelkedett.” (Uo, 52.) Riedl a *Luca széke* sikerének titkát a korabeli hatások együttes és ezáltal eredetinek tartható keverésében látja „Három elem vegyülékéből áll. Az első Shakespeare-, a második Schiller-, a harmadik Kotzebue-utánzat.” (Uo, 53.) Riedl számára a *Luca széke* (elemzését lásd: RIEDL 1940, 52–57.) fő érdeme, hogy „előzője a *Bánk bán*nak. Először látjuk ebben a drámában, hogy Katona mennyire szereti már mint húsz éves fiatalember a gondolatokban való elmélyedést, amit aztán a *Bánk bán*-ban annyira kiművelt, ami *Bánk*nak, a főalaknak a fősajátsága.” Riedl összekapcsolja a *Luca széke* és a *Bánk bán* egyes külsődleges cselekményelemeit: „előfordul már itt a Melinda motívuma: az álomital. [...M]egvan már *Bánk bán* egyik főmotívuma: a megcsalt férj tépelődése. Úgy, mint *Bánk bán* később, tragikusan tépelődik itt minden ok nélkül a Gróf felesége bűnén. Végül látjuk az Orvosban, kit megölnek, ki a darabnak gonosz intrigansa, ki gyáva, gonosz, idegen is, – Biberach és Ottó alakjának előre vetett árnyékát.” (Uo, 57.) Az erőszakosan fellépő szerelmes figurákon (Orvos, Ottó) túl erőltetettnek véljük a Grófné tetszhalála és a Melindának adott hevítő közötti

kapcsolatokat, és áthidalhatatlan távolságra van egymástól a *Luca széke* Grófjának és Bánknak férji tépelődése – mélységben, indokoltságban és motiváltságban egyaránt.

A 20. század folyamán fordulat állt be a *Luca széke* értékelésében: egyre kevésbé szólnak róla eredeti drámaként. Horváth János ugyan fenntart még valamit a dráma eredetiségéből, szerinte a *Luca székét* Katona „alighanem valami német rémregény alapján, s részben talán a Mombelli Grófok példájára” írta (HORVÁTH 1936, 20.). „Az efféle átdolgozásokat akkor eredetinek minősítették, s mint drámai műveket legtöbbször mai felfogásunk szerint is eredetinek tarthatjuk.” (Uo, 20.) Látható, hogy Horváth elsősorban Bayer nyomán gondolkodott Katonáról, s a *Luca székében* ő is a technikai fejlődés jeleit fedezte fel. Bayerral ellentétben Horváth a *Monostori Veronkával* rokonítja a darabot: „Egy kombináló lélekbúvár első lépései ezek, a hozzá még nem méltó alacsonyabb rendű anyagban, ízlésben. Hasonló okokból jelent nem költői, hanem csak technikai fejlődést a *Luca széke*. Minden jel arra vall, hogy ezt is valami rémregényből dramatizálta.” (Uo, 26.)

Waldapfel József (WALDAPFEL 1942) szerint a *Luca széke* „Katona egyetlen drámája, amelynek közvetlen forrását nem tudjuk”. A rémregényből dramatizálás álláspontját mégis ő fejt ki a legrészletesebben, ahogyan a *Luca székéről* is ő ír a leghosszabban. Waldapfel az Európában a 18. század végén hódító, borzongató angliai regényirodalom vázlatos áttekintése után a *Luca széke* hasonló mozzanatait a dramaturgiai struktúráján belül vizsgálja. (Uo, 28–29.) Így szól a megölt kísértő szelleme helyett használt fordulatról, amikor a halotról kiderül, hogy él – ez Rosina történetét idézi –, továbbá az ódon kastély és a történeti környezet helyett a cselekmény jelenbe helyezéséről. Általánosságban rokon vonás szerinte a rémregényekkel, hogy „csupa titok oldódik meg”. A Waldapfel-elemzés érdekessége, hogy szerinte Katona lélekábrázoló képességének kibontását a csak a külső folyamatokat bemutató forrásai akadályozzák: „Katona még mindig nem tudja mindazt elejteni sekélyes forrásából, ami egyre határozottabban jelentkező lélekábrázoló szándékával ellenkezik.” (Uo, 29–30.) Ennek legjobb példáját Lázár hamleti jeleneteiben találja, s itt leli meg a magyarázatot Vérhanti Gróf ellentmondásos viselkedésére is a harmadik felvonásban, amikor „a férj lelkében kellene megoldásnak bekövetkeznie, kivált, minthogy ő maga sem volt ártatlan, és halálra szánt nejét, ki most öthónapi szörnyű szenvedése után előkerült, az ő bűnei hajthatták a vélt botlás felé. De a férj [...] nem engesztelődik. [...] Katona a legkülönbözőbb tényezőket összehordja lelki fordulat előkészítésére, mégsem viszi végig, bizonyára azért, mert ott van forrásában a kész külső megoldás...” (Uo, 30–31.) Waldapfel kiemeli azt az „egészen hamis világot”, melyet „Katona a színpadon és mohón habzsolt regényolvasmányaiban megismert, mielőtt igazi emberismeretre szert tehetett volna” (Uo, 31.); egyedül a népi alakokra és jeleneteikre nem áll e hamisság. Itt jegyezzük meg, hogy a szakirodalom, így Waldapfel (1942) sem tud semmit Katona említett „mohón habzsolt” regényolvasmányairól, mindez feltételezés; vázlatos ismeretünk csupán a történelem iránti érdeklődéséről (Uo, 9–10.) és az ezzel kapcsolatos olvasmányokról, továbbá a második pesti színtársulat körében megismert, használt és részben fordított drámákról van.

Solt Andor szerint Katona hat drámájának „anyagát német ritterdrámákból kölcsönözte, [...] kész drámát fordít”, ide sorolja a *Luca széke* mellett a *Mombelli Grófok*, az *István, A' Borzasztó Torony*, a *Monostori Veron'ka* és az *Aubigny Clementia* c. drámákat: „Ezek eredeti német lovagdrámák változatai”. (SOLT 1933a, 43.) Ugyanitt Solt megkérdőjelezi Waldapfel állítását a *Luca széke* forrásának még ismeretlen voltáról csakúgy, mint a többi drámával kapcsolatos finomított (így a német lovagregény vagy -novella) forrásfeltételezéseit. Solt e kérdőjelet később valószínűleg elvetette, mert a Katona-összes kiadásában (KATONA 1959) a *Regénydramatizálások, átdolgozások* c. fejezetbe illesztette a *Luca székét*. Megjegyezzük, hogy *A' Borzasztó Torony*, a *Monostori Veron'ka* és az *Aubigny Clementia* egyike sem drámai, hanem epikus forrásra megy vissza.

Szász Károly „divatos német szellemben fogant silány rémdrámák közé” tartozóként, „nevetségesen rémletes és eléggé sületlen meséjű” darabként említi a *Luca székét*, mely „csak egy tekintetben – t.i. néhány népies magyar alaknak szerepeltetésével – érdemel némi figyelmet. Rosszallóan jegyzi meg, hogy „évtizedeken át műsoron maradt a vidéki színházakban” (SZÁSZ 1939, 55).

Karácsony Sándor az önálló kötetben kiadott *Luca székéhez* részletes bevezető tanulmányt írt (KARÁCSONY 1942, 5–22.), melyet a *Bánk bán* tárgyalásával kezd, de nem az említett „fejlődésregény” szempontjai szerint, sőt egyenesen azzal szemben: „hibátlan, klasszikus mű a *Bánk bán*, de töretlen, egyöntésű Katona egész oeuvre-je, tehát nincs lényeges különbség *Bánk bán*, *Jeruzsálem pusztulása*, *Luca széke* és a *Rózsa* között sem.” (Uo., 20.) A tanulmány bevezetőjében Karácsony a *Bánk bán* vélt vagy valós hibáira és sikertelen külföldi recepciójára kérdez rá. Talán a tanulmány születésének ideje, az 1942-es év is magyarázhatja, hogy Karácsony a dráma „indogermán” olvasatában látja a *Bánk bán* sikertelenségének okát, ezért felveti, hogy az „uraltáji” olvasatban talán eltűnhetnek e hibák (Uo., 6.), s a megoldás valami megfoghatatlan és kifejtetlen magyarság-fogalom. A „rideglegény” (Uo., 7.) Katona nála eleve „végzetesen magános lélek”, „tragikusan idegen az emberek között” (Uo., 9.), ezért Karácsony szerint a teljes életművet a tragikum lengi be: „Katona teste és vére szerint élt tragikusan, ezért tragédiák életének gyümölcsei, ezért jelképezi életműve mindenütt a tragikumot s ezért tragikus, valahányszor drámát ír, drámájának egész menete...” (Uo., 10.) Karácsony tehát úgy véli, „nincs különbség dráma, vitézi szomorújáték, vígjáték és tragédia között” (Uo., 10–11.), s „a *Luca széke* is ugyanennek a tragikus életnek jelképes meséje” (Uo., 12.). Bizonyítékként elsorolja, hogy a drámában senki nem érti a másik embert, „egymást érik a vele szemben ellenségesen idegen emberek” (Uo., 12.), illetve: „[a] tragikus életnek ezen a tablóján ott áll az ember maga, a tragikus ember, akit nem ért a többi ember” (Uo., 15.). Karácsony meglehetősen erőltetetten igazolja az elméletét, középpontban a *Bánk bánnal* és a *Luca székével*, de számos más Katona-drámát is bevon a bizonyításba. (Tiborc és Jakab, Soma és Lázár, Biberach és Bertalan – mind-mind keresett párhuzamok. Megjegyezzük még, hogy a párhuzamok keresésében különösen érdekesek a *Jeruzsálem pusztulásáról* szóló részek.) A bevezetés utolsó nagy fejezetében (VI.) Karácsony visszatér a tanulmány elején felvetett indogermán olvasat kérdésére, de már kifejezetten a *Luca székével* kapcsolatban: „ha

az indogermán dráma szabályai szerint szerfölött hibás és egy csöppet sem eredeti Luca székét nézzük saját törvényei érvénye alatt, megsemmisülnek az összes ellene felhozott »kifogások«.

Lényegtelen lesz a források kérdése, csakúgy, mint a kettős cselekmény, mert „az élet sem egyszövésű”. (Uo., 20.) A *Luca székével* szembeni kifogásokat Karácsony láthatóan Gyulai alapján tekinti át és cáfolja (Uo., 21.). Az érzékeny dramaturgiai, de leginkább lélektani megfigyelésekből végül nem derül ki, mi is az indogermán és az uraltáji olvasat, illetve a kettő különbsége, jóllehet a bevezetés rövid összefoglalása (VII.) ismét e kérdéshez tér vissza; a magyarság fogalma továbbra sem tisztul, ám győzedelmesen felülkerekedik a dramaturgiai fogalmakon: „Eszméljünk rá, hogy magyarok vagyunk Európában, idegenek jelrendszerünk szerint. Ázsia népe, de hálás nosztalgiával lelkünkben Európa felé. Európa nem ért bennünket meg, míg tendenciózusok vagyunk s az ő nyelvén selypítünk feléje...” (Uo., 22.). Nagy kár, hogy a logika, a feszes gondolat és a fogalmi tisztázás követelménye alól Karácsonyt láthatóan felmenti a saját zavaros jelképisége.

Karácsony Sándor tanulmányából indult ki Komlói Sándor rövid és nem tudományos célú írásában a *Luca széke* értelmezéséről: néhány pedagógus újraolvasta a drámát, s Karácsonyt igazolva, abban egyeztek meg, hogy „egy csomó egymást nem értő ember él együtt” (KOMLÓSI 1943, 6.).

Talpassy Tibor ifjúsági Katona-életrajzában sommásan megállapítja, hogy a *Lucából* „ordít a kezdetlegesség” (TALPASSY 1983, 72.).

Bíró Ferenc Katona-monográfiájában (BÍRÓ 2002) a *Luca székét A Rózsá...-val* együtt tárgyalja, mivel csak e két mű játszódik a szerzői jelenben. A *Luca székét* „a Katona-életmű leginkább változatos elemekből álló darabja”-ként említi, amelyet „hangulatilag mégis sikerül egységben tartania a szerzőnek” (Uo., 47.). Bíró, bár röviden szól a drámáról, tud a színpadi sikereiről, melyet indokoltnak is tart, s ezért kiemelten kezeli az életművön belül: „[e]gyike azoknak a műveknek, amelyek különösen jól mutatják, hogy Katona milyen sok kihasználatlan tematikus és technikai lehetőség birtokában hagyta abba irodalmi tevékenységét.” (Uo., 47.) Bíró a cselekmény két szálának összefonásában látható következtelenségeken belül külön figyel Rosina sajátos dramaturgiai helyzetére: mivel a rohanó katonatiszt nem is találkozott Rosinával, az nem is tudhat a Gróf féltékenységét kiváltó okról, ezért talán a nézők sem értették teljesen a záró felvonás történéseit. „Ez az első pillanat Katona életművében, ahol a drámaíró ragaszkodik a maga víziójához, még akkor is, ha színpadi szerzőként nem tudja igazán megjeleníteni ezt a víziót.” (Uo., 49.) Bíró monográfiája részletesen foglalkozik Katona feltételezhető olvasmányaiával is (Uo., 13–23.): ő sem tud rémregények vagy hasonló művek olvasásáról.

Az időrend korábbi tárgyalását kívánta volna, de a végére hagytuk a Katona-életmű több darabját, így a *Luca székét* is „rehabilitáló” Nagy Imre tanulmányait (NAGY 1993 és 2014a). Nagy adja a *Luca széke* egyetlen modern elemzését (NAGY 1993). Nagy Imre a Katona-életmű idővel egyre fontosabbá váló kérdésének tekinti az evilági igazságszolgáltatás lehetőségét és annak feltételeként a helyes emberismeretet. E két követelmény összetartozását először a *Monostori Veron’kában*, majd a *Luca székében* találja meg (NAGY 1993, 147; NAGY 2014a, 279.): „E műben halálra ítélnék egy ártatlan embert, s az

igazságosztó hatalomnak rá kell döbbsennie szörnyű tévedésére. Jóvá lehet-e tenni egy téves ítéletet? Karácsonyi játékról lévén szó, a sírbolt ajtaja ismét feltárulhat a méltatlanul elítélt előtt, s a gyöttrő kérdés kedvező választ kap.” (NAGY 1993, 148.) A karácsony tehát engesztelő, vígjáték-konstruáló tényező, „a karácsonyjé varázsa nem teszi lehetővé egy intrikus huzamos tevékenységét” (Uo., 148.). Rosinával „az igazságszolgáltatás kérdése emelkedik a mű homlokterébe”, Rosina a dráma középponti személye, akihez fűződnek a viszonyok, „helyzete jellegzetes áldozati szituáció”, s ennek megfelelően a szöveg mögött több, misztériumjátékra utaló konnotáció is felsejlik (NAGY 1993, 148.). Nagy Imre szerint „a mű egyik gyengéje éppen az, hogy Vérhanti beillesztése a karácsonyi játék befejező harmóniájába némileg erőszakolt”. A megfellebbezhetetlen, ám hamis ítélet hozója Vérhanti gróf, az ő figurája „jelzi, hogy tovább erősödött Katonánál az indulatos hős” bírálata (NAGY 1993, 149.). Ezért a dráma alapkérdése, hogy csökkenthető-e az elvakult indulatok okozta kár (NAGY 1993, 149–150.). A válasz a *Luca székében* „az a játékos-ironikus analógia, mely a Vérhanti-szálat a Körtés-szálhoz fűzi. Az ottani apa–feleség–fiú hármashoz itt apa–leány–vőjelölt trió felel meg, mindkét esetben »boszorkánysággal« vádolnak egy ártatlan nőt, s ezt itt is, ott is az apa megtévesztésével teszik.” Körtés tehát elhagyhatatlan eleme a dramaturgiának, s a világrejtélyre adott válasz a babonás emberek naiv tisztasága révén lehet pozitív (NAGY 1993, 150.). A *Bánk bán*ban a nők elleni erőszak témáját vizsgálva, s az életműbeli előzményeket kutatva Nagy Imre a nőrablás és a csábítási szándék összekapcsolását is felfedezi, először a *Monostori Veron’kában*, majd jóval szorosabb együttesként a *Luca székében* (NAGY 2014a, 279.). Legutóbb DEMETER Júlia (2015) foglalkozott a drámával.

A *Luca széke* a későbbi színpadon

Janovics Jenő 1918-as kolozsvári előadása óta egyetlen színház sem vette elő a drámát.

A szövegközlésről általában

Valamennyi szövegünk közlésekor híven követtük a kéziratot, csak a legszükségesebb esetben emendáltunk: az emendált részt dőlt betűvel szedtük, s a javítást mindenkor jeleztük a lapalji jegyzetben. A korban szokásos hosszú s betűt – tekintve, hogy külön hangértéke nincs – a mai s betűvel jelöltük. A sajtó alá rendező megjegyzéseit mindig [] szögletes zárójelben hozzuk. Az 1822-es és az 1841-es kéziratot sűgőpéldányként is használták, ezért utólagos javítások, húzások, átírások vannak bennük, ezeket mindig jelezzük. A szövegátírással kapcsolatos konkrét problémákat az egyes szövegekhez csatolt jegyzetben részleteztük.

AUBIGNY CLEMENTIA

Sajtó alá rendezte Demeter Júlia

[2r]

AUBIGNY CLEMENTIA¹

vagy is

A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4^{ik} Henrik alatt.²

Vitézi Darab 4 Szakaszban.

készítette

Katona József

Pesthen

3^{ik} esztendőben Törvényt tanulván.

1813.

¹ [A cím felett, a lap tetején, idegen kézírással a cenzori bejegyzés:] Ezen darabot előadni nem szabad, mert szitkokkal tele vagyon, Istenről nagyon illetlenül szól; és régi vallásbéli villongásokat előhoz. Kassán 23. Dec. 1831. Magyar Jozsef.

² [A sor aláhúзва.]

[1r]¹
[2r]

Aubigny Clementia

vagyis a Vallás miatt való Zenebona Frantzia
Országban 4^k Henrik alatt.

Vitézi Darab. 4 Szakaszokban.

Készítette Katona József

Pesten, 3^k esztendőben Törvényt tanulván

1813.²

¹ HC [az Aubigny Clementia címlapja előtti üres levélre, 1r-v, utólag ráírva:]

[1r] HEDERVÁRI CZE CZILIA

A' magyar Amazon.

(Aubigny Clementiából magyarosítva) [magyarosítv – a lapot leszélezték, kiegészítettük.]

Katona Josef által.

1819^{be}

[Utólag:] J Nádasdy rb

[1v] Személyek.

3IK ANDRÁS, magyar király. [A szerepnevek előtt utólagos, halvány fekete ceruzás számozás, 1-től 9-ig; erről lásd a jegyzeteket. Az aláhúzott szerepneveket kiskapitálissal hozzuk.]

UJLAKY UGRIN, Dalmátiai Vice Király a Pártosok feje.

OLIVIA, a' leánya

HEDERVÁRI CZE CZILIA, Konth István Özvegye, Drugeth <özvegye> Leánya. [özve – A szó vége bekerült a kötésbe, kiegészítettük.]

ALADÁR, a' fia

LÓRÁND, Ujlaky Barátya

Egy követ

1° } Vezér.
2^{ik} }

Katonáság.

² HC: [A 2r alsó felére betoldva:] vagy

HEDERVÁRI CECILIA

A' Magyar Amazon

vagyis

A' Hedervár ostroma 3^{ik} András

alatt – 4 Felvonásba

[2v]

SZEMÉLYEK:³

4^{ik} HENRIK Frantzia Ország Királya⁴

Főbb Marshalok.

ENTRAGUES CLEMENTIA, Gróf Aubigni Özvegye, Aubigny várának Asszonya.

Az ifj GROF AUBIGNY, ennek Fia.

DE LA CHATRE CLAUDIUS, ez előtt Királyi Fő Marshal, most a' Vallás miatt pártos-
kodok /: a' Ligue :/ Feje.

ROZALIA, ennek Leánya, az ifju Gróf Mátkája Aubigny Várában.

SERICOUR, de la Chatre Fő Lovász Mestere.

Egy Tiszt, mint KÖVET.

Henrik, és de la Chatre Katonái.

Aubigny Polgárok.

A' dolog történik Aubigny Várában, majd a' Vár alatt, de le Chatre Táborában.

³ [Aláhúзва.]

⁴ [Valamennyi szerepnév aláhúзва, közlésünkben az aláhúzott részeket kiskapitálissal szedtük.]

[2v]

SZEMÉLYEK

4^k HENRIK, Frantzia Ország Királja³

TÖBB MARSHALOK.

ENTRAGUES⁴ CLEMENTIA. Grof Aubigni Özvegye, Aubigni Várának asszonya.

AZ IFJÚ GRÓF AUBIGNY ennek Fija.

DE LA CHATRE CLAUDIUS ez előtt Királyi fő Marshal, most a vallás miatt pártoskodók /: *a Ligue* / Feje.

ROSALIA, ennek Leannya, az ifjú Grof Mátkája, Aubigni várába.

SERICOUR de la Chatre Fő Lovász Mestere.

Egy TISZT mint KÖVET

Henrik, és Dela Chatre Katonái.

Aubigni Polgárok

A' dolog történik Aubigni Várában, majd a vár alatt
de la Chatre Táborába⁵

³ [A szerepnevek aláhúzással kiemelve; közlésünkben kiskapitálissal hozzuk. A főbb szerepnevek előtt A–F betűk, a HCt másolótól. Lásd alább és a jegyzeteket.]

⁴ Entragnes [Emendáltuk.]

⁵ HC [A 2v alsó felére betoldva:]

A. 3^{ik} András Magyar Király.

B. Hedervári Cecília Drugeth Miklós özvegye, Hedervár asszonya.

C. Aladár a' fia

D. Ujlaky Ugrin Dalmátiai vice Király, a' Pártosok Feje

E. Olivia a' leánya

F. Drágfy Lóránd Fő lovász Mestere

[3r]

ELSŐ FELVONÁS
/: Szoba Aubignyban :/

1° Jelenés

AZ IFJU GRÓF. /: *kivül kemény dobolás :/ /: be szaladván :/*
Mind inkább meg foghatatlan előttem. /: *az ablakhoz :/* Az egész Polgárság
a' Palotánk eleibe gyűlekszik. hm! hm! –⁵ Az Anyám vagy egy hét oltá meg
fejthetetlen, sokszor el ragadtatva látszatik a' Fegyveresek látására – oh talán –
5 talán: az én éhező szivemnek eledel fog adattatni! Istenem! Viadal! – Útközet!
oh gyalázat reám nézve hogy én ithon az Enyimek ölében bujálkodva pihenek,
az alatt hogy nálamnál sokkal fiatalabbak, a' leg vénebb Bajnokokkal a' hir' s'
Betsületért hartzolnak.

2^{ik} Jelenés Clementia, Gróf

CLEM[ENTIA] /: *tendes érzéssel :/*
Azt te is teheted
GRÓF
Ha! Anyám! En is?
10 CLEM[ENTIA]
A'mit látsz, az mind illet tégedet.
GRÓF
Anyám fejtse meg nékem mind ezeket.
CLEM[ENTIA]
Tudnod is kell, Fiam mindeneket.

⁵ < - >

[3r]

ELSŐ FELVONÁS
Szoba Aubignibe⁶

1^{só} Jelenés:⁷ Ifjú Groff.⁸
Kivül kemény dobolás. /

IFJÚ GROF⁹ /: *be szaladván /*

Mind inkább meg foghatatlan előttem. /: *az ablakhoz / Az egész Polgárság az¹⁰*
ablakunk eleibe gyülekezik.¹¹ hm-hm!¹² – Az Anyám vagy egy hét olta meg
fejthetetlen, sokszor el ragadtatva látzik a fegyveresek látására. – oh talán –
talán az én¹³ éhező szívemnek eledel fog adattatni! Istenem! Viadal – ütközet!
5 *oh gyalázat, örökös gyalázat reám nézve hogy én ithon az enyimek ölében*
bujálkodva pihenek, az alatt hogy nállamnál sokkal fiatalabbak, a leg vénebb
bajnokokkal, a¹⁴ hir, ’s betsületért hartzolnak.

2^k Jelenés: Clementia ifjú¹⁵ Grof.¹⁶

CLEMEN¹⁷ /: *tsendes érzéssel :/*

Azt te is teheted.

GROF¹⁸

Ha! Anyám! én is?

CLEMEN¹⁹

10 A’mit látz, az mind illet tégedet.

GROF²⁰

Anyám! fejtse meg nékem mind ezeket.

CLEMEN²¹

Tudnod is kell fiam mindenedet.

⁶ HC: <Aubignibe> Hedervárban

⁷ Jel: [A rövidítést feloldottuk, a továbbiakban ezt csak dőlttel jelezzük, jegyzetben nem térünk ki rá.]

⁸ HC: <Ifjú Groff> Aladár [Ráírva.]

⁹ HC: <IFJÚ GROF> ALADÁR [Ráírva.]

¹⁰ HC: <egész Polgárság az> népség

¹¹ [A *gyülekezik* második *e*-je beszúrva.]

¹² <hm-hm> [Fekete ceruzával.]

¹³ HC: <az én>

¹⁴ <a>

¹⁵ if [Az *ifjú if* rövidítését a továbbiakban dőlttel jelölve, de jegyzet nélkül feloldottuk.]

¹⁶ HC: <Clementia if Grof> Cecilia. Aladár [Föléírva.]

¹⁷ HC: <CLEMEN> CECILIA [Ráírva.]

¹⁸ HC: <GROF> ALADÁR [Ráírva.]

¹⁹ HC: <CLEMEN> CECILIA [Ráírva.]

²⁰ HC: <GROF> ALADÁR [Ráírva.]

²¹ HC: <CLEMEN> CECILIA [Ráírva.]

GRÓF

Egy hét olta az én jó Anyám olyan el gondolkodó. Valami nagy fájdalomnak kelletik szívét kinozni, mert egészen el nem titkolhattya.

[3v]

CLEM[ENTIA] /: *sohajt* :/

15 Az Atyám –

GRÓF /: *hirtelen* :/

D' Entragues? /: *az Annyát vizsgálva* :/ A' Királyi Táborba hartzol a' Ligue ellen.

CLEM[ENTIA] /: *nyomossan* :/

Hartzolt!

GRÓF /: *rettenve* :/

Anyám!

CLEM[ENTIA]

Nints már többé.

GRÓF /: *rémülve* :/

20 Nints?!

CLEM[ENTIA]

Ő a' vitézek ágyán holt meg Ivri alatt. A' király benne egy Alattvalót, a Nemzet egy Bajnokot vesztett el, és mi – ámbár ő nekünk mindenünk volt – csak egy Atyát.

Őrökre oda vagyon ő már reánk nézve, de a' kötelesség azt parantsolja, hogy a' Nemzetnek ezen bajnokban esett kára ki potoltassék – légy te az ő érdemes

25 Követője. Menny kedves Fiam! viaskodj Henrik zászlója alatt, és mutasd meg, hogy D'Entragues Leánya egy érdemes Bajnokot szült a Nemzetnek.

GRÓF /: *el fogódva* :/

Szegény Nagy Atyám!

CLEM[ENTIA]

Ő a' Hazáért holt, és a' Hazáért való halál: örök élet.⁶ Ezen tzelra siess te is. –

GRÓF /: *hirtelen fel tűzedvén* :/

Az útát Anyám – mutassa nékem az útát.

CLEM[ENTIA]

30 Minek előtte azt tenném, a' jó Hir 's Betsület egy áldozatot kívánnak tölled –

⁶ [Az örök élet aláhúзва.]

- GROF²²
Egy hét olta az én jó Anyám olyan el gondolkodó. Valami nagy fájdalomnak
kelletik szivét kinozni, mert egészen el nem titkolhattya.
- CLEMEN²³ / *sohajt* /
- 15 Az Atyám –
[3v]
IFJÚ GROF²⁴ /: *hirtelen* :/
D' Entragues?²⁵ /: *Annyát vizsgálva* :/ A Királyi Táborba hartzol a Pártosok ellen.
CLEMEN /: *nyomosan* /
Hartzolt.
GROF²⁶ /: *rettenve* :/
Anyám!
CLEMEN
Nints már többé
GROF²⁷ /: *rémulve* /
- 20 Nints?
CLEMEN
Ő a²⁸ Vitézek ágyán holt meg Ivri alatt.²⁹ A' Király benne egy alattvalót, a Nemzet
egy bajnokot vesztett el, és mi – ámbár ő nekünk mindenünk volt – tsak egy
Atyát, – örökre oda van már ő reánk nézve – de a kötelesség azt parantsolja hogy
a Nemzetnek ezen Bajnokban esett kára ki potoltassék, – légy te az ő érdemes
25 követője. Meny kedves fiam viaskodj Henrik³⁰ Zászloja alatt, és mutasd meg
hogy D'Entragues³¹ Leánya, egy érdemes Bajnokot szült a Nemzetnek.
GROF³² /: *el fogodva* /
Szegény Nagy Atyám!
CLEMEN
Ő a Hazáért holt meg, és a Hazáért való halál örök élet. Ezen tzélra siess te is.
GROF /: *hirtelen fel tüzelödvén* /
Az útát Anyám – mutassa meg nékem az útát.
CLEMEN
- 30 Minek előtte azt tenném, a jó Hir, 's betsület egy áldozatot kívánnak tölled.

²² HC: <GROF> ALADÁR [Ráírva.]

²³ HC: <CLEMEN> CECILIA [Ráírva.]

²⁴ HC: <IF GROF> ALADÁR [Ráírva.]

²⁵ HC: <D' Entragues> Hedervári Kont István [Föleírva.]

²⁶ HC: <GROF> ALADÁR [Ráírva.]

²⁷ HC: <GROF> ALADÁR [Ráírva.]

²⁸ HC: <CLEMEN Ö a>

²⁹ HC: <Ivri alatt>

³⁰ HC: <Henrik> András [Ráírva.]

³¹ HC: <D'Entragues> Hedervári [Föleírva.]

³² HC: <GROF> ALADÁR [Ráírva.]

GRÓF

Oh millyet Anyám! millyet?

CLEM[ENTIA]

Fiam, néked Rozáliáról le kell mon[4r]danod – ötet örökre el felejtened.

GRÓF /: *megrázkódva* :/

Anyám!

CLEM[ENTIA]

35 Olvasd Fiam ezen levelet, ez meg fogja néked az okát mondani, és kötelessé fog tenni, szeretetedet Hazádnak fel áldozni.

GRÓF /: *kivánsian olvassa* :/

„Örömmel jelentek néked egy gyönyörűséges győzedelmet, mellyet kedves Királyunk fegyvere nyert. Sokáig el volt az szemünk előtt rejtve, a’ midőn most valahára Ellenségeink vérekkal bé fetskendezve, meg jelent és Herossait fejlethetetlen emlékeztető Jelekkel fel ékesítve maga mellé gyűjtötte. En halálos sebet kaptam, és tsak kevés oráim vagynák még a’ világon hátra, de még is a’ Betsület ágyán halok, és jó Királyomnak szeretete, ’s hivségezen végbe vitt Kötelességeimnek emlékezetei meg fogják nékem a’ halálnak keserű oráit⁷ édesíteni. De la Chatre hit szegő lett, és a’ Liguehez által ment. A’ki egy ilyen jó Királyhoz hivségtelen lehetett, az nem is lehet hivséges Barát, azért is őriz-
45 kedj tőlle kedves Leányom! még az Entragues véreből egy se szennyitette meg magát Haza árulással – minden velle valo egybe köttetést távoztass el, mert érdemetlen reánk. Még utóljára ajánlom néked kedves Aubignynt, mond meg néki, hogy hiv Alattvalója⁸ maradjon törvé[4v]nyes Királyának, és méltó unokája a’ haldokló – Entragues Clermontnak.” – /: *halkal le ereszti kezeit, és rémitő bámulással néz az Annyára* :/

CLEM[ENTIA]

50 Kettségeskedve mereszted Fiam reám a’ szemeidet – én már mindent meg irtam a’ Marshalnak – mit várhat az Anyád? –

⁷ [Az *oráit t*-je két olvashatatlan betűre ráírva.]

⁸ [Alattvalója beszúrva.]

GROF

Oh miljet Anyám! milljet?

CLEMEN

Fiam! néked Rozáliáról³³ le kell mondanod, – őtet örökre el felejtened

GROF /: *meg rázkodva* /

Anyám!

[4r]

CLEMEN

35 Olvasd fiam³⁴ ezen levelet, ez meg fogja néked az okát mondani, és kötelessé
fog tenni szeretetedet Hazádnak fel áldozni.

GROF /: *kivánsian olvassa* /

„Örömel jelentek néked egy gyönyörűséges győzedelmet, melyet kedves Kirá-
lyunk fegyvere nyert, sokáig el volt az szemünk előtt rejtve a midön most valahá-
ra ellenségünk vérekkkel bé fetskendezve meg jelent, és Heroszait³⁵ felejthetetlen
emlékeztető jelekkel fel ékesítve maga mellé gyűjtötte. Én halálos sebet kaptam,
40 és tsak kevés óráim vagynak még a világon hátra, de még is a betsület ágyán
halok, és jó Királyomnak szeretete, ’s hivségesen végbe vitt kötelességeimnek
emlékezetei meg fogják nekem a Halálnak keserü oráit édesíteni. De la Chatre³⁶
hitszegő lett, és a Ligue-hez³⁷ által ment; A ki egy ilyen jó Királyhoz hivségtelen
lehetett az nem is lehet hivséges barát, azért is őrizkedj tőlle kedves Leányom,
45 még az Entragues³⁸ véréből egy se szenyítette meg magát Haza árulással. – min-
den vele való egybe köttetést távoztass el, mert érdemetlen reánk. Még utoljára
ajánlom néked kedves Aubigninkat,³⁹ mond meg néki hogy hiv alatt valója
maradjon törvényes Királjának, és méltó Unokája a haldokló – Entragues⁴⁰
Clermontnak⁴¹ /: *halkal le ereszti kezeit, és rémitő bámulással néz az Annyára* :/

CLEMEN

50 Kétségeskedve mereszted fiam reám a szemeidet – én már mindent meg irtam
a Marshalnak⁴² – mit várhat az Anyád?

³³ HC: <Rozáliáról> Oliviáról [Föleírva.]

³⁴ <fiam> [Fekete ceruzával.]

³⁵ HC: <Heroszait> vitézeit [Ráírva.]

³⁶ HC: <De la Chatre> Ujlaki Ugrin [Föleírva.]

³⁷ <a Ligue-hez> a’ Pártosokhoz [Fekete ceruzával föleírva.]

³⁸ HC: <az Entragues> Hedervári [Föleírva.]

³⁹ HC: <Aubigninkat> Aladárunkat [Föleírva.]

⁴⁰ Entragues [Emendáltuk.]

⁴¹ HC: <Entragnes Clermontnak> Hedervári Konth Istvánnak [Föleírva.]

⁴² Marchsalnak [Emendáltuk.] HC: <Marchsalnak> Ujlakynak [Föleírva.]

GRÓF *!/: szemeit el forgatva, végre, egy helyre bámúl !/*

De la Chatre ország áruló – egyik feje a' Pártosoknak? Ő a' ki öt⁹ Monarcháktól nyerte el az érdem Borostyánját – ő ama fehér galamb? Nem! nem! bizonyosan valamely gaz áruló motskolta be szép erköltseit, és a' Királyt fel ingerlette ellene.
55 – De ha igaz volna is? Ha a' Marshal egy vigyázatlan órában meg felejtkezett volna kötelességéről, hát Rozáliához viseltető szeretetemnek kellene é –

CLEM[ENTIA]

Meg áll méltatlan unokája érdemes Nagy Atyádnak, te meg szennyited azon vért, a' mellyből származtál! A' gyalázat és betsület közt fontolgotozól te? Hazádat és szerelmedet egy arányi mértékbe teszed? – Válassz Fiú: Haza és Betsület az
60 egyik oldalonn; szeretet, és gyalázat a' másikon. *!/: el !/*

3^{ik} Jelenés Gróf

GRÓF¹⁰ [5r] *!/: meg meredve néz utánna, azután kemény¹¹ lépésekkel, és vad tekintettel, jár fel 's alá !/*

Haza, – betsület! – szeretet– gyalázat! Oh rettenetes szavak! bár tsak pusztá Phantomok volnátok, vagy tsupán meg bomlott agyvelőnek idéltlen szülemény-nyei! De oh! az Anyám – ez a' Levél – ezen reszkető kéz vonásai a' haldokló
65 öregnek! *!/: meg áll !/* Haza, és betsület, szeretet, és gyalázat! *!/: fájdalmissan !/*
Merően néztem a' bajnok tűkőrében, és el ragadtatva láttam – ohajtottam az életemet Hazámért fel áldozni. De Rozália! – oh oda van minden – örökre el veszett reám nézve. – – Egész boldogságom Hazámé! Igy tehát – Entragues, tisztelem akaratomat *!/: magán kívül !/* Örökre szaggattassanak őszve azok a' kőtelek, mellyek engemet Rozáliához vonszolnak – Oh Rozália! – botsáss meg!
70 – Nagy Atyám! tekints alá áldással unokádra, mert valamint érzékeny szive volt Rozáliához, szinte olly buzgósággal fog ő Királynak is – –

⁹ öt [Emendáltuk.]

¹⁰ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

¹¹ kemény<en>

GROF /: *szemeit el forgatva, és végre egy helyre bámul* :/

De la Chatre⁴³ ország áruló – egyik feje a Pártosoknak? – Ő, a ki Öt⁴⁴ Monarchánktól⁴⁵ nyerte el az érdem borostyánnyát – Ő ama fehér galamb? Nem. [4v] nem. bizonyosan valamely gaz áruló motskolta be szép erkölcsseit, és a Királyt
55 fel ingerelte ellene – De ha igaz volna is? Ha a Marshal⁴⁶ egy vigyázatlan órában meg felejtkezett volna kötelességéről, hát Rozáliához⁴⁷ viseltető szeretetemnek kellene é –

CLEMEN

Meg áll méltatlan Unokája érdemes Nagy Atyádnak, te meg szégyenited azon vért a mellyből származtál. A gyalázat, és betsület közt fontolgtatózol⁴⁸ te? A
60 Hazádat, és szerelmedet egy arányi mértékbe teszed? – Válassz⁴⁹ fiú: Haza, és betsület az egyik oldalon, szeretet, és gyalázat a másikon /: *elme*gy /

3^k Jelenés: Grof⁵⁰

GRÓF⁵¹

Rozália!⁵² – örökre el veszett reám nézve. Egész boldogságom Hazámé – Entragues!⁵³ tisztelem akaratomat /: *magán kívül* :/ örökre szaggattassanak ószve azon kőtelek melyek engemet Rozáliához⁵⁴ vonszoltak, – oh Rozália⁵⁵ botsáss meg!⁵⁶
65 Nagy Atyám tekints alá áldással Unokádra, mert valamint érzékeny szive volt Rozáliához⁵⁷ szinte oly buzgosággal fog ő⁵⁸ Királlyának is –

⁴³ HC: <De la Chatre> Ujlaky Ugrin [Föleírva.]

⁴⁴ Öt [Olvashatatlan szóra ráírva.]

⁴⁵ HC: <Monarchánktól> Királytól [Föleírva.]

⁴⁶ HC: <a Marshal> Ujlaky [Föleírva.]

⁴⁷ HC: <Rozál> Oliviahhoz [Föleírva.]

⁴⁸ fontolgtat<ó> z [Fekete ceruzával.]

⁴⁹ Válasz [Emendáltuk.]

⁵⁰ HC: <Grof> Aladár [Föleírva.]

⁵¹ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

⁵² HC: <Rozália> Olivia [Föleírva.]

⁵³ HC: <Entragues> Atyám [Föleírva.]

⁵⁴ HC: <Rozáliához> Oliviahhoz [Föleírva.]

⁵⁵ HC: <Rozália> Olivia [Föleírva.]

⁵⁶ meg,! [Emendáltuk.]

⁵⁷ HC: <Rozáliához> Oliviahhoz [Föleírva.]

⁵⁸ fogő [Emendáltuk.]

4^{ik} Jelenés
Rozália, és Gróf

ROZÁL[IA] /: zavarodtan :/
Aubigny!¹² mit jelent –
GRÓF /: ijedtében ki ejti a' Levelet¹³ kezéből :/

Jaj nékem!

ROZÁL[IA]
Az anyánk küld ide –
[5v]

GRÓF
75 Rozália! óh botsáss meg!
ROZÁL[IA] /: meg őleli :/
Mi bajod édes Aubignym!¹⁴

GRÓF /: ki rántván magát karjai közül :/
Tsak így né! Az Istenért csak így né /: Clementiához a' ki éppen bé lép :/ Anyám,
minden légyen a' te kívánságod szerént, csak az Istenért ettől oltalmaz meg /:
Rozáliára mutatván – ki rohan :/ Hej Polgárok!

5^{ik} Jelenés
Clementia Rozália

CLEM[ENTIA] /: könnyes szemekkel néz utánna :/
80 Így esmérem én meg benned kedves Fiamat. Így vagy méltó egy vitézi nevezetre,
a' ki önnön magán meg tudta a' leg erősebb győzedelmet venni.

ROZÁL[IA] /: bámulva :/
Anyám!

CLEM[ENTIA] /: szomorúan :/
Rozália! hadd el! felejtsd el örökre azt¹⁵ a' nevezetet! oda öröm napjaink!

ROZÁL[IA]

Oh Istenem! hiszen én azt gondoltam, hogy még el sem kezdődtek.

CLEM[ENTIA]
85 Szépek valának álmadozásaim! Fiam, 's Leányom – oh irgalmatlan felverés!
mind elmúlt! –

¹² Au<g>bigny [Ráírva.]

¹³ Le<l>velet [Ráírva.]

¹⁴ Aubig<i>nym

¹⁵ a<t>zt [A t a z-re átírva.]

4^k Jelenés: Rozália. Grof.⁵⁹

- ROZALIA /: *zavarodtan* :/
Aubigni⁶⁰ mit jelent ez?
GROF /: *ijjedtében ki ejti a levelet kezéből* :/
Jaj nékem –
ROZÁLIA
Az Anyánk küld ide –
GROF
70 Rozália!⁶¹ oh botsáss meg.
ROZÁLIA /: *meg öleli* /
Mi bajod édes Aubinyom?⁶²
GROF /: *ki rántván magát karjai között* :/
Tsak így ne! Az Istenért tsak így ne /: *Clementiához*⁶³ *a ki éppen be lép* :/ Anyám!
minden légyen ate kívánságod szerént, tsak az Istenért ettől oltalmaz engemet
/: *Rozáliára*⁶⁴ *mutatván – kirohan* :/ Héj Polgárok!⁶⁵
[5r]

5^k Jelenés: Clementia, Rosália⁶⁶

- CLEMEN /: *kőnyes szemekkel néz utánna* :/
75 Így esmerem én meg benned kedves fiamat! Így vagy méltó egy⁶⁷ vitézi nevezetre,
aki önnön magán meg tudta a leg erősebb győzedelmet nyerni.
ROZÁLIA /: *bámulva* /
Anyám!
CLEMEN /: *szomoruan* /
Rozalia!⁶⁸ hadd el! felejtsd el örökre azt a nevezetet. oda öröm napjaink.
ROZÁLIA
Oh Istenem! hiszen én azt gondoltam hogy még el sem kezdődtek.
CLEMEN
80 Szépek valának álmadozásaim. Fiam! 's Leányom. oh irgalmatlan felverés!⁶⁹
minden elmúlt –

⁵⁹ HC: <Rozália.> Olivia [Fölérva.] <Grof.> Aladár [Fölérva.]

⁶⁰ HC: <Aubigni> Aladár [Fölérva.]

⁶¹ HC: <Rozália> Olivia [Fölérva.]

⁶² HC: <Aubinyom> Aladárom [Fölérva.]

⁶³ HC: <Clementiához> Ceciliohoz [Fölérva.]

⁶⁴ HC: <Rozáliára> Oliviára [Fölérva.]

⁶⁵ HC: <Polgárok> Vitézek [Fölérva.]

⁶⁶ HC: <Clementia> Cecilia [Fölérva.] <Rosália> Olivia [Fölérva.]

⁶⁷ <egy>

⁶⁸ HC: <Rozalia> Olivia [Fölérva.]

⁶⁹ HC: <felverés> sors [Fölérva.]

ROZÁL[IA] /: *térdre esik* :/
 Anyám szolj! óh szánny meg engemet.
 CLEM[ENTIA]
 El hullottak a' reménységnek szép virágjai! Oh szegény Clementia!
 [6r]
 ROZÁL[IA]
 Anyám! – rosszúl vagyon? mit tehetek én hogy el veszett reménységeit ismét
 90 életre hozhassam?
 CLEM[ENTIA]
 Semmit.
 ROZÁL[IA]
 Semmit, – a' szájja mondja; könnyes szemei pedig azt bizonyítják, hogy Rozália
 igen is sokat tehet kedves Annyáért.
 CLEM[ENTIA]
 Eredj szobádba Rozália – En a' Polgárokhoz megyek.
 ROZÁL[IA] /: *el szomorodva* :/
 95 Ugy? /: *menni akar* :/
 CLEM[ENTIA]
 Rozália!
 ROZÁL[IA]
 Anyám!
 CLEM[ENTIA]
 Te jó gyermek vagy.
 ROZÁL[IA]
 Oh nem – az én jó Anyám nem szeret már többé engemet. A' Fia is el taszított
 100 magától – én békével tűröm.
 CLEM[ENTIA]
 Ne utáld őtet – ne utálj engemet.
 ROZÁL[IA]
 Utálni! Oh! meg halni tanit engemet szeretetek el vesztése, de utálni soha se –
 Ah Istenem! én senkinek se vétettem.
 CLEM[ENTIA] /: *nyomossan* :/
 A' meg sértett Kőtelesség, a' Király, és Hazához minden köteleket el szaggat. /: *el* :/

ROZÁLIA /: *térdre esik* /
 Anyám! szolj! oh szánny meg engemet.
 CLEMEN
 El hullottak a reménységnek szép virágai oh szegény Clementia.
 ROZÁLIA
 Anyám! – rosszul vagyok?⁷⁰ Mit tehetek én hogy el veszett reménységeit ismét
 85 életre hozhassam.
 CLEMEN
 Semmit.
 ROZÁLIA
 Semit, a szája mondja, könnyes szemei pedig azt bizonyítják hogy Rozália⁷¹ igen
 is sokat tehet kedves Annyáért.
 CLEMEN
 Eredj⁷² szobádba Rozalia – én a Polgárokhoz⁷³ megyek.
 ROZÁLIA /: *El szomorodva* /
 90 Ugy? /: *menni akar* :/
 CLEMEN
 Rozália!⁷⁴
 ROZÁLIA
 Anyám!
 CLEMEN
 Te jó gyermek vagy!
 ROZÁLIA
 Oh nem – az én jó Anyám nem szeret már többé engemet – A fia is el taszított
 95 magától – én békével türom.
 CLEMEN
 Ne utáld ötet – ne utálj engemet.
 ROZÁLIA
 Utálni! Oh meg halni tanit engemet szeretetetek elvesz[5v]tése, de utálni soha
 se – Ah Istenem! én senkinek se vétettem.
 CLEMEN /: *nyomosan* /
 A’ meg sértetett kötelesség a Királyhoz, és Hazához minden köteleket el szaggat
 /: *el* /

⁷⁰ va<gyo> n [Fekete ceruzával.]

⁷¹ HC: <Rozália> Olivia [Föleírva.]

⁷² <Eredj> Meny [Föleírva.]

⁷³ HC: <Rozalia> Olivia – én a <Polgárokhoz> Vitézekhez [Föleírva.]

⁷⁴ HC: <Rozália> Olivia [Föleírva.]

6^{ik} Jelenés. Rozália.

ROZÁLIA¹⁶

- 105 Mi ez? „minden kőteleket el szagat” – mi [6v] lelt engemet? – oh én nem jól
érezem magamat – a’ fejem szédeleg. Ő el hágy – Aubigny el taszint. Szegények!
miért kéméllitek szívemet hiszen az én szívem is meg tud repedni, ha éppen el
kell a’ kőteleknek szakadozni. Oh kedves Öreg Atyám, miért botsátottál te el
engemet magadtól? Millyen boldog voltam én a’¹⁷ meg elégedesben, nem érzettem
110 azt – a’mit mostan. En egy édes utazást akartam meg tenni, és minekelőtte el
kezdettem volna nagy zivatar támadott. Aubigny volt az első kit életemben
szerettem, és ő benne is meg tsalakoztam – el taszintott magától, az Anyja
pedig őszve szakadozott kőtelekről beszéll – de miért? Oh Istenem, én senkit
meg nem bántottam, és még is szenvednem¹⁸ kell. Ki megyek az őszve gyűlekező
115 Polgárság közzé. Ők talán fognak annyit tudni a’mennyi szerentsétlenségem
készítésére elégséges. /: *menni akar de meglátja az el ejtett Levelet* :/ mi ez? /:
fel veszi :/ egy Levél az öreg Entraguestől /: *hevessen meg futtya szemeivel* :/
Irgalmas Isten az Atyám! /: *ki rohan* :/

7^{ik} Jelenés.

/:¹⁹ A’ Vár Piartzta, hátulról a’ Grófi Palota, a’ szín közepén, egy kis Emelet :/
[7r] Clementia, Gróf, Polgárság.

CLEM[ENTIA] /: *az emeletenn álván* :/

- 120 Hogy sziveitek a’ mi jó kedves Királyunknak vagyon felszentelve, nem mu-
tathattjátok meg egy hamar jobb időben, mint most. – most a’midőn ama
szőrnyeteg, a’ Ligue, Frantzia Ország Polgárjainak vérek után szomjuhozik,
mellyeket kedves Királyunk oltalmazni igyekszik élte veszedelmével. Tsupán

¹⁶ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

¹⁷ a<z>’

¹⁸ szenvedne<|>m [Ráírva.]

¹⁹ [A nyitó /: jelet pótoltuk.]

6^k Jelenés: Rozália⁷⁵

ROZÁLIA⁷⁶

100 Mi ez? Minden köteleket el szaggat – mi lelt engemet? – oh én nem jól érzem
magamat – a fejem szédeleg. Ő el hágy – Aubigny⁷⁷ el taszit. Szegények! miért
kiméllitek szívemet, hiszen az én szívem is meg tud repedezni, ha éppen el
kell a köteleknek szakadozni. Oh kedves Öreg Atyám. miért botsátottál te el
engemet magadtól? Millyen boldog voltam én a meg elégedésben, nem érzettem
105 azt – azt amit mostan. Én egy édes utazást akartam meg⁷⁸ tenni, és minekelőtte
el kezdettem volna nagy zivatar támadott. Aubigny⁷⁹ volt az első kit életembe
szerettem, és ő benne is meg tsalakoztam – el taszitott magától, az Anyya
pedig őszve szakadozott kötelekről beszéll – de miért? Oh Istenem! én senkit
meg nem bántottam, és mégis szenvednem kell. Ki megyek az őszve gyülekező
110 Polgárság⁸⁰ közzé, ot⁸¹ talán fognak anyit tudni, amenyi szerentsétlenségem
készítésére elégséges. /: *menni akar, de meg látja az el ejtett levelet* :/⁸² Mi ez? /:
fel veszi :/ Egy levél az Entraguestöl⁸³ /: *hevesen meg futtja szemeivel* :/ Irgalmas
Isten. az atyám! / *kirohan* /

7^k Jelenés: A Vár Piartza, hátulrol a Grofi Palota.⁸⁴

a szin közepén egy kis emelet.

[6r] Clementia, Grof,⁸⁵ Polgárság.

CLEMENT⁸⁶ / *Az emeleten álván* :/

115 Hogy sziveitek ami kedves jó Királyunknak vagy⁸⁷ szentelve, nem mutathaty-
tyátok meg egy hamar⁸⁸ jobb időben mint most – most amidön ama szörnyeteg,
a Pártosok feje, Frantzia Ország Polgárjainak⁸⁹ vérek után szomjuhozik mellyeket
kedves Királyunk oltalmazni igyekszik élte veszedelmével. Tsupán ezen tzélbol

⁷⁵ [A sor mellett a bal margón utólag, tintával irt kettőskereszt # jel.] HC: <Rozália> Olivia [Föleírva.]

⁷⁶ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

⁷⁷ HC: <Aubigny> Aladár [Föleírva.]

⁷⁸ <meg>

⁷⁹ HC: <Aubigny> Aladár [Föleírva.]

⁸⁰ HC: <Polgárság> Nép [Föleírva.]

⁸¹ HC: <ot> az [Ráírva.] talán fog<nak>

⁸² [A *Szegények! miért kiméllitek szívemet... meg látja az el ejtett levelet* :/ rész két barna tintás ferde vonallal áthúzva.]

⁸³ Entragnestöl [Emendáltuk.] HC: <Entragnestöl> Hederváritól [Föleírva.]

⁸⁴ [A sor mellett a bal margón tintával irt kettőskereszt # jel.] HC: <a Grofi Palota> a Palota [Föleírva.]

⁸⁵ HC: <Clementia, Grof> Cecilia, Aladár [Föleírva.]

⁸⁶ HC: <CLEMENT> CECILIA [Föleírva.]

⁸⁷ va<gyo> n [Fekete ceruzával.]

⁸⁸ meg <egy hamar> [Fekete ceruzával.]

⁸⁹ HC: <Frantzia> Magyar Ország <Polgárjainak> hiv fijainak [Föleírva.]

ezen tzélból hartzol ő a' Ligue ellen, és így ő több mint Királyunk, mert Atyánk.
 Hol most az a' Frantzia,²⁰ a'ki Hazájának pusztulását bé hunyt szemmel nézze?
 125 a'ki magát azokhoz tsatolja, kik Királyunk' és Atyánknak nem akarják a' Koronát
 fején meg szenvedni? Hol vagyon²¹ az olly Frantzia²² a'ki²³ Hazájának romlását
 elaludni akarná? – Nem kedves Polgárok, sokkal nagyobb bizodalمام vagyon
 nékem Henrik igaz ügyéhez, – sokkal nagyobb a' ti Hivségtekhez, mintsem
 130 hogy én abba tsak egy pillantatig is kettségeskedni tudnék. Ezen hivségnek kell
 karjaitokat meg erősíteni, és Lelketeket bátorságra lobbantani – ennek kell a'²⁴
 Pártosokat meg fogasztani, ha bár azokat semmivé tenni nem tudhatjuk is.²⁵
 Rajta tehát hiv polgárok! viaskodjunk szeretetre méltó Királyunkért, és a' hivség
 angyala kanya[7v]rittya fejűnkre a' Győzödelem Borostyánnját. Sokkal szebb,
 's ditsősségesebb Henrikkel meg halni, mint a' Ligue-ért²⁶ gyalázatban élni.

A' POLGÁRSÁG. /: *mind fegyvert kapkod, az ott heverők közzül, és fejek*
 135 *felett forgatják* :/ Ellyen 4^{ik} Henrik!²⁷ éljen a' Király! érte élni, vagy halni készek
 vagyunk!

CLEM[ENTIA]

Köszönöm néktek, tsordultig tólt szivvel köszönöm, és azzal mutatom meg
 hozzátok szeretetemet, hogy Fijamat Bajtársatoknak rendelem, vigyázzatok ő
 reá, mint ő is utolsó tsepp vérét éretetek kimélni nem fogja, légyen ő vezérünk²⁸
 140 az Aubigny ostromkor.

GRÓF /: *a'ki az emeletenn állott, annya mellett* :/

Életem, és vérem légyen a' tiétek, és Királyunké!

MIND /: *három ujjaitat fel emelvén* :/

Eskűszünk hivséget néki és Királyunknak!

/: *kivülről trombita* :/

CLEM[ENTIA]

GRÓF

} /: *le jönnek az emeletről* :/ Mi az?

²⁰ <Frantzia>Hazafi [Föléírva, fekete ceruzával.]

²¹ va<gyon>n [Föléírva, fekete ceruzával.]

²² <Frantzia> Hazafi [Föléírva, fekete ceruzával.]

²³ <a'> ki [Fekete ceruzával.]

²⁴ a' a' [Emendáltuk: az egyik a'-t értelemszerűen elhagytuk.]

²⁵ [A *Hol most az a' Frantzia...semmivé tenni nem tudhatjuk is.* rész fekete ceruzás ferde vonallal áthúzva, majd e húzás egy ugyancsak ceruzás hullámvonallal érvénytelenítve.]

²⁶ <Ligue-ért> [Fekete ceruzával.] *Pártosokkal győzedelemmel bár de* [Tintával föléírva.]

²⁷ <4ik Henr>ik [Fekete ceruzával.]

²⁸ vezérünk [Emendáltuk.]

hartzol ő a Ligue⁹⁰ ellen, és így több mint Királyunk, mert Atyánk. Hol most az a Frantzia a ki Hazájának pusztulását bé hunyt szemmel nézze? aki magát
 120 azokhoz tsatolja, kik Királyunk, és Atyáknak nem akarják a Koronát fején meg szenvedni? Hol vagyon az oly Frantzia aki Hazájának romlását el aludni akarná? Nem kedves Polgárok, sokkal nagyobb bizodalمام van nékem Henrik igaz ügyéhez – sokkal nagyobb a hivségtekhez, mintsem hogy én abban tsak egy pillantatig is kétségeskedni tudnék. Ezen hivségnek kell karjaitokat meg
 125 erősíteni, és lelketeket bátorságra lobbantani – ennek kell a pártosokat meg fogyasztani, ha bár azokat semmivé tenni nem tudhattuk is.⁹¹ Rajta tehát hiv Polgárok!⁹² viaskodjunk szeretetre méltó Királyunkért, és a hivség Angyala kanyaríttya fejünkre a gyözedelem borostyánnját. Sokkal szebb, 's ditsősségeőbb Henrikkel⁹³ meg halni; mint a Pártosokért gyalázatba élni.

A POLGÁRSÁG /: *mind fegyvert kap, az ott heverők közzül, és fejek felett forgattyák* :/

130 Éljen 4^{ik} Henrik⁹⁴ éljen a Király, érte élni vagy halni készek vagyunk.⁹⁵ –

CLEMENT

Köszönöm néktek, tsordultig tölt szízzel köszönöm, és azzal mutatom meg hozzátok szeretetemet, hogy Fiamat bajtársatoknak rendelem, vigyázzatok reá, mint ő is utolsó tsepp verét [6v] érettetek kimélni nem fogja, legyen ő vezérünk az Aubigni⁹⁶ ostromkor.

GROF /: *aki az emeleten állott Anya mellett* :/

135 Életem, és vérem legyen a tiétek, és Királyunké.

MIND /: *három ujjaikat felemelvén* :/

Esküszünk hivséget néki és Királjunknak.

/: *kivül trombita* /

CLEMEN } /: *le jönnek az emeletről* :/
 GROF }

Mi az?

⁹⁰ Lingue [Emendáltuk.]

⁹¹ [A mellyeket kedves Királyunk oltalmazni...bár azokat semmivé tenni nem tudhattuk is. rész barna tintás ferde vonallal áthúzza.]

⁹² HC: <Polgá> Népem rok! [Föleírva; nem emendáltuk.]

⁹³ HC: <Henrikkel> Királyunkért [Föleírva.]

⁹⁴ HC: <4^{ik} Henrik> 3^{ik} András [Föleírva.]

⁹⁵ <érte élni vagy halni készek vagyunk> [Fekete ceruzával.]

⁹⁶ HC: <az Aubigni> Hedervár [Föleírva.]

8^{ik} Jelenés
Egy Polgár, Voltak.

POLGÁR

145 A' Torony beli őr fújta a' Kúrtót. és azt kiáltotta le, hogy egy nagy sereget lát
közelíteni a' vár alá, mellyből egy sebes [8r] Lovas ugratott ki, és egyenessen
a' várnak vágat.

CLEM[ENTIA]

Az de la Chatre. – Polgárok! közel vagyok az idő, mellyben szavaitok tetteket,
esküvéstök tölletek vért és halált kívánnak, Az a' sereg bizonyosan nem Henriké.

/: ismét trombita :/

GRÓF

Ismét!

9^{ik} Jelenés.
Más Polgár, Voltak.

2^{ik} POLGÁR

150 Egy Követ áll a' Kapu előtt, és bé botsáttatni akar; ha úgy tettzik, a'mint mondja.

CLEM[ENTIA]

Jőhet.

2^{ik} POLG[ÁR] */: el :/*

CLEM[ENTIA]

155 Most kedves Hiveim! most vagyok az elválasztó szempillantat. A' pártosok nem
gondolnak itten akadályt, és csak egyenessen bé akarnak szállani. Itt áll a' ti
Vezérek és Bajtársatok, kinek csak éppen most esküdtetek hivséget, ő nem
beszélheti ugyan ki érzését erántatok, mert az ő baja egy a' maga nemében; de
tettei fogják azt meg mutatni, a'mit most szóval ki fejeznie kellene. */: ki tekint :/*
Már jön; kiáltsatok egy őrvendetes vivátot, hogy a' Pártos Lélek már előre kétt-
ségbe essen szerentsés munkája felől.

[8v]

MIND

Éljen 4^{ik} Henrik! Éljen a'mi Királyunk!

8^k Jelenés, Egy Polgár, Voltak⁹⁷

POLGÁR

140 A' Torony béli ör fujta a Kúrtót, és azt kiáltotta le hogy egy nagy sereget lát közelíteni a Vár alá, melyből egy sebes Lovas ugratott ki, és egyenesen a Várnak vágat.

CLEMEN

Az de la Chatre – Polgárok!⁹⁸ közel vagyok⁹⁹ az idő, melyben szavaitok tetteket, esküvéstek tölletek vért, és halált kívánnak. Az a sereg bizonyosan nem Henriké¹⁰⁰

/: ismét trombita /

GROF

Ismét.

9^k Jelenés:

Más Polgár Voltak¹⁰¹

2^k POL[GÁR]

145 Egy Kővet áll a Kapu előtt, és bé botsátatni akar.

CLEMEN

Jóhet.

2^k POL[GÁR] */: el /*

CLEMEN

150 Most kedves Hiveim! most vagyok az el választó szem pillantat. A Pártosok nem gondolnak itten¹⁰² akadályt. és tsak egyenesen be akarnak szállani. Itt áll a Ti Vezéretek, és Bajtársotok, kinek éppen tsak most esküdtetek hivséget. Ő nem beszélheti ugyan ki érzését erántatok, mert azö baja egy a maga Nemében, de tettei fogják azt meg mutatni, amit¹⁰³ most szóval ki fejezni kellene, */: ki tekint /* Már jön, kiáltsatok egy örvendetes élljent hogy a pártos Lélek már előre¹⁰⁴ kétségbe essen szerentsés munkája felöll.

[7r]

MIND

Éllyen 4^k Henrik!¹⁰⁵ Éllyen a mi Királyunk

⁹⁷ Volt: [A rövidítést feloldottuk, a továbbiakban ezt csak dőlttel jelezzük, jegyzetben nem térünk ki rá.]

⁹⁸ HC: <Az de la Chatre – Polgárok> Vitézek [Föleírva.]

⁹⁹ va<gyo> n [Fekete ceruzával.]

¹⁰⁰ HC: <Henriké> Andrásé [Ráírva.]

¹⁰¹ Volt: [A rövidítést feloldottuk.]

¹⁰² itt<en> [Fekete tintával.]

¹⁰³ <a> mit

¹⁰⁴ [A szóban olvashatatlan javítgatás.]

¹⁰⁵ HC: <4^k Henrik> 3^{ik} András [Föleírva.]

10^{ik} Jelenés
A' Kővet, Előbbeniek.

- KŐVET /: *meg űtkőzik, azután magába morogja :/*
160 Jó, jo, tsak hadd éljen, ha úgy tettzik.
CLEM[ENTIA]
Henrik vagy a' Ligue?
KŐVET /: *tisztességes meg hajtással :/*
Az utolsó ha úgy tettzik. – En követtye, és hive az Uramnak de la Chatre
Claudiusnak, ide küldtettem általa, hogy a' nagy Aubigny Clementiától – derék
fiától, és annak hiv polgáraitól, kiknek –
CLEM[ENTIA]
165 Hadd el a' ditséretet. A' dologra.
KŐVET
Ha úgy tettzik. Az Uram a' Marshal azzal a' reménységgel ketsegettette magát,
hogy a' Leányával való²⁹ egybe köttetéssel annál inkább meg gyengittse a' Ko-
rona támasszait. Ellemben a' haragja, és dűhőssége annál rettenetesebb midőn
egy Levélbe az adatott tudtára, hogy a' Leány vissza küldtetetik. Fegyveres
170 néppel jön tehát hogy azon gyalázatot le moshassa mellyel az Aubigny Ház
olly méltatlanul meg motskolta. Javasolja ha úgy tettzik, ne tegye ki magát az
Aubigny vár vak merően számtalan és a' fegyverbe gyakorlott népének, és jusson
[9r] eszébe Clementiának ha úgy tettzik, azon keserves Jaj kiáltás mellyet a'
győzedelmesnek karja a' meg győzettekből ki *fatsarni*³⁰ készül – egy makats
175 Asszony dőlfőssége végett. Engedjen meg ha úgy tettzik Madame ezen fejessé-
gemnek, de által láthatná, melly sokkal jobb volna, ha Házát és Polgárait csendes
nyugalomba hagyná, mint egy olyan Királyt védelmez, a' ki – meg felejtkezvén
minden szent kötelességekről – nem jár a' világosság után, és a' kinek feje felett
az Istennek hely tartója már ki mondotta az Itéletet, és minden derék Frantzia
180 hozzá kötelezet hivsége alól fel oldoztatott.

²⁹ val<ó>o [Az ékezetet törölve. Emendáltuk.]

³⁰ tsafarni [A következő jelenetben Rozália által használt *ki fatsart* szó alapján emendáltuk.]

- KÖVET /: *Meg útközik, azután magába morogja :/*
- 155 Jó, jó, tsak had éljen.
 CLEMEN
 Henrik¹⁰⁷ vagy a Pártosok Feje?
 KÖVET /: *tisztességes meg hajtással :/*
 Az utolso. – Én Követje, és hive az Uramnak De la Chatre Claudiusnak,¹⁰⁸ ide küldtettem általa hogy a Nagy Aubigny Clementiától¹⁰⁹ – derék fiától, és annak hiv Polgáraitól,¹¹⁰ kiknek –
 CLEMEN
- 160 Hadd el a ditséretet. A dologra.
 KÖVET
 Az Uram a Marchal,¹¹¹ azzal a reménységgel ketsegtette magát, hogy a¹¹² Leányával való egybe köttetéssel annál inkább meg gyengitse a Korona támaszait. Ellemben a haragja és dühössége annál rettenetesebb, midön egy levélben az adatott tudtára hogy a Leány visza küldtetetik. Fegyveres Néppel jön tehát hogy
 165 azon gyalázatot le moshassa, meljel az Aubigny¹¹³ Ház olly méltatlanul meg motskolta; Javasolja ne tegye ki magát az Aubigny¹¹⁴ Vár vakmerően, számtalan és fegyverben gyakorlott Népének, és jusson eszében Clementiának azon keserves jaj kiáltozás, mellyet a gyözedelmesnek karja a meg gyözetetteköl ki fatsarni készül – egy makats Aszony dőlfössége végett. Engedjen meg ezen ki
 170 fejezésemnek, de által láthatná, mely sokkal jobb volna ha házát és Polgárjait tsendes nyugodalomba hagyná, mint egy oljan Királyt védelmez, aki – meg felejtkezvén minden szent kötelelsségekről – nem jár a világosság útján, és akinek feje felett az Istennek Helytartója már ki mondotta az Itéletet, és minden derék Frantzia¹¹⁵ hozzá kötelezett hivsége aloll fel oldoztatott.¹¹⁶

¹⁰⁶ Előbb [A rövidítést a II. felvonás 9. jelenetében kiirt *Előbbiek* alapján feloldottuk; a továbbiakban jegyzetben nem, csak dőlttel jelezzük e feloldást.]

¹⁰⁷ HC: <Henrik> András [Föléírva.]

¹⁰⁸ HC: <De la Chatre Claudiusnak> Ujlaky Ugrin Dalmatai vicekirálynak [Fekete ceruzával kihúzza: <vicekirálynak> .]

¹⁰⁹ HC: <Aubigni> Hedervári [Föléírva.] <Clementiától> Ceciliától [Ráírva.]

¹¹⁰ HC: <Polgáraitól> Társaitól [Föléírva.]

¹¹¹ HC: <a Marchal> Ujlaki Ugrin [Föléírva.]

¹¹² <a>

¹¹³ HC: <Aubigni> Hedervári [Föléírva.]

¹¹⁴ HC: <Aubigni> Hedervári [Föléírva.]

¹¹⁵ HC: <Frantzia> Magyar [Ráírva.]

¹¹⁶ [Az – egy makats Aszony dőlfössége... hozzá kötelezett hivsége aloll fel oldoztatott rész barna tintás ferde vonallal áthúzza.]

CLEM[ENTIA] /: nyugodtan :/

El végezte már?

KÖVET

Ha úgy tettzik.

CLEM[ENTIA] /: minden indulat nélkül :/

Mondja meg tehát az Urának: De la Entragues fel áldozta Ivri alatt életét Királyáért; Aubignyban hasonló tzelra törekesznek, a Leánya, és Unokája.

KÖVET

185 Ha úgy tettzik. /: indul :/

11^{ik} Jelenés.

Rozália Előbbieniek.

ROZÁL[IA] /: elé lép a' sokaság közzül :/

Uram³¹ – csak egy kevés várakozást –

[9v]

KÖVET /: meg hajtván magát :/

Ha úgy tettzik.

ROZÁL[IA]

Reménylem hogy lesz annyi jóval azon Férjfiunak Leánya eránt a' kinek szolgál, hogy beszédemet hiven által fogja neki vinni. Mondja meg az Atyámnak, hogy
190 ő maga tanított engemet, az Igazakért élni, és halni, és hogy ezen tanítását nem is fogom soha is el felejteni, annál inkább ellene tselekedni. Mondja meg néki, hogy ha el nem áll a' Liguétól, úgy a' Leánya kötelesnek tartya magát Aubigny falain kotzkázatni életét, hogy a' Természet és kötelesség lántzait, közte és egy olyan Atya között, őszve tépje mellyet az Hit szegés és árulás által már a'
195 nélkül is őszve tördősött.

CLEM[ENTIA] /: meg őleli :/

Felséges Leány!

GRÓF

Ah Rozália

/: el andalódnak :/

³¹ Úr<á>am [Az ékezet törölve.]

[7v]

CLEMEN / *Nyugodtan* /

175 Elvégezte már?¹¹⁷

KÖVET

El.

CLEMEN /: *minden indulat nélkül* /

Mondja meg tehát az Urának, d'Entragues fel áldozta Ivri alatt¹¹⁸ életét Királyáért.
Aubigniba¹¹⁹ hasonló tzelra törekesznek a¹²⁰ Leánya, és Unokája.

KÖVET /: *indul* /

11^k Jelenés:
Rozalia. Előbbiek

ROZÁLIA¹²¹ / *Elő lép a sokaság közzül* /

Uram! tsak¹²² egy kevés várakozást

KÖVET /: *Meg hajtya magát* /

ROZÁLIA¹²³

180 Reményelem hogy lesz anyi joval azon férfiunak Leánya iránt akinek¹²⁴ szolgál,
hogy beszédemet hiven által fogja néki vinni. Mondja¹²⁵ meg az Atyámnak,
hogy ő maga tanított engemet az igazakért élni, és halni, és hogy ezen tanítását
nem fogom soha is el felejtteni, annál inkább ellene tselekedni. Mondja¹²⁶ meg
néki hogy ha el nem áll a Pártosoktól, úgy a Leánya kötelesnek tartya magát
185 Aubigni¹²⁷ falain kotzkáztatni életét, hogy a természet, és kötelesség lántzait
közte, és egy olyan Atya között össze tépje, mely a Hitszegés, és árulás által
már anélkül is össze törődött.

CLEMEN /: *meg öleli* /

Felséges Leány.

GROF

Ah Rozalia!¹²⁸ /: *el andalodnak* /

¹¹⁷ HC: <Elvégezte már?> Elvégezted? [Ráírva.]

¹¹⁸ HC: Mond<ja> meg <tehát az> Ur<á> dnak [A d beszúrva.] <d'Entragues> Hedervári Konth István [Föleírva.] fel áldozta <Ivri> Zágrábnál [Föleírva.]

¹¹⁹ HC: <Aubigniba> Hedervárban [Föleírva.]

¹²⁰ <a>

¹²¹ HC: <ROZÁLIA> CECILIA [Ráírva.]

¹²² HC: <Uram! tsak>

¹²³ HC: <ROZÁLIA> CECILIA [Ráírva.]

¹²⁴ <a> kinek

¹²⁵ HC: Mond<ja>

¹²⁶ HC: Mond<ja>

¹²⁷ HC: <Aubigni> Hedervár [Föleírva.]

¹²⁸ HC: <Rozalia> Olivia [Föleírva.]

KÓVET /: *magába* :/ ³²

200 Ez ha úgy tettzik jó viz lenne a' malomra. A' Marshal nagyon szereti a' Leányát,
ha most én ki vihethném a' várbol bezzeg lenne jutalom. Igaz hogy itt erő nem
használ de, ha úgy tettzik a fortély –

CLEM[ENTIA]

Minn gondolkodik az úr?

KÓVET /: *tettetett érzékenységgel* :/

205 Ha úgy tettzik: ezen Jelenések igen meg indították szívemet. Grófné! Polgárok!
Ellyen 4^{ik} [10r] Henrik! ezen túl el hagyom a' Liguét a'mi engemet illet; de a'mi
a' Marsalt, abban elégtelen vagyok, hogy az ő vak buzgóságát meg törhessem.
Hanem³³ ha úgy tettzik halgassanak meg engemet.

MIND

Szoljon, szoljon!

KÓVET

210 Ha ő a' Leányát maga előtt térdepelni látná, ha hallaná ártatlan könyörgéseit
– Oh Nagyságos Kis-Asszony maga ha úgy tettzik bizonyosan többet véghez
vihetne, mint egy ilyen holt eszköz, a'milyen én lennék, ha tsupán nékem
kellene ezen nagy munkába fogni.

MIND /: *tsendes morgással* :/

Igaza van.

ROZÁL[IA]

215 Jól vagyon Uram – hiszek szavaidnak. El megyek, és lábaihoz borulok azon
Férjfunak, a'ki törvényes Királyához viseltető hivségéről meg felejtkezett, talán
meg téríthetem el tévelyedett szívét, talán meg menthetem Polgár Társaimat egy
rettenetes ostromtól – meg menthetem magamat azon kétségbe eséstől, melyet
a' szerentsétleneknek Atyám által ki fatsart Jajgatásai okozhatnak Lelkembe.

MIND

Aldott jó Teremtés!

ROZÁL[IA] /: *Clementiához* :/

Es maga érezze melly ki mondhatatlan betsben tudnám tartani hogy ha mint
Anyámat ölelhetném a' vizonti meg[10v]látáskor.

³² [A *magába* betoldva a szerepnév melletti margón.]

³³ [*Hem*: a *Hanem* szóban az *an* beszúrva.]

KŐVET /: *Magába* /

190 Ez jó víz lenne a Malomra. A Marschal¹²⁹ nagyon szereti a¹³⁰ Leányát – ha most én ki vihethném a várbol, bezzeg lenne jutalom. Igaz hogy itt erő nem használ, de használ a fortély.

CLEMEN

Min gondolkodik az Úr?¹³¹

KŐVET / *Tetetett érzéssel* /

195 Ezen jelenések igen meg indították szívemet, Grofné! Polgárok!¹³² élylen 4^{ik} Henrik¹³³ ezentul el ha[8r]gyom a pártosokat ami engemet illet, de a mi a Marschal,¹³⁴ abban elégtelen vagyok hogy aző vak buzgóságát meg törhessem. Hanem ha ugy tetzik halgassanak meg engemet.

MIND

Szoljon, szoljon.

KŐVET

200 Ha ő Leányát maga előtt térdepelni látná, ha halláná ártatlan könyörgéseit maga – bizonyosan többet véghez vihetne mint egy ilyen holt eszköz, a¹³⁵ milyen én lennék, ha tsupán nékem kellene ezen nagy munkába fogni.

MIND /: *tsendes morgással* :/

Igaza van.

ROZÁLIA

205 Jol vagyon – hiszek szavaidnak, el megyek, és lábaihoz borulok azon férfinak, ki törvényes Királyához viseltető hivségéről meg felejtkezett, talán meg térithetem el tévelyedett szívét, talán meg menthetem Polgár Társaimat egy rettenetes ostromtól – meg menthetem magamat azon kétségbe eséstől, melyet a szerentsétleneknek Atyám által ki fatsart jajgatásai okozhatnak lelkemben.

MIND

Aldott jó Teremtés.

ROZÁLIA / *Clementiához* /

210 És Te érezd mely kimondhatatlan betsbe tudnám tartani, hogy¹³⁶ ha mint Anyámat öllehetnélek a vizsonti meg látáskor.¹³⁷

¹²⁹ HC: <A Marschal> Ujlaky [Föléírva.]

¹³⁰ <a>

¹³¹ HC: gondolkod<ik az Úr> ol [Ráírva.] Vitéz

¹³² HC: <Grofné! Polgárok> Nsa Asszonyom! Vitézek [Aláírva.]

¹³³ HC: <4^{ik} Henrik> 3^{ik} András [Ráírva.]

¹³⁴ HC: <a Marschal> Ujlakyt [Föléírva.]

¹³⁵ <a>

¹³⁶ <hogy>

¹³⁷ [A sor mellett barna tintával egy körbe helyezett kettőskereszt.]

- CLEM[ENTIA]
- 220 Kedves Leányom bocsáss meg én nékem vidd el áldásomat, és légyen ezen nagy munkádban tsüggedező Lelked előtt Országunknak nyugodalma, és Nemzetséged betséglete. Hidd el hogy szivemből fogom fájlalni ha tégedet el veszteni kéntelenítettlek, és soha a' világon tökekelletes boldog nem lézsek.
- ROZ[ÁLIA] /: *nyakába esik* :/
- Köszönöm – köszönöm! – Es maga Aubigny /: *meg fogja a' kezét, és előre vezet* :/
- GRÓF /: *engedi magát* :/
- 225 Rozália! mit tsinálsz én belöllem!
- ROZÁL[IA] /: *lassan* :/
- En nem mondok le olyan könnyen³⁴ te rollad, mint te én rollam lemondottál.
- GRÓF /: *nyakába akar esni, de meg gondolván a' sokaságot vissza tartoztattya magát* :/ Rozália! az Isten vezesse minden lépéseidet /: *lassan* :/ Ah Rozália!
- CLEM[ENTIA] /: *fére* :/
- keserves a' füstbe ment Reménység! Ah! jól érzem!
- ROZÁL[IA] /: *el fojtodva* :/
- Isten hozzád! – Anyám! Polgárok! Isten hozzátok – /: *hirtelen* :/ Gyerünk Uram!
/: *sebessen el megy* :/
- KÓVET
- 230 Ha úgy tettzik /: *utánna* :/
- MIND
- Aldas, és szerentse kövesse ötet.

/: *a' Kárpit le esik* :/

³⁴ könnye<t>n [Ráírva.]

CLEMEN

Kedves Leányom! botsáss meg énnékem, vidd el áldásomat, és legyen ezen nagy munkádban tsüggendező lelked előtt Országunk nyugodalma, és¹³⁸ Nemzetséged betsülete. Hidd el hogy szivemből fogom fájlalni ha tégedet el veszteni kéntelenítették, és soha a világon tökéletes boldog nem leszek.

[8v]

ROZÁLIA /: *nyakába esik* /

215 Kőszönöm, – Kőszönöm. – És maga Aubigny¹³⁹ / *meg fogja kezét, és előre vezet* :/

GROF /: *engedi magát* /

Rozália!¹⁴⁰ mit tsinálsz én belöllem?

ROZÁLIA /: *lassan* /

Én nem mondok le olyan könnyen te¹⁴¹ rollad, mint te¹⁴² én rollam lemondottál.

GROF /: *Nyakába akar esni, de meg gondolván a sokaságot vissza tartoztatja magát* :/

Rozália!¹⁴³ Az Isten vezesse minden lépéseidet.

CLEMEN / *Fére* /

Keserves a füstbe ment reménység. ah jól érzem.

ROZÁLIA /: *el fojtodva* /

220 Isten hozzád – Anyám! Polgárok!¹⁴⁴ Isten hozzátok – / *hirtelen* / Induljunk. /: *sebessen elmegy* /

KÖVET /: *Utánna megy* /

MIND

Aldás, és szerentse kövesse őtet.¹⁴⁵

A Kárpit le esik
Vége 1⁸⁶ Felvonásnak.

¹³⁸ HC: <és> 's [Beszúrva.]

¹³⁹ HC: <maga Aubigny> te Aladár [Föléírva.]

¹⁴⁰ HC: <Rozália> Olivia [Ráírva.]

¹⁴¹ HC: <te>

¹⁴² HC: <te>

¹⁴³ HC: <Rozália> Olivia [Ráírva.]

¹⁴⁴ HC: <Polgárok> Vitézek [Ráírva.]

¹⁴⁵ [A sor mellett jobbra barna tintával egy körbe helyezett kettős kereszt.]

[11r]

MÁSODIK FELVONÁS

/: Tábor :/

1° Jelenés

De la Chatre, Rozália, 's a' Követ.

CHATRE

Jól vagyon, találja fel tehát azt a' halált, melly előtte olyan kedvesnek láttzik

/: *a' Követhéz* :/ Kőszönöm szolgálatodat, légyen meg a'mit kívántál. Menny.

KÖVET

Ha úgy tettzik. /: *el* :/

CHATRE /: *utánna kiált* :/

235 Kezdődjön az ostrom!

2^{ik} Jelenés

Rozália, Chatre.

ROZÁL[IA]

Az Istenért Atyám!

CHATRE

Jól tselekedted Kedves Leányom, hogy el hagytad azon helyet a' hol ilyen szem-

telenül meg- gyaláztattál, nem sokára út a' bosszú állás órája, mellyben meg

motskoltatásod el mosattatik. Erezzék ők azt hogy mit tégyen egy Királyhoz

240 ragaszkodni, kit egy igaz Frantzia se tart Urának.

ROZÁL[IA] /: *térdre esik előtte* :/

Oh!

CHATRE

Mit? te sirsz?

[9r]

MÁSODIK FELVONÁS

Tábor

1^{ső} Jelenés: De la Chatre, Rozalia,¹⁴⁶ 's a Kővet.

CHATRE

Jol vagyon,¹⁴⁷ találja fel tehát azon Halált melly előtte olyan¹⁴⁸ kedvesnek látzik.
/: *a Kővethoz* / Köszönöm szolgálatodat,¹⁴⁹ – legyen meg amit kívántál, – meny.

KŐVET /: *el* /

CHATRE /: *utánna kiált* /

Kezdődjön az ostrom!

2^k Jelenés: Rozalia, Chatre¹⁵⁰

ROZALIA

225 Az Istenért Atyám!

CHATRE

Jol tselekedted kedves¹⁵¹ Leányom, hogy el hagytad azon helyet, ahol ily szem-
telenül meg gyaláztattál, nem sokára út a bosszú állás orája, melyben meg mots-
koltatásod el mosattatik.¹⁵² Érezzék ők azt hogy¹⁵³ mit tegyen egy¹⁵⁴ Királyhoz
ragaszkodni, kit egy igaz Frantzia¹⁵⁵ se tarthat Urának.

ROZALIA /: *térdre esik előtte* /

230 oh!¹⁵⁶

CHATRE

Mit te¹⁵⁷ sirsz?

¹⁴⁶ HC: <De la Chatre, Rozalia> Ujlaky, Olivia [Föleírva.]

¹⁴⁷ va<gyo> n [Fekete ceruzával.]

¹⁴⁸ <ollyan> [Fekete ceruzával.]

¹⁴⁹ szolgálatod<at> [Fekete ceruzával.]

¹⁵⁰ HC: <Rozalia, Chatre> Olivia Ujlaky [Föleírva.]

¹⁵¹ <kedves> [Fekete ceruzával.]

¹⁵² meg <motskoltatásod el mosattatik> sértődésedért bosszút állok [Fekete ceruzával, föleírva.]

¹⁵³ Érezzék <ők azt hogy> [Fekete ceruzával.]

¹⁵⁴ tegyen <egy> oly [Az *oly* tintás, ráírt javítás, Az egy fekete ceruzával betoldva.]

¹⁵⁵ HC: <Frantzia> Magyar [Föleírva.]

¹⁵⁶ <oh> Atyám [Fekete ceruzával áthúzva, betoldva.]

¹⁵⁷ [Fekete ceruzával betoldva a *te* elé: *és*.]

ROZÁL[IA]

Oh Atyám! tsak ugyan igaz tehát – hogy tetteinek ditsősségét – Királya, és Hazája boldogságát – egy képzelt betsületnek – a' [11v] Liguének fel áldozhatta. – Atyám! – a' maga Leánya – esedezik meg téréseért, egy szegény erőtelen Leányka könyörög Királyaért. Oh halgassa meg az igasság szavát hogy az Isten egykor magát is meg halgassa, és –

CHATRE /: *dőrőgye* :/

Mit? tehát te is ellenem esküdtél? Szemrehányásokat jössz a' Szemre hányásokra halmozni, és el felejteni meg gyaláztatásodat?

ROZÁL[IA]

250 Oh Atyám annak maga az oka. –

CHATRE

Leány!

ROZÁL[IA]

Tsak azért akart engem Aubignyval egybe köttetni, hogy annál többen legyenek, kik igasságtalan tzélját tökéletességre segittsék.

CHATRE

255 Leány reszkess! – – Ej te is tsak Asszony vagy, kinek a' Természet nem adott egyéb örökséget, gyávaságnál. Távozz előllem, én nem vagyok Atyád.

ROZÁL[IA]

260 Lehetetlen Atyám – én nem távozhatok. Az Atyám gyalázattya forog fent. Oh botsásson³⁵ meg Leányának, a'ki olly igen büszkélkedett azzal hogy egy olly Féjfit nevezhet Attyának, a'ki őt³⁶ Királyoknak tartotta meg a' Hivség esküvését, és annál keservesebben fájlalja hogy a' Hatodikat a' leg érdemessebbet el hagyta, és hivatásosságával az előtte valóktól nyert Hivségnek Jutalmait meg semmisítette. – Ugyan mi önthet[12r]te azon boldogtalan gondolatot elméjébe, hogy magát egy ollyan részre tsapja a' hol Leányának meg kelletik – /: *meg akad* :/

CHATRE /: *tajtékozva* :/

Mit? Mit?

ROZÁL[IA] /: *fel ugrik* :/

Az Attyát útálni.

³⁵ bo<ss>tsásson [Ráírva.]

³⁶ őt [Emendáltuk.]

ROZÁLIA

Oh Atyám tsak ugyan igaz tehát – hogy tetteidnek¹⁵⁸ ditsősségét – Királya, és Hazája boldogságát – egy képzelt betsületnek – a Pártosoknak fel áldozhatta, – Atyám! – a maga Leánya – esedezik meg téréseért, egy szegény erőtelen Lányka
235 könyörög Királyáért. oh¹⁵⁹ halgassa meg az igazság szavát, hogy az Isten egykor magát¹⁶⁰ is meg halgassa¹⁶¹ –

CHATRE /: *dőrögve* /

Mit? tehát teis¹⁶² ellenem esküdtél? Szemrehányásokat jősz a szemre hányásokra¹⁶³ halmozni, és el felejteni meg gyaláztatásodat?¹⁶⁴

ROZÁLIA

Oh Atyám! annak maga¹⁶⁵ az oka.

[9v]

CHATRE

240 Leány!

ROZÁLIA

Tsak azért akart engemet Aubignival egyben kötetni, hogy annál többen le-
gyenek kik igasságtalan¹⁶⁶ tzélját tőkéletességre segítsék

CHATRE

Leány reszkess – távozz előllem, én nem vagyok Atyád.

ROZÁLIA

Lehetetlen Atyám – én nem távozhatok. Az Atyám gyalázatya forog fent. Oh
245 botsásson meg Leányának, aki oly igen büszkélkedett azzal, hogy egy olly férfi-
ut nevezhet Attyának aki öt Királyoknak tartotta meg a hivség esküvését, és
annál keservesebben fájlalja hogy a hatodikat a leg érdemesebbet el hagyta, és
hivségtelenségével, az előtte valoktol nyert hivségének jutalmait meg semisítette.
250 Ugyan mi önthette azon boldogtalan gondolatot elméjébe hogy magát egy ollyan
részre tsapja, ahol Leányának meg kellettik – /: *meg akad* /

CHATRE / *tajtékozva* /

Mit? mit?

ROZÁLIA / *felugrik* /

Az attyát útálni.

¹⁵⁸ <tsak ugyan igaz tehát – hogy tetteidnek> [Fekete ceruzával.]

¹⁵⁹ erőte<len Lányka könyörög Királyáért. oh> [Fekete ceruzával.] [A *tsak ugyan igaz tehát...Le-
ánya könyörög Királyáért oh* rész három barna tintás ferde vonallal áthúzva.]

¹⁶⁰ HC: egykor <magát> téged is [Föleírva.]

¹⁶¹ HC: halgass<ák> on [Ráírva.]

¹⁶² <Mit? te> hát [Fekete ceruzával, utóbb a *tehát* újraírva.]

¹⁶³ <a szemre hányásokra> reám [Fekete ceruzával.]

¹⁶⁴ <és el felej> el akarod felejteni [Fekete ceruzával, részben föleírva.]

¹⁶⁵ HC: <maga> te vagy [Föleírva.]

¹⁶⁶ iga<s> zságtalan [Ráírva.]

CHATRE

265 Szentelen, el vetemedett Teremtés! még te bátorkodol Atyádnak tetteit méregetni, a'kinek mindenkor föbb szentsége volt a' betsület, és most is azért hartzol – azért emelte fel a' Koporsóba már félig be dült fejét, hogy Nemzetének betsületét fel tarthassa, és meg szabadítsa egy olyan Igazgatótól kinek Lelke meg bélpoklosodott, és az Isten³⁷ a' maga Menny országából örökre ki zárta. –

ROZÁL[IA]

270 Lassan! Atyám az Istenért lassan! ne engedje Lelkét annyira el kábitani a' boldogtalan Fanatizmustól, melly mindent magának tulajdonit, és másokat ki rekeszteni igyekezik. Oh Atyám! tsak az Isten láthattya a' sziveket, tsupán ötet illeti a' belső bosszú állás – miért akarja magát az ő hatalmába avatni? – oh ha én azt végbe vihetném hogy az én jó Atyám magához tért Elkábulásából, és

275 vissza vezethetném a' szeretetre méltó Henriknek – /: kívül ágyú lövés :/ Ha!

/: az ágyúzás foly :/

CHATRE

Az ostrom kezdődik! Távozz a' sátoromba!

ROZÁL[IA]

Irgalmas Isten! már késő tehát.

CHATRE

Menny a' sátorba, ki ne merészélj onnan [12v] lépni, külömben, magam hasitom ketté a' fejedet.

ROZÁL[IA] */: iszonyodva őszve tsapja kezét :/*

CHATRE */: orditva :/*

280 Sericour! Sericour!

3^{ik} Jelenés.³⁸ Sericour Voltak.

SERICOUR

Uram!

CHATRE

Vezesd a' Sátoromba a' Leányomat.

SERIC[OUR]

Istenem! Itten vagyon?

³⁷ Iste<m>n [Ráírva.]

³⁸ Jelénés [Emendáltuk.]

CHATRE

Szemtelen el vetemedett teremtés, még te bátorkodol atyádnak tetteit méregetni,
akinek mindenkor főbb szentsége volt a betsület, és most is azért hartzol. – azért
255 emelte fel a Koporsoba már félig be dőlt fejét, hogy Nemzetének betsületét fel
tarthassa, és meg szabadítsa egy olyan igazgatotol kinek lelke meg bél poklo-
sodott, és az Isten a maga Meny országából örökre ki zárta.

ROZALIA

Lassan! Atyám az Istenért lassan, ne engedje lelkét anyira el [10r] kábitani, a
boldogtalan Fanatizmustól, mely mindent magának tulajdonít, és másokat ki
260 rekeszteni igyekezik. Ah Atyám tsak az Isten láthattya a sziveket, tsupán őtet
illeti a belső bosszú állás – miért akarja magát az ő hatalmába avatni? – oh
ha én azt végbe vihetném hogy az én jó atyám magához tért el kábulásából,
és vissza vezethetném a szeretetre méltó Henriknek¹⁶⁷ /:¹⁶⁸ *kivülről ágyú lövés* /
Hah! /: *az ágyuzás foly* /

CHATRE

265 Az ostrom kezdődik, távozz a¹⁶⁹ sátoromba!

ROZÁLIA

Irgalmas Isten! már késő tehát.¹⁷⁰

CHATRE

Meny a sátorba! kine mérészelj onnét lépni, külömben magam hasitom ketté
a¹⁷¹ fejedet.

ROZALIA /: *iszonyodva öszve tsapja a kezét* :/

CHATRE /: *ordítva* /

Sericour, Sericour!¹⁷²

3^k Jelenés: Sericour;¹⁷³ Előbbiek

SERICOUR

270 Uram!

CHATRE

Vezesd a¹⁷⁴ sátoromba Leányomat

SERICOUR

Istenem! itten vagyon?¹⁷⁵

¹⁶⁷ [A ROZÁLIA Tsak azért akart engemet Aubignival egyben kötetni...visza vezethetném a szeretetre méltó Henriknek rész barna tintás ferde vonallal áthúzva.]

¹⁶⁸ [A / jelet kiegészítettük.]

¹⁶⁹ távozz <a> [Fekete ceruzával.]

¹⁷⁰ késő <tehát>.

¹⁷¹ <a>

¹⁷² HC: <Sericour, Sericour> Lóránd Lóránd.

¹⁷³ HC: <Sericour> Lóránd [Fölírva.]

¹⁷⁴ <a>

¹⁷⁵ va<gyo> n [Ráírva.] <itten vagyon> [Fekete ceruzával.]

CHATR[E]
 Halgass – menny.
 SERIC[OUR]

285 De.
 CHATRE
 Egy szót se.
 SERIC[OUR]
 Jőjjön, jőjjön Kiss Asszony!
 ROZÁL[IA]
 Atyám!
 CHATRE
 Halgass.
 ROZÁL[IA] /: *térdre esik* :/

290 Az Istenért halgass meg.
 CHATRE
 Ne álj a' Fergeteg eleibe.
 ROZÁL[IA]
 Te a' halálnak méysz szembe – Oh Istenem ha talán –
 CHATRE
 Az Öröktől³⁹ valónak könyvébe vagyon fel írva – távozz!
 ROZÁL[IA] /: *kezeit kotsolva* :/
 Istenem haraggal! / *el* /
 CHATRE

295 Sericour!
 SERICOUR /: *vissza fordul* :/
 Mit kívánsz?
 CHATRE
 Ha elestem, a'mit nem hiszek, mond meg néki, hogy ki mondhatatlanúl sze-
 retem őtet.

³⁹ Öröktől [Emendáltuk.]

CHATRE
 Halgass – menny.
 SERICOUR¹⁷⁶
 De –
 CHATRE
 275 Egy szót se.
 SERICOUR
 Jöjjön – jöjjön Kiss aszony!¹⁷⁷
 ROZÁLIA
 Atyám!
 CHATRE
 Halgass.
 ROZÁLIA /: *térdre esik* /¹⁷⁸
 Az Istenért halgass meg.
 CHATRE
 280 Ne álj a fergeteg eleibe.¹⁷⁹
 ROZÁLIA
 Te a halálal¹⁸⁰ mégy szembe – oh Istenem! ha talán¹⁸¹ –
 CHATRE
 Az az öröktől valónak könyvébe vagy¹⁸² fel írva – távozz.
 ROZÁLIA /: *kezeit kotsolva* /
 Istenem! / *haraggal* /: *el* /¹⁸³
 CHATRE
 Sericour!¹⁸⁴
 SERICOUR /: *visza fordul* /
 285 Mít kívánsz?
 [10v]
 CHATRE¹⁸⁵
 Ha el estem, mit nem hiszek, mond meg néki hogy ki mondhatatlan szerettem
 őtet.

¹⁷⁶ Sericour [Emendáltuk.]

¹⁷⁷ [A SERICOUR De...*Jöjjön – jöjjön Kiss aszony!* rész fekete ceruzás ferde vonallal kihúzza.]

¹⁷⁸ [CHATRE *Halgass – menny... /: térdre esik /* rész fekete ceruzás ferde vonallal kihúzza.]

¹⁷⁹ <CHATRE Ne álj a fergeteg eleibe.> [Fekete ceruzával.]

¹⁸⁰ [A *halának* szó javítva *halálal*-ra.]

¹⁸¹ <oh Istenem ha talán> [Fekete ceruzával.]

¹⁸² *való<nak> könyvébe va<gyo> n* [Fekete ceruzával.]

¹⁸³ [A *haraggal* elé kitettük a hiányzó zárójelet.] Istenem! <*haraggal*> /: *el* /

¹⁸⁴ HC: <Sericour!> [Fekete ceruzával áthúzza, nyilván utólag, talán mert a HC készítője elfelejtette kihúzni.] Lóránd!

¹⁸⁵ [Chatre e szövege és Sericour válasza fekete ceruzával áthúzza.]

SERIC[OUR]

Jol vagyon.

CHATR[E]

300 Ha a Leány tsak a' lábát ki teszi is a' sátoromból, ugy meg felejtkezek hogy Bará[13r]tod vagyok. Erigy vigasztald ötet.

SERIC[OUR] /: el :/

4^{ik} Jelenés. Chatre.

CHATRE⁴⁰

Ostrom tehát, és Háború – Háború!⁴¹ ostrom! ott is – /: szivére vervén :/ itt is. Oh hogy ennek így kellett lenni – így és nem másképpen! De miért így, és tsupán így? Hát átkozodjon é a' szerentsés Hajós a' ki utazását szerentsésszen meg
305 teszi, tsak hogy midőn ki kellene kötnie, bé nem fér a' ki kötő helybe. Nékem hartzolnom kell, más boldog hajosoknak kelletik őszve törnöm hajójokat, azért hogy az enyim oda bé férhessen, a' hol ők már nyugodalomba pihennek; de én jó portékákkal akarom a' világot gazdagítani, és ezen munkának a' gántsai,⁴² meg akadályoztatják a' ki kötést, hogy az Aldás a' partra ki szállhasson. /: pausa,
310 gondolkodva :/ Hát tsupán a' te segítségedre vagyon é szükség, hogy az Isten áldása el terjedhessen, és tsupán te tölled függ é az Istenség irgalmassága? Vald⁴³ meg magadnak Claudius, hogy örömet vissza lépnél, ha a' hid már, fel nem volna megetted húzva? Igen, igen – most már⁴⁴ nem lehet többé, hatsak tsuszni – ha! tsuszni – kegyelmet koldulni, ha! ha! ha! sokkal keményebb az én
315 vén nyakam, mintsem egy olly ember előtt meg görbüljön a' ki – – Én de [13v] la Chatre Claudius, a' ki öt⁴⁵ jó Királyoktól egyenes homlokkal vettem el az Erdem jutalmát, a' nyomorult hatodik előtt hajtánám azt le, és a' Hóhér pallosa alá nyujtván nyakamat rettegve várjam a' kegyelem kiáltást? Nem, Istenemre és Igasságos ügyemre esküszöm, nem! vagy én vagy pedig ő! Ha én akkor

⁴⁰ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

⁴¹ Háború.! [Emendáltuk.]

⁴² g<y>ántsai

⁴³ Va<e>ld [Ráírva.]

⁴⁴ má<s>r [Ráírva.]

⁴⁵ öt [Emendáltuk.]

SERICOUR

Jol vagyon.¹⁸⁶

CHATRE

Ha a Leány tsak a¹⁸⁷ lábát ki teszi is a¹⁸⁸ sátorombol, ugy meg felejtkezek arrol¹⁸⁹
290 hogy¹⁹⁰ barátod vagyok. Eredj¹⁹¹ vigasztald őtet.¹⁹²

SERICOUR /: el /

4^k Jelenés: Chatre

CHATRE¹⁹³

Ostrom tehát, és Háború – Háború, és¹⁹⁴ ostrom! ott is – / *szivére vervén* / itt is. Oh
hogy ennek így kellett lenni – így, és¹⁹⁵ nem más képpen, – de miért így, és tsupán
igy?¹⁹⁶ Vald meg magadnak Claudius,¹⁹⁷ hogy örömet vissza lépnél, ha a Hid már fel
nem volna meletted huzva¹⁹⁸ Igen igen – most már nem lehet többé viszalépní,¹⁹⁹
295 ha tsak tsuszni – hah! tsuszni – kegyelmet koldulni, ha, ha, ha, sokkal keményebb
az én vén nyakam, mint hogy²⁰⁰ sem egy²⁰¹ oly ember előtt meg görbüljön, aki – –
Én de la Chatre Claudius,²⁰² aki őt jó Királyoktól,²⁰³ egyenes homlokkal vettem el
az érdem-jutalmat, a nyomorult hatodik előtt hajtánám azt le, és a Hohér pallosa
alá nyujtván nyakamat, rettegve várjam a kegyelem kiáltást?²⁰⁴ Nem. Istenemre!
300 és igazságos ügyemre esküszöm nem, vagy én, vagy pedig ő. Ha²⁰⁵ én, akkor

¹⁸⁶ va<gyo> n

¹⁸⁷ <a>

¹⁸⁸ <is a>

¹⁸⁹ <u> úgy <meg> el felejt<kez> em [Fekete ceruzával.]

¹⁹⁰ felejt<kezek arrol hogy> [Még egy *hogy* beszúrva. Többszörös tintás áthúzások részben a másolótól, részben talán a HC készítőjétől.]

¹⁹¹ HC: <Eredj> Menj [Fölírva.]

¹⁹² [A mondat fekete ceruzával kihúzva.]

¹⁹³ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

¹⁹⁴ [Az és beszúrva.]

¹⁹⁵ <és> 's [Ráírva.]

¹⁹⁶ miért <ugy,> így [Fekete ceruzával ráírva.] <és tsupán így> [Fekete ceruzával.]

¹⁹⁷ <Claudius> [Tintával.] Öreg [Fekete ceruzával fölírva.]

¹⁹⁸ ha már a Hid <már> fel nem volna hátad mellett<ed> [Az első *már* és a *hátad* utólag fekete ceruzával betoldva, az áthúzások ugyancsak fekete ceruzával.]

¹⁹⁹ [A *viszalépní* betoldva.]

²⁰⁰ <mint> hogy [Fekete ceruzával ráírva.]

²⁰¹ <egy> [Ráírva.]

²⁰² HC: <de la Chatre Claudius> Ujlaky Ugrin [Fölírva.]

²⁰³ Király<ok> t<o> ól, [Fekete ceruzával.]

²⁰⁴ kiáltást? [Emendáltuk.]

²⁰⁵ vagy <pedig> ő [A *Ha* elé: 's, az *én* után: *csak* fekete ceruzával beszúrva.]

320 úgy essek el, hogy nem csak Aubigni, hanem az egész ország meg rendüljön
estemkor, érezzék a' Hitetlennek Kedveltjei azt, hogy miképp,⁴⁶ és hol esett el,
de la Chatre Claudius Istenért, és vallásáért. /: *ki akar* :/

5^{ik} Jelenés
Követ, Chatre.

KÓVET

Uram a' seregünk hanyatlik.

CHATRE

325 Mit? hanyatlanak? De la Chatre Emberei hanyatlanak? ilyen hamar, még minek
előtte engemet csak láttak⁴⁷ is volna? Az ostrom kezdete, egyszersmind, a' vége
is lenne?

KÓVET

Ha úgy tettzik. Tsudálni lehet Aubigny Asszony bátorságát, mint egy le zuhanó
Kőszikla ugy veri le az ostromlókat, kik feléje fel közelitenek.

CHATRE

330 A Lovamat! Gyalázat! örökös gyalázat! De la Chatre emberei hanyatlanak, a'ki
még soha Ellenség előtt nem hanyatlott – most egy [14r] nyomorult Asszony,
és egy kopasz szájjú Fattyu előtt hanyatlanak

⁴⁶ miké<sz><p>é<s>pp [Emendáltuk.]

⁴⁷ <k>láttak [Ráírva.]

úgy esek el, hogy nem csak Aubigny,²⁰⁶ hanem az egész ország meg rendüljön
estemkor, érezzék a hitetlennek kedveltyei azt, hogy miképp és hol esett el de
la Chatre,²⁰⁷ az Istenért, és vallásaért²⁰⁸ / *ki akar* /

5^k Jelenés: Követ. Chatre

KÖVET

Uram! a²⁰⁹ seregünk hanyatlik.

CHATRE

305 Mit? hanyatlik? De la Chatre²¹⁰ emberei hanyatlanak? ilyen²¹¹ hamar még mi-
nekelőtte engemet csak láttak is volna?²¹² Az ostrom kezdete egyszersmind a²¹³
vége is lenne?

[11r]

KÖVET

Tsudálni lehet az Aubigny Aszony²¹⁴ bátorságát, mint egy le zuhanó kőszikla
ugy²¹⁵ veri le az ostromlókat, kik feléje fel közelitenek

CHATRE

310 A²¹⁶ Lovamat.²¹⁷ gyalázat, örökös gyalázat, de la Chatre²¹⁸ emberei hanyatlanak,
aki még soha ellenség előtt nem hátrált²¹⁹ – most egy nyomorult Aszony, és egy
kopasz²²⁰ szájú fattyu előtt hanyatlanak.²²¹

²⁰⁶ HC: <Aubigny> Hedervár [Föléírva.]

²⁰⁷ HC: <de la Chatre> Ujlaky Ugrin [Föléírva.]

²⁰⁸ HC: <vallásaért> Hazáért [Föléírva.]

²⁰⁹ <a>

²¹⁰ HC: hanyatl<ana> ik [Ráírva.] <De la Chatre> Ujlaky [Föléírva.]

²¹¹ <illy<en>

²¹² minekelőtt<e> engemet <csak> láttak <is> volna> [Tintával.] [Az *illy<en> hamar...<is> volna* rész fekete ceruzás ferde vonallal áthúzva.]

²¹³ <a>

²¹⁴ HC: <az Aubigny Aszony> Hedervári Cecilia [Föléírva.]

²¹⁵ <ugy>

²¹⁶ <A>

²¹⁷ [A *Lovamat* után fekete ceruzával betoldva: *elő.*]

²¹⁸ HC: <de la Chatre> Ujlaky [Föléírva.]

²¹⁹ ha<nyatlott> átrált [Az íráskép alapján valószínűleg a másoló saját javítása, ezért érvényesnek tekintettük: a sor végére eső *ha- a-*jára ékezetet tesz, a folytatásként a margóra *trált* szúr be, a következő sorban áthúzza a *nyatlott*-at.]

²²⁰ <kopasz> tejes [Fekete ceruzával föléírva.]

²²¹ < hanyatlanak> hátrálnak [Fekete ceruzával.]

KÖVET

335 Rettenetesek az ő tsapásai is, mint a' meny kő úgy tsapdos az annya mellett, az első neki rohanáskor már némellyek egyenesen fel másztak, de az Aubigny Asszony ezt kiáltotta a' rémülő népnek: Rajta Hiveim már látom a' Királyi Tábort. – Ezek mint egy Electrum által fel tsapattatva, ismét erőt vettek, és le verték embereinket.

/: kívül zavaros dobolás :/

CHATRE

Dörgős Háború!

KÖVET

340 Ni ni az embereink meg futamodtak – a' vár kapui meg nyilnak – az ifju Aubigny úzóbe veszi őket, – Uram alig ha bé nem rontanak a' Táborba⁴⁸ mert erre szaladnak.

CHATRE

345 Dög halál! Kárhozat! ez az első meg gyaláztatásom, melyet életembe ellenségtől szenvednem⁴⁹ kelletik. – A' Lovamat! – Én fogom őket vezélni – meg futamodni még minnek előtte csak ott lettem volna! – Hej Legények! */: ki kiált :/* Az egész hátra maradott csoport véllem jön. Dörgős Háboru! A' vén de la Chatre fog hartzolni, és meg mutattya hogy ha már többé hátra nem léphet is, de leg alább az elő lépésnek Gátjait őszve tudja rontani, ha mindjárt a' világ tengelyének ropogni kell is [14v] belé. Hej! ide Katonák!

/: sok fegyveres Katonaság rohan elő :/

⁴⁸ a' <várba> Táborba

⁴⁹ szenvednek [Emendáltuk.]

KÖVET

Rettenetesekek az ő tsapásai is, mint a Menykö úgy tsapdos az Anyja mellett,
az első neki rohanáskor már némelyek egyenesen felmásztak, de az Aubigny
315 Aszony²²² azt kiáltotta a rémülő Népnak rajta hiveim, már látom a Királyi
Tábort – ezek mint egy electrum²²³ által fel tsapatva ismét erőt vettek, és le
verték embereinket.

CHATRE

Dörgös Háború!

/ kívül zavaros dobolás :/

KÖVET

Nem, az²²⁴ embereink meg futamodtak – a vár kapui meg nyílnak – az Ifju
320 Aubigny²²⁵ úzóbe vészi őket – Uram! alig ha bé nem rontanak a Táborba, mert
ere szaladnak.

CHATRE

Dög halál²²⁶ Kárhozat! ez az²²⁷ első meg gyaláztatásom mellyet életembe ellen-
ségétől szenvednem kellett. – A²²⁸ Lovamat – én fogom őket vezérteni – meg
futamodni? még minek előtte tsak ott lettem volna! meg futamodni? még minek
325 előtte tsak ott lettem volna!²²⁹ – Héj Legények! /: *ki kiált* / Az egész hátra mara-
dott²³⁰ csoport velem jön. Dörgös háború! A vén De la Chatre²³¹ fog hartzolni,
és meg mutatja hogy ha²³² már többé hátra²³³ nem léphet is,²³⁴ leg alább az elő
lépésnek²³⁵ gátjait össze tudja²³⁶ rontani, ha mindjárt a világ tengelyének ropogni
kell is belé. Héj! ide!²³⁷ Katonák!

/:²³⁸ Sok fegyveres Katonaság rohan elő :/

222 HC: <az Aubigny Aszony> Hedervári Cecilia [Föléírva.]

223 HC: <electrum> menykö [Föléírva.]

224 <Nem, az> ha! [Fekete ceruzával.]

225 HC: <Aubigny> Aladár [Föléírva.]

226 <Dög> halál és [Fekete ceruzával. Az és beszúrva.]

227 <az>

228 kell<etik> . – <A>

229 <meg futamodni? még minek előtte tsak ott lettem volna!> [Fekete ceruzával.]

230 marad<ott> t [Ráírva.]

231 HC: <De la Chatre> Ujlaky Ugrin [Föléírva.]

232 <és meg mutatja, hogy ha> [Fekete ceruzával. Föléírva:] <úgyis ne> úgy is

233 <hátra> visza [Fekete ceruzával föléírva.]

234 <is> tehát [Fekete ceruzával föléírva.]

235 lépés<nek>

236 <tudja> fogja [Fekete ceruzával föléírva.]

237 <belé.> Héj! ide! <Katonák!> [Tintával.] <Héj! ide> [Fekete ceruzával.]

238 [A hiányzó /: jelet pótoltuk.]

Nézzétek, és piruljatok el, mert a' pajtássaitok egy Asszony, és egy Kőlyők előtt meg futamodtak. Gyertek! Aljunk elébe a' Csoportnak. Az Isten,⁵⁰ és igaz Űgyűnk véd Angyala legyen a' mi vezetők – /: *sisakját a' földhöz tsapván* :/ Fedezetlen
350 fejemen lebegő ősz hajszálaim legyenek lobogó zászlótók, és ha én szaladni fogok, akkor a leg első a' ki meg lát hasittson végig engemet. Harsogtassátok a' Trombitákat! Dördüljetek Dobok! úgy dördüljetek, hogy mint Jériko falai az Izraeliták orditása alatt – úgy omoljanak őszve Aubignynak Bástyái dördüléstek
355 alatt, és nem tsak Frantzia Ország Tronussa retsejjen, hanem reszkessen az egész hitetlen Europa, és Fog vatzogásokkal emlékezzenek, a' Teremtés hatodik napjának alkotmányai arra az órára, mellyben az öreg erőtelen de la Chatre az Istenért és vallásért Aubignynak falait meg hágtá. Utánnam! /: *el* :/

MIND

Eljen de la Chatre! /: *utánna* :/

6^{ik} Jelenés. Kővet.

*KŐVET*⁵¹ /: *néz utánna* :/

360 Ha úgy tettzik. – Ez osztán [15r] az a' jó állapot, a' mellyet én reménlettem⁵² ha a Liguéhez állok? Hiszen itten még sokkal alkalmatlanabb élni mint a' Királyi Táborba. Az Őreg Táti meg olly forró vérű hogy akármelly bolondságon is fel tud indulni. Mintha bizony olyan nagy tsuda volna az, hogy egyszer akkor a' Sereg meg futamodjon.

⁵⁰ [Az Isten kezdetű sor mellett a bal margón tintával írt # kettőskereszt jel.]

⁵¹ [A hiányzó szerepnevet póoltuk.]

⁵² reméln<y>ettem [Ráírva.]

330 Nézzétek, és piruljatok el, mert pajtásaitok²³⁹ egy aszony, és [11v] egy kőlyők előtt
 meg futamodtak. Gyertek! áljunk eleibe a tsoportnak. Az²⁴⁰ Isten! és igaz ügyünk
 Véd Angyala legyen a mi²⁴¹ vezetőnk. /: *sisakját a földhöz tsapván* /: Fedezetlen
 fejemen lebegő ősz haj szálaim legyenek²⁴² lobogó Zászlottok, és ha én szaladni
 fogok, akkor a leg első aki meg lát hasitsón végig engemet. Harsogtassátok a Trom-
 335 bitákat,²⁴³ dördüljetez dobok – ugy dördüljetez hogy²⁴⁴ mint Jériko falai²⁴⁵ az Izra-
 eliták ordításai alatt – ugy²⁴⁶ omoljanak őszve Aubignynak²⁴⁷ bástyái dördüléstez
 alatt,²⁴⁸ és nem tsak Frantzia Ország Tronussa reszkessen,²⁴⁹ hanem reszkessen az
 egész hitetlen²⁵⁰ Europa, és fog vatzogásokkal²⁵¹ emlékezenek a teremtés hatodik²⁵²
 340 napjának alkotmányai arra az orára, mellyben az Öreg erőtlen De la Chatre, az
 Istenért, és vallásáért Aubignynak²⁵³ falait meg hánytá – utánnam²⁵⁴ /: *el* /
 MIND
 Éllyen De la Chatre!²⁵⁵

/: utánna el mind /

6^k Jelenés: Kővet.²⁵⁶

KŐVET²⁵⁷ /: nézutánna /

Ez osztán az a jó állapot amellyet²⁵⁸ én reménylettem ha a pártosokhoz állok?
 Hiszen itten még sokkal alkalmatlanabb élni mint²⁵⁹ a Királyi Tátorba. Az öreg
 még olly forro vérű, hogy akarmely bolondságon is fel tud indulni. Mintha
 345 bizony oly nagy tsuda volna az, hogy egyszer akora sereg meg futamodjon

²³⁹ <el> [Tintával.] <mert pajtásaitok> bajtársaitok [Fekete ceruzával föléírva.]

²⁴⁰ <Az>

²⁴¹ <véd angyala> legyen <a mi> [Fekete ceruzával.]

²⁴² legyen<ek> [Fekete ceruzával.]

²⁴³ Harsog<t> játá<ssá> tok <a> Trombiták<at> [Ráírva, zavarosan.]

²⁴⁴ <ugy> dördüljetez <hogy>

²⁴⁵ Jériko <o f> alai [Valószínűleg félbemaradt törlés.]

²⁴⁶ <ugy>

²⁴⁷ HC: <Aubignynak> Hedervár [Föléírva.]

²⁴⁸ <dördüléstez alatt>

²⁴⁹ HC: <Frantzia Ország Tronussa reszkessen> András Királyi széke [Föléírva.]

²⁵⁰ <hitetlen> [Fekete ceruzával.]

²⁵¹ <fog vatzogásokkal> iszonyodva [Fekete ceruzával föléírva.]

²⁵² hatod<ik> [Fekete ceruzával.]

²⁵³ HC: <De la Chatre> Ujlaky Ugrin <Aubignynak> Hedervárnak [A HC kézírásával, tintával föléírva.] <erőtlen De la Chatre az Istenért és vallásáért Aubignynak> [A teljes áthúzás fekete ceruzával.]

²⁵⁴ <meg> szélyt [Tintával föléírva.] <meg hánytá – utánnam> dúlta [Fekete ceruzával föléírva.]

²⁵⁵ Chartre [Emendáltuk.] HC: <De la Chatre> Ujlaky Ugrin [Föléírva.]

²⁵⁶ [A sor mellett a bal margón kettőskereszt # jel.]

²⁵⁷ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

²⁵⁸ <a> mellyet

²⁵⁹ [A *mint* alatt olvashatatlan törlés, tintával.]

/: a' dobolás meg szűn az ágyuzás felbe szakad :/

365 De mi ez? Egyszerre meg szűnt a' lárma. Ni ni! – Az biz az! valósággal ő az, ha úgy tettzik. */: el :/*

7^{ik} Jelenés.⁵³

/:⁵⁴ Aubigny bástyái – kettős fal, az alsó a' nagy Kapuval, a' fel vono hiddal, melly le vagon eresztve. A Felső Falnal hasonlóképpen, egy kisebb de tsinosabb ajtaja vagon, melly előtt fegyveres nép áll :/
Clementia. Polgárok.

CLEM[ENTIA] */: az alsó kapunn ki jövén :/*

A' lárma egyszerre félbe szakadt – */: ki tekintvén :/* Pokolnak szemfényvesztése!
a' Fiam! */: el ájul :/*

I⁶ POLGÁR

Grófné! Isten szerelméért mi lelte? */: ki néz :/* Nézzétek, nézzetek Barátim!
370 Lelkemre mondom – Nagyságos Grófné! */: segiti :/*

CLEM[ENTIA] */: erővel rendbe akarná magát szedni, 's nem bir fel állani :/*
Clementia pirúlj el */: fájdalmassan :/* [15v] Ah! a' Heroina is tsak Ember –
Asszony – anya –

/: fel segittetik :/

I⁶ POLGÁR

Nagy Grófné, miért fordul el tőlünk hogy könnyeit ne láthassuk? hiszen azok anyai könnyek.

CLEM[ENTIA]

375 Ne tekintetek utálattal erőtlenségemre – A' Heroina vigyázatlan volt, le verte ötet az Anyai fájdalom. – Ah a' Fiam – leg dühösebb Ellensége kezei közt – meg kötöztette, mint egy Tolvaj! A' Hohér kíséri ötet. – Ah miért nem vagyok mindenható, hogy egy szabad tsatára ki szólhatnék vélek, és ezen gyalázatot vérekkkel le moshatnám.

I⁶ P[OLGÁR]

380 Itt jön Lélek szakadva egy Aubigny Lakos.

⁵³ [A *Jelenés* cím mellett, a jobb margón tintával írt # kettőskereszt jel.]

⁵⁴ [A kezdő */:* jelet póoltuk.]

/: dobolás meg szűnik, ágyuzás félbe szakad :/

De mi ez? egyszerre meg szűnt a lárma, ni ni! – az biz az, valósággal ő az. / el /

7^k Jelenés: Aubigny²⁶⁰ bástyája – kettős fal, az also²⁶¹
a' nagy kapuval, és fel vonó hiddal, mely le van eresztve;
[12r] a felső falnak hasonlóképpen egy kisebb, de tinosabb ajtaja
vagyon, mely előtt fegyveres Nép áll/
Clementia,²⁶² Polgárok

CLEMEN */: az alsó kapun ki jövén :/*

A lárma egyszerre félbe szakadt – */: ki tekintvén /* Pokolnak szemfény vesztése!

A Fiam! */: el ájul /*

1^{SÓ} POLGÁR

Grófné az²⁶³ Isten szerelméért mi lelte? Nagyságos²⁶⁴ Grofné²⁶⁵ */: segíti /*

CLEMENT */: erővel rendbe akarná magát szedni, 's nem bir fel állani :/*

350 Clementia²⁶⁶ pirulj el */: fájdalmasan :/* Ah! én is tsak ember! aszony – Anya
/: fel segítetik /

1^{SÓ} POLG[ÁR]

Nagyságos²⁶⁷ Grofné!²⁶⁸ miért fordul el töllünk, hogy könnyeit ne láthassuk,
hiszen azok Anyai könnyek

CLEMEN

Ne tekintsetek útálatlalt erőtlenségemre – a Heroína²⁶⁹ vigyázatlan²⁷⁰ vala, le
verte őt az anyai fájdalom – Ah a fiam – leg dühösebb ellenségei közt – meg
355 kötőztetve mint egy Tolvaj! – a²⁷¹ Hohér kíséri őtet – Ah miért nem vagyok
minden ható, hogy egy²⁷² szabad tsatára ki szálhatnak vélek, és ezen gyalázatot
vérekkkel le moshatnám.

1^{SÓ} POL[GÁR]

Itt jön lélek szakadva egy Aubigny lakos.²⁷³

²⁶⁰ HC: <Aubigny> Hedervár [Föleírva.]

²⁶¹ [A sor mellett a bal margón kettőskereszt # jel.]

²⁶² HC: <Clementia> Cecilia [Föleírva.]

²⁶³ HC: <Grófné az> Nságos Aszony [Föleírva.]

²⁶⁴ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

²⁶⁵ HC: <Grofné> Aszony [Föleírva.]

²⁶⁶ HC: <Clementia> Cecilia [Föleírva.]

²⁶⁷ Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

²⁶⁸ HC: <Grofné> Aszony [Föleírva.]

²⁶⁹ HC: <Heroína> Hősnő [Föleírva.]

²⁷⁰ [A *vigyázatlan* szóba az *at* beszúrva.]

²⁷¹ <a>

²⁷² <egy>

²⁷³ HC: <Aubigny lakos> vitéz társam

8^{ik} Jelenés
Egy másik Polgár, Voltak.

2^{IK} POLGÁR

Ah Nagyságos Grófné!

CLEM[ENTIA]

Szolj, szolj, jól láttam é igazán?

2^{IK} [POLGÁR]

Az ifjú Grófunkat, vitéz Annyának tetteitől Lelkesítettvén, el ragadta ifjui hevéssége, és azon kevés csoportal, ki velle a' várból ki rohantunk, egész a'
385 Táborba akart bé rontani, a'midőn de la Chatre a' segéd néppel vissza vervén a' Szaladókat is, előnkbe állott, [16r] és széllyel vert és az Ifjú Grófunkat, kinek már a' pantzéljából, tsak alig volt egykét darab a' testen, el fogta, és –

CLEM[ENTIA] /: elandalodva :/

Es ő fog bére lenni az Aubigny győzedelemnek. Ah be kevés ideig tartó a'
390 Világi ditsősség, alig nyujt egy tseppet egyik kezével, a'midőn a' másikkal ezer annyit elvesz – rosákkal hinti meg az útakat, és tővisekkel⁵⁵ rakja meg allyait.
/: el tsűggedve le ejti kezeit :/ Clementia! Clementia! be drágán vásárlottad meg győzedelmedet.

1⁶ [POLGÁR]

A' Követet látom ismét erre felé vágtatni – egy fehér keszkenő lobog a' kardján.

CLEM[ENTIA] /: fel tüzesedve :/

A' Követ? – az Ellenség! Fére a' könnyekkel – kiabáljatok! örvendetes viktoriákat
395 kiabáljatok!⁵⁶ egy ellenség se tudja azt hogy mi el veszttettük vigságunkat – egy ellenség se lássa hogy Gróf Aubignynak el veszttét könnyes szemekkel gyászolják

⁵⁵ [A *tővisekkel* szóban a *vi* olvashatatlan betűkre ráírva.]

⁵⁶ kiabáljatok,! [Emendáltuk.]

8^k Jelenés: Egy másik Polgár. Voltak

2^k POLGÁR

Ah Nagyságos²⁷⁴ Grofné!²⁷⁵

CLEMEN

360 Szol! szolj! jól láttam é igazán?²⁷⁶

2^k POL[GÁR]

Az ifjú Grófunkat²⁷⁷ vitéz Annyának tetteitől lelkesítetvén elragadta ifjú he-
vessége, és azon kevés tsoportal, amely²⁷⁸ véle a várból ki rohantunk egész a
Táborba akart bé rontani, a midőn de la Chatre²⁷⁹ a segéd Néppel²⁸⁰ vissza vervén
a szaladokat is, előnkbe állott, és²⁸¹ szélyel vert, és az ifjú Grófunkat²⁸² [12v]
365 kinek már a²⁸³ pántzéljából tsak alig volt egy két darab a testén, el fogta, és²⁸⁴ –

CLEMEN /: *el andalodva* /

És ő fog bére lenni az Aubigny²⁸⁵ győzedelmének. Oh kevés ideig tartó a világi
ditsőség, alig nyujt egy tseppet egyik kezével, amidőn a másikkal ezer anyit
el vesz, – rozsákkal hinti meg az utakat, és tővisekkel rakja meg az²⁸⁶ ajjait,
/: *el tsügedve le ejti kezeit* :/ Clementia! Clementia,²⁸⁷ be drágán vásárlottad meg
370 győzedelmedet.

1^{só} POL[GÁR]

A Követet látom ismét erre felé jönni, egy fejér keszkenő lobog a kardján!²⁸⁸

CLEMENT /: *Fel tüzesedve* /

A Követ? – az ellenség! Fére a kőnyekkel – kiabáljátok!²⁸⁹ örvendetes victoriákat²⁹⁰
kiabáljátok!²⁹¹ Egy ellenség se tudja azt hogy mi el vesztettük vigságunkat. –
Egy ellenség se lássa hogy Gróf Aubignynak²⁹² el vesztét könnyes szemekkel

274 Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

275 HC: <Grofné> Aszony [Föleírva.]

276 <igazán>

277 HC: <Grófunkat> Aladárt [Föleírva.]

278 <amely> kik [Föleírva.]

279 HC: <de la Chatre> Ujlaky [Föleírva.]

280 [A *Néppel* szóban a második *p* nincs áthúzva, de fölötte betoldva: *év*.]

281 [Az *és* szó mintha tintával át lenne húzva, körülötte olvashatlan javítás.]

282 HC: <Grófunkat> Urunkat [Föleírva.]

283 <a>

284 <és>

285 HC: <az Aubigny> Hedervári [Föleírva.] [Fekete ceruzás törlés: Hedervár<i>]

286 <az>

287 HC: <Clementia! Clementia> Cecilia! Cecilia [Föleírva.]

288 [A *kardján d*-je beszúrva.]

289 kiabálj<á> atok! <örvendetes> [Fekete ceruzával. Clementia további szövege áthúzva.]

290 HC: <victoriákat> gyozedelmeket [Föleírva.]

291 <kiabáljátok> [Fekete ceruzával. Ugyanígy Clementia további szövege áthúzva.]

292 HC: <Gróf Aubignynak> a fíjam [Föleírva, de mellette törölve nehezen olvasható ceruzás szó: *elvesztet*.]

a' győzedelmesek. kiáltatok viktoriát, hogy az epekedő Ellenség, a' bosszuságtól reszkessen, és mérgében az ajkait harapdossa.

I⁶ [POLGÁR]

Már itten vagyok.

9^{ik} Jelenés. Követ Előbbeniek

KÖVET /: *mesztelen kardján, egy fehér keszkenő [16v] a' másik kezében egy Leveletske. :/*

400 Ezen egy pár sorokat a' Marshal⁵⁷ küldi Madame, ha úgy tettzik.^{58*} /: *oda adja :/*

CLEM[ENTIA] /: *végig futván szemével, el sárgúl, de erőszakosan mosolyog :/*
hm! hm! – Hallyátok tsak – /: *olvassa :/* „Gróf Aubigny Foglyommá lett, és ki végeztetéséig a' Hóhér vigyáz reá. En nem fogom őtet az Annától meg tagadni, mihelyt nekem a' Várat által adja; külömben a' sokkal rettenetesebb második ostrom kezdődik, és a' vár falainn fel állítottott akasztófára fogom a' Fiát fel
405 függeszteni. de la Chatre Marschal.”

POLGÁROK

Fel adjuk a' várat! A' Grófunk élete veszedelembe⁵⁹ vagyok.

CLEM[ENTIA]

Halgassatok! kitsoda merészli azt tselekedni? Hitetlenségét, – gyalázatot akartok el követni, és meg fertéztetni azon szép hirt mellyet tsak kevés pertzentéssel ez előtt szerzettetek.

KÖVET

410 Miért erőlteti magát Madame, hiszen jól látom, hogy el sárgult⁶⁰ midőn az Irást meg tekintette.

[17r]

CLEM[ENTIA]

/: *kezeivel verességet igyekeztén ortzáján dörgölni :/*

En sárgultam volna el? Clementia sárgult volna el? az nem igaz! az hazugság
– Es ha igaz volna – ugy körmeimmel ásnám le azon bestelenítő sárgaságot, és
415 azon véressen rohannék a' pártosok közzé, és halált és pestist fújnek a' Ligue

⁵⁷ Ma<s>rshal [Ráírva.]

⁵⁸ *A' Követet Játszó úr valamint minden Jelenéseiben de főképp ebben őrizkedjen katzagást gerjeszteni – néki a' többi Jelenésben is [eg] fellyebb mosolyodást kell indítani. Azert is ne adattasson ez az Rollé Comicus Jádzónak, mert ezen Követ caractere nem egyéb, hanem egy könnyen gondolkodo neutralista. [A szerző csillaggal jelzett lapalji jegyzete. A l. fellyebb rövidítést feloldottuk.]

⁵⁹ veszedembe [Emendáltuk.]

⁶⁰ sár<s>gult [Ráírva.]

375 gyászolják a győzedelmesek. Kiáltsatok victoriat,²⁹³ hogy az epekedő ellenség a boszszú állástól reszkessen, és mérgében az²⁹⁴ ajakait harapdossa.

1⁸⁶ POL[GÁR]

Már itten vagyon.²⁹⁵

9^k Jelenés: Követ. Előbbiek.

KÖVET /: *Mezitelen kardján egy fejér keszkenő, a másik kezében egy leveletske :/*
Ezen egy pár sorokat a Marschal²⁹⁶ küldi, / oda adja /

CLEMENT /: *végig futván szemeivel el sárgul, de erőszakosan mosolyog :/*
Hm hm! haljátok tsak. /: olvas / „Grof Aubigny²⁹⁷ Foglyomá lett, és ki végeztetéséig a Hohér vigyáz reá, Én nem fogom [13r] ötlet az Anyától meg tagadni,
380 mihelyt nékem a Várat²⁹⁸ által adja, Külőmben a sokkal rettenetesebb második ostrom kezdődik, és a vár falain fel állítottatott akasztó fára fogom a fiát fel függeszteni. De la Chatre Marschal.”²⁹⁹

POLGÁROK

Fel adjuk a várat. A Grófunk³⁰⁰ élete veszedelembe vagyon.

CLEMEN

385 Halgassatok! Kitsoda mérészli azt tselekedni? Hitetlenséget – gyalázatot akartok el követni, és meg fertéztetni azon szép hirt melyet tsak kevés pertzentéssel³⁰¹ ez előtt szereztetek

KÖVET

Miért erőlteti magát Grofné,³⁰² hiszen jól láttam hogy el sárgult, midőn az írást meg tekintette.

CLEMEN /: *kezével verességet igyekeztén ortzáján dörgölni :/*

390 Én sárgultam volna el? Clementia³⁰³ sárgult volna el, az nem igaz, az hazugság – és ha igaz volna – úgy körmeimmel ásnám le azon betselenítő sárgaságot, és azon véressen rohannék a Pártosok közzé, halált és pestist³⁰⁴ fujnék a Ligue³⁰⁵

²⁹³ HC: <victoriat> gyozedelmet [Föleírva.]

²⁹⁴ <az>

²⁹⁵ va<gyo> n [Fekete ceruzával.]

²⁹⁶ HC: <a Marschal> Ujlaky [Föleírva.]

²⁹⁷ HC: <Grof Aubigny> Aladár [Föleírva.]

²⁹⁸ [A Várat fölé fekete ceruzával betoldva: kulcsot.]

²⁹⁹ HC: <De la Chatre Marschal> Ujlaky Ugrin Dalmatziai vice Király [Föleírva.]

³⁰⁰ HC: <A Grófunk> Aladár [Föleírva.]

³⁰¹ pertz<entéss> el

³⁰² HC: <Grofné> Nságos asszony [Föleírva.]

³⁰³ HC: <Clementia> Cecilia [Föleírva.]

³⁰⁴ HC: <és pestist> kárhizatot [Föleírva.]

³⁰⁵ HC: <Ligue> pártosok [Részben föleírva.]

kebelébe hogy mint a' fel piszkált hangya rakás ugy szaladnának⁶¹ széllyel a'
meg döglegesített⁶² Lelkek. Menny én oltalmazom –

I⁶ POLG[ÁR]

Mi fel adjuk a' várat – adattasson vissza a' mi kedves Grófunk, és meg nyitjuk
a' Kapukat.

MIND

420 Fel adjuk!

KÖVET

Ha ugy tettzik. /: *el akar* :/

CLEM[ENTIA] /: *keményen* :/

Meg álj! Ember meg álj! Hasztalan hirdeted a' Fel adást, mert ha ezeket Fiamhoz
viseltető szeretetek annyira viszi is, hogy Királyokhoz hivségtelenek legyenek,
úgy én egyedül fogok ki állani a' fel vonó hidra, és tsupán tsak az én holt testemen
425 keresztül megy az út jó Királyom Kárára. Ha a' Polgárok el hagynak engemet
/: *szeliden hozzájok* :/ Polgárok! engemet!? oh én azt nem hihetem. – – Hazám
fiai! Testvéreim! nézzétek könnyeimet! ezek a' valóságos könnyek – nem az
Asszony – nem az anya hullatja ezeket. – a' Király hive, a' ti Gróf[17v]nétok
rimánkodik előttetek /: *Sír* :/. Ne hagyjátok el törvényes jó Királyotokat! Ne
430 tegyétek ötet Nemzettségemnek áldozattá. – a' Fiamnak betsületére válik
fogsága, ha mindjárt ellenségeinek – a' Hohérnak keze által kellett is nekie
meg halni. Haljon meg inkább ő, mint sem hogy Henrik a' mi szeretetre méltó
jó Királyunk ne győzzön Ellenségeinn. Arra a' valóságra kénszeritek benne-
teket, kit mindnyájan tisztelünk és imádunk,⁶³ arra a Minden hatóra, a'ki a'
435 jó Királyokat hitetlen alatt⁶⁴ valóikon meg bosszúlja – arra az öröktől valóra
kénszeritek benneteket, legyetek Igazak, legyetek igasságosok, áldozátok
fel inkább mindeneteket, temessétek inkább magatokat Aubigny omladécai
közzé, mint sem hogy az én szerentsétlen Fiam légyen oka Nemzettségünk meg
betstelenítésének.⁶⁵ /: *el fogodik* :/

MIND /: *némán földre szegezik szemeiket* :/

⁶¹ szala<l>dnának [Ráírva.]

⁶² dö<t>glelesített [Ráírva.]

⁶³ imád<ú>unk [Az ékezet áthúzza.]

⁶⁴ ak<l>att

⁶⁵ [A *Haljon meg inkább...meg betstelenítésének.* rész fekete ceruzával, egy görbe vonallal áthúzza.]

keblében, hogy mint a fel piszkált hangya rakás, ugy szaladnának széllyel a meg döglelesített lelkek.³⁰⁶ Meny, én oltalmazom.³⁰⁷

¹⁸⁶ POL[GÁR]

395 Mi fel adjuk a várat – adattasson vissza a mi kedves Grofunk,³⁰⁸ és meg nyityuk a Kapukat.

MIND

Fel adjuk!

KÖVET

Ha ugy tettzik. /: *el akar* /

CLEMEN / *Keményen* /

400 Meg álj! ember meg álj! hasztalan hirdeted [13v] a fel adást, mert ha ezeket fiamhoz viseltető szeretetek annyira visziis hogy Királyokhoz hivségtelenek legyenek, ugy én egyedül fogok ki állani a fel vonó hidra, és tsupán tsak az én holt testemen keresztül megy az út jo Királyom kárára. Ha a Polgárok³⁰⁹ el hagynak engemet /: *szeliden hozzájok* :/ Polgárok!³¹⁰ Engemet!? – oh én azt nem hihetem. Hazám fiai! testvéreim! nézzétek könyeimet! ezek a valóságos könnyek; nem az Aszony – nem az Anya hulattya ezeket – a Király Hive, ati
405 Grófnétok³¹¹ rimánkodik előttetek /: *sir* / Ne hadjátok el törvényes és jó Királyotokat. – ne tegyétek ötet Nemzetségemnek áldozatjává – A fiamnak betsületére válik fogsága, ha mindjárt ellenségeinek³¹² – a Hohérnak kezei által kellett is meg halni. Haljon meg inkább ő, mint sem hogy Henrik,³¹³ ami szeretetre méltó jó Királyunk ne győzzön ellenségein. Arra a valóságra kénszeritelekén benneteket, kit minyájan tisztelünk, és³¹⁴ imádunk, arra a Mindenhatóra aki
410 a jó Királyokat hitetlen alatt valóikon³¹⁵ meg boszulja – Arra az őróktól valóra kénszeritelek benneteket legyetek igazak; legyetek igazságosok, áldozátok fel inkább mindeneteket, temessétek el inkább magatokat Aubigni³¹⁶ omladékai alá, mintsem hogy az én szerentsétlen fiam legyen oka Nemzetségünk meg betstelenítésének. / *el fogodik* /

MIND / *Némán földre szegezük szemeiket* /

³⁰⁶ <halált és kárhozatot fujnék a Pártosok keblében, hogy mint a fel piszkált hangya rakás, ugy szaladnának széllyel a meg döglelesített lelkek.> [Fekete ceruzával.]

³⁰⁷ [A sor után fekete ceruzával: *a várat*.]

³⁰⁸ HC: <Grofunk> Aladárunk [Föleírva.]

³⁰⁹ HC: <a Polgárok> a' vitézek [Föleírva.]

³¹⁰ HC: <Polgárok!> Hiveim! [Föleírva.]

³¹¹ HC: <Grófnétok> aszonyotok [Föleírva.]

³¹² HC: ellenségei<nek> közt [Föleírva.]

³¹³ HC: <Henrik> András [Föleírva.]

³¹⁴ <és> 's [Ráírva.]

³¹⁵ [A *valóikon* szó végén olvashatatlan javítgatás.]

³¹⁶ HC: <Aubigni> Hedervár [Föleírva.]

- CLEM[ENTIA]
- 440 Ti hallgattok? – Átok száljon halgatástokra, átok ingadozástokra, átok a Fiamonn,
 átok Anyai fájdalmamonn, melly gyenge hitűvé kezdett tenni benneteket, átok
 azon könytsepre, mellyet én Fiam vesztésen a' porba ejtettem, mert az a' porba
 temette az igazaknak hivségeket is –
 [18r]
- 1⁶ [POLGÁR] /: *fel lobbanva* :/
 Nem, Istenemre, azt nem! Barátim, úgy é hogy nem!
- MIND
- 445 Nem, nem!
- CLEM[ENTIA] /: *háládatossan, az ég felé* :/
 Uram – Uram Teremtőm!
- 1⁶ POLG[ÁR]
- Mennyen az Úr és mondja meg, hogy mi nem fogjuk fel adni várunkat!
- KÖVET
- En tehát le oldom a' keszkenőt ha ugy tettzik. /: *meg tselekszi, 's kardját hüvejébe teszi* :/
 CLEM[ENTIA]
- Mennyen, és mondja meg a' mit hallott és látott – ez a' feleletem.
- KÖVET /: *meg hajtván magát* :/
 450 Ha úgy tettzik. /: *megy* :/
 CLEM[ENTIA] /: *akarattya ellen is mintegy vissza tartoztattya* :/
 Uram!
- KÖVET
- Grófné!
- CLEM[ENTIA] /: *rendbe szedvén magát* :/
 Ne gondolja az Úr hogy sajnállom⁶⁶ a' Fiamat – hidje el nem – mondja meg
 néki – hogy –
 KÖVET
- 455 Hogy –
 CLEM[ENTIA]
- Hogy – /: *sirva fakad, de mosolygásra erőlteti magát* :/ Örömömbe sirok, mert
 ő is a' Királyáért fog meg halni – mennyen –
 KÖVET
- Ha ugy tettzik. /: *el* :/

⁶⁶ <r>saajnállom [Ráírva.]

- CLEMEN
- 415 Ti halgattok? – Átok száljon halgatástokra, átok inga[14r]dozástokra, átok a fiamon, átok Anyai fájdalmamonn, mely gyenge hitűvé kezdett tenni benneteket, átok azon köny tsepre melyet én fiam el vesztésén porba ejtettem, mert az³¹⁷ a porba temette az igazaknak hvségeket is.
¹^{s6} POL[GÁR] / *Fel lobbanva /*
 Nem! Istenemre mondom azt nem! Barátim! ugyé³¹⁸ hogy nem.
 MIND
- 420 Nem, nem
 CLEMEN /: *Háládatosan az Ég felé /*
 Uram! – Uram! Teremtöm!
¹^{s6} POL[GÁR]
 Menyen az Ur, és mondja³¹⁹ meg hogy mi nem fogjuk fel adni várunkat.³²⁰
 KÖVET
 Én tehát le oldom a keszkenőt /: *meg tselekszi, kardját hüvelybe teszi /*
 CLEMEN
 Menyen és mondja³²¹ meg amit hallott, és látott – ez az³²² feleletem.
 KÖVET / *Meg hajtya magát, menni akar /*
 CLEMEN /: *akarattya ellen is, mint egy vissza tartoztatván :/*
- 425 Uram!³²³
 KÖVET
 Grofné!³²⁴
 CLEMEN /: *Rendbe szedvén magát /*
 Ne gondolja az Ur³²⁵ hogy sajnállom fiamat – hidje³²⁶ el nem – mondja³²⁷ meg néki hogy –
 KÖVET
 Hogy –
 CLEMEN
- 430 Hogy /: *sirva fakad, de mosojgásra erőlteti magát :/* Örömömbe sirok, mert ő is Királyáért fog meg halni – Mennyen.³²⁸
 KÖVET /: *elmegy /*

³¹⁷ [Az az z-je fekete ceruzával megerősítve.]

³¹⁸ <ugyé> [Többszörös vonallal áthúzva.]

³¹⁹ HC: Meny<en az Úr> , és mond<ja>

³²⁰ [A sor után beszúrt olvashatatlan szó tintával törölve.]

³²¹ HC: Meny<en> és mond<ja> [A hallott szó kiegészítve: *hallottál.*] lát<ott> tál

³²² a<z> [Fekete ceruzával.]

³²³ HC: <Uram!> Vitéz!

³²⁴ HC: <Grofné!> Nságos Asszony.

³²⁵ HC: gondol<ja> d [Ráírva.] <az Ur> Vitéz [Föleírva.]

³²⁶ HC: hid<je>

³²⁷ HC: mond<ja>

³²⁸ HC: Menny<en>

CLEM[ENTIA] /: *Utánna akar még egyszer szaladni, de [18v] meg tartoztattya magát :/*

460 ott megy ő, és viszi a' halálos ítéletet – halálos? jaj nekem mert én mondtam azt ki reája!

1° POLG[ÁR]

Nagyságos Grófné, mennyűnk bé a' Várba – nem bátorságos már többé ide le, minden pillantatba félhetűnk a' riadástól. –

CLEM[ENTIA]

Félni? Ki mondja azt? egy anya, a'ki egyetlen egy Fiára ki mondhatja a' halálos ítéletet, soha sem félhet a' pokol béliektől – hidjétek – hidjétek – oh! /: *erős lélegzetet vesz mintha el szorult volna a' mejje :/*

1° POLG[ÁR]

465 Rosszúl vagyon. Jójjön fel.

CLEM[ENTIA]

Jóra emlékeztetsz. Gyerűnk, itt – itt ezeken a falakonn fog ő – – mennyetek bé azonnal követni foglak benneteket. Ne féljétek⁶⁷ semmit is. kevesen vagyunk ugyan – nagyon kevesen, de 3, 4, órák, őnéki, és Henrik itten vagyon. Mennyetek.

1° POLG[ÁR]

Grófné jójjön.

CLEM[ENTIA] /: *menydőrögve :/*

470 Én parantsolom. Készüljétek a' védelmezéshez /: *szeliden :/* Engedjétek⁶⁸ időt az Anyának, hogy még békélhessen az alatt valóval.

1° POLG[ÁR]

Pajtásim, vigyázzunk reája. /: *bé mennek :/*

⁶⁷ fél<|>jetek

⁶⁸ <Ene >Engedjétek [Részben olvashatatlan törlés.]

CLEMEN /: *Utánna akar még egyszer szaladni, de meg tartoztatja magát :/ Ott megy ő, és viszi a halálos itétetet – halálos. Jaj nékem, mert én mondtam azt ki reája.*

1^{s6} POL[GÁR]

Nagyságos³²⁹ Grófné!³³⁰ Menyűnk bé a várba – nem bátorságos már többé ide le, minden pillanatba félhetünk a riadástol.

435 [14v]

CLEMEN

Félni? ki mondja azt? Egy Anya, aki³³¹ egyetlen egy fiára ki mondhattja a halálos itétetet, soha sem félhet a pokolbéliektől – hidjétek – hidjétek – ő – /: *eröss lélekzetet vesz mintha el szorult volna a mejje /*

1^{s6} POL[GÁR]

Rosszúl vagyon, jőjjön³³² fel.

CLEMEN

440 Jóra emlékeztetz. Gyerűnk. Itt – itt ezeken a falakon fog ő – mennyetek bé, azonnal követni foglal benneteket. Ne féljetez semit is, kevesen vagyunk ugyan – nagyon kevesen, de három, négy orák,³³³ és Henrik³³⁴ itten vagyon.³³⁵ Menyetez.

1^{s6} POL[GÁR]

Grofné³³⁶ jőjjön.

CLEMEN /: *menydörögve /*

445 Én parantsolom, készüljetez a védelmezéshez /: *szeliden / Engedjetez időt az Anyának hogy meg békélhessen az Alatt valóval³³⁷*

1^{s6} POL[GÁR]

Pajtásim!³³⁸ vigyázzunk reája. /: *bé mennek /*

329 Nsgos [A rövidítést feloldottuk.]

330 HC: <Grófné> asszony [Föleírva.]

331 <a> ki

332 HC: vagy<on> , jőjj<ön>

333 HC: or<ák> a

334 HC: <Henrik> András [Föleírva.]

335 itt<en> va<gyo> n

336 HC: <Grofné> asszonyom

337 <az Alatt valóval> Mindenhatóval [Fekete ceruzával.]

338 [A *Pajtásim* szóelejére B, az s elé egy r fekete ceruzával beszúrva.]

11^{ik} Jelenés Clementia.

CLEMENTIA⁶⁹

Örök Mindenható! kinek irgalmasságától [19r] a' Teremtések élete függ, vedd
el az enyimet – oh! hadd meg a' Fiamét!⁷⁰ Amoda nyargal ő – a' Fiam hohérja!
475 Oh! oh! nem lebeg a' fehér keszkenő a' kardján!⁷¹ Nints – nints kegyelem az én
szegény Fiamnak! Az Akasztófa – /: *borzad* :/ Oh! mint valamely bestelen –
Tolvaj! – /: *phantásiával* :/ Itt ezen a falon fog ő engemet – irgalmatlan Anyát
átkozva – jaj! el kékülnek az ajakai – a' nyelve⁷² feketedik – töredezett nézése,
még egy ráncodás – a' mejje emelkedik! jaj! jaj! irgalmas Isten, mindjárt meg
480 fullad⁷³ /: *le rogyik* :/ Irtozatos! egy Entragues unokája! egy Aubigny fija – azért
élt hogy a' gyalázat – oh sirasd meg sorsodat Clementia! Sirasd, mert másképp
tsak ugyan még se lehet oh Henrik – Henrik, add vissza Fijamat! /: *ismét el
ragadtatva* :/ Szabadítsd, irgalmazz, ő meg akar éretted – ni, ni, egy könny tsepp
esett a' kezem fejére! – oh botsáss meg Király! én még is tsak anya vagyok. /:
485 *hosszassan nézi a' könny tseppet* :/ te is el fogsz száradni, és el enyész el – ő, is,
ő is – el hagyta a' szeme világát, valamint ő az élet világát el fogja hagyni. –
Te még itten maradsz – ő el megy egy jobb világba, a' hol örökös békesség és
nyugodalom virágozik. – utazz szerentséssén. /: *le törli, és halkal le ereszkedik
a' földre* :/⁷⁴ Oh be fáradt vagytok! – az ostrom és viaskodás el nem fárasztott,
490 és most – aludj Clementia [19v] aludj!⁷⁵ –

/: *ágyú lövés és lárma messziről mely közeledik* :/

Ha! az ostrom! jönnek! ah! be! be! /: *fel ugrik, és menni akar, de minden lépésben
le rogyik* :/⁷⁶ Kölykétől meg fosztatott oroszlán, ez a' te erőd? – Hej! Polgárok!
Aubigny Polgárok!

⁶⁹ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

⁷⁰ Fiam<a>ét [Ráírva.]

⁷¹ kardjá<n [Olvashatatlan betűre ráírva.]

⁷² nyelv<ve [Olvashatatlan betűkre ráírva.]

⁷³ [Az *Amoda nyargal ő...mindjárt meg fullad* rész fekete ceruzás ferde vonallal áthúzva.]

⁷⁴ [A *te is el fogsz száradni...le ereszkedik a' földre* :/ rész fekete ceruzás ferde vonallal áthúzva.]

⁷⁵ <l>aludj [Ráírva.]

⁷⁶ [Az utasítás mellett a bal margón fekete tintás # kettőskereszt jel.]

11^k Jelenés: Clementina

CLEMENTIA³³⁹

Őrök Mindenható! kinek irgalmasságától a teremtések élete függ, vedd el az
 enyimet –hadd meg az én³⁴⁰ fiamét, amoda nyargal ő – a³⁴¹ fiam Hohérja!
 oh! oh! nem lebeg a³⁴² fejr keszkenő kardján, nints – nints kegyelem az én³⁴³
 450 szegény fiamnak! az akasztófa – /: *borzad* / oh mint valamely bestelen tolvaj – /:
fantáziával / itt ezen³⁴⁴ fog ő engemet kegyetlen irgalmatlan Anyát átkozva –
 jaj! – el kékülnek az ajakai – a nyelve feketedik – töredezett nézése, még egy
 ránkódás³⁴⁵ – a mejje emelkedik, jaj! jaj! irgalmas Isten! mindjárt meg fullad
 /: *le rogyik* / Irtozatos! egy Entragues Unokaja, Egy Aubigny³⁴⁶ fia – azért élt
 455 hogy a gyalázat – oh sirasd meg sorsodat Clementia,³⁴⁷ sirasd, mert máskép
 tsak ugyan még sem lehet. Oh Henrik – Henrik³⁴⁸ [15r] add visza fiamat /: *ismét*
elragadtatva / szabadítsd, irgalmazz, ő meg akar éretted – Ni, ni, egy³⁴⁹ köny
 tsepp esett kezemre – Oh botsáss meg Király, én még is tsak – Anya vagyok
 /: *hoszason nézi a köny tseppet* / te is el fogsz száradni, és el enyész el – ő is, ő
 460 is – el hagyta a szemem világát, valamint ő az élet világát fogja el hagyni. – te
 még itten maradsz – ő elmegy egy jobb világba, ahol³⁵⁰ örökös békesség, és
 nyugalom virágozik. utazz szerentsésen! /: *le törli, és halkal le ereszkedik a*
földre / Oh be fáradt vagyok – az ostrom és viaskodás el nem fárasztott, és
 most³⁵¹ aludj Clementia³⁵² aludj. –
 /: *Ágyú lövés és lárma mesziről mely közeledik* /
 465 Hah! az ostrom! jönnek! ah, be be /: *fel ugrik, és menni akar, de minden lépésbe*
lerogyik /: Köljkeitől meg fosztatott oroslány ez a te erőd,³⁵³ – Hej Polgárok!
 Aubigni Polgárok!³⁵⁴

339 [A hiányzó szerepnevet pótoltuk, emendáltuk.]

340 <az én>

341 <a>

342 <a>

343 <az én>

344 <itt ezen> [Fekete ceruzával; az *ezen* fölött olvashatatlan szó betoldva.]

345 rá<n> zkódás [Ráírva.]

346 HC: <Entragues> Hedervári Unokaja, Egy <Aubigny> Drugeth [Föleírva.]

347 HC: <Clementia> Cecilia [Föleírva.]

348 HC: <Henrik – Henrik> András – András [Föleírva.]

349 <egy>

350 <a> hol

351 <és most>

352 HC: <Clementia> Cecilia [Föleírva.]

353 [Az *erőd* olvashatatlan törlés fölé írva; talán: *emlőd*.]

354 HC: <Polgárok! Aubigni Polgárok!> Hiveim–! Vitézek [A sor előtt áthúzott, téves szerepnév:]
 <1° POL> <Aubigni Polgárok!>

POLGÁROK /: *jönnnek* :/
 Az ostrom kezdődik!
 CLEM[ENTIA]
 495 Fel, fel! mindjárt itt lepnek bennünket, utánnam! /: *kemény állásra erőltetvén magát* :/ reszkess Chatre! rettenetes bosszút áll Clementia Fijának Hóhérján!
 huzzátok fel utánnunk a' fel vonó hidat! /: *mind bé mennek* :/
 1⁶ POLG[ÁR]
 Barátaim! vezessétek ötet fel a' Palotába! /: *utánnok* :/
 /: *a' hid fel vonattatik* :/
 CLEM[ENTIA] /: *a' külső falonn végig rohanván, a' felsőnek ajtaján bé szalad* :/
 a' Fegyveremet! a fegyveremet!
 POLGÁROK /: *mind el terjednek a' falakonn. A' felső falonn lévőek lövöldöznek, az alsonn viaskodnak* :/

12^{ik} Jelenés

Az Ellenség nagy orditással bé rohan, – kemény viaskodás köztők, és az Aubignyak között, kik a' fel mászokat nagy erővel lökdösik⁷⁷ vissza.

CHATRE /: *be rohan* :/
 500 Ha! nyomorult majmok! [20r] /: *el ragadja egytől a' zászlót – és nagy dühösséggel hadakozva fel hág a' lajtorján, kit többen is követnek* :/
 A' POLGÁROK /: *a' felső kapunn akarnak bé szaladni* :/
 CHATRE /: *magossan fel emeli a' zászlót* :/
 Viktoria!
 CLEM[ENTIA] /: *a' dühösségtől el sárgulva rohan ki a' felső kapunn – és a' Szaladoknak kiáltja* :/ Viszsa! /: *neki megy Chatrénak* :/ Fiamnak gyilkosa! /: *viaskodás köztők; mind szintén a' vissza forduló Polgárok, és az ellenség között. Végre*⁷⁸ *a' már a' nélkül is erőtlen öreg el hanyatlik. Clementia ki ragadja kezéből a' zászlót és le veti a' falról, Chatrét pedig le dőfi.* :/
 CHATRE /: *le fordul a' falról, de abba a' nyomba* :/
 KÉT SZARÁNDOK /: *elő rohan, az egyik meg kapja ölben, a' lajtorján le hempergő öreget, a' másik egész erőből lökdösi széllyel az ostromlókat, hogy annak, a' ki Chatrét viszi, utat tsináljon* :/

⁷⁷ <k>lökdösik [Ráírva.]

⁷⁸ között. </> Végre

POLGÁROK³⁵⁵ /: *jónnek* /

Az ostrom kezdődik!

CLEMENT

470 Fel, fel, mindjárt itt lepnek benünket, utánnam /: *kemény állásra erőltetvén magát* / Reszkess Chatre!³⁵⁶ Rettenetes boszút áll Clementia fiának³⁵⁷ Hohérján, huzzátok fel utánnunk a fel vono hidat /: *mind bemennek* / *Az Hid fel vonatik* /

CLEMEN /: *A külső falon végig rohanván, a felsőnek ajtaján beszalad* /
A Fegyveremet. A Fegyveremet.

POLGÁROK /: *Mind el terjednek a falakon. A felső falon lévők lövöldöznek, az alson viaskodnak* :/³⁵⁸

12^k Jelenés: Az ellenség nagy ordítással be rohan.

kemény viaskodás köztők, és az Aubigniak³⁵⁹ közt, kik a fel
mászókat nagy erővel lökdösik vissza :/

CHATRE /: *be rohan* /

Ha! nyomorult Majmok³⁶⁰ /: *el ragadja egytől a [15v] Zászlót, és nagy dühösséggel hadakozva fel hág a lajtorján, kit többen is követnek* :/

/:³⁶¹ *A Polgárok a felső Kapun akarnak be szaladni* /

CHATRE /: *magossan felemeli a Zászlót* /

Victoria!³⁶²

475 CLEMEN /: *a dühösségtől el sárgulva rohan ki a felső Kapun, és a szaladoknak kiáltja* :/ *Viszsa!* /: *neki megy Chatrenek*³⁶³ / *Fiamnak gyilkossa* /: *viaskodás*³⁶⁴ *köztők, mind szinte a vissza forduló Polgárok, és ellenség között, végre az már anélkül is erőtelen Öreg*³⁶⁵ *el hanyatlik, Clementia*³⁶⁶ *kiragadja kezéből a Zászlót, és le veti a falrol, Chatrét pedig le döfi.* :/

CHATRE /: *Le fordul a falrol, de abban a nyomban két Szarándok elő rohan, az egyik meg kapja ölben a lajtorján le hempergő öreget, a másik egész erőből lökdösi széljel az ostromlokat, hogy annak aki Chatrét viszi útát tsináljon* :/

³⁵⁵ HC: <POLGÁROK> [A törölt szerepnevet visszaállítottuk.]

³⁵⁶ HC: <Chatre> Ujlaky [Föleírva.]

³⁵⁷ HC: <Clementia> Cecilia [Föleírva.] fiá<nak>

³⁵⁸ [A sor mellett a jobb margón körbe rajzolt kettőskereszt jel.]

³⁵⁹ HC: <Aubigniak> [A szó alatt: +a; nincs javított szó.]

³⁶⁰ <nyomorult Majmok> gyáva teremtések nem tuttok diadalmaskodni [Fekete ceruzával.]

³⁶¹ [A hiányzó /: jelet pótoltuk.]

³⁶² HC: <Victoria!> Győzedelem

³⁶³ Chaternek [Emendáltuk.]

³⁶⁴ viaskod<ás> ik [Ráírva.]

³⁶⁵ HC: <Öreg> Ujlaky

³⁶⁶ HC: <Clementia> Cecilia [Föleírva.]

CLEM[ENTIA] /: *minek utánna mind le verték; az Aubigny zászlót; melyet bal kezében, magával hozott, fel emeli, és erőtlennül kiáltja :/*
Viktoria.

AZ AUBIGNY Nép /: *ordiva :/*
Eljen 4^{dik} Henrik! Viktoria!!!

*/: a' kárpit sebessen le esik :/*⁷⁹

[20v]

HARMADIK FELVONÁS

/: Tábor :/

1° Jelenés

Rozália. Sericour.

ROZÁL[IA] /: *térdepelve*⁸⁰ *imádkozik :/*

SERIC[OUR]

505 Kis Asszony! egészen magán kívül vagyok.

ROZÁL[IA] /: *tőredezve :/*

Meg vagyok szabaditva – a' szerentsétlennék nem kellett meg halni – Isten!
Isten!

SERIC[OUR]

Térjen magához. Adjunk hálát az Istennek hogy el sült szándékunk.

ROZÁL[IA]

510 Az Istennek – a' szerentsének és néked! Oh Sericour! Néked! nálad nélkül én
most a' leg boldogtalanabb féreg lennék a' világon. Ah Aubigny!

⁷⁹ [Az utasítással egy sorban, balra, fekete tintás # kettőskereszt jel.]

⁸⁰ tér<p>epelve [Ráírva.]

CLEMEN /: *Minekutánna mind le verték, az Augbini³⁶⁷ Zászlót, meljet bal
kezével magával hozott fel emeli, és erőtlennül kiáltya /*
Victoria!³⁶⁸

AZ AUBIGNY NÉP /: *orditva /*
Éllyen 4^k Henrik! Victoria!³⁶⁹

A Kárpit sebessen le esik:
Vége a 2^k Felvonásnak³⁷⁰

[16r]

HARMADIK FELVONÁS Tábor

1^{ső} Jelenés: Rozália, Sericour³⁷¹

ROZÁLIA / *térdepelve imádkozik /*

SERICOUR

Kiss aszony! egészen magan³⁷² kívül vagyon.³⁷³

ROZÁLIA /: *tördelve /*

480 Meg vagyon³⁷⁴ szabaditva – a szerentsétlennék nem kellett³⁷⁵ meg halni –
Isten! Isten!³⁷⁶

SERICOUR

Térjen magához,³⁷⁷ Adjunk hálát az Istennek hogy el súlt szándékunk.

ROZÁLIA

Az Istennek – a szerentsének, és néked. Oh Sericour nallad³⁷⁸ – nállad nélkül
én most a leg boldogtalanabb féreg³⁷⁹ lennék a világon. Oh Aubigny!³⁸⁰

³⁶⁷ Augbini [Emendáltuk.]

³⁶⁸ HC: <Victoria> Győzedellem [Föleírva.]

³⁶⁹ HC: <4^k Henrik! Victoria!> 3^{ik} András [Föleírva.]

³⁷⁰ [A sor mellett jobbra körbe rajzolt kettőskereszt jel.]

³⁷¹ [Az eredeti *Rozália, Sericour* nincs áthúzza, de föleírva:] Olivia, Lóránd

³⁷² maga<n> don [Föleírva.]

³⁷³ va<gyon> n [Ráírva.]

³⁷⁴ va<gyon> n [Ráírva.]

³⁷⁵ kellett<ett>

³⁷⁶ [A második *Isten* áthúzza.]

³⁷⁷ Térj<en> mag<á> dhoz [A *d* beszúrva.]

³⁷⁸ HC: <Sericour nallad> Lóránd [Föleírva.]

³⁷⁹ <féreg>

³⁸⁰ HC: <Aubigny> Aladár

SERIC[OUR]
 Most pedig én vagyok a' leg boldogtalanabb, ha ki tudódik, – hogy büntetés, és barátságának el felejtése⁸¹ alatt parantsolta nékem a' vigyázatot. A Kis Asszony szavai és siránkozásai meg lágyították szívemet, és fel törtem kötelességemet. De már most gyerűnk a' Sátorba, nem kellett volna attól el távoznunk, könnyen⁸²

515 meg súghatják a' lév nyalók a' Marschalnak.
 ROZÁL[IA]
 Hol?⁸³ hol vagyon most az Atyám?
 SERIC[OUR]
 A' Sátorába.
 [21r]
 ROZÁL[IA]
 Még⁸⁴ is? – olyan soká, hiszen nékem azt mondták, hogy tsekély baja vagyok!
 oh Sericour! ha az orvosok engemet meg tsaltak!
 SERIC[OUR]
 520 Oh nem – bizonyára nem.
 ROZÁL[IA]
 Miért nem botsájtanak tehát hozzája engemet?
 SERIC[OUR]
 Talán ő maga parantsolta –
 ROZÁL[IA] /: nagy szemekkel :/
 Talán – talán? Sericour!
 SERIC[OUR]
 Az ágyban feküdtött ugyan midőn nálla voltam – tsak az epekedés verte ötet
 525 le annyira, 's a' martzongoltatott büszkeség. Homlokát öklözve és hajait tépve átkozza születésének tsillagzatját. Öt Monárcháknak szerzettem ugy mond ditsősséget, és a' hatodik alatt, magamnak gyalázat a' jutalmam, mert vég nélkül való gyalázatnak képzeli aztat hogy örökös győzedelmei után, éppen most verettetett meg. – Nyughatatlanúl ugrott ki az ágyból – a' Lelki esméret,
 530 a' büszkeség, a' gyalázat⁸⁵ – ügyének képzelt igassága, a' méltó büntetéstől való félelem – ezek olly zűrzavart inditanak lelkében, hogy nem tudja melyikhez ragaszkodjon: ha a' józan érzést követi, 's⁸⁶ egy jó angyal azt sugja a' fűleibe, hogy térjen vissza Királyához, ugy a' véleszületett büszkeség és tselekedeteinek következé[21v]sétől való félelme azonnal más gondolatra úzik ötet. –

⁸¹ felejtése<se>

⁸² könnyem [Emendáltuk.]

⁸³ H<a>ol? [Ráírva.]

⁸⁴ Meg [Emendáltuk.]

⁸⁵ gy<á>alázat [Az ékezet áthúzza.]

⁸⁶ [Az 's beszúrva.]

SERICOUR

485 Most pedig én vagyok a leg boldogtalanabb ha ki tudodik. – hogy³⁸¹ büntetés,
és barátságának el veszése alatt parantsolta nékem a vigyázatot. A Kiss Aszony
szavai, és siránkozásai meg lágyították szívemet, és fel törtem kötelességemet.
De már most gyerünk a sátorba, könnyen meg suhattyák a Marschalnak.³⁸²

ROZÁLIA

Hol vagy³⁸³ most az Atyám?

SERICOUR

A³⁸⁴ sátorában.

ROZÁLIA

490 Mégis? – olyan soká, hiszen nékem azt mondták hogy tsekély baja vagy³⁸⁵,
oh Sericour!³⁸⁶ ha az orvosok engemet meg tsaltak!

SERICOUR

Oh³⁸⁷ nem – bizonyára nem.

ROZÁLIA

Miért nem botsátanak tehát hozzá³⁸⁸ engemet?

SERICOUR

495 Talán ő maga parantsolta.

ROZÁLIA / *Nagy szemekkel* :/

Talán – talán? Sericour!³⁸⁹

SERICOUR

500 Nyugvo ágyban feküdtök ugyan midön nálla voltam – [16v] tsak az epekedés
verte ötet le anyira, 's a martzongoltatott büszkeség. Homlokát öklözve, és haja
szálait tépve átkozza születésének tsillagzatját. Öt Monarcháknak szerzettem
ugy mond ditsöséget, és a hatodik alatt magamnak gyalázat³⁹⁰ a jutalmam,
505 mert vég nélkül való gyalázatnak képzei azt hogy örökös győzedelmei után,
éppen most veretett³⁹¹ meg – nyughatatlanul ugrott fel nyugvó ágyból – a
lelki esméret, a dühösség, a gyalázat – Úgyének képzelt igazsága; a méltó bün-
tetéstől való félelem – ezek oly zürzavart inditanak lelkében hogy nem tudja
melyikhez ragaszkodjon, ha a józan érzést követi, és egy jó angyal azt sugja
505 füleiben hogy térjen vissza Királyához, ugy a vélle született büszkeség, és tsele-
kedeteinek következésétől való félelem azonnal más gondolatokra úzik ötet –

³⁸¹ <hogy> mert [Fekete ceruzával fölírva.]

³⁸² HC: <a Marschalnak> Ujlakynak [Fölírva; alatta: *Atyának*.]

³⁸³ va<gyon> n [Ráírva.]

³⁸⁴ <A>

³⁸⁵ va<gyon> n [Ráírva.]

³⁸⁶ HC: <Sericour> Lóránd [Fölírva.]

³⁸⁷ <Oh>

³⁸⁸ <tehát> hozzá<ja>

³⁸⁹ HC: <Sericour> Lóránd [Fölírva.]

³⁹⁰ gyalázat<ot>

³⁹¹ [A *veretett* szóban a másoló saját javítgatása, a *veretett*-re ráírva.]

535 Szelidséget a' méreg, az imádságot átkozódás, ezt a' tsendes Lelki érzés, és ismét
a' makartság és dühosság váltja fel, és így a' belső kűszködéseknak illy sullyos
erejétől le verettetve lelketlenül a' földhöz vagdossa magát. – Illyen állapotba
vittük őtet elébb az ágyba; a' kezei meg hűltek – ajakai el kékültek, a' dühosság
tajtékjai habzottak ki a' száján – én rémülve borultam reája; de az orvosok ki
540 menni parantsoltak.

ROZÁL[IA]⁸⁷

Oh hozzája – hozzája kell mennem! ki fogja azon Leányt fel tartoztatni a'ki
egyetlen egy Attyának áldását akarja ki kérni?

SERIC[OUR]

Az Atyai parantsolat:

ROZÁL[IA]

545 Igaz, igaz! várni fogok mig hivat. én engedelmes – én túredelmes Leány akarok
lenni. Hiszen ő parantsolja a' haldokló –

SERIC[OUR]

Oh nem! –

CHATRE /: kívül :/

Viszsza!

SERIC[OUR]

Az Istenért! a' Marschal ki futott a' Sátorból – az orvosokat vissza űzi. frissen
el innét! jaj már késő! meg fog látni bennünket. /: meg huzzák magokat :/

2^{ik} Jelenés Chatre. Előbbeniek.

CHATRE /: erőtelenül dühösködve :/

550 Utánnam *ne*⁸⁸ [22r] merészjeltek jönni! Erővel beteggé akartok engemet tenni?
Nem vagyok én beteg – nem akarok az lenni! ki parantsolja hogy en fekűdjek?
Kitsoda itt a' Marschal? Midőn a' Csata piartzokon számtalanszor sebekkel meg
terhelve tántorogtam, tsak ezen borostyánra tekintetem, mellyet győzedelmem

⁸⁷ ROZÁL. </> Oh

⁸⁸ [A *ne* csak őrszóként áll a 21v alján, a 22r-ről hiányzik. Beillesztettük a szövegbe.]

a szelidséget a méreg, az imádságot átkozódás, ezt a tsendes lelki érzés, és ismét a makartság, és dühösség váltja fel, és így a belső küszködéseknek illy sullyos erejétől le veretve lelketlenül a földhöz vágdossa magát – Illyen állapotba
510 vittük őtet elébb az ágyba, a kezei meg hültek – ajakai el kékültek, a dühösség tajtékai habzottak ki a' száján – én rémülve borultam reája, de az orvosok ki menni parantsoltak.³⁹²

ROZÁLIA

Oh hozzája – hozzája kell mennem. Ki fogja azon Leányt fel tartoztatni, aki³⁹³
Attyának egyetlen egy áldását akarja ki kérni.

SERICOUR

515 Az Atyai parantsolat.

ROZÁLIA

Igaz, igaz! Várni fogok mig hivat. – Én engedelmes, és türeelmes Leány akarok
lenni. Hiszen ő parantsolja a haldokló.

[17r]

SERICOUR

Oh nem.

ROZÁLIA /: *sohajt* /

CHATRE /: *kivül* /

Visza!

SERICOUR

520 Az Istenért! A Marschal³⁹⁴ ki futott³⁹⁵ a Sátorabol³⁹⁶ – az orvosokat vissza űzi.
Frissen³⁹⁷ el innét. Jaj már késő, meg fog látni benünket. /: *meg huzzák magokat* /

2^k Jelenés: Chatre Előbbiek

CHATRE /: *Erőtlenül dühösködve* /

Utánnam ne mérészeljetez jönni,³⁹⁸ erővel beteggé akartok engemet³⁹⁹ tenni? nem
vagyok én beteg. nem akarok az lenni, ki parantsolja hogy én fekűdjek? kitsoda
itt a Marschal.⁴⁰⁰ Midőn a tsata piatzokon számtalanszor⁴⁰¹ sebekkel meg⁴⁰²
525 terhelve tántorogtam, tsak azon borostyánra tekintettem mellyet győzedelmem

³⁹² [Az Őt Monarcháknak szerzettem...az orvosok ki menni parantsoltak. rész tintás ferde vonallal áthúzva.]

³⁹³ <a> ki

³⁹⁴ HC: <A Marschal> Atyád [Föleírva.]

³⁹⁵ HC: <futott> tört [Föleírva.]

³⁹⁶ [A Sátorabol a-ja betoldva.]

³⁹⁷ <Frissen>

³⁹⁸ <jönni> [Fekete ceruzával.]

³⁹⁹ <engemet> [Fekete ceruzával.]

⁴⁰⁰ HC: Ki<tsoda> itt a <Marschal> parantsoló [Föleírva.]

⁴⁰¹ <piatzokon számtalanszor> mezön [Föleírva.]

⁴⁰² <meg>

555 Angyala nyújtott felém, és én⁸⁹ rettenthetetlenül álva maradtam – vidám Lélekkel
mosolyogtam a' tsontjaimról le függő hús darabokra; és most – /: *meg akad* :/
Itt áll a'mind testében, mind Lelkében megrontsoltatott öreg, és pityereg, mert
le akarják ötöt fektetni. Midőn a' gyaláztatja egész Frantzia Országot őszve fut-
kossa /: *sír* :/ Ostoba vén! te az Istennek ditsősségén akartál segíteni és az Isten
560 te rajtad nem segített. Egykor Josue kérésére a napot, és holdat meg állította, a'
Pogányok ellen, és most a' te Szent tzelodnak elő mozditására egy nyomorult
csatában egy fészket meg tagadott tőled. és valyon nem parantsolta é ő tulajdon
Fiainak az Abrahémitáknak, hogy öldössék azokat kik szent parantsolataiban
tsorbát ejtettek? nem öldöste é ő is saját Izraelitáit valahányszor tőlle el pártoltak?
Miért kellett tehát nékem tsupán nékem gyaláztatot szenvedni,⁹⁰ minden [22v]
565 igasságos ügyem mellett? – igasságos?⁹¹ – hát ha nem az? – hátha de la Chatre
nem igazán – ha de la Chatre rosszúl tselekedett? – ha tégedet egy őrdög fel vitt a'
Templom tetejére és onnét a' néked meg mutogatott boldogságokat Lelked eleibe
káprázolta? – de nem! Istenemre az nem⁹² lehet! az nem igaz! Szent – szent az
570 a'mit én tselekszek. de a' gyaláztat – a' gyaláztat!!! azoknak a' fejekre száljon az,
kik egy Fanaticusnak a' buzgoságával vissza élvén tégedet Királyod, és önnön
magad ellen uszitottak, hogy tátott torokkal az egész világot el nyelhessék.
Atok száljon az emberi Nemzetre!⁹³ átok az egész Világra! átok neveltetésemre,

⁸⁹ <r>én

⁹⁰ szenv<>edni [Olvashatatlan betűre ráírva.]

⁹¹ ig<á>asságos [Az ékezet áthúzva.]

⁹² az <Is> nem

⁹³ Nemzetre,! [Emendáltuk.]

Angyala nyujtott felém és el retenthetetlenül álva⁴⁰³ maradtam. – vidám lélekkel
 mosolyogtam a⁴⁰⁴ tsontyaimról le tsüggő hús darabokra; és most – /: *meg akad* /
 itt áll, a mind testében, mind lelkében meg rontsoltatott Őreg, és pityereg, most⁴⁰⁵
 le akarják ötet⁴⁰⁶ fektetni, midőn a⁴⁰⁷ gyalázatja egész Frantzia⁴⁰⁸ országot őszve
 530 futkossa /: *sir* / Ostoba vén. Az Istennek ditsósságén akartál segiteni, és az Isten
 te rajtad nem segített. Egy kor Jósue kérésére a Napot és Holdat meg állította a
 Pogányok ellen, és most ate szent tzelodnak elő mozdítására egy nyomorult tsa-
 tába egy fészket⁴⁰⁹ meg tagadott⁴¹⁰ tölled⁴¹¹ – és nékem kell tehát nékem⁴¹² tsupán
 nékem gyalázatot szenvedni minden igasságos ügyem mellett? – igasságos? – hát
 535 ha nem az? – hát ha de la Chatre⁴¹³ nem igazságos?⁴¹⁴ ha de la Chatre⁴¹⁵ roszul
 tselekedett⁴¹⁶ – ha téged⁴¹⁷ egy ördög fel vitt a [17v] Templom tetejére, és onnét
 a néked meg mutogatott boldogságokat Lelked eleibe káprázolta⁴¹⁸ – De nem!
 Istenemre az nem lehet – az nem igaz! Szent – szent az amit⁴¹⁹ én tselekszek. De
 a gyalázat – a gyalázat! azoknak a⁴²⁰ fejekre száljon az,⁴²¹ kik egy Fanatikusnak
 540 a⁴²² buzgóságával vissza élvén tégedet⁴²³ Királyod,⁴²⁴ és önnön magad ellen⁴²⁵
 uszítottak, hogy tátott torokkal az egész világot el nyelhessék.⁴²⁶ Átok száljon
 az emberi Nemzetre! átok az egész világra, átok neveltetésemre,

403 <felém> és <el> retenthetetlen<ül álva>

404 <a> [A kihúzott *a* ismét beszúrva.]

405 <most> [Fekete ceruzával.]

406 <ötet> [Fekete ceruzával.]

407 <a>

408 HC: <Frantzia> Magyar [Föleírva.]

409 fészke<d> [Ráírva.]

410 tagadod [Emendáltuk.]

411 [A /: *sir* / *Ostoba vén...* *meg tagadod tölled* rész törlése a szöveg aláhúzásával és egy tintás ferde vonallal jelölt.]

412 [Az *és nékem kell tehát* alatt törlést jelentő aláhúzás, apró vonalkákkal érvénytelenítve. Az ezt követő *nékem* tintával kihúzva.]

413 HC: <de la Chatre> Ujlaky [Föleírva.] [Utóbb az *Ujlaky* is áthúzva.]

414 [Az *igazságos* első *s* betűje beszúrva.]

415 HC: <de la Chatre> Ujlaky [Föleírva.] [Utóbb az *Ujlaky* áthúzva, föleírással javítva: *te*.]

416 HC: tseleked<ett> tél [Ráírva.] [Utána beszúrva: *volna*.]

417 téged<et>

418 [A *káprázolta* után beszúrva: *és te*.]

419 az <a> mit [Az *az* szóban is javítgatások.]

420 <a>

421 <az> a [Föleírva.]

422 <a>

423 <tégedet> engem [Föleírva.]

424 Királyo<d> m [Ráírva.]

425 maga<d> m ellen fel [A *fel* beszúrva.]

426 <hogy tátott torokkal az egész világot el nyelhessék>

575 melly a' vak buzgoságot belém oltotta, és én annak jobb utjait el tévesztvén
Hottentottai természettel az ember társaknak meg emésztésére sietek. Légyen
tehát minden meg emésztve – minden semmivé téve a' Világon, és mondja
ezért bár én nékem valaki hogy miért tselekszem, akkor az Istenség menykő-
veit fogom a' fejére le átkozni, hogy az a' pokol beli: *miért*⁹⁴ – velle együtt a'
Gehenna fenekére üttessen, és az örökkevalóság végéig átkozott Lelkén égjen.
Hej Poroszló! ide a Fogollyal! –

ROZÁL[IA] /: *Sericourhoz* :/

580 Ki – kitsoda?

[23r]

SERIC[OUR] /: *vállat vonit* :/

CHATRE

Kezdődjön ő rajta, és végeződjön én rajtam, vagy az utolsó Itélet zivatarján.
Átkozott légyen a' könyörülő Szelidség, mert az semmirevaló gyávaságot mutat.
Dőghalált! és Föld indulást támasztok az emberiségben és osztán a' Természet
lássa minő iszonyatossággal végezze azt el én rajtam.⁹⁵

3^{ik} Jelenés

Gróf, Poroszló Előbbeniek.

GRÓF /: *méltosággal* :/

585 Mit kívánsz Chatre?

ROZÁL[IA] /: *őszve roskad* :/

Ah!

SERIC[OUR] /: *tartoztatva* :/

Kis Asszony!

CHATR[E] } Mi az?
GRÓF }

SERIC[OUR]

Istenem el vesztünk!

⁹⁴ [A *miért* aláhúzva. Nem vettük figyelembe.]

⁹⁵ én <j> rajtam

mely⁴²⁷ a vak buzgóságot belém oltotta,⁴²⁸ és én annak jobb útait el tévesztvén
Hottentotai természettel az⁴²⁹ ember társaknak⁴³⁰ meg emésztésekre sieték.
545 Legyen tehát minden meg emésztve – minden semivé téve a világon.⁴³¹ Héj
Poroszló!⁴³² ide a fogollyal! –
ROZÁLIA / *Sericourhoz* /
Ki? Kitsoda?⁴³³
SERICOUR /: *vállat vonit* /
CHATRE
Kezdődjön ö⁴³⁴ rajta, és végződjön én⁴³⁵ rajtam, vagy az utolsó élet zivatarján.⁴³⁶
Átkozott légyen a könyörülő szelidség⁴³⁷ mert az semmire való gyávaságot mutat
550 dög⁴³⁸ halált, és föld indulást támasztok az emberiségben,⁴³⁹ és osztán a természet
lássa, minő iszonyúsággal végezze azt el en⁴⁴⁰ rajtam.

3^k Jelenés: Grof.⁴⁴¹ Poroszló, Előbbiek

GROF /: *Méltosággal* /
Mit kívánsz Chatre?⁴⁴²
ROZÁLIA /: *őszveroskad* /
Ah!
SERICOUR /: *tartoztatva* /
Kiss Aszszony!
CHATRE }
GROF } Mi az?
[18r]
SERICOUR
555 Istenem elvesztünk.

⁴²⁷ nevel<etésemre, mely> őimre kik [Fekete ceruzával.]

⁴²⁸ oltott<a> ák [Fekete ceruzával ráírva.]

⁴²⁹ <az>

⁴³⁰ társa<knak> im [Ráírva.]

⁴³¹ <a világon> [Fekete ceruzával.]

⁴³² HC: <Poroszló> vitézek [Föléírva.]

⁴³³ <Ki? Kitsoda?> Nagy Isten mit hallok [A *Ki* szóban több olvashatatlan javítás.]

⁴³⁴ <ö>

⁴³⁵ <én>

⁴³⁶ [A *zivatarján n*-je olvashatatlan betűre ráírva.]

⁴³⁷ könyörülő <segítség> szelidség [Valószínűleg a másoló saját törlése, érvényesítettük.]

⁴³⁸ <mert az semmirevaló gyávaságot mutat dög>

⁴³⁹ emberiség<ben> közt [Föléírva.]

⁴⁴⁰ [Az *en* áthúzva, föléírva: *én*.]

⁴⁴¹ HC: <Grof> Aladár [Föléírva.]

⁴⁴² HC: <Chatre> Ujlaky [Föléírva.]

CHATR[E] /: *iszonyodva* :/
 590 A' Leányom!?
 GRÓF /: *reá borul*⁹⁶ :/
 Rozália! Rozália!
 SERIC[OUR]
 Jaj nékem!
 GRÓF
 Itt fekszik ő – nem hall engemet! – ah el fog ő múlni⁹⁷ – el, el, mint minden a'
 világon – egy Atya végett – ott öklözi homlokát – nem szabad őtet átkoznom –
 595 nem, mert ő néked Atyád, – kedves Angyal – nékem nem szabad őtet átkoznom –
 CHATRE /: *borzasztóan* :/
 Ugy tehát átkozlak én [23v] titeket! Atkozom Atya lételem! átkozom a' meny
 kőveket, mellyek titeket véllem együtt őszve nem zúznak! átkozok minden
 Lételem, melly emberiséget hirdet, mert magok az Angyalok mássai vittek arra
 hogy őrdög legyek. Es te /: *Sericourhoz* :/ vén Gaz ember, a'kinek én szoros
 600 engedelmességet parantsoltam, hogy a Leány parantsolatomon kívül még tsak
 ki se lépjen a' sátorbol, miért pökted le barátságomat? – ezt a Fattyút nem
 kellett volna nékie látni.
 GRÓF
 Chatre! a' lántzaimat tekerném azon szóért a' nyakadra – de – fehérek a' haj-
 szálaid –
 CHATRE
 605 Vigyétek a' Leányt!
 GRÓF
 Még egyszer, – tsak egyszer – Igy bútsuzok, el tölled, mig oda fent ismét őszve
 találkozunk. /: *meg tsokollya* :/

⁹⁶ bor<ú>l [Az ékezet áthúzza.]

⁹⁷ ő <l> múlni

CHATRE /: *iszonyodva* /
 A Leányom?
 GROF /: *reá borul* /
 Rozalia! Rozalia!⁴⁴³
 SERICOUR⁴⁴⁴
 Jaj nékem
 GROF
 Itt fekszik ö – nem hall engemet⁴⁴⁵ – Ah el fog ö mulni – el mint minden a
 560 világon – Egy Atya végett – ott öklőzi homlokát – nem szabad őtet átkoznom –
 nem, mert ő néked Atyád kedves Angyal – nékem nem szabad őtet átkoznom.⁴⁴⁶
 CHATRE /: *borzasztván* /
 Úgy tehát átkozlak én tégedet! Átkozom Atya létemet, átkozom a Menyköveket,
 melyek titeket vélem együtt őszve nem zúznak, átkozok minden lételt mely
 565 emberiséget hirdet, mert magok az Angyalok mássai vittek arra, hogy ördög
 legyenek. És te /: *Sericourhoz*⁴⁴⁷ / Vén gaz ember, akinek⁴⁴⁸ én szoros engedel-
 mességet⁴⁴⁹ parantsoltam, hogy a Leány⁴⁵⁰ parantsolatomon kívül még tsak⁴⁵¹
 ki se⁴⁵² lépjen a sátorból, miért sertetted meg barátságomat?⁴⁵³ – Ezt a fattyút
 nem kellett volna nékie⁴⁵⁴ látni
 GROF
 Chatre,⁴⁵⁵ a⁴⁵⁶ lántzaimat tekerném azon szóért a nyakadra – de – fejérek a⁴⁵⁷
 570 haj szálad.
 CHATRE
 Vigyétek a Leányt⁴⁵⁸
 GROF
 Még egyszer – tsak egyszer, Igy bútsúzik el tőlled, mig odafent ismét őszve
 találkozunk. /: *meg tsokolja* /

443 HC: <Rozalia! Rozalia!> Olivia! Olivia!

444 SELICOUR [Emendáltuk.]

445 <nem hall engemet>

446 <nékem nem szabad őtet átkoznom>

447 HC: <Sericourhoz> Lórándhoz [Föléírva.]

448 <a> kinek

449 szorosan [A szorosanban az *an* beszúrva] <engedelmességet> meg [A *meg* föléírva.]

450 <a> Leányom [Az *om* beszúrva.]

451 <parantsolatomon kívül még tsak>

452 <n> se [Ráírva.]

453 <sertetted meg barátságomat> vetetted meg parantsolatomat [Fekete ceruzával föléírva.]

454 néki<e>

455 HC: <Chatre> Ujlaky [Föléírva.]

456 <a>

457 <a>

458 Vigyétek <a Leányt> /: a leányra mutat / [A színi utasítás ceruzával betoldva.]

CHATRE /: *el löki* :/
Atok a' te csokodra! Pestis! és Kárhozat! – vigyétek!
ROZÁL[IA] /: *fel emelkedvén* :/
Ah Atyám, én a' te Leányod vagyok. /: *el vonnyák Aubigny karjai közzül, és el viszik* :/

4^{ik} Jelenés
Voltak, Rozália nélkül.

CHATRE /: *meg rázkódva* :/
610 Az én Leányom? honnét? miért? Nints nékem Leányom, sem senkim a' világon! Egyedül vagyok én mint a' kborló [24r] meny kő a' fekete felyhőktől hordoztatva, a'melly minek utánna le tsapásával Romlást tett volna maga is semmive romlik. /: *siró katzagással* :/ Nos Ifju Ember! olyan édes é még most is a' Királyért meg halni?
GRÓF /: *rendbe szedvén magát* :/
615 Ugy vagyon, valamint hogy mind azokat gaz pártosoknak tartom, a'kik a' Ligué-ért hartzolnak.
CHATRE
Gyermek!!!
GRÓF
Menny, és számláld meg, hány darab maradott pántzélomból, és azután mondjad: Gyermek.
CHATRE
620 Vigyétek el ötöt! Egy ora mulva a' Hohér –
GRÓF
Hohér!
CHATRE /: *dűhős gunyolással* :/
A' Királyért! ha! ha!

CHATRE /: *el löki* /
Átok a te tsókodra! Pestis és kárhozat!⁴⁵⁹ Vigyétek
ROZÁLIA /: *fel emelkedve* /
575 Ah Atyám! Én a te Leányod vagyok. /: *el vonják az Aubigni karjai közzül* :/

4^k Jelenés: Előbbiek Rozalia nélkül

CHATRE /: *meg rázkodva* /
Az én Leányom? honnet? miért?⁴⁶⁰ Nints nékem Leányom,⁴⁶¹ senkim sints a világon! Egyedül⁴⁶² vagyok én⁴⁶³ mint a kóborló⁴⁶⁴ Menykö a fekete felhőktől⁴⁶⁵ hordoztatva, a mely minek [18v] utánna le tsapásából⁴⁶⁶ romlást tett volna, maga is semmivé romlik⁴⁶⁷ /: *siro katzagással* / Nos ifjú ember! olyan édes é
580 még most is, a Királyért meg halni?

GROF /: *Rendbe szedvén magát* /
Ugy vagyon,⁴⁶⁸ valamint hogy mindazokat gaz pártosoknak tartom, kik a Pártosokért hartzolnak.

CHATRE
Gyermek!
GROF
Mény és számláld meg hány darab maradott pántzélombol, és azután mondjad
585 gyermek!

CHATRE
Vigyétek el ötet.⁴⁶⁹ Egy óra múlva a Hóhér –

GROF /: *borzadva* /

Hóhér!

CHATRE /: *dühös gunyolással* /
A Királyért! ha, ha, ha,⁴⁷⁰

⁴⁵⁹ <Pestis és kárhozat> halál [Föleírva. Utóbb fekete ceruzával a *halál* kihúzva.]

⁴⁶⁰ <honnet? miért> nem [Föleírva.]

⁴⁶¹ [A *Leányom*, után beszúrva: *nékem*.]

⁴⁶² [Az *Egyedül* elé beszúrva: *én*.]

⁴⁶³ <én>

⁴⁶⁴ kóbor<ló> [Fekete ceruzával.]

⁴⁶⁵ [A *menykö* és a *felhőktől* utolsó *ö*-jén az ékezet egy-egy vonalka, e fölé egy-egy vesszőt tett ki valamely kéz.]

⁴⁶⁶ tsapásá<bol> val [Föleírva.]

⁴⁶⁷ <romlik> léssen [Föleírva.]

⁴⁶⁸ va<gyo>n [Ráírva.]

⁴⁶⁹ <el ötet>

⁴⁷⁰ [A sor mellé betoldva: *majd meg halhatz*.]

GRÓF

625 Atyám! ne tekints pirulva alá Mennyei lakásodból, mert Királyomért történik.
Mennyei hatalmasságok! küldjete romlást a' pártosokra! Kárhozatot reájok, és
átkot maradékaikra; tsak oh védelmezzétek Királyomat, az én jó igaz, kedves
Királyomat. Jó éjtzakát! hosszas jo éjtzakát Chatre! ha te is olly nyugodtan
fekszel⁹⁸ egykor halálos ágyadban, mint én a' Hohér pallosa alatt, úgy az utolsó
napon el pirulva forditom el a' Mennyei Biróról szemeimet – jó éjtzakát! /: *el
vitetik* :/
[24v]

5^{ik} Jelenés
Chatre. Sericour.

CHATRE /: *szemeit törli, és Sericournak fájdalmissan, meg fogja a' kezét* :/
Illyen tehát az Emberi Barátság? /: *el löki* :/ Oh gyalázat száljon a' gyarloságra,
630 ha a' virtus maga is meg tsalja az embereket. Itt állok már most egyedül a'
Földkerekségén, nints senki, a' kibe meg mernék kapaszkodni, mert a' leg erős-
sebbnek vélt oszlop őszve omlott, midőn leg inkább akartam arra támaszkodni.

SERICOUR

Az nem omlott őszve, hanem jobban le hajlott, hogy a' belé kapaszkodás annál
alkalmatossabb lehessen.

CHATRE

635 Eskűszőm a Lelkemre hogy szavamnak állok –

SERICOUR

Es az én barátságom gyalázzal jutalmaztatik. Mindég azt gondoltam, midőn
néha fejemet meg simítottam, es itt ott, meg egy haj fűrt akadott a' kezembe, hogy
azok is olly betsülettel fognak el hullani, mint a' többiek – ostoba öreg – be meg
tsalt reménységed – hadd el te is ötet! Ne hidd Chatre, hogy valaha tselekedeteidet
640 jóvá hagytam volna, ha erőm lett volna elegendő, láttya az Isten, semmivé tettem

⁹⁸ [A *fekszel* után utólag kékes tintaceruzával egy aláhúzott vessző betoldva.]

GROF

590 Atyám! ne tekints pirulva alá Menyei Lakásodbol, mert Királyomért történik
– Jó étzakát – hoszszas jó étzakát Chatre!⁴⁷¹ ha te is olyan⁴⁷² nyugodtan fekszel
le egykor halálos ágyadba, mint én a Hohér pallosa alatt, ugy az utolsó Napon
el pirulva fordítom el a Menyei Bíróról szemeimet – jó étzakát /: *el vitetik* /

5^k Jelenés: Chatre, Sericour⁴⁷³

CHATRE /: *szemeit törli, és Selicournak fájdalmasan meg fogja a kezét* /
Illyen tehát az emberi⁴⁷⁴ barátság? /: *ellöki.* / Óh⁴⁷⁵ gyalázat száljon a⁴⁷⁶ gyar-
lóságra, ha a virtus maga is⁴⁷⁷ meg tsalja az embereket, Itt állok már most
595 egyedül a föld kerektségén,⁴⁷⁸ nints senki akibe⁴⁷⁹ meg mernék kapaszkodni,
mert a leg erősebnek vélt⁴⁸⁰ oszlop⁴⁸¹ őszve omlott, midön leg inkább akartam
ara⁴⁸² támaszkodni.

SERICOUR⁴⁸³

Az nem omlott őszve, hanem jobban le hajlott, hogy a bele kapaszkodás annál
alkalmasabb lehessen.

[19r]

CHATRE

600 Esküszöm⁴⁸⁴ a⁴⁸⁵ lelkekre, hogy szavamnak állok

SERICOUR⁴⁸⁶

605 És az én barátságom gyalázzal jutalmaztatik. Mindég azt gondoltam, midön
néha fejemet meg simítottam, és itt ott még egy haj fűrt akadott a kezembe, hogy
azok is olly betségel fognak el hullani mint a többiek – ostoba öreg be meg tsalt
reménységed – hadd el te is ötet. Ne hidd Chatre⁴⁸⁷ hogy valaha tselekedeteidet
jóvá hagytam volna, ha eröm lett volna elegendő, láttya az Isten, semmivé tettem

471 HC: <Chatre> Ujlaky [Föléírva.]

472 olly<an>

473 HC: <Chatre, Sericour> Ujlaky, Lóránd [Föléírva.]

474 <emberi>

475 <Óh> [Fekete ceruzával.]

476 száljon <rád> a [Az áthúzást a másoló sajjaként érvényesítettük.]

477 <a virtus maga is> az erény is [Föléírva.]

478 <a föld kerektségén>

479 <a> kibe

480 erőseb<nek vélt> [Fekete ceruzával.]

481 [Az *oszlop* szóhoz beszúrva: *omis*.]

482 [Az *akartam* elé beszúrva: *réa*.] <ara>

483 SERICOUR [Emendáltuk.]

484 [Az *Esküszöm* elé beszúrva: *De*.]

485 <a>

486 SERICOUR [Emendáltuk.]

487 HC: <Chatre> Ujlaky [Föléírva.]

volna gyalázatos munkáidat, és a' győződelmet Henrik lábaihoz tettem volna. En
voltam egyetlen igaz Baratod⁹⁹ – gyalázat azon barátsággra, mert jó Királyomnak
semmit [25r] se használhattam azzal – és még is – óh ne hidd! Uram – Chatre
– Barátom! én szeretlek tégedet, mert szinte olyan szép fehérek a' hajszálaid
645 mint az enyimek: Chatre! térj vissza a jo útra, borulj Henrik lábaihoz, és sird
ki szemeidet, mert igazágtalanságot követtél el –

CHATRE /: *meg merevedve* :/

Sericour!

SERICOUR

Bámúlsz, úgy é? most veszed észre hogy egyedül vagy azon a' részen, a' hová
többeket is magad után rántottál, minek utánna tégedet némellyek meg taszin-
650 tottak. El hagyattatva egyedül állasz, mert békételen embereid azonnal széllyel
fútnak mihelyest a' Királyi Tábor meg érzik. akkor hijjába sirsz – hijjába
átkozodol –

CHATRE /: *magán kívül álmétkodva* :/

Sericour!

SERIC[OUR]

A vallásért hartzoltál te, és a' vallásért akarsz hartzolni? Mi okbol? hogy az
655 embereket erővel kergesd a' Paraditsomba, kik oda bé menni nem akarnak,
vagy legalább azt hiteted el magaddal, hogy bé nem mehetnek.

CHATRE /: *még borzasztobb bámulással* :/

Sericour!

SERIC[OUR]

Te az Istennek félre fatsart Parantsolatjából egy Tűkrőt teremtettél magad-
nak, mellyben nem tudsz egyebet látni, hanem romlást, és veszedelmet. Fegy-
660 verrel akartad az embereket arra birni, hogy a Templomnak [25v] képzelt

⁹⁹ B<e>ar<á>a<d>od [Többszörös javítgatás.]

volna gyalázatos munkáidat, és a⁴⁸⁸ győzedelmemet Henrik⁴⁸⁹ lábaihoz tettem
volna, Én voltam egyetlen igaz barátod – gyalázat azon barátsággra, mert jó
Királyomnak semit sem használhattam azzal – és még is – oh ne hidd – Uram!
– Chatre!⁴⁹⁰ – barátom, én szeretlek tégedet, mert szinte olyan szép fejérek a
610 haj száladaid mint az enyimek. Chatre!⁴⁹¹ térj vissza a jó útra, borulj Henrik⁴⁹²
lábaihoz, és sird ki szemeidet, mert igasságtalanságot követtél el.

CHATRE /: *Meg merevedve /*

Selicour.⁴⁹³

SERICOUR

Bámulsz ugyé? most veszed észre hogy egyedül te vagy azon a⁴⁹⁴ részen, a⁴⁹⁵ hova
többeket is magad után rántottál, minek utánna tégedet némellyek meg tsititot-
615 tak.⁴⁹⁶ El hagyatva egyedül állasz, mert békételen embereid azonnal széjjel fut-
nak, mihelyest a Királyi Tábor meg érkezik, akkor hiába sirsz, – hiába átkozodol.

CHATRE /: *Magán kívül álmélkodva /*

Sericour! O⁴⁹⁷

SERICOUR

A Vallásért hartzoltál te, és a Vallásért akarsz hartzolni? Mi okbol? hogy az
embereket erővel kergesd a paraditsomba, kik oda bé menni nem akarnak, vagy
620 legalább azt hiteted el magaddal, hogy bé nem mehetnek.

[19v]

CHATRE /: *még borzasztobb bámulással /*

Selicour.⁴⁹⁸

SERICOUR⁴⁹⁹

Te az Istennek fére fatsart⁵⁰⁰ parantsolattyából egy tükröt teremtettél ma-
gadnak, melybe nem tudsz egyebet látni, hanem romlást, és veszedelmet.
Fegyverrel akartad az embereket arra birni hogy a⁵⁰¹ Templomnak képzelt

488 <a> [Fekete ceruzával.]

489 HC: <Henrik> András [Föleírva.]

490 HC: <Chatre> Ujlaky [Föleírva.]

491 HC: <Chatre> Ujlaky [Föleírva.]

492 HC: <Henrik> András [Föleírva.]

493 HC: <Selicour> Lóránd [Föleírva.]

494 <a>

495 <a> hova

496 <minek utánna tégedet némellyek meg tsititottak> [A *tsititottak* kezdő t-je c-re átírva.]

497 HC: <Sericour! O> Lóránd [Föleírva.]

498 HC: <Selicour> Lóránd [Föleírva.] [A CHATRE /: *Magán kívül álmélkodva /*...kezdetű résztől e
Sericour-ral bezárólag tintás ferde vonallal áthúzva.]

499 Selicour [Emendáltuk.]

500 <fatsart> magyarazott [Föleírva.]

501 <a> [Fekete ceruzával.]

veszedelméért, a' Hazának javát, és boldogságát dulják fel! – boldogtalan Öreg!
– boldogtalan Öreg! –

CHATRE /: *Az ég felé emelkedve* :/

Uram Teremtőm! nem a' te szent tselekedeteidhez alkalmaztattam é én magamat? Nem nyeletted é el egykor a' földel Dátánt, és Abiront? nem te küldötted
665 é a' bálványozó Izraelre haragodnak fűrjeit¹⁰⁰ a' Pusztában?

SERIC[OUR]

Es ebből azt hiteted el magaddal, vagy mások te véled, hogy te légy az a' Réz kigyó, melly tsak azoknak nyujt szabadulást, és irgalmasságot, kik engedel-
messen reád tekintenek: – hogy jussod vagyon magadat az Istenség hatalmába
avatni? Chatre, Chatre! rettegj ő tőlle, mert az ő menykővei utánn nyujtottad
670 ki kezeidet.

CHATRE

Imádlak tégedet Uram! de nem rettegek mert igazán tselekedtem! –

SERIC[OUR]

Mint a' Zsidók, kik Mojzesért, az igasságot fel függesztették. Oh Chatre! mi lesz te belőlled?

CHATRE

Azt te tudod öröktől való!¹⁰¹ Ha én a' setettségben botránkoztam, ugy adj ezen embernek annyi tehetségeket, hogy engemet a' világosságra vezessen, vagy
675 átkozd meg azon orát mellyben teremtésem általad el kezdődött¹⁰² mert [26r] az én tzélom az, a'mit te egykor Fiaidnak parantsoltál!

SERIC[OUR]

Es mi volna az hogy a' Felsőség ellen ki kelj, a'ki ha meg botlott is, leg alább még esése közben is fel tartja Fiait, hogy meg ne sérüljenek?

CHATR[E]¹⁰³

680 Nem éppen az ő Törvényre szerént űzte é el az Izrael Osiást?^{104*}

SERIC[OUR]

Igen is az ő Törvényre szerént, de nem el űzte, hanem tsak a' városból ki vitte, mint bélpoklost.

CHATR[E]

Jojódas parantsolatjára az Istentől el pártolt, Atália Királyné meg ölettetett, és az igaz hitű Joás lett a' Zsidók Királlya.^{105**}

¹⁰⁰ fűr<t>jeit [Ráírva. Talán a másoló azonnali javítása.]

¹⁰¹ [A *Nem nyeletted é el egykor...* *Azt te tudod öröktől való* rész fekete ceruzás ferde vonallal áthúzva.]

¹⁰² <*vagy átkozd meg azon orát mellyben teremtésem általad el kezdődött*> [Fekete ceruzás görbe vonallal áthúzva.]

¹⁰³ [Chatre e szövegével kezdve a *veszedelemben nem akarja ejteni*-vel bezárólag fekete ceruzás ferde vonallal áthúzva.]

¹⁰⁴ * L. 2. Paralipomenon C. [A szerző csillaggal jelzett lapalji jegyzete.]

¹⁰⁵ ** L. 4. Regum Cap. 2. [A szerző dupla csillaggal jelzett lapalji jegyzete.]

625 veszedelméért⁵⁰² a Hazának javát és boldogságát dulják fel. – Boldogtalan Öreg
– boldogtalan Öreg.⁵⁰³

CHATRE /: *az eg felé emelkedve* /

Uram Teremtőm! nem a te szent tselekedeteidhez alkalmaztattam é én magamat?
Nem nyeletted é el egykor a földel Dátánt⁵⁰⁴ és Abiront? nem te küldötted é a
bálványozó Izraelre haragodnak⁵⁰⁵ Fúrjeit a pusztában?

SERICOUR

630 És ebből azt hiteted el magaddal, vagy mások te veled, hogy te légy az a réz
kigyó, mely tsak azoknak nyujt szabadulást és irgalmasságot, kik engedelmissen
reád tekintenek – hogy jussod vagyon⁵⁰⁶ magadat az Istenség hatalmába avatni?
Chatre, Chatre! Chatre!⁵⁰⁷ rettegj ö tölle, mert az ö Menykövei után nyujtottad ki
kezeidet, annak a⁵⁰⁸ ditsósságére jöttek közinkbe akinek⁵⁰⁹ fia egykor azt mon-
635 dotta. Adjátok meg a Császárnak ami a Császáré, és az Istennek ami az Istené.

⁵⁰² <Templomnak képzelt veszedelméért>

⁵⁰³ Boldogtalan Öreg – <boldogtalan Öreg.>

⁵⁰⁴ [Olvashatatlanra javítgatott az eredeti szó, a másoló nyilván *Dátánt* írt, majd más kezek *Nátán*-ra javíthatták. A szinte olvashatatlan szó fölött talán a HC kezével újra: *Nátán*.]

⁵⁰⁵ haragod<nak>

⁵⁰⁶ va<gyo> n [Fekete ceruzával.]

⁵⁰⁷ HC: <Chatre, Chatre! Chatre> Ujlaky, Ujlaky [Föleírva.]

⁵⁰⁸ <a>

⁵⁰⁹ <a> kinek

SERIC[OUR]

685 Atalia nem volt törvényes Királyné. Azon kívül, a'mit Jojodás tselekedett, azt ő nem mint Fő Pap tselekedte, hanem mint az igaz örökösnek Tútora.

CHATR[E]

Az Isteni Törvény parantsolta a' Zsidóknak, hogy ne válasszanak oly Királyt, a'ki nem az ő Testvéreik között való.^{106***}

SERI[COU]R

690 De tsupán tsak a' Zsidóknak. – és valyon fel kell é az Ellenséges Foglyokat az egész világnak vendégelni, mint a' vad Indusok [26v] vallása azt jóvá hagyja. Azon kívül a' Hebraeusok is, ha másképpen nyertek idegen Királyokat, azért hiven tisztelték őket, ugymint a' Babiloniai,¹⁰⁷ Persiai, Medus, és Romai Fejedelmeket, sótt tulajdon Királyokat se úzték el kik bálványokat imádtak; példa: Manasses.

CHATRE

695 A Keresztyenségnek nem szabad Eretnek Királyokat szenvedni, ha tsak magát nyilvánosság veszedelembé nem akarja ejteni.¹⁰⁸

SERICOUR

Ugy? E szerint tehát¹⁰⁹ a' Királyok tsak laptái az alatt valóknak, mert hiszen mindenik Fanatikus képzelheti magának hogy a' Fejedelme nem az igaz úton jár. Hidd¹¹⁰ el nékem Chatre, az embereknek véleményye, mellyet Isteni Tiszteletnek nevezünk, nem egyebb egy Bál Háznál, a'hol is Török, 'Sidó, Indus, Görög, és Romai Maszkarák fordulnak elő, senki sem láthattya hogy mellyik lárva rejtheti el a' nagyobb Szépséget. A' külső festéket tekintvén, egyiknek ez, másinak amaz tettzik, már most kardot vonnyunk é mi egy igaz Szívű ember ellen, mivel ő beléje az öröktől való, ezt és nem amazt a' vágyakodást alkotta, mellyet mi mindnyályok között elsőnek találunk? Miért akarsz te másokat erővel is a' te Izlé[27r]sedre kényszeríteni, a' mellytől mások undorodnak? Majd az éjfélnék órájában, le fognak a' lárvák hullani, és mindenik a' maga formájában áll a' Biró előtt. En tudom nem fogok el pirulni, mert én ámbár egyhez ragaszkodtam de nem gyűlöltem a' többieket is. Mert hiszen ugyan azon tzélből jöttek közinkbe – annak a' ditsőségére, a'kinek Fija egykor azt mondotta: Adjátok meg a' Császárnak, a'mi a' Császáré, és az Istennek a'mi az Istené –

CHATRE /: *merően a' földre süti szemeit* :/

SERICOUR /: *lassabban* :/

Nem hall – oh Mindenható! lágyítsd meg szívét – szánd meg őtet.

CHATRE /: *merő állásában, nehezét sóhajt* :/

¹⁰⁶ *** Deuteronomii C. 18. [A szerző tripla csillaggal jelzett lapalji jegyzete.]

¹⁰⁷ <P>Babiloniai [Ráírva.]

¹⁰⁸ [A *Nem éppen az ő Törvénye szerint... nyilvánosság veszedelembé nem akarja ejteni.* rész a 26v–27r-n fekete ceruzás ferde vonallal áthúzva.]

¹⁰⁹ <U>vagy [Ráírva.] <E szerint tehát> [Mindkét javítás fekete ceruzával.]

¹¹⁰ H<e>idd [Ráírva.]

CHATRE /: *Merően a földre szegzi szemeit /*
SERICOUR /: *lassabban /*
Nem hall – Oh Mindenható! lágyítsd meg szívét – szánd meg őtet.
CHATRE /: *merő állásban nehezét sohajt /*

SERICOUR

Sóhajt – könnyek peregnek le a' szemeiből. – Még egy ostromot – a' leg utolsót. Talán az el kábult Háladatosság végbe viszi azt, a' mit az okosság, és józan érzés végbe nem vihetett – Istenem! Istenem! adj a' Hazának békeséget! – /: *el suhan* :/

6^{ik} Jelenés. Chatre.

CHATRE¹¹¹ /: *mindég tsak merően nézvén, – tsendes hangon* :/

- 715 Adjátok meg a' Császárnak a'mi a' Császáré, és az Istennek a'mi az Istené – mi ez? [27v] meg adtad é te azt mind a' kettőnek: Isten és Király – Mennyei, és Földi Isten – Isten mind a' kettő! /: *gondolkozva* :/ Egyikért a' másikat üldözni, holott mind a' kettőnek az emberi boldogság a' tzélja. Amaz rendelte Ezt, és mi Eztet turjuk ki, hogy Amannak kedvére legyünk, a' kinek szent rendelkezéit
- 720 Ennek el üzettetése által öszve forgattjuk. Mi ez? nem egyéb hanem egy szép épületnek ki verni a' támasszait, hogy abban több emberek el férjenek – fegyverrel az embereket el fogasztani, azért hogy annál többen legyenek kik az Istennek ditsőségére éljenek – felséges oszlop, mellyet márványnak gondolnak lenni, mivel tarka simasággal fénylik; pedig töredékeny föld és Porhanyúság.
- 725 Bolond öreg. te is annak gondoltad lenni, és a' valódi bé tekintéskor látod mennyire meg tsalatkoztál véleményedben: Te az egész Hazából egy Templomot akartál készíteni, és minek elotte az a' vérsárból készülne, ki öldösöd azon Lelkeket, mellyeknek oda menedékül járnunk kellene. Most tekinthet fel sirva Mennyei Attyához a' Mártirok Mártirja: Uram botsásd meg¹¹² nekik [28r] mert
- 730 nem tudták mit tselekesznek. Öröktől való, én nem kívánhatom jutalmadat, de büntetésedtől se félhetek, mert az én tzélom jó volt. /: *éltetőleg* :/ Es még is – mindenképp tsak a' gyalázat, akár jobb, akár bal felé térjek: Ha jobbra, és Henrik nékem meg kegyelmez – kegyelem! oh rettenetes szó! melly tsak

¹¹¹ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

¹¹² még [Emendáltuk.]

SERICOUR

640 Sohajt – könnyek peregnek le szemeiből – még egy ostromot – a leg utolsót,
talán az el kábult⁵¹⁰ háládatosság végbe viszi azt, amit⁵¹¹ az okosság, és jozan érzés
végbe nem vihetett – Istenem! Istenem! adj a' Hazának békességét. / *el suhan* /

6^k Jelenés: Chatre:

[20r]

*CHATRE*⁵¹² /: *Még mindég tsak merően nézvé/ – tsendes hangon* :/
Adjátok meg a Császárnak ami a Császáré, és az Istennek ami az Istené. – mi
ez? meg adtad é te azt mind a kettőnek; Isten, és Király, Mennyei, és földi Isten.
– Isten mind a kettő /: *gondolkozva* / Egyikért⁵¹³ a másikat üldözni, holott mind
a⁵¹⁴ kettőnek az emberi boldogság a tzelja.⁵¹⁵ Amaz rendelte eztet,⁵¹⁶ és mi ezt⁵¹⁷ ki
645 túrjuk, azért, hogy amannak kedvére legyűnk, akinek szent rendeléseit ennek
el üzese által öszve forgattjuk. Mie? nem egyéb hanem egy szép épületnek
ki verni a⁵¹⁸ támasz oszlopait, hogy annál több emberek férjenek el abban –
fegyverrel el fogyasztani az embereket azért, hogy annál többen legyenek kik az
Istennek ditsőségére éljenek – felséges oszlop, melyet márványainak gondolnak
650 lenni, mivel tarka simasággal fénylik, pedig töredékeny föld, és porhanyóság!
bolond öreg te is annak gondoltad lenni, és a valódi bé tekintéskor látod menyire
meg tsalatkoztaál véleményedbe, te az egész Házbol egy Templomot akartál
készíteni, és minekelőtte az a vér sárbol fel készülne, ki öldösöd azon Lelkeket,
melyeknek oda menedékül járnai kellene.⁵¹⁹ Öröktől való, én nem kívánhatom
655 jutalmadat, de büntetésedtől se félhetek mert az én tzélom⁵²⁰ jó volt /: *éltetőleg* /
És mégis – mindenkép tsak gyalázat akár jobb, akár bal felé térjek,⁵²¹ ha jobbra,⁵²²
és Henrik⁵²³ nékem meg kegyelmez – kegyelem! Óh⁵²⁴ rettenetes⁵²⁵ szó mely tsak

⁵¹⁰ a<z el kábult> háládatosság [Fekete ceruzával.]

⁵¹¹ <a> mit

⁵¹² [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

⁵¹³ [Az *Egyikért* elé fekete ceruzával beszúrva: *minek tehát.*]

⁵¹⁴ <a> [A tintával törölt *a* fölé fekete ceruzával beszúrva: *a.*]

⁵¹⁵ <a tzelja> eránnya [Fekete ceruzával föléírva.]

⁵¹⁶ ez<tet> [Fekete ceruzával.]

⁵¹⁷ <ezt> [Fekete ceruzával.]

⁵¹⁸ <a>

⁵¹⁹ [A *fegyverrel el fogyasztani...menedékül járnai kellene.* rész tintás ferde vonallal áthúzva.]

⁵²⁰ <tzélom> erányom [Föleírva.]

⁵²¹ <A *térjek* után fekete ceruzával: *?*>

⁵²² [A *jobbra* után fekete ceruzával beszúrva: *térek.*]

⁵²³ HC: <Henrik> András [Föleírva.]

⁵²⁴ <Óh>

⁵²⁵ retten<etes> tö [Fekete ceruzával ráírva.]

735 a' gonosztévőknek tsiklandozod jóltévőleg a fűleiket; de a' betsületesember
 útjára, szégyent, és¹¹³ gyalázatot plántálsz az egész világban, midőn minden
 lépésére egy mutató Ujj áll készen: ennek kegyelemből van meg az élete. – Em-
 beri kegyelmesseg!! óh phujj! tsak az Isten kegyelmes énnékem! – De hát ha
 nem úgy? ha a' kotzka balra esne? Ha Henrik nem kegyelmes – Ha Henrik¹¹⁴
 740 igasságos lenne, ha ő a Zenditőnek fejét a' meg sértetett köz jónak elég téte-
 lére a' Hohér kezeibe¹¹⁵ adná – /: *borzad* :/ Hohér! Betstelenség! – Chatre, és
 betstelenség!!! – mi az? mit tesz az? kétszer, háromszor, tizszer, ezerszer meg
 halni?! – Világnak böltsei! találjátok itt ki az egyenlő mértéket, és imádni foglak
 benneteket. Bestelenség! még ezer halálok után is rettenetes [28v] betstelenség!
 melly az embert semmivé – holt semmivé¹¹⁶ tészed, és még a' Századok után is
 745 élni hagyod, hogy ötlet minden úttza beli kóborló le pőkhesse. Gyalázat tehát,
 vagy betstelenség? betstelenség minden képpen, és ez végre az a' tzél mellyért
 a' világon éltem. /: *pausa. Rettentő tsendességgel néz a' földre, szemei forognak,
 végre mint egy akarattya ellen lassú huzással, ki vonnya¹¹⁷ a' kardját, és reá
 mereszti szemeit* :/ Meg szabadithatsz é te engemet? meg? mind a' kettőtől? Es
 750 ha meg, de – hová viszel szabadító? Egy újj egecszen esmeretlen Tartomány-
 ba, a' hol én még semmi utakat nem esmérek – egy tartományba,¹¹⁸ mellynek
 egyik részében nyugodalom virágzik, de én még nem esmérem az utakat,

¹¹³ é<{>s [Ráírva.]

¹¹⁴ He<r>nrik [Ráírva.]

¹¹⁵ kez<é>eibe [Az ékezet áthúzza.]

¹¹⁶ s<z>emmivé

¹¹⁷ v<a>onnya [Ráírva.]

¹¹⁸ [A *tartományba* szó után fekete ceruzás + jel.]

a gonosztévőknek tsiklandozod⁵²⁶ jóltévőleg fűlébe de a betsületes ember útjára
 szégyent, és gyalázatot plántálsz az egész világba, midön⁵²⁷ minden lépésére egy
 660 [20v] mutató ujj áll készen,⁵²⁸ ennek kegyelemből van meg az⁵²⁹ élete. – Emberi
 kegyelmesség! oh phuj!⁵³⁰ tsak az Isten kegyelmes⁵³¹ énnékem⁵³² – de hátha nem
 ugy? ha⁵³³ a kotzka balra esne? Ha Henrik⁵³⁴ nem kegyelmes – ha⁵³⁵ Henrik⁵³⁶
 igasságos lenne? ha ő a Zenditőnek fejét, a meg sértetett köz jónak elég tételére a
 Hóhér kezébe adná – /: *borzad* / Hóhér! betstelenség! – Chatre,⁵³⁷ és bestelenség!!!
 665 mi az? mit tesz az? – kétzer, háromszor, tiszter, ezerszer meg halni? – Világnak
 bőltsei találjátok ki itt az egyenlő mértéket, és én imádni foglak benneteket.
 Bestelenség! még ezer halálok után is⁵³⁸ rettenetes betstelenség!⁵³⁹ mely az em-
 bert semmivé holt semmivé⁵⁴⁰ tészed, és még is századok után is élni⁵⁴¹ hagyod,
 hogy ötet⁵⁴² minden Úttzabéli kóborló⁵⁴³ bátran le köphesse. Gyalázat tehát vagy
 670 bestelenség? bestelenség! minden képpen és ez végre a tzél⁵⁴⁴ melyért a világon
 éltem /: *pauza, rettenetes tsendességgel*⁵⁴⁵ *néz a földre, szemei forognak, végre*
mint egy akarattya ellen lassu huzással ki vonnya a kardját, és reá mereszti a
szemeit :/ Meg⁵⁴⁶ szabadithaté te engemet? Meg? Mind a kettőtől? és ha meg,
 de⁵⁴⁷ – hová viszel szabadító? egy ujj, egészen⁵⁴⁸ esméretlen Tartományba, ahol én
 még⁵⁴⁹ semmi utakat nem esmérek, – egy Tartományba, melynek egész résziben
 675 úgy mondatik hogy nyugodalom virágzik, de én még nem esmérem az utakat,

526 <gonosztévő<k> nek <tsiklandozod> hangzik [Föléírva.]

527 <plántálsz az egész világba, midön> hint<esz> a meg aláztatott [Fekete ceruzával föléírva.]

528 <mutató ujj áll készen> egy emberbe botlik mely aszt súgja [Föléírva.]

529 <meg az> csak [Föléírva.]

530 <oh phuj> nem nem kell [Föléírva.]

531 kegyelme<s>zhet [Az s átírva.]

532 <én> nékem

533 <nem ugy? ha>

534 HC: <Henrik> András [Föléírva.]

535 kegyelme<s> z [Ráírva.] [Utána beszúrva: 's. A ha után beszúrva: ő.]

536 HC: <Henrik> András [Föléírva, majd az András is áthúzva.]

537 HC: <Chatre> Ujlaky [Föléírva.]

538 <még ezer halálok után is>

539 <betstelenség> szó [Föléírva.]

540 <holt semmivé>

541 <élni> emlékét fel [Föléírva.]

542 öt<et>

543 kóbor<ló>

544 <minden képpen és ez végre a tzél> ez tehát azon arány [Föléírva. Az *és ez végre a tzél* alig olvasható, itt az 1816-os kéziratra hagyatkoztunk; a fölécrt szövegrész is többszörösen javított.]

545 tsendességgel [Emendáltuk.]

546 <Meg>

547 <de>

548 <egészen>

549 <a> hol én <még>

és el tévejedek a' Kórók, és Tővisék közzé – /: *tsendesen* :/ ott is lehet aludni!
/: *el halva* :/ örökre el aludni, minden fel ébredés nélkül – jó – jó – Még egy
755 kötelesség – egy áldás szegény Rozáliámnak – botsánat Sericournak – békesség
az egész Világnak, és – /: *ki ejti a' kardot kezéből, és meg merevedve áll, a'midőn* :/

7^{ik} Jelenés

A' Két Szarándok. Chatre.

SZARÁNDOKOK /: *bé lépnek* :/

[29r]

CHATRE

Az én Szabadítóim a'kik el tűntek!

SZARÁNDOKOK /: *térdre esnek előtte, és össze tett kezeiket feléje emelik* :/

CHATR[E]

Mit kívántok? Esküszöm az élő Istenre bé telyesitem kívánságtokat!

SERICOUR } Békesség a' Hazának!

760 ROZÁLIA } /: *elvetik köntösöket*¹¹⁹ :/

Szabadság Aubignynak!

CHATRE /: *borzasztó örömmel* :/

Ha! Ti! Ti voltatok azok!?

SERICOUR

Botsánat én nékem!

ROZÁL[IA]

Kegyelem Aubignynak!

CHATR[E] /: *magán kívül* :/

765 Nem vagyok én megsalattatva! /: *kiált* :/ Nem haljátok? Senki sints itt a'kinek
kiálthatnám: ők voltak szabadítóim kiket én mindenek felett szerettem! Szag-
gassátok el kőrülöttem a' sátorokat, hogy szabadabban kiálthassam: Sericour és
Rozália az én szabadítom. /: *a' könnyek el fojtják, és erőtelenül a' földre roskad* :/

SERICOUR

Uram! Barátom!

ROZÁL[IA]

Kedves Atyám!

¹¹⁹ [A köntösöket szóban az *n* beszúrva.]

és eltévelyedek a kórok és tóvissek között – / *tsendesen* / ott is lehet aludni /: *el halva* / jó – jó – még egy kötelesség, – egy⁵⁵⁰ [21r] áldás szegény Rozáliámnak⁵⁵¹ – botsánat Seriocurnak⁵⁵² – békesség az egész Világnak és⁵⁵³ – /: *ki ejti kezéből a kardot, és meg merevedve áll midőn* :/

7^k Jelenés: A Két Szarándok. Chatre

SZARÁNDOKOK *bé lépnek*

CHATRE

680 Az⁵⁵⁴ én Szabadítóim akik eltűntek⁵⁵⁵

SZARÁNDOKOK /: *térdre esnek előtte, és őszve tett kezeiket feléje emelik* :/

CHATRE

Mit kívántok? Esküszöm az élő Istenre bé tellyesitem kívánságtokat.

SERICOUR } Békesseg a Hazának

} *levetik köntösseiket* /

ROZÁLIA } Szabadság Aubignynak.⁵⁵⁶

SERICOUR

Botsánat énnékem

ROZÁLIA

685 Kegyelem Aubignynak⁵⁵⁷

CHATRE /: *magán kívül* /

Nem vagyok én meg tsalatatva⁵⁵⁸ /: *Kiált* / Nem halljátok? Senki sints itt akinek kiálthatnám, ők voltak szabadítóim kiket én mindenek felett szerettem! Szaggassátok el körülöttem a sátorokat, hogy szabadabban kiálthassam: Sericour és Rozália⁵⁵⁹ az én szabadítóim /: *a könnyek el folytyák és erőtlenül a földre roskad* /

SERICOUR

690 Uram!⁵⁶⁰ Barátom!

ROZÁLIA

Kedves⁵⁶¹ Atyám!

⁵⁵⁰ [Az egy ismétlődik: a 20v-n, majd a 21r-en; az utóbbit elhagytuk.]

⁵⁵¹ HC: <Rozáliámnak> Oliviámnak [Föleírva.]

⁵⁵² HC: <Sericour> nak Lóránd [Föleírva.]

⁵⁵³ <és>

⁵⁵⁴ [Az Az elé fekete ceruzával beszúrva: *ah.*]

⁵⁵⁵ <akik eltűntek> kik a csatából fél holtan ki hoztak [Föleírva.]

⁵⁵⁶ HC: <Aubignynak> Aladárnak [Föleírva.]

⁵⁵⁷ HC: <Aubignynak> Aladárnak [Föleírva.]

⁵⁵⁸ <Nem vagyok én meg tsalatatva> Jól látoké? ébren vagyoké? [Föleírva.]

⁵⁵⁹ HC: <Sericour és Rozália> Loránd és Olivia [Föleírva.]

⁵⁶⁰ <Uram!> [Fekete ceruzával.]

⁵⁶¹ <Kedves> [Fekete ceruzával.]

- SERICOUR /: *ki kiált* :/
- 770 Poroszló! A' Marschal nevébe parantsolom vezesd¹²⁰ ide a' Foglyot!
 ROZÁL[IA]
 Sericour! mit tsinálsz!?
 SERIC[OUR]
 Most vagyon az ideje – most [29v] tsordultig¹²¹ vagyon a' Szive. Nem lehet néki időt engedni, a' veszedelmes hideg megfontolására.
- CHATRE /: *fel emelkedik* :/
- 775 Szabadítók! ők! engemet! – Hol vagynak? /: *a' nyakába tsimpeszkedik mind a' kettőnek* :/ Ti voltatok azok! hadd nezelek meg benneteket. /: *nézi* :/ Igen, igen; Te, és te. /: *Sericourhoz* :/ Nem irtoztál te a' kemény parantsolattól; és te, /: *Rozália*hoz :/ ez élet veszedelmétől! Gyermek! Óreg, mit kívántok? En szegény vagyok.

¹²⁰ veze<d>sd [Ráírva.]

¹²¹ [A 29r levél alján az utolsó szótag: *tsor*, az őrszó: *dúl*, a 29v-n az első szó: *tsordultig*. Emendáltuk.]

- SERICOUR /: *Ki kiált /*
 Poroszló! A Marschal⁵⁶² nevébe parantsolom vezesd ide a foglyot.
 ROZÁLIA
 Sericour!⁵⁶³ mit tsinálsz!?
 SERICOUR
 Most vagyon az⁵⁶⁴ ideje, – most tsordultig vagyon⁵⁶⁵ a szive, – Nem lehet néki
 695 időt engedni a veszedelmes hideg meg fontolására.⁵⁶⁶
 CHATRE /: *fel emelkedik /*
 Szabadítók! Ők! engemet! – Hol vagynak?⁵⁶⁷ /: *nyakába tsimpeszkedik mind
 kettőnek* /: Ti voltatok azok, hadd nézzelek meg benneteket /: *nézi /* Igen, igen,
 Te, és te /: *Rozálii/[21v]ához / és Sericourhoz /* Nem irtodztál te⁵⁶⁸ a kemény
 parantsolattól, és te /: *Rozaliához / az élet veszedelmétől.* Gyermekek! Öreg! mit
 700 kívántok, én szegény vagyok – Imádlak téged Uram! de nem rettegek, mert
 igazán tselekedtem.
 SERICOUR
 Mint a 'Sidók kik Moysesért az igasságot fel függesztették,⁵⁶⁹ Oh Chatre⁵⁷⁰ mi
 lesz te bellőled?
 CHATRE
 Azt te tudod Öröktől fogva⁵⁷¹ való, ha én a setétségbe botorkáztam, úgy adj
 705 ezen embernek anyi tehetséget, hogy engemet a⁵⁷² világosságra vezessen, vagy
 átkozd meg azt az orát, melybe teremtésem általad el kezdődött; mert az én
 tzéloom az, amit te egykor fiadnak parantsoltál.⁵⁷³
 SERICOUR
 És mi volna az hogy a felsőség ellen ki kelj, aki ha meg botlott is, leg alább még
 esése közben is fel tartya fijasait hogy meg ne sérüljenek.
 CHATRE
 710 A' Kereszténységnek nem szabad Eretnek Királyokat szenvedni, ha tsak magát
 nyilvánóságos veszedelembe nem akarja ejteni

⁵⁶² HC: <Poroszló! A Marschal> Vitez! a Fővezér [Föleírva.]

⁵⁶³ HC: <Sericour> Lóránd [Föleírva.]

⁵⁶⁴ va<gyo> n <az> [Fekete ceruzával.]

⁵⁶⁵ va<gyo> n

⁵⁶⁶ < most tsordultig vagyon a szive – Nem lehet néki időt engedni a veszedelmes hideg meg fontolására> mindennek, most vagy soha! [Föleírva.]

⁵⁶⁷ <ők! engemet! – Hol vagynak?>

⁵⁶⁸ <te> [Fekete ceruzával kihúzva.]

⁵⁶⁹ <Mint a 'Sidók kik Moysesért az igasságot fel függesztették>

⁵⁷⁰ HC: <Chatre> Ujlaky [Föleírva.]

⁵⁷¹ <fogva>

⁵⁷² <a>

⁵⁷³ <tzéloom az, amit te egykor fiadnak parantsoltál> arányom jo volt [Aláírva.]

SERIC[OUR] }
ROZÁL[IA] } Békesség! oh békesség!

CHATR[E] /: *fél phantáziával* :/

780 Hiszen azt akarom is. Ki mondotta az Ellenkezőt, mutassátok meg nékem azt a' rágalmazót, és a'milyen igaz hogy élek meg fogom őtet átkozni. – Engemet pártosnak mondani! Soha se voltam én az! ugy é? ugy é? én az nem voltam! Tsak ősz hajszálaimra tekintsetek, és bizonynyára el fogjátok hinni hogy az öreg Claudius még tsak egy rossz gondolattal se volt Hazája eránt.

ROZ[ÁLIA]

785 Oh kegyelem!¹²² Szabadság a' szegény Aubignynak!

CHATR[E]

Szabadság! mindnyájoknak szabadság! Hiszen én is – én is – /: *ismét el hal, és Sericour*¹²³ *karjai közzé esik* :/

ROZÁL[IA]

Istenem!

¹²² kegyelem,! [Emendáltuk.]

¹²³ Serico úr [Emendáltuk.]

SERICOUR

Ugy? E szerént tehát a Királyok tsak laptái az alatt valóknak, mert hiszen mindenik Fanatikus képzelheti magának hogy a Fejedelme nem az igaz úton jár, Hidd el nékem Chatre, az embereknek véleménye, melyet Isteni tiszteletnek
 715 nevezünk nem egyéb egy Bál Háznál, ahol is Török, 'Sidó, Indus, Görög, és Romai Maszkarák fordulnak elő – senki sem láthattya hogy melyik lárva fedí el a nagyobb Szépséget. A' külső festéket tekintvén, egyiknek ez, másiknak amaz tettzik, már most kardot vonnyunké mi egy igaz jó szívü ember ellen mivel ö belé az Öröktől való ezt, és nem amaz vágyakodást alkotta, mel[22r]jet mi
 720 minyájok között elsőnek találunk? Miért akarsz te minket erővelis ate izlésedre⁵⁷⁴ kényszeríteni; amelytől mások undorodnak? Majd az éjfélnék orájában le fognak a lárvak hullani, és mindenik a maga formájába áll a Biró előtt. Én tudom nem fogok el pirulni mert ámbár egyszer ragaszkodtam, de nem gyűlöltem a többieket is mert ugyan azon egy tzélbol jöttek közinkbe –⁵⁷⁵

725 SERICOUR } Békesség. békesség!
 ROZÁLIA }

CHATRE /: *Fél phantáziával* :/

Hiszen azt akarom én is. Ki mondotta az⁵⁷⁶ ellenkezöt, mutassátok meg nékem ama⁵⁷⁷ rágalmozót, és a milyen igaz hogy élek meg fogom ötet átkozni, – Engemet Pártosnak mondani! Soha se voltam én az ugyé?⁵⁷⁸ én az nem voltam? soha se voltam én az – Tsak⁵⁷⁹ ősz haj szálaimra tekintsetek, és bizonyára el fogjátok
 730 hinni, hogy az öreg Claudius még tsak⁵⁸⁰ egy rosz gondolattal se volt Hazája eránt.

ROZÁLIA

Oh Kegyelem! Szabadság a szegény Aubignynak.⁵⁸¹

CHATRE

Szabadság! minnyájoknak Szabadság! Hiszen én is, – énis.⁵⁸² – / *ismét el hal, és Selicour karjai közzé esik* :/

ROZÁLIA

Istenem!

⁵⁷⁴ izlés<é> edre [Az ékezet törölve.]

⁵⁷⁵ [A SERICOUR És mi volna az...egy tzélbol jöttek közinkbe rész tintás ferde vonallal áthúzva.]

⁵⁷⁶ mondott<a az> [Fekete ceruzával.]

⁵⁷⁷ a<ma> zon [Ráírva.]

⁵⁷⁸ <Soha se voltam én az ugyé>

⁵⁷⁹ <én az – Tsak>

⁵⁸⁰ HC: <Claudius még tsak> Ujlaky [Fölírva.]

⁵⁸¹ HC: <Aubignynak> Aladárnak [Fölírva.]

⁵⁸² <Szabadság! Hiszen én is, – énis> békesség a hazának [Fekete ceruzával, aláírva, a színi utasítás után. A Szabadság tintával is áthúzva.]

[30r]

SERIC[OUR]

790 Semmi Kis Asszony – egy szokatlan érzés ez, melly nem minden napi. Majd el mulik.

8^{ik} Jelenés

Gróf, Poroszló. Voltak.

GRÓF

Miért hozattam én ide?

ROZÁL[IA]

Ah Aubigny! Az atyám megtért!

GRÓF /: *megőleli* :/

Angyalok szózatya! Rozalia!

ROZ[ÁLIA]

Itt áll a' vezető Angyal! és karjai közt tartya a' jobb utra hozott Emberiséget.

GRÓF /: *nyakába esik* :/

795 Sericour! Szerentsés Haza, melly illy Fiakat nevelsz!

SERIC[OUR]

Ide térdepeljenek – Gróf! Kis Asszony! – Fiaim! ide térdepeljetek, hogy semmi meg pihenés az ő meg indult szívének ne engedődjön.

ROZ[ÁLIA] } /: *két oldalról elebe térdepelnek*,¹²⁴, 's kezeit meg¹²⁵ fogják :/

GRÓF

SERICOUR

Uram!

ROZ[ÁLIA]

Atyám!

GRÓF

800 Marschal!

CHATRE /: *bámulva fel eszmélkedik, körül nézi magát, és meg látván a' térdelőket nyakokba esik* :/

Ah! ne öljetek meg engemet! Oh kedvesim! Oh! Hazám! /: *karjai között tartván őket sir felettek* :/

¹²⁴ tér<p>depelnek [Ráírva.]

¹²⁵ [A g fölött kis vonalkával jelezve a meg rövidítése. Feloldottuk.]

SERICOUR

735 Semmi Kiss Aszszony – egy szokatlan⁵⁸³ érzés ez, melly nem minden napi.⁵⁸⁴
Majd el mulik.

8^k Jelenés: Grof. Poroszló. Voltak

GROF

Miért hozattam én ide?

ROZÁLIA

Ah! Aubigny!⁵⁸⁵ Az atyám meg tért.⁵⁸⁶

GROF /: *Meg öleli /*

Angyalok szozatja! Rozalia.⁵⁸⁷

ROZÁLIA

Itt áll a Vezető Angyal, és karjai között tartya a jobb útra hozott emberiséget.

GROF /: *Nyakába esik /*

740 Selicour⁵⁸⁸ – Szerentsés Haza, mely illy fiakat [22v] nevelhet.

SERICOUR⁵⁸⁹

Ide térdepeljenek⁵⁹⁰ – Grof! Kiss Aszszony!⁵⁹¹ – Fiaim! ide térdepeljete, hogy
semi meg pihenés az ő meg indult szivének ne engedődjön

ROZÁLIA }
GROF } *két oldalrol eleibe térdepelnek, 's kezeit megfogják :/*

SERICOUR

Uram!

ROZALIA

Atyám!

GROF

745 Marschal!⁵⁹²

CHATRE /: *Fel eszmélkedik, bámulva körül nézi magát, és meg látván a
térdeplőket nyakokba esik :/*

Ah! ne űljetek meg engemet! óh kedvesim! Óh Hazám! /: *karjai között tartván
őket, sir felettek /*

⁵⁸³ <egy> szokatl<an> an [A törölt *an* fölött: *an*.]

⁵⁸⁴ <melly nem minden napi>

⁵⁸⁵ HC: <Aubigny> Aladár [Fölíírva.]

⁵⁸⁶ <meg tért.> kötelességéhez és nekünkis meb botsájtott [Fölíírva, nem emendáltuk.]

⁵⁸⁷ HC: <Rozalia> Olivia [Fölíírva.]

⁵⁸⁸ HC: <Selicour> Lóránd [Fölíírva.]

⁵⁸⁹ Selicour [Emendáltuk.]

⁵⁹⁰ térdepelje<n> tek [Ráírva.]

⁵⁹¹ HC: <Grof! Kiss Aszszony> Aladár Olivia [Fölíírva.]

⁵⁹² HC: <Marschal> Fővezér

SERIC[OUR] /: *az ég felé emelvén kezeit* :/

Menybéli [30v] Isten! Köszönet! – oh Hazám! Békesség ezentúl tenéked!!!

CHATRE¹²⁶

805 Minden boldog! – minden! tsak a' lántzaid tsörögnek még kárhozatot a' fúlem-
be. Eridj, erigy, vetesd azokat magadról: /: *midön a' Poroszló azt le veszi* :/ úgy,
úgy, – vesd a' vízbe, hogy soha még tsak az emlékezete se jőjjön fel a' világra.
/: *a' Grófhhoz* :/ Menny, menny, Henrikhez; mondjad néki, hogy el tsábittatott
Fiait ismét lábaihoz vezetem – de – de a' Csábitó!

GRÓF

810 Oh ne aggódj Atyám – *ne*¹²⁷ aggódj! körül karolom ama kedves Monarchának
a' térdeit, és addig Fel nem kelek, mig az el tévejedett Fiját ismét vissza nem
fogadja Atyai kebelébe –

9^{ik} Jelenés

Követ. Előbbeniek.

KÓVET

A' külső Őr¹²⁸ azt jelenti hogy a' Királyi Tábornak fegyvereit latja a' napba
villogni!

ROZÁL[IA] /: *rémülve* :/

Ah Aubigny! Siess! Szabadítsd az Atyámat, mig késő nem lesz.

CHATRE

815 A' Lovamat a' Grófnak! – Sericour! menny Aubignyba – jelentsd meg a Gróf-
nénak! – Hirdessetek békességet! minden[31r]felé békességet!

¹²⁶ [A szerepnév mellett a bal margón fekete tintás # kettőskereszt jel.]

¹²⁷ neg [Emendáltuk.]

¹²⁸ [Az ékezet: két pont között egy függőleges vonal.]

SERICOUR⁵⁹³ /: *az ég felé emelvén kezeit /*

Menybéli Isten köszönet – Oh Hazám békesség ezentúl tenéked!

CHATRE

750 Minden boldog – minden! tsak a⁵⁹⁴ lántzaid zörögnek még kárhozat a⁵⁹⁵ fúlembé.
Eredj eredj⁵⁹⁶ vétesd magadról azt le.⁵⁹⁷ /: *midön a Poroszló azt le veszi :/*⁵⁹⁸ Úgy,
– úgy – vesd a vízbe, hogy soha még az⁵⁹⁹ emlékezete se jőjön fel a világra /: *a*
*Grofhöz / Menny – meny,*⁶⁰⁰ *Henrikhez,*⁶⁰¹ *mondjad*⁶⁰² *néki, hogy el tsábitatott*⁶⁰³
*fiát*⁶⁰⁴ *ismét lábaihoz vezetem – de – de – a Csábitó!*

GROF

Oh ne aggodj Atyám – ne aggodj! körül karolom ama kedves Monarchának⁶⁰⁵ a térdeit, és addig fel nem kelek, míg az el tévelyedett fiát ismét vissza nem fogadja Atyai kebelébe.

9^k Jelenés: Követ Előbbiek.

KÖVET

755 A' Külső⁶⁰⁶ Ör azt jelenti hogy a Királyi Tábornak⁶⁰⁷ fegyvereit látja a Napba világotlani.

ROZÁLIA /: *rémülve /*

Ah! Aubigny!⁶⁰⁸ Siess, szabadítsd az Atyámat, míg késő nem lesz.

CHATRE

A Lovamat a Grófnak – Selicour! Meny Aubignibe⁶⁰⁹ [23r] jelentsd meg a Grófnénak⁶¹⁰ –Hirdessetek békességet – mindenfelé békességet⁶¹¹

⁵⁹³ Selicour [Emendáltuk.]

⁵⁹⁴ <a> még [Föleírva.]

⁵⁹⁵ zörög<nek még> gése kárhozat <a> [Az ése föleírva.]

⁵⁹⁶ <Eredj eredj> meny távozz és [Föleírva.]

⁵⁹⁷ [A vétesd után beszúrva: le.] <azt le>

⁵⁹⁸ [Az instrukció mellett a bal oldalon # kettőskereszt jel.]

⁵⁹⁹ <az>

⁶⁰⁰ [E szavak mellett a bal margón ceruzás kör, melyet láthatóan törölni igyekeztek.]

⁶⁰¹ HC: <Henrikhez> Andrásához [Föleírva.]

⁶⁰² mond<jad>

⁶⁰³ [Az átírás következtében olvashatatlan szó; ezért a *tsábitatott* szót az 1816-os kéziratból emeltük át.]

⁶⁰⁴ fi<á> ait [Ráírva.]

⁶⁰⁵ <Monarchának> Fejedelmet [Föleírva.]

⁶⁰⁶ Kúl<ső>

⁶⁰⁷ Tábor<nak>

⁶⁰⁸ HC: <Aubigny> Aladár [Föleírva.]

⁶⁰⁹ HC: <A> Lovamat <a Grófnak> Aladárnak – <Selicour!> Lóránd Meny <Aubignibe> Heder-várba [A névjavítások föleírással.]

⁶¹⁰ HC: <a Grófnénak> Ceciliának és [Föleírva.]

⁶¹¹ <mindenfelé békességet> békességet [Mellette fekete ceruzával: *az egész világnak.*]

GRÓF /: *midőn a' Lovat bé vezetik, fel vágja magát reá :/*
Isten hozzátok! A' meg engesztelődött Királlyal ismét meg fogtok látni. /: *el nyargal :/*

SERICOUR

Teremtő! ez lesz ám az öröm Aubignyban! /: *utánna :/*

CHATRE

Hazám! Oh Hazám!!! /: *el :/*

ROZÁL[IA]

Clementia! Atyám! Aubigny! Reménység! /: *el az Attya után :/*

KÖVET /: *tátott szájjal néz utánnok :/*

820 Ha úgy tettzik – – ¹²⁹

/: a' Kárpit le esik :/

[31v]

NEGYEDIK FELVONÁS

/: Sátor Belsője :/

1° Jelenés.

Chatre, Rozália.

CHATRE /: *egy széken ül, Rozáliának karján a' feje :/*

Még sins itt – még sem jön senki?

ROZÁL[IA]

Nem sokára itt kell már lenni valamelyiknek.

CHATRE

Oh ha engemet meg tsalt, ha vissza élt hirtelenkedésemmel –

ROZÁL[IA]

825 Oh Atyám sokkal jobban esmérem én őtet. – A' meg engesztelődött Királlyal ismét meg fogtok látni azt mondotta ő, és bizonyosan nem is fog másképpen vissza jönni.

¹²⁹ [A sor mellett a jobb margón fekete tintás # kettőskereszt jel.]

GROF / *Midön a Lovat bé vezetik, felvágja magát reája /*
 760 Isten hozzátok! A meg engesztelődött Királyal ismét meg fogtok látni. /: *el siet /*
 SERICOUR
 Teremtöm! Ez lesz ma az⁶¹² öröm Aubignyba⁶¹³ /: *el siet /*
 CHATRE⁶¹⁴
 Hazám! óh Hazám /: *el /*
 ROZÁLIA
 Clementia!⁶¹⁵ Atyám! Aubigny!⁶¹⁶ Reménység! /: *el megy az Attya után :/*
 KÖVET /: *Tátott szájjal néz utánnok :/*⁶¹⁷

A Kárpit le esik.⁶¹⁸
 Vége a 3^k Felvonásnak

[23v]

NEGYEDIK FELVONÁS
 Sátor belseje

1^{ső} Jelenés: Chatre, Rozália⁶¹⁹

CHATRE⁶²⁰ /: *Egy széken ül, Rozáliának karján a feje :/*
 Még sints itt⁶²¹ – még sem jön senki.
 765 ROZÁLIA⁶²²
 Nem sokára itt kell már lenni valamelyiknek
 CHATRE
 Óh ha ö engemet meg tsalt, ha vissza élt hirtelenkedésemmel.⁶²³
 ROZÁLIA
 Oh Atyám! sokkal jobban esmérem én ötet – A meg engesztelődött Királyal ismét meg fogtok látni, azt mondotta ö, és bizonyosan nem is fog másképpen vissza jönni.

⁶¹² HC: <Ez lesz ma az> mily [Föleírva.]

⁶¹³ HC: <Aubignyba> lehet Hedervárba [Föleírva.]

⁶¹⁴ HC: <CHATRE> UJLAKY [Föleírva.]

⁶¹⁵ HC: <Clementia> Cecilia [Föleírva.]

⁶¹⁶ HC: <Aubigny> Aladár [Föleírva.]

⁶¹⁷ [Rozália és a Követ felvonás-záró szövege fekete ceruzás ferde vonallal áthúzza.]

⁶¹⁸ [A sor mellett jobbra körbe rajzolt kétszer áthúzott függőleges vonal.]

⁶¹⁹ HC: <Chatre, Rozália> Ujlaky, Olivia [Föleírva.]

⁶²⁰ HC: <Chatre> Ujlaky [Föleírva.]

⁶²¹ <Még sints itt>

⁶²² HC: <Rozália> Olivia [Föleírva.]

⁶²³ <ha vissza élt hirtelenkedésemmel> [Fekete ceruzával.]

CHATRE

830 Nem is fog ő vissza jönni, mert Henrik nem fog meg engesztelődni. Oh ha az úgy lenne! be sok okaim lennének nékem akkor hogy el gyengíteni hagytam magamat. A' nyilvánosságos útközetben Emberei közzé rohanva – hartzolva holtam volna meg. Ugy holtam volna meg a'mint éltem: hartzolva –

ROZÁL[IA]

Most pedig nyugodalomban, szerentsés gyermekeidnek karjai között. Mit használt volna a' Halál mellyet a' hartz szerzett volna? Egész életedben azért hartzoltál, hogy öregségében szedhesd véres fáradságodnak gyümölsét – ah [32r] úgy semmi gyümölsét sem szedted volna keserves munkáidnak!

CHATRE[E] /: *el andalodva* :/

835 Ah én semmi gyümölsét sem szedtem keserves munkáimnak: Erőtlenség – sebek, – vér, – őszült hajak, semmi egyéb A' betsület túl repült a' Láthatárán – /: *bosszankodva* :/ Miért? itt ez egy átkozott görts, melly egyszerre ördöggé változott! Ki mondotta azt? „A' betsület túl repült a' Láthatáronn”, – az nem igaz! Chatre igazán – Chatre szentül tselekedett. /: *fel ugrik* :/ Meny dörgést és földindulást támasztok ha valaki azt másképpen mondhattya szemembe.

ROZÁL[IA]

840 Atyám!

CHATRE

Minden veszedelmeimnek a' betsület volt a' tzelja – és a' czél repült volna el én töllem, mivel talán a' módokat el hibáztam? Kérdes; mellyre az Öröktől való fog meg felelni. És én el engedtem magamat tántoritani, mert öreg ember vagyok. Dóg halál! Kárhozat! –

CHATRE

770 Nem is fog ő vissza jönni, mert Henrik⁶²⁴ nem fog meg engesztelődni. Oh ha az úgy lenne! be sok okaim lennének nékem akkor hogy el gyengíteni hagytam magamat. A nyilvánosságos útközletben emberei közzé rohanva – hartzolva holtam volna meg, amint éltem hartzolva.

ROZÁLIA

775 Most pedig nyugodalomba szerentsés gyermekeidnek karjai között, mit használt volna a halál, melyet a hartz szerzett volna? Egész életedbe azért hartzoltál, hogy öregségedbe szedhessed véres fáradságodnak gyűmölsét, ah! úgy semi gyűmölsét sem szedted volna keserves munkáidnak.

CHATRE /: *El andalodva* /

780 Ah! én semmi gyűmölsét sem szedtem keserves munkáimnak⁶²⁵ erőtlenség – sebek – vér⁶²⁶ – őszült hajak⁶²⁷ – semmi egyéb! A' betsület túlrepült a láthatáron /: *boszankodva* / Miért? itt ez egy azon átkozott göts,⁶²⁸ mely [24r] egyszerre⁶²⁹ ördöggé változtat, ki mondotta azt? a betsület túl repült a láthatáron, az⁶³⁰ nem igaz! Chatre igazán – Chatre⁶³¹ szentül tselekedett⁶³² / *felugrik* / Menydőrgést, és föld indulást támasztok ha valaki azt másképpen mondhattya⁶³³ szemembe.

ROZÁLIA

Atyám!

CHATRE

785 Minden veszedelmeknek a⁶³⁴ betsület volt a tzélja;⁶³⁵ és a czél⁶³⁶ repült volna el én⁶³⁷ töllem, mivel talán a módokat el hibáztam.⁶³⁸ Kérdés, melyre az öröktől⁶³⁹ való fog meg felelni. És én el engedtem magamat tántorítani, mert öreg ember vagyok. Dög halál,⁶⁴⁰ Kárhozat.⁶⁴¹

⁶²⁴ HC: <Henrik> András [Föléírva.]

⁶²⁵ [A CHATRE *Nem is fog ő vissza jönni...keserves munkáimnak* rész tintás ferde vonallal áthúzva.]

⁶²⁶ <vér>

⁶²⁷ haj<ak>

⁶²⁸ <Miért?> itt <ez egy> azon [Föléírva.] gö<r> ts

⁶²⁹ <egyszerre>

⁶³⁰ a<s> z [Ráírva, a későbbi javítást elfogadtuk.]

⁶³¹ <Chatre igazán – Chatre> én mindenkor [Föléírva.]

⁶³² tseleked<ett> tem [Ráírva.]

⁶³³ mond<h> ja<ttya> [Ráírva.]

⁶³⁴ <veszedelmeknek a> tetteinek a [Föléírva.]

⁶³⁵ <volt a tzélja> <arany> volt iránya [Föléírva.]

⁶³⁶ a <czél> z irány

⁶³⁷ <volna el én>

⁶³⁸ [A *hibáztam* után beszúrva: *ez egyett.*]

⁶³⁹ örök<től> ké [Ráírva.]

⁶⁴⁰ <Dög> halál

⁶⁴¹ [*És én el engedtem* kezdettel Chatre további szövege fekete ceruzás ferde vonallal áthúzva.]

ROZÁL[IA]
845 Atyám tsendesedj! űlj le ide, és pihend ki magadat, ne fáraszd el még jobban erőtlen ségedet.

CHATRE
Jóra intesz. /: *le űl* :/ Jóra! Kőszőnőm gondosságotat. De egy szót se arról, [32v] a' mi a' Betsőletet illeti. En tudom, hogy mit tselekedtem, és arról meg fogok félelem nélkül felelni az utolsó napon.

2^{ik} Jelenés
Kővet, Előbbeniek.

KŐVET
850 Ő Nagysága, a' Fő Lovász mester éppen most szállott le a' lováról.

CHATRE/: *fél ugrik* :/
Itt vagyok – már itt vagyok? Hadd jőjjőn! Vagy – ne eresszéték bé! Ő halált hozhat; én pedig élni akarok.

ROZ[ÁLIA]
Ah én reszketek.

KŐVET
855 Azon kívül méltoságot parantsolatjára, az egész Tábor az Aubigny vár alatt a' tudva lévő állásba vagyok.

CHATRE
Jól vagyok.

ROZÁLIA

790 Atyám! tsendesedj! Űlj le ide, és pihend ki magadat ne fáraszd el még jobban erőtlenségedet.

CHATRE

Jóra intesz /: *le ül* / Jóra! köszönöm gondosságodat.⁶⁴² De egy szót se arról ami a betsületet illeti, én tudom azt, hogy mit tselekedtem, és arról meg fogok félelem nélkül⁶⁴³ felelni⁶⁴⁴ az utolsó napon.

2^k Jelenés: Kővet. Előbbiek

KŐVET

Ö Nagysága⁶⁴⁵ a fő⁶⁴⁶ Lovász Mester Ur⁶⁴⁷ éppen most szállott le a Lovárol.

CHATRE⁶⁴⁸ / *felugrik* /

795 Itt vagyok – már itt vagyok?⁶⁴⁹ had jőjjön! vagy – ne⁶⁵⁰ ereszszétek bé,⁶⁵¹ ő halált hozhat, én pedig élni akarok.

ROZÁLIA

Ah én reszketek

KOVET

Azon kívül Méltóságod parantsolattyára⁶⁵² az egész Tábor az Aubigni⁶⁵³ Vár alatt, a tudva lévő állásba vagyok.⁶⁵⁴

CHATRE

800 Jol vagyok.⁶⁵⁵

⁶⁴² gondosságod<at>

⁶⁴³ <arról> meg fogok <félelem nélkül> [Fekete ceruzával.]

⁶⁴⁴ [A *felelni* után beszúrva: *érte*.]

⁶⁴⁵ Nsga [A rövidítést feloldottuk.]

⁶⁴⁶ <Ö Nsga a fő> [Fekete ceruzával.]

⁶⁴⁷ HC: <Ö Nsga a fő Lovász Mester Ur> Lóránd. [Alatta.]

⁶⁴⁸ HC: <CHATRE> UJLAKY [Főlírva.]

⁶⁴⁹ va<gyo> n [Ráírva.] <már itt vagyok> [Kihúzza.]

⁶⁵⁰ [Még egy *ne* beszúrva.]

⁶⁵¹ b<é> e [Az ékezet áthúzza.]

⁶⁵² <Méltóságod> Fővezér a' te parantsolatty<ára> a szerént [Fekete ceruzával főlírva.]

⁶⁵³ HC: <az Aubigni> Hedervár [Főlírva.]

⁶⁵⁴ <vagyon> van

⁶⁵⁵ va<gyo> n [Ráírva.]

3^{ik} Jelenés
Sericour Előbbseniek.

SERIC[OUR] /: *kőnyezve* :/

Barátom!

ROZ[ÁLIA] /: *félve* :/

Sericour! Ah Sericour!

CHATRE

860 Halgass Sericour! ne szolj! – Gyere ide öreg – lassan mond meg énnékem, nem akarom hogy mások hallják, mert én magam akarom a’ terhet hordozni.

SERICOUR

Óróm – óróm kőnyek ezek! Ezeren halhatják azt a’mit én mondok: Henrik mindnyájunk Attya! –

[33r]

ROZ[ÁLIA]

Mindnyájunk Attya! /: *térdre esik* :/

SERICOUR

Meg botsátott.

ROZÁL[IA]

865 Atyám! Ő meg botsátott!

CHATRE /: *el gondolkodva* :/

Úgy, úgy.

SERIC[OUR]

870 Midőn őtet az Ifju Gróf meg látta le szállott meg messziről a’ Lovárol, és gyalog ment eleibe. A’ Marschalok közzül egyik azt kiáltotta a’ Királynak: Szire! a’ derék Aubigny Ifjontz jön! – A’ Király azonnal hasonloképpen leszallott a’ Lovárol,¹³⁰ meg ölelte, és Fijának nevezte. Az Ifju térdeire esett Királyi Attya előtt, és meg nem szűnt esedezni, mig¹³¹ amaz azt nem kiáltotta: ők mindnyályan az én Gyermekeim! – Ezzel én meg sarkantyúztam lovamat, és a’ mennyibe őregségem

¹³⁰ L<ó>ováról [Az ékezet áthúзва.]

¹³¹ mi<l>g [Ráírva.]

[24v]

3^k Jelenés: Sericour⁶⁵⁶ Előbbiek

SERICOUR /: *kőnyezve* /
Barátom!
ROZALIA / *félre* /
Sericour! oh Sericour!⁶⁵⁷
CHATRE
Halgas Sericour! ne szólj – te könnyezel?⁶⁵⁸ Gyere ide Öreg! – lassan mond
meg, éneke⁶⁵⁹, nem akarom hogy mások halják, mert én magam akarom a
805 terhet hordozni.
SERICOUR
Öröm öröm⁶⁶⁰ könnyek ezek! ezer⁶⁶¹ halhattya azt amit én mondani fogok:
Henrik⁶⁶² minyájunk attya –
ROZALIA /: *térdre esik* /
Minyájunk Attya!⁶⁶³
SERICOUR
Meg botsátott.
ROZÁLIA
810 Atyám! Ő meg botsátott⁶⁶⁴
CHATRE /: *el gondolkodva* /
Ugy! Ugy!⁶⁶⁵
SERICOUR
Midön ötet az Ifju Grof⁶⁶⁶ meg látta, le szállott még meszsziről a lovárol, és
gyalog ment eleibe. A' Marschalok közzül egyik azt kiáltotta a Királynak. Szire;
a derék Aubigny Ifjontz jön⁶⁶⁷ – a Király azonal hasonloképpen le szállott a
815 lovárol, meg ölelte, és fiának nevezte. Az ifjú térdeire esett Királyi Attya előtt,
és meg nem szűnt esedezni, mig amaz azt nem kiáltotta,⁶⁶⁸ ők minyájan az én
gyermekeim. – ezzel én meg sarkantyuztam lovamat, és a menyiben őregségem

⁶⁵⁶ Selicour [Emendáltuk.] HC: <Selicour> Lóránd [Föleírva.]

⁶⁵⁷ HC: <Sericour!> Lóránd oh <Sericour> Lóránd [Föleírva.]

⁶⁵⁸ [A te könnyezel? beszúrva.]

⁶⁵⁹ <éneke>

⁶⁶⁰ Öröm <öröm>

⁶⁶¹ <ezer> minden [Föleírva.]

⁶⁶² HC: <fogok Henrik> András [Föleírva. A *fogok* törlése valószínűleg téves.]

⁶⁶³ <ROZALIA /: *térdre esik* / Minyájunk Attya!>

⁶⁶⁴ <ROZÁLIA Atyám! Ő meg botsátott>

⁶⁶⁵ <Ugy! Ugy!> Meg bocsájtott?

⁶⁶⁶ HC: <Grof> Hedervári [Föleírva.]

⁶⁶⁷ [A' Marschalok közzül a...Ifjontz jön rész tintás ferde vonallal áthúzva.]

⁶⁶⁸ <kiáltotta> mondta [Föleírva.]

engedte, vágattam Aubigny felé. Istenem! az volt ám az öröm melyet csak érezni lehet: – Az Annyának el ragadtatása midőn Fiának szabadságát meg hallotta; – a' Heroína hála' adása – a' Polgárok ujjongatása, midőn a' békességet meg hallották. – Teremtő! én minden nap Háborút kívánnék Hazámnak, csak hogy minden nap a' meg békélésnek hasonló örömeit láthatnam.

CHATRE /: *el andalodva* :/

Ő meg botsátott – [33v] felséges Monárcha! és én még sem örvendhetek vég nélkül való Jóságodnak! –

SERICOUR

880 Eppen akkor érkeztek ők a' vár alá midőn, én a' kapun ki jöttem. Gyalog megy végig az előtte térdelő Fiai előtt – szeretetet, és áldást hint minden felé, és egyenesen hozzád ballag.

CHATRE /: *fel eszmélkedve* :/

Hozzám! Ki – ki kell eleibe mennünk. Gyertek, és lássátok miképp hódol meg az Őreg de la Chatre a' Frantziák Királyának. /: *el* :/

ROZ[ÁLIA]

885 Ah Sericour! én újra rettegek! /: *el* :/

SERICOUR /: *fejét tsoválva* :/

No, no! /: *el* :/

engedte vágattam Aubigni⁶⁶⁹ felé. Istenem! az volt ám az öröm melyet csak
érezni lehet – Az Anyának elragadtatása midőn fiának szabadságát meg hal-
820 lotta – a Heroína⁶⁷⁰ hála adása – a Polgárok⁶⁷¹ ujjongatása midőn a békességet
meg hallották – Teremtőm! én minden Nap háborút kívánnék Hazámnak, csak
hogy minden Nap a meg békéllesnek hasonló örömét láthatnám.

[25r]

CHATRE /: *el andalodva* /

Ö meg botsájtott⁶⁷² – Felséges Monarcha!⁶⁷³ én még sem örvendhetek vég nélkül
való jószágodnak.⁶⁷⁴

SERICOUR

825 Éppen akkor érkeztek ők is a vár alá midőn én a Kapun ki jöttem. Gyalog megy
végig az előtte⁶⁷⁵ térdeplő fiai előtt – Szeretetet, és áldást hint minden felé, és
egyenesen hozzád igyekeznek.⁶⁷⁶

CHATRE /: *Fel eszmélkedve* /

Hozzám Ki⁶⁷⁷ kell⁶⁷⁸ eleibe mennünk.⁶⁷⁹ Gyertek, és lássátok⁶⁸⁰ mikép hódol
meg az öreg De la Chatre a Frantziák Királyának.⁶⁸¹ /: *el* /

ROZÁLIA

830 Ah! Sericour!⁶⁸² én újra rettegek! /: *el* /

SERICOUR /: *Fejét tsoválva* /

No, no! /: *el* /⁶⁸³

⁶⁶⁹ HC: <Aubigni> Hedervár [Föleírva.]

⁶⁷⁰ HC: <Heroína> Hösnö [Föleírva.]

⁶⁷¹ HC: <Polgárok> nép [Föleírva.]

⁶⁷² [A *botsájtott j* betűje beszúrva.]

⁶⁷³ <Felséges Monarcha> és <Uralkodo> [Föleírva.]

⁶⁷⁴ <vég nélkül való jószágodnak>

⁶⁷⁵ <az előtte >

⁶⁷⁶ [A sor mellett balra fekete ceruzás # ketőskereszt jel.]

⁶⁷⁷ [A *Ki* elé még egy *Ki* beszúrva.]

⁶⁷⁸ <kell> tehát [Föleírva.]

⁶⁷⁹ <mennünk>

⁶⁸⁰ [A *lássátok* után beszúrva: *meg*.]

⁶⁸¹ HC: <meg az öreg De la Chatre a Frantziák Királyának> Ujlaky Ugrin a' Magyarok Királyának
[A sor alatt.]

⁶⁸² HC: <Sericour> Lóránd [Föleírva.]

⁶⁸³ <ROZÁLIA Ah! Sericour! én újra rettegek! SERICOUR /: *Fejét tsoválva* / No, no!>

4^{ik} Jelenés¹³²
Követ.

*KÖVET*¹³³ /: *Soká néz utánnok* :/

890 Ha úgy tettzik, így tehát vége a' Nótának? – – Miattam nem bánom! En a' nélkül se féltettem soha a' bűrőmet mert ha mindjárt meg nem engedett volna is a' Király az egész Sereget tsak fel nem aggathatta volna. En a Liguéhez nem állottam, mivel az okos Marschal azt helyesnek találta, és talán nékem is a' könnyebb mód volt a' Világon élni. Ha most ő ismét helyesnek találja a' Királyhoz vissza térni – lássa – [34r] En ismét arra fordítom a' köpönyeget a' honnan a' szél fúj, ha úgy tettzik. /: *el* :/

5^{ik} Jelenés¹³⁴

Aubigny vára. A' falak alatt hosszába térdepelnek hajadon fővel de la Chatre Katonái, úgy hogy a' sokaságnak vége mind a' két reszről a' Coulissik között el vesszen, hogy így mint egy Temérdekség képzeltesen.
A' Falak tőmve vagynak Polgársággal .
Chatre, Rozália Sericour.

CHATRE /: *erőltetett alázatossággal, mellyből még is ki tettzik ügyének képzelt igassága*^{135*} :/

895 Itt kedves Fiaim! – így rendeltem el, hogy várjuk bé ama kegyelmes Fejedelmet. Mi vétkezünk, – Illő tehát meg alázzuk magunkat. Itt ezen vár alatt, a' hol mi őtet, a' hiv Aubignyakban olly érzékenyen megbántottuk, itt várjuk el a' hozzánk érdemetlenekhez mutatott kegyességét. Nezzétek ott ballag végig pajtássaitok előtt.

SERIC[OUR]

Bámulva néz meg tért Fiaira, és áldva nyújtja ki felettek kezeit.

¹³² [A sor mellett a bal margón fekete tintás # kettőskereszt jel.]

¹³³ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

¹³⁴ [A sor mellett a jobb margón fekete tintás # kettőskereszt jel.]

¹³⁵ * Őrizkedjen mindazonáltal a' Hidegségtől, vagy éppen gúnyolástól. [A szerző csillaggal jelzett lapalji jegyzete.]

4^k Jelenés: Követ

*KÖVET*⁶⁸⁴ / soká néz utánnok :/

Ugy tehát⁶⁸⁵ vége a Nótának? – Miattam nem bánom! én a nélkül sem féltettem soha a bőrömet, mert ha mindjárt meg nem engedett volna is a Királj, az egész sereget csak fel nem aggathatta volna. Én a Liguéhez⁶⁸⁶ azért állottam, mivel az okos Marschal⁶⁸⁷ azt helyesnek találta, és talán nékem is könnyebb mód volt a világba élni. Ha ő most ismét helyesnek találja a Királyhoz vissza térni – lássa – én ismét arra fordítom a köpenyeget a honnan a szél fuj, /: *el* /⁶⁸⁸

5^k Jelenés: Aubigni Vára, a falak alatt hosszába
térdepelnek hajadon fővel, de la Chatre Katonái
ugy hogy a sokaságnak vége mind a' két részről Coliszák között
el veszszén, hogy így mint egy temérdekség képzeltesen, a falak
tömve vagynak Polgársággal :/
Chatre, Rozália, Sericour⁶⁸⁹

[25v]

CHATRE /: *Eröltetett alázatossággal, mellyből mégis kitettzik ügyének képzelt igassága /*

Itt kedves Fiaim! – így rendeltem el, hogy⁶⁹⁰ várjuk bé a kegyes Fejedelmet, Mi vétkezünk, illő tehát hogy meg alázzuk magunkat. Itt ezen vár alatt, ahol mi őket⁶⁹¹ a hiv Ubigniokban⁶⁹² oly érzékenyen meg bántottuk, itt várjuk el a hozzánk érdemtelenekhez mutatott kegyességét.⁶⁹³ Nézzétek ott járkál végig,⁶⁹⁴ pajtasaitok előtt.

*SERICOUR*⁶⁹⁵

Bámulva néz meg tért fiaira, és áldva nyujtja ki felettek kezeit.

⁶⁸⁴ [A hiányzó szerepnevet pótoltuk.]

⁶⁸⁵ <tehát> [Vagy: tintafolt.]

⁶⁸⁶ Lignéhez [Emendáltuk.] HC: <Lingéhez> Pártosokhoz [Föleírva.]

⁶⁸⁷ HC: <Marschal> Ujlaky [Föleírva.]

⁶⁸⁸ [A sor végén tintával rajzolt # kettőskereszt jel.]

⁶⁸⁹ HC: <Chatre, Rozália, Sericour> Újlaki, Olivia, Loránd [A sor alatt.]

⁶⁹⁰ [A *hogy* után beszúrva: *így*.]

⁶⁹¹ ő<k> tet [Ráírva.]

⁶⁹² <a hiv Ubigniokban> [Kihúzza. A tollhibát nem javítottuk.]

⁶⁹³ <a hozzánk érdemtelenekhez mutatott kegyességét> [Kihúzza.]

⁶⁹⁴ j<árcál végig> ön [Ráírva.]

⁶⁹⁵ SE<L> RICOUR [A szerepnév halványan áthúzza.]

- ROZÁL[IA]
 900 Aubigny kezén fogva vezeti őtet.¹³⁶ Óh [34v] nagy Isten! mint egy Békesség
 Angyala a' meg botsáto Istenség mellett. –
 CHATRE
 Es azok ellen keltem én ki! oh! oh!
 SERIC[OUR]
 Nezzétek! már közelit – /: *kérve* :/ Barátom!
 ROZ[ÁLIA]
 Atyám! /: *le veszi kalapját, és le térdepeltetik, magok is melléje térdepelnek* :/
 CHATRE
 905 Mit tsináltak én belöllem!
 SERIC[OUR]
 Most meg látott bennünket – szemeit törli – oh Chatre!¹³⁷ a' Király sir –
 CHATR[E]
 Oh ne mutasd – ne mutasd! Öröm könnyek ugyan, de még is tsak könnyek,
 mellyeket én fatsartam ki szemeiből. Óh Henrik, Felséges Király!

6^{ik} Jelenés

A' Király, Aubigny Több Marschalok Nép

- KIRÁLY /: *meg kivúlról, az öröm könnyektől el fojtodva* :/
 Áljatok – áljatok fel gyermekeim, az édes Atyátok meg enged tinéktek!!!
 MIND
 910 Mindnyályunk Attya! /: *hosszas*¹³⁸ *pausa* :/
 SERICOUR /: *Rozáliával, de la Chatrét a' Király lábaihoz viszi* :/
 A' Bűnösök, egy bűnöst hoznak lábaidhoz Felséges Uram –
 [35r]
 ROZÁL[IA]
 Oh botsáss meg néki!

¹³⁶ [A mondat, tévesen, instrukcióként aláhúзва. Emendáltuk.]

¹³⁷ C<a>hatre,! [Ráírva. A fölösleges vesszőt elhagytuk.]

¹³⁸ <p>hosszas [Ráírva.]

ROZÁLIA
 Aubigni⁶⁹⁶ kezén fogva vezeti őtet.⁶⁹⁷ Oh nagy Isten! mint egy békesség Angyala
 845 a meg botsátó Istenség mellett.
 CHATRE⁶⁹⁸
 És azok ellen keltem én ki! oh! Oh!⁶⁹⁹
 SERICOUR
 Nézzétek már közelit. / *kérve* / Barátom!
 ROZÁLIA
 Atyám! /: *le veszi kalapját, és térdepeltetik, magok is melléje térdepelnek* :/
 CHATRE
 Mít tsináltak belőllem?⁷⁰⁰
 SERICOUR
 850 Most meg látott bennünket – szemeit törli – oh Chatre⁷⁰¹ a Király sir.
 CHATRE
 Oh ne mutasd – ne mutasd! Öröm könnyek ugyan,⁷⁰² de mégis csak könnyek.
 melyeket én fatsartam ki szemeiből. Oh Henrik! Felséges Király!⁷⁰³

6^k Jelenés: Király, Aubigny. Több Marshalok Előbbiek Nép.

KIRÁLY /: *Még kívülről – az öröm könnyektől el fojtodva* :/
 Áljatok – áljatok fel gyermekeim, édes atyátok meg enged tinéktek
 MIND
 Mínyájunk⁷⁰⁴ Attya! /: *hosszasz pauza* :/
 [26r]
 SERICOUR /: *Rozáliával de la Chatrét a Király lábaihoz viszi* :/
 855 A Bünösök⁷⁰⁵ egy bünöst hoznak a⁷⁰⁶ lábaidhoz Felséges Uram!
 ROZÁLIA
 Botsáss meg néki

⁶⁹⁶ HC: <Aubigni> Aladár [Föleírva.]

⁶⁹⁷ őt<et>

⁶⁹⁸ HC: <CHATRE> UJLAKI [Föleírva.]

⁶⁹⁹ <CHATRE És azok ellen keltem én ki! oh! Oh!>

⁷⁰⁰ <CHATRE Mít tsináltak belőllem?>

⁷⁰¹ HC: <Chatre> Ujlaky [Föleírva.]

⁷⁰² <ugyan> azok [Föleírva.]

⁷⁰³ HC: <Oh Henrik! Felséges Király> András [Föleírva; utóbb az *András* is kihúzva.]

⁷⁰⁴ [A Mínyájunk előtt fölösleges /: jel, emendáltuk.]

⁷⁰⁵ <Bünösök> vétkesek [Föleírva.]

⁷⁰⁶ <a>

KIRÁLY /: *áldva minden felé* :/

Elmult a' Fergeteg! minden el mult! Miért haragudnék én hiszen a' Menydőrgés
tsak a' Levegőt tisztította meg, miért haragudnék, hiszen most annál szebben
915 zöldellik mind az, a' merre tsak tekintek.¹³⁹ Oh töröljétek le könnyeiteket, mert
Királyotok is azt tselekszi.

GRÓF /: *az ég felé vetvén szemeit* :/

A' Király és alatt valói – az Atya, és gyermekei sirnak! Oh Mindenható! Szenteld
meg könnyeiket!

CHATRE

Egy szerentsétlen Teremtés borul lábaidhoz Népednek Atya, és nem botsánatért,
hanem könyörületességért esdekel. A'mit tselekedtem arról feleljenek meg azok,
920 kik engemet arra reá vettek, az Istennek rettentő széke előtt; hogy minő tzélből
tselekedtem arról meg fogok én pirulás, és rettegés nélkül felelni. Fejedelem!
Nézz könnyeimre könnyes szemekkel, és könyörülj én rajtam, ments meg a'
késő világ átkától – a' gyalázattól.

KIRÁLY /: *meg öleli* :/

Hiszen én mindent el felejték. El mult minden, és én mindent meg botsátok.
[35v]

CHATRE

Oh Király! utálatos én előttem a' botsánat, mert az tsak a' gonosztévőket illeti.
Es ha meg nem botsátassz, úgy a' Büntetés száll én reám, és a' büntetés ismét
csak gonosztévővé tesz. Király! ments¹⁴⁰ meg engemet ezen¹⁴¹ két gyalázattól, és
én vissza adom Hazám tsendességét, ha vagy azt nem teheted, úgy /: *fel áll és*
*kardját*¹⁴² *szeliden ki vonja* :/ ámbár vissza vezettem Fiaidat, de én egyedül roha-
930 nok ellened és embereid ellen – viaskodva halok meg valamint viaskodva éltem.
Egyedül kelek ki ég, és Föld, Menny ország, Pokol, és minden Elementumok
ellen. Ha igazán tselekedném é az ott fog meg mérettetni, a' hol a' Menydőrgés,
és Föld indulás –

ROZÁL[IA]

Oh Felséges Uram ne halgasd szavait – ő nem tudja mit beszél!

KIRÁLY

Claudius! Atyaimnak Atya! és védelme! én nem hallottam bal vélekedésedet.
Soha se fogom én azt el felejtetni hogy mit tettél öt¹⁴³ Előtt valóimért. Távol
minden gyalázattal, azt fogja a' késő Maradék te rollad mondani: Chatre egy
ollyan Férjfiú volt, kit Királyai, az Udvar és a' [36r] Polgárok tiszteletbe tartottak

¹³⁹ <hiszen a' menydőrgés tsak a' Levegőt tisztította meg, miért haragudnék, hiszen most annál
szebben zöldellik mind az, a' merre tsak tekintek.> [Fekete tintás ferde vonallal áthúzva, majd a vona-
lon apró vonalkákkal a törlés érvénytelenítve.]

¹⁴⁰ me<g>nts [Ráírva.]

¹⁴¹ ezen ezen [Az egyik ezen-t elhagytuk.]

¹⁴² kardját<t>

¹⁴³ öt [Értelemszerűen emendáltuk.]

KIRÁLY /: *áldva minden felé /*

El mult a fergeteg, minden el mult. Miért haragudnék én, hiszen a Menydőrgés tsak a levegőt tisztította meg, miért haragudnék, hiszen most annál szebben zöldellik mind az, a mere tsak tekintek. Oh törőljétek le könnyeiteket,⁷⁰⁷ mert
860 Királyotok is azt tselekszi.

GROF /: *Az ég felé vetvén szemeit :/*

A' Király, és alattvaloi – az Atya, és gyermekei sirnak. Oh Mindenható, szenteld meg könnyeiket!

CHATRE

Egy szerentsétlen teremtés borul lábaidhoz Népednek Attya. és nem botsánatért, hanem könyörületességédért esdekel, amit tselekedtem, arról feleljenek meg
865 azok, kik engemet ara reá vettek, az Istennek rettentő széke előtt, hogy minő tzélbol⁷⁰⁸ tselekedtem, arról meg fogok én pirulás, és rettegés nélkül felelni. Fejedelem! Nézz könnyeimre könyes szemeiddel, és könyörülj rajtam, ments meg a késő világ átkaitól⁷⁰⁹ – a gyalázattól.

KIRÁLY /: *Meg öleli /*

Hiszen én mindent el felejték, el mult minden, és én mindent meg botsátok.

CHATRE

Óh Király! útállatos előttem a botsánat, mert az tsak a gonosztévőket illeti. És ha meg nem botsájtasz, úgy a⁷¹⁰ büntetés száll reám, és a büntetés ismét csak gonosztévővé teszen. Király! ments meg engemet ezen két gyalázattól, én vissza adom⁷¹¹ Hazám tsendességét, vagy ha ezt nem teheted, úgy /: *fel áll, és kardját szelíden kivonja :/* Ámbár vissza vezettem fiadat, de én egyedül rohanok
875 ellened és embereid ellen.

ROZÁLIA

Oh Felsőges Uram! ne halgasd szavait – ő nem tudja mit beszél.

[26v]

KIRÁLY

Claudius!⁷¹² Atyáimnak Attya, és védelme, én nem halottam bal vélekedésedet. Soha se fogom én azt el felejtetni hogy mit tettél öt előttem⁷¹³ valóimért. Távol minden gyalázattól, azt fogja a késő maradék te rollad mondani, Chatre⁷¹⁴ egy
880 olyan férj fiú volt, kit Királyai, az Udvar, és a Polgárok tiszteletbe tartottak,

⁷⁰⁷ könnye<i> teket

⁷⁰⁸ <tzélbol> erányból

⁷⁰⁹ [Az átkaitól után egy 's beszúrva.]

⁷¹⁰ <a>

⁷¹¹ [Az adom után beszúrva: azért néked.]

⁷¹² HC: <Claudius> Ujlaky Ugrin [Föleírva.]

⁷¹³ előtt

⁷¹⁴ HC: <Chatre> Ugrin [Föleírva.]

– érdemeit és egyenes szívűségét magával vitte a koporsóba, de azoknak és
940 Tetteinek hire élni fog a' legutóbb Világig. Ő mindenkor Szent tzeleből tselekedt
mindent, hogy néha meg botlott az tsak azért – mert ő is ember volt – hisz
Angyalok¹⁴⁴ magok is meg botlottak.¹⁴⁵ Halgass meg engemet Chatre! haljátok¹⁴⁶
mindnyájan kik jelen vagytok: En mind a' két ő általa gyalázatnak vélt tehertől
meg szabaditom őtet, se meg nem botsátom, se meg nem büntetem, hanem
945 békességet kötők véllé. /: kezét nyujtja :/

CHATRE /: térdre zuhan előtte :/

Felséges – Nagy Király! olvasd tekintetemből a' mit el fogódott szivem ki nem
fejezhet.

KIRÁLY

En birtokához hozzá adom az Orleáni Igazgatást, ő pedig nékem meg hódolást
és hűséget esküszik – – /: meg tsokolja :/ Így petsétlem le azon békességet,
950 mellyet a' szerető Király az el tántorodott Emberiséggel köt. Így jutalmazom
meg mind azt, a' mit őt¹⁴⁷ Előttvalóimért tselekedtél.

CHATR[E]

Emberiség felett való Ember! mutass nékem alkalmatosságot, hogy utolsó tsepp
[36v] véremet éretted ki onthassam. Oh Minden ható ne adj a' Világnak sok
illy Fejedelmeket, mert az emberiség képes lesz Róllad, és Menny országodról
el felejtkezni –

/: hirtelen nagy lármás mu'sika hallik. Az Aubigny Polgárság, egyszerre fel kiált :/
955 Éljen 4^{ik} Henrik a' mi Királyunk!

7^{ik} Jelenés

Clementia, 's a' Polgárság.

CLEM[ENTIA] /: pompás öltözetben jön előlről egy veres bársony párnát tart-
ván a' kezében, mellyen¹⁴⁸ a' várnak a Koltsai vannak. Őtet követik az Előkelőbb
Polgárok – a' többiek a' Falakra tolakodnak. A' mu'sika mindég tart, mig a' két
falonn le nem jövé a' Királyhoz ér – néhány lépésnyire tölle térdre ereszkedik :/
Felséges Urunk, és Atyánk! Vedd kezeimből Aubignynak kultsait, mint Jelét
Vagyonunk' Szerentsénk', Vérünk', és Eletünknek, mellyeket éretted fel áldozni
minden időben készek voltunk.

¹⁴⁴ [Az Angyalok után fekete ceruzás \perp jel.]

¹⁴⁵ botl<a>ottak [Ráírva.] [A Távol minden gyalázattal...magok is meg botlottak rész, a 34v–35r-n fekete tintás ferde vonalla áthúzva..]

¹⁴⁶ ha<>ljátok[Ráírva.]

¹⁴⁷ őt [Értelemszerűen emendáltuk.]

¹⁴⁸ mel<l>y-lyen [Elvlasztás, ezért ráírással javítva.]

– érdemeit, és egyenes szívűségét magával vitte a Koporsoba, de azoknak, és Tetteinek hire élni fog a legutobb világig. Ő mindenkor szent tzelbol tselekedett mindent, hogy néha meg botlott az tsak azért – mert ő is ember volt – Hisz az Angyalok magok is meg botlottak,⁷¹⁵ Halgass meg engemet Chatre!⁷¹⁶ haljátok minyájan kik jelen vagytok: Én mind a két ő általa gyalázatnak vélt tehertől⁷¹⁷ meg szabadítom őtet, se meg nem botsátok, se meg nem büntetem őtet, hanem békességet kötök vele. /: kezét nyujtya /

CHATRE / *tédrre esik* /

Felséges – Nagy Király! olvasd tekintetemből amit el fogodott szivem kinem fejezhet.

KIRÁLY

890 Én birtokához hozzá adom az orléani Igazgatást,⁷¹⁸ ő pedig nékem meg hódolást és hűséget esküszik /: *meg tsokolja* / Így petsétlem le azon békességet melyet a szerető Király az el tántorodott emberiséggel köt, így jutalmazom meg mind azt amit őt Elöttvalóimért tselekedtél.

CHATRE

895 Emberiség felett való Ember!⁷¹⁹ mutass nékem alkalmatosságot, hogy utolsó tsepp véremet éretted ki onthassam. Oh Minden ható ne adj a Világnak sok ilyen Fejedelmeket, mert az emberiség képes lész rollad, és Meny országodrol el felejtkezni.⁷²⁰

/: Hirtelen nagy lármás muzsika hallik. Az Aubigni

[27r] *Polgárság, egyszerre felkiált :/*⁷²¹

Éllyen 4^k Henrik,⁷²² a mi Királyunk.

7^k Jelenés: Clementia, Polgárság.

CLEMEN /: *Pompás öltözetbe jön előlről, egy veres bársony párnát tartván a kezében, melyen a Várnak koltsai vannak, őtet követik az elő kelőbb Polgárok, a többiek a falakra tolakodnak. A muzsika mindég tart, míg a két falon le nem jövéen a Királyhoz ér, néhány lépésnyire tölle tédrre ereszkedik :/*

900 Felséges Urunk, és Atyánk! Vedd kezeimből Aubignynak⁷²³ kultsait, mint jelét vagyonunk,⁷²⁴ Szerentsénk, vérünk, és életünknek; melyeket éretted fel áldozni minden időben készek voltunk.

⁷¹⁵ [A de azoknak, és Tetteinek...Angyalok magok is meg botlottak rész tintás ferde vonallal áthúзва.]

⁷¹⁶ HC: <Chatre> Ujlaky [Föléírva.]

⁷¹⁷ [A sor mellett a bal margón fekete ceruzás kör, közepén ponttal.]

⁷¹⁸ HC: <orléani Igazgatást> Machovai Bántágot [Föléírva.]

⁷¹⁹ <Emberiség felett való Ember> Nagy Király [Föléírva.]

⁷²⁰ [E mondat tintával, egy vízszintes vonallal és négy ferde vonallal is áthúзва.]

⁷²¹ [Az instrukció mellett a bal margón két fekete ceruzás kör, közepén ponttal, valamint: *Mars.*]

⁷²² HC: <4^k Henrik> 3^k András [Föléírva.]

⁷²³ HC: <Aubignynak> Hedervár [Föléírva.]

⁷²⁴ [A *vagyonunk* szó kiegészítve: *vagyonunknak.*]

KIRÁLY */: el vévén öröm elragadtatással a' párnát, azt által adja egy Marschalnak :/*

960 Oh be szegények a' Fejedelmek, mert az igazi hivséget meg nem jutalmaztat-hatták. [37r] Áljon fel a' Grófné! én nagy adossa vagyok. */: fel emeli :/*

CLEM[ENTIA]

Felséges Uram! én tsak azt tselekedtem a'mit tehettem; az egész tehetségem pedig Felségedé, és így semmit sem tettem.

KIRÁLY

965 Világnak Anyái! Szüljetekek nékem ezer ilyen asszonyokat, és én meg hódítom az egész Földet. Nagy Grófné! vegye ezen érdem lántzot mint Jelét le kötelezett Királya Háládatosságának, */: le veszi tulajdon lántzát, és Clementia nyakába akasztja :/* Vegye azon fellyül határtalan uradalmát azon a' helyenn, mellyet Századunk bámulására olly tsudállásra méltó Fel áldozással védelmezett.

CLEM[ENTIA]

Meg szégyenit Felséges uram – a Fiam!

KIRÁLY

970 El ragadtatva látszatik a' Grófné lenni ne erőltesse magát – engedjen szabad útát a' Természetnek.

CLEM[ENTIA] */: el ragadtatva Fija ölelésére szalad :/*

Oh Fiam! ismét enyim vagy!

GRÓF */: térdein :/*

Edes jó Anyám.

CLEM[ENTIA]

975 Nem ragadott el tégedet kezeim között az engesztelhetetlen sors! Nem kellett néked meg halni ártatlan áldozat! [37v] Oh botsáss meg nékem, mert ezt kö-telességem kívánta töllem. Igaz hogy azzal vádolhattál volna a' Mennyei Biró előtt: Te Anya voltál, és a' pusztá kötelesség miatt le pökted a' Természetet –

CHATRE

Hallod azt Chatre? hallod?

GRÓF

Anyám! halgass erről, hiszen már minden el múlt, – ne feszegezd a' múlt sebeket.

KIRÁLY /: *El vévén öröm el ragadtatással a párnát, azt által adja egy Marschalnak :/*

Oh be szegények a Fejedelmek, mert az igazi hivséget meg nem jutalmaztat-hatták. Áljon fel a Grofné,⁷²⁵ én nagy adóssa⁷²⁶ vagyok. /: *felemeli /*

CLEMEN

905 Felséges Uram! én tsak azt tselekedtem amit tehettem, az egész tehetségem pedig Felségedé, és így semit sem tettem.

KIRÁLY

910 Világnak Anyái! Szüljetekek nékem sok ezer ilyen aszszonyokat, és én meg hó-dítom az egész földet. Nagy Grofné!⁷²⁷ Vegye⁷²⁸ ezen érdem lántzot mint jelét le kötelezett Királyod háládatosságának /: *le veszi tulajdon lántzát, és Clementia nyakába akasztja :/* Vegye⁷²⁹ azon fellyül határtalan Uradalmát azon a helyen, meljet Századunk bámulássára, oly tsudára méltó fel áldozással védelmezett.⁷³⁰ [27v]

CLEMEN

Meg szégyenit Felséges uram – a fiam!

KIRÁLY

El ragadtatva látzik a Grofné lenni.⁷³¹ Ne erőltesse magát – engedjen⁷³² szabad útát a természetnek.

CLEMEN /: *el ragadtatva fia ölelésére szalad :/*

Oh Fiam! ismét enyim vagy

GROF / *térden /*

915 Édes jó Anyám!

CLEMEN

Nem ragadott el tégedet kezeim közzül az engesztelhetetlen sors! Nem kellett néked meg halni ártatlan áldozat! Oh botsáss meg nékem, mert azt kötelességem kívánta töllem. Igaz, hogy azzal vádolhattál volna a Menyei Biró előtt, te Anya voltál, és a pusztá kötelesség miatt vetkezted le az anyai természetet.

CHATRE

920 Hallod ezt Chatre?⁷³³ hallod!⁷³⁴

GROF

Anyám! halgass erről, hiszen már minden el mult, – ne feszegesd a mult sebeket.

⁷²⁵ HC: Álj<on fel a Grofné> vitéz aszony [Föléírva.]

⁷²⁶ HC: [Az adóssa végére egy d beszúrva.]

⁷²⁷ HC: <Grofné> Asszony [Föléírva.]

⁷²⁸ HC: Ve<gye> dd [Ráírva.]

⁷²⁹ HC: Ve<gye> dd [Ráírva.]

⁷³⁰ HC: [Az eredeti szó is *áldozással*, de ráírással ugyanaz megerősítve.] *védelmez<ett> ted* [Ráírva.]

⁷³¹ <El ragadtatva látszatik a Grofné lenni.>

⁷³² *erőltess<e> d mag<át> ad engedj<en>* [Ráírva.]

⁷³³ HC: <Chatre> Ujlaky [Föléírva.]

⁷³⁴ <CHATRE Hallod ezt Chatre? hallod!>

KIRÁLY

Őröktől való! 's érettem mind ezeket! – egyetlen egy Fiát én érettem! –

CLEM[ENTIA]

980 Oh botsásson meg Felséges Uram, az Anyai érzésnek! En büszke vagyok fáj-
dalmammal, mert az én jó Királyomért szenvedtem. Entragues Clermont fel-
áldozta Ivri alatt életét, a' Leánya hasonló tzelra törekedett. Oh Felséges Uram!
ne ítéljen meg azért engemet, én háromszoros halálnál többet szenvedtem –

CHATRE

Hallod ezt Claudius? – Pokolnak Őrdőgei mit katzagtok a' fülembé!!!

ROZÁL[IA] /: *Rettegve* :/

985 Atyám! – /: *Clementiához* :/ Oh Anyám! Szűnny meg! Az Atyám magán kívül
vagyon.

CLEM[ENTIA]

Ha! Rozália /: *öleli* :/ Az én egyetlen egy Rozáliám! mindnyáyan ismét az
enyi[38r]mek vagytok! /: *Chatrét csendesítvén* :/ Chatre! Leányomnak Attya!
felejtsd el a' mit hallottál.

CHATRE /: *fejét dörgölvén* :/

990 Semmit sem hallottam.

CLEM[ENTIA]

A' mit Clementia tselekedett, nem én tselekedtem azt – aztat az Alattvaló kén-
telenítettett tselekedni.

CHATR[E]

Szent lesz előttem az a' seb, mellyeket kezeid rajtam ejtettek; és így veszek
magamnak elég tételt /: *szivessen meg rázza a kezét* :/

KIRÁLY /: *közikbe lép, és tovább is öszve fogja kezeket* :/

995 Midőn az Ellenségek Barátokká lesznek, akkor az Angyalok diadalmi öröm
Innepet űlnek az ember szerető sziveknek Emlékezetekre.^{149*}

CLEM[ENTIA]

Mi tehát egygé lettünk. –

¹⁴⁹ * Cziegler Repressalia [A szerző csillaggal jelzett lapalji jegyzete.]

KIRÁLY

Őröktől való, 's érettem mindezeket – egyetlen egy fiát én érettem.

CLEMEN

925 Oh botsásson meg Felséges Uram Az Anyai érzésnek! Én büszke vagyok fáj-
dalmammal, mert az én jó Királyomért szenvedtem. Entragues Clermont⁷³⁵ fel-
áldozta Ivri alatt⁷³⁶ életét, a Leánya hasonló tzelra törekedett. Oh Felséges Uram!
ne ítéljen meg azért engemet, én háromszoros halálnál többet szenvedtem.

CHATRE

Hallod ezt Claudius? Pokolnak Ördögei mint katzagtok a fülemben.⁷³⁷

ROZÁLIA /: *rettegve* /

Atyám! – /: *Clementiához* / Oh Anyám szűny meg! az Atyám magán kívül
vagyon.⁷³⁸

[28r]

CLEMEN

930 Ha! Rozalia.⁷³⁹ / *őleli* / Az én egyetlen egy Rosaliám!⁷⁴⁰ minnyájan ismét enyimek
vagytok, /: *Chatrét csendesitvén* / Chatre!⁷⁴¹ Leányok⁷⁴² Attya! felejtsd el amit
hallottál.

CHATRE /: *Fejét dörgölvén* /

Semit sem hallottam.

CLEMEN

935 Amit Clementia⁷⁴³ tselekedett, nem én tselekedtem azt. – azt az alattvaló kén-
telenített tselekedni.

CHATRE

Szent lesz előttem az a seb, melyet kezeid rajtam ejtének. és így veszek magamnak
elég tételt /: *Szivesen meg rázza kezét* /

KIRÁLY /: *Közikbe lép, és tovább is öszve fogja kezeit* :/

Midőn az ellenségek barátokká lesznek akkor az Angyalok diadalmi öröm
innepet ülnek, az ember szerető sziveknek emlékezetekre.⁷⁴⁴

CLEMEN

940 Mi tehát egyé lettünk.

⁷³⁵ HC: <Entragues Clermont> Hedervári Konth István [Föleírva.]

⁷³⁶ HC: <Ivri alatt> a' zágrábi ütközetben [Föleírva.]

⁷³⁷ HC: <Claudius> Ujlaky [Föleírva.] <Pokolnak Ördögei mint katzagtok a fülemben.>

⁷³⁸ va<gyo> n

⁷³⁹ HC: <Rozalia> Olivia [Föleírva.]

⁷⁴⁰ HC: <Rosaliám> Oliviam [Föleírva.]

⁷⁴¹ HC: <Chatre> Ujlaky [Föleírva.]

⁷⁴² Leányo<k> d [Ráírva.]

⁷⁴³ HC: <Clementia> Cecilia [Föleírva.]

⁷⁴⁴ [az ember szerető sziveknek emlékezetekre tévedésből instrukcióként aláhúzva, majd az aláhúzás apró vonalakkal törölve.]

KIRÁLY

1000 A' Békességnek koszorúja pedig ez /: a' Gróf és Rozália kezeket öszve teszi :/
Isten! a' kinek szeretete az egész világ teremtésének kútfeje! Szenteld meg ezen
szerető párnak is Egybe keléseket. Chatre! Clementia! Ők az én gyermekeim
– mint szintén a' tiéitek – –

ROZÁL[IA] /: *Clementia nyakába borúl* :/

Anyám! /: *végig ott marad* :/

[38v]

GRÓF /: *Chatre karjai között* :/

Atyám! /: *végig úgy marad* :/

KIRÁLY

És te /: *Sericourhoz* :/ minden boldogságom szerzője –

SERICOUR

1005 Felséges Uram! hadd el jutalmazásomat! annak tudása, hogy én lehettem a'
haza csendességének egyik szerzője, érdem felett jutalmaz engemet.

KIRÁLY/: *sóhajt* :/

En szegény vagyok! /: *körül nézi magát* :/ Minden olyan szerentsés, minden
ollyan boldog, meg elégedett: A'¹⁵⁰ Haza békességet, En Népemben boldog-
ságot, és a' Nép én bennem, adja az Isten áldást nyerhessen. Chatre! én a' te
1010 Fijad leszek¹⁵¹ – Fiad és Leányod, az én Fiaim. Clementia! Tronusom disze, és
Századunknak tüköre, a' ki nem nézvén az Asszonyi gyengeséget, meg mutatta
hogy az erőtelen Nembenn is Nagy Lelkek lakozhatnak, és a' fegyverhez szo-
katlan karjaik országok¹⁵² oszlopai lehetnek, midőn¹⁵³ a' Férjfiak el alusszák,
vagy el akarják aludni kötelességeket. Entragues Clermont fel áldozta Ivri alatt
1015 érettem életét, a' Leánya Aubignyba egyetlen egy Fiát akarta fel áldozni. A' hiv
Sericour [39r] el pártolt töllem, és a' meg engeszteltetett Chatréval vissza térve
békességet hoznak országomnak – – nekem tsak el kelletik azt nézni mert hogy
meg jutalmazzam igen szegény vagyok.

CLEM[ENTIA]

Gazdag – felséges jutalmazó! Király és ember egyszersmind¹⁵⁴ –

¹⁵⁰ A<z>'

¹⁵¹ <d>leszek [Ráírva.]

¹⁵² o<l>rszágok [Ráírva.]

¹⁵³ mi<nde>dőn [Ráírva.]

¹⁵⁴ egyszersmi<l>nd [Ráírva.]

KIRÁLY

A' békességnek koszorúja pedig ez /: a Grof, és Rozália kezeket egybe teszi / Isten! akinek szeretete az egész világ teremtésének Kút feje. Szenteld meg ezen szerető párnakis egybe keléseket. Chatre! Clementia!⁷⁴⁵ Ők az én gyermekeim, mint szintén a tiétek.

ROZÁLIA /: *Clementia nyakába borul* !/

945 Anyám! /: *Végig úgy marad* /

GROF /: *Chatre karjai között* /

Atyám! /: *Végig úgy marad* /

KIRÁLY

Es te / *Sericourhoz* / Minden boldogságom szerzője –

SERICOUR⁷⁴⁶

Felséges Uram! hadd el jutalmazásomat, annak tudása, hogy én lehettem a Haza tsendességének egyik szerzője, érdem felett jutalmaz engemet.

KIRÁLY /: *sohajt* /

950 Én szegény vagyok! /: *Körül nézi magát* / Minden olyan szerentsés, minden olyan meg elégedett, a Haza békességet, én Népemnek boldogságot, és a Nép, én bennem [28v] adja az Isten hogy áldást nyerhessen; Chatre!⁷⁴⁷ én ate Fiad leszek – Fiad és Leányod az én gyermekeim, Clementia!⁷⁴⁸ Tronusom⁷⁴⁹ disze, és Századunk Tűkre, aki nem nézvén az Aszonyi gyengéséget, meg mutatta hogy
955 az erőtlén Nembe is nagy lelkek lakozhatnak, és a fegyverhez szokatlan⁷⁵⁰ karjaik országok oszlopai lehetnek midön a férfiak el aluszzák, vagy el akarják aludni kötelességeket.⁷⁵¹ Entragues Clermont⁷⁵² fel áldozta Ivri alatt érettem⁷⁵³ életét, a Leánya Aubigniba⁷⁵⁴ egyetlen egy fiát akarta fel áldozni. A hiv Sericour⁷⁵⁵ el pártolt töllem, és a meg engeszteltetett Chatreval⁷⁵⁶ vissza térve békességet
960 hoznak országomnak – nékem tsak el kellett nézni – mert hogy meg jutalmazzam, igen szegény vagyok.

CLEMEN

Gazdag – Felséges jutalmazó, Király, és ember egyszer 's mind.

⁷⁴⁵ HC: <Chatre! Clementia> Ujlaky! Cecilia [Föleírva.]

⁷⁴⁶ Sericur [Emendáltuk.]

⁷⁴⁷ HC: <Chatre> Ujlaky [Föleírva.]

⁷⁴⁸ HC: <Clementia> Cecilia [Föleírva.]

⁷⁴⁹ Tron<us> om

⁷⁵⁰ [A szöveg mellett a bal margón fekete ceruzával körbe rajzolt X jel.]

⁷⁵¹ <midön a férfiak el aluszzák, vagy el akarják aludni kötelességeket>

⁷⁵² HC: <Entragues Clermont> az Atya [Föleírva.]

⁷⁵³ <fel áldozta Ivri alatt érettem>

⁷⁵⁴ HC: <Aubigniba> Hedervárba [Föleírva.]

⁷⁵⁵ HC: <Sericour> Lóránd [Föleírva.]

⁷⁵⁶ HC: <Chatreval> Ujlakyval [Föleírva.]

CHATRE

1020 A'ki nem mendőrgéssel, hanem áldással, és emberiséggel fojtotta meg a' Ligue lángját.

KIRÁLY !: az ég felé fohászkodva !/

Oh ugy tehát Teremtő! adj azokknak kiket győződelmes Királyokká rendeltél elegendő kegyességet, és emberiséget, mert így az emberséges és érzékeny szívű Monarcha nagyobb mint a' Világnak minden Meg hódítója!!!!

Vége az egész
Játéknak.
A 20^a April.
anni 1816.
Ketskeméth

CHATRE⁷⁵⁷

A ki nem Menyörgéssel, hanem áldással, és emberiséggel foljtotta meg a Pártosok lángját.⁷⁵⁸

KIRÁLY /: *az ég felé fohászkodva* /

965 Oh ugy tehát Teremtő! adj azoknak kiket⁷⁵⁹ győzedelmes Királyokká rendtél, elegendő kegyességet, és emberiséget, mert így egy emberséges⁷⁶⁰ és érzékeny szivü Monarcha⁷⁶¹ nagyobb, mint a Világnak minden Meg Hoditoja.⁷⁶²

vége⁷⁶³

Leirtam Kolosváratt

Bevégeztem 4^k Mart 826 esztendőben⁷⁶⁴

⁷⁵⁷ Chater [Emendáltuk.]

⁷⁵⁸ <CHATER A ki nem Menyörgéssel, hanem áldással, és emberiséggel foljtotta meg a Pártosok lángját.>

⁷⁵⁹ [A *kiket* utolsó két betűje olvashatatlan, ráírva: *et.*]

⁷⁶⁰ <emberséges>

⁷⁶¹ HC: <Monarcha> + uralkodó [+ jellel a drámaszöveg alatt.]

⁷⁶² <Hoh> Hoditoja

⁷⁶³ [A *vége* jobb oldalán fekete ceruzával egy körbe rajzolt kettős kereszt jel.]

⁷⁶⁴ [WALDAPFEL 1930, 347. olvasata: 8^k, úgy véljük, téves.] esztend [A korban szokásos rövidítést feloldottuk.]

JEGYZETEK

Tárgyi, nyelvi és dramaturgiai magyarázatok, konkordanciák

Az egyes szöveghelyekre vonatkozó magyarázatok

A két kézirat szöveg eltérései alig érintik a magyarázandó fogalmakat; ezért a részletes tárgyi és nyelvi magyarázatokat a dráma 1816-os másolatának soraihoz kapcsoltuk, a másik drámaszövegnél csak a korábban elő nem forduló vagy eltérő alakban szereplő tételeket magyaráztuk.

Aubigny Clementia vagy is

A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4^{ik} Henrik alatt (1816)

- címlapon *Ligue* – liga, szövetség
21 *Ivri* – Yvré-l'Évêque: város Franciaországban
45 *szennyitette* – szennyezte, szégyenítette
85 *felverés* – kb. csapás
118-119 *Emelet* – emelvény
131 *fogasztani* – fogyasztani
162 *utolsó* – utóbbi
175 *Engedjen meg* – bocsásson meg
179 *Istennek hely tartója* – a pápa
293-294 *kotsolva* – kulcsolva
335 *Electrum* – itt kb. elektromosság, áramütés
353 *mint Jerikó falai az Izraeliták ordítása alatt* – Jerikó falai a hatalmas zaj hatására omlottak le: Isten parancsára hat napon át minden nap körbejárták a várost Józsué vezetésével a zsidó katonák, továbbá hét pap hét harsonával, a hetedik napon hétszer kellett a várost így megkerülni, ezután omlottak le Jerikó falai. (Józs 6,1–25.)
356 *a' Teremtés hatodik napjának alkotmányai* – az emberek
362 *Táti* – bácsika, apó
390 *allyait* – aljait, alját
400. sorhoz 58. jegyzetben *Rollé* – szerep
559 *Egykor Josue kérésére a napot, és holdat meg állította, a' Pogányok ellen* – utalás a Józsué könyvében leírt eseményekre. „Amikor Jeruzsálem királya, Adonicedek meghallotta, hogy Józsué elfoglalta Ait és betöltötte rajta az átkot – úgy bánt Aival és királyával is, ahogy Jerikóval és királyával bánt –, Józsué hadi sikereit követően Gibeon lakói békét kötöttek Izraellel, ezért Jeruzsálem királya, Adonicedek és a vele szövetséges öt amorita király csapatai ostrom alá vették Gibeont. Gibeon lakói Józsué segítségét kérték. (Józs 10,1–6) „Az Úr így szólt Józsuéhoz: »Ne félj! Kezedbe adom őket. Senki sem lesz képes ellenállni neked.« Józsué tehát hirtelen rajtuk ütött...”

(Józs 10,8–9) „Az Úr hatalmas jégesőt bocsátott rájuk az égből, egészen Azekáig; így odavesztek. Többen pusztultak el közülük a jégesőtől, mint Izrael fiainak kardja életől. Akkor így szólt Józsue az Úrhoz, azon a napon, amelyen az Úr kiszolgáltatta neki az amoritákat –, Izrael szeme láttára fölkiáltott: »Nap, állj meg Gibeon fölött, s Hold, Ajalon völgye fölött!« S a Nap megállt, a Hold is megállt, amíg a nép bosszút nem állt ellenségein. De nincs-e megírva az Igazak könyvében? A Nap megállt az ég közepén, s csaknem egy egész napig halogatta lenyugtát. Se azelőtt, se azután nem volt még egy olyan nap, amelyen az Úr hallgatott volna embernek a szavára. Így harcolt az Úr Izraelért. Józsue és vele együtt egész Izrael visszatért a táborba, Gilgalba. (Józs 10,11–15)

566 *tégedet egy őrdög fel vitt a' Templom tetejére* – utalás Jézus megkísértésére. „Jézus a Szentlélektől eltelve elment a Jordántól, s a Lélek ösztönzésére a pusztába vonult negyven napra. Itt megkísértette a sátán. Ezekben a napokban nem evett semmit sem, de végül is megéhezett. Ekkor így szólt hozzá a sátán: »Ha Isten Fia vagy, mondd ennek a kőnek, hogy váljék kenyérré!« De Jézus ezt felelte: »Írva van, nemcsak kenyérrel él az ember.« Erre a sátán fölvezette egy magas hegyre, és egy szempillantás alatt megmutatta neki a földkerekség minden országát. »Mindezt a hatalmat és dicsőséget neked adom – mondta –, mert hisz én kaptam meg, és annak adom, akinek akarom. Ha leborulva hódolsz előttem, az mind a tied lesz.« Jézus elutasította: »Írva van: Uradat, Istenedet imádd és csak neki szolgálj!« Ekkor a sátán Jeruzsálembé vitte, a templom párkányára állította és így szólt: »Ha Isten Fia vagy, vesd le magad innét! Hisz írva van: Angyalainak parancsolta felőled, hogy oltalmazzanak, és: Kezükön hordoznak majd, nehogy kőbe üsd a lábad.« De Jézus ezt válaszolta: »Az is írva van: Ne kísértsd Uradat, Istenedet!« Miután a sátán minden kísértést végbevitt, egy időre elhagyta Jézust.» (Lk 4,1–13)

574 *Hottentottai természettel* – utalás a kannibalizmusra. A hottentották Afrika dél-nyugati részén élő népcsoport.

578 *Gehenna* – gyehenna; itt: Pokol

664 *Dátán, Abiron* – Dátán, Abirám/Abiron: testvérek, többekkel együtt fellázdak Mózes ellen. Mindkettőt követőikkel együtt elnyelte a föld: „Korach, annak a Jicharnak a fia, aki Lévi fiának, Kehátnak volt a fia... Datan és Abiram ... fellázdak Mózes ellen, s még kétszázötven ember Izrael fiai közül, a közösségek vezetői, a nép elöljárói, neves emberek. Összecsdültek Mózes és Áron ellen, és így beszéltek: »Elegünk van belőletek! Az egész közösség szent, mind együtt, mert körében az Úr. Miért emelkedtek hát az Úr közössége fölé?!« Ezt hallva, Mózes arcra borult. Aztán így szólt Korachhoz és társaihoz: »Holnap az Úr megmutatja, ki tartozik hozzá, ki szent neki, ki közelíthet felé. Csak akit kiválaszt, az közelíthet felé. Tegyétek a következőt: vegyetek füstölőket magatokhoz, Korach és társai, reggel az Úr színe előtt tegyetek bele tüzet és szórjatok rá tömjént! S így lesz: akit az

Úr kiválaszt, az szentnek számít!» (4Móz 16,1–7) „Mózes hívatta Datant és Abiramot, Eliab fiait. De azok ezt felelték: »Nem megyünk! Nem elég neked, hogy kihoztál egy tejjel-mézzel folyó országból, csak hogy elveszíts a pusztában, most még uralomra is szert akarsz tenni fölöttünk? Igazán nem valami tejjel-mézzel folyó országba hoztál minket, s földeket meg szőlőskerteket sem adott nekünk. Be akarod kötni az emberek szemét? Nem megyünk fel!« Mózes nagy haragra gerjedt és így szólt az Úrhoz: »Ne emeld tekintetedet áldozati ajándékaikra! Egyetlen szamarat sem vettem el tőlük, s nem bántottam meg egyiküket sem.« Ezt mondta Mózes Korachnak: »Reggel te és társaid megjelentek az Úr előtt, te és ők, valamint Áron. Mindegyiktek hozza a füstölőjét az Úr elé – kétszázötven füstölőt –, te is, Áron is, mindegyiktek hozza a füstölőjét és tegyetek rá tömjént.« Mindenki fogta a füstölőjét, tüzet tett bele, majd rászórta a tömjént, aztán sorban odaállt a megnyilatkozás sátorának a bejárata elé, Mózes és Áron is.» (4Móz 16,12–18) „Mózes így szólt: »Ebből megtudjátok, hogy az Úr engem küldött, hogy végbevigyem ezeket a tetteket, s hogy mindezt nem magamtól tettem: ha azok az emberek ott úgy halnak meg, ahogy minden ember meghal, s az történik velük, ami minden emberrel történik, akkor nem engem küldött az Úr. Ha ellenben az Úr valami rendkívülit művel, például, hogy megnyílik a föld, s elnyeli őket mindazzal egyetemben, ami az övék, s ők élve leszállnak az alvilágba, akkor tudjátok meg, hogy ezek az emberek káromolták az Urat!« Alighogy befejezte szavait, máris megnyílt a föld alattuk; a föld felnyitotta torkát és elnyelte őket családjukkal, s azokkal az emberekkel együtt, akik Korachhoz tartoztak, javaikkal egyetemben. Így szálltak le mindazzal együtt, ami az övék volt, élve az alvilágba, s a föld bezárult fölöttük; így tűntek el a közösségből. Egész Izrael elfutott kiabálásukra. Ezt mondták: »Nehogy bennünket is elnyeljen a föld!« Ekkor tűz szállt alá az Úrtól, s elemésztette a kétszázötven embert, aki tömjént hozott.» (4Móz 16,8–35)

665 *nem te küldötted é a bálványozó Izraelre haragodnak fűrjeit a Pusztában – A pusztában bujdosó, éhező zsidók eledelt kaptak az Úrtól: „Közöld velük: ma este húst fogtok enni, és holnap reggel jóllakhattok kenyérrel. Erről fogjátok megismerni, hogy én, az Úr vagyok a ti Istenetek.« Valóban, estére fűrjcsapat jelent meg, és ellepte a tábort. Reggel pedig harmatozó felhő volt a tábor körül. Amikor a harmatozó felhő felszállt, a pusztta talaján valami finom szemcsés dolog volt, olyan, mint a dér a földön. Izrael fiai észrevették és kérdezték egymást: mi ez? Nem tudták ugyanis, hogy mi az. Mózes így szólt hozzájuk: »Ez az a kenyér, amelyet az Úr ad nektek enni. Az Úr parancsa a következő: mindenki szedjen belőle szükségletének megfelelően, fejenként egy omert számítva, a családtagok száma szerint.«» (2Móz 16,12–16.) Lásd még 4Móz 11,31–34.*

666 *te légy az a' Réz kígyó – „Hór hegyétől a Sás-tenger felé vezető úton indultak tovább, hogy megkerüljék Edom országát. A nép azonban befáradt*

- a vándorlásba és zúgolódott az Úr és Mózes ellen: »Miért hoztatok ki Egyiptomból? Hogy elpusztuljunk a pusztában? Hisz se kenyér, se víz nincs! Ez a nyomorúságos eledel utálattal tölt el minket!« Erre az Úr tüzes kígyókat küldött a népre, ezek megmárták őket, úgyhogy Izrael fiai közül sokan meghaltak. Ennek láttára a nép Mózeshez járult, s megvallották: »Vétkezünk, amikor zúgolódtunk az Úr ellen és te ellened. Járj közben értünk az Úrnál, hogy vigye el ezeket a kígyókat rólunk!« Mózes tehát közbenjárt a népért. S az Úr így válaszolt Mózesnek: »Csinálj egy tüzes kígyót, s erősítsd egy póznára. Akit marás ért és rátekin, életben marad!« Mózes tehát csinált egy rézkígyót és egy póznára tette. Akit megmártak a kígyók, de föltekintett a rézkígyóra, az életben maradt.» (4Móz 21,4–9)
680. sorhoz 58. jegyzetben L. 2. *Paralipomenon C.* – Liber II. *Paralipomenon*, Caput 26.: Krónikák második könyve, 26. fejezet. Osiás: Uzija (Uzziás, Uziás, Oziás), Júda királya, aki hadi sikereitől felfuvalkodott, s a szentélyben a papok helyett ő akarta bemutatni az áldozatot; büntetésként leprás lett. (L. a drámában Sericour ezt követő szövegét.)
684. sorhoz 105. jegyzet L. 4. *Regum Cap. 2* – Liber 4. *Regum*, Caput 2: Királyok IV. könyve, 2. fejezet. Jojóda: Jojada, Jehojada, aki megmentette a gyermek Joást az egész királyi házat lemészárolató nagyanyja, Atalja (Atália) királynő kezétől. Később a trónt törvényesen elfoglaló Joás tanácsadója (l. *Tútor*) volt. Az Ószövetség mai felosztásában: 2Kir 11–12; 2Krón 22–24.
- 686 *Tútor* – nevelője, oktatója
687. sorhoz 106. jegyzet *Deuteronomii C 18.* – *Deuteronomii Caput 18*: Mózes ötödik könyve, 18. fejezet. A hivatkozott rész modern fordításban: „csak olyan valakit tehetsz meg magad fölött királynak, akit az Úr kiválaszt. Csak a népedből való testvéreid közül tehetsz meg valakit királyodnak; idegent nem...” (MTörv 17,15.)
- 689 *fel kell é az Ellenséges Foglyokat az egész világnak vendéglélni* – fel kell-e szolgálni a foglyokból készült ételt; utalás a kannibalizmusra
- 690 *vad Indusok vallása* – a korban az észak-amerikai indiánokat nevezték indusnak, itt a primitív indiánokat véli kannibálnak (a szövegben később az Indus indiait jelent, lásd a 700. sor jegyzetét)
- 691 *Hebraeusok* – héberek, zsidók
- 694 *Manasses* – Manassé Júda királya, bálványozó, saját fiát is feláldozta, az ellene szegülőket kiirtotta, Izajás mártírhalálát is neki tulajdonítják. Az asszírok bilincsből hurcolták Babelbe, ekkor megtört és megtért. (2Krón 33,1–20)
- 697 *laptái* – labdái
- 700 *Bál Háznál* – bálteremnél
- 700 *Indus* – a kontextus alapján valószínűleg indiait jelent
- 702 *lárva* – álarc
- 722 *fogasztani* – L. a 131. sor jegyzetét
- 774–775 *fél phantáziával* – félig-meddig elragadtatott állapotban

- 883 *meg nem engedett* – meg nem bocsátott
888–889 *Coulissik* – kulisszák
943 *orléani Igazgatást* – kb. az orléans-i körzetet
996. sorhoz 149. jegyzetben Cziegler Repressalia – Ziegler: Repressalia. Friedrich Julius Wilhelm Ziegler (1761–1827) érzékenyjátékát a színjátszással is kapcsolatban álló, sokoldalú Gyarmathi Sámuel orvosdoktor és nyelvész (1751–1830) fordította

*Aubigny Clementia vagyis
a Vallás miatt való Zenebona Frantzia Országban 4^k Henrik alatt (1826)*

- 837–838 *Coliszák* – kulisszák
890 *orléani Igazgatást* – az orléans-i körzet magyar megfelelője a machovai, azaz a macsói bánság

Dramaturgia és forráshasználat

Az *Aubigny Clementia* forrásai

Alább a dráma dramaturgiai vizsgálata következik, ezt azonban a források feltárásával együtt végezzük. Katona forráshasználata, a forrástól való eltérései, kihagyásai vagy betoldásai ugyanis rávilágítanak arra a rendkívül gyors folyamatra, melynek során önálló drámaíróvá ért.

Az *Aubigny Clementia* forrásait – főként és alapvetően – Waldapfel József tisztázta (WALDAPFEL 1933a, 78–92.), szétválasztva a forrással kapcsolatos korábbi közlemények helytálló és helytelen feltételezéseit.

Louis d’Ussieux: *Le Décaméron françois*

A dráma alapforrása a francia Louis d’Ussieux elbeszélése: *Clémence d’Entragues, ou le Siège d’Aubigny. Anecdote française*, À Paris, Chez Delalain, Libraire, rue de la Comédie Française, 1773. és/vagy annak német fordítása. A novella ma d’Ussieux *Le Décaméron françois* című novellagyűjteményének része (p. 169–244.).

Louis d’Ussieux (1744–1805; valódi neve egyszerűen Louis Dussieux), történész, író, újságíró, fordító, mezőgazdász volt, a *Journal de Paris* c. lap alapítója és szerkesztője, a *Collection universelle des mémoires particuliers relatifs à l’histoire de France* köteteinek munkatársa. Girondista, 1795–1799 között a Vének Tanácsa tagja. 1786-ban kétkötetes botanikakönyvet adott ki hölgyek számára (*Bibliothèque universelle des dames. Botanique*). 1801-ben, Antoine Parmentier és Jean-Antoine Chaptal társszerzőkkel kétkötetes értekezése jelent meg a szőlészetről (*Traité théorique et pratique sur la culture de la vigne, avec l’art de faire le vin, les eaux-de-vie, esprit de vin, vinaigres*).

Amour me tient en servage kezdetű dalára Jean-Jacques Rousseau komponált zenét (1774).

Az 1770-es években és az 1780-as évek elején jelentős műveket fordított franciára, így Ariosto *Orlando furiosóját* (*Roland furieux*, 1775–1783) és Wieland számos művét (1771-ben *Contes comiques* címmel több elbeszélést, *Les grâces* címmel *Die Grazient*; valamint, madame d’Ussieux-t jelölve meg szerzőként *Der Sieg der Natur über die Schwärmererei oder die Abenteuer des Don Sylvio von Rosalva* c. művét *Le Nouveau Don Quichotte* címmel 1770-ben; a szerzői névről l. CONLON, Tome XVI. 1770–1772 [Histoire des idées et critique littéraire, vol. 352], 1996, 185.).

Eredeti irodalmi művei:

1772–1774: *Le Décaméron françois*, novellagyűjtemény (l. alább részletesen);

1774: *Les héros français, ou le siège de Saint-Jean-de-Lone*, 3 felvonásos heroikus történelmi dráma a burgundiai városka, Saint-Jean-de-Losne 1636-os ostromáról. A címlap kiemeli a történeti eseményekhez való hűséget („Suivi d’un Précis Historique de cet événement”);

1777: Barthélemy Imbert-rel (1747–1790) közösen írt egy egyfelvonásos vaudeville-darabot, bemutatója a párizsi Théâtre italienben, 1777. augusztus 30-án: *Gabrielle de Passi* (parodie de Gabrielle de Vergi, en un acte, en prose et en vaudevilles, représentée pour la première fois, par les comédiens italiens ordinaires du Roi; kiadása: Paris, la veuve Duchesne, 1777). A mű Pierre-Laurent Buirette de Belloy (más néven: Dormont De Belloy) francia színész és drámaíró *Gabrielle de Vergy* c., 1770-ben kiadott drámájának paródiája;

1775–1779: *Nouvelles françaises*, 10 novella két kötetben, majd 1783-ben (Conlon bibliográfiája szerint 1784-ben, vö. CONLON, Tome XVII. 1773–1775 [Histoire des idées et critique littéraire, vol. 359], 1997, 545.) jelent meg a harmadik kötete a tizenegyedik novellával.

Történelmi tárgy, novellaműfaj d’Ussieux műveiben

D’Ussieux irodalmi munkássága – a paródiaszínművet most nem tekintve – főleg a történelmi tárgyhoz köthető, ezen belül nemcsak francia, hanem más történetekből is merít, s a legtöbb esetben hangsúlyozza a történelemhez való hűséget, sőt e hitelességet pontos filológiai hivatkozásokkal, jegyzetekkel erősíti. Már a címek alapján is felfedezhető a műfaji rokonság két novellagyűjteménye – a *Décameron français* és a *Nouvelles françaises* – között. A *Décameron* cím egyértelmű utalás Bocaccio művére. A műfaj másik előzménye Jean Regnault de Segrais (1624–1701) francia irodalmár, fordító *Les Nouvelles françaises, ou les Divertissemens de la princesse Aurélie* c. kétkötetes, 1656–57-ben kiadott munkája (GEVREY 2011, 85.). Figyelemreméltók d’Ussieux műfajnevei: *Décameron*jának tíz története közül az első kötet öt darabjából egy *nouvelle* (az I.) és négy *anecdote* (a II–V.), míg a második kötet valamennyi darabja *nouvelle* (a VI–X.). Másik gyűjteményének – *Les Nouvelles françaises* – címében d’Ussieux tudatosan követi Segrais-t. *Les Nouvelles françaises* c. gyűjteményének mind a tizenegy darabja a *nouvelle* műfajmegjelölést kapja. Az *anecdote*-ot d’Ussieux láthatóan a történet, prózai elbeszélés, novella, vagyis a *nouvelle* szinonimájaként használja. D’Ussieux mindkét novellagyűjteménye abban is követi mintáit, hogy a történetek között laza tematikus összefüggés is van, főleg a történelmi figurák, legtöbbször nők, hősies tevékenységében. Ezért emelte ki d’Ussieux elbeszéléseiben a szakirodalom az erkölcsi mese műfaji elemeit. Az erkölcsi mesében – így a divatot teremtő Marmontelnél (*Contes moraux*, 1755–1759) is – az erény és a boldogság keresése szorosan összefügg a társadalmi hasznossággal (vö. ASTBURY 2001). A történelmi tárgy az elsők közt az 1760-as években François-Thomas-Marie de Baculard d’Arnaud (1718–1805) „erkölcsi meséi”-ben jelent meg (*Les Épreuves du sentiment*; 4 kötetes gyűjteményes kiadása: Neuchâtel, 1773), melyek erkölcsi példaképeket mutattak be. Baculard következő gyűjteménye, a *Nouvelles historiques* (3 kötet, 1774–1783) az erkölcsi tárgyat már a francia történelem és hősök körében emelte ki. Baculard történelmi novelláit áthatja a vallásosság is, a szerző igen erős érzelmi hatásokkal dolgozik, s nem mellékes, hogy a kiadások hatásos illusztrációkat is tartalmaznak. A szakirodalom Baculard mellett Louis d’Ussieux munkásságát hozza a történelmi „erkölcsi mesé”-re példaként

(ASTBURY 2001; MOSER-VERREY 2011). D’Ussieux mindkét novellagyűjteménye középpontjában a hősies helytállás áll az eltorzult hatalomgyakorlással (árulás, elnyomás, zsarnokság) szemben. Katherine Astbury (ASTBURY 2001) Katona forrását, a *Clémence d’Entragues*-ot ki is emeli mint a gonosz hatalommal szembeni (női!) erkölcs és erény erejének, s ebből következő győzelmének példáját. D’Ussieux újítása, hogy előszere-ttel választott erkölcsi példát szolgáltató történelmi nőalakokat, s így jól használta az érzékenység (sensibilité) lehetőségeit.

A *Décameron françois*-t a szakirodalom kétkötetes, 1772–1774-ben, Párizsban megjelent műként említi, a mű ma is e formában vehető kézbe, az első kötetet 1772-es, a másodikat 1774-es évszámmal adták ki. Feltűnő azonban, hogy már első kötetben vannak 1773-as kiadású novellák is, jóllehet a címlap 1772-es, ráadásul a minket érdeklő negyedik történet 1773-as címlapja más kiadót (Delalain) tüntet fel. Pierre M. CONLON 32 kötetes bibliográfiájában a *Décameron françois*-nak csupán egyetlen története, a második (*Jeanne Gray, anecdote angloise*) szerepel, ezen túl nem található a gyűjteménynek sem az első, sem a második kötete, de a külön-külön kiadású többi novella sem. Conlon bibliográfiájában a *Jeanne Gray* 102 lapos kiadványként szerepel. Conlon csak e novellát ismerteti, de annak csak a záró lapszámát vette figyelembe, s nyilván nem lapozott előre; e novella a kötet második darabja, tehát lapszámozása a 47-ik lappal kezdődik, s valóban a 102. lapon zárul.

E sok, kiadással kapcsolatos furcsaságra a magyarázatot az 1772-es kötet előszava utáni, eltérő betűtípussal közölt kiadói megjegyzés adja: eszerint az összes novellát ki fogják adni, gyors egymásutánban, valamennyit azonos nyomdatechnikával és külalakkal, hogy az egyes darabokat később össze lehessen fűzni. A könnyebb összefűzés érdekében alkalmazhatták az egyes novellák kiadásakor a folyamatos oldalszámozást. D’Ussieux novellái tehát először egyenként jelentek meg, kis füzetekben, melyeket a későbbiekben kötött egybe a nyomdász-kiadó, de csaknem minden esetben megőrizte a gyűjtemény főcímlapját csakúgy, mint valamennyi novella saját címlapját; ezeken minden esetben feltüntették a kiadót és a kiadás évét. A külön füzetekben történő kiadást erősíti a tény, hogy az első anekdotáról, a 46 lapos *Henriette et Luci*...-ről meg is jelent egy recenzió a *Journal Historique sur les Matieres du Tems* 1773. novemberi számában (p. 334.). A recenzens főcímként már a *Décameron françois*-t idézi, tehát tudja, hogy az általa ismertetett történet egy gyűjtemény része, és leszögezi, hogy a *Décameron françois*-nak a címén túl nincs köze Boccaccio művéhez. A recenzens azt is leírja – nyilván az előszó alapján –, hogy gyors egymásutánban fogják közölni a többi részletet is.

A mai könyvtárakban tudunkkal már nem található a *Décameron françois* egyetlen külön kiadott anekdotája sem, a bekötött kétkötetes változat viszont számos könyvtárban megvan, több digitalizált formában is. D’Ussieux műve rendkívül népszerű volt a 18. században, számos kiadást ért meg különböző franciaországi kiadóknál. Az első kötetet 1772-ben két párizsi kiadó (J. P. Costard, valamint Jean-Edme Dufour) is megjelentette, majd 1773-ban Jean-Luc Nyon és François Belin (társulva: Nyon l’ainé, Libraire, rue du Jardin, Belin, Libraire, rue Saint-Jacques) adták ki az első kötetet, ugyancsak Párizsban. Ezek a kiadványok gyakran azonos elrendezéssel és

azonos illusztrációkkal dolgoztak, a könyvdíszek eltérőek, de azok sem mindig. Illusztrátorként a kor két jeles képmetszőjét, rajzolóját: Etienne Fessard-t (1714–1777) és François Godefroy-t (1743–1819) jelölik, a kötetekben nem tüntetik fel a nevüket, így az egyes képeket nem tudjuk rajzolóhoz kötni. Jean-Edme Dufour 1774-ben Párizsban, 1775-ben Maastrichtban is megjelentette a sikeres novellagyűjteményt, e kiadásban (A Maestricht, Chez Jean-Edme Dufour, & Philippe, Roux, Imprimeurs & Libraries, associés. M.DCC.LXXV) nincsenek egész lapos képek, s a tördelés is más, a *Clémence d’Entragues* a 151–221. lapokon található.

Alábbi ismertetésünkben eltekintünk a novellák külön megjelenésétől, és d’Ussieux kétkötetes *Le Décaméron français* című gyűjteményének a párizsi J. P. Costard kiadónál 1772-es évszámmal megjelent első kötetét – minden bizonnyal első kiadását – követjük.

A *Décaméron français* két kötete összesen tíz történetet tartalmaz. A bennünket közelebről érdeklő I. kötet 322 számozott oldalból áll, a tízből öt novellát közöl, s negyedik története adja Katona drámájának forrását: *Clémence d’Entragues, ou le Siège d’Aubigny, anecdote française*. Mint a kiadástörténetből is láttuk, minden novellának saját címlapja van, eltérő kiadói adatokkal és kiadási évszámmal, de valamennyi Párizsban jelent meg.

Az I. kötet címlapja:

LE DÉCAMÉRON FRANÇOIS
par M. d’Ussieux Tome premier
À Paris, Chez J. P. Costard, Libraire, rue Saint-Jean de Beauvais
MDCCLXXVII

Az I. kötet tartalma, a novellák címlapjaival (a római számos kiadási éveket alább arab számmal írtuk át):

Préface (i–xij.)

1. *Henriette et Luci, ou les amies rivales*, nouvelle écossoise, Par M. d’Ussiex, A Paris, Chez J. P. Costard, Libraire, rue Saint-Jean de Beauvais, 1772, 1–46.

2. *Jeanne Gray*, anecdote angloise, Par M. d’Ussiex, A Paris, Chez J. P. Costard, Libraire, rue Saint-Jean de Beauvais, 1772, 47–102.

3. *Berthold, prince de Moravie*, anecdote historique, Par M. d’Ussiex, A Paris, Chez J. P. Costard, Libraire, rue Saint-Jean de Beauvais, 1773, 103–168.

4. *Clémence d’Entragues, ou le Siège d’Aubigny*, anecdote française, Par M. d’Ussiex, Chez Delalain, Libraire, rue de la Comédie Française, 1773, 169–244.

5. *Élizene*, anecdote ottomane, Par M. d’Ussiex, Chez Brunet, rue des Ecrivains, 1776 [a címlapon valószínűleg hibás évszám (MDCCLXXVI) helyesen: 1774], 245–322.

A második kötet tartalma: 6. *Les Princes d’Arménie*, nouvelle; 7. *Jean sans Peur, duc de Bourgogne*, nouvelle française; 8. *Raymond et Mariane*, nouvelle portugaise; 9. *Roger et Victor de Sabran*, nouvelle française; 10. *Thélaire*, nouvelle mexicaine.

Itt jegyezzük meg, hogy a harmadik, azaz épp az *Aubigny Clementia* forrásául szolgáló elbeszélés előtti novella Bánk bán története; e tény ismert, ám viszonylag kevesen foglalkoztak vele. E harmadik novella alapforrása Bonfini; a szakirodalom

felsorolását lásd a *Bánk bán* kritikai kiadásában (OROSZ 1983, 393.). A szakirodalom szerint Katonához Cseri Péternek a francia eredeti német fordításából készült magyar fordítása juthatott el (*Ottó, vagy a zabolátlan indulatok áldozatja. Egy szomorú történet Jeruzsálemi András magyar király idejéből*, Magyarul kiadta CSERI Péter, Pesten, N. Kiss István nemzeti könyvtárusnál találtatik, 1812.).

A *Décameron françois* precíz lábjegyzetekkel ellátott bevezetője (*Préface*, római számos lapszámokkal) egyfajta *anecdote/nouvelle* műfaj történetet ad, így is indokolva d'Ussieux paratextusait a saját címeinek és műfajának megválasztásában. A műfaji előzmények sorolását a spanyol földi arab mesékkel kezdi, azután a lovagi történetek következnek, majd a pasztorálok és az udvari elbeszélések. A további példák között szerepel Ariosto, sok mitikus történet, a Don Quijote, az itáliai elbeszélők, élükön Boccaccióval. Navarrai Margit *Heptameron*jának elegáns stílusa példa az irodalmároknak (p. vj; itt jegyezzük meg, hogy Navarrai Margit nemcsak a *Heptameron* szerzőjeként, hanem a későbbi IV. Henrik király nagyanyjaként is fontos lehet). További francia példák Paul Scarron (1610–1660), a jegyzetünkben már említett Jean Regnault de Segrais és François-Thomas-Marie de Baculard d'Arnaud; utóbbira d'Ussieux „a szív és az érzelmek festője”-ként hivatkozik („l'écrivain du coeur, le peintre du sentiment”, p. x.). Saját gyűjteménye műfaját, *nouvelle*-jeit „éltre keltett/megelevenített, s csaknem mindig a történelemből merített anekdoták gyűjteménye”-ként határozza meg („un Recueil d'anecdotes mises en action, et presque toutes tirées de l'Histoire”, p. x.). Kiemeli a történeti eseményekhez és jellemekhez való hűséget. Külön említi Segrais *Nouvelles françoises* c. „halhatatlan gyűjteményé”-t, melyet a briliáns képzelet, elokvencia és erudíció példajaként jellemez.

A gyűjtemény minden történetének saját címlapja van, majd egy egész oldalas kép következik, s végül a már számozott lapon a szöveg kezdete fölött egy féloldalas kép látható. A történet utolsó lapján, a szöveg alatt ugyancsak van egy fél- vagy harmadol-dalnyi kép. A novellák egyenkénti kiadásakor már folyamatos volt az oldalszámozás, azonban a képek és a címlapok nincsenek számozva, mint láttuk, azért, mert az egyes darabokat később kötötték egybe, s utólag már nem lehetett az egyenkénti címlapokat külön számmal ellátni. A *Décameron* I. kötetének harmadik története (a Bánk bánról szóló) a 168. lapon ér véget, a következő, az *Aubigny Clementia* forrásául szolgáló történet a 169. lapon kezdődik, a kettő között pedig három számozatlan lap található:

(1r): a kötet- és novellaszám: *Tome I. N°. IV.*

(1v): üres

(2r): a novella címlapja, a címmel, egy mottóval és a kiadás adataival:

Clémence d'Entraques, ou le Siège d'Aubigny, anecdote française Par M. d'Ussieux.

Si vous perdez vos enseignes, ralliez-vous à mon panache blanc, vous le trouverez toujours à chemin de l'honneur et de la gloire. (Henri IV.)

À Paris, chez Delalain libraire, rue de la Comédie Française, MDCCLXXIII

(2v): a történet részletes forrásmegjelölése:

„Événement sur lequel est fondé l'ouvrage suivant:

«Le premier jour de cette année, (1591) M. de la Châtre, gouverneur de la Province, accompagné de 5 à 6 mille hommes, tant de pied que de cheval, & six pièces de canon,

alla camper devant la ville d'Aubigny, & ayant sommé les habitans de se rendre; à leur refus il battit la ville de sept ou huit vingt coups de canon, & le château & la porte Ste. Anne, fit breche de vingt pas de long, & donna deux assauts; mais la garnison & les habitans, animés par la présence de la dame d'Aubigny, de la maison de Balsac d'Entragues, qui les exhortoit à une vigoureuse défense, repousserent vaillamment les affiégeans, en tuerent plusieurs & en blessèrent cinquante: ce qui obligea le sieur de la Châtre de lever le siège.»

Thaumas de la Thaumassiere, histoire du Berri, liv. 3. p. 209.”

(3r): üres

(3v): egész oldalas kép

A 169. lap felső felén kép, alatta újra a cím: *Clémence d'Entragues, anecdote française*, majd ugyane lapon kezdődik maga a szöveg is.

A hivatkozott forrás – helyesen: *Histoire de Berry* – Gaspard Thaumas de la Thaumassière (1631–1702) francia történész, jogász többkötetes történeti munkája, 1689–1691 között jelent meg Párizsban (majd számos további kiadásban). A d'Ussieux által idézett rész pontos, valóban a harmadik könyv 209. lapján található. D'Ussieux forrásidézete szerint a novella 1591-ben játszódik, amikor de la Châtre, a provincia kormányzója mintegy 5–6000 főnyi sereggel Aubigny városa alá érkezett, hogy meghódoltassa a várost. A város ellenállt, ezért de la Châtre támadást indított, melyet azonban az elszánt Aubigny asszonytól lelkesített katonák és lakosok visszavertek.

A történeti háttérhez hozzátartozik, hogy a jó királyként (*bon roi*) ismert IV. Henrik (1553–1610) Navarra (1572–1610), majd Franciaország (1589–1610) uralkodója, protestánsként nevelkedett. Az utód nélkül elhalt III. Henriket 1589-ben követte a francia trónon, s hatalma biztosítása érdekében 1593-ban áttért a katolikus vallásra („Párizs megér egy misét”). A de la Châtre és Aubignyék közötti ellentét előzménye, hogy de la Châtre az 1589-ben elhunyt III. Henrik király által létrehozott ligához tartozik, tehát katolikus, Aubignyék viszont a ligával szemben a jelenlegi uralkodó, IV. Henrik mellett állnak, vagyis protestánsok. E vallásbéli szembenállást a szerző meg sem említi a novellában, az csak a történetet jól ismerők számára nyilvánvaló. Az ellentét egyértelműen a királyhoz, a hazához való viszonyban – hűségként vagy hűtlenségként – jelenik meg; hasonlóak a hangsúlyok Katona drámájában is. A novella történeti hitelét számos lábjegyzet erősíti, pontos történeti hivatkozásokkal, d'Ussieux mégis több ponton eltért a valóságtól. Erre Waldapfel mutatott rá: a valójában 1590 tavaszán lezajlott ivry-i csatát Aubigny városának 1591-ben zajló ostromával párhuzamosan futtatta, ráadásul La Châtre (Chastre) csak 1593-ban hódolt meg IV. Henrik előtt; az Ivry-ben hősi halált halt Charles Balzac d'Entragues seigneur de Clermont nem apja, hanem bátyja volt Aubigny úrnőjének, akit nem Clementiának, hanem Katalinnak hívtak. 1591-ben a katolikus ligához tartozó La Châtre valóban megostromolta a királypárti várost, Aubigny, de nem járt sikerrel. Behódolása után La Châtre lánya valóban az Entragues-család egy sarjához ment feleségül, de nem Clémence „fia, hanem Ferenc bátyjává vette feleségül La Châtre leányát, s ezt sem Rozáliának, hanem Máriának hívták,” az esküvőre pedig csak 1595-ben került sor. (WALDAPFEL 1933a,

80.) Tegyük hozzá, hogy d’Ussieux e pontatlanságai egyben a dramaturgiai sűrítés példáit jelenthették Katona számára.

Katona drámájának forrásait keresve, e történeti háttérret Waldapfel nemcsak a Katona-dráma cselekményével, hanem a hasonló tárgyú művekkel, fordításokkal is összevetette, s megállapította, hogy egyik sem követi pontosan a valós történéseket – vagyis az eltérések forrása alapvetően D’Ussieux novellája.

D’Ussieux *Clémence d’Entraques, ou le Siège d’Aubigny*
novellájának cselekménye

Ahhoz, hogy Katona drámájának forráshasználatáról érvényes kijelentéseket tehessünk, szükséges a d’Ussieux-novella viszonylag részletes tartalmi ismertetése.

D’Ussieux a későbbi IV. Henrik származásával, alapos, erkölcsös neveltetésével, kiváló képességeivel kezdi novelláját. Első mondata: „Si les faveurs de la fortune étoient toujours le partage des héros, Henri IV eût été le plus heureux des hommes, comme il fut le meilleur des rois.” Ezután rátér uralkodói időszakára, amikor először Navarra, majd – már IV. Henrik néven – Franciaország királya lett. Francia uralkodóként kénytelen volt felvenni a harcot a *fanatizmussal*, s ekkor jelöli meg a szerző történetének erkölcsös, kiemelkedő hősnőjét: az Aubigny vár(os)ában özvegyen élő *Clémence d’Entraques*-ot, aki gondosan nevelte fiát. Anya és fia Clémence apjának, a bátor Clermont d’Entraques-nak a háborúból való visszatérését várják, hogy megtarthassák az ifjú Aubigny és a Berri tartományt kormányzó de la Châtre leányának, Rosalie-nak esküvőjét. Az ifjú Aubigny a harci erények gyakorlásán túl minden idejét szép és erkölcsös szerelmesével tölti. A III. Henrik híveit tömörítő Liga (II. Fülöp spanyol király támogatásával) nem ismeri el legitim utódnak Navarrai (IV.) Henriket. Clémence a Liga törekvését egyszerű fanatizmusnak tartja („Clémence, qui ne voyoit dans les ennemis du roi que les agents d’un fanatisme barbare...”). IV. Henrik győztes csatája után Clémence levelet kap apjától, melyben az halálos sebéről és közeli haláláról ír, s feltárja, hogy de la Châtre áruló. Az apját gyászoló Clémence megmutatja a levelet fiának, aki keserű vívódás után beleegyezik Rosalie-val való eljegyzése felbontásába. A narrátor közben sűrűn dicséri Clémence hősi erényeit. A szakítólevelet Clémence írja meg Rosalie-nak, s azzal indokolja, hogy de la Châtre hűtlen lett a királyhoz. De la Châtre hazarendeli lányát, s ultimátumot küld Aubignyéknak: vagy feladják a várat, vagy megindítja az ostromot. Clémence levélben utasítja vissza az ultimátumot, és a város polgáraival együtt készül a harcra; az elbeszélés részletesen kitér a polgárok elszántságára. Szóbeli válaszában a levelet hozó tiszt előtt Rosalie legitim uralkodónak ismeri el IV. Henriket, s szeretne közbenjárni apja jó útra térítésében, menteni akarja apja beszenyezett nevét, ezért apja táborába siet. Apja kéri, hogy bizzon benne, az apját tartsa első királyának, majd megtiltja, hogy a sátrát elhagyja. Az ostromot semmi sem állíthatja meg, az ifjú Aubigny vakmerően elől megy, fellép egy oromzatra; itt részletes leírás következik a veszélyes harcról. Katonái követik az ifjú vezért, anyja figyel, és büszke rá. Több órán át tart a küzdelem, de la Châtre dühös, hogy ilyen erős ellenállással találkozik,

kardot ránt, az oromfalra tör, s „victoire” kiáltással megy csapatai előtt. Ezt látva a védők már-már elhagyják a bástyát, néhányan már futnak is, amikor Clémence visszafordítja őket, így körbefogják de la Châtre-t, aki hősiiesen küzd ugyan, de a lelkes várvédők az oromzat szélére szorítják, a hősnő kardjával először behasítja mellvértjét, majd ismét lesújt, s kardját véresen húzza ki: de la Châtre teste holtan gördül a fal lábához. Aubigny elégedett lehetne a győzelmével, de többet akar, s a katonái élén vakmerően tör előre, a Liga katonái fegyvereiket eldobva menekülnek. Aubignyék vérfürdőt rendeznek. Két idősebb katona visszatartaná Aubignyt, de az süket tanácsaikra, ám néhány perccel később bekerítik, egységei szétesnek, s de la Châtre katonái elfogják, a vezér sátrába kísérik, ahol a felcserek már rendbehozták de la Châtre-t, aki mégsem halt meg. De la Châtre ismét harcba indulna, meghalni, Rosalie azonban, aki gyengéden ápolja, nem engedi apját felkelni az ágyból. Rosalie ekkor látja meg a fogoly Aubignyt. De la Châtre elengedné Aubignyt, ha az elismeri uralkodónak III. Henriket, erre azonban Aubigny nem hajlandó. De la Châtre ezután Séricourt küldi követségbe, az anyai szeretetre apellálva: hazaengedi Aubignyt, ha Clémence feladja a várat. De la Châtre-t megrohanja a szomorúság, amiért elmarta magától egyetlen gyermekét. Séricour megérkezik Clémence várába, elmondja az üzenetet. Clémence nem adja fel a várat, fia is így szeretné, s hű marad IV. Henrikhez – ezzel az üzenettel küldi vissza Séricourt. Séricourt meghatja Clémence hősiessége, hazafelé elgondolkodik, magában beszél, s eldönti, hogy megváltoztatja de la Châtre döntését. Séricour beszámol de la Châtre-nak Clémence hősiességéről, az ottaniak elkötelezettségéről. Gyözködi őt, hogy Aubigny kivégzése örökre bemocskolná de la Châtre nevét. Sericour épp befejezi beszédét, amikor Rosalie apja lábai elé veti magát, könyörög Aubigny életéért. De la Châtre rövid vívódás után közli Rosalie-vel, hogy szerelmese visszanyeri szabadságát. Mindenki meg van hatva Rosalie elokvens köszönetétől. Ekkor kapja de la Châtre a meglepő hírt: 15 ezer katona élén maga Henrik király közelít. Erre végleg eltűnik de la Châtre bizonytalankodása, kijelenti, hogy szabadon engedi Aubignyt, és elismeri IV. Henriket királyának. Aubigny hazafelé tart, lóra kap, két órát megy hegyre fel-le, a Berri és Orléans tartományok közti erdőt nézi, majd felfedezi a közelítő király (a *bon Roi*) seregét. Ezután néhány valós történeti alakról, vezérről (le brave Crillon, Guérchy, Guise, Pardaillan) esik szó, pontos jegyzetekkel. Aubigny elmondja szerelmét a királynak. De la Châtre is megérkezik, fedetlen fővel, fegyvertelenül a király elé térdel. A király megbocsát, s javasolja, hogy a fiatalok házasodjanak össze.

D’Ussieux *Décameronjának* német fordításai

D’Ussieux *Décameronja* nemcsak Franciaországban volt népszerű, pár éven belül megjelentek német fordításai is. Waldapfel József kereste a legkorábbi német szöveget, mert fontosnak tartotta tisztázni, „vajon az eredeti francia novellát olvasta-e Katona vagy valamely német fordítását. Noha úgy látszik, hogy franciául is értett egy kevéssé, valószínűbbnek tartom, hogy németül olvasta; [...] A kérdéses német fordítást azonban nem sikerült megtalálnom.” (WALDAPFEL 1933a, 84.).

A német fordítás a korabeli könyvjegyzékekben

Waldapfel az első német fordítások nyomát azonosította: „D’Ussieux-novellák *Historische Erzählungen* címen jelentek meg németül sorozatosan. A nagy könyvjegyzékek (Kayser, Heinsius) 1776-ból és 1778-ból említenek csak ily című – ma teljesen megkeríthetetlen – kiadványt, de már 1775-ből ismerem a *Décaméron* folytatásaként ugyanez évben megindult *Nouvelles françaises*-nek *Neue historische Erzählungen* címen megjelent fordításának első darabját.” (WALDAPFEL 1933a, 84., vö. *Neue historische Erzählungen des Herrn von Ussieux*, Müller, Leipzig, 1775.) A könyvjegyzékek közül kettő – egy 1777-es és egy 1778-as kiadású – azt is feltünteti, mely részeket fordította németre az ismeretlen fordító.

1. Az új könyveket listázó, általában évenként kiadott *Allgemeines Verzeichniß neuer Bücher (mit kurzen Anmerkungen nebst einem gelehrten Anzeiger)* 1777-es kötete Lipszében jelent meg, két kötetben. (A kolofonban – bei Siegfried Lebrecht Crusius – szereplő ismert nyomdász neve helyesen Siegfried Leberecht Crusius, 1738–1824.) Az első kötet 128. lapján a 289. sz. tétel:

„*Historische Erzählungen*, aus dem Französischen des Herrn d’Ussieux. Erster Band. Bern, den der typographischen Gesellschaft, 1776. Des d’Ussieur *Erzählungen* find angenehm und lehr reich. Es find hier ihrer vier: Berthold, Prinz von Mähren, Rüdiger und Victor von Sabran, Thelaire eine mexikanische Geschichte, und Clementia von Entraques”.

2. Az 1776-os fordításnak azonos címléírása szerepel a *Historisches Journal* (szerk. Johann Cristoph Gatterer, Göttingen, 1778, 11. kötet) 1776-os kiadásokat soroló listájában a francia irodalomról szóló rész *Dichtkunst; Romane* c. fejezet 206. tételében is (p. 165.).

Az 1776-os német fordítás négy novellát közölt, köztük a Bánk bán-történetet (*Berthold, Prinz von Mähren*) és az *Aubigny Clementia* forrását (*Clementia von Entraques*). (1778-ban még egy elbeszélés – a *Décaméron*ban a hatodik –, *Die Armenischen Prinzen* is megjelent német fordításban: *Eine Erzählung aus dem Französischen des Herrn d’Ussieur*, Uebersetzt von J. A. E. V. G., Wien, 1778, bey von Ghelen. A címléírást és rövid ismertetőt közölte az *Allgemeine deutsche Bibliothek*, szerk. Christoph Friedrich Nicolai, az 1771–1791 között megjelent művekről beszámoló 25–36. kötetben, Berlin, Stettin, 1780, p. 711. A fordító monogramját nem tudtuk feloldani.)

A német fordítás szövege

A fenti könyvjegyzékekben szereplő német szövegeket megtaláltuk egy valamivel későbbi kiadásban, amely d’Ussieux ugyanazon négy elbeszélésének fordítását tartalmazza, s ebből is látszik e novellák nagy népszerűsége. Az *Erzählungen für unsre Müßiggänger* (Frankfurt und Leipzig, 1795) című kötet 251–360. lapjain található a *Clementia von Entraques oder die Belagerung von Aubigny; eine französische Anekdote*.

Az ismeretlen által készített német fordítás teljesen hű a francia eredetihez; hozzá az *Histoire de Berry*ből való idézetet, pontos hivatkozással, az elbeszélés elé helyezte a

francia címlapról a IV. Henriktől való idézetet. A fordító a teljes szöveget lefordította, pontosan, az eredetihez híven közölte a lábjegyzeteket is (nem csillaggal, hanem számozva). Úgy véljük, d’Ussieux *Décaméron*-részletének ez az egyetlen német fordítása készült, s az ismeretlen német fordító szövege több kiadásban is megjelent, először minden bizonnyal 1776-ban (vö. az említett könyvjegyzékkel), ezt ismertettük az 1795-ös kiadásból. Más fordítást nem találtunk.

D’Ussieux ismertségét bizonyítja továbbá, hogy Johann Georg Sulzer *Allgemeine Theorie der Schönen Künste in einzeln, nach alphabetischer Ordnung der Kunstwörter auf einander folgenden* második kötetének Erzählung (Dichtkunst) c. fejezetének felsorolásában mind a *Décaméron françois*, mind a *Nouvelles françaises* szerepel (bey M.G. Weidmanns Erben und Reich, 1786, 111.).

Német feldolgozások a 18. században

A 18. században a *Clémence d’Entragues*-elbeszélés további német változatokban is felbukkant, méghozzá német nyelvű női magazinokban, de más-más interpretációban, és nem fordításként.

A történetet *Clementia von Aubigny* címmel közli a német női olvasók számára készített *Flora* c. újság („ein Journal von und für Damen, herausgegeben von den deutschen Damengesellschaft”), 1786-ban Halléban kiadott második kötetében (p. 28–58.). A szöveg adaptált, rövidített. Itt találkozunk először az eredetitől eltérő *Clementia von Aubigny* címmel, amelyet Katona is használt.

A lap kalandos életű szerkesztője, Franz Rudolph von Großing vagy Grossinger Ferenc Rudolf 1752-ben született Komáromban. A jezsuita „rend feloszlatása után Bécsben tartózkodott. 1777. okt. 4[-én] Mária Terézia királynő udvari titkár címmel 600 frt évi fizetést rendelt neki, azon meghagyással, hogy mellékfoglalkozást keressen magának és mielőtt alkalmaznák, előbb kiismerjék tehetségeit. Mária Terézia halálával (1780. nov. 29.), ő is megfosztott címétől és fizetésétől. Ezután csalásokra és szédelgő életpályára adta magát, úgyhogy fogságot szenvedett, s a kiállott fogság után 1783. jan. 25[-én] a cs. kir. örökös tartományokból kitiltatott. Azután Obernadban, Majna-Frankfurt mellett, Lipcsében, 1785-ben Halléban, és 1786. augusztustól Berlinben tartózkodott; sok könyvet adott ki, melyeket többnyire mások írtak vagy fordítottak, de ő azokat sajátjaként adta ki. Ezen munkákban többször koholt az ausztriai uralkodóház ellen rágalmakat és öndicsőítő hazugságokat. A németországi titkos rózsa-rendnek is ő volt egyik előmozdítója. Végre sok volt már a rovásán, azért elfogatási parancs adatott ki ellene; irományai közt egy felhívást találtak a magyarokhoz, melyben lázadásra szólítja fel őket, több hamis váltót sat. 1788. okt[óberében] elfogták.” (SZINNYEI III. 1495–1499.) Életfogytiglani börtönre ítélték, Kufsteinban halt meg 1789 októberében. (*Jezsuita névtár*. <http://jezsuita.hu/nevtar/?l=G>) Großing már a *Flora* előtt is adott ki női lapot: a *Damenjournalt* 1784–1785-ben ugyancsak Halléban. (SZINNYEI III., 1497.)

Szinnyei a négykötetes *Florához* megjegyzést fűzött: „Szerző bevallása szerint, ő csak az I. és II. kötetet írta, a III. és IV. pedig L. és J. hallei tanárok.” (SZINNYEI III., 1498.) A *Flora*-beli szöveget, azonos címmel máshol is közölte Großing: az általa

szerkesztett *Lehrreiche Erzählungen* c. kötetben (Berlin, in der Vieweggische Buchhandlung, 1787, 85–121.).

Ismét más német szöveg – ugyancsak nem fordítás, hanem az adaptált történet – jelent meg *Clementine von Entragues, oder die Belagerung von Aubigny* címmel (a cím alatt, *nach E’ussinur* formában adva az eredeti szerzőt) az *Unterhaltungen in Abendstunden, Vaterlands Töchtern geweiht*, c. nőknek kiadott periodikában (*Eine Monatsschrift zum Unterricht und Vergnügen von einer Gesellschaft baierischer Frauenzimmer*, Hübschmann, Donauwörth, 1793, 2. kötet, 4. könyv, 145–154.).

Ez csak az első rész, alatta a fordító monogramja: C.v.H.g.B.B (nem tudtuk feloldani). A periodikában nincsenek nevek, csak monogramok, ezeket kriptonevekként tartja számon a legkorábbi német női magazinok monográfiusa (WECKEL 1998, 142.). Az ígért folytatást („Die Fortsetzung folgt”) nem találtuk meg, a periodikának valószínűleg nem jelentek meg a további kötetei.

A női magazinok számára készített mindkét szöveg elején didaktikusan mint elítélendő jelenik meg a vallási fanatizmus. Az adaptálók a történetben a központi alak, az erényes és kitartó női hős példáját mutatják fel a nő olvasóknak.

Német feldolgozások a 19. század elején

Waldapfel szerint d’Ussieux gyűjteménye a 19. század elejére feledésbe merült, az általa feldolgozott Aubigny-történet viszont épp akkor lett ismét népszerű: „A német irodalomban [...] 1810 körül – a napóleoni háborúk lojális hangulatában – különös közvetítéssel vált Aubigny ostromának története ismét népszerűvé. A jónévű és Goethével is levelező Rochlitz Frigyes [...] ismételtlen közzétette D’Ussieux novellájának egészen jelentéktelen eltérésekkel csaknem mondatról-mondatra haladó német paraphrasisát.” (WALDAPFEL 1933a, 84.) Johann Friedrich Rochlitzról van szó (1769–1842), akinek *Die Belagerung von Aubigny* c. novellája először a *Der Sammler*-ben jelent meg folytatásokban, 1809. novemberében: november 7., 9., 14., 16-án, a 133–134., 136–137. számokban (p. 529–531., 533–535., 541–544., 545–548.).

Ezt további kiadások követték, 1810-ben a *Taschenbuch zum geselligen Vergnügen* almanach 20. évfolyamában (p. 1–51.), majd a *Denkmale glücklicher Stunden* II. részében (Leipzig – Züllichen, Freystadt, bey Darnmann, 1811, a novella a 187–244. lapon), majd az *Erholungen. Eine Sammlung neuer Erzählungen, Romane und anderer Aufsätze von Göthe, Aug. v. Kotzebue, Lafontaine, Jean Paul Richter, Rochlitz, Langbein, u. a. m.*, Tanzer, Graz, 1811, első kötetében (p. 1–35.). Rochlitz összegyűjtött munkáit *Auswahl des besten aus Friedrich Rochlitz’ prosaischen Schriften* címmel 1821–1822-ben Züllichauban, 1829-ben Bécsben adták ki. *Die Belagerung von Aubigny* c. novellája mindkettőben megjelent, így az 1822-es züllichau-i 6. kötetben (p. 55–100.), az 1829-es bécsi kiadás 4. részében (p. 1–40.).

Rochlitz és d’Ussieux elbeszélését összevetve azonban megállapítható, hogy Waldapfel téved, amikor „D’Ussieux novellájának egészen jelentéktelen eltérésekkel csaknem mondatról-mondatra haladó német paraphrasisá”-ról szól (WALDAPFEL 1933a, 84.), mert Rochlitz szövege nem fordítása, hanem szabad átírata, felhasználása

a francia eredetinek. Vannak jegyzetek, melyeket pontosan fordít Rochlitz, és néhány mondat is (Clermont d'Entraques levelét pl. szó szerint adja vissza), az egész azonban nem tekinthető fordításnak.

A *Clémence d'Entraques, ou le Siège d'Aubigny* drámai feldolgozásai

A tárgy drámai feldolgozásainak ismertetése előtt kitérünk az „életre keltett/megelevenített anekdota”-ként („anecdotes mises en action”) meghatározott műfaj teátrális sajátosságaira. A *Décameron* bevezetőjében d'Ussieux maga utal a színházra: „Quand l'on s'est permis de varier ou multiplier des situations des personnages dont les noms sont consacrés dans les fastes historiques, on a observé de ne point altérer leur caractere, non plus que celui de la Nation, qui leur a servi de théâtre.” (p. x–xj.) Az elemző GEVREY (2011) szerint a narratív részeknél jóval fontosabbak a dialógusok, hatásosabbak az elokvens és szenvedélyes megszólalások, sőt a figurák látványos szituációba helyezése – e teátrális jegyek révén e művek közel kerülnek a dráma műfajához. (Gevrey ugyan d'Ussieux *Les Nouvelles françaises* c. gyűjteményét elemzi, előzményként azonban hasonló sajátosságokat fedez fel a *Décameron*-ban is.) D'Ussieux elbeszélő módszere egy-egy szituáció kezdeti ismertetésekor a szereplő érzelmi állapotának rövid bemutatása, melyet a szereplőnek az elbeszélő által idézett (tehát dialogizált) szövege követ. Példaként hozzuk azon pillanatot leírását, melyben Clémence befejezte haldokló apja levelének olvasását: „Le premier sentiment qu'éproiva Clémence, fut celui de la douleur: O! mon pere! c'en est donc fait, je ne vous verrai plus? Vos yeux sont fermés pour jamais; & ma piété n'a pu recueillir les derniers conceils de votre sagesse; & je n'ai pu recevoir vos embrassemens, quand l'âge a les blessures ouvroient devant vous les portes du tombeau.... (Après un instant de silence) Hélas!” (stb., Clémence szövege még hosszan folytatódik; USSIEUX, 1772, 179.).

A divatos tárgy korabeli drámai feldolgozásait annak ellenére érdemes áttekintelnünk, hogy Katona egyiket sem használta (vö. még HEINRICH 1894):

(1) Anton Clemens Graf von Törring-Seefeld [vagy: Törring zu Seefeld (1725–1812)] darabjának szövegéhez Katona hozzájuthatott: *Die Belagerung der Stadt d'Aubigny*. Ein heroisches Schauspiel in fünf Aufzügen von G.v.T.z.S., [h.n.; valószínűleg Mannheim v. München: e helyadatot l.: HEINRICH 1894, 488.] 1778. A dráma vizsgálata egyértelművé teszi, hogy nem ez volt Katona forrása.

(2) A következő évben is született egy német nyelvű színdarab, a *Clementine von Entraques oder die Belagerung der Stadt Aubigny*. Schauspiel von Johann Heinrich Fischer, 1779-ben Hildesheimben adták ki. Waldapfel szerint alig valószínű, hogy Katona kezébe került volna ez az Aubigny-drámáját több évtizeddel megelőző dráma, amely „az 1779-ben Hildesheimben működött kis színtársulat számára készülhetett, de a maga idejében sem vette át egy sem azok közül a nagyobb színházak közül, amelyek műsora ismeretes, szövegének kinyomatásáról pedig csak egyetlen híradás vándorolt tovább a bibliográfiai kézikönyvekben, de sem Heinrich kutatása idején, sem ma nem tudnak sehol Németországban egyetlen példányáról sem.” (HEINRICH 1894, 489–490; WALDAPFEL 1933a, 79.). A drámaszöveget mi sem találtuk meg. A *Grundriss*

zur Geschichte der deutscher Dichtung (szerk., s. a. r. Karl GOEDEKE, Edmund GOETZE, Akademie Verlag GmbH, Berlin, 2011.) ötödik kötetében, a hatodik könyvben, a 378–379. lapon, a Hannover és környéke színházi életéről szóló 264. tételben megtalálható a dráma címléírása. A szócikk a *Das gelehrte Teutschland oder Lexikon der jetztlebenden teutschen Schriftsteller* c. 24 kötetes német irodalmi lexikonra hivatkozik (szerk. HAMBERGER, Georg Christoph, MEUSEL, Johann Georg, első kiadása: Lemgo, 1776.). Eszerint Fischer (1757–1807) Völkenrodében lelkészkedett és a hannoveri hercegi árvaház tanára volt. *Clementine von Entragues oder die Belagerung der Stadt Aubigny* c. darabján kívül még kettőt sorol fel a lexikon (*Lindor und Elise*, Singspiel; *Hermann und Emilie*, Trauerspiel).

(3) Katona működése idején, 1810-ben játszottak és adtak ki egy francia színművet: *Clémence d'Entragues*. Mélodrame historique en trois actes par M. Coffin-Rony, Membre de la Société académique des sciences de Paris, de Maçon, etc. Représenté, pour la première fois, sur le théâtre de la Gaîté, le 7 juillet 1810, À Paris, chez Favre, Libraire et Commisionnaire, en librairie, Palais-Royal, galerie de bois n°. 263, au filles de mémoire, 1810. Zenéjét M. Taix szerezte. A drámaszöveg címlapján a Coffin-Rony névalak szerepel, a szerző pontos neve azonban André Jacques Coffin-Rosny. A címlapra jutott egy verses mottó is a művészet és az igazság összefüggéséről:

Crois toujours qu'un ouvrage où brille la vertur,
A sur tous les ecrits, qui passent comme un songe,
L'avantage certain du vrai sur le mensonge.

A dráma elején megtalálható a d'Ussieux által használt idézettel szó szerint azonos forrás (*Événement sur lequel est fondé l'ouvrage suivant*) és a pontos *Histoire de Berry*-hivatkozás. A melodráma azonban igencsak távol esik Katona darabjától: a francia szerző főként a zene szórakoztató jellegére épít, felvonultat egy párhuzamos szerelmespárt, a gróf és Rosalie inasát, illetve szolgáját, a drámai szituációkat inkább szellemes-érzelmes jelenetekkel helyettesíti. A darabot 1810. július 7-én a párizsi Théâtre de la Gaîté-ben játszották először.

(4) Waldapfel szerint bizonyosan Johann Friedrich Rochlitz már említett novellájából (*Die Belagerung von Aubigny*) készült Franz Carl Weidmann (1787 v. 1788–1867) német nyelvű darabja, a *Clementine von Aubigny: ein dramatisches Gedicht in vier Aufzügen* von F. C. Weidmann, k. k. Hofschauspieler. Für das k. k. Hoftheater (Wien, 1816, in Verlag der J. B. Wallishausser). A dráma tehát 1816-ban jelent meg, amikor Katona már megírta a saját drámáját.

Megvizsgáltuk, hogy az említett darabokat játszották-e 1770–1850 között Pest-Budán a német színházban. Weidmann Aubigny-drámáját legkorábban 1816. december 9-én játszották Pesten (BELITSKA-SCHOLTZ-SOMORJAI 1994, 1. köt., 505; 3371. tétel), s ez az adat alátámasztja HEINRICH Gusztáv (1894) azon véleményét, hogy Weidmann első-sorban a színpad, az előadás és nem a könyvkiadás számára dolgozott. 1816-ban zenés változatban adták elő: *Klementine von Aubigny oder Männersinn und Weibergröße*,

historisch dramatisch Gedicht Weidmann, Musik Makowetz – oder Heldenmut in Frauenbrust Schauspiel mit Gesang, historisch Spektakelsch mit Gesang und Kom-battemants. (Az említett első bemutató után a következő két évtizedben néhányszor játszották a pesti, illetve a budai német színpadon: Pest, 1836. ápr. 19.; Buda, 1824. dec. 13; 1829. aug. 29, nov. 21; 1839. jún. 8., okt. 12. Vö. BELITSKA-SCHOLTZ–SOMORJAI 1994, 1. köt., 505; 3371. tétel).

A másik három Aubigny-dráma nem szerepelt a pest-budai német repertoárban.

Az alábbiakban közöljük a fent hivatkozott négy Aubigny-dráma közül három-nak a szereplistáját, negyedikként pedig a Katona-dráma személyeit (az említettek közül Johann Heinrich Fischer, Hildesheimben 1779-ben kiadott drámája hiányzik). A megfelelő szerepneveket egymás mellé rendeztük:

Anton Clemens Graf von Törring-Seefeld: <i>Die Belagerung der Stadt d'Aubigny</i> 1778	Coffin-Rony: <i>Clémence d'Entragues</i> 1810	Franz Carl Weidmann: <i>Clementine von Aubigny</i> 1816	Katona József: <i>Aubigny Clem-entia</i> 1813
HEINRICH IV. König in Frankreich			4 ^{DIK} HENRIK
CLEMENTINA D'ENTRAQUES	CLÉMENCE, mère d'Aubigny	CLEMENTINE D'ENTRAGUES, verwitwete Gräfinn von Aubigny	ENTRAGUES CLEMENTIA
der junge AUBIGNY, ihr Sohn	D'AUBIGNY	RAPHAEL, Graf von Aubigny, ihr Sohn	Az ifj. GRÓF AUB-IGNY
LA CHATRE, der Marschall	LA CHATRE, père de Rosalie	CLAUDE DE LA CHATRE, Marschall von Frankreich, Gouverneur der Provinz Berry	DE LA CHATRE CLAUDIUS
ROSALIE, die Tochter des Marschalls la Chatre	ROSALIE	ROSALIE, dessen Tochter, Verlobte Raphaels	ROZÁLIA
SERICOUR, ein General, und dessen Heer	SÉRICOUR, officier	REGNAULT SERICOURT GERILE Befehlshaber unter La Chatre	SERICOUR
			Egy TISZT mint követ
LEONORE, ihre [Rosalias] betraute	GERTRUDE, demoiselle de compagnie de Rosalie		

A Katonánál hiányzó további szerepek:

MERVILLE, ein ansehlicher Officier von dem Gesolge der Clementine	SENEVILLE GEODFROI } Ecuyers ROBERT }	BASIL, Bürgermeister von Aubigny LAUREL } Rathsmänner von LAVARD } Aubigny	
SULLY, und einige Marschalls von des Königs Heere	GASPARD, écuyer de d'Aubigny	MICHAUD } Kriegsleute des ALARD } Marschall	
Einige BÜRGER	VA-DE-BON-COEUR } soldats SANS-SOUCIS }	THIBAUT, ein Diener der Gräfinn Clementine	
OFFICIERE, und SOLDATEN	HABITANS de la ville SOLDATS et OFFICIERS de deux partis	Erster } Zweyter } BOTHE Dritter }	
		OFFIZIERE und SOLDATEN La Chatres BÜRGER und RATHSMÄNNER von Aubigny VOLK	

Összefoglalva tehát: Johann Heinrich Fischer 1779-es drámáját nem ismerjük, de kevésbé valószínű, hogy Katonához eljutott volna. Nem lehetett Katona forrása André Jacques Coffin-Rosny 1810-es darabja (cselekménye nagyban különbözik), és Franz Carl Weidmanné sem (későbbi, 1816-os). Marad tehát Törring-Seefeld drámája, ahol vannak tartalmi egyezések, ezek azonban szinte bizonyosan a közös forrásra vezethetők vissza – az eredeti franciára vagy annak német fordítására: ezt nem sikerült megnyugtatóan tisztáznunk.

Melyik szöveg lehetett Katona forrása?

Katona drámájának közvetlen forrásával kapcsolatban Waldapfel a következő álláspontra jutott: „Katona [...] bár könnyen hozzájuthatott volna, nem ezt [D’Ussieux szövegét,] használta, hanem bizonyára a *Historische Erzählungen* sorában vagy külön kötetében az 1770-es vagy 1780-as években megjelent fordítást.” (WALDAPFEL 1933a, 84.) E feltételezését Waldapfel nyelvi összehasonlítással, egyes kifejezések vizsgálatával igyekezett bizonyítani: „Erre mutat néhány oly apró eltérés a Katonától lefordított szövegrészletekben, amely német közvetítés esetén érthetőbb.” (WALDAPFEL 1933a, 84.) Waldapfel példája a német forrásszöveg használatára: „Clermont d’Entragues levelének befejezése pl.: ’Je vous recommande d’Aubigny; dites-lui, qu’il est français et petit-fils de Clermont d’Entragues.’ (p. 179.) Katonánál: ’Még utóljára ajánlom néked kedves Aubignynkat, mond meg neki, hogy hiv Alattvalója maradjon törvényes Királyának, és méltó unokája a’ haldokló – Entragues Clermontnak.’ Az üzenet felszólítássá alakítása érthetőbb oly német fordítás közvetítése esetén, melyben függést kifejező coniunctivus volt – mint Törringnél is. (I. 2. Sage ihm, er sei ein geborner Franzos...) Ich empfehle

Dir unsern D'Aubigny; sag' ihm, er sei ein Franzos, und ein Enkel des Clermont von Entragues.” (WALDAPFEL 1933a, 84. A Katona-idézeteket a kézirat betűhív átiratával helyettesítettük. A Waldapfeltől idézett francia mondat egyébként szó szerint megtalálható André Jacques Coffin-Rosny *Clémence d'Entragues* c. 1810-es drámájában is; I.8.)

Waldapfel kizárta a Rochlitz-szöveget mint Katona forrását. Az általa meg nem talált 18. századi fordítást, a *Historische Erzählungen* szövegét vagy más német fordítást sejtett a Katona-szöveg mögött. Az e feltételezésre hozott példái viszont nem zárják ki a francia eredeti szöveg használatát sem. „Clermont levele pl. a francia szövegben *une victoire éclatante*-ot, Katonánál *egy gyönyörűséges győzedelmet* jelent be, Rochlitz szerint »der König hat eine Schlacht gewonnen«; Henrik e csatában D'Ussieux szerint *couvert du sang des ennemis*, Katona szerint *Ellenségeink vérekkal bé fetskendezve*, míg Rochlitz szerint »wie ein Cherub mit flammendem Schwert« jelent meg újra, stb. Hogy még egy párhuzamos szövegből idézzek, Clementia első beszédében azt mondja a ligue-ről: »*Monstre avide de carnage elle s'envyvre du sang de ceux même qui la servent*«, Katonánál: »*ama szörnyeteg, a' Ligue Frantzia Ország Polgárjainak vérek után szomjuhozik*«; Rochlitznál ez hiányzik, s csak az ezt megelőző vádat fordítja (»ne cherche, qu' à profiter de la calamité publique« – »Nichts, als aus öffentlichen *Drangsalen Nutzen ziehn...*«); ez meg éppen Katonánál hiányzik.” (WALDAPFEL 1933a, 84–85.). A Katona-idézeteket itt is a kézirat betűhív átiratával helyettesítettük; Waldapfel dőlt betűs részeit meghagytuk.

Logikusan Clermont Entragues-nak az eredeti szövegben idézetként hozott levelénél kereshetjük leginkább a fordítást, ezért hasonlította össze Waldapfel ezt a szövegrészt. Clermont Entragues levelét alább egészében idézzük, egymás mellé téve d'Ussieux francia eredetijét (az első, 1772-es kiadásból), a minden bizonnyal a *Historische Erzählungen* szövegét újrakiadó *Erzählungen für unsre Müssiggänger* (1795) német fordítást és Katona *Aubigny Clementiaját*:

D'Ussieux: <i>Décameron</i> , 1772 (p. 178–179.)	<i>Erzählungen für unsre Müssiggänger</i> , 1795 (p. 266–267.)	Katona: <i>Aubigny Clementia</i> (1816, I.2., 4r–v)
„Régouissez-vous, ma fille; le roi vient de remporter une victoire éclatante. On l'a cru mort pendant quelque tems, & les bataillons commençoient à plier; mais à peine il a reparu couvert du sang des ennemis que nos soldats font devenus autant de héros. Pour moi, j'ai reçu, dans la mêlée, une blessure mortelle; mais je me flatte d'avoir contribué à la victoire: & elle importoit au bonheur de la France. Point de foiblesse sur tout; j'ai combattu sous les yeux de mon maître, & j'expire au lit d'honneur... Soyez en garde contre la Châtre. Le roi vient de m'en assurer; il est du nombre des <i>Bâtards</i> : n'ayez aucune liaison avec ces gens-là. Ma chere Clémence, recevez mes derniers adieux. Je vous recommande d'Aubigny; dites-lui qu'il est français, & peiti fils de Clermont d'Entraques.”	„Freue Dich, meine Tochter; eben hat der König eine herrlichen und wichtigen Sieg davon getragen. Eine Zeitlang hat man ihn gar für todt gehalten, und die Bataillonen fiengen schon an zu weichen; aber so bald kam er nicht, mit dem Blute der Feinde bedeckt, wieder zum Vorscheine, so sind alle unsre Soldaten lauter Helden geworden. Was mich anlangt, so habe ich, im Handgemenge, eine tödtliche Wunde bekommen: aber ich schmeichle mir, daß ich das Meinige zum Siege beygetragen habe; und der Glückseligkeit Frankreichs war daran gelegen, daß wir siegten. Vor allen Dingen keine weibische Schwachheit, meine Tochter! ich habe vor den Augen meines herrn gesochten, und gebe meinen Geist auf dem Bette der Ehren Hochzeit so gute Dienste gethan hat, daß er auch mit bey der Mahlzeit ist.* Bey auf Deiner Huth gegen den De-la-Chatre. Diesen Augenblick hat mich de König versichert, er gehöre unter die Anzahl der <i>Bastarte</i> ; mit dergleichen Leuten must Du seine Gemeinschaft haben. Meine liebe Clementia, so empfangе dann mein letztes Lebewohl. Ich empfehle Dir unsern D'Aubigny; sag' ihm, er sen ein Franzos, und ein Enkel des Clermont von Entraques.”	„Örömmel jelentek néked egy gyönyörűséges győzedelmet, melyet kedves Királyunk fegyvere nyert. Sokáig el volt az szemünk előtt rejtve, a' midőn most valahára Ellenségeink vérekkkel bé fetskendezve, meg jelent és Herossait felejthetetlen emlékeztető Jelekkel fel ékesítve maga mellé gyűjtötte. En halálos sebet kaptam, és tsak kevés órám vagynak még a' világon hátra, de még is a' Betsület ágyán halok, és jó Királyomnak szeretete, 's hivségesen végbe vitt Köteles-ségeimnek emlékezetei meg fogják nékem a' halálnak keserű oráit édesíteni. De la Chatre hit szegő lett, és a' Liguehez által ment. A' ki egy ilyen jó Királyhoz hivségtelen lehetett, az nem is lehet hivséges Barát, azért is őrizkedj tőlle kedves Leányom! még az Entraques véreből egy se szennyitette meg magát Haza árulással – minden véle valo egybe kötötését távoztass el, mert érdemtelen reánk. Még utóljára ajánlom néked kedves Aubignynkat, mond meg néki, hogy hiv Alattvalója maradjon törvényes Királyának, és méltó unokája a' haldokló – Entraques Clermontnak.”

* A 266. lap alján a szöveg vége: „meinen Geist auf dem Bette der Eh-”, alatta a „ren” őrszórész következik, majd, a lap alján, a szövegtől egy a lábjegyzetet elválasztó vízszintes vonal alatt következik a szöveg folytatása: „ner Hochzeit so gute Dienste gethan hat, daß er auch mit bey der Mahlzeit ist.” A következő, 267. lap tetején: „ren auf...”, nyilván sajtóhiba, ezt a szövegből elhagytuk.

A *Bastarte*-hoz és az *Entraques*-hoz fűzött lapolji jegyzeteket a francia és a német szövegben is elhagytuk; a központosáson nem változtattunk.

Az *Erzählungen für unsre Müssiggänger*-beli német fordítás pontosan követi a francia eredetit, ennek alapján nem eldönthető, melyik szöveget olvashatta és alkalmazhatta

saját drámájához Katona. Az valóban bizonyos, hogy nem a Rochlitz-félét. Elképzelhető, hogy a francia eredetit és a 18. századi német fordítást egyaránt használta.

A történelemből ismert tényeken túli fiktív elemek használata alapján Waldapfel egyértelműnek látta, hogy a különböző feldolgozások (l. WALDAPFEL 1933a, 80.) mind d’Ussieux francia anekdotájának anyagából dolgoztak, s „[e]z a novella volt az összes Aubigny-drámák ősforrása. Aziránt sem maradhat semmi kétség, hogy Katona is magát a novellát dolgozta fel, s nem valamely korábbi drámái feldolgozását.” (WALDAPFEL 1933a, 83.)

Az Aubigny Clementia dramaturgiai jellemzői (1) –

A dráma viszonya a d’Ussieux-novella és/vagy a német fordítás szövegéhez. További források

A forrás(ok)hoz való viszonyt alapvetően meghatározza a tény, hogy Katona epikus művet alakított drámává. Ezért a forrással összefüggésben kitérünk Katona dramaturgiai szemléletére és megoldásaira is.

Waldapfel a francia novella tartalomismertetésében megjelölte a Katona-dráma megfelelő felvonását is (WALDAPFEL 1933a, 81–82.). Hosszabban idézzük tőle a Katona-dráma és a francia eredeti, valamint a német fordítás összefüggéseiről szóló részt:

„Az elbeszélés részleteiből csaknem minden színre kerül drámájában: a bevezetésen kívül csak Rozália levelezése és Châtre készülődése marad el teljesen a drámái forma természetes következményeképp, s az ostrom első szakaszáról és az ifjú grófnak a király által való fogadásáról számol be csupán egy-egy szemtanú. Senkit sem szerepeltet Katona, aki nem szerepel a novellában is, s az ott szereplők közül nem hiányzik nála senki. Csak azokat az udvari embereket nem említik nála név szerint, akik az ifjú fogadásakor a király mellett vannak. A szöveg szerint való egyezések is sokkal bőségeesebbek és pontosabbak, mint Katona és a tárgy bármely más ismert feldolgozása közt. Katona drámájának jeleneiben csaknem minden mondat megvan, amelyet D’Ussieux oly helyzetben ad szereplői ajkára, amelyet Katona megjelenít. Csak a drámaiatlanul terjengős elmélkedések rövidültek meg lényegesen, s az oly mondatok estek ki vagy alakultak át, amelyek a tárgy átalakulása és a drámái formálás folytán nem lettek volna helyükön. Viszont az elhagyott levelekből egyes szavakat élőszóval elmond írójuk Katonánál is, a színre nem vitt részletekből pedig több mondat a szemtanúk elbeszélésében kapott helyet. A szövegegyezések közül Clermont levele, az ifjú gróf megdöbbenésének kitérése, Clementia két nagy beszéde, Châtre-nek foglyával való szóváltása, híveihez a király érkezése előtt való felszólítása, ennek hozzájuk szóló néhány mondata és Clementiával való párbeszéde nagyjából Törringnél is megvannak így; ellenben csak a novellával egyezik Katona drámájában a követ első felszólításának több részlete, Clementia bocsánatkérése a távozó Rozáliától, az ostrom elhatározása, az ostromlottak győzelmi ujjongása Châtre megsebesülésekor, Châtre kegyetlen levele

az anyához, Clementia válasza a követhet stb. Az ostrom kezdetéről való beszámoló különösen hasonlít szövegében is a novella előadásához.” (WALDAPFEL 1933a, 83.)

(Amikor a Katona-drámáról szólunk, a szövegbeli *Chatre* névalakot használjuk.)

Az eredeti, amúgyis sok dialógust tartalmazó elbeszélést Katona híven követi, de egyrészt drámaian tömörít, másrészt két esetben alkalmaz olyan kiegészítést, amely teljesen hiányzik az eredeti novellából.

D’Ussieux elbeszélése gyorsan eljut a szituációhoz, amelynek előzetes vázolásától eltekint a dráma. A rövid nyitószín ugyanis a saját hőstetteire türelmetlenül készülő ifjú gróf magánjelenete (I/1.), amelyből felsejlik a háttérben folyó, s a második jelenetben már az előtérbe kerülő háború, hiszen ott sújt le a családi tragédia. Csak a haldokló Entragues leveléből értesülünk a fiatalok szerelméről, amelynek így idilljét nem, csupán lehetetlenné válását tudja meg a néző. A harmadik ismét az ifjú Aubigny magánjelenete, reagálás a tragikus helyzetre – ezzel le is zárul az expozíció. E nyitány csúcspontja Clementia apjának, a király melletti ütközetben harcoló és halálos sebet kapott Clermont d’Entragues-nak közlése arról, hogy „De la Chatre ország áruló – egyik feje a pártosoknak”. Clermont d’Entragues levelét Katona szó szerint fordítja (I/2.; a szövegek összehasonlítását már közöltük). Chatre levele a gróf foglyul ejtéséről és halálra ítéeléséről ugyancsak az eredeti viszonylag pontos követése a magyar szövegben (II/9.). A novella más levelei – így Clementiáé, melyben felbontja fia eljegyzését Rozáliával, továbbá Rozáliáé, – viszont Katona leleményei.

Már az elbeszélésben is kiemelt szerepet kapott a várost védő katonák és polgárok harci lelkesültsége, az ostrom alatti kitartása és kitartásra buzdítása, valamint Clementia elszántsága; a helytállás erényét Katona is végig kiemeli a drámában, mind a négy felvonásra jut ezt hangsúlyozó rész. Ennek legfontosabb eleme a II. felvonásban Clementia győtrődése, majd sikeres felülemelkedése anyai érzésein, amikor a Chatre csapata által elfogott és halálra ítélt fia megmentéséért sem adja fel a várost. Az ifjú fogságba ejtését a dráma nézői nem látják, de a várból látja mindezt Clementia, aki a színen tragikus jelenetben, egy időben „tudósít” a történekekről (II/7.). A tömeges csatajeleneteket igen kedvelte a kor színpada, a német lovagi és vitézi játékok ki is elégítették ezt az igényt. Katona értette és korábbi drámáiban többször alkalmazta a nyílt színi tömegjeleneteket, itt azonban a csatajelenetek helyett inkább „tudósítással” él, a színpadon tartózkodó, felfokozott izgalmi állapotban lévő harcosokat használva: ők a saját fél hadi tetteiről és az ellenféléről egyaránt tudósítanak, izgatott, szaggatott szövegekben. Ezek a beszámolók ráadásul leggyakrabban a sorsfordító pillanatokról szólnak, ezzel is fokozva a hatást, s így nem a zajos, tömeges színpadi látvány, hanem a dramaturgiai megoldás, vagyis a szereplő érzelmein átszűrt történet kerül a középpontba. Ez a legélesebben Clementia már említett, a fia elfogásáról tudósító jelenetében érzékelhető (II/7.), ahol a fő hangsúly a hősnő pszichikai állapotára, belső, lelki folyamatára kerül. Hasonlót, tehát a csatajelenetről való tudósítás megoldását Katona iskolai tanulmányaiból is ismerhette: a homéroszi epikában, majd a görög tragédiákban szívesen alkalmazták a (fogoly) nők panaszdalát, amelyben városuk vagy férjük, fiuk, bátyjuk elesését siratták, miközben tudósítottak a látottakról. A női panaszdal az olvasók, nézők számára az érzelmi azonosulás különös lehetőségét teremtette meg.

A Rondella színpada meglehetősen kicsi, technikai felszereltsége pedig szegényes volt, ezért a közönség által elvárt harci jeleneteket, összecsapásokat úgy kellett megoldani, hogy a színre vihető kevés szereplő tömegnek hasson. E kegyes csalást legtöbbször erős és sok mozgással, zajjal végezték, az *Aubigny Clementia* egyetlen tömegjelenete azonban nem zajos-mozgalmas, hanem mozdulatlan, inkább tablószerű. Ekkor a megtért Chatre és katonái térdre hullva várják az érkező királyt (IV/5.). A szükséges illúziókeltést, a nagy tömeg látványát Katona a kulisszák segítségével oldotta meg, ezt írja elő az instrukcióban: „Aubigny vára. A' falak alatt hosszába térdepelnek hajdon fővel de la Chatre Katonái, úgy hogy a' sokaságnak vége mind a' két reszről a' Coulissik között el vesszen, hogy így mint egy Temérdekség képzeltesen. A' Falak tőmve vagynak Polgársággal.”

A d'Ussieux elbeszélését meglehetősen híven követő Katona a cselekményben két ponton tér el a novellától, amikor a drámaszöveget a novellából hiányzó két betoldással egészíti ki: (1) valószerűvé teszi a csatában holtnak hitt de la Chatre megmenekülését (zarándokmotívum), amelynek következménye Chatre fejlődése, átalakulása, vagyis megtérése IV. Henrikhez, továbbá (2) betold két a tételes, intézményesült vallásokkal kapcsolatos teoretikus dialógust. Alább részletesen tárgyaljuk e két eredeti Katona-megoldást.

A zarándokmotívum

D'Ussieux elbeszélésének egy izgalmas jelenetében Clémence a hősiiesen küzdő de la Châtre közelébe kerül, két hatalmas kardcsapással megsérti annak mellvértjét, s az ütéstől de la Châtre holtan zuhan le a falról.

„L'héroïne lui enfonce son épée au défaut de la cuirasse, et l'en retire sanglante. [...] Il s'ébranle, et tombe en roulant au pieds de la muraille. La Châtre expire, s'écrient soudain les affligés; il expire, il est mort.” (USSIEUX 1772, 209–210.).

A német fordítás is pontos:

„Die Heldinn stößt ihm, weil ein kleiner Harnisch anhat, ihren Degen in den Leib, und zieht ihn blutig wieder heraus. [...] La-Chatre ist verlohren. ..., rufen die Belagerten plößlich aus; ...er ist verlohren, er stirbt...” (*Erzählungen für unsre Müsiggänger*, Frankfurt und Leipzig, 1795, 310–311.)

Katonánál ez a II. felvonást záró – az ifjú Aubigny elfogását követő – jelenet (II/12.), amikor az instrukció szerint „Végre a' már a' nélkül is erőtlen öreg el hanyatlik. *Clementia* ki ragadja kezéből a' zászlót és le veti a' falról, *Chatrét* pedig le döfi.” Ezután Chatre „le fordul a' falról”. Az elbeszélés nem részletezte, mi történt a továbbiakban a holtnak vélt Châtre-vel, de később megtudjuk, hogy orvosai kikúrálták, és saját sátrában gondosan ápolja a lánya. Katona a cselekmény e pontján iktat be egy apró, de fontos mozzanatot, mellyel egyrészt valószerűvé teszi Chatre csodás megmenekülését a haláltól, másrészt lélektani szempontból hitelesíti Chatre hamarosan bekövetkező fordulatát, megtérését: ez a mozzanat két zarándok megjelenése. Mint később megtudjuk, Sericour és Rozália viselte a zarándoköltözetet. A jelenetben ők kapják el a lehanyatló öregot, majd kimentik a tömegből (II/12.). A két zarándok személye jóval

később, a következő felvonásban derül ki (III/7). D’Ussieux elbeszélésében Châtre meglehetősen hirtelen és váratlanul pártolt át a királyhoz. E nagy változás ugyan Katonánál sem eléggé motivált, de nála a halálközelség és a megmenekülés következtében Châtre korábbi biztonsága száll el, ez indokolja vívódását, hezitálását, majd az átállást megelőző bizonyosságot, amelyet végül a két zarándok azonosítása, felismerése hoz meg, épp e III/7. jelenetben. Minderről semmi sincs a novellában.

Katona itt egy újabb forráshoz nyúlt, az álöltözetet kedvelő lovagi és vitézi játékok gyakori fordulatahoz. Waldapfel ugyancsak kitért a zarándokmotívumra: „Zarándokok szerepeltetése a lovagdrámáknak kosztüm tekintetében legjellemzőbb vonásai közé tartozik, de álruhaként is sűrűn fordul elő. A zarándok-szerep gyakorisága folytán ily ruha a színtársulatok állandó kellékei közé tartozott, s így az akkori színházi viszonyok keretében époly érthető, hogy Katona az ő tervében fontos, az arcot eltakaró álruhának ezt választja, amennyire nem természetes persze, hogy a XVI. század végén a táborban két példányban is rendelkezésre áll. Ily álzarándok szerepel pl. a Katona korában műsoron szereplő lovagdrámák közül Kotzebue *Johanna von Montfaucon* jában, Ziegler *Barbarey und Grösze* jében, de Gleich Katonától fordított *Albert der Bäre* ben is, amely ugyancsak egy pártos megtérését mutatja be, persze nem oly bonyolult lelki motiválással; itt zarándokruhában épen maga a herceg inti a rebellis *Guelphot*.” (WALDAPFEL 1933a, 247.) Az ismert motívum alkalmazásánál fontosabb azonban, hogy Katona a zarándokok megjelenését be is építi a drámaszerkezetbe, s ezen keresztül meg is indokolja a szereplők lélektani folyamatait, váltásait, átalakulását.

Waldapfel úgy látta, hogy „Katona hőse nem a címszereplő, kinek nevét a novella tárgymegjelölésével egyezően elébe írta, hanem Châtre. Tárgya nem egy asszony hőstette, hanem egy fényes múltú, tévedésében is jószándékú férfi belső küzdelme az öntudatos megtorló szándéktól összeroppanásáig és azontúl megnyugvásáig. Csak ennek, a novellában komolyan sem vett küzdelemnek egyik motívumává lesz Clementia hősie ellenállása.” (WALDAPFEL 1933a, 90.) Nem osztjuk Waldapfel nézetét, már csak azért sem, mert Châtre-nak nem lehet gyenge vagy halvány ellenfele, Clementiának hasonlóan erős ellenfélként kell megjelennie; nézetünk szerint Katona drámájában két azonos mértékben elszánt és tisztességes főszereplő – Châtre és Clementia – néz egymással szembe. (A női figurák jelentőségére később térünk ki.)

Dialógusok a vallásokról

Katona másik eltérése a francia eredetitől Sericour és Châtre vitája a felekezeti szembenállásról a harmadik felvonásban (III/2.), majd a dráma nagyjelenetében (III/5.; l. még BÍRÓ 2002, 61–65.). E vita tulajdonképpen nem vallási, felekezeti, hanem államjogi, politikai kérdésekről szól.

A francia novellához hasonlóan drámája legnagyobb részében Katona sem a súlyos szembenállás felekezeti okait hangsúlyozza – sokkal inkább a király iránti hűség vagy a királlyal való szembenállás kerül a középpontba. Katona szemléletének alapvető vonása, hogy a vallási és az egyházi kérdéseket alárendeli az állam központi szerepének, egyház és állam viszonyát a felvilágosult abszolutizmus gondolatrendszere alapján

tárgyalja. Ezt a mozzanatot részletesen elemezte Waldapfel, rámutatva a dráma egy újabb forrására. Katonára, ifjú jogászként a pesti egyetemen nagy hatást gyakorolt a kánonjog tanára, Brezanóczy Ádám (1751–1832), „ki a vitairodalomban korábban éppen a jogbölcselet védelmével tűnt ki, utóbb pedig egyházi részről való támadás ellen kellett egyházzogi tanítását megvédenie, egyházzogi tankönyvét magát csak négy évvel az *Aubigny Clementia* írása után nyomatta ki.” Waldapfel itt Brezanóczy 1817–1818-ban két kötetben kiadott *Institutiones juris ecclesiastici* c. művére utal (WALDAPFEL 1933a, 253.), s szövegrészeket is összevet a drámából, illetve a latin nyelvű tankönyvből (WALDAPFEL 1933a, 253–254.); mi a drámarészletet a kritikai kiadás szövegéből idézzük):

<i>Aubigny Clementia</i>, III. 5.	BREZANÓCZY, <i>Institutiones juris ecclesiastici</i> 178. § (p. 256.)
CHATRE Nem éppen az ő Törvénye szerint űzte é el az Izrael Osiást? SERICOUR Igen is az ő Törvénye szerint, de nem el űzte, hanem tsak a városból ki vitte, mint bélpoklost.	VII. Ozias Rex sacerdotale usurpans officium lepra est percussus et a Sacerdotibus Regno dejectus. <i>Resp.</i> Hic eventus fuit extraordinarius, et plaga domini, quam in exemplum trahere non licet; deinde ex lege veteris testamenti leprosus debebat extra castra et urbes degere, in novo autem testamento nullibi praecipitur, ut lepra spirituali, ad quam argumentatio fit, infecti regnum amittant... Denique cum Osias maneret leprosus usque ad diem mortis suae, regnavit Joatham filius ejus pro eo.
CHATRE Jojodás parantsolatjára az Istentől el pártolt, Atália Királyné meg ölette, és az igaz hitű Joás lett a Zsidók Királlya. SERICOUR Atalia nem volt törvényes Királyné. Azon kívül, a mit Jojodás tselekedett, azt ő nem mint Fő Pap tselekedte, hanem mint az igaz örökösnek Tútora.	VIII. Praecipiente Jojada sacerdote Athalia ob tyrannidem et idololatriam occisa et Joas Rex Judae constitutus est. <i>Resp.</i> Athalia fuit usurpatrix regni, ut enim regnaret interfecit omne semen regium, clam subducto Joa legitimo successore, et in domo domini sub tutela Joadae educato, quod igitur egit Jojada, egit qua tutor legitimi Regis, non qua sacerdos.
CHATRE Az isteni törvény parancsolta a zsidóknak, hogy ne válaszsanak oly királyt, aki nem az ő testvérek közül való.	XVII. Judaei prohibentur eligere regem, qui non est de numero fratrum.

<i>Aubigny Clementia</i>, III. 5.	BREZANÓCZY, <i>Institutiones juris ecclesiastici</i> 178. § (p. 256.)
SERICOUR De tsupán tsak a' Zsidóknak. – és valyon fel kell é az Ellenséges Foglyokat az egész világnak vendéglenni, mint a' vad Indusok vallása azt jóvá hagyja. Azon kívül a' Hebraeusokis, ha más-képpen nyertek idegen Királyokat, azért hiven tisztelték őket, ugymint a' Babiloniai, Persiai, Medus, és Romai Fejedelmeket, sőt tulajdon Királyokat se úzték el kik bálványokat imádtak; példa: Manasses. CHATRE A Keresztységnek nem szabad Eretnek Királylyokat szenvedni, ha tsak magát nyilvánosság veszedelemben nem akarja ejteni. SERICOUR Ugy? E szerént tehát a' Királyok tsak laptái az alatt valóknak, mert hiszen mindenik Fanatikus képzelheti magának hogy a' Fejedelme nem az igaz úton jár...	<i>Resp.</i> Hoc verum est, propterea tamen alia ratione regnum adeptos non repudiarunt, reverenter enim coluerunt Babylonios, Persas, Graecos et Romanos; immo nec Reges de numero fratrum ad idola prolapsos, qualis fuit Achaz et Mannases, throno deturbarunt. XVI. Non licet Christianis tolerare Regem infidelem authaereticum, quoniam ita bonum religionis manifesto exponitur periculo. <i>Resp.</i> Haec propositio est seditiosa, Dei verbo et veteris ecclesiae praxi contraria. Seditiosa, possent enim fanatici somniare regem suum haeresi patrocinari et sic securitatem publicam perturbare.

„Châtre és Sericour polémiája [...] világosan mutatja, hogy Katonát e tárgy feldolgozásában jogi tanulmányaitól kifejtett és egészen határozott irányba terelt politikai–világnézeti érdeklődés vezette: szinte az egyetemen magáévá tett elmélet megvilágítására alkalmas példát is látott tárgyában. E gondolkodásának már abban része volt, hogy ily alakítás lehetőségét fedezze fel a novella anyagában.” (WALDAPFEL 1933a, 255.) Az egyetemi előadásokon részletesen foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy „szembefordulhat-e az egyház bármily okból az államhatalommal, lázíthatja-e a népet ellene, joga van-e a népnek vallása vélt vagy valódi veszélyeztetése miatt uralkodója ellen fegyvert fogni.” (WALDAPFEL 1942, 45.) Sericour és Châtre vitájában „négy érv-párt” alkalmaz Katona, „minden bizonnyal tanára diktátuma alapján” (WALDAPFEL 1933a, 253.). „La Châtre és Séricour nagy jelenetének négy érvpárja szöveg szerint az egyházjog tanárának, Brezanóczy Ádámnak Katonától éppen 1812–13-ban hallgatott tanításából való”, amely a vallásháborúk ellen szólt (WALDAPFEL 1942, 45–46.). „Mindazok az érvek belekerülnek így Châtre és Sericour vitájába, amelyek Brezanóczynál az alattvalók lázadásának jogosságára vonatkoznak. Mind a négy (Ozias és Athalia példája, az ótestamentumi törvény, a türelem veszedelmessége) hagyományos azokban a vitákban, amelyek a XVI. század vége óta az egyház világi hatalmával foglalkoztak, s amelyek középpontjában éppen III. és IV. Henrik alakja állt először.” (WALDAPFEL 1933a, 254.)

E jogtudományi forrás után tekintsük át a bibliai érveket, melyek Sericour és Châtre vitájában elhangzanak. Châtre a bálványozás bűnébe merült zsidók súlyos büntetésére hoz példákat (a lázadó Dátán és Abiron megsemmisítését, a bálványozó Izraelre lesújtó isteni harag fürjeit), Sericour azonban a kontextuson belülről érvel, vagyis Châtre példáit nem egészen fogadja el: az igazak és a bálványozók között különbséget tévő

mózesi rézkígyó nem ember, nem Mózes, hanem Isten eszköze. Sericour egyetlen érvrendszert alkalmaz: a bűn és a büntetés eldöntése az istenség hatalmában áll, nem az emberében. Chatre másik próbálkozása az Atália-történet, amely viszont – mint Sericour rámutat – a legitim uralkodó elleni, végső soron hiábavaló lázadásról szól. Az uralkodó épp attól lesz legitim, hogy hatalmát Isten szavatolja; e gondolat visszafelé is érvényes, Sericour Joásról szóló érvei Chatre példáit is módosítják a Mózes elleni lázadásról és annak megtorlásáról.

A III/5. jelenetet azért tartjuk a cselekmény tető- és fordulópontjának, mert Sericour itt vezeti rá Chatre-t a királyhoz való megtérésre. Sericour az ószövetségi példákat mind a vallási tolerancia jegyében értelmezi vagy teszi félre, végső következtetése pedig: „E szerint tehát a’ Királyok tsak laptái az alatt valóknak, mert hiszen mindenik Fanatikus képzelheti magának hogy a’ Fejedelme nem az igaz úton jár. Hidd el nékem Chatre, az embereknek véleménynye, melyet Isteni Tiszteletnek nevezünk, nem egyebb egy Bál Háznál, a’ hol is Török, ’Sidó, Indus, Görög, és Római Maskarak fordulnak elő, senki sem láthattya hogy mellyik lárva rejtheti el a’ nagyobb Szépséget. A’ külső festéket tekintvén, egyiknek ez, másiknak amaz tettzik, már most kardot vonnyunk é mi egy igaz szívű ember ellen, mivel ő beléje az öröktől való, ezt és nem amaszt a’ vágyakodást alkotta, mellyet mi mindnyályok között elsőnek találunk? Miért akarsz te másokat erővel is a’ te Izlésedre kényszeríteni, a’ mellytől mások undorodnak? Majd az éjfélnék órájában, le fognak a’ lárvák hullani, és mindenik a’ maga formájában áll a’ Biró előtt.” (III/5.). Katona tehát a felekezeti ellentétet arra használja, hogy megerősítse a vallások egyenértékű és bizonytalan voltának tételét. Nem véletlen, hogy e szöveg a józan, megfontolt, bölcs tanácsosé, Sericouré. Sericour épp az egyes vallások (tudományosan) nem igazolható tételeinek bizonytalanságáról és haszontalanságáról igyekszik meggyőzni Chatre-t.

Waldapfel szerint Katonának „a hatalom elleni lázadás motívumai közt a *Bánk bán* előtt minden történeti drámájában része van a fanatizmusnak” (WALDAPFEL 1942, 46.). Az *Aubigny Clementia* történetének háttere ugyan a francia hugenották és katolikusok közötti vallásháború, ennek ellenére sem d’Ussieux novellájában, sem Katona drámájában nem hangsúlyos a vallási ellentét. A novellában a *fanatisme* szó csupán néhányszor szerepel, az elvakult katolikusokra utalva, a felekezeteket pedig d’Ussieux meg sem nevezi. Katona drámájában a fanatikusok az uralkodó legitimációját vonhatják kétségbe, s ezzel veszélybe sodorják az államot („mindenik Fanatikus képzelheti magának hogy a’ Fejedelme nem az igaz úton jár” III/5.). Chatre többször hangsúlyozza, hogy „az Istenért és a vallásért” száll harcba, a másik oldal azonban árulást és pártütést emleget Chatre-val kapcsolatban. Elsősorban a pártütés, az uralkodó elleni lázadás legitim vagy illegitim volta és ennek dilemmája, az uralkodó legitimációja, illetve annak kétségbevonása foglalja le mindkét oldalon az igaz, becsületes figurák gondolatait. Jellemző, hogy az ifjú d’Aubigny az eljegyzés felbontását nem a vallási ellentéttel, hanem a haza iránti kötelességgel indokolja, mert a hazaszeretnek erősebbnek kell lennie a szerelemnél: „le tems [sic!] et circonstances vous apprendront si je fus moins généreux envers ma patrie, que sensible aux attraites de ma maîtresse.” A vallási ellentét háttérben tartása, s helyette a pártütés középponti szerepe Katonánál

még hangsúlyosabb, nemcsak a jelen drámában, hanem az azt követő Ziska-drámákban is, amelyek sajátos kettősséget mutatnak, éppen a vallási ellentétek terén: a Ziska-drámákhoz csatolt történeti leírás, magyarázat, valamint a dráma lábjegyzetei részletes tájékoztatást adnak a katolikusok és a husziták szembenállásáról; maga a drámaszöveg azonban lényegében semmit nem szól ezen ellentétekről. Vagyis a színházi előadás nézői számára aligha tűnik ki a történet középpontjában álló vallási ellentét. Ehelyett a hangzó, előadott dráma középpontjában a szereplők jószándékú egyéni választása, jó vagy rossz döntése, s e döntések közösségre tett hatása áll – és e vonás már emlékeztet a *Bánk bán*ra is. Az *Aubigny Clementiában* Chatre-ra a drámaszöveg a *hitzegés, árulás, pártos* szavakat használja a leggyakrabban; Henrik király a vérontást és a haza pusztulását akarja megakadályozni. Nehezen nyomozható, melyik fél tartozik a protestáns, melyik a katolikus oldalhoz. A d’Ussieux-novella francia olvasóival ellentétben, a magyar néző számára szinte ismeretlen volt a cselekmény történeti háttere, ezért minden bizonnyal nem a vallási, hanem a hatalmi ellentét, a párttűtés drámájaként érthette a történéseket. A III. felvonás 2. és 5. jelenetén kívül a dráma azon szövegrészei, melyek kifejezetten a vallás(ok)ra utalnak, meglehetősen burkoltak, a mindig sűrítetten fogalmazó, ezért nehezen érthető Katona kevésbé remélhette, hogy e színpadról elhangzó utalásokat megérti a közönség.

Erre az alábbi példákat hozzuk:

Chatre király elleni küldetése, „hogyan Nemzetének betsületét fel tarthassa, és meg szabadítsa egy olyan Igazgatótól kinek Lelke meg bélpoklosodott, és az Isten a’ maga Menny országából örökre ki zárta.” (II/2.) Chatre általánosságban többször hangsúlyozza küzdelmét az Istenért, a vallásért, „az egész hitetlen Europa” (II/5.) ellen. E mondatokban ugyan ott a hitetlenség és a mennyországból kizárattatás, ezeket azonban a néző sokkal inkább a hazaárulás metaforáiként érthette.

A követ Clementiát a IV. Henriket elítélő pápára emlékezteti: „sokkal jobb volna, ha Házát és Polgárait csendes nyugalomba hagyná, mint egy olyan Királyt védelmez, a’ ki – meg felejtkezvén minden szent kötelességekről – nem jár a’ világhosság után, és a’ kinek feje felett az Istennek hely tartója már ki mondotta az Itéletet, és minden derék Frantzia hozzá kötelezet hivsége alól fel oldoztatott.” (I/10.) Nincs utalás Henrik protestáns voltára, fő vétke sokkal inkább uralkodói kötelességeinek (vélt) elhanyagolása.

E részekből nehéz kihámozni, hogy milyen vallási ellentétek feszülnek a szereplők között. A közönség számára is érthetően csupán a dráma III/5. jelenetében van szó erről.

A főérték a drámában a haza és a békesség; ezeket képviseli a király, s ezek ellen kel ki, vérontással Chatre. A kettejük közti megegyezést Sericour, ezen értékek fő hangoztatója, így ünnepli: „Menybéli Isten! Köszönet! – oh Hazám! Békesség ezentúl tenéked!!!” (III/8.); s így zárja a drámát maga a király: „En szegény vagyok! /: *körül nézi magát* :/ Minden olyan szerentsés, minden olyan boldog, meg elégedett. A’ Haza békességet, En Népemben boldogságot, és a’ Nép én bennem, adja az Isten áldást nyerhessen.”, továbbá: „/: *az ég felé fohászkodva* :/ Oh ugy tehát Teremtő! adj azoknak kiket győzdelmes Királyokká rendtél elegendő kegyességet, és emberiséget, mert így az emberséges és érzékeny szívű Monarcha nagyobb mint a’ világnak minden Meghódítója!!!!” (IV/7.)

A haza és a király iránti hűség e hangsúlyai is kiemelik a történet „erkölcsi mese” jellegét.

Nem osztjuk Bayer József nézetét, aki a királyhoz megtérése előtt vívódó Chatre jelenetében (III/6.) Hamlet-reminiscenciát fedez fel (BAYER 1897, 255.)

Az *Aubigny Clementia* dramaturgiai jellemzői (2)

Alább az eredeti novellához való viszonyítás nélkül folytatjuk a dramaturgiai elemzést. A címlapon *vitézi darab*ként meghatározott *Aubigny Clementia* valóban kapcsolódik a Katona által fordított, adaptált korábbi színjátéktípushoz, a vitézi, lovagi játékhoz, de attól el is távolodik. Kerényi Ferenc az *Aubigny Clementiát* a *Ziska II.*-höz, a *Jeruzsálem pusztulásához* és a *Bánk bánhoz* vezető út egyik etapjának tartja, s a vitézi játék hatáskeltésének ismert eszközeit fedezi fel az esküjelenetben (I/7.), a vár előtti tárgyalásban (I/5–9.) és a tábori színekben (KERÉNYI 1981, 172.); ide sorolhatjuk továbbá a zarándokmotívumot is (WALDAPFEL 1933a, 247.).

Katona dramaturgiája sokat fejlődött, fokról fokra engedte el színjátéktípus-mintáit, és használta a korábban megszokott részleteket konzekvens dramaturgiai elemekként. A d’Ussieux-novella, sűrű párbeszédese részeivel jó drámai alapanyagának bizonyult. *Aubigny* városának készülő ostromát, a szembenálló feleket az első jelenetek érthetően exponálják, s rögtön a második jelenetben megjelennek a magánéleti összefüggések: az ifjú gróf hazája iránti elkötelezettsége és azzal hirtelen ellentétbe kerülő szerelme. Időrendben ez az első Katona-dráma, melyben a közéleti, politikai szerepvállalás ütközik a magánszférával, az egyéni boldogság igényével, s itt ez az ütközés nemcsak a szerelmet lehetetleníti el, hanem kényszerűen felülírja az anyai szeretet ősi törvényét is.

A színhelyek megválasztása, a csekély számú színváltás a pesti Rondella színpadának lehetőségéhez szabott, de a logikus dramaturgiai irányítás következtében ez nem jelent hiányosságot. Az I. felvonás színhelye megszakítás nélkül *Aubigny vára*. Fontos, hogy ott tartózkodik a másik oldalt képviselő Rozália is, így az ifjú *Aubigny* és *Rozália* számára egyaránt megjelenik a választás kényszere. A II. felvonás színtere formálisan az *Aubignyval* szemben álló feleké, *Chatre táboráé*. *Chatre-t* a felvonás első három jelenetében a táborban látjuk, ahova addigra megérkezett a megegyezést és tisztánlátást remélő *Rozália*; ő itt sem egyértelműen a neki családilag kijelölt helyen áll, vagyis nem az apja, *Chatre* mellett. A felvonás további része a várostrom történéseit mutatja, először a követ hírhozásával (II/5–6.), majd a vár bástyáin folyó harccal (II/7–12.), a végén a váltakozó hadiszerecsét követően *Chatre* sebesülésével és a bástyáról történő lezuhanásával. Az ostrom nem a színen zajlik, történéseit főleg *Clementia* szemével látjuk és szavaiból halljuk; korábban szóltunk e „tolmácsolás” érdekességeiről, a vitézi játékban elvárt sűrű harci jelenetek elmaradásáról, illetve verbalizálásáról. E jelenetek centrumában az ostromról tudósító *Clementia* áll, aki végignézi fiának elfogását (II/7.), s ennek következtében ezúttal ő kényszerül a fiához hasonló, ám annál jóval élesebb választásra, hiszen hazája/városa megmentése érdekében elviselné fia kivégzését is (II/9.). A III. felvonás egyértelműen *Chatre-é*: az előző felvonás elvetemült,

vérszomjas Chatre-ját, aki a második felvonás zárójelenetében halálos veszélybe került, majd csoda segítségével megmenekült, a III. felvonásban vívódó, esendő alakként látjuk. Vívódásában két mozzanat segíti őt a helyes döntéshez – a királyhoz való visszatéréshez: a két rejtélyes zarándok lelepleződése és Sericour elokvens teológiai, vallásfilozófiai érvelése. Láttuk: ezek épp azon részek, amelyeket Katona betoldott az eredeti történetbe. A III/5. jelenet összecsapását már előkészíti a III/2. jelenet, amely mintha Chatre monológja volna, holott a színen Sericour és Rozália is jelen van, de csupán a jelenet végén szólalnak meg. A jelenet Chatre megingásáról szól, a biztosnak vélt bibliai érvek ingatag voltáról. Előzőleg Chatre szakított a' *könyörülő Szelidségből* következő gyávasággal, s ezzel az elszántsággal ítélte halálra az ifjú Aubigny-t. Ehhez képest óriási váltás a III. felvonás második fele, amely nagy fordulattal, Chatre megtéréssel zárul – erről már szoltunk. Az utolsó felvonás sikerrel éri el a szerelmesek boldogságát, ennél azonban fontosabb, hogy minden jelenet és történés az érzékeny, felvilágosult uralkodó szándékát érvényesíti, az ő helyes felismeréseit, megértését és kegyét bizonyítja.

Már d'Ussieux novellájának uralkodója igazolta az alattvalói atyjaként viselkedő IV. Henrik *jó király* melléknevét. IV. Henrik a drámában a jó, s ezért legitim uralkodónak a francia klasszicista drámától megtermékenyített, felvilágosult figurája; ez az imázs Franciaországban már a novella keletkezésekor, 1772-ben is kissé megkésett lehetett, bár magyarázhatja IV. Henrik *bon roi* imázsa. Hasonló Katona *érzékeny szívű monarchája*. Magyarországon az 1810-es évekre ugyancsak jellemző e megkésetttség. A királyhoz való hűség vagy hűtlenség problémája távolról sem volt újkeletű a 19. század elején.

Az *Aubigny Clementiában* a Chatre küldötte katolikus követ nem Henrik protestáns voltával indokolja az ostromot, hanem azzal, hogy a pápa elítélte a királyt. A katolikus követ vélekedését a dráma hamisnak nyilvánítja, az események kimenetele épp azt bizonyítja, hogy IV. Henrik és követői jártak a világosság útján, s az isteni útmutatást követve érték el a győzelmet. Mindez nem a felekezetekekről szól, hanem a pártütésről. A jogos vagy jogtalan pártütés tematikája – különösen színpadon! – ismert volt a kor nézői előtt, s ez az előzmény még erősen élt, hatott a 19. század első évtizedeiben. Magyarországon a Metastasio és más professzionális színpadi szerzők drámáit fordító, adaptáló 18. századi jezsuita iskolai szerzők gyakran foglalkoztak a hatalom és/vagy a pártütés legitimációs kérdéseivel, a lázadást általában halálos bűnként mutatva be. Ugyanakkor az isteni út elhagyása következtében méltatlanná vált uralkodóval szemben legitim lehet a pártütés – s ezzel érvel Chatre és követe is. Utóbbi kérdést természetesen igen óvatosan kezelték a derék jezsuiták, s igyekeztek nem földi, hanem égi, isteni ítélettel megerősíteni az efféle trónfosztás jogosságát. Ennek megfelelően Katona drámájában is az isteni utat elhagyó pártütőket képviseli Chatre, az ő legyőzésük és ezáltal a haza egységének visszaállítása pedig IV. Henrik követőinek Isten által kijelölt útja. Ezért is legitim uralkodó IV. Henrik.

Katonát láthatóan foglalkoztatta e kérdés, sőt vágyott illúzióként foglalkozott vele, épp az *Aubigny Clementiában*, ahol maradéktalanul érvényre juttatta a jó király egység- és béketeremtő erejét. (A későbbiekben – így a *Jeruzsálem pusztulásában* és a *Bánk bánban* – Katona tragikus világlátása szétszaggatja majd a béke illúzióját,

akkor már a jó király is tehetetlen, nem tudja feltartóztatni a tragédiát, melynek így maga is részese, elszenvedője.)

Az államra veszélyes vallási villongás résztvevői szenvedélyes drámai figurák, Katona számára fontos, hogy alakjai az ellenségeskedésben józanul, tisztánlátással, önmérséklettel vagy e tulajdonságok hiányában vesznek-e részt. Az elvakultság Chatre-ra jellemző, a másik oldal képviselői jóval megfontoltabbak. Az ifjú és szerelmes Aubigny vonakodása, vívódása érthető, amikor szerelmével kell szakítania. Anyja elszántságát a haldokló apától érkezett levél motiválja. Ugyanakkor mindketten tisztességesen bánnak Chatre leányával, miután az tisztázza, hogy nem osztja apja nézeteit, sőt elsimítani igyekszik az ellentéteket. Clementia anyai szerepét is megtagadó elkötelezettsége az ügy mellett azért nem lesz mégsem szélsőséges, mert döntése előtt vívódását, kínlődását gyöttrő monológban vallja meg (főleg II/11.). Egyedül a követ válik negatív, nevetséges figurává, mert kerüli az állásfoglalást. A legszimpatikusabb alak a feltételezhető szerzői szócső: a mérsékletet tanúsító bölcs Sericour, akinek nemcsak érvei hatnak, hanem aktív részvétele is Chatre megmentésében.

Kiemelendőnek tartjuk a két nőalakot. Clementiáról volt már szó, egyértelműen ő a dráma központi alakja (a cím is erről tanúskodik), Katona őt, és nem a kivégzésnek kitétt, szerelmét vesztett, vagyis tragikus drámai alaknak igencsak megfelelő ifjú Aubigny-t emelte ki művében. (Tegyük hozzá: az eredeti novella is a gáncstalan, heroikus nőalakot állította középpontba.) Az alapvető szembenállás Chatre-é és Clementiáé. Konfliktusukat kényszerűen átveszik gyermekeik is. Az ifjú Aubigny Chatre számára eszköz (lenne) Clementia megtörésére, anyja pedig a Chatre-nak szóló hadüzenet első lépéseként használja fia áldozatát, a jegyesség felbontását. Az ifjú Aubigny helytállását később, fogolyként is bizonyítja. Rozália azonban nem áll apja oldalára, az ő helye a struktúrában nem sematikusan kijelölt. Rozália nem központi alak, kezdetben tragikus, de legalábbis szomorú sorsú mellékszereplőként jelenik meg, mégis – Sericour mellett – a legfőbb aktor lesz Chatre megtérítésében, a konfliktus megoldásában. (Jutalomként – hiszen ez még Katona korai drámája – el is nyeri a megérdemelt boldogságot.) A magára maradt lány szerepéből Rozália az első felvonás végén lép ki, amikor eldönti, hogy megakadályozza a várostromot, egyszerre védve ezzel apja tisztességét és a haza békéjét: „El megyek, és lábaihoz borulok azon Férjfiunak, a’ ki törvényes Királyához viseltető hűségéről meg felejtkezett, talán meg téríthetem el tévelyedet szívet, talán meg menthetem Polgár Társaimat egy rettenetes ostromtól – meg menthetem magamat azon kétségbe eséstől, melyet a’ szerentsétleneknek Atyám által ki fatsart Jajgatásai okozhatnak Lelkembe.” (I/11.) Rozália különös sajátossága éppen aktivitása, Clementia mellett ő a másik cselekményfordító, cselekményszervező nőalak. Az eredeti novella Rosalie-ja korántsem volt ilyen aktív, hiszen ott nem mentette meg a falról aláhulló édesapját. Rozália finom, lány figurája a Katona számára igencsak ismerős lovagregények és lovagdrámák fiatal nőalakjait idézhette, azokat a központi figurákat, akik sebezhetőek, passzívak és kiszolgáltatottak. A dráma nyitó jeleneteiben talán ilyennek látjuk Rozáliát, később azonban semmiképp. Ez is megerősíti, milyen fontos Katona betoldása, a két zarándok (Sericour és Rozália) aprónak vélhető epizódja. Rozália, a lány, nem erőszakos, de a cselekményben aktívan részt

vállaló női figura mindenképp újdonság Katona pályáján, aki ezzel túllépett a lovagi és vitézi játék passzív nőalakjain. Úgy véljük, Rozália finom, csendes, de aktívvá váló alakja Katona egyik jellemző nőfigurája. (Hasonlóképp lágy és egyszerre aktív női figura Ziska leánya a *Ziska*-drámákban. E nőtípusnak sajátos folytatása, változata a *Bánk bán* tragikus, kiszolgáltatottságában passzivitásra ítélt Melindája.)

Szöveghagyomány

A kéziratokról

A drámának két kéziratát ismerjük.

A régebbi 1816-ban készült Kecskeméten („Vége az egész Játéknak. A 20^a April. anni 1816. Ketskeméth”), az OSZK Színháztörténeti Tárában található, jelzete N. Sz. A 11.

A másik fennmaradt kézirat 1826-ban készült Kolozsváron („Leirtam Kolosvárat Be végeztem 4^k Mart 826 esztend[őben]”), ugyancsak az OSZK Színháztörténeti Tárában található, jelzete N. Sz. H 15. Ezt az 1826-ban rögzített szöveget később másik kéz kezdte felülírni *Hedervári Czeccilia. A' magyar Amazon* címmel, a francia környezet és szereplők magyarításának szándékával. A magyarítás lényegében a tulajdonnevek – személyek és helységek – megváltoztatását jelenti, a felülírás nem is konzekvens, így a szöveg nagy része változatlan maradt.

Mindkét szöveget ismeretlen másolók rögzítették, s mindkettő a Nemzeti Színház könyvtárából került az OSZK Színháztörténeti Tárába, 1955-ben.

Az alábbiakban külön-külön jellemezzük a két kéziratot.

Aubigny Clementia, 1813/1816

Az N. Sz. A 11 jelzetű kézirat (mérete 24x19,5 cm,) 19. századi kötésének címlapjára vignettaszerűen ráragasztották a korábbi címlapból kivágott részt:

Aubigny Clementzia.

Vitézi Játék 4 Felvonásban.

Irta Katona Josef.

a' Kassai <Biblio>

T K E.

A *Kassai* olvasata a címke hajtása miatt bizonytalan, esetleg: *Kasai*.

A címkén a cím világosbarna tintával írott; a *Biblio T K E.* sötétebb barna tintával (vagy esetleg azért sötétebb, mert frissen tintába mártott tollal írták), de utóbb a *Biblio* világosbarna tintával teljesen áthúzva. A vignetta jobb felső sarkában egy régi jelzet: 10/46. E címke 1816-nál jóval később készülhetett, s a kézirat további sorsának két tényére is rávilágít. 1. A félben hagyott, részben áthúzott rész – *a' Kassai <Biblio>* – 1831-es lehet, s a kassai cenzori eljárásra utalhat. A következő (2r) levélen ugyanis, a drámának a kézirathoz tartozó részletes címlapja felett, a lap tetején ott a cenzori tiltás: „Ezen darabot előadni nem szabad, mert szitkokkal tele vagyon, Istenről nagyon illetlenül szól; és régi vallásbéli villongásokat előhoz. Kassán 23. Dec. 1831. Magyar Jozsef”. 2. A *T K E.* feloldása Waldapfel szerint Trattner–Károlyi. Trattner Mátyás (1745–1828) lányát Károlyi István (1794–1863) vette feleségül, aki 1827-től Trattner–Károlyi néven vezette a nyomdát. Idősb Katona József 1833-ban küldte el kiadatás céljából fia, Katona József három drámakéziratát – a *Monostori Veron'kát*, a *Ziskát*,

a *Jerús'álem' Pusztulását* – a Trattner-Károlyi céghez. A darabok kiadása azonban elmaradt, a kéziratok később Trattner-Károlyitól kerültek Döbrentei Gáborhoz, a Pest megyei játékszín igazgatójához (CSÁNYI közlése, 1840; WALDAPFEL 1930, 342.), az igazgatósági jegyzőkönyv szerint 1833. december 18-án (KERÉNYI 1992, 405.). Az *Aubigny Clementia* e kéziratának fedőlapjára ragasztott vignettán a *T K E.* egyfajta possessorbejegyzés lehet; ha valóban így van, akkor ennek alapján lehetséges, hogy az *Aubigny Clementia* e kézírata is Trattneréknál volt. A kézirat további útját nem ismerjük, a legkorábbi pecsét ezt követően már a Nemzeti Színház Könyvtáré (2r), s valószínűleg a 19. század végéről származik.

A kézirat egy kéz írása, jól olvasható, gondosan rögzített szöveg, javítások nélkül. Egy későbbi, fekete ceruzás kéz javított és húzott a szövegen, és tett kettőskereszt és körbe rajzolt kettőskereszt jeleket. A húzások főleg a hosszabb, elmélkedő jellegű részeket és a két vallással kapcsolatos jelenetet (III/4–5.) érintették. A fekete ceruzás kéz tehát nyilván színpadi előadás céljára munkálkodott.

Az előzéklap versójának bal felső sarkában ceruzás XX/160 olvasható.

Az utólagos, nyomtatott levélszámozás az előzéklap után a rectón kezdődik; ezen az 1-es számmal ellátott lapon tollpróbákat látunk: a leginkább olvashatatlan töredékszavakból a *Mindenek, minden, mind* rekonstruálható, a lap közepe táján pedig, más kéztől a *Plundra* szó olvasható. Az 1v üres.

A következő levélről, mely a szereplistát tartalmazza, hiányzik a 2-es szám, de az azt követő levélen ott a 3-as.

A dráma címlapja tehát a 2r-en található:

Aubigny Clementia
vagy is
A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4^{dik} Henrik alatt.
Vitézi Darab 4 Szakaszban.
készítette
Katona József
Pesthen
3^{ik} esztendőben Törvényt tanulván.
1813.

A főcím más a régi, kivágott vignettán (*Aubigny Clementia*), mint a szöveg 2r-en látható címlapján (*Aubigny Clementia*). A borító vignettája *Vitézi Játékként* határozta meg a drámát, míg a címlapon *Vitézi Darab* olvasható. A vignetta *4 Felvonása* helyett a címlap *4 Szakaszra* osztja a darabot. Ugyanakkor a továbbiakban a *szakasz* szó a szövegben nem fordul elő a kéziratban, mely nem használja a *szakasz* megnevezést, helyette *Felvonás* és *jelenés* strukturálja a drámát. Nehéz eldönteni, melyik kéztől származhat a dráma cirkalmas címlapja a 2r-en: lehetséges, hogy azt is a szöveg másolója készítette.

Aubigny Clementia, 1826

A dráma másik kézírata (jelzete N. Sz. H 15.; mérete 21x17,5 cm). A füzet utólagos levélszámozású, 29 levelet tartalmaz, a levélszámok a lapok tetejére, középre nyomtatva.

A nem egykorú, világoskék keménykötésre ráragasztva egy 19. századvégi, kivágott vignetta, barna tintás felirattal: 152. *Hedervári Cecilia*, a címke bal felső sarkában még későbbi ceruzával írt jelzet (H 15. sz.), vagyis e kéziratot korábban a magyarított változat címén tartották nyilván.

A világoskék borítót követi a *Hedervári Czeccilia* címlapja, melyet az üresen hagyott első levélre utólag szúrtak be (1r):

HEDERVÁRI CZECCILIA
A³ magyar Amazon.
(Aubigny Clementiából magyarosítva)
Katoná Josef által.
1819^{be}

Alatta a cenzori aláírás: *J Nádasdy rb.*

A drámacímmel nagyjából egy vonalban függőleges, fekete tintás írás: *százötvenkettő*. A címlap alján három körpecsét, ezek közül kettő elmosódott, olvashatatlan, a középső harmadikon: *Pest Vármegye tulajdona*. További két apró pecsét a könyvtáré, még későbbi (R 1966; R 2). Az 1v-n az OSZK Színháztörténeti Tárának leltári száma (V.736/1967).

A füzet 1826-ban készült Kolozsváron (1826. március 4-i befejezéssel), s eredetileg az *Aubigny Clementia* másolatát tartalmazta: a legelső kéz írása az *Aubigny Clementia* címlapja (2r), az annak megfelelő *Személyek* listája (2v), s az *Aubigny Clementia* 3r–28v-ig tartó szövege.

Ezt az eredeti kéziratot további kezek egészítették ki és javították: magyarították *Hedervári Czeccilia* címmel, felhasználva az üresen hagyott első levelet a *Hedervári Czeccilia* címlapjaként, s az 1v-re került a *Hedervári Czeccilia* szereplőlistája. Feltehetőleg további javításokat, főleg húzásokat eszközöltek későbbi színi előadók.

Az *Aubigny Clementia* 1816-os és 1826-os kéziratának viszonya

Az alábbiakban indokoljuk azt a döntésünket, hogy az 1816-os és az 1826-os kézirat-másolat szövegét párhuzamosan közöljük.

A két szöveg jórészt azonos. Nem tudjuk biztosan, milyen szövegről készült az 1826-os másolat: az azonos címlap és szereplőlista alapján elképzelhető, hogy magáról az 1816-os kéziratról, de lehetséges, sőt valószínűbb, hogy más, talán hitelesebb szöveg feküdt a másoló előtt. Akármelyik feltételezésünk az igaz, az bizonyos, hogy vagy nagyon értő, talán Katonával korábban kapcsolatban lévő színházi ember lehetett az 1826-os másoló, vagy a dráma gondosan javított változatáról másolt. Elképzelhető, hogy Katonát sejtethetjük a gondosan javított kézirat mögött; a dráma elé utólag illesztett *Hedervári Czeccilia*-címlapon az 1819-es évszám szerepel, vagyis az az év,

amikor Katona a *Bánk bán* második változatát elkészítette. Talán ekkor vette elő más drámáit, így az *Aubigny Clementiát* is, hogy javítgassa.

Bizonyítékok hiányában ugyan az 1826-os kézirat változtatásait a másoló tevékenységként tárgyaljuk, ám óvatosan feltételezzük mögötte a Katona által 1819-ben átdolgozott szöveget: utalt erre már Kerényi Ferenc (KERÉNYI 1992, 407), s újabban Nagy Imre vetette fel e lehetőséget (NAGY 2018, 527–528.). Az 1826-os szöveg valamivel rövidebb az 1816-osnál; fontos azonban tisztáznunk, hogy e rövidítések logikusabbá, feszesebbé teszik a szöveget, vagyis azok nem egy színházi rendező, dramaturg praktikus vagy a közönségnek kedvező húzásai. Az 1826-os szöveg készítője (a másoló vagy 1819-ben Katona) csak ritkán nyúlt bele a szövegbe, akkor azonban lényeges és értelmes változtatásokat hajtott végre, néhány az 1816-osban olvasható hibát, félreértést is tisztázott és javított.

Néhány fölöslegesnek látszó szövegrészt rövidített, feszesebbé tett (általában a hosszabb monológokat rövidítette: az I/3. jelenetben az ifjú Aubignyét, a II/4-ben Chatre-ét, a III/2-ben Chatre szövegét, valamint a Követ „ha úgy tetszik” szavajárását elhagyta).

Az 1816-os kéziratban az: „Engedjen meg ha úgy tettik Madame ezen *fejességemnek*” (I/10.) mondatot az 1826-os másoló így javította: „Engedjen ezen *ki fejezésemmek*”. [Kiemelések tőlem, D. J.] A kontextus alapján logikusabb a kifejezésért való bocsánatkérés.

Az 1826-os másoló (vagy Katona) két jelenetbe nyúlt bele határozottabban: a III. felvonás 5. és 7. jelenetébe, amelyek a francia novellából teljességgel hiányzó, Chatre és Sericour közötti vallási vitákat tartalmazzák. Az 1816-os szövegben a csúcspont a III/5., ott hangzott el a hosszú érvelés a vallásokról, a vallási tanítások esetleges voltáról. Az 1826-os kéziratban ugyancsak fontos e III/5. jelenet, de jóval rövidebb: a bibliai hivatkozások közül csak Dátán és Abirám/Abiron példáját (4Móz 16:8–35), valamint az Úr haragjának fürjeire hivatkozást tartotta meg a másoló. Vagyis elhagyta azokat az egyébként is nehezen követhető ószövetségi példákat, amelyeket Katona saját kánonjogi tanulmányaiból használt fel (ezt részletesen a forrásokról, Brezanóczy Ádám hatásáról szólva tárgyaltuk). Ennek következtében az 1826-os másolatban inkább a III/7. jelenet lesz a csúcspont, erősebben hangsúlyozva Chatre fordulatát, megtérését: e III/7.-be helyezte át a másoló a III/5.-ből elhagyott fontos részeket, mint Sericour metaforáját a vallások „Bál Ház”-áról, az alattvalók „laptái”-nak nevezett királyokról, az eretnek uralkodókról.

Ezek azok a szövegrészek, változtatások, melyek alapján feltételezhető, hogy az 1826-os másoló előtt Katona egy későbbi, javított drámaszövege feküdt. Ugyanakkor az autográf forrás használatát megkérdőjelezheti az a tény, hogy az 1816-os másolatban még megvannak Katona csillaggal jelölt eredeti forrásjegyzetei, melyek az 1826-osból hiányoznak. Az 1813 körüli években Katona szívesen készített laplji jegyzeteket a drámáihoz is, de elképzelhető, hogy 1819 körül már fölöslegesnek ítélte azokat. Tehát vagy a másoló hagyta el, vagy már nem is volt jegyzet abban a kéziratban, melyről másolt.

Az Aubigny Clementia magyarítása: a Hedervári Cecilia

A különböző kezek eltérő alakban írják a magyarított címszereplő keresztnévét: a világoskék borító vignettáján, a második címlapon (2r) és a 2v szereplistáján *Cecilia*, az első címlapon (1r) és az első szereplistán (1v) *Czeczilia* névalak szerepel; a drámaszövegen belül a magyarító következetesen a *Cecilia* alakot használja. A dráma 2r alsó felén lévő címlapja és a 2v alsó felén lévő szereplistája, valamint a szövegbeli előfordulás alapján a címet *Hedervári Cecilia* formában használjuk.

Az 1v-n a *Személyek* felsorolásakor a nevek előtt halvány fekete ceruzával utólag írt számozás:

- 1 3^{ik} ANDRÁS, magyar király.
 - 2 UJLAKY UGRIN, Dalmátiai Vice Király a Pártosok feje.
 - 3 OLIVIA, a' leánya
 - 4 HEDERVÁRI CZE CZILIA, Konth István Özvegye, Drugeth Leánya.
 - 5 ALADÁR, a' fia
 - 6 LÓRÁND, Ujlaky Barátja
 - 7 Egy követ
 - 8 1^ő } Vezér.
 - 9 2^{ik} }
- Katonáság.

A 2v-n egymás alatt szerepel mindkét változat szereplistája, az *Aubigny Clementiáé* fent, a *Hedervári Ceciliáé* a lap második felén. Mindkét szereplista előtt az ABC betűi láthatók, melyek egyértelműen azonosíthatóvá teszik az eredeti és a magyarított változat nevesített szereplőit. A *Hedervári Cecilia* szereplistáját nyilván utólag, a magyarítás készítésekor szúrták be a 2v eredeti szereplistája alatti üres féloldalra, s ekkor szúrhatták be mindkét ABC-s jelölést is, mivel e betűk a margón kívül helyezkednek el. Párhuzamosan közöljük a két szereplistát:

<i>Aubigny Clementia</i>	<i>Hedervári Cecilia</i>
A. 4 ^k HENRIK, Frantzia Ország Királja	A. 3 ^{ik} ANDRÁS Magyar Király.
B. ENTRAGUES CLEMENTIA, Grof Aubigni Özvegye, Aubigni Várának asszonya.	B. HEDERVÁRI CECÍLIA Drugeth Miklós özvegye, Hedervár asszonya
C. AZ IFJÚ GRÓF AUBIGNY ennek Fija.	C. ALADÁR a' fia
D. DE LA CHATRE CLAUDIUS ez előtt Királyi fő Marshal, most a vallás miatt pártoskodók / : a Ligue / Feje.	D. UJLAKY UGRIN Dalmátiai vice Király, a' Pártosok Feje
E. ROSALIA, ennek Leannya, az ifjú Grof Mátkája, Aubigni várába.	E. OLIVIA a' leánya
F. SERICOUR de le Chatre Fő Lovász Mestere.	F. DRÁGFY LÓRÁND Fő lovász mestere

A drámaszöveg a 28v-n végződik, ezt követően a 29r tetején a *Hedervári Cecilia* előadására utaló bejegyzés olvasható:

Olvasó próba

Hetfőn – 25iki – Olvasó próba –

Fáncsy, Megyeri

Fáncsy Lajos (1809–1854) és Megyeri Károly (1799–1842) az 1837-ben nyílt pesti Magyar Színház alapító tagjai. 1833–34-ben mindketten játszottak a budai Várszínházban, a *Hedervári Czeccilia* ottani, 1833. nov. 28-i vagy 1834. júl. 4-i előadást megelőző (lásd alább a dráma színpadi recepcióját) olvasópróbára vonatkozhat a bejegyzés.

A kiadásokról

Az *Aubigny Clementia* kiadásai

Az *Aubigny Clementiának* mindössze két kiadása van: ABAFI/AIGNER Lajos (1880–81, III. köt., 121–180.), majd Solt Andor (KATONA 1959, I., 7–65.) adta ki, válogatásba nem került be.

WALDAPFEL (1930, 341.) joggal tételezte, hogy a Katona-kéziratokat ABAFI/AIGNER 1880–81-es kiadása óta senki sem vizsgálta. Abafi kiadásának alapjául a Nemzeti Színház könyvtárában őrzött kéziratok szolgáltak.

A *Hedervári Cecilia* kiadásai

A magyarított dráma nyomtatásban nem jelent meg.

Az előadásokról

Az *Aubigny Clementia* előadásai

Az egyetlen biztos adatunk az *Aubigny Clementia* előadásának 1831-es tiltása, melyet a cenzor így indokolt: „...szitkokkal tele vagyon, Istenről nagyon illetlenül szól; és régi vallásbéli villongásokat előhoz.” Bár valószínűleg volt, nem maradt fenn esetleges korábbi cenzori tiltás, a korabeli magyarországi színházi emberek nyilván tudták, hogy a dráma eredeti formájában nem játszható. Waldapfel épp a cenzúrával magyarázta a dráma magyarítását, a *Hedervári Cecilia* létrejöttét: „Magyarországon a cenzúra eredeti alakjában nem engedélyezte, s ezért a sikerrel kecsegtető drámának magyarosításával próbálkoztak” (WALDAPFEL 1930, 348.). Valamivel korábban azonban Waldapfel nem zárta ki, hogy az *Aubigny Clementiát* „Kecskeméten játszották [...] eredeti szövegében,

s [...] Katona maga bocsáthatta kéziratát Udvarhelyinek rendelkezésére.” (WALDAPFEL 1930, 347.) Utóbbira nincs semmilyen adatunk; ha volt ilyen, akkor a kecskeméti előadásra csak 1815 decembere és 1816 áprilisa között kerülhetett sor, mely időszakban Udvarhelyi néhány színésztársával Kecskeméten próbált elindítani egy társulatot.

Mivel a cenzori tiltás csak Magyarországra vonatkozott, az *Aubigny Clementiát* Erdélyben játszhatták, de az adatok ott is igen bizonytalanok.

Az alábbi, esetleges előadási adatokat gyűjtöttük össze:

? Kolozsvár, 1825. dec. 17. (FERENCZI 1897, 506.; WALDAPFEL 1930, 348.; KERÉNYI 1992, 407.)

Kolozsvár, 1827. jan. 2. (OSZK 252. sz. zsebkönyv; FERENCZI 1897, 506.; WALDAPFEL 1930, 348.; „*Obini Clementia* címen, az 1825. évihez hasonlóan kérdőjelesen.” KERÉNYI 1992, 408.)

A két kolozsvári előadás közül biztosabb adat az 1827-es, hiszen azt egykorú színházi zsebkönyv említi. Az 1825. dec. 17-i előadás kérdéses: az adatot egyedül közlő Ferenczi Zoltán (Waldapfel csak átvette az adatot) ugyanis Weidmann (elsőször 1816-ban játszott) drámájára utal („Weidmann, ford. K. J., vitézi játék, 4 felv.”: FERENCZI 1897, 506.), márpedig a Weidmann-drámának a témán túl nincs köze Katona művéhez; lásd a forrásról szóló fejezetet.

Tervezett, meg nem valósult előadása: Kassa, 1831. Feltételezünk egy Udvarhelyi Miklós által, 1831-ben Kassán tervezett, de a cenzor tiltása miatt meg nem valósult előadást. E feltételezésünket alátámaszthatják a kézirat szereplistájához kapcsolt betűjelzések. A címlapot követő 2v levélen a szereplistában a szerepnevek előtt a szöveg rögzítésénél későbbi – feltételezésünk szerint 1831-ből származó – betűjelek láthatók, melyeknek a dráma előadásához vagy az átírásához lehet köze, tehát nem tartoznak az eredeti szöveghez. Ezért hagytuk el azokat a szövegközlésünkéből, alább azonban közöljük:

K.– 4^{ik} HENRIK Frantzia Ország Királya
Főbb Marshalok.

Th.– ENTRAGUES CLEMENTIA, Gróf Aubigni Özvegye, Aubigny várának Asszonya.
Uj – Az ifj. GROF AUBIGNY, ennek Fia.

Sz. DE LA Chatre CLAUDIUS, ez előtt Királyi Fő Marshal, most a' Vallás miatt pártoskodok /: a' Ligue :/ Feje.

B. ROZALIA, ennek Leánya, az ifju Gróf Mátkája Aubigny Várában.

F.– SERICOUR, de la Chatre Fő Lovász Mestere.

V.– Egy Tiszt, mint KÖVET.

Henrik, és de la Chatre Katonái.

Aubigny Polgárok.

Ha feltételezzük az *Aubigny Clementia* Udvarhelyi által szorgalmazott, de a cenzori tiltás miatt meghiúsult kassai bemutatóját, megpróbálhatjuk feltételelesen azonosítani a szerepnevek előtti monogramokat (vö. CSÁKY 1979, 141.). A kassai színtársulat programjáról és tagjairól a *Nemzeti Játékszíni Tudósítás* 1830–31-ről szóló 16 száma

tájékoztató (írta Keresztszeghi és Adorjáni Gróf Csáky Theodor), a további adatokat a modern kiadás szerkesztője, Enyedi Sándor gyűjtötte össze (CSÁKY 1979). A kassai társulat valamennyi tagjáról tudnak a lexikonok, csaknem mind jeles színész volt; a legtöbben Kolozsvárról érkeztek Kassára, majd Pesten folytatták a pályájukat, sikerrel. A nevek rövidítésekor a bejegyző láthatóan csak akkor használt két betűt, ha meg akarta különböztetni az azonos kezdőbetűjű neveket, mint pl. Ujfalusy Sándort Udvarhelyitől. Ezért kérdés, kit rejthet a Clementiát játszó *Th.*, hiszen más T-vel kezdődő név nincs a listában: Telepiné Bohus Jozefa (?–?) a kevésbé jeles színészek egyike volt (1836-ban Szegeden „kisebb szerepeket, főleg különös női karaktereket személyesít meg sikerrel.” SÁNDOR 2007, 154.), korát nem ismerjük, de az nem is nagyon érdekes a már nem fiatal özvegy szerepe esetében, viszont a szerep heroína jellege talán kevésbé felelhetett meg alkatának. Lehetséges, hogy a *Th.* rövidítés Bartha Jánosné Meszlényi Annát (1813–?) rejti; ha igen, akkor a Borsos Klára miatt már foglalt B kezdőbetűt akarhatta elkerülni a bejegyző, ezért választotta a *Th.*-t. Chatre szerepére a társulat több Sz-szel kezdődő nevű tagja is alkalmas lehetett, így Szákfy József (1798–1886), Szőlősi (Szabó) Lajos (1802–1882), Szentpétery Zsigmond (1789–1860), Szilágyi Pál (1793–1874). Kora alapján Szerdahelyi József (1804–1851) is gondolhatunk.

Rozália szerepe koruk alapján akár Bartha Jánosné Meszlényi Annának (1813–?), akár Pálné Botos Karolinának (1811–1843) juthatott, de valószínűbb a *Nemzeti Játékszíni Tudósításban* Klára leányasszonyként emlegetett, és gyakran fiatal lány főszerepet alakító Borsos Klára (?–1835), aki 1830-tól Szentpétery Zsigmond felesége. A Tiszt kis szerepének V. rövidítése talán Weber Józsefet rejti, akiről a lexikonok nem tudnak. Elképzelhető még az ekkoriban főleg díszletfestéssel foglalkozó, ám korábban színészként, sőt drámaíróként is működő Vándza (Wándza) Mihály (1718–1854). A kezdőbetű alapján nem tudtuk azonosítani Sericour alakítóját.

Szereplista (2v)		A kassai társaság általunk feltételezett, 1831-ben meghíúsult előadásának esetleges szereplői
K.–	4 ^{IK} HENRIK Frantzia Ország Királya	Kubay Pál (1804–1865) 1829–33: Kassa
Th.–	ENTRAGUES CLEMENTIA, Gróf Aubigni Özvegye, Aubigny várának Asszonya.	?Telepiné Bohus Jozefa (?–?) ?Bartháné Meszlényi Anna (1813–?)
Uj –	Az ifi GROF AUBIGNY, ennek Fia.	Ujfalusy Sándor (1798–1845) 1829–31: Kassa
Sz.	DE LA CHATRE CLAUDIUS, ez előtt Királyi Fő Marshal, most a' Vallás miatt pártoskodok /: a' Ligue :/ Feje.	Szerdahelyi József (1784–1851) 1828/29–35: Kassa
B.	ROZALIA, ennek Leánya, az ifju Gróf Mátkája Aubigny Várában.	?Borsos Klára (?–1835)
F.–	SERICOUR, de la Chatre Fő Lovász Mestere.	
V.–	Egy Tiszt, mint KÖVET.	?? Weber József

A Hedervári Cecilia előadásai

Az *Aubigny Clementia* rokonsága a vitézi játékkal, a jó színpadi szituációk (tömegjelenetek, lírai részek, izgalmas fordulatok), a heroikus figurák, elsősorban a hősnők bemutatása – vonzó és színpadképes előadást jelenthetett volna (s nemcsak Udvarhelyi Miklós számára), ha megkapja a cenzor engedélyét. A dráma átalakításának fő célja a vallási szembenállás pártütéssé változtatása lehetett. A magyar történelmi környezetbe helyezés következtében a *Hedervári Cecilia* az előadási adatok alapján a színházi repertoár kedvelt darabja lett. Waldapfel még úgy tudta, hogy „1829-nél előbből nincs hiteles adat a *Hédervári Czeczilia* előadásáról (*Magyar Játékszíni Zseb-könyvetske 1830-ra*, Sopron)” (WALDAPFEL 1930, 348.), de lehetett néhány korábbi előadás is.

Kerényi Ferenc a „névtelenségbe süllyedés”, a „feledettség gyakorlati hatásait” látja az *Aubigny Clementia* c. dráma magyarításában és színpadi pályafutásában.” (KERÉNYI 1976, 713.) A cenzori tiltás után „a hatásos játékdarabok szűkében lévő vándorszínészet [...] megmentette a maga számára azzal, hogy magyar történelmi környezetbe helyezte és – a kifogásolt vallási motívumot tekintve – megrövidítette a szöveget. E munka nyomai jól lemérhetők az OSZK példányán, amely 1826-ban, Kolozsvárott íródott le. [...] A furcsa magyarítás következménye nem más, mint egy »bundás indulatú« vitézi játék, hasonló Kisfaludy Károly korai műveihez, amelyeknek modorosságait éppen Katona bírálta az *Ilkáról* írott recenzióban.” (KERÉNYI 1976, 714.)

Kerényi idézte fel a *Szentgyörgyi Czeczilia* értékelése körüli 1836-os sajtóvitát. Ekkor, még a *Bánk bán* diadalútja előtt, az 1836 körüli „sajtóvéleményekből egyértelműen kitűnik, hogy noha Katona darabjait a vándortársulatok kedvelik és játsszák, a szerző neve a színlapokon és a kritikák hasábjain is megjelenik, a drámaköltő személye mégis teljesen feledésbe merült, a kortársak szemében immár nem több, mint egy a színházi műsort inkább jószándékkal, mint tehetséggel gyarapítók közül” (KERÉNYI 1976, 715.). Arra, hogy a *Szentgyörgyi Czeczilia* egy korábbi dráma magyarítása, egyetlen kritikus tér ki, a Honművész 1836. október 27-i számának „Tóth” nevű kritikusa, aki Komlóssy Ferenc színingazgató személyében azonosítja az átdolgozót is. (KERÉNYI 1976, 715–716.)

Alábbi összeállításunk alapja a KERÉNYI Ferenc (1992, 407–408.) által összegyűjtött reformkori előadások listája, ezt egészítettük ki újabb adatokkal. A legtöbb előadásban a *Hédervári Czeczilia/Cecilia* címet használták, ezért a címet csak abban az esetben jegyezzük meg, ha attól eltérő.

1. Kecskemét, 1825–26 (A városi tanácsi jegyzőkönyvből tudható, hogy 1825–26-ban több társulat is járt Kecskeméten, Liszka Béla szerint ekkor „játszották Katonától a [...] »Hédervári Ceciliá«-t is.” LISZKA–HAJNÓCZY 1930, 105.)
2. Székesfehérvár, 1826. Katona József–Komlóssy Ferenc szerzőkkel (OSZK, 622. sz. zsebkönyv; KERÉNYI 1992, 408.; PIROSKA 2012, 342.)
3. Arad és/vagy Temesvár, 1825–27 („1825 és ’27 között a Horváth József, Komlóssy Ferenc és Tóth István által vezetett székesfehérvári társulat kereste fel Aradot és

- Temesvárt. [...] A bemutatott művek között szerepeltek vitézi játékok, például a *Hédervári Cecília* (szerzők Katona József és Komlóssy Ferenc)...” (PIROSKA 2012, 26.)
4. 1829: Dunántúli Színjátszó Társaság (OSZK 897. sz. zsebkönyv; WALDAPFEL 1930, 348., KERÉNYI 1992, 408.)
 5. Eger, 1830. május 8. *Hédervári Cecília*-részletek egy egyvelegben (Xantus János Múzeum, GYÖRGY 1983; KERÉNYI 1992, 408.),
 6. Putnok, 1832. április (OSZK, 636. sz. zsebkönyv; KERÉNYI 1992, 408.)
 7. Balassagyarmat, 1832. május (OSZK, 636. sz. zsebkönyv; KERÉNYI 1992, 408.)
 8. Lőcse, 1832. június (OSZK, 636. sz. zsebkönyv; KERÉNYI 1992, 408.)
 9. Liptószentmiklós, 1832. augusztus (OSZK, 636. sz. zsebkönyv; KERÉNYI 1992, 408.)
 10. Buda, 1833. november 28. (Nagy József jutalomjátéka; OSZK, 256. sz. zsebkönyv; Honművész, 1833. december 5; GYÖRGY 1983; KERÉNYI 1992, 408.; LISZTES 1992, 30.; KERÉNYI 2000, 305.)
 11. Kassa, 1834. január 10. (OSZK, 503. sz. zsebkönyv; KERÉNYI 1992, 408.)
 12. Kassa, 1834. április 7. (OSZK, 503. sz. zsebkönyv; KERÉNYI 1992, 408.)
 13. Buda, 1834. júl. 4. *Szentgyörgyi Czeccília, Hederváriné, a magyar amazon* (GYÖRGY 1983, 149.) „Erről sűgőkönyvünk nem maradt fenn, ha azonban összevetjük a budai 1834. júl. 5-i színlapjával, akkor látható, hogy „a két változat azonos” (KERÉNYI 1976, 714.; KERÉNYI 1992, 408.)
 14. Esztergom, 1834. december 2. (OSZK, 399. sz. zsebkönyv; KERÉNYI 1992, 408.)
 15. Buda, 1835. július 5. *Szentgyörgyi Czeccília* (OSZK, 258. sz. zsebkönyv; GYÖRGY 1983; KERÉNYI 1992, 408.)
 16. Szeged, 1835. augusztus 11. (OSZK, 551. sz. zsebkönyv; Honművész, 1835. szeptember 6; KERÉNYI 1992, 408.; KERÉNYI 2000, 715.; SÁNDOR 2007, 152.)
 17. Kolozsvár, 1836. február 25. (OSZK, 685. sz. zsebkönyv; Honművész, 1836. március 31.; KERÉNYI 1976, 714.; KERÉNYI 1992, 408.)
 18. Debrecen, 1836. szeptember 4. *Szent Györgyi Czeccília* címen (OSZK, 685. sz. zsebkönyv; Honművész, 1836. október 2. és 9.; KERÉNYI 1992, 408.; KERÉNYI 2000, 1106.)
 19. Szabadka, 1837. február 14. (Honművész, 1837. március 23.; KERÉNYI 1992, 408.; KERÉNYI 2000, 1254.)
 20. Kassa, 1837. április 7. *Hedervári Czeccília (Caecilia) magyar Amazon, vagy Fejérvár' ostroma* (Szemlélő, 1837. április 17. és Honművész, 1837. május 13.; KERÉNYI 1976, 714.; KERÉNYI 1992, 408.; KERÉNYI 2000, 1276. és 1283.)
 21. Gyula, 1837. aug. 8. *Magyar Amazon* (FERENCZI 1897, 513.; KERÉNYI 1976, 714.; KERÉNYI 1992, 408.; KERÉNYI 2000, 1331.)

Ortográfia, nyelvállapot

Az 1816-os és az 1826-os kézirat helyesírásának vizsgálatát a *Luca székéhez* hasonlóan végeztük; a vizsgálati szempontokat Trócsányi Zoltán (1943) tanulmányából vettük át (a *c*, *cs*, *zs*, egyes szavak, jésülés, névmások, igekötő írásmódjának szempontjait kiegészítettük az *a'/a*, *jj/lj*, *j/ly* vizsgálatával). Mivel Trócsányi nyomtatott szövegeket

hasonlított össze, figyelt az *ö/ő, ü/ű* különbségeire is; mi ezt az összevetésből elhagytuk, hiszen a 19. század első feléből származó kézirásokban alig vagy egyáltalán nem lehet különbséget tenni a rövid és a hosszú *ö/ő, ü/ű* között. Az összehasonlításba bevontuk Katona verseinek autográf kéziratát és a *Jerú'sálem' Pusztúlása* ugyancsak autográf fogalmazványát:

A vizsgált hely- esírási jelenség	Katona <i>Versei</i> , 1818	<i>Aubigny Clementia</i> 1816	<i>Aubigny Clementia</i> 1826	<i>A Jerú'sálem' Pusztúlása</i> autográf fogalmaz- ványa 1814
a' – a	<i>a</i>	<i>a', a'mi</i>	<i>a', a</i>	<i>a</i>
jésülés	<i>tj</i> vakítja, kiáltja	<i>nny</i> szánny, annya, <i>tty, tj</i> kanyarította forgatták	<i>tty, nny</i> mutathatták, forgatták, szánny, annya,	<i>ty, tty, nny</i> partyán, látta, Satánnya, erszénnyéhez
lj	<i>lj</i> tréfálja, teljes	<i>lj, lly</i> álj, éljen, éllyen	<i>lj</i> javasolja	<i>lly</i> Hallyad
j vagy ly	<i>ly</i> homály, mosoly	<i>ly</i> király, hely	<i>lj, ly</i> királj, találja oljan, meljel, király	<i>ly</i> folytatta
névmások (mely/melly...)	<i>lly</i> illy, melly	<i>lly</i> illyet, millyen, ollyan	<i>ily</i> ilyen, illyen, ollyan, ollyan	<i>lly</i> mellyet
igekötő+ige	igekötő egybeír- va az igével	igekötő gyakrab- ban különírva	igekötő egybeírva az igével	igekötő gyakrabban különírva
egy- es szavak	<i>gy</i> egy, egyetlen, együtt	<i>gy</i> egy, egyetlen, együtt	<i>gy</i> egyik, együtt	<i>gy</i> egy, egyetlen,
<i>c</i> írása	<i>c</i> arcája, cikornya	<i>tz</i> tzél, hartzol	<i>tz</i> hartzol, Frantzia	<i>tz</i> tzélból
<i>zs</i> írása	<i>zs</i> Múzsza, zsámoly	<i>'s, zs</i> 'Sidó, Zsidó	<i>'s, zs</i> 'Sidó, muzsika	<i>s/zs</i> Jósef, Sidó zsidók
<i>cs</i> írása	határozott <i>cs</i> csillag, csend	<i>ts</i> tsepp, tsordultig	<i>cs/ts</i> Császár tsak, tsendes	<i>ts</i> parantsold tsupán

Keletkezéstörténet

Az 1816-os kézirat keletkezése és története

A kézirat címlapján látható 1813-as évszám helyes, Katona ez évben valóban *Pesthen 3^{ik} esztendőben Törvényt tanult*. A dráma végi bejegyzés szerint a másoló 1816. április 20-án fejezte be munkáját, Kecskeméten. A szakirodalom azt feltételezi, hogy Udvarhelyi Miklós 1816-ban Kecskeméten Katona több drámáját is lemásoltatta, az *Aubigny Clementia* kéziratán a másolás befejezését rögzítő dátum (1816. április 20.) alapján valószínű, hogy az *Aubigny Clementiát* is Udvarhelyi másoltatta le. (Udvarhelyi és Katona kapcsolatáról lásd a *Luca széke* legkorábbi kéziratának jegyzeteit kötetünkben.) Azt feltételezzük, hogy az 1816-os másolatok Katona autográf eredeti kézíratairól készülhettek, vagyis az 1816-os kéziratok – köztük az *Aubigny Clementia* – szövege állhat a legközelebb Katona elveszett autográf drámaszövegeihez. Meggondolkoztató ugyanakkor, hogy az *Aubigny Clementia* kéziratán nem szerepel Udvarhelyi Miklós neve, holott Udvarhelyi, a szenvedélyes kéziratgyűjtő, általában ellátta kézjegyével a megszerzett példányokat. A kézirat tulajdonosa Waldapfel szerint is Udvarhelyi Miklós volt (WALDAPFEL 1930, 348.), s e vélekedését áttételesen megerősítheti a dráma előadásának 1831-es cenzori tiltása is. A cenzori bejegyzés Kassán készült, Udvarhelyi pedig 1828–35-ben az igen aktív kassai színtársulat tagja volt, s valószínűleg neki köszönhető több Katona-dráma bemutatása. 1831. február 19-én *A mombelli grófok v. Atya és az Ő gyermekei* címűt játszották (CSÁKY 1979, 148.), 1833-ban Udvarhelyi választott jutalomjátéka volt a *Bánk bán* ősbemutatója. Az *Aubigny Clementia* 1816-ban készült kéziratát nyilván magával vitte Kassára is, s Waldapfel (1930, 348.) szerint is elképzelhető, hogy 1831-ben Udvarhelyi biztatására próbálkozott a társulat az *Aubigny Clementia* bemutatásával, ezért a kéziratot cenzori eljárásra bocsátották, de az előadást a cenzor nem engedélyezte. (Erről részletesebben lásd a darab előadásainak történetét.)

Az 1826-os kézirat keletkezése és története

Az 1819-es évszám WALDAPFEL (1930, 348.) szerint tévedésből kerülhetett a kézírátra, a keletkezés 1813-as évét téveszthette el a másoló, a 2r címlapján ugyanis már helyesen, az 1813-as évszám szerepel. Kerényi Ferenc szerint viszont nem elírás az 1819-es évszám, hanem a magyarított dráma bemutatási kísérletének éve, mert 1819 körül Katona erőfeszítéseket tett, hogy színpadra kerüljön (KERÉNYI 1992, 407).

E kézirat másolása feltehetőleg a dráma 1827. január 2-i kolozsvári előadásához köthető. Ez a darab egyetlen biztos előadása, hiszen erről a korabeli színházi zsebkönyv is megemlékezett (OSZK 252. sz. zsebkönyv).

A Hedervári Cecilia kéziratának keletkezése, szerzője

Az *Aubigny Clementia* 1826-os kéziratának keletkezéséhez egyetlen támpontunk a másoló drámaszöveget záró bejegyzése: „Leirtam Kolosváratt Bevégeztem 4^k Mart 826 esztendőben”. (Úgy látjuk, WALDAPFEL 1930, 347. dátumolvasata – 8^{ik} *Maii* – téves.) A másoló eredetileg az *Aubigny Clementia* szövegét másolta, ebbe javítottak bele utóbb mások: ezt a szöveget írta felül a magyarító kéz, majd ebbe nyúltak bele a *Hedervári Cecilia* színi előadásnak készítői.

Ez viszont a magyarított cím alatti 1819-es évszámmal nem hozható összhangba.

A javítások következtében az eredeti szöveg és a legtöbbször ráírással javított, magyarított szöveg is alig, de legalábbis igen nehezen olvasható. Teljes bizonyossággal nem eldönthető, melyik javítás milyen kéztől származik.

A legtöbb javítás barnás-fekete tintával készült, azt feltételezzük, hogy ez a magyarító keze, amely láthatóan először törölt: áthúzta a francia hely- és személyneveket, valamint ferde függőleges vonallal a kihagyandó szövegrészeket. A magyarított nevek vékonyabb tintás beírásúak; ennek oka lehet egyszerűen az, hogy a vonalak erőteljes kézmozdulattal készültek, a beírás pedig óvatosabb volt, mindenesetre, e magyarított nevek valószínűleg azonos írással készültek. (Az sem kizárható persze, hogy a magyarító a nevek behelyettesítésének feladatát valaki másnak adta át.)

A kéziratban további, fekete ceruzás javítások is vannak: ezek a *Hedervári Cecilia* valamelyik színi előadásához kapcsolódhattak, talán az 1833-as budaihoz.

Az ismeretlen magyarító lényegében a tulajdon- (személy- és hely-)neveket módosította, de nem következetesen: az első jelenetekben még csaknem valamenyi név, minden szerepnév is át van javítva, később már csak elvétve, egy-egy szereplőnévnél végzi el a korrekciót. Elképzelhető, hogy a magyarítónak gyorsan kellett dolgoznia, mert közben talán már folytak a próbák, az előadás előkészületei, s így a színészekre bízta a kevés magyarított változtatást. „Szövege eredetileg csaknem betűről-betűre egyezett a másik kéziratéval, alighanem éppen arról készült” (WALDAPFEL 1930, 347–348.).

Udvarhelyi Miklós 1820–1827 között működött Kolozsváron, ekkor vehette elő a dráma 1816-ban készített kéziratát, s másoltatta le ismét.

A kéziratnak a másolásnál később készült első címlapján szereplő 1819-es évszámmal kapcsolatban említettük, hogy Waldapfel szerint elírás 1813 helyett, Kerényi Ferenc viszont nem zárta ki, hogy a magyarításnak van köze a Kisfaludy Károly sikerén felbuzduló Katonához, s akkor helyes az 1819-es keletkezés: a kéziratnak „van egy későbbi és más írásától származó előzéklapja, mely szerint maga Katona magyarította volna darabját András korába áthelyezve *Hédervári Cecilává* 1819-ben. Ismerve a drámaíró erőfeszítéseit ebből az évből, hogy (Kisfaludy Károly átütő sikerének és a székesfehérvári társulat pesti jelenlétének hatására) színpadra kerüljön, ez a megoldás nem zárható ki.” (KERÉNYI 1992, 407.; hasonlóan bizonytalan Kerényi későbbi, a kritikagyűjteményhez fűzött jegyzetében: KERÉNYI 2000, 1425.) Kerényi szerint tehát elképzelhető, hogy – Kisfaludy sikerének hatására – maga Katona végezte a dráma magyarítását, de sem bizonyító, sem cáfoló adatokkal nem rendelkezünk, még azt sem tudjuk, hogy Katona tudott-e a magyarításról. Nem ad további információt a Kerényi

által hivatkozott Honművész 1836-os cikke sem, amelyben Tóth István az *Aubigny Clementia* szerzőjeként Katona Józsefet, a magyarítás készítőjeként Komlóssy Ferencet azonosította: „A darabnak volt egy *Szentgyörgyi Cecília* címváltozata is, de erről szöveg példány nem maradt fenn. Ez utóbbi keletkezését 1836-ban így rögzítette bizonyos Tóth István (talán a színész), aki egy, a magyarítás színpadraállítását bíráló debreceni kritikussal vitatkozott: »Én, ki Sz[ent] Györgyi Czecciliát, *Ubigni Clementina* név alatt, mint Katona József munkáját ismerem, 's olvasás után tudom a' szerző jegyzetét [...] Ezt, ha a' bíráló ur nem hiszi, kérje-el a' darabot, vagy tudakozza-meg Komlóssy úrtól, ki *Ubigni Klementinát Szent Györgyi Czecciliává* [...] változtatá.» (Honművész, 1836. október 27.; KERÉNYI 1992, 407.). Katona József műveként említi a drámát 1833-ban a *Honművész* kritikusa, a Kátai (Kátay) néven publikáló Róthkrepf Gábor (KERÉNYI 2000, 305.), valamint 1837-ben a *Szemlélő* kritikusa is (KERÉNYI 2000, 1276.).

A szakirodalommal egyetértésben azt feltételezzük, hogy a *Hedervári Czeccilia*, *Szentgyörgyi Czeccilia* stb. című magyarítás nem Katona József műve, s nincs nyoma annak sem, hogy Katona tudott drámája magyarításáról, annak ellenére, hogy a kézirat címlapján magyarítóként szerepel a neve (*Aubigny Clementiából magyarosítva Katona Josef által*).

A legvalószínűbb, hogy az *Aubigny Clementia* magyarítását Komlóssy Ferenc (1797–1860) végezte. Waldapfel szerint az 1827-ben Kolozsvárt elhagyó színészek „Magyarország különböző vidékein játszottak; ekkor kerülhetett a kolozsvári kézirat is a Dunántúlra s ott csinálták belőle – talán maga Komlóssy, a sok mindent színre alkalmazó igazgató – a *Hedervári Czecciliát*, csak a neveket, kort és színhelyet változtatván meg s kihagyván a harc okául szereplő vallási kérdések vitatását. [...] Az 1833. nov. 28-i budai előadásnak a *Honművész*ben megjelent kritikája is olyan modorú és arányú, amilyet csak itt még ismeretlen darabokról szokott adni.” (WALDAPFEL 1930, 348.) Katona és Komlóssy neve már az 1820-as években együtt szerepelt szerzőként, ahogy Tóth István is tudta 1836-ban, de ez csak annyit jelent, hogy a magyarító tisztességgel feltüntette az eredeti mű szerzőjének nevét. Pl.: „1825 és '27 között a Horváth József, Komlóssy Ferenc és Tóth István által vezetett székesfehérvári társulat kereste fel Aradot és Temesvárt. [...] A bemutatott művek között szerepeltek vitézi játékok, például a *Hédervári Cecília* (szerzők Katona József és Komlóssy Ferenc).” (PIROSKA 2012, 26.).

Összefoglalva: nem tudunk magyarázatot a kolozsvári kézirat 1826-os dátumára, hiszen adataink alapján 1825-ben már játszották a *Hedervári Ceciliát*. Az viszont állítható, hogy az 1826-os szöveg egy átdolgozott példányról készült, amelynek szerzője lehetett Katona.

A magyarító és/vagy a színházi kéz változtatásai

A magyarítás láthatóan a cenzori tiltás és a színpadi előadás szempontjaira figyelemmel rövidített. A cenzori tiltás okaként megjelölt vallási ellentétek mellőzésén túl az ismétlődő, új információt nem hordozó részek, a hosszas önelemző, vívódó monológok maradtak ki, s mint a legtöbb esetben, itt is a pergőbb, izgalmasabb előadás volt a cél;

e húzások esetében nem tudjuk elkülöníteni a magyarítót és a feltehetőleg későbbi színházi kezét, kezeket.

Korábban közöltük az eredeti és a magyarított szerepfelsorolást, a követhetőség érdekében itt csak a neveket ismételjük:

IV. Henrik	III. András
Entragues Clementia	Hedervári Cecilia (Drugeth Miklós özvegye)
Ifjú Gróf Aubigny	Aladár
De la Chatre Claudius	Ujlaky Ugrin
Rosalia	Olivia
Sericour	Drágfy Lóránd

A magyarító az idegen(es) szavakat magyarra cserélte (pl. hérosz → vitéz; monarcha → király), a vallási ellentét kihagyásából is következően egyéb példáink: Ligue → pártos; polgárok → vitézek; Victoria → győzelem; vallás → Haza (a magyarító azért nem mindig volt pontos: a II/5. jelenet végén Chatre a magyarított változatban is „az Istenért és vallásáért” indul harcba; majd e szavakat a fekete ceruzás kéz törölte); a szereplők közti magázó szövegeket tegezésre cserélte (pl. a Követ és Cecilia között); a vonatkozó névmások (aki, amely) *a*-ját kihúzta (ki, mely).

Alább összegyűjtöttük a legfontosabb jelenetrövidítéseket, melyeket vagy a magyarító, vagy más, színházi kéz hajtott végre:

I/6. Olivia magánjelenetéből csak az első néhány mondat marad, majd a legvége, amikor a lány észreveszi a levelet.

I/7. Cecilia szövege jelentősen megrövidül.

I/10. A Követ szövegének második fele kihúzva.

II/2. Különösen fontos húzás, ahol Rozália és Chatre összecsapásának centrumában eredetileg az uralkodó eretnek volta állt: Rozália szerint Chatre-t „a boldogtalan Fanatismus” kábította el, míg Chatre az uralkodóról mint „egy olyan igazgató”-ról beszél, „kinek lelke meg bél poklosodott, és az Isten a maga Meny országából örökre ki zárta”. Ez a szöveg a vallási ellentétet megszüntető magyarításban fölösleges lett volna.

III/1. Chatre kétségbeesett állapotának részletezése Sericournak csupán első két mondatára rövidül.

III/1. A jelenet Chatre hosszú szövegével indul, ezt kissé rövidítette a magyarító, az ószövegségi Joshue–Isten kapcsolatra utalás elhagyásával.

(III/5. Talán a magyarító tévedése az eredeti szövegbeli Dátán név átírása *Nátánra*, erre nincs magyarázat, Nátánnak nincs keresnivalója e kontextusban.)

III/6. Chatre monológjának közepén egy rövid rész kimaradt.

III/7. A magyarító innen is törölte az 1826-os másolatban a III/5. jelenetből ide helyezett részt az eltérő vallási tanításokról, az igazság bizonytalan, sőt lehetetlen voltáról, a különböző vallások egyenjogúságáról, a vallási szokások és szertartások maszkabálhoz hasonlításáról.

IV/1. A jelenet közepén egy rövid rész elhagyva.

Ezen túl apróbb húzásokkal, fölösleges mondatokat, fél mondatokat hagyott el a magyarító.

A magyarítás történelmi forrása/hátttere

A magyarító a IV. Henrik francia király idején zajló történéseket III. András magyar király korába tette át, megszüntetve ezzel a vallási, felekezeti szembenállást, s a pártütést helyezve a középpontba; mint láttuk, ez a tendencia bőven megvolt az *Aubigny Clementiában*. A magyarító a 14. században keresett legitim uralkodó elleni magyarországi lázadókat, s a történelmi eseményeket tekintve némi időrendi zavarral illesztette őket a dráma cselekményébe. Érdekes, hogy a magyarító olyan történelmi alakokat választott, akik néhány évtizeddel később ismertek lettek és több irodalmi műben is megjelentek.

III. András (1265–1301) 1290–1301 között uralkodott, s a főurak egy csoportja valóban megkísérelt ellene pártütést szervezni. A pártütők egyik fő alakja volt Ujlaki Ugrin (1268-ban szörényi bán, 1273-ban főlovászmester, szerémi főispán, 1277-ben tárnokmester); a pártosok VIII. Bonifác pápánál is közbenjártak 1299-ben, hogy III. András helyébe más királyt kérjenek.

Cecilia apja, Hédervári Kont István (meghalt 1393-ban) és a Drugeth Miklós valós történelmi személy, de nem egy időben éltek, és nem III. András idejében, hanem később. A drámában mindketten a király (III. András) elkötelezett hívei, a valóság azonban más.

A francia eredetű Drugeth-család 1301-ben került Magyarországra Nápolyból, az Anjou Károly Róbert kíséretében. Drugeth Miklós a magyarországi második generációhoz tartozott, és ő valóban az elkötelezett királyhűség jelképes alakjának tekinthető. 1330-ban Zách Felicián Károly Róbert elleni merénylete során súlyosan megsebesült, de felépült. A későbbi Nagy Lajos király katonai nevelője volt, több hadjáratába is elkísérte, 1350-ben Salerno kapitánya lett, ungi főispán és országbíró is volt, 1355-ben halt meg.

Hédervári Kont István nevét azonban pártütőként őrizte meg a történelmi emlékezet: ő a Luxemburgi Zsigmond elleni hosszú lázadó mozgalom (1386–1388) támogatója volt, s az 1387-ben trónra lépő Zsigmond végeztette ki, több pártütő társával együtt. Alakja a hazát nyomorító, szőszegő királlyal szembeni erkölcsi tartás – tehát a jogos, pozitív pártütés – képviselőjeként jelenik meg Petőfi *Kont és társai* c. 1848-as versében. Petőfi Kont-imázsának viszont ellentmond a *Hedervári Cecilia* Hédervári Kont Istvánja, aki a drámában épp uralkodójáért áldozta életét.

Még későbbi történelmi alak Szentgyörgyi Cecília (1398–1434, férje: Rozgonyi István), aki valóban „magyar amazon” volt, az 1428-as galambóci hadjáratban férje és a király életét mentette meg (vö. Arany János: *Rozgonyiné*, 1852.). Ezért változtathatta valaki a Hedervári Cecilia nevet Szentgyörgyire.

A szövegeközlésről (*Aubigny Clementia*, 1816)

A kézirat gondos, jól olvasható tisztázat. A szövegeközlésben az 1816-ban készített másolatot igyekeztünk rekonstruálni, ezért csak a másoló láthatóan, bizonyíthatóan saját javításait érvényesítettük a szövegben. Minden más, tehát nem a másoló kezétől való, vagyis utólagos javítást a lapalji jegyzetben hozunk, ott jelezzük a javítás eszközét (tinta, ceruza) és a módját, helyét (föleírva, ráírva). Ha a javítás a sor folytatása, nem jegyezzük meg külön a helyet.

A barnás tintás kézirat javításait további kezek fekete tintával vagy fekete ceruzával egészítették ki, módosították.

Egy későbbi, ceruzás kéz gyakran gondolatjeleket tett egy-egy szereplő szövege végére, valószínűleg színpadi, rendezői megfontolásokból; ezeket jelölés nélkül elhagytuk.

Az instrukciókat a másoló aláhúzta, és /: :/ jelek közé tette. A /: :/ jelet megtartottuk, az aláhúzott instrukciókat dőlttel írtuk át. Az instrukciókon kívül dőlt betűvel csak az általunk tett javítást, változtatást jelöljük, az eredeti alakot és a változtatás magyarázatát a lapalji jegyzetekben közöljük.

Szögletes zárójelben kiegészítettük a kézirat szerepnév-rövidítéseit. Az átírásban nehézséget jelentett a *szsz* vagy *ssz* betűkapcsolat közötti döntés; az ilyen szavakban két *s*-t követ egy *z*, egyértelműen a *ssz* betűkapcsolatot találtuk helyesnek, annál is inkább, mert a szöveg minden más kettőzött kettős betűt (*nny*, *tty*, stb.) hasonlóképp ír. Az ékezetes szókezdő nagybetűkről gyakran lemaradt az ékezet, de ezt – mivel nem értelemszavaró –, nem emendáltuk. Más esetekben (pl. *f/F*, *sz/Sz*) nehéz a szókezdő nagyvagy kisbetű közötti döntés. A névelírásokat csak akkor emendáltuk, ha megszólaló szerepnévben fordult elő, a szövegen belül nem. A kor bizonytalan helyesírásából, továbbá az írásmódból következően alig különíthetők el a kis és nagy kezdőbetűk, a rövid és hosszú ékezetek, ezért ezek bizonytalan olvasatokat eredményeznek. A legvalószínűbb olvasatokat fogadtuk e közlésben, különösen az *ő/ó*, *ü/ű* esetében. Nagyon ritkán emendáltunk. A kor szokása szerint a másoló csaknem mindig hosszú *ő* betűt használt, ezeket változatlanul megtartottuk, kivéve néhány értelemszavaró esetet, melyek emendálását a lapalji jegyzetben jeleztük. A szókezdő *fv* vagy *F* olvasat közötti döntés sokszor lehetetlen, a használt szó alapján igyekeztünk dönteni.

A szövegeközlésről (*Aubigny Clementia*, 1826; *Hedervári Cecilia*)

Szövegeközlésünk tartalmazza az 1826-ban papírra vetett szöveg valamennyi részletét. A főszövegben igyekeztünk megőrizni az ismeretlen másoló 1826. márc. 4-én Kolozsváron befejezett drámaszövegét, mert úgy véljük, autentikus, talán Katona által látott, esetleg autográf szöveg feküdhett a másoló előtt. A feltételezés indoklását lásd a drámáról készített jegyzeteinkben.

E kéziratra írta rá valaki később a Hedervári Cecilia című magyarázatát.

Az 1826-os szövegbe többen belenyúltak; feltűnő egy vagy több barnás tintát használó kéz, továbbá egy fekete ceruzás.

A személy- és földrajzi neveket illetően jól követhető a *Hedervári Cecilia* magyarítása; a jegyzetben ezt HC-val jeleztük. Valószínű, hogy a jelzethnél jóval több változtatást köthető a HC kezéhez, mivel azonban erre nincs bizonyíték, a HC-t kétes esetben nem jelöltük.

A tintával tett javításoknál (melyek tehát a HC készítőjétől és a színházi kezeztől egyaránt eredhetnek) külön nem jegyezzük meg a tinta használatát, így választjuk el azokat a fekete ceruzásoktól. Ez egy jegyzeten belül is előfordulhat, ilyenkor említjük csak meg a tintát, hogy azt a fekete ceruzás kéz javításától elkülönítsük.

Egy halvány tintát használó kéz többször hosszúvá alakította a másoló gyakoribb rövid ékezteit. Ezek alig különíthetők el a másoló eredeti írásjeleitől, ékezteitől, ezért e bizonytalan helyesírási különbséget nem jeleztük a jegyzetekben.

A tintás javításokon kívül egy fekete ceruzás kéz is belenyúlt a szövegbe (a tintás, ill. ceruzás utólagos javítások, törlések valószínűleg sem az 1826-os másoláshoz, sem a magyarításhoz nem kapcsolódnak, hanem egy későbbi színházi előadás rendezőjétől származnak).

A javítások legtöbbje ráírás a törölni kívánt részre, vagy az áthúzott rész fölött található – e különbséget mindig megjegyezzük. A javítás helyét, mikéntjét akkor nem említjük, ha a javítónak volt helye a törölt rész elé vagy mellé, mintegy folytatásként beírni a maga változatát.

A két kéziratot párhuzamosan közöljük.

Utóélet

Az *Aubigny Clementia* irodalmi recepciótörténete

BAYER József a darab forrását még nem ismerte, de a drámát épp pozitívumai (színszerűség, jó tagolás, hatásos mese) alapján nem tartotta eredetinek. Az eredetiség elleni érvei: „a mű jeles technikája”, a címlapról hiányzó „eredeti” jelző, „nagy tájékozottsága az idegen nemzet történetében anélkül, hogy [...] hivatkoznék is a forrásokra, melyekből merített”, „az egésznek eszméin előmlő férfias érettség, higgadság, mely egy 21 éves ifjúnál nem valószínű”, s végül az autográf kézirat hiánya. (BAYER 1897, I., 254.) Bayer a *Hedervári Ceciliáról* nem írt, nem tudott. A Katona-bibliográfia (LISZTES 1992) megjelenése óta BÍRÓ Ferenc (2002), MERÉNYI Annamária (2014), NAGY Imre (2018) és DEMETER Júlia (2018; 2019) foglalkozott a drámával. BÍRÓ Katona fordulatához, a történészi érdeklődés mélyüléséhez kapcsolja a drámát (BÍRÓ 2002, 61.), s a Brezanóczytól tanult jozefinista egyházpolitika érvényesülését hangsúlyozza (Uo., 62–63.), annak tudja be a cenzor 1831-es elutasítását is. Az eredeti novellával való viszonyt is vizsgálja, s a dráma hibáit épp abban látja, hogy a szerző két főalakot – de la Châtre-t és Clementiát – állít egyszerre a középpontba (Uo., 64–65.). Nagy Imre nemcsak a történeti tárgy, hanem a világtörténelmi tárgy választását emeli ki az *Aubigny Clementiával* kapcsolatban (NAGY 2017, 272.). Nagy a Rondella műsorát, színi adottságait kapcsolja össze Katona színházi működésével és a lovagdráma, a vitézi játék virágzásával (NAGY 2017, 255–258., 261.). Vizsgálatában felhívja a figyelmet az eredeti jelző elhagyására is: „Katona többnyire eredeti műnek nevezte drámáit (a *Monostori Veron'kát* nemzetinek, ami lényegét tekintve ugyanazt jelenti), de négy műve, ahol mellőzte az eredetiség ily módon történő hangsúlyozását, elgondolkodtató kivételnek számít: az *Aubigny Clementia*, *A rózsa*, *A' Lutza Széke* – és a *Bánk bán*. Ez utóbbi esetében ezt már nem is tartotta szükségesnek hangsúlyozni.” (NAGY 2017, 271–272.) Nagy a dramaturgiáról szólva a háromszólamúságot hangsúlyozza, amely a két szélsőséges szereplő – de la Châtre és Clementia – közti mérsékelt harmadik figura – Sericour – beillesztésével jön létre (NAGY 2017, 273–274.).

DEMETER (2018, 272–276.) az *Aubigny Clementia* cenzori tiltását indokolta a cenzor a korabeli működését elemezve, angol nyelven pedig a hivatásos magyar színjátszás kezdeti szakaszának színjátéktípusai között helyezte el a drámát, s azt vizsgálta, hogyan jutott el Katona az örökölt dramaturgiai elemektől az eredeti drámáig (DEMETER 2019).

A *Hedervári Cecilia* irodalmi recepciótörténete

Heinrich Gusztáv tudott a magyarításról, de nem tudott a kéziratáról, így a szerzőség kérdésében sem foglalhatott állást: „1819 óta e darab *Hédervári Czeccilia* vagy *Szentgyörgyi Czeccilia* címmel, magyar viszonyokra (III. Endre korára) alkalmazva

és valószínűen a vallási viszonyokra vonatkozó hosszadalmas és vastag fejtegetések mellőzésével, ismételve került színre. Hogy e magyarosítást maga Katona végezte-e, nem tudjuk; de ezen kár is sokat okoznunk, mert e darabnak e magyarosított alakját nem ismerjük.” (HEINRICH 1894, 482.)

A Hedervári Cecilia nem jelent meg nyomtatásban.

Az Aubigny Clementia és a Hedervári Cecilia színpadi recepciótörténete

A 19. század második felétől már egyik drámát sem játszották.

A RÓZSA
VAGYIS: A TAPASZTALATLAN
LÉGY A PÓKOK KÖZÖTT

Sajtó alá rendezte Nagy Imre

A RÓZSA
VAGYIS: A TAPASZTALATLAN LÉGY
A PÓKOK KÖZÖTT.

Eredeti vígjáték (3) Felvonásban¹

Szerzette: *_{*}*^{*}

¹ Közlésünk alapszövege: MILETZ 1886, 108–150. Impurum. A szerző nevét a címlapon három csillag helyettesíti.

Személyek:

GYERFANORINSZKY ELEK, gazdag, nemes ifju.

FINOLÁNYI ANDRÁS, a barátja.²

DEMEROCSINYI TAMÁS, az udvarmestere.³

PRÉDAHELYI LAJOS, hadnagy.

MURAKÖZY BÁLINT úr.

NYALÓCZY GÁSPÁR úr.

DERESHÁZY GERGELY úr.

KATICZA, ennek felesége.

MADAM NYALÓCZY, Gáspár felesége.

CSAPSZÉKI JÁNOS, Gyerfanorinszky inasa.⁴

Történik egy vendégfogadóban.

² [A szereplő neve és a rá vonatkozó függelékszöveg után: (József név áthúzva). Miletz jegyzete a kéziratra utal.]

³ [A név és a szereplőre vonatkozó függelékszöveg után: (Hofmeister). A kéziratra utal.]

⁴ [A lista végén (ANDRÁS, házi szolga; kitörülve.) Miletz jegyzete a kéziratra vonatkozik.]

ELSŐ FELVONÁS

Előszoba a vendégfogadóban.

1. Jelenés.

Demerocsinyi egyedül.

DEMEROCSINYI (*Fel s alá jár, heves vérü, hamar beszédü, becsületes öreg.*)
Nem jól van, nem! Nem jól van! Millingós, trillingós! nem jól van! – Tüzes ménkő, ha az öreg úr megtudja! – Millingós, trillingós, ez nem jól van, ez nem jól van. Tisztelet, becsület a ki megérdemli; az orrukról még ugyan nem olvashatom le, de a pókokat a házban, meg nem, nem szenvedem, – nem szenvedem meg! nem! – Egyszer, kétszer, – no, no – egyszer, kétszer meg lehet, – de
5 mindennap! Millingós, trillingós! – Mindennap – ez nem lehet, tüzes ménkő, ez nem lehet! – Szeretem a vig frátereket, szeretem, – de, de, de, de – ez már sok! A pástétom is unalmas, ha sokat eszik az ember. A pók pedig nem pástétom, nem! nem! a pók nem pástétom!

2. Jelenés.

Finolányi, Demerocsinyi.

FINOLÁNYI (*Pajkos világfia, ez alatt a közös ajtón át bedugván a fejét hallgatódzik.*) Munkálódik a barátom, öreg úr, munkálódik.
10

DEMEROCSINYI

Az ördög vigyen el, – – vigyen el, – én vigadtam! Jól vigadtam; – te nyitottad ki a szememet és megcsömörölttem. Bolhát tettél a fülembé, most ugrándo, pattog, ugrándo, viczkándo.

FINOLÁNYI

Ha, ha, ha! Ugyan már ez csak nagy gyermekség, azon felindulni.

DEMEROCSINYI

15 Gyermekség! felindulni, felhevülni, káromkodni, vétkezni, elkárhozni, – meg van, meg van.

FINOLÁNYI

De hallgasson, vagy legalább csak csendes vérrel.

DEMEROCSINYI

20 Csendes vér! Hallgatni, elhallgatni, elnémulni, semmit se szólani. Piha! Piha! hallgatni, midőn az én nevendékem, ez a tapasztalatlan légy a pókok között viczkándo, és még teli torokkal kaczag, röhög, agyarog, midőn a pókok hálót húznak a lábára, – hálót – hálót.

FINOLÁNYI

Majd kirúgja magát, ha észreveszi, hogy megfogták a nyakát.

DEMEROCSINYI

Kirúgni, észrevenni, megérezni, nyögni, végre jajgatni. – Szép kilátás! Gyönyörű kilátás! Nem! nem! tüzes millingós, ez nem jól van.

FINOLÁNYI

25 Hiszen csak nem fogják minden vérét kiszívni.

DEMEROCSINYI

Vérét kiszívni, – szunyognak lenni, póknak lenni, – bátran, bátran! Csak a szívet, eszét, nyugodalmát nem kellene bántani, békét hagyni, pokolba menni, – a pipakupakot becsukni, a tűzre jobban vigyázni, – nem a puskaporba ejteni, a házat felvetni, – bum, bum, bum! az én növendékemet elrontani, bum, bum, bum! én fogom őket széllyel vettetni, igen, igen, széllyel vettetni.

FINOLÁNYI

De ha én azt mondom, puskapor, durrogás, ropogás, bum, bum nélkül megteszem.

DEMEROCSINYI

Megtenni, véghez vinni, czélomra érni, kipihenni, elaludni és ismét megcsalattatni.

FINOLÁNYI

35 Fogadom hogy nem. Ők maguk fogják a kalapjaikat megemelíteni és, és servust mondani.

DEMEROCSINYI

Servust mondani, magát ajánlani, elmenni, többé vissza nem jönni. Nem hiszem, nem hiszem.

FINOLÁNYI

Emberségemre mondom, hogy úgy lesz. De egyhamar ez meg nem eshetik.

DEMEROCSINYI

40 Nem eshetik, – nem történhetik. Mindjárt, mindjárt. – Én nem várokozok. Meg kell lenni. Ardet Ucalegon. Hanibal ad portas; rajta! rajta! Nyakra-főre tenni, – a körömre égni – későnre elvetni és megsebesedni.

3. Jelenés.

*János.*⁵

JÁNOS (*Elek szobájából.*)

Az úrfi hivatja az urakat, hogy miért hagyták ott a társaságot.

DEMEROCSINYI

Már ettem, – sokat ettem, – epét ettem, – teli vagyok, – jól laktam, – felpuffadtam.

FINOLÁNYI

45 Ha, ha, ha! No, no, az Istenért, csak el ne fakadjon. Mond János, hogy mindjárt megyünk. A kezemet vágtam meg és azt kötözöm.

JÁNOS

Hanem! – furcsa, én semmit se látok.

⁵ *János.* [Az utasítás azt jelzi, hogy János belép a színre, de az előző jelenet két szereplője is a színen marad, csak elmaradt a szokásos *Előbbseniek* utalás.]

FINOLÁNYI

Számár, csak te azt mond, mi gondod a többire.

JÁNOS

Hm! Ez ismét valami éretlen tréfa lesz. *(El az oldalszobába.)*

4. Jelenés.

Demerocsinyi. Finolányi.

DEMEROCSINYI

50 Már micsoda dolog ez ismét! – kezet vágni, – nem vérezni, – épnek lenni?

FINOLÁNYI

Csak csendesen, csak valamit kellett mondanom. De tréfán kívül, csak be is tekerem a kezemet, hogy ha valaki jönne, hazugságban ne találjon. *(Megteszi.)*

DEMEROCSINYI

Te egy bolond vagy, – az vagy, – bolond vagy. *(Menni akar.)*

FINOLÁNYI

55 Lassan! lassan. Még egy-két elvégezni valóm vagyon.

DEMEROCSINYI

Lassan – csendesen – megállni, itt maradni, – a hazuggal együtt lenni. Meglehet, hogy a vendégek be fognak rohanni, megijedni, elrémülni és vért nem látni.

FINOLÁNYI

Ne féljen. Fogadom, hogy nem fogják magukat zsenirozni, hogy a terített asztaltól elszaladjanak.

DEMEROCSINYI

60 De ugyan mond meg, – mond meg – micsoda bolond gondolat volt az a növendéemtől, hogy jött ő ezen társaságba? Hé, hé? hogy jött?

FINOLÁNYI

A legtermészetesebb módon. Ezelőtt nyolcz nappal a Cratinus oskolájában voltunk.

DEMEROCSINYI

Mit Cratinus? Ej, ej? Cratinus?

FINOLÁNYI

Ott a közönséges dialogizálásokban esmérkedett meg.

DEMEROCSINYI

65 Meghiszem, meghiszem. Szép oskola! Gyönyörű oskola! – a nevendékem – az apja Plató akadémiájára adja és ő e helyett a Cratinus oskoláját frequentálja. Szép számadás reám nézve. Szép, szép.

FINOLÁNYI

Hiszen! Maga az öreg úr is egész a bolondulásig szereti őket és az egész haza.

DEMEROCSINYI

70 Igaz, igaz! – nem hazugság. – De az én tapasztalatlan növendékem és a Cratinus tanítványai. De az én növendékem! Ők szép célra igyekeznek; de az én növendékem nem a tanítást teszi magáévá, hanem a tanítókat. Ő szereti

Melibaeust, szereti, szereti; mert Amarylla is vele dialogizál; vele. És ő tapasztalatlan, – vakon fog menni, – megbotlani, elbukni, a nyakát kitörni, – megnyomorodni, – mankón járni, – elbúsulni, – szerencsétlen lenni, – főbe
75 löni, – meghalni – punctum. (*El az oldalszobába.*)

5. Jelenés.

Finolányi

FINOLÁNYI

Br! br! No már csak reá lesek, hogy mire megy a dolog. Erővel csak ugyan ostobaság volna és nem is lehetne kényszeríteni. Mert hogy szerelmes, ezt a bolond is által látja. Tudom ez a szegény teremtés is, ha némely csekélységeket
80 tán hátra teszünk, örömet hátra állana; de mit csináljon. Egy ily vak koponya valami szerencsétlenségre vetné a fejét, – nem, nem – itt fel kell az észtekerni. A barátság és a becsület kívánja, hogy így legyen. Össze kell őket valamiképpen veszíteni; – ha, ha, ha! Véres csak tudom nem fog lenni. Egynehány sóhajtásokba kerül és ezzel vége a nótának.

6. Jelenés.⁶

Gyerfanorinszky Elek. Finolányi.

ELEK (*Az oldalszobából jön kiterjesztett karokkal.*)

Barátom! Oh barátom! nem láttad őtet.

FINOLÁNYI (*Hidegen.*)

85 Hiszen nem voltam vak.

ELEK

Olyan nyájas.

FINOLÁNYI (*Mint feljebb.*)

Oly hódító.

ELEK

Oly kellemetes.

FINOLÁNYI

Oly angyal!

ELEK

90 Igen, igen, egy jó angyal!

FINOLÁNYI

Kétségkívül, minden szerelmesnek angyal a tárgya. De vajjon, ha ezen szerelem oltárán álló angyalkáról levonjuk az arany port, nem fog-e a salak kilátszani?

⁶ [Miletz szövegében tévesen: 5. Jelenés. Lehet, hogy a kéziratban is a téves sorszám szerepelt. A valószínű elírást a jelenetszöveg logikáját követve – Bayer József, valamint Solt Andor és Orosz László kiadásához hasonlóan – emendáltuk, s innen kezdve átszámoltuk az első felvonás jeleneteit. KATONA 1907, 117., KATONA 1953, 122., KATONA 1959, 250., KATONA 1998, 234.]

ELEK
 Oh te hideg, érzéketlen!
 FINOLÁNYI
 Hideg? ez meglehet; de érzéketlen! Nem barátom, érzéketlen nem vagyok; kü-
 95 lönben be nem kötöttem volna a kezemet.
 ELEK
 Ej, hagyjuk el ezt.
 FINOLÁNYI
 Hm! hát mit csináljunk?
 ELEK
 Tudom-e én?
 FINOLÁNYI
 Gyerünk vissza a vendégekhez.
 ELEK
 100 Az öreg hófmesterem ott van.
 FINOLÁNYI
 Rendes!
 ELEK
 Csodálkozol? – én nem tudom, hogy mi a bajom! (*Leveti magát.*)
 FINOLÁNYI
 Elek! Elek!
 ELEK (*Nézi.*)
 No!
 FINOLÁNYI (*Kezét megfogja.*)
 105 Katicza!
 ELEK
 Hadd el, – az nem lehet.
 FINOLÁNYI
 És mégis.
 ELEK
 Én becsületesen gondolkozom.
 FINOLÁNYI
 És szerelmesen.
 ELEK
 110 Nem! bizony nem!
 FINOLÁNYI
 Én kívánom.
 ELEK
 De ugyan rendes ember vagy. Hát nem másé-e már ő?
 FINOLÁNYI
 Fájdalom! nagyon is.
 ELEK (*Bosszankodva.*)
 Tehát mit akarsz?

- FINOLÁNYI
115 Én? semmit.
ELEK
No hát? (*Elgondolkozik.*)
FINOLÁNYI (*Egy ideig nézi, azután elkaczagja magát.*)
Ha, ha, ha!
ELEK (*Felüti a fejét s rá néz.*)
No?
FINOLÁNYI
Vigan vagyok.
ELEK
120 Bolond! (*El akar menni.*)
FINOLÁNYI
Megállj csak barátom! – ha, ha! – én szánlak tégedet.
ELEK
Hm! vajjon miért?
FINOLÁNYI
Szinte el kellett magammal hitetnem, hogy az öreg hófmesterednek igaza van.
ELEK
Miben?
FINOLÁNYI
125 Ó igen felboszankodott.
ELEK
Nem tudnám miért?
FINOLÁNYI
Egy szegény legyet látott. (*Nevet.*)
ELEK (*El akar menni.*)
Bolond!
FINOLÁNYI
De csak várj hát!
ELEK
130 Szüntelen uj ostobaságokkal állasz elé és azután akár haragszik, akár sem az ember, te mindenkor mulatságot csinálsz magadnak belőle és jóízűt kacagsz a más rovására.
FINOLÁNYI
No, no! nem olyan rosszul gondoltam én most. A légy lelkemre mondom, hogy valóságos olyan *rút Légy*.⁷
ELEK
135 No még e volt hátra!

⁷ *rút Légy* [Miletz – minden bizonnyal a kézirat kiemelő írásmódját követve – kurziválja a szöveget.]

FINOLÁNYI

No csak ne szakaszd félbe a beszédemet; ott repdesett vakon, gondolatlanul egy fiatal legyecske s meglát a levegőben egy kis pirosságot lógni, – pedig csak rózsa-levél volt, – a kíváncsiság oda viszi, – oktanul és vakon repült eleibe és a körülötte levő pókhálóba keverődött. Én ezt az öreg hófmesternek megmutattam. Ő az ujját az orrára tette és azt mondotta: Millingós, trillingós, az én növendékem, az én növendékem! Millingós, trillingós.

ELEK

Az ördög vigyen el!

FINOLÁNYI

Megállj! ha, ha, ha! ugyan nyughatatlan vagy te most. Hadd mondjam, hogy mi történt tovább. A rózsa-levélkén egy csepp méz volt. Oh! valójában, oly édesen szipókálta a tapasztalatlan legyecske eztet, hogy el is felejtkezett arról, a miről soha se kellene elfelejtkezni: erről (*a fejét veri*) és csak későre vette hasznát, midőn egész a görcsösödésig rángatta a lábait és se ide, se tova. – Oh jaj szegényke! már nyújtogatták is minden oldalról a pókok a lábaikat és az ő alázatos Pont d'honeurjeket el is kezdték enni; azonban mi történik?

ELEK

150 Nem akarom tudni.

FINOLÁNYI (*Valódilag.*)

De még is az egér elrágja az oroszlán hálóját, – egy alávaló, mindenektől megvettetett, fekete бүдös bogár, minthogy nem engedte a sors neki, hogy fent repkedhessen, – mászva, mászva, – felcsúszott, vitte bűne a falra, leesett és – a – hálót keresztül szakasztván, a légygyel együtt a földön hevert.

ELEK (*Nagy szemekkel nézi.*)

155 András!

FINOLÁNYI (*Nevet.*)

Ugy-e rendes? A szegény legyecske igaz hogy megboszankodott és ismét fel akart lépdegélni; de óh jaj, – a lábai!... sóhajt, – nyögött, – végre köszönte is immár a szegény féregnek, hogy addig sietett, míg a szárnyai is be nem hálósodtak és –

ELEK (*Mindig figyelmesebben.*)

Háladatos volt?

FINOLÁNYI (*Vizeszüleg.*)

160 Azt nem tudom. De vajjon a szegény leesett bogár?

ELEK

Nos?

FINOLÁNYI (*Hirtelen megváltozva elkaczagja magát.*)

Ne félj semmit, hiszen csak egy bogár! De lelkemre mondom, még se bánja azt meg a mit cselekedett, ha kitöri is a nyakát, mert a tapasztalatlan legyet szárnyait dörgölve, szabadon látja. (*Elszalad a közép ajtón át.*)

7. Jelenés.
Elek maga.

ELEK (*Néz utána.*)

- 165 Ez valamit főz a fejében; – hm! – (*Fel s alá jár, leül, ismét feláll.*) Jobban ismer-
nének ők engemet, mint én önnönmagamat!? Ugy akarnak látszattatni! De
lelkemre mondom! – (*szívét veri*) valameddig itt egy becsületes szív ver, fogom
magam annyira ismerni, hogy tudhassam, melyik déli lineáján⁸ vagyok az ér-
zeményeknek. (*Csendes érzéssel.*) Barátja – igaz szivbeli barátja kívánok lenni.

8. Jelenés.

Elek, Finolányi, majd Demerocsinyi.

FINOLÁNYI. (*Beüti a fejét.*)

- 170 Katicza a folyosón szellőzteti magát, nem akarnál vele szólni?

ELEK. (*Hirtelen.*)

Akarok. (*Megy.*)

DEMEROC SIN YI (*Az oldalszobából.*)

No micsoda dolog már ez? Micsoda? A vendégeket ott hagyni, – az öreg hof-
mestert boszantani, – szaladgálni – eszén nem lenni!

ELEK

Az Istenért hagyjon most békét. (*El.*)

DEMEROC SIN YI (*Néz utána.*)

- 175 Hm! Millingós, trillingós, békét hagyni, – nem inteni, – észre nem téríteni. –
Hofmesternek lenni, bolondnak lenni, Millingós, trillingós!

FINOLÁNYI (*A ki az alatt körülnézte az almáriumot.*)

No csak ne boszankodjon mostan. Menjen vissza, menjen; itt nagy dolog fog
történni.

DEMEROC SIN YI

- 180 Nagy dolog történni, fiataloknak lenni, az öregnek onnét elmenni, nem javasolni,
nem tanácsolni, nem vezérelni.

FINOLÁNYI

Nem igazgatni, nem kormányozni, – hanem frissen az útból elmenni, nem
gáncsoskodni. (*Betaszítja az oldalszobába.*)

DEMEROC SIN YI (*Az alatt hogy Finolányi tolja.*)

Szerelemnek lenni, így gorombáskodni, piha! piha! Millingós, trillingós, piha!
piha! (*El.*)

⁸ lineáján (Meridiánus) vagyok [Beszúrva a szavak közé: (Meridianus). Miletz bizonyára a kéz-
iratot követi. Bayer kiadásában is így, a beszúrással olvasható a szöveg. (KATONA 1907, 119.) Mi a fő-
szövegbeli dialógusból, Solt és Orosz kiadásához hasonlóan, elhagytuk a zárójelek közé tett szót, mert
megtöri a szereplő megnyilatkozását, a párbeszéd természetes folyását, egyébként is inkább szerzői
jegyzetnek tekinthető.]

9. Jelenés.

Finolányi, majd Elek, Katicza.

FINOLÁNYI

185 No itt most mindjárt valami furcsa história történik. Deresházyné asszonyom fel akar menni a mint vettem észre és ez a szegény fráter épen most megy a nyakára. Csak frissen a kispekulált helyre, – a gyertyát csak oltom, ki tudja mi történhetik e széles lehetőség világában. (*Oda szalad.*) Jaj teregette, de a lábam kilátszik a ruhák közül, ha gyertyával találnak jönni. (*Egy széket, vastag botot támaszt az almáriom sarkába és az egyik lábával a gombjára áll és a két kezével*
190 *az almáriom tetejében tartózkodik a ruhák háta megett.*) Átkozott savanyú post lesz ez a talpamnak; de semmi, remélem, hogy nem soká fog tartani; mert az én, a világban járatlan barátom tudom hamar ki fog a szókból fogyni, akkor pedig hamar félbe szakad az ostrom és – jaj! Itt vannak már.

10. Jelenés.⁹

Elek, Katicza, Finolányi.

KATICZA (*Mosolyogva.*)

Hová vezet az úrfi ide a setétbe?

ELEK (*Megütközve.*)

195 Setét! – valósággal micsoda semmirevaló oltotta el.

FINOLÁNYI (*Morogva.*)

Köszönöm a komplementet.

ELEK

Engedjen meg, azonnal szólítom az inast, hogy gyujtsa meg.

KATICZA (*Hirtelen.*)

Az Istenért! mit gondol az Úr! – szép volna ha így találnának kettőnket. Gyérünk a többiekhez.

ELEK

200 Csak egy kissé, – Katicza, asszonyom! ezen ajtó is az ebédlőszobára nyilik.

KATICZA

Tehát gyérünk.

ELEK

Azonnal, – csak – csupán –

KATICZA

Nos?

ELEK

Nézzen a szemem közé.

⁹ [A jelenet számozása ismét téves, most már kettővel tér el a valódi sorszámától, mi a jelenetek általunk helyesbített sorszámzását követjük.]

KATICZA
205 Nem sokat látnék, mert setét van.
ELEK
Igaz – igaz. – De mit reménylene abból olvasni?
KATICZA
Egy becsületes, csendes, tiszta érzést.
ELEK
Azt asszonyom! azt, Istenemre mondom azt.
KATICZA
De mire ez a felhevülés?
ELEK
210 Ez egy belső édes meglegedés, hogy nem azt leli bennem a mitől én tartottam,
hogy találna látni. Lássá, én olvastam sokat az egyének szemekből és azok
olvasásának értelme engemet vég nélkül szerencsésé tette minden más kör-
nyülállásokban, csupán ebben nem.
KATICZA
Nem értem.
ELEK
215 Maga már másé.
KATICZA (*Elevenen.*)
Igen, az.
ELEK
Ez az elválasztó fal.
KATICZA
Helyesen is.
ELEK
Én is azt mondom. Ámbár még mindnyájan másképen vélekedtek felőlem.
KATICZA
220 Megvallom magam is.
ELEK
Oka volt. Ne legyen ezentúl.
KATICZA
Azon örvendek.
ELEK
Legyen az én barátném, az én testvérem. – Lelkemre mondom Katicza én jó
vagyok magához, de csupán mint testvér és ezt erősítem magának.
KATICZA
225 Kedves Elekem! elösmértem magát.
ELEK
És ezentúl?
KATICZA
Tisztelni fogom becsületét.

ELEK
Köszönöm. Oh boldog óra! én egészen jól érzem magam.
KATICZA
Már most gyerünk.
ELEK
230 Vegye ezen rózsát.
KATICZA
Uram!
ELEK
Ne ütközzön meg, – becsületesemre mondom, nincs oka reá. Semmi egyebet nem kérek, csupán hogy ez a rózsza ne kerüljön idegen kézre. – Katicza! Katicza! ehhez a hitvány rózsához kötöm becsületesemet és meg fogom látni, mikép bánik ezzel
235 az ujdonos barátság. (*Elsiet.*)

11. Jelenés.

Finolányi, Katicza, majd hadnagy.

FINOLÁNYI
Még sem gondoltam volna, hogy ez a gyakorlatlan frater ily helyes próbáját tudja találni az állhatatos barátságának.
KATICZA (*Bámul.*)
Hm! (*Fel s alá jár.*) Mit gondoljak? – én ötet ismerni gondoltam. – Hm! tehát ezen tapasztalatlan ifju gondolkozása módjának kitanulásában bankrotirozzon-e
240 az én megállapodott eszem?
HADNAGY
Tüzes bomba és kartács, hát itt találom kincsem a setétben?
FINOLÁNYI
Oh jaj!
KATICZA
Csak csendesen Lajos! Némely környülállásokat tekintve tán még jobb, – mert valósággal én zavarodásban vagyok.
HADNAGY
245 Zavarodásban? – ennek rendes oka van.
KATICZA
Még ebben is kétségeskedek, ha van-e vagy sincs?
HADNAGY
Bomba és kartács, csak nem fog bolonddá tenni kincsem!
KATICZA
Bizonyára.
HADNAGY
Köszönöm ez alkalmatosságot kincsem! Tehát csak ily egyedül?
KATICZA
250 A férjem a társaival itt az ifju Gyerfanorinszky úrnál vacsorálnak.

HADNAGY
Maga pedig a setétben egyedül.
KATICZA
Igenis.
HADNAGY
Intett énnekem hogy jőjtek, mit kíván?
KATICZA
Valójában Lajos, ha jobban nem ismerném, szép bukfenczet vetne szemeim
255 előtt a galantériája.
HADNAGY
Bomba és kartács, hiszen nem értem én ezt úgy, – úgy –
KATICZA
Tudom Lajos, – tudom. Akkor talán épen valamit kívántam is. De most ez a
rózsa igen felzavart.
HADNAGY
Rózsa? Vesse hát szép szemeinek ágyujába és lőjje valamely meghódíthatatlan
260 ellenségre.
KATICZA
Isten őrizz! Én örömet alliance vagyok az egész világgal.
HADNAGY
Adja nekem.
KATICZA
Ej, ej hadnagy uram! Hát ellenségem maga nekem?
HADNAGY
Lelkemre mondom az, mert azt ragadta el tőlem, a minek egy katonánál szün-
265 telen helyén kellene maradni: a szívemet.
FINOLÁNYI
Ej, ej!
KATICZA
No tehát tegye ezt a helyére, mert fájdalom! szívét vissza nem adhatom, ha csak
cserét nem teszünk, mert akkor nekem semmi se maradna.
FINOLÁNYI
Ej, ej, ej!
HADNAGY
270 Köszönöm kincsem. A zászlómra esküszöm, hogy kardom után ez lesz a leg-
kedvesebb tulajdonom.
KATICZA
Gyerünk.
FINOLÁNYI
Bizony csak is ám! mert mindjárt elkiáltom magam, úgy szúrja a bot a talpamat.

12. Jelenés.

Madam Nyalóczy és előbbiek.

MADAM

Ach Vater im Himmel! was muss ich sehen?

HADNAGY

275 Gyönyörüséges Madam, szerencsés vagyok, hogy láthatom. Maga Ariadnéja a tévelygő Theseusoknak.

MADAM

Oh sie kleiner Schalk!

HADNAGY

Hány szegény ifjoncz lőtte volna az olta főbe magát, ha maga rajta nem szánakozván, karjai közé nem vezette volna a leszédített kegyetlen Anaxaretét.

MADAM

280 Oh pfuj, pfuj! Herr Lieutenant ez már igenis vastag sottise.

HADNAGY

Tüzes, mennydörgős mennykő, hiszen csak nem kívánja azt, hogy egy katonatiszt hazudjon.

MADAM

Sie sind unausstehlich.

HADNAGY *(Megcsókolja a kezét.)*

Engedjen meg kedves Nyalócziném, – csak tréfálok.

MADAM *(Megengesztelődve.)*

285 Sie loser Mensch!

Finolányi

Hamar haragszik, hamar békél.

KATICZA

Kedves Nyalócziném, hogy tetszett a vacsora?

MADAM *(Orrát fintorítva.)*

Passirt, passirt, passirt, csak hogy az illendő respect! –

FINOLÁNYI

Hm!

KATICZA

290 Abban valójában panaszkodni nem lehet.

MADAM

Minden csak interesséből történik, glauben sie mir aus Interesse.

FINOLÁNYI

Mínhogy nem a te kedvedért volt ugy-e?

KATICZA

Én mégis meg voltam vele elégedve.

FINOLÁNYI

Azon örvendek.

MADAM
 295 De hát nem látta Madame! nem gyönyörködött, mosolygott, midőn az én számár
 férjem úgy falt mint egy ló.
 FINOLÁNYI
 Szép tulajdonság.
 KATICZA
 Örvendett vendégeinek.
 FINOLÁNYI
 Neked.
 MADAM
 300 Egyenesen kimondom, meiner Treue, es hat nichts geheissen.
 FINOLÁNYI
 Mert már teli a begyed ugy-e?
 KATICZA
 Igaz a mi igaz, de azt nem mondhatom, mert Gyerfanorinszky nem egyéb,
 hanem galant.
 FINOLÁNYI
 Adná az Isten!
 MADAM
 305 Galant! Mein Gott und Herr! Ich weiss nicht was für einen Begriff manche
 Menschen von der Galanterie haben. Én előttem egy galant ember olyan mint, –
 FINOLÁNYI
 Mint kötni való bolond!
 MADAM
 Mint a minő egy férfit nach dem guten Tone, de az igen ritka. – Óh főképp a
 magyarok között.
 FINOLÁNYI
 310 No hiszen, ha te a bon ton szerint vagy, úgy ne is adja az Isten, hogy hozzád
 hasonlítsanak.
 HADNAGY
 De Madame most immár én mondom, hogy ez egy impertinens vastag Sottise
 volt és a ki nekem ilyest beszél, annak ezért a füleit elvágdosom.
 MADAM
 Nun, nun, hiszen maguk vagynak.
 HADNAGY
 315 Nincsenek, nem is akarom, hogy legyenek ilyen majmok.
 MADAM
 Ej, ej Herr Lieutenant sie sind wiederum aus dem guten Tone gekommen.
 HADNAGY
 Az asszony pedig bele jött a rossz tónusba.
 MADAM
 Egy kissé magára hagyom, mert jól ismerem.

FINOLÁNYI

A pokolba is! csak frissen, mert már ki nem állhatom.

KATICZA

320 Lajos még egy kis beszédem van!

FINOLÁNYI

Oh jaj! Már csak megpróbálom, ha a másik lábamat tehetném a botra *(a kezével csüggve elveszi a lábát a botról és a másikkal akar reá állani, de a mint így vesződik, elrúgja az almáriomot és azzal együtt előre a szoba közepére terül).*

KATICZA } *(Együtt.) (Elsikoltják magukat.)*¹⁰

MADAM }

LAJOS¹¹ *(Kardot ránt.)*

Ki az?

ASSZONYOK

Tolvaj, rossz ember.

FINOLÁNYI *(Frissen feltápáskodik és kisuhan.)*

Az ördög vigye el az ilyen históriát.

13. Jelenés.

*Gyerfanorinszky, Muraközy, Demerocsinyi, Nyalóczy, Deresházy,
Csapszéki János, Finolányi.*

MINDNYÁJAN *(Asztalkendő a nyakukban.)*

325 Micsoda lárma ez?

NYALÓCZY

Épen a legjobb falatot ejtettem ki a kezemből.

FINOLÁNYI *(Gyertyával.)*

Tolvajt kiáltottak! Hol van, hol van a tolvaj!? *(Fürkész.)*

MÁSODIK FELVONÁS.

1. Jelenés.

Finolányi, Csapszéki János.

FINOLÁNYI

Csapszéki! Csapszéki!

CSAPSZÉKI

Nem mehetek, mert a tolvajt keresem.

¹⁰ Elsikoltják magukat. [A dialógusrész szerzői utasításszerűen megfogalmazva.]

¹¹ LAJOS [Itt a HADNAGY megnevezés helyett a szereplő keresztnéve szerepel.]

- FINOLÁNYI
330 Bolond, már elszökött.
JÁNOS
El-e? hát parancsoljon.
FINOLÁNYI
Te most lusta leszel mindenben, – érted?
JÁNOS
Lusta? De hát ezt miért?
FINOLÁNYI
Mivel hogy örömet vagy serény mint a bivaly.
JÁNOS
335 Ej! Finolányi úrnak mindig ily vastag tréfái vannak.
FINOLÁNYI
Csak te tedd ezt.
JÁNOS
Biz én nem teszem, mert az úr nekem nem ad kenyeret.
FINOLÁNYI
Különben elkergettetlek a háztól, ezt esküszöm neked a nagy Mogul szakállára.
JÁNOS
Oh jaj! – de már hogy lehessen én lusta?
FINOLÁNYI
340 Ha az urad valamit parancsol, tedd ügyetlenül, vagy épen ne is tedd, neki most boszankodni, mérgelődni, káromkodni kell.
JÁNOS
De hátha boszúságában, mérgelődésében és káromkodásában a hajamba kap és kiteszít a házból?
FINOLÁNYI
Arról jót állok én.
JÁNOS
345 Isten neki, – az úr lelke rajta, hogy ha én s én általam az én leendő porontyaim szerencsétlenek lesznek. Én megyek, hogy a lustaságba gyakoroljam magamat. (*Elkullog.*)

2. Jelenés.

Finolányi.

FINOLÁNYI (*Homlokát törli.*)

- Püh! be szörnyü meleg van már ily korán reggel; de menydörgös sokat is futkostam ám! Ugyan hány helyen is voltam csak már ma? Egy, kettő, há – é – é – az ördög tudja. Hát az én jó fraterem hogy aludt, tudom, hogy az, a melyet
350 beadtam neki, elég bajt, csipkedést okozhatott, mintsem hogy alhatott volna. (*Benéz a kulcslyukon.*) Ahá! ott ül az asztalnál már felöltözve. – No tudom hogy rosz ágyat vettem neki. De hiába, a roszat jóval gyógyítani nem lehet. Szinte

355 szeretem, hogy az a Lucifer ezt a hadnagyot is a játékba hozta. Vajjon ki lehet ő? – ezt mindenek előtt nekem ki kell fürkészní, mert különben a machinációjának egy foga csorba lesz.

3. Jelenés.

Demerocsinyi, Finolányi.

DEMEROCSINYI (*Hálóköntösben.*)

Nem feküdni, ébren lenni, nem aludni, megbetegedni.

FINOLÁNYI

Ah jó reggelt hofmester úr!!

DEMEROCSINYI

Nem kell, vidd el, vidd el, nem kell! Hogy is ne? jó reggelt! Rosz éjszakát élni, jó reggelt várni, micsoda beszéd, – ostoba beszéd is – millingós, trillingós.

FINOLÁNYI

360 Tehát nem jól aludtak?

DEMEROCSINYI

Te rosz ember, – a nevendékemnek mindeneket megmondani, ötet felboszantani, az álmát elragadni, a szemeit megnyitni, – a rózsát másnak adni. Millingós, trillingós és mindezeket egy barátnak el nem hallgatni.

FINOLÁNYI

Hát nem jobb így!? hogy el nem hallgattam.

DEMEROCSINYI

365 Pajkosnak lenni, mindenütt szaglálódni, kikotorázni, fülbe súgni, – a roszt feltárni, bűdös egér lenni, levegőt rontani, veszedelmet okozni.

FINOLÁNYI

De az ő meggyógyítása.

DEMEROCSINYI

Kelletlen orvos, hivatlan vendég, drága maszlag, keserű orvosság.

FINOLÁNYI

Ugyan csak egyszer tudna már az úr csendes vérrel lenni.

DEMEROCSINYI

370 Csendes vér, hideg vér, aludt vér, oculárét tenni! semmit sem látni, piha! piha!

FINOLÁNYI

De neki most mérgelődni, boszankodni, káromkodni kell, ha ezen nyavalyából ki akarjuk gyógyítani. A szánakodás és a vigasztalás az ily esetben csak olaj a tűzre, mert a vért csendesíti, csendes vérrel pedig csak azon gondolkozunk mindég a mit elvesztettünk. De a boszúságban csak a csúnya oldalát keressük ki a tárgyunknak, mely által előttünk utálatossá tétessék. És ez a foganatos orvosság! igaz, hogy keserű harapás, de hasznos.

375

DEMEROCSINYI

Signatum hosszú, gyönyörű fogaknak: Crocodilus nyelv, mézes ajak, sima tett, mérges szó!

4. Jelenés.

*Elek.*¹²

ELEK (*Zord tekintettel, ránczos homolkkal – sóhajt – homolkát üti és meglátja őket.*)

Jó reggelt! (*Ismét elkomorodva leveti magát.*)

DEMEROCSINYI

380 Elek itt van, – itt van – Póktárs – szép háladatosság, – rózsát venni, másnak adni, fülbe súgni, – mind elhinni, elbámulni – még komorság, confiscált ábrázat, melancholia, szivdobogás, forró betegség, megromlás, haldoklás, véghörgés, papot hívás, utolsó kenet, boldog kimulás, amen.

ELEK

Ugyan csak már egyszer hofmester úr tudna csendes vérrel lenni.

DEMEROCSINYI (*Összecsapja kezét.*)

385 Csendes vér! szent Isten! Hofmester! csendes vér, halálos verejték, hideg elnézés.

ELEK

De hiszen nekem semmi bajom!

DEMEROCSINYI

Semmi baja! igazán – igazán! – óh ha úgy volna! – Igazán úrfi! igazán millingós, trillingós, semmi baja, helytelen gyanú, ostoba kétség, természetes álmatlanság, szokott komorság.

ELEK

390 Az, az, fogadom, hogy az.

DEMEROCSINYI

Jó, helyes! az ördög vigye a pókokat.

ELEK

Oh Katicza!

DEMEROCSINYI

Csúnyság! így visszaélni, rózsát eladni, piha! piha!

ELEK

Meg fogom ötöt és mindnyájokat vetni.

DEMEROCSINYI

395 Helyes, helyes! Egy csekély rózsza! – okos embernek lenni – épen nem boszankodni, – csekélység, – nem érdemes, gyermeki dolog, baráttáncz, helyes, helyes.

FINOLÁNYI (*Halkan.*)

Az ördögbe is nem helyes, ez egy átkozott orvosság, mely vesztebb recitívát hozhat maga után. (*Nagyon.*) De való a mi való, senki el nem disputálhatja azt én tőlem, hogy Deresházy né egy derék asszony mind testére, mind lelkére nézve.

¹² *Elek.* [Az instrukció csak azt jelöli, hogy Elek jön, de az előző jelenet szereplői a színen maradnak.]

DEMEROCSINYI
 400 Millingós, trillingós uj fecsegés, tűzfelfúvás!
 FINOLÁNYI
 Oly nyájas, oly hódító!
 ELEK (*Szemébe néz.*)
 András!
 DEMEROCSINYI
 Nem hallgatsz?
 FINOLÁNYI
 A szemei úgy fénylenek mint a gyémánt.
 ELEK
 405 Ha! utálatosak. (*Dobbant.*)
 FINOLÁNYI
 Testvéri módon forognak mint Castor és Pollux csillagzatok.
 DEMEROCSINYI
 Lucifer!
 FINOLÁNYI
 A hajszálai oly vékonyak, mint Arachne fonalai, midőn az Istenasszonynyal
 vetélkedett.
 ELEK (*Hevesebben.*)
 410 Utálatos, csalárd asszony!
 FINOLÁNYI
 De az ajakak, az ajakak! Nem hiszem, hogy Endymioné szebb lett volna, melynek
 csókolására Hecate lejtött a földre.
 DEMEROCSINYI
 A pokolba!
 FINOLÁNYI
 Ej! a mosolygása – bizonyosan Psychetól tanulta épen abban a pillanatban,
 415 midőn egy mosolyodással az öldöklő Amort rabjává tette.
 ELEK
 Egy Helena, egy Lais, egy Aspasia!
 FINOLÁNYI
 De midőn énekelt, – óh!
 ELEK (*Kifakad.*)
 Syréni ének! melylyel a bolondokat a kősziklához csaltad, engemet nem fogsz
 a mélységben látni csalárd Parthenope!
 FINOLÁNYI
 420 Most már jó.
 DEMEROCSINYI
 Édes Istenem! – vessz el átkozott fecsegő! Millingós, trillingós! békét nem hagyni,
 mérget forralni, epegyűjtés, rossz sárgaság!

ELEK
Ki fogom gyengeségemet a keblemből szakasztani és homlokomra ragasztani,
425 hogy azt minden ember olvashassa! – Oh Háladatlanság! Mit képes voltam én
tenni érte, – oh a többi is mind olyan! János!

DEMEROCSINYI
Mit akar az úrfi!?

ELEK
Munkálódni akarok; munkálódni, de mégis ember lenni, a ki érzi, hogy hol
sértetett meg a becsülete. János!

FINOLÁNYI
430 Én tűzön, vizen keresztül mennék, – az utcán oldalba verném a kit elől, utól
találok.

ELEK
János! Gazember! János!

5. Jelenés.

*János.*¹³

JÁNOS
Parancsoljon!

ELEK
A kaputomat!

JÁNOS
Melyiket?

ELEK
435 A tisztábbat!

JÁNOS (*Leveszi a szegről.*)
Itt van.

ELEK
A tisztábbat!

JÁNOS
Ez az.

ELEK
Tisztítsd meg jobban.

FINOLÁNYI (*Hallkan.*)
440 Ne tedd, hadd mérgelődjön jobban.

JÁNOS
Hiszen elég tiszta.

ELEK
De én úgy akarom.

¹³ *János.* [János érkezik, az előző jelenet szereplői a színen maradnak.]

JÁNOS
Majd biz én mindig kefélgetem.
ELEK (*Neki dombolván magát.*)
Micsodát?
JÁNOS
445 A kaputot.
ELEK
Ki, ki a házamból. Ebben a szempillantásban.
FINOLÁNYI
Itt a bot egy kis utiköltségre is. (*Oda adja Eleknek.*) Ne Elek! (*Jánoshoz.*) Most siess!
JÁNOS (*Kiszalad.*)
Ne fárassza Nagyságod magát.

6. Jelenés.
János nélkül.

ELEK (*Dul, fül.*)
450 Hallatlan! Hallatlan!
DEMEROCSINYI
Nem! nem! Már ez nem jól van.¹⁴ Én ugyan nem lobbanok fel minden csekélységeken, de Millingós, trillingós! Elkergetni, eszén nem lenni, rossz barátot tartani, attól magát reá szedetni. Hofmesternek lenni, ezt mind elnézni. Az öreg Nagyságos Úrnak meg nem írni, egy complotban lenni, epét gyűjteni,
455 fiát rontani, nem tanítani, dúlni, fúlni, ember nem lenni. Hofmester és szabad póráz, – kényén járás, behunyt szem. Rám itt nincs szükség, ingyen élés, tátott száj, érdemetlen pénzhúzás. Nem! nem! Millingós! trillingós! Levelet írni, kocsit szerezni, befogatni, felülni. Hahó! el haza a fiuval! Hajts! haza vinni, számot adni. Nem Hofmester hív Demerocsinyi. Becsületes öreg, megelégedett élet,
460 csendes halál, – vége! (*El.*)
FINOLÁNYI (*Elekhez.*)
Hidd el barátom! mind úgy van a mint az öreg mondja; én tégedet mennydörgős módon reá szedlek csak azért, hogy legyen rajtad mit kaczagnom. (*Magában.*) Most egyenesen a hadnagyért. (*Fenhangon.*) Keserű az Aloë, de semmi, csak használjon. (*Kaczagva el.*)

¹⁴ van,-. [Emendáltuk.]

7. Jelenés.

Elek.

ELEK

- 465 Mennyei állhatatosság ne hagyj el engemet! bezárom az ajtóm, a portás elment,
mindegy! – csukva fog maradni. (*Kalapját veszi és menni akar, de ismét leveti.*)
Az az átkozott rózsza! Milyen igaz érzéssel kértem, hogy tartsa magának és ő
még abban az órában, dehogy! – abban a fertályban, még minnek előtte rajta csak
a kezem melegsége is elmúlt volna, oda adja egy embernek, – egy embernek!
470 aki – Nem akarok gondolkozni róla, nem érdemes hogy epedjek utána!

8. Jelenés.

Deresházy,¹⁵ Elek.

DERESHÁZY (*Melancholikus.*)

Jó reggelt! (*Lerakja kalapját, pálczáját.*) Jó reggelt ifju ember!

ELEK

Köszönöm, mert nincsen.

DERESHÁZY

Ugy-e?

ELEK

Mit keres az úr nálam? – az úr – is csak olyan mint a többi társai.

DERESHÁZY

- 475 Épen olyan, kivéven azt a csekélységet, hogy én a becsületet a szivemben hordom,
ők pedig az ajkokon.

ELEK (*Nyakába veti magát.*)

Szerencsétlenségem társa!

DERESHÁZY

Bolondság. Midet vesztetted el ifju?

ELEK

Nyugalmamat! – Mindent!

DERESHÁZY

- 480 Eszelősködés. Neked azt elvesztened nem lett volna szabad.

ELEK

Oh bár titeket soha ne láttalak volna, bár ide ne jöttetek volna!

DERESHÁZY

Ugy azon gyarló asszonynak nem szédült volna el a feje! Óh az az átkozott rózsza!

ELEK

Oly édesdeden kérte!

¹⁵ *Deresházy*, [em. ebből] *Deresházy*.

DERESHÁZY

485 Azt az úrnak tenni nem kellett volna. Mi szüksége, – vagy mi jussa volt az úrnak neki oly valamit adni, mely később az én szemeimet is megnyitotta. Uram! én ha meg voltam is csalattatva, legalább boldognak álmodtam magamat és az úr most oly hirtelen felver engemet abból. De nem haragszok az úrra, mert legalább nem lett az által szerencsésebb nálamnál.

ELEK

490 Lelkemre mondom Deresházy! kérdés ha szerencsés lehettem volna, éltem volna-e azon szerencsével!?

DERESHÁZY

Ifju ember!

ELEK

495 Én szerettem őtet, a férjének nem átallok ezt megvallani; de az én szeretetem nem világi, nem baromi szeretet volt. Szerettem őtet úgy: mint boldogult testvéremet és csak azt akartam próbára tenni, ha ezen kiválasztott tárgya az én gondolkozásom módjának abban az esetben, ha Deresházyné nem volna, tudna-e én hozzám a barátságban hív, igaz szívvvel lenni. – Oda adám neki a rózsát! és – már – más szolgatja!

DERESHÁZY

Értem az urat.

ELEK

Kárhoztat engemet!

DERESHÁZY

500 Az úr úgy cselekedett mint egy férfit, én pedig úgy fogok mint férj.

ELEK

Az, az! –

DERESHÁZY

Hidegvérű maradok – és nem látok semmit.

ELEK

Egy golyóbist repítenék a ficzkónak a fején keresztül.

DERESHÁZY

Egy golyóbis igen drága, egy olyan ostoba koponyának!

ELEK

505 Hát a felesége!?

DERESHÁZY

Mérgelődni és ajkait rágni fogja, hogy még csak arra sem tartom érdemesnek, hogy miatta fellobbanjak.

ELEK

Férfit! csodálkozom hidegvérüségeden!

9. Jelenés.
*Hadnagy.*¹⁶

HADNAGY
Bomba és kartács! Miért hivatott az úr ily nyakra-főre!?
MINDAKETTEN
510 Kicsoda!?
HADNAGY
Ördög, mennykő! Hiszen nincs most első április!
ELEK
Kit keres az úr?
HADNAGY
Az urat!
ELEK
No rövideden!
HADNAGY
515 Uram! azt én kérem!
ELEK
Mi okból?
HADNAGY
Az úr hivatott.
ELEK
Akarnám, hogy pokolban volna az úr!
HADNAGY
Bomba és kartács, hát azért? hogy ezt halljam!
ELEK
520 Távozzon az úr! könnyen felhevülhetnék az úr tekintetén! Most pedig nincs
kedvem az úrnak nyakát tekerni.
HADNAGY
Ne oly hevesen ifju uracskám! Én katona vagyok, és a forróságot hamar elug-
ratom.
DERESHÁZY
Akkor e hideg vér áll az úr eleibe! Távozzon!
HADNAGY
525 Ördög, mennykő! Uraim meg ne bolondítsanak!
ELEK
Már mondtam az úrnak, – avagy erővel akar-e nyakamon lenni?

¹⁶ *Hadnagy.* [Hadnagy jön, az előző jelenet szereplői a színen maradnak, erre az instrukció nem utal, de odaértendő.]

HADNAGY
 Az ördög vigye el az urakat.¹⁷
 ELEK
 Hadnagy!
 HADNAGY
 Nos?
 ELEK
 530 Az úr ismeri Deresházynét?
 HADNAGY
 Tovább.
 ELEK
 Micsoda lábon áll az úr vele? – vagy? –
 HADNAGY
 Minő jussal kérdezi az úr?
 ELEK
 Feleletet kívánok.
 HADNAGY
 535 Kiván!?
 ELEK
 Tudja-e az úr, hogy ő még nem özvegy!?
 HADNAGY
 Azt az Isten ne is adja!
 ELEK
 És még is? –
 HADNAGY
 Micsoda?
 ELEK
 540 Az úr egy becsületes embernek becsületében gázolt.
 HADNAGY
 Az úr hazudik.
 ELEK
 Hadnagy uram!?
 HADNAGY
 Urfi uram!?

¹⁷ urakat. [em. ebből] urakat. (*El.*) [Miletz szövegében, minden bizonnyal a kéziratot követve, itt az (*El.*) instrukció szerepel, ami nyilvánvalóan téves, hiszen a Hadnagy a jelenet további szakaszában is jelen van. A téves instrukciót – Solt Andor megoldásához hasonlóan – elhagytuk. (KATONA 1953, 139., KATONA 1959, 272.) Feltételezhető azonban, hogy az instrukció eredetileg ez lett volna: (*El akar.*) Vagy: (*El akar menni.*) A jelenet logikája ezt lehetővé teszi, elképzelhető, hogy a szerző szándéka is ez lehetett, amit az elveszett tisztázatban alkalmasint realizált. Bayer József kiadásában az (*El akar.*) utasítás szerepel. (KATONA 1907, 135.) Orosz is ezt a megoldást követi (KATONA 1998, 250.) Ez a megoldás azonban feltételezésen alapul.]

ELEK
Az úr engemet és Deresházyt igen megbántott ám!
HADNAGY
545 Az úrnak nincs esze, Deresházy pedig bolond.
MINDAKETTEN
Micsoda?
HADNAGY
Még egyszer kérdeznek?
ELEK
Mindjárt fogok az úrnak felelni. (*Elsiet.*)

10. Jelenés.
Elek nélkül.

DERESHÁZY
Az úr egy igen szemtelen vendég!
HADNAGY
550 Bomba és kartács! hát a bolondok házában vagyok?
DERESHÁZY
Bizonyára tudom, hogy inkább ott kívánna lenni, mint egy becsületes ember
előtt.
HADNAGY
Mennydörgős ördög mennykő!
DERESHÁZY
Most én kérdezem az úrtól, micsoda lábon áll Deresházynéval?
HADNAGY
555 Hát mi gondja erre az úrnak?
DERESHÁZY
Az úr szereti őtet?
HADNAGY
Hát az ördögbe is, miért ne szeressem?
DERESHÁZY
Lássa az ur! még lelkemre mondom, ezen vallomása mellett is elég hideg vérrel
tudok az úr előtt lenni.
HADNAGY
560 Talán az úr valami alattomos Adonis?
DERESHÁZY
Nem – több mint Adonis, de egy idő óta kevesebb,¹⁸ mint férj.
HADNAGY
Férj?

¹⁸ kevesebb [A mondat logikája alapján emendáltuk ebből] hevesebb

DERESHÁZY
Én, Deresházy Bálint –
HADNAGY
Deresházy, édes Bálintom!
DERESHÁZY
565 Szentelen ember!
HADNAGY
Még nem láttalak soha is, de mindenkor szerettelek.
DERESHÁZY
Megbolondult az úr!
HADNAGY (*Megöleli.*)
Kedves Bálintom! oly sokszor kerestelek már és soha sem találtalak fel.

11. Jelenés.
Elek. Előbbeniek.

ELEK (*Egy pár pisztolylyal.*)
Itt vagyon a felelet! (*Meglátja.*) Mi ez?
DERESHÁZY
570 Ez az ember vagy bolond, vagy ádáz ember!
HADNAGY
Ördög, mennydörgős mennykő! hát ez a jutalmam?
ELEK
Uram! itt az ily beszédet kikérem magamnak, mert –
HADNAGY
Hát ki tette az urat prókátorrá?
ELEK (*Hirtelen a pisztolyt nyújtja.*)
Itt a replika!
HADNAGY
575 Hát mit akar ezzel az úr?
ELEK
Uram! az úr egy félénk, gyáva! ha ezt el nem fogadja.
HADNAGY
Mi okból?
ELEK
Az úr tegnap egy rózsát nyert Deresházynétól.
HADNAGY
Ez az? (*Mutatja.*)
ELEK
580 Inkább a házamat perkelte volna fel az úr!
HADNAGY
Bomba és kartács! oly drága rózsá volna ez?

ELEK
A becsületem volt rajta!
HADNAGY
Hát ki parancsolta az úrnak, hogy reá tegye?
ELEK
Az úr nekem e rózsát visszaadja!
HADNAGY
585 Parancsolja vagy kéri?
ELEK
Mindegy.
HADNAGY
A parancsolatot nem hallom, a kérést csak ha akarom. De mintsem az úrnak
ezért a nyakát tekerjem ki, inkább visszaadom. (*Általadja.*)¹⁹
ELEK (*Elvetvén az asztalra.*)
Tehát nem lett volna az úrnak bátorsága? –
HADNAGY
590 Bátorságom!
DERESHÁZY
Vitéz uram! Az ur ezt az érdempénzt nyilván vette?
HADNAGY
Ördög, mennykő, bomba és kartács! A kis erdőben estve hét óraker megglátjuk
egymást.
ELEK (*Utána kiált.*)
Kardra vagy pisztolyra?
HADNAGY
595 Akár ágyúra! (*El.*)
ELEK
Az ur nekem secundansom lesz!
DERESHÁZY
Nem. Az ur lesz az enyém! Én vagyok a megsértett férj. Éljen egészséggel. (*El.*)

12. Jelenés.

Elek, majd Katicza.

ELEK (*Leteszi a pisztolyokat.*)
Igy jól van. Ne gondoljátok kardos uracskáim! hogy egy polgári ifjoncz megijed
a puskapattanástól! (*Meglátja a rózsát.*) Átkozott rózsá! átkozott rózsá! – Óh
600 asszony! (*Elmosolyodik.*) Nem vagyok-e bolond? hogy másokért epeszttem ma-
gamat! De ő engem megsértett, mert a gondolkozásom módja szerint való
személyeknek bizodaljától is megfosztott,²⁰ és ez a kellemetes czimborám! Várj

¹⁹ (*Általadja.*) [em. ebből] (*Általadja.*)

²⁰ megfosztott, [em ebből] megfosztott [A hiányzó vesszőt a mondat logikája alapján pótoltuk.]

Madám! mert majd a sovány arczodra csapok, hogy a máz mind a két pofádról
lecsúszik és elfelejtetted a pletykaságot! De hogy is jöhettem én arra a gondolatra,
605 hogy korpába keverjem magamat. Kár! kár! örökös kár azért a Deresházyért!
(Az ablakon kitekint.) De ki az? Épen jókor. Mintha hívtuk volna. – Katicza!
– (Kiszól.) Szolgája. (Mintha feleletet várna.) Nem tetszik feljönni? (Ismét.) De
csak egy kissé. (Ismét.) De ha igen kérem, – – igen fontos, – beszélni valóm
vagyon. (Eljön az ablaktól.) A kíváncsiság mégis mindenkor győzedelmes az
610 asszonyok előtt. Hideg vérü akarok lenni, de mégis szurós. Tőlem, igaz, hogy
semmit sem vett el, mert hozzá nem volt semmi jussom; de a barátságna csak
adhatott volna egy példát ezen csekélységben. Valójában szinte lecsendesedtem
a felhevülés után és érzem, hogy a dolog veleje egy asszony!

13. Jelenés.

Katicza.²¹

KATICZA
Szolgálója.
ELEK
615 Csak rövideden kívánnék szólani.
KATICZA
A mint tetszik, édes Elekem!
ELEK
Én tegnap egy rózsát adtam.
KATICZA
Én pedig általadtam egy másnak.
ELEK
De én igen kértem magát, –
KATICZA
620 És én bizonyára az egész világon senkinek által nem adtam volna, csupán neki.
ELEK
Ugyan?
KATICZA
Minden bizonynyal.
ELEK
Ha! ha! ha! és az a szerelmes Adonis ismét másnak adta.
KATICZA
Nem reményleném!

²¹ [Katicza az előző jelenetben ugyan nem szólalt meg, de közvetve mégis jelen volt, mert az ablakon át Elek hozzá intézte szavait, tehát a kommunikáció címzettjeként annak részese volt. Esetleg fel is tűnt az ablakban kívülről. Most lép be a színpadra.]

ELEK

625 Csak bátran édes Penelopém! reménylem. – Ime itt vagyok. Most már siessen, odaadhatja akár egy markőrnek.²² (El.)

KATICZA

Ej, ej, Lajos uram! ez nem jól volt. (El.)

14. Jelenés.

Demerocsinyi, Elek.

DEMEROCSINYI

Csak ki, ki innét! Millingós, trillingós! nem desperálok, kétségbe esem. Mindent hallottam. Szegény hofmester! rossz számadás. Elrontott tanítvány! – Duellum.
630 Kis erdőbe menni, secundansnak lenni, főbe lövettetni, vért ontatni! – Igazság keze. Megszökni, szép fogság! Oh!

ELEK

Csendesen édes hofmester úr! meg fogok én az urért felenni. Az én atyám szeret engem.

DEMEROCSINYI

Ez a rossz, épen rossz, szerelmes gyermek, kényén nevelt Elekecske, atyás Elekecske, gonosz Elekecske, főbelövés, öreg úr, hofmester, nyaktekerés, infámia, elüzettség! Oh! oh!

ELEK

No csak csendesen! hallgasson hideg vérrel engemet.

DEMEROCSINYI

Pokolba! hideg vér! Nagy mélység, vak rohanás, vérontás, atyai jajgatás, kár-hozat! el nem temetés.

15. Jelenés.

*Nyalóczy, Muraközy, Finolányi.*²³

640 NYALÓCZY } (Ketten.) Alázatos szolgája drága urfi!
MURAKÖZY }

NYALÓCZY

Mikép nyugodott, hogy nyugodott? ha, ha, ha! Nagy hőségünk van!

DEMEROCSINYI

Hőség, szomjúság! vérivás. Póknak lenni, tapasztalatlan légy; hálóba kerítés! Dögszag, varju krákogás! piha! piha! (El.)

NYALÓCZY }

MURAKÖZY } (Ketten.) Ugyan mi lelte az öreg hofmestert?

²² markőrnek [Problematikus szöveghely. Miletz szövegében margirnak. Erről bővebben lásd a Tártyi, nyelvi és dramaturgiai magyarázatokat.]

²³ [Az instrukció csak a színre érkező szereplőket nevezi meg.]

ELEK (*Meghajtván magát.*)
645 Alázatos szolgája.
KETTEN
Köteles szolgáji.
ELEK
Ne fárasztás magokat. (*Bemegy a kabinetjébe és az ötöt követni akaróknak az orruk előtt becsapja az ajtót.*)
KETTEN (*Egymásra néznek.*)
Ej! ej!
FINOLÁNYI (*Ez alatt hirtelen Muraközynék épen a sarkához tesz egy széket, mely az ajtónál volt és ismét kisuhan.*)
Ti se menjetek el szárazon.²⁴
Nyalóczy
650 E bizony rendes!
MURAKÖZY
Én a physiognomiájából nyughatatlanságot olvastam neki.
NYALÓCZY
Ej, ej! most már hiába jöttünk.
MURAKÖZY
Gyerünk haza! (*A mint megfordul, keresztül esik a széken.*) Óh jaj!
NYALÓCZY (*Muraközyn hempereg által.*)
Forgós a lelkit, czimbora! (*Visszabámulnak a földre nevetve.*)

HARMADIK FELVONÁS

1. Jelenés.
A kis erdő.
Finolányi.

FINOLÁNYI
655 No most már jól van minden! A házat elzárta előttem és ez is jól van. Ha a tüze elmúlik, akkor ismer. Már most mindennek végére jární. Mindenikkel Aliance vagyok, mind barát-, mind ellenséggel. Már most csak magamról kell gondolkozni. Az ifju heves fő meggyógyul. Finolányi orvos, az öreg hofmester ismét taníthat, a pókok ismét fészket rakhatnak, de nehezen fog többé elsülni, mert
660 egy ifjúnak csak az első szerelme veszedelmes, – ezt már hasznos purgatiókkal elhajtottuk. Most már egy kis tréfalevest, hogy ismét minden evideáljon!

²⁴ szárazon. [em. ebből] szárazon,

2. Jelenés.
János, Finolányi.

JÁNOS

Hát mi lesz már én belőlem? a hangyákat olvassam a földön vagy a leveleket a fákon? – hernyót egyek és békalencsés vizet igyak!?

FINOLÁNYI

Csak csendesen! Örvendj inkább, hogy az urad meggyógyult.

JÁNOS

665 Meg-e? hiszen beteg se volt!

FINOLÁNYI

Azt te nem tudod.

JÁNOS

Hogy a gutába ne tudnám! hiszen csak el ne szaladtam volna, tudom, hogy úgy elnászpángolt volna beteg létére, hogy hat egészséges bakter se tett volna ki rajta!

FINOLÁNYI

Csak hogy el nem ért!

JÁNOS

670 Dejszen! szinte kezdem én bánni, hogy Finolányi úrnak a szavára elindultam.

FINOLÁNYI

A mint tetszik.

JÁNOS

Bizonyosan én is egy vagyok azon bolondok közül, a kiket nevető czéljának választott ki az úr. De terengette! ám én ezt el nem szenvedem.

FINOLÁNYI

No csak békével jó János!

JÁNOS

675 Adjon hát az úr enni. Ma reggel elkergettetett a háztól és már estve vagyon.

FINOLÁNYI

Ah! már látok jönni valakit. Frissen fel a fára!

JÁNOS

Micsoda? Hát már e megint mi dolog?

FINOLÁNYI

Csak mászsz fel erre a fára!

JÁNOS

Már ismét valami bolond tréfát akar csinálni?

FINOLÁNYI

680 Mászsz, ha akarsz, vagy a milyen igaz, hogy élek, itt hagylak éhen és soha az urad házába többé be nem lépsz!

JÁNOS

Oh jaj neked szegény Csapszékiki! Végre már mókus is lesz belőled! (*Felmászik.*)

FINOLÁNYI

685 Most én is fel valamelyikre. Ah! az Nyalóczy és Muraközy urak! No ezeket is lóvá tettem ám. (*Felmászik a másik fára.*) Innét szépen ki lehet mindent speculálni és jó izűt kaczagni.

3. Jelenés.

*Nyalóczy, Muraközy, Finolányi*²⁵

MURAKÖZY

Még nincs itt senki.

NYALÓCZY

Igaz biz az! senki sincs.

MURAKÖZY

Hátha megcsalt bennünket?

FINOLÁNYI

Alihga nem!

NYALÓCZY

690 Igaz, hogy én se hinnék neki más állapotban, de ezen esetben még is nagyon, mert az én gonosz házi keresztm nagyon szereti a romános történeteket.

MURAKÖZY

Meg is gondolni, egy ifjú hadnagynak secundálni!

NYALÓCZY

Hej! sokaknak secundált ő már!

MURAKÖZY

De hátha leszúrák?

NYALÓCZY

695 Nem fél az a kardtól!

MURAKÖZY

Vagy agyonlövik! És te semmit se gondolsz vele, hanem még ide jöttél nézni!

NYALÓCZY

Nem biz én, mert mindenütt utamban van és hogy ha azok agyon nem ütök, tehát én duellálok vele, mert a gonosz nyelve miatt vesztettük el Gyerfanorinszky barátságát! – Akkor más feleséget veszek.

MURAKÖZY

700 Már így nem tudnék gondolkozni, pedig én csak nagyon tudok gondolkozni.

NYALÓCZY

Mert ám nincs neked feleséged a bon ton szerint!

MURAKÖZY

Megelégszek a magaméval.

NYALÓCZY

Hé! hé! már látok jönni embereket! Gyerünk, menjünk egy bokorba.

²⁵ [A fákon még János is, de ezt az instrukció elhagyja.]

MURAKÖZY

Nem sokat fogsz találni.

NYALÓCZY

705 Itt van egy pár vastag fa. Álljunk az oldala mellé. Már itt vannak! (*Elbujik egyik az egyik, a másik a másik fa megé.*)²⁶

4. Jelenés.

Elek, Deresházy.

MURAKÖZY

A mennyire az én physiognomiai tudományom meg van, igen veszedelmes tűz látszik az ábrázatjokból, bizony sokba mernék fogadni, hogy öldöklő szándékkal vannak.

FINOLÁNYI

Azt bolond nélkül is tudjuk.

DERESHÁZY

710 Hány az óra?

ELEK

Kilencz lesz.

DERESHÁZY

Soká késnek.

ELEK

Nem hiszem, hogy a hadnagyocska megjelenjen.

DERESHÁZY

Mint érzed magadat!?

ELEK

715 Jól!

DERESHÁZY

Elvégezted minden dolgodat!

ELEK

Egy levelet az atyushoz félben hagytam.

DERESHÁZY (*Mosolyogva.*)

Bizonyosan búcsúzó!

ELEK

Koránt sem! Pénzt kérek tőle.

DERESHÁZY

720 Pénzt?

ELEK

Majd ha visszamegyek, egészen megírom; csak az órát nem akartam elmulasztani.

²⁶ [Az új jelenetet bevezető instrukció csak az újonnan érkezőket nevezi meg, a rejtetten színen maradókat nem. Ez a rejtőzködés a harmadik felvonás ironikus komikumának fontos tényezője.]

NYALÓCZY
 Ördöge van ennek!
 MURAKÖZY
 Az látszik ki a physiognomiájából.
 DERESHÁZY
 725 Derék! helyes! Mi barátok nem hiába vagyunk. Én is épen vacsorát főztem,
 jó lesz majd minek előtte megszökjek.
 NYALÓCZY
 Ördög a lelkit!
 MURAKÖZY
 Vitéz szeme járása van neki.
 ELEK
 Hát a feleséged?
 DERESHÁZY
 730 Velem kellett jönnie.
 ELEK
 Erővel is?
 DERESHÁZY
 Erővel is.
 ELEK
 És mit fogsz vele tenni?
 DERESHÁZY
 Szeretni.
 ELEK
 735 Te lássad.
 DERESHÁZY
 Mintha nem is ő volna.
 NYALÓCZY
 Átkozott hidegvérűség!
 DERESHÁZY
 Nyugodt vonásokkal bővelkedem.
 ELEK
 Helyes! csak ez a teher feküdt még rajtam.
 DERESHÁZY (*Csodálkozva.*)
 740 Egyéb semmi?
 ELEK
 Semmi.
 DERESHÁZY
 Hát a te öreg atyád!
 ELEK
 Arról épen nem aggódom.
 DERESHÁZY
 Micsoda?

NYALÓCZY
 745 Ejj gonosz fiú!
 MURAKÖZY
 Nem is vártam egyebet a tekintetétől.
 ELEK
 Ő még örvendezni fog vakmerő fiának; irni fogok neki. És minthogy a szerencse
 elég váltó czédulák közé vetette, nemsokára helyreállítja ártatlanságunkat.
 DERESHÁZY
 De az igazság!
 ELEK
 750 Az igazság és kerék egy természetű, a pénz és szekérkenő nem engedik ellenünk
 csikorogni.
 DERESHÁZY
 Fájdalom!

5. Jelenés.

Hadnagy és a Secundánsa, Előbbiek.

HADNAGY (*Még egyedül.*)²⁷
 Merre?
 ELEK
 Itt, itt.
 NYALÓCZY
 755 No most mindjárt elszabadul az ördög.
 HADNAGY (*A secundansával belép.*)
 Jó estvét!
 ELEK } (*Együtt*) Jó estvét.
 DERESHÁZY }
 HADNAGY
 Várakoztattam az urakat!?
 ELEK
 Igen.
 HADNAGY
 760 Engedelem.
 ELEK
 Meg van engedve.

²⁷ (*Még egyedül.*) [Problematikus szöveg hely. Az instrukció szerint a Hadnagy egyedül belép a színre, majd visszalép, hogy a következő pillanatban a secundansával jöjjön be ismét. De valószínűbb, hogy a kéziratban a (*Még kívül*) instrukció szerepelt. Katonának gyakori megoldása, hogy az érkező szereplő, még a színen kívül, a díszletek mögött kezd beszélni, mintegy a színre érkezés folyamatában.]

HADNAGY
Tán csak nem haragszanak, hogy a nyakokra akarok hágni.
ELEK
Uram!
DERESHÁZY
Félre az éretlen tréfával!
ELEK
765 Hány lépést kíván az úr?
HADNAGY
Ezret jobb szeretnék, mert távolabb volnék.
ELEK
Minden tréfát kikérek.
HADNAGY
Kérdezték az urak ezen barátomat? mert valójában mi is épen oly bizonytalanok vagyunk, mint az urak, hogy melyikük legyen a secundans?
ELEK
770 Gyermekség! az mindegyre megy. Válasszon. (*A pisztolyokat nyújtja.*)
MURAKÖZY
Nehezen a te feleséged lesz az!
NYALÓCZY
De biz az! bár csak már lőnének!
MURAKÖZY
Hisz a te feleséged sokkal soványabb a physiognomiája- és testállására!
NYALÓCZY
Épen bizony! Férfi ruhában mindig vastagabb az asszony!
ELEK
775 Akkor hat lépést.
HADNAGY (*A secundanshoz.*)
Mit gondolsz, jó lesz?
SECUNDANS (*Int, hogy igen.*)
ELEK (*Kiméri.*)
HADNAGY
Az úr mohón szomjúhozza a vért!
ELEK
Jobb, mint a más becsületét. (*Indul helyére.*)
HADNAGY (*Helyén.*)
Lőjön az úr!
ELEK
780 Az úré az első, mert én vagyok a kihívó.
HADNAGY
Korántsem! én rendeltem az urat ide.
ELEK
Minden czeremónia nélkül lőjön az úr!

HADNAGY
Kire?

ELEK
Fel ne boszantson az úr! vagy lelövöm, mint a kutyát!

HADNAGY
785 Bátran!
ELEK (*Felhúzza a sárkányt és lőni akar.*)
SECUNDANS (*A nyakába veti magát a hadnagynak.*)
Bátyám!

DERESHÁZY
Az ördögbe Katicza!

ELEK
Micsoda?

MURAKÖZY
Ej! ej!

NYALÓCZY
790 Be kár, hogy nem a feleségem!
DERESHÁZY
Bátyád?

KATICZA
Prédahelyi Lajos.
HADNAGY
Nos az ördögbe, hát lőjjetek már!? Sógor! hát nincs bátorságod? Itt áll az ellen-
kező! czélozz, próbáld, ha megtalálnád-e a czélt?

DERESHÁZY
795 Sógor, kit meg nem ismertem! (*Nyakába borul.*) Hát miért nem jelentetted
magad?

HADNAGY
Sokszor voltam nálad, de négy nap olta azért nem megyek, mert mindig utamba
állott egy mamsell vagy madam vagy mi az ördög és azt mondta, hogy nem
vagy otthon és becsalt magához. Tudod pedig, hogy egy katonatiszt nem igen
800 erőlteti magát. (*Elekhez.*) Nos urfi! Tehát mi ketten csak végezzük el.
ELEK (*Mosolyogva kezét nyújtja.*)
Már elvégeztük.

HADNAGY
Örvendek úrfi! helyén vagyon a szíve.

ELEK
Azt tapasztalhatta az úr!

HADNAGY
De tréfán kívül már csak pattantani kell, mert duellum e nélkül ördögöt sem ér.

ELEK
805 Kezdjük el hát! (*Czéloz azon fára, melyen János vagyon.*)

JÁNOS (*Ordítva.*)
 Jaj! jaj az Isten irgalmáért, nem vagyok csókafú!
 MINDNYÁJAN
 Mi az ördög?
 JÁNOS (*Lemászik a fáról.*)
 Szerelmes szent Atyám! – Irgalmazz és kegyelmezz! Nagyságos urfi! – igaz megbánás, töredelem, – vastag fa! jaj! – felmászni – a pisztoly. – Oh jaj! eszemen
 810 se vagyok.
 ELEK (*Elkaczagja magát.*)
 Gazember! mit csinálsz te a fán?
 JÁNOS
 Bujdosok! Mint egy elűzetett vitéz. Óh fogadjon vissza! tegye velem a testi jó cselekedetek egyik ágazatját, – éhezőket táplálni, szomszédokat itatni! Oh Nagyságos uram! holtig hív keféző szolgája maradok.
 MURAKÖZY (*Elkiáltja magát.*)
 815 Hé! hé! a fejemre ne hájon kend! (*Elszalad.*)
 MINDNYÁJAN (*Kaczagva.*)
 Mi a mennykő!?
 ELEK
 Kelj fel.
 JÁNOS
 Soh' se merészlettem volna azt cselekedni, ha az úr barátja így a jégre nem vezetett volna.
 ELEK
 820 Ismét az én Jancsim leszel.
 JÁNOS
 Köszönöm. No már most csak biz Isten czélozzon Nagyságod. (*Mutatja Finolányi fejét.*)
 NYALÓCZY (*Prüsszent.*)
 FINOLÁNYI (*Lekiált.*)
 Kedves egészségére kívánom.
 MINDNYÁJAN
 Micsoda?
 HADNAGY
 Megint új komédia!
 FINOLÁNYI (*Kiüti a fejét az ágak közül.*)
 825 Itt kuczorog egy szegény bűnös, a ki sok bolondságokat véghez vitt, hogy a kaczagó szerszámát kenhesse. A ki az egész zavaros játékot forgatta a nélkül, hogy a néző egész utóljáig is bepillantott volna a kártyájába.

6. Jelenés.

*Demerocsinyi, Madam*²⁸

DEMEROCSINYI (*Még az erdőn kívül.*)

Csak frissen, csak frissen! Megállj! Megcsalattatás! Finolányi! – reá szedés!
Deresházyné secundans. Meglőni, jajgatni, kétségbe esni! Feleséggyilkos.

830 Akasztófa!

MADAM (*Karon fogva Demerocsinyivel.*)

Ach! mein Himmel, ach mein Himmel! Das ist ein Spectakel!

DEMEROCSINYI

Meg állj! meg! Ej, egészség! Megcsalattatás, gonosz barát!

ELEK

Amoda kullog ő kelme!

DEMEROCSINYI

Aha! gyere le! gyere le!

NYALÓCZY (*A ki, mihelyest a felesége belépett, oda sietett.*)

835 No édes tubarózsám! látod ezen, – ezen vastag ereket a homlokomban?

MURAKÖZY

Duellumot jelentenek.

MINDNYÁJAN

Hát ez mi lesz ismét?

NYALÓCZY

Most mi ketten fogunk duellálni.

MINDNYÁJAN (*Kaczagnak.*)

NYALÓCZY

840 Adjanak csak az urak fegyvert. Nos mi kell, pisztoly-e vagy kard? Válassz!
melyiket szereted jobban, a lövést-e vagy a szúrást?

MADAM

Rettung! der Mensch ist Wahnsinnig!

HADNAGY

Nem tud az asszony magyarul?

MADAM

Igen! igen, csak szabadítson.

ELEK

Nyalóczy uram! minden az előbbeni lábon fog állani ezentúl is.

NYALÓCZY

845 Már az más! – tehát éljen!

MADAM

Gott sei Dank.

ELEK

Hát te Antal! – gyere már egyszer le onnét!

²⁸ [Az instrukció ezúttal is csak a színre újonnan érkezőkre utal]

FINOLÁNYI

Nem biz én! míg az ajtód meg nem nyitattik.

ELEK

Az nem volt elzárva.

DEMEROCSINYI

850 El volt, el van! Izgága szerzés, jó izü kaczagás, összevezítés, duellum, csak meglövés! Nem! nem! el van zárva, el van!

FINOLÁNYI

Édes hofmester uram! Én itt a kakasülön számot adok mindenről. Az urnak megnyitottam a szemeit, hogy máskor a jó emberekre is jobban vigyázzon, mert egy ifjú körül, a ki elsőben kezd a világi kicsapongásokhoz, bizonyos
855 környüállásban a legjobb emberek is szopókká és pókokká válhatnak. Továbbá a kezemet megvágтам, hogy spionirozhassak. Jánost elkergettettem, mert az úrfinak boszankodni és káromkodni, dühösködni kellett, hogy a bánat- és veszteség nagysága hideg megfontolásra ne kerüljön. Őtet a boszúra nógattam, hogy nyilvánóságosodjon ki szilaj és első titkos tüze; a mely csak addig kedves,
860 míg titokban, vagy legalább négy szem közt lángolhat; ha nyilvánóságos pedig, már elveszti minden becsét és csupán mások előtt való szeméremből is elhül. Ez volt legfőbb pontja igyekezetemnek. Most már, kedves barátom, ezen sok izgága szerzöt mivel bünteted? *(A fáról lejön.)*

ELEK

Nos hofmester uram!?

DEMEROCSINYI

865 Az ördög vigyen el benneteket! *(Félre áll.)*

ELEK

Te az én barátom vagy és a mit cselekedtél, az mind helyes volt és boldog, a ki a barátság karjai közt nyugodhat!

FINOLÁNYI

Kezedet várom! *(Nyújtja.)*

ELEK

Itt van tehát!

MINDNYÁJAN

Bravo!

JEGYZETEK

Tárgyi, nyelvi és dramaturgiai magyarázatok, konkordanciák

Megjegyzés: Mivel *A Rózsa* autográf kézírata (fogalmazványa és tisztázata) elveszett, másolata nincs, magyarázataink a kiadásunk alapszövegéül szolgáló Miletz-féle publikáció szövegére vonatkoznak. Ez a közlemény a vígjáték fogalmazványáról készült. (MILETZ 1886, 108–150.)

Az egyes szöveghelyekre vonatkozó magyarázatok

- címlap *A Rózsa vagyis: A tapasztalatlan légy a pókok között* – A vígjáték főcímének kettős jelentése van: utal a bonyodalom kiváltó okára, a rózsára, és rámutat a hősnő, Deresházy Katicza neve alatt elrejtett „valódi” Róz(s)ára. Az alcím a szövegbe foglalt Arachne-metafora segítségével jelöli meg a színjáték alaphelyzetét.
- 1 *Millingós, trillingós* – indulatos szitokszó, olyan, mint: mennydörgős mennykő; összefügghet a milling ’hóhérpallos’ tájszóval. (SZINNYEI 1893–1901, 1458.)
- 11–12 *te nyitottad ki a szememet* – Finolányi leleplező tevékenységét már a színpadi cselekmény elindulása előtt megkezdte.
- 20 *agyarog* – nevet, vihog, vigyorog (táj.). (SZINNYEI 1893–1901. 15.)
- 23 *Szép kilátás* – ironikus utalás a jövőben várható eseményre. (BBSz 167.)
- 31–32 *bum, bum nélkül megteszem* – Finolányi, Demerocsinyi szándékával szemben, a pókok leleplezését és a tapasztalatlan légy kijózanítását botrány nélkül tervezi; utalás a harmadik felvonás „tréfalevesére”.
- 41 *Ardet Ucalegon. Hanibal ad portas* – két latin szállóige; az első (helyesen: Jam proximus ardet Ucalegon) Vergilius *Aeneis* c. eposzából való, jelentése: Már ég Ucalegon szomszédnak a háza; a második Cicerótól származik, jelentése: Hannibal a kapuknál. Mindkét szállóige a közvetlenül fenyegető veszély kifejezésére szolgál. (KATONA 1953, 360.)
- 43 *miért hagyták ott a társaságot* – a fogadó színpalak mögötti terében folyik az a vendégség, amelyre Gyerfanorinszky hívta meg a színészeket, a beszélgetők onnan jöttek ki.
- 57 *nem fogják magukat zsenirozni* – nem fogják magukat zavartatni, feszélyezni, nyugtalanítani.
- 61–62 *a Cratinus oskolájában voltunk* – Cratinus (Kr. e. 520–423) görög komédiaíró. Finolányi arra utal, hogy az egyetemi tanulmányok helyett Elek színházba jár, színészek társaságában tölti idejét.
- 66 *Plató akadémiájára* – Plató (Platón) görög filozófus (Kr. e. 427–347), a kifejezés arra vonatkozik, hogy Eleket apja egyetemre küldte. Plató és Cratinus nevének szembeállítását az egyetem és a színház – Katona által is tapasztalt – ellentétét jelöli.

- 66 *frequentálja* – látogatja, jár, gyakran megy valahova.
- 69–70 *Cratinus tanítványai* – a színészek, komédiások.
- 72 *Melibaeust* – Meliboeus Theokritosból ismert pásztor, Vergilius *Első Eklogájának* szereplőjét, később pásztorjátékok és iskolai színjátékok alakját.
- 72 *Amarylla* – Amaryllis Theokritosz és Vergilius eklogáiból ismert szép pásztorlány, Meliboeus szerelmese, akivel pásztorjátékok szereplőjeként is találkozunk. Csokonai Vitéz Mihály *Amaryllis* címmel párbeszédés idilliumot írt.
- 79 *vak koponya* – elvakult, elfogult ember.
- 80 *itt fel kell az észtekerni* – nagyon okosnak, körültekintőnek kell lenni. A józan észre való hivatkozás ellentéte a szívre (az érzelmekre) utalás gesztusának. Az ember- és világismeret kérdése Katona Józsefnél az egyik legfontosabb ismeretelméleti probléma, amely *A' Lutz Székében* és *A Rózsa*ban szembesül: előbbiben a szív törvénye juttat el az igazsághoz, *A Rózsa* viszont ennek kritikáját adja: itt a „feltekert ész” vezet el a hiteles megismeréshez.
- 100 *Az öreg hófmesterem* – Demerocsinyi.
- 145 *szipókálta* – szívogatta (táj.).
- 146 *(a fejét veri)* – Katona József nem verbális nyelven az értelemre való hivatkozás gesztusa.
- 149 *Point' d' honneur* – Point d' honneur: becsület kérdése, tárgy (fr.). A célzás nem egészen világos, valószínűleg Elekre vonatkozik, aki szerelme beteljesülésének akadályaként fogja fel, hogy Katicza férjes asszony, s ezt a körülményt neki tiszteletben kell tartania, ám a színészek annál inkább kihasználják a helyzetet.
- 150–151 *(Valódilag)* – igazán, komolyan (nem színelve vagy tréfálva).
- 151 *az egér elrágja az oroszlán hálóját* – a gyenge legyőzi az erőset, illetve: az erős a gyenge segítségére szorulhat. Aiszóposz meséje (*Az oroszlán és az egér*) közismert történeté vált, közmondásként is ismert.
- 152 *fekete büdös bogár* – ezt Finolányi önmagára érti. A *megvettetett* szóval célozhat saját korábbi kudarcára, de arra is, hogy leleplező akcióit egyesek ellenségesen szemlélik. Az elbeszél „rovardráma” emblematikus szerepű, a vígjáték alaphelyzetét, cselekményét modellezi.
- 157 *lépdéglni* – lépegetni.
- 159–160 *(Vizeszüleg)* – (látszólag) komolytalanul, viccelődve.
- 167 *(szívét veri)* Elekre jellemző gesztus, a szívre, az érzelmekre való hivatkozás kifejezője, ellentétes a józanul gondolkodó Finolányi fejre (a józan észre) mutató jelzéseivel.
- 168 *déli linea* – délkör; (átv. ért.) olyan nézőpont, amely az erkölcsi világrendben való helyes tájékozódást biztosítja.
- 169 *igaz szívbéli barátja* – szerelmét a barátság viszonyára korlátozó személy.
- 169–170 *(Beüti a fejét.)* – benéz, bekukkant.

- 176–177 *almárium* – ajtós vagy fiókos szekrény, almáriom (táj.). A szó a szövegben mindkét formában szerepel.
- 183 *piha!* – pfuj (rég.)
- 188 (*Oda szalad.*) – az almáriumhoz.
- 188 *teregette* – teringette: bosszankodást, megütközést, csodálkozást kifejező indulatszó.
- 191 *savanyú post* – kényelmetlen helyzet, pozíció.
- 196 *komplimentet* – bókot.
- 212–213 *környülállásokban* – körülmények között.
- 225 *elősmértem magát* – félreismertem magát.
- 235 *ujdonos* – újdonsült.
- 239 *bankrotirozzon-e* – csődbe jusson-e (fr., ném.).
- 241 *kartács* – ólomgolyókkal vagy vasdarabokkal töltött, vékony bádogfalú tüzérségi lövedék, amely közvetlenül a cső előtt robban, és kúp alakú teret szór be; itt: katonás szitkozódás, bosszús felkiáltás.
- 255 *galantériája* – az adott helyzetben többértelmű kifejezés: udvariassága, előzékenysége; de férfi és nő házasságon kívüli kapcsolatában a férfi szerelmi jellegű, udvarló magatartása is. (MNyÉSz 1966–1976, II, 989.) Erre a kettősségre utal a párbeszédben elhangzó *bukfenczet vet* kifejezés.
- 261 *alliance* – szövetség(ben), barátság(ban).
- 267 *tegye ezt a helyére* – amint Katicza átadja a Hadnagynak az Elektől kapott rózsát.
- 274 *Ach Vater im Himmel! was muss ich sehen?* – Mennybéli Atyám! Mit kell látnom? (ném.)
- 275–276 *Ariadnéja a tévelygő Theseusoknak* – Thészeusz a Minótauroszt megölése után az Ariadnétól (Minósz krétai király leányától) kapott fonalgombolyag segítségével tudott kijutni a bonyolult folyosórendszerből. Itt: gúnyos utalás Nyalóczyné kétes szerepére szerelmi ügyekben.
- 277 *Oh sie kleiner Schalk!* – Oh, maga kis hamis! (ném.)
- 279 *Anaxarete* – büszke ciprusi lány a görög mondában, visszautasított szerelmese bánatában öngyilkos lett (az előzőhöz hasonló utalás Nyalóczyné álságos magatartására).
- 280 *Herr Lieutenant* – Hadnagy úr (fr., ném.).
- 280 *sottise* – butaság, tapintatlanság (fr.).
- 283 *Sie sind unausstehlich.* – Maga kiállhatatlan. (ném.)
- 285 *Sie loser Mensch!* – Maga pajzán ember! (ném.)
- 288 *passirt* – megjárja (fr., ném.).
- 288 *respect* – tisztelet (lat., ném.).
- 291 *interesséből* – érdekből (ném.).
- 291 *glauben sie mir aus Interesse* – higgyen nekem, csak érdekből. (ném.)
- 300 *meiner Treue, es hat nichts geheissen.* – Hitemre, nem volt semmi jelentősége. (ném.)

- 305–306 *Galant! Mein Gott und Herr! Ich veiss nicht was für einen Begriff manche Menschen von der Galanterie haben.* – Gavallér! Uramisten! Nem tudom, hogy egyes emberek hogyan vélekednek a galantériáról. (ném.)
- 308 *nach dem guten Tone* – a jó modor szerint. (ném.)
- 314 *Nun, nun* – Nos hát. (ném.)
- 316 *Herr Lieutenant sie sind wiederum aus dem guten Tone gekommen.* – Hadnagy úr! Ön ismét megfeledkezett a jó modorról (kijött a jó tónusból). (ném.)
- 327 *(Fürkész.)* – körülnézve figyelmesen vizsgálódik.
- 338 *Mogul* – keleti, eredetileg mongol, később indiai uralkodó.
- 352 *rosz ágyat vetettem neki* – kellemetlen, álmatlan éjszakát okoztam neki.
- 354–355 *machinatióknak* – mesterkedésnek, cselszövéseknek (lat.)
- 361 *mindeneket megmondani* – Demerocsinyi tudja, hogy Finolányi beszámolt Eleknek az általa tapasztaltakról, így a rózsá tovább adásáról.
- 368 *maszlag* – mérges gyomnövény, itt: keserű gyógyszer.
- 370 *oculárét* – szemüveget (lat. eredetű, népies).
- 377 *Signatum* – elrendelve, előírva (a gyógyszer).
- 377 *Crocodilus nyelv* – veszedelmes nyelv, ártalmas beszéd.
- 381 *confiscált ábrázat* – lefoglalt, kisajátított arc; értsd: Finolányi hírei miatt a szomorúság „lefoglalta” Elek arcát, amelyen állandósulni látszik a bánatos arckifejezés.
- 396 *baráttáncz* – türelem (patientia): baráttánc! Légy türelmes, türtőztess magad (régies). (O. NAGY 1966, 74., 661.). A legunalmasabb tánc a baráttánc; kellemetlen dolog türelmesen várni (régies). Demerocsinyi azzal vigasztalja védencét, hogy a rózsá ügye csekélység, gyermeki dolog, s nyugalomra inti Eleket.
- 397 *recitívát* – recidiva: visszaesés (betegségbe) (lat.).
- 398 *(Nagyon.)* – nyomatékosan.
- 398 *disputálhatja* – vitathatja (lat.).
- 406 *Castor és Pollux* – görög hősök (gör. Kasztór és Polüdeukész), Léda iker fiai, a bátorság és a testvéri szeretet hőroszai (Dioszkuroszok), akiket a halál sem választhatott el egymástól, együtt láthatjuk őket az Ikrek csillagképben. Finolányi gúnyos célzása: Katicza mindkét szemében ugyanaz az álságos tekintet fénylik.
- 408 *Arachne* – A Rózsá központi képzete, a szöveget áthálózó pókmotívum (és a bogárképzetkör) centruma, szemantikai üzenetként már a vígjáték címe is tartalmazta. Arachne egy festőmester leánya, ügyes kezű szövőnő a görög mitológiában, akinek csodálták művészetét, ezért fejébe szállt a dicsőség, s vakmerően magát Athénét hívta ki versengésre, aki összetépte elbizakodott ellenfele szőttesét, mire ez bánatában felakasztotta magát. Athéné ekkor pókká változtatta, s büntetésül örökösen szőnie kell. (A történetet Ovidius *Átváltozások* c. művéből ismerjük.) A szöveg metaforikus jelentése szerint Katicza tölti be Arachne szerepét.

- 411 *Endymion* – (gör. Endümión) szép pásztor a mitológiában, akibe bele-szeretett a holdistennő, Szeléné, más néven *Hecate* (Hekaté). Finolányi gúnyosan túlozza Katicza szépségét.
- 414 *Psyche* – (gör. Pszükhé): aki szépségével még Aphroditében is irigységet ébresztett; Amor szerelmeseként az istenek sorába emelkedett. (Történetét Apuleius is feldolgozta *Aranyszamár* c. művében.)
- 416 *Egy Helena, egy Lais, egy Aspasia!* – a két utóbbi csábító kacérságáról hírhedt ókori hetéra, Helena (gör. Helené) pedig a homéroszi eposzokból és Euripidész drámáiból is ismert legszebb földi asszony.
- 419 *Parthenope* – bűvös énekével a hajósokat vesztükbe csaló szirének egyike.
- 433 *kaputomat* – kabátomat; kaput: fr. vagy ném. szabású hosszabb felsőruha.
- 443–444 *(Neki dombolván magát.)* – felindulva, haragosan. (A *dombol* ige a *tombol* változata. ÚMTSz 1979–2010, I, 1003.)
- 454 *complotban* – komplott: összeesküvés, cselszövény.
- 463 *Aloë* – aloé: gyógynövényfajta.
- 468 *fertály* – (Viertel): negyedóra (ném., táj.).
- 503 *golyóbist* – golyót, lövedéket; célzás a lehetséges párbajra.
- 522–523 *elugratom* – itt: lehütöm.
- 532 *Micsoda lábon áll az úr veled?* – Milyen kapcsolatban (viszonyban) van veled?
- 560 *alattomos Adonis?* – titkos hódoló? Adonis (gör. Adónisz): szép görög ifjú, Aphrodité szerelmese. Kérdése alapján a Hadnagy itt még nem tudja, hogy Deresházy férje Katiczának, és az ő sógora.
- 574 *replika* – válasz, felelet.
- 591 *érdempénzt* – érmet, kitüntetést.
- 596 *secundansom* – párbajsegédem.
- 606 *(Az ablakon kitekint.)* – Az ablakon kitekintés Katonának – a Rondella szcenikai lehetőségeiből adódóan – jellemző megoldása a színtér kitágítása céljából, ami a színpadi tér és a színpalak mögötti tér összjátékát eredményezi, érzékeltetve, hogy a színpadon kívül is zajlanak az események. Az első felvonásban efféle „háttéresemény” volt a vacsorajelenet.
- 607 *(Ismét.)* – Az ismételt instrukció Elek megnyilatkozásának szüneteit is jelzi, s arra is utal, hogy az ablakon át Katiczához beszélő Elek ezekben a szünetekben válaszokat is kap az asszonytól, amit ő hall, de az elképzelt nézők nem. Ők csupán arról értesülnek, hogy Katicza Elek hívásának eleget tesz, és jön. Vagyis a jelenet valójában párbeszéd, ezzel Katona a színpalak mögötti teret bevonja a színpad eseményeinek világába.
- 625 *édes Penelopém* – Pénelopé Odüsszeusz felesége, a hitvesi hűség mintaképe. Elek gúnyosan szólítja így Katiczát.
- 626 *markőr* – Problematikus szöveghely. A Miletznél található margir szó valószínűleg markőr volt eredetileg, amelynek jelentése: pincér, így olvassa a szöveget Solt (KATONA 1953, 142., KATONA 1959, 276., KATONA 1974, 237.) és Orosz (KATONA 1998, 253.). Mi sem maradtunk meg a Miletznél olvasható

marginál (MILETZ 1886, 139.), ellentétben Bayerrel (KATONA 1907, 138.). Egyébként Krúdy is használja a *markőr* szót, 'kalandor', 'szélhámos' jelentésben. (*Napraforgó*. Bp., Athenaeum, é. n., 24.). Ám a Miletznél található *marginál* összefügghet a vígjáték világába nagyon is beleillő, színlel jelentésű *markíroz* szóval, amelynek rosszálló jelentése is van: valaki átélés nélkül, éppen csak imitálva ad elő valamit. A magyar *markíroz* szó a német *markieren* ('megjelöl', 'színlel') átvétele, ez pedig a francia *marquer* ('megjelöl', 'mutat') szóra megy vissza. Déryné *Naplójában* is megtalálható a *markíroz* kifejezés 'színlel' jelentésben. Az is lehet, hogy a kéziratban a *marquer* vagy esetleg *marquir* szó állt, amit Miletz helytelenül, a q-t g-nek olvasva közölt.

- 628 *nem desperálok* – nem esem kétségbe. A szöveg ellentmondásos. Lehet úgy érteni, hogy Demerocsinyi zaklatottan beszél, hiszen a mondat úgy folytatódik: kétségbe esem. Az is feltehető, hogy a mondatból Miletz tévesen kihagyta a *nem* szót, s a szöveg eredetileg így hangozhatott: „nem desperálok, kétségbe *nem* esem” stb.
- 629–630 *duellum* – párbaj (lat.).
- 635 *infámia* – gáztett, elveteműtség (lat.).
- 647 *kabinetjébe* – (oldal)szobájába.
- 651 *physiognomiájából* – arckifejezéséből, arcberendezéséből, ábrázatáról (lat.).
- 654 *Forgós a lelkit* – szitokszó, amelyben a *forgós* a szitok nyomatékosítását szolgálja, pl. *forgós* teremtette.
- 660 *purgatókkal* – tisztítás, megtisztítás; Finolányi kijózanította Eleket elvakult szerelméből, ezért mondja, hogy ő orvosi feladatot látott el.
- 661 *Most már egy kis tréfalevest* – Finolányi mondata a harmadik felvonás sajátos jellegére utal, s kétféle módon értelmezhető: érthetjük a szerencsés végkifejlet vígjátéki eseményére, de arra is, hogy a harmadik felvonásban történendő események játékot képeznek a játékban, ami a fikció megket-tőzését jelenti, vagyis a szereplők színlelnek, a megoldás, bár békét teremt, álságos.
- 661 *evideáljon* – tisztázódjon.
- 670 *Dejszen* – De hiszen (táj.).
- 684–685 *ki lehet mindent speculálni* – a lombok közül, a magasból mindent lehet látni, ki lehet kémlelni; ki lehet eszelni azt, ami még szükséges.
- 691 *romános* – regényes.
- 692 *secundálni* – párbajsegédként szerepelni, általában: segédkezni, valakit pártolni.
- 701 *nincs neked feleséged a bon ton szerint* – a te feleséged nem olyan, mint Nyalóczyné, akinél a *bon ton* valójában képmutatás.
- 711 *Kilencz lesz* – A párbajt hét órára beszélték meg. Ellentmondás a kéziratban, ami szándékos is lehet: jelzés a „tréfaleves” játékos, hamis természetére nézve.

- 747–748 *a szerencse elég váltó czédulák közé vetette* – ismételt utalás Elek apjának gazdagságára.
- 785–786 (*Felhúzza a sárkányt...*) – felhúzza a pisztoly kakasát, lövésre előkészíti az elsütő szerkezetet.
- 793–794 *ellenkező* – ellenfél.
- 798 *mamsell* – (mademoiselle) kisasszony (fr.); itt: gúnyos utalás Nyalóczynéra.
- 804 *pattantani* – löni.
- 831 *Ach! mein Himmel, ach mein Himmel! Das ist ein Spectakel!* – Egek! Egek! Micsoda zenebona (jelenet, botrány, skandalum)! (ném.)
- 841 *Rettung! der Mensch ist Wahnsinnig!* – Segítség! Ez az ember örült! (ném.)
- 846 *Gott sei Dank.* – Istennek hála. (ném.)
- 856 *spionirozhassak* – kémlelhessek, kémkedhessek.
- 860 *nyilvánosság* – nyilvános.

A cselekmény ideje és helyszíne

A Rózsa vagyis: *A tapasztalatlan légy a pókok között* fehér holló Katona József drámai életművében: ez a szerző egyetlen vígjátéka, amelyet nemcsak a szerencsés kifejelet tesz azzá, hanem főként a komikai alaphelyzet egésze s a nemegyszer bohózatba hajló komikum. Városi történet: olyan helyen játszódik, ahol színésztársulat működik hosszabb ideje, s ahol egyetem is van. Mindez a korabeli Pestet juttatja eszünkbe, nem alaptalanul, mert a bonyodalom középpontjában álló „rózsaháború”, amelyet Déryné naplójából ismerünk, a pesti magyar színtársulat körében esett meg. *A Rózsa* cselekménye jelenkori történetet mutat be, amelynek az alapjául szolgáló esemény a megírás aktusának közvetlen előzménye. A darab „itt és most” játszódik. A szerző helyszínmegjelölése: „Történik egy vendégfogadóban.” De ez valójában csak az első és a második felvonásra vonatkozik: a cselekmény a vendégfogadó előszobájában játszódik, innen nyílik Elek szobája, továbbá az a helyiség, ahol az Elek által a színészek tiszteletére rendezett vacsora folyik, ez tehát a színpad mögött zajlik. A harmadik felvonás helyszíne a közeli kis erdő.

A vígjáték szereplői

A személyek listáján felsorolt tíz szereplő közül hat színész, akiket a jelek szerint a pesti társulat tagjairól mintázott a szerző. Az elveszett kéziratban szereposztás is volt, amit ismerünk, de nem tudni, hogy ez magától a szerzőtől származott-e. A szereplők neve beszélőnév, mindegyik egy-egy színész nevét rejti. Amikor a vígjáték szereplőit modelljeikkel beazonosítjuk, hozzá kell tennünk, hogy ezek a portrék a komikus szándéknak torzító lencséjével készültek, inkább karikatúrák, paródiák, semmint hiteles rajzok. És egy csalódott szerelmes kritikus nézőpontjából vannak színpadra képzelve. Ezen a színpadon pedig már nem egy „valóságos” történet

tényezői a meghatározók, hanem a játék, a fikció törvényei. Más kérdés, hogy a szerző szatirikus szándéka olykor bizonyára célba talál, sőt elevenbe vág. A szerepek és a minták összekapcsolását a nevek első szótagjainak azonossága, illetve hasonlósága segíti.

Deresházy Katiczát Katona József Dérynéről mintázta, s ezt nemcsak színésztársai ismerték fel („maga van érdekelve” – mondta neki a szöveg felolvasása után egyik kollégája), de az ő érzékenysége is jelzést adott („Vettem észre egy kis érintkezést”), ami végül is a darab bemutatásának általa történt megakadályozásához vezetett. Annak ellenére, hogy a szerző színpadi másával meglehetősen kesztyűs kézzel bánt. A cselekmény színpadok mögött zajló estélye megtörtént eseményen alapul, mint ahogy a „rózsaharc” is, valamint Dérynének ebben játszott szerepe. A színésznő nem szívesen nézett bele a felkínált tükörbe. S úgy vélte, a szerző kibeszélt valamit, amiről szerinte inkább hallgatni kellett volna. „Ez Katonától elég nem szép volt” – summázta véleményét a színésznő. (DÉRYNÉ 1900, I, 279.) Déryné (1793–1872) az események idején, 1814-ben huszonegy éves volt, 1813-tól már férjes asszony. Leánykori neve: Széppataki (eredetileg: Schenbach) Róza, s ezt azért említjük, mert bár a vígjáték hősnőjét Katiczának hívják, a darab címe (Rózsa–Róza) felemelt ujjként órá mutat. Déryné a történetek idején vált a társulat primadonnájává, elhomályosítva Czaglányiné Simonyi Julianna korábbi fényét, ahogyan húsz évvel később majd az övét Schodelné. Elsősorban operaénekes és dalszínésznő volt, de sikeresen játszott prózai darabokban is: naivaként (drámai szendeként), fiatal hősnőként is emlékezetes alakításokat nyújtott, s néha még nadrágszerepekben is fellépett, ami akkoriban nem ment ritkaság számba. A leírások szerint nem volt szép nő, viszont páratlan sugárzás áradt lényéből. Húsz évvel később, a Nemzeti Színház megnyitása utáni időben színésznői pályája immár leszálló ágban volt. A vándorszínészet hőskorának régi stílusában játszott, sokszor inkább önmagát alakította, semmint a szerepet. Vörösmarty szerint „játékán valami elidegenítő öntetszés fátyola vonul el”. (VÖRÖSMARTY 1969, 85.) Katona *Deresházy Katiczája* hiú, tetszésre vágyó nő, aki azonban ügyel a látszatra. Az életben is szerepet játszik, színlel. A férfiakat könnyedén büvkörébe vonja. A dráma szövegének mitológiai jelbeszéde szerint olyan, mint Arachne, a pókasszony, aki ügyesen szőtt hálójának foglyává teszi a tapasztalatlan legyet (legyeket). „A hajszájai oly vékonyak, mint Arachne fonalai, midőn az Istenasszonynyal vetekedett” – mondja Finolányi. (II/4: MILETZ 1886, 129.)

Deresházy Gergely modellje a férj, Déry (Mráz) István (1792–1862), aki a vándorszínészet korának jellegzetes, sokoldalú színésze volt, főként szerelmeseket és intrikusokat alakított, de énekes (bariton) szerepekben is fellépett. Korán visszavonult a színpadtól, és gazdatisztként működött. Fordítóként is tevékenykedett. Dérynével való házassága boldogtalan volt, hamar különváltak. Déryné szerint önző, durva férfi volt. Katona ismerte kapcsolatuk viszontagságait. *Deresházyja* – Déryvel ellentétben – közönyösen, érzéketlenül viszonyul a feleségét gyanúba hozó helyzethez: „Hidegvérű maradok – és nem látok semmit” – mondja. (II/8: MILETZ 1886, 183.)

Muraközy Bálintot Katona Murányi Zsigmondról mintázta, aki a pesti színpadon főként apaszerepekben tűnt ki. Több drámát fordított németből, nyolcnak a szövege

maradt fenn, köztük Ziegler – Katona által is átültetett – drámája *Jolanta Jérusalemi Királyné* címmel.

A *Nyalóczy-házaspár* kegyetlen torzkép-páros, különösen a feleségre nézve. Modellül a társulatban ügyelőként is tevékenykedő, jó orgánumú karakterszínész, Nagy János és neje szolgált. Beszélőnevük színpadi képmásaik ellenszenves, haszonleső, élősdi természetére utal, ők a vígjátéki hagyományból jól ismert paraziták.

A többi szereplő (Finolányi kivételével) csak közvetve kapcsolódik a színházi világhoz. *Gyerfanorinszky Elek* a „rózsaháború” Gyertyánffyja, kevésbé komikus, mint a Déryné által elbeszélte történetben. Ő a „tapasztalatlan légy”. (Elképzelhető, hogy Katona hősenek, Eleknek csalódásában a maga kiábrándulását is beleírta: Dérynéből és a színészekből. Ebben az esetben a vígjáték tükrében kettős önportrét látunk: Finolányit és Eleket.) *Demerocsinyi Tamás* és *Csapszéki János* Elek udvartartásának részei, a műfaj szolgatípusainak megfelelően. *Prédahelyi Lajos* pedig azt a szerepet tölti be, amit a történetben (és a színésznő életében) a fiatal ügyvéd, Prepeliczay Samu, a színészet pártolója, Déryné kedvese.

A vígjáték legérdekesebb szereplője *Finolányi András*, akiben Orosz László helyesen ismerte fel Katona József önportréját. (OROSZ 1974, 46.) Hozzátehetjük, hogy keserű, fanyar tükörkép. A szövegbe metaforikus szinten beépített rovardrámának – a pókok és a tapasztalatlan légy mellett – ő a „mindenektől megvetetett, fekete büdös bogár”, aki mégiscsak képes átszakítani a képmutatók által szőtt pókhálót, s ez által kiszabadítani a már-már áldozatul esett legyecskét. A vígjátéki hagyomány cseldramai vonulatának intrikus szerepét tölti be, aki leleplezi a színlelőket, és „jó orvosként” kijózanítja barátját, Eleket. „Már a neve is sokat elárul róla: valószínűleg a *fin*go, *fin*gere, *fin*xi, *fin*ctus latin igével kapcsolatos, melynek jelentése 'alkot', 'kitalál', 'rendbe tesz', sőt 'kohl', 'színel', 'hazudik', az olaszban a vele egygyökerű *fin*o, *fin*e főnévként 'vég', 'cél', esetleg 'halál', melléknévként pedig 'finom', de 'éles eszű' is. Finolányi, ez a „pajkos világfia”, ahogyan az egyik szerzői utasítás nevezi, a csábító színlelés józan „ellenmaszlagát”, orvosszerét szolgáltatja. (NAGY 2001, 242–243.)

Dramaturgia

A *Rózsa* szereplőinek bemutatásakor a vígjáték színpadi típusának s korabeli szerepköreinek követelményeit is figyelembe kell venni, illetve tekintettel kell lennünk a típus Katona-féle groteszk, ironikus változatának sajátosságaira, amelyek többszörös áttétellel alakítják színpadi eseménysorrá a Déryné által elbeszélte (tehát a feltételezett valósághoz képest már eleve szubjektív nézőpontból rögzített) történetet. A műfajra jellemző szerelmi szituáció részint egy jól ismert motívum, a továbbadott szerelmi zálog, ajándéktárgy (a rózsa) által okozott bonyodalom révén, részint pedig a nő kegyeinek birtoklására törekvő három aspiráns felléptetésével válik vérbő komikus játékká. A fásult férj, a naiv hódoló és a jó eséllyel bíró szerelmes története a műfajra jellemző békés kifejtéssel zárul, amely azonban két szinten értelmezendő. Szó szerint véve a dolgokat, Katona az önplágium módszerét alkalmazza: Prédahelyi Lajosról

kiderül, mint a *Luca székében* a szeretőnek vélt kapitányról, hogy ő voltaképpen egy váratlanul felbukkant fivér, akit senki nem ismert fel, és nem hagyták kimagyarázkodni. Ennek a megoldásnak azonban ellene mond a harmadik felvonás Finolányi által „tréfalevesnek” nevezett eseménysora, annak nyomatékosan hangsúlyozott játékelve: e szerint csak eljátsszák ezt az anagnórisziszt, s az így kialakított látszatot a szereplők hallgatólagosan valóságnak veszik. Ezt az ironikus értelmezést támasztják alá a szövegbe épített leleplező jelzések, amelyeknek jelentéstulajdonításához hozzájárulhatnak a fogalmazvány (szándékos vagy véletlen) ellentmondásai. (NAGY 2001, 243–246.)

A *Rózsa* szövege rendkívül rétegzett. Vertikálisan három nyelvi réteget érzékelhetünk. A párbeszéd „normál” szövege gyakran s szemantikai szempontból igen termékenyen felszakadozik, s az így keletkezett, igen tudatos dramaturgiai szándékkal elhelyezett textuális réseken a metaforikus képvilág egy rovardráma groteszk fabuláját jeleníti meg léggel, pókokkal és a bűdös bogárral, így az első felvonás emblematikus jelentőségű 6. jelenetében, amely kicsinyítő tükre az egész játéknak. Ez a szöveg második rétege. A harmadik szövegréteget pedig a dialógusok mélyén megpillantható, és több nézőpontból is felbukkanó mitológiai hálózat alkotja, amelynek centrumában a vakmerő szövönő, Arachne áll, akit a megsértett Athéné pókká változtatott, ahogyan Katiczát a büntetés jogát magához ragadó szerző.

A szöveg horizontális rétegeit a szereplők beszédalakzatai képezik. A naiv Elek érzelmes szólamát, szíve törvényének ideálvilágát Finolányi racionális beszéde ellenpontozza, annak passzivitását leleplező akciókkal provokálva, miközben a gesztusok jelbeszéde a szívre mutató jelzést a homlok érintésének figyelmeztető mozdulatával váltja fel, a „feltekert ész” emberismereti záloga jegyében. A színészek álságos beszédmódját Nyalóczyné modorosán kényeskedő, német megnyilatkozások mögé rejtőző nyelvi magatartása jellemzi leginkább, egyszersmind le is leplezi azt. A vígjátéki tradíció felől nézve ő a külföldieskedő. Prédahelyi Lajos katonás kifejezései, szitkozódásai, nemegyszer a képzavar groteszk „kartácsait” és „bombáit” puffogató megnyilatkozásai mind harctéri, mind szerelmi értelemben is lerántják a leplet (névének szemantikájával is) a prédára vágó férfiről. A védencét féltő udvarmester, Demerocsinyi felfokozott pánikérzést sugárzó, főnévi igenevek felsorolásával építkező beszéde a maga erős színeivel járul hozzá a vígjáték beszédalakzatainak, lektusainak gazdag szöttezéséhez.

Szöveghagyomány

A szerzőség kérdése, a kézirat sorsa és hitelességének megállapítása

A Rózsa, vagyis: A tapasztalatlan légy a pókok között című vígjátékról az első híradást Csányi Jánostól kapjuk, aki Erdélyi János felhívására készített írásában a címek szerint felsorolt színművek között – id. Katona József állítása alapján – e művet is megemlíti. (CSÁNYI 1840) Ezt teszi Horváth Döme is 1856-ban *Katona József életrajza* című dolgozatában, amelyet az általa kiadott *Bánk bán* előszavaként közölt. (HORVÁTH 1856) A vígjátékról a leggazdagabb információt – a cselekmény és hősnője által személyében érintett – Déryné *Naplójából* nyerhetjük. (DÉRYNÉ 1900, DÉRYNÉ 1955) Az ott elbeszélte jelenet a mű közelébe visz bennünket. Amikor a Rondella lebontásának terve már megszületett, a társulat igazgatója, Kultsár István megbeszélésre hívta a színészeket, akiket – a közönséggel való kapcsolat erősítése és az anyagi tartalékok bővítése céljából – a költözésig új darabok bemutatására ösztönzött. Ezt mondta nekik:

„Nevezetesen tegnap egy fiatal ember jelent meg nálam s egy színdarabot hozott hozzám, s igen kért, hogy adassam elé a színpadon, s hogy a nevét csak akkor mondja meg, ha tetszésben részesül a darab. Nekem nem volt időm elolvasni, tartsanak belőle olvasó-próbát, a személyek után oda van írva a szerepek kiosztása is. Itt hagyom önöknek. [...] Ő távozott, a rendező olvasta a darabot. Midőn vége volt – folytatja Déryné –, egy mellettem ülő színész azt súgja fülembe: »Nem vett észre semmit?« Ránézek s mondom: »Mit?« »Hiszen ez a történet a rózsával... s maga van érdekelve.« Mondom: »Vettem észre egy kis érintkezést, de hiszen én nem vagyok kacér. Itt ez a nő pedig, az egész játék alatt csupa kacérságból áll, aztán végre az sül ki, hogy testvérbátyja az, kivel szerelmi viszonyt folytat.« De, mondja, a nevek is bizonyítják, hogy a társaságot illeti:

Deresházy ----- Déry
Deresházyiné ---- Déryné
Benedeki ----- Benke
Muraközi ----- Murányi
Gyergyoviczki -- Gyertyánfi
Nyalóczi ----- Nagy

És így az egész társaság tagjainak első szillábái mind így voltak kiírva, hogy mindenikünkre rá lehetett ismerni, címje pedig ez volt: »*A rózsá-harc, vagy az ártatlan legyek a szemtelen pókok közt.*«

Én már a darab címjét is sületlennek találtam, de egy szót se szóltam, csak oda megyek Benkéhez s mondom: »csak azt a darabot atyus keresztül akarom nézni, mint-hogy nekem van benne főszerepem.« »De szerepeket kell kiíratni belőle.« Mondom: »majd holnap.« Azzal mentem egyenesen Kultsár István úrhoz, mondom: »Te[kin]

t[e]tes úr, ez a darab nem adathatik elő.« »Nem-e?« »Nem.« »Hát mi okból?« »Itt van, elhoztam s igen kérem, tessék eltiltani és örökre megsemmisíteni, mert engem akarnak benne kompromittálni, és ha színre kerül, azonnal elhagyom a társaságot, elmegyek Debrecenbe.« »Az volna még csak a szép«, kiáltja. »Ez többé nem lát napvilágot.« » (DÉRYNÉ 1900, I. 278–279.) Így is történt. Déryné Kultsár közreműködésével leállította az előadás előkészületeit. A színész nő annak ellenére, hogy a kéziratban a szerző nevét három csillag helyettesítette, s mint láttuk, Kultsár is csupán egy meg nem nevezett fiatal emberről tett említést, a vígjáték íróját – egy szóbeszédre hivatkozva – Katona Józseffel azonosította.

Az előadás tehát elmaradt. Dérynének a szerző személyére vonatkozó feltételezését senki nem cáfolta. Ám ezzel nem érhetjük be. Megerősítésül számba kell vennünk azt is, hogy a szerző kétségtelenül kitűnő dramaturg, feltételezhető róla a korabeli műsorban való tájékozottság, sőt, belülről ismerte a pesti társulatot, továbbá a rózsza-ügy részleteiről közvetlenül szerzett információkkal rendelkezett. Érzelmileg érintve volt Dérynével kapcsolatosan, akit színésztársaival együtt kritikusan szemlélte. Efféle bírálatot a *Mi az oka, hogy Magyarországban a' Játékszíni Költő-mesterség lábra nem tud kapni?* című értekezésben is találunk: „Minő be nyomást tehetnek a' Nézőben egy *Lucretia*' szavai, a' ki (éppen ezen mód által elvettetve) éjjelének utóbbi részét az ő Csodálói közt felosztá?” (KATONA 2001, 68.) Ezek a körülmények kétségtelenül Katona felé mutatnak.

De hová lett a kézirat? Elkallódott a társulat írományai között? Dérynéhez került? (Ötven évvel később is emlékszik még a nevekre!) Esetleg visszakerült Katonához, s az ő hátrahagyott kéziratok között pusztult el? De hát akkor mit talált meg Miletz János 1853-ban, húsz évvel a feltételezett szerző halála után Kecskeméten, a költő öccsének, Katona Sándornak a házában? A magához vett kéziratok között ott volt *A Rózsa, vagyis: A tapasztalatlan légy a pókok között* című vígjáték kézírata, amely – mint Miletz írja – „Katona eredeti compositiója, több helyen törlésekkel és javításokkal. Különös becsét az is emeli, hogy a színmű a költőhöz intézett levelek tisztán maradt oldalaira, e század elejéről való halotti gyászjelentésre s az öreg Katona Józsefnek 1810-től 1812-ig írt leveleire van írva, és ez által is a költő ifjúkori életére vonatkozó több nevezetes adat maradt reánk.” (MILETZ 1886, 33–34.)

E kézirat, ebben igazat kell adnunk Miletznek, nyilván Katona kezétől származott, de nem lehetett azonos azzal, amely Kultsár István közvetítésével Dérynéhez került, hogy azután nyoma vesszen. Megtalálójának pontos leírása alapján két fontos következtetést fogalmazhatunk meg a szerzőségről, valamint a kézirat jellegével kapcsolatosan.

Nézzük előbb a szerzőség kérdését! A kézirat Miletz által leírt állapota Katona József írásgyakorlatát tükrözi. A *Jerú'sálem' Pusztulása* kecskeméti fogalmazványát (az egyetlen bizonyosan autográf kéziratot) szintén részben különféle hivatalos és egyéb írományok üresen maradt hátoldalára írta. S mivel *A Rózsa* esetében személyes jellegű iratokról van szó – többek között az apjának hozzá írt leveleiről –, ezek az ő birtokában voltak, és (irodalmi) újrahasonításukról is csak ő maga határozhatott. Ez perdöntő bizonyíték Katona József szerzősége mellett. (Némileg csupán az a körülmény lehet zavaró, hogy Miletz *A Rózsával* együtt a hagyatékban talált, s oda ismeretlen okokból

került *A tündér alma vagy: Nádir és Nadine boszorkányos története* című színjátékot is Katonának tulajdonítja, amely jelen tudásunk szerint Ernyi Mihály szövege.)

A Miletz leírásából levonható másik következtetés magára a kéziratra vonatkozik. Ez az áthúzásokkal, javításokkal különféle papirosokon rögzített szöveg ugyanis a jelek szerint impurum, szemben azzal a színészek rendelkezésére bocsátott és felolvasott szöveggel, amely az előbbi alapján készült tisztázat lehetett. Nem egészen azonos szöveggel, amire a címek és a nevek eltérései utalhatnak. (A Déryné által említett szövegben szerepelt egy Benedeki nevű figura – Benke nevével társítva –, és a tapasztalatlan légy neve ott: Gyergyoviczki.) Vagyis a Miletz-féle szöveg az írásfolyamatnak egy korábbi fázisát rögzíti. Ezzel függhetnek össze a jelenetek számozásának zökkenői, valamint a szöveg belső ellentmondásainak egy része. Ezt a fogalmazványt adta ki Miletz 1886-ban. Publikációja *A Rózsa* sorsának legfontosabb eseménye. Kivált azért, mert később ez a kézirat is megsemmisült: 1944-ben a kecskeméti levéltárból Koháryszentlőrincre menekítették más Katona-kéziratokkal együtt, ahol minden elpusztult. (Joós 1958) Így hát minden későbbi kiadás közvetlenül vagy közvetve Miletz – modernizált helyesírású – szövegén alapult.

Kiadások

1. *A Rózsa vagyis: A tapasztalatlan légy a pókok között*. Szerzette * * * [KATONA József]. In: *Katona József családja, élete és ismeretlen munkái*. Ismerteti MILETZ János tanár. Bp., Hornyánszky Viktor, 1886. 101–150.

2. *A Rózsa vagyis: A tapasztalatlan légy a pókok között*. Szerzette * * * [KATONA József]. In: *Katona József: Válogatott munkái*. Szerk. és bevezetéssel ellátta Bayer József. Bp., Lampel R. Könyvkereskedése (Wodianer F. és Fiai) Részvénytársaság, 1907. 111–150. (A közlés alapja: MILETZ 1886.)

3. *Katona József: A rózsa vagyis a tapasztalatlan légy a pókok között*. In: *KATONA József: Válogatott művei*. Vál. MOLNÁR Miklós. Sajtó alá rend. SOLT Andor. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953. (Magyar Klasszikusok) 117–151. (A közlés alapja: BAYER 1907)

4. *KATONA József: A rózsa, vagyis a tapasztalatlan légy a pókok között*. In: *KATONA József: Összes művei*. I–II. Sajtó alá rend. SOLT Andor. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959. I. 243–288. A közlés alapja: MILETZ 1886)

5. *KATONA József: A rózsa, vagyis a tapasztalatlan légy a pókok között*. In: *KATONA József és MADÁCH Imre: Válogatott művei*. Katona József műveit vál. és sajtó alá rend. SOLT Andor. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974. (Magyar Remekírók) 207–247. (A közlés alapja: MILETZ 1886)

6. *KATONA József: A rózsa, vagyis: a tapasztalatlan légy a pókok között*. In: *KATONA József válogatott drámái*. Vál., sajtó alá rend., utószó: Orosz László. Bp., Unikornis Kiadó, 1998. (A Magyar Dráma Gyöngyszemei) 227–262. (A közlés alapja: MILETZ 1886)

Előadások

1. Kecskemét, Városi Színház. 1929. november 11. *A rózsza, vagy a tapasztalatlan légy a pókok között*. Rendezte Földessy Vilmos.

2. Budapest. Budapesti Rádió. 1935. október 23. 8.30–9.35. „A rózsza”, vagyis „A tapasztalatlan légy a pókok között”. Rádiószínpadra alkalmazta Pataki József. Rendezte Csanády György és Pataki József. (A Pesti Hírlap Rádió-Melléklete 1935. október 20–26. 6.)

3. Temesvár. A Temesvári 2. számú Líceum színjátszó csoportjának előadása. *A rózsza, vagyis A tapasztalatlan légy a pókok között*. Betanította Szekernyés Irén tanárnő. (Utunk, 1977. június 17.)

Ortográfia, nyelvéllapot

A szerző ortográfiájának vizsgálata *A Rózsának* rendelkezésünkre álló és kiadásunk alapjául szolgáló szövege alapján nem, vagy alig lehetséges. A tisztázati példány (ez került Kultsár Istvánhoz) elkallódott, Miletznek (a szintén megsemmisült) impurum alapján készült szövegkiadása pedig nem betűhív. (KATONA 1998, 425.) Ily módon, közvetve legfeljebb annyit állapíthatunk meg, hogy semmi olyan írásmódbeli sajátosságra nem bukkantunk, ami módosítaná a Katona-szövegek ortográfiájáról eddig, a jelenlegi kutatási program során kialakult képet. (NAGY 2013, 352–354., KATONA 2017, 300–302.)

A *Rózsza* nyelvéllapotának vizsgálata egyfelől szintén megerősíti az újabb kutatásnak a Katona-szövegek nyelviségére, főként a *Ziska* és a *Jerú'sálem' Pusztulása* vizsgálata során leszűrt megállapításait (NAGY 2014), másfelől viszont, a műfaji sajátosságokból adódóan, fontos újabb tanulságokkal is jár. Ez az eredeti vígjáték ugyanis „jelenkori történet”, a cselekmény ideje majdnem egybeesik a megírás idejével. Ennek következtében a dialógusok a korabeli beszédmódot rögzítik, azt a nyelvi világot idézik fel, amely Pesten, illetve a pesti színtársulat körében formálódott. Erre nézve különösen a férfi és a nő közti kommunikációs helyzetek változatai igen tanulságosak. Példáinkban egy férjes asszony nyelvi magatartását figyelhetjük meg kényes helyzetben, egy színésznőét, aki nem csupán egyenrangú a férfival, de mindkét esetben ő birtokolja a szituatív fölényt. (I/10.)

ELEK

Maga már másé.

KATICZA (*Elevenen.*)

Igen, az.

ELEK

Ez az elválasztó fal.

KATICZA

Helyesen is.

ELEK

Én is azt mondom. Ámbár még mindnyájan másképen vélekedtek felőlem.

KATICZA

Megvallom magam is.

ELEK

Oka volt. Ne legyen ezentúl.

KATICZA

Azon örvendek.

A fenti párbeszédben a nő replikái határozzák meg és minősítik a számára kívánatos módon a helyzetet, aki annak ellenére, hogy a jelenet, a szokásokat megtörve, sötétben és négyszemközt játszódik, mindvégig kézben tartja a beszélgetés irányítását. Körültekintően ügyel a látszatra. Amikor Elek felajánlja, hogy beszélítje az inast és meggyújtatja a gyertyákat, közbeszól: „Az Istenért! mit gondol az Úr! – szép volna ha így találnának kettőnket.” Ugyanakkor könnyen lehet, hogy a családi állapotát nyomatékossító kijelentése valójában más irányú elkötelezettségére vonatkozik. A szöveg szemantikai billegése különösen akkor erősödik fel, amikor a jámbor udvarló helyett (a *préda* szóval kezdődő névvel „megbélyegzett”) Hadnaggyal társalog. (I/11.)

KATICZA

A férjem a társaival itt az ifju Gyerfanorinszky úrnál vacsorálnak.

HADNAGY

Maga pedig a setétben egyedül.

KATICZA

Igenis.

HADNAGY

Intett énnekem hogy jőjtek, mit kíván?

KATICZA

Valójában Lajos, ha jobban nem ismerném, szép bukfenczet vetne szemeim előtt a galantériája.

HADNAGY

Bomba és kartács, hiszen nem értem én ezt úgy, – úgy –

KATICZA

Tudom, Lajos, – tudom. Akkor talán épen valamit kívántam is. [...]

A kimondás és az elrejtés kettőssége, a szöveg ironikus lebegése figyelemre méltó példája a beszéd által történő jellemzésnek. A bizonyos mértékig emancipált, a saját lábán megállni képes színész nő és ugyanakkor a férjének mégiscsak alárendelt feleség magatartásbeli kettőssége társadalmi és lélektani értelemben is sokat elmond a színészi (színésznői) státus korabeli jellegéről.

A műfaj által megkövetelt lazább diskurzus, a hiányos mondatokkal, mondatrövidékekkel folyó dialógus a korabeli társalgási mód komikus tükrét kínálja.

FINOLÁNYI
 Elek! Elek!
 ELEK (*Nézi.*)
 No!
 Finolányi (*Kezét megfogja.*)
 Katicza!
 ELEK
 Hadd el, – az nem lehet.
 FINOLÁNYI
 És mégis.
 ELEK
 Én becsületesen gondolkodom.
 FINOLÁNYI
 És szerelmesen.
 ELEK
 Nem! bizony nem!
 FINOLÁNYI
 Én kívánom.
 ELEK
 De ugyan rendes ember vagy. Hát nem másé-e már ő!?
 FINOLÁNYI
 Fájdalom! nagyon is.
 ELEK (*Boszankodva.*)
 Tehát mit akarsz?
 FINOLÁNYI
 Én? semmit.
 ELEK
 No hát? (*Elgondolkozik.*)
 FINOLÁNYI (*Egy ideig nézi, azután elkaczagja magát.*)
 Ha, ha, ha.
 ELEK (*Felüti a fejét s rá néz.*)
 No?
 FINOLÁNYI
 Vigan vagyok.
 ELEK
 Bolond! (*El akar menni.*)
 FINOLÁNYI
 Megállj csak barátom! – ha, ha! – én szánlak tégedet.

Az idézett jelenetben (I/6.) az elhallgatások többet kimondanak, mint a szavak. Elek helyzetének fonákságára Finolányi jelzései világosan rámutatnak: barátságot mímelő érzelmi kiszolgáltatottsága védtelenné teszi, magatartása komikus szerepzavarról ta-

núskodik: a nővel kapcsolatos viselkedését semmi nem indokolja, ő mind jogi, mind érzelmi szempontból csak egy kihasznált idegen.

A drámák szövegtényezői közül a nevek és az instrukciók vonatkozathatók közvetlenül a szerzőre, a dialógusok nyelvi karaktere csak áttételesen köthető hozzá, mert a drámákban nem a szerző beszél, hanem a szereplők. Ami a névadást illeti, Katona leleményesen beszélővé formálja ezeket a fontos, a satirikus szándékot erőteljesen hordozó megjelöléseket. Nem csupán a szereplők beazonosítását szolgáló „első szillabák” miatt, hanem a nevekbe rejtett szemantikai töltés következtében. Ez a belerejtés különösen Finolányi esetében találó, akinek neve a figura jellemét és vígjátéki szerepkörét egyaránt megcélzó üzenetet hordoz. A szerzői utasítások Katona téralkotó fantáziáját tükrözik: a proxemikai és kinezikai jelzések, tehát a szereplők színpadi mozgatója és gesztusrendje alapvetően fontos látványképző tényezők, a scenikai teret formáló elemek, de a jellemrajzot is szolgálják. Ilyen a *szívre* és a *fejre* mutató ellentétező játéka, amelynek ismeretelméleti vonatkozásai már a Katona-szövegtényező bölcseleti távlatai felé mutatnak.

A dialógusok éles kontúrokkal tükrözik Katona nyelvalkotó képzeletének legfőbb vonásait. Az elkülönülő és parodisztikusan eltúlzott beszédalakzatok a többnyelvű drámaformálást szolgálják, ahol a beszédként artikulálódó nyelvi kódok találkozása – Elek szentimentális beszéde, Finolányi racionális szólama, a Hadnagy katonai zsargonja, Demerocsinyi vidékies pánikbeszéde stb. – A *Rózsa* szövegtestét színes és dramaturgiai szempontból gördülékenyen működtethető lektus-mezővé alakítja.

A játéktípus, illetve a cselldráma dramaturgiája szükségképpen igényli a monológokat, amelyek ezúttal nem rejtett párbeszédként formálódnak, mint a *Ziska* vagy a *Jerú'sálem' Pusztulása* esetében, hanem inkább az intrikus cselzővés aktusainak elhelyezéséhez biztosítanak leleményes fogódzókat. Ez a beavató szándék magyarázza, hogy a dráma hét monológja közül négy az első felvonásban található, Finolányi harmadik felvonásbeli magánbeszéde pedig már a kifejtet ironikus értelmezése felé tágitja a szöveg jelentéstartományát.

Az ironikus építkezést szolgálja a vígjáték képanyaga, ami a „jelenkori” és „hétköznapi” diskurzust és azok beszélőit leleplező mitológiai jelbeszéddel, valamint egy megdöbbentően groteszk „rovardrámával” egészíti ki. Ez a két képcsoport szemantikai távlatot, az interpretációt inspiráló szubtextust képez, amely egyfelől, ha gúnyosan is, de felemeli a köznapi cselekményt az emberi magatartásformákként értelmezett mitológiai alakok révén (középpontban az Arachne-mítosssal), másfelől viszont kegyetlenül aláveti a textust a pókok, legyek és bogarak pincemélyének televényébe. Ezt az alávetést az Arachne-mítosz lényegét alkotó metamorfózis teszi a szöveg egészének szerves részévé. Ha mitikus jelzések révén távlat nyílt a szövegben, most a megfordított távcső effektusa jön létre.

FINOLÁNYI

[...] ott repdesett vakon, gondolatlanul egy fiatal legyecské s meglát a levegőben egy kis pirosságot lógni, – pedig csak rózsá-levél volt, – a kíváncsiság oda viszi, – oktalanul és vakon repült eleibe és a körülötte levő pókhálóba keverődött. [...] A rózsá-levélnél

egy csepp méz volt. Oh! valójában, oly édesen szipókálta a tapasztalatlan legyecskéztet, hogy el is felejtkezett arról, a miről soha se kellene elfelejtkezni: erről (*a fejét veri*) és csak későre vette hasznát, midőn egész a görcsösödésig rángatta a lábait és se ide, se tova. – Oh jaj szegényke! már nyujtogatták is minden oldalról a pókok a lábait és az ő alázatos Pont’ d’ honeurjeket el is kezdték enni; azonban [...] egy alávaló, mindenektől megvetetett, fekete büdös bogár, minthogy nem engedte a sorsa neki, hogy fent repkedhessen, – mászva, mászva, – felcsúszott, vitte bűne a falra, leesett és – – a – hálót keresztül szakasztván, a légygyel együtt a földön hevert. (I/6.)

Finolányi „bogarás” példázata az egész játék modellje, kicsinyítő tükör, amelybe nézve a történet szereplőinek alakmásait és viszonyaikat láthatjuk megmutatkozni egy groteszk metamorfózis eredményeként. Mindez egy újabb átváltozáshoz vezeti el az olvasót. Arachne pókhálója után észre kell vennünk, hogy a dramaturgia szerkezete is a pókháló mintázatát követi, amelynek szövéje Finolányi, s az általa leleplezett asszony válik immár legyecskévé, miközben azt is felismerjük, hogy maga a vígjáték szintén sajátos hálózat, amit a szerző szőtt, s amelyben Katicza hasonmása válik fogollyá. És a színészek. *A Rózsa* keserű kritikája a színházi világnak, az önkritika sötétlő tónusával, amit a szerző „tréfalevese” mégis kacagtató vígjátékká formál át. Színház a színházban... vagy amit akartok.

Keletkezéstörténet

A *Rózsa* azoknak a gyengéd érzelmeknek a keserű gyümölcse, amelyeket a pesti társulat „delectans actora”, Katona József az együttes színésznője, a prózai és énekes szerepekben is egyre nagyobb sikerrel fellépő, pályakezdő Széppataki Róza iránt táplált. Ennek a különös, félszeg szerelemnek a története a színésznő naplójából (DÉRYNÉ 1900), illetve emlékirataiból (DÉRYNÉ 1955) rekonstruálható. Legkorábbi dokumentuma az a levél, amelyet az egyik feltételezés szerint Róza megőrzött, és bemásolt naplójába. A másik lehetőség, hogy – mint ő maga állítja – a levélnek nem tulajdonított nagyobb jelentőséget, talán el is égette, de színészi memóriája megőrizte a szövegét. Solt Andor a szöveget kétes hitelűnek tekintette, s nem közölte (KATONA 1959), Orosz László viszont úgy ítélte meg, hogy „tartalmának lényege bizonyára hiteles”. Ezt a hitelességet kiterjesztette a levél egészére, amelyet Katona szövegeként közölt kritikai kiadásában. (KATONA 2001, 88.)

[Levél Széppataki Rózának]

Holnap jókor haza kell utaznom. Én magát véghetetlen szeretettel szeretem s lelkemben hordom képét, mióta először színpadon megláttam játszani s ezen szende képet fogom titkon keblembe zárva, végleheltemig hordani. Ha meghallgat s hajlandó hozzám, egy darabka rózsaszín szallagot, ha meg nem hallgat, egy darabka fekete szallagot zárjon a felelethez. E két szín fogja éltem irányát kormányozni. Ha rózsaszín lesz a jel, félév múlva visszatérek Pestre s akkor bővebben fogok nyilatkozni, ha fekete lesz, akkor szívem örökre gyászolni fog. – K. J.

A levél 1813 elején keletkezett (KATONA 2001, 222.), mielőtt Katona József féléves joggyakorlatra (ez a diploma megszerzésének feltétele volt) szülővárosába, Kecskemétre utazott. Ha értelmezni akarjuk, nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a levelet Déryné személyes archívuma őrizte meg, vagy pedig rögzítésének és megőrzésének médiuma is a színésznő emlékezete volt. Déryné *Naplójába*, illetve (későbbi címén) *Emlékezéseinek* szövegébe gyakran illeszt neki írt leveleket, de általában megjegyzi, hogy az eredetije a birtokában van, ott fekszik előtte. Ebben az esetben ilyen megjegyzést nem találunk. Furcsa levél, amely szívből fakadóan kibeszéli írójának érzelmeit, ám úgy is értelmezhető, hogy romantikus titkolózásával, a nevet pótló szignóval és a szalagok titokzatos jelbeszédével egyszersmind el is rejti a szerelmet valló személyét. Ebben a korban szokásos volt a személyes tárgyú leveleket szignóval jelölni, de legtöbbször abban az esetben, ha a levél írója feltételezte, hogy a címzett azonosítani tudja a feladót. Ha valóban igaz, hogy Déryné nem tudta, ki a levél írója, akkor két következtetésre juthatunk. Az egyik: Katona gesztusának az ő részéről nem volt előzménye, semmivel nem készítette elő, ami meglepő. A másik, kevésbé valószínű, de lehetséges feltételezés: mintha a levél küldője azt szeretné, hogy ne is lehessen a levél íróját egyszerűen azonosítani. Arról nem is beszélve, hogy a szalagok beszéde nagyon

is színpadias, s ezzel a fikció képzelt világába emeli, mintegy idézőjelbe teszi a vágyat, ha nem is egészen eltörölve, de játékosan meggyengítve annak valóságosságát. A levél kézbesítője a színlaposztó volt, aki estig kérte a választ. Ez eléggé konkrét időhatár, alig hagy gondolkodási időt. Másfelől viszont a félévnyi távolba helyezett folytatás elmosza az időkontúrokat. Szinte felkínálja annak lehetőségét a címzettnek, hogy ne válaszoljon, tegyen úgy, mintha nem tudná, kit illetve a felelet, magát pedig felmenti a további lépések terhétől. Nem Katona érzelmeinek őszinteségét vonjuk kétségbe, hiszen a rendelkezésünkre álló adatok szerint nyilvánvaló, hogy szerelmes a színésznőbe, de úgy tűnik, a nő vonzó lénye s iránta elhatalmasodó érzelmei aggodalommal, talán félelemmel töltik el a félszeg fiatalembert. Mintha a szeretett nő képére, Rózáéra a szívben – és a nőére a lélek mélyén – az aggodalom árnyéka vetülne. Ez összefügghet a diplomája megszerzése előtt álló férfi élethelyzetével: sorsdöntő választást előtt áll, a polgári foglalkozás érlelődő vállalása eltávolítja a színháztól, s ebből a szempontból a színésznő kedvező válasza akár akadályozó tényező is lehetne. Arról nem is beszélve, hogy az önértékét ismerő leendő ügyvédet férfibüszkesége is óvatosságra inti.

Róza döntött a levél lehetséges olvasatait tekintetében, és eljátszotta az egyik felkínált szerepet, a tájékozatlan címzettét. „Én gondolkodtam – írja –, tünődtem, ki lehet az a K. J. az ismerősök közül? Bizonyosan *Kacskovics János*. De soha a legkevésbé se közeledett felém. Hát ki? Nem emlékszem ily nevű ismerősre. *Katona Józsi*? Oh az még inkább nem, mert az mindig oly mogorva, oly visszatartó; aztán az hármát se szólt még velem. Aztán akármelyik a kettő közül, nekem eszembe sincs egyiknek is jeleket küldözgetni.” (DÉRYNÉ 1900, I., 190.) Ezt azért sem tette, mert sokkal nyomósabb gondjai voltak: komoly, bár nem kívánt kérője jelentkezett színésztársa, Déry István személyében, akihez – úgy tűnik, a társulat hozzá közel álló tagjai rábeszélésének engedve – 1813 tavaszán férjhez ment. Mire tehát Katona József visszatért Pestre, Róza helyett Dérynére talált. Ekkor került sor arra az utcai találkozásra, amelyről a *Napló* szintén beszámol. „Az utcán találkoztam *Katona Józseffel*. Köszön, megállít. Ő is most érkezett Pestre. [...] Megállított tehát, a mint mentem. Mondja „jó napot!” Felelem nagy búsan: jó napot! Reá néz főköttömre: „Ezért nem felelt hát levelemre?” „Micsoda levélre?” „A melyben szallagot kértem jelül”. „Hát maga írta azt? Én nem tudtam”. „Sok szerencsét *Déryhez!*” s azzal ment. Én is.” (DÉRYNÉ 1900, I. 202–203) Déryné e futó találkozás kapcsán ad rövid jellemzést Katonáról, s ez bizonyára nem véletlen, mert alkalmasint a levéllel kapcsolatos hallgatását magyarázza. „Ez igen különös egyéniség volt. Nagy különc, szörnyü komoly mindig s igen rövid beszédü. Egy-két szóval végzett mindent. [...] Ő szeretett volna színész lenni, de orgánuma nem volt hozzá: igen az orrából beszélt. Alakja elég csinos volt, sugár termettel, de arca nem volt szép. Haja gesztenyeszín, de az úgy állott, mint a szeg.” (DÉRYNÉ 1900, I., 202.) A leírás meglehetősen hűvös és távolságtartó, s ezt a fiatalemberről kapcsolatos tartózkodást kiterjeszti a színésztársra is, aki 1812. január 20-án keletkezett, mint „delectans actor” *Kötelezésének* szövegét, amely szorosabban a társulathoz fűzte. (KERÉNYI 1992) Déryné többek között beszél Katona egyik, más módon nem dokumentálható szerepéről Heinrich Zschokke–Benke József *Abellino* című rablódrámájában. Ám e téren kihagyni látszik Dérynének egyébként legendásan kitűnő emlékezete. Nem

említi, hogy 1813. augusztus 19-én együtt léptek fel Katonának *István* című drámájában: Katona a címszerepet, Déryné Gizella királynét alakította. (KERÉNYI 1991) Ez az író egyik dokumentálható színpadi alakítása, s egyben búcsúfellépése. (KERÉNYI 1992) Pedig ennek az eseménynek a társulaton belüli jelentőségével Dérynének tisztában kellett lennie, különösen akkor, ha az előadáshoz kapcsolódóan valóban elhangzott a *Jerú'sálem' Pusztulása* kecskeméti fogalmazványa egyik levelének versóján olvasható elkészítő beszéd. (NAGY 2017, 257.; KATONA 2017, 309.) Egyetemi vizsgáinak letétele után, 19 hónappal a *Kötelezés* után – mely időszakaszban Katona színészként „viszonylagos rendszerességgel” felléphetett, jöllehet csak három szerepét tudjuk dokumentálni (KERÉNYI 1992) – most már a jogi pálya felé fordult, bár szerzőként továbbra is a társulathoz kötődött. A színésznő emlékezetének ez a fehér foltja emlékeinek szelektív megőrzéséről tanúskodik. Kassai éveinek elbeszélése során sem említi, hogy a *Bánk bán* 1833. február 15-én sorra került ősbemutatóján ő játszotta, immár negyvenévesen, Melinda szerepét. Pedig az előadás jelentőségével tisztában kellett lennie, ha mástól nem, Udvarhelyi Miklóstól (az ő jutalomjátéka volt az előadás) ismernie kellett a bemutató körülményeit. Úgy látszik, a *Rózsa*-ügy után a magát sértve érző Déryné törölni igyekszik Katona Józsefet emlékezetéből.

De térjünk vissza az utcai találkozás jelenetéhez. Ekkortájt lép be a képbe egy új szereplő, Déryné nagy szerelme: Prepeliczay Samu. Ezt az ifjút Katona mutatta be a fiatalasszonynak. „Egyszerre hátam mögött megszólal *Katona* Józsi: „Ez is asszony?” Hátrafordulok s ott áll ő is *Katona* mellett. Én fülíg elpirultam. Elsikoltottam magam, hogy oly vadpongyolában pillantottak meg s befutottam a szobába, visszakiáltva: Mindjárt jövök. Ő egy szót se szólt. Míg fölszedtem köntösömet, oly hangosan dobogott a szívem, hogy hallottam lüktetését. Fehér ruhát öltöttem magamra: ez volt mindig kedvenc öltözetem. Kinyitottam az ajtót: „Tessék bejönni.” Bejöttek. Mondja *Katona*, „egy jó barátommal akartam Pistát megismertetni: *Prepelitzai Samu*, a napokban érkezett ő is vissza Pestre, de jól elkésett, mert beteg volt. Reá pillantottam s csakugyan meglátszott rajta: kissé halvány volt. [...] Kedves vágású sötét szemei, de oly jó szemek néztek az emberre, göndör, egy kicsit vörösbe játszó, sűrű hajzata alól, hogy arcának nemes vonásai egyszerre megnyertek minden szívet. Ez egy jeles fiatal ember volt. Igazolta ezen állítást ilyen fiatal korban azon közszeretet, melylyel barátai elhalmozták [...]” A fentebb idézett s a mostani portré nagyon is különböző tónusa, a hűvös hang ott, s a szívdobogás lüktetésével áthatott meleg hang itt, leplezetlenül elárulja Déryné érzelmeit. A Samura vetett gyengéd pillantás jelzi, hogy itt egy új történet veszi (vette) kezdetét – Katona nélkül. (DÉRYNÉ 1900. I., 216–217.) A kurzivált ő elárulja, hogy Samu és Róza már nem egészen ismeretlenek egymás számára.

„A mint *Katona* Józsi bemutatta, egy kissé zavarba jöttem. Aligha *Katona* észre nem vette, mert igen gyanúsán pillantott mindkettőnkre, egy kis gúnyos mosolylyal. Leüléssel kínáltam. „Ha Pista itthon nincs, úgy megyünk” – mondá *Katona*... De azon percben segély jött számomra: Betti rohant be azon szókkal: „Kész vagy-e már?” S *Katona* kérdé: „Hová mennek?” „A Kálváriára.” „Mi is elkísérjük, ha megengedik. Velünk tart barátom?” – kérdi Samutól. „Ezer örömmel” – felelt Samu. Mentünk, de

alig értünk beszélgetve a Stáció-utcáig, egyszer csak azt vettük észre, hogy *Katona* minden szó nélkül eltűnt mellőlünk.” (DÉRYNÉ 1900. I, 218.)

Ekkortájt játszódott le az a színházban sorra került jelenet, amely a színésznőnek nem kis ijedelmet okozott. „Egyszer egy előadás volt, melyben én nem játsztam. Lent ültem a zártszékben. Mielőtt a játék kezdődött volna, éreztem, hogy a hátam mögött egy sötét alak foglal helyet. Én hátra sem néztem, egyszer fülemhez közeledik s azt súgja a fülembe halk hangon: „*Szerencsétlen!*” Hátra fordulok s *Katona Józsi* köpenyében burkolva a la Abállinó félvállra vetve a köpönyegét (akkor azt viselték) s ezzel eltűnt. Én megijedtem, gondolám, el vagyunk árulva s ez *Dérynek* beszélni fog.” (DÉRYNÉ 1900. I, 232–233.)

Ennek a Róza és Samu között kibontakozó, ám kényszerűen titkolt szerelemnek a hangulatát egy új szereplő fellépése zavarta meg: Gyertyánffy (keresztnevét Déryné, nyilván szándékosan, nem említi, azt állítja: elfelejtette) egy dúsgazdag vidéki polgár fura, dadogós fia, aki nevelője felügyeletére bízva, ám kénye-kedve szerint él Pesten, s beleszeret a színésznőbe. Férjével is barátságot köt, aki – felesége tiltakozása ellenére – megtűri körükben az ártalmatlannak ítélt udvarlót, annál is inkább, mert az úrfi ajándékokkal halmozza el őket. Déryné alig győzi elhárítani az új, kéretlen hódoló tolakodását. Ekkor csap le derült égből a villám egy rózsza képében, s kitör az a botrány, ami felbolygatja a színtársulat nyugalmit. A „rózsaháború” történetét ismét Déryné, a harc főszereplője meséli el. Most is őt idézzük, ezúttal hosszabban. (Megjegyzendő, hogy visszaemlékezéseinek szövegébe itt egy megjegyzés iktatódik, amely Egerváry Potemkin Ödönnek szól. Déryné 1869-ben az ő kezdeményezésére fogott önéletírásába, neki küldi el az elkészült részeket, s most felhatalmazza e „kis furcsa esemény” mérlegelésére, akár kilökésére a kéziratból, mert, mint állítja, az „életemre semmi befolyással nem volt”. (DÉRYNÉ 1900, I, 253.) Vagyis igyekszik elvenni – a vígjáték utóéletére nézve meghatározóan fontos – történet élet.)

„Valami harmadnapon látom, hogy jön *Gyertyánffy* inasa egy esernyő alatt. Nagyon szakadt az eső, de ő – ezt oly komisch volt nézni – nem volt az esernyő alatt, hanem távol tartván magától a meddig csak a karját kinyujthatta és egy stanitzlit hozott alatta, ő maga pedig csupa locs! Jó felém, én csodálkozva s egyszersmind mosolyogva néztem, hogy miként hebickél kínosan felém. Én a konyha ajtajából néztem az esőt. »Mi baj, Andris?« mondtam, hogy oly keservesen nézett reám, mintha mondta volna: szabadíts meg asszonyom, e kínos helyzetből, mert az esernyőről hatalmasan csorgott a víz a nyakába. »Tiszteli a tekintetes úrfi a tekintetes asszonykát, egy rózsát küldött.« Én nagy szemeket meresztettem reá: »Rózsát?« kérdém. De hát miért hozza oly kínosan távol tartva az esernyőt az egyetlen rózsza fölött, hiszen ketten is megfértek volna alatta?« »Isten őrizz! úgy adta az úrfi a kezembe, hogy így tartsam távol a lélekzetemtől, nehogy elhervadjon.« »Oh szegény ember – mondtam – hát oly nagy lélekzete van, hogy a papíron is keresztül hat a párája? No, de ne búsuljon semmit, csak vigye vissza s mondja az urfiának, hogy nekem nem kell a rózsája, mert az én kezemben mindjárt elhervadna s mondja, hogy meg se néztem, nehogy valami kár essék a rózsán.« »Az Isten meg is őriz engem attól, hogy én vissza vigyem, inkább

mindjárt a Dunába ugrom.« »Hát miért?« »Hát azért, hogy azt mondta mikor elindított: Andris, ha ennek a rózsának valami baja lesz, mire oda viszed és nem lesz ép és csak egy levélkéje is le lesz hervadva, mikor visszajössz az üzenettel, mindjárt keresztül váglak.« »Hát micsoda üzenetre vár?« kérdém. »Azt már nem mondta meg, hogy mit tessék üzeni. Csak tessék fölbontani, itt van és nekem megmondani ép-e a rózsá?« Én éppen nem voltam rossz kedvemben s kacagtam. »Hátha azt üzenem, hogy egy levele lehervadt, mi lesz akkor?« »Akkor, akkor Isten legyen irgalmas lelkemnek, haza se megyek, hanem egyenesen a Dunának.« Én fölbontottam a stanitzlit, de mindig kacagva a sületlen fiú félelmén: »No, – mondom – semmi baj.« Igaz, gyönyörű, ritka nagyságu, teljes rózsá volt egyetlen kis bimbóval, sűrű zöld levelei közül zamatos illatával leláncolta egész figyelmemet. De azért nem tekintetem kebelébe, csak körül néztem. Ott állt a szegény fiú, bamba kifejezéssel arcán, s várta a halálos ítéletet. Meg is feledkeztem róla, hogy üzenetet vár. Mondom: »Jól van András, haza mehet.« »Hát mit mondjak?« »Csak azt, hogy semmi baja a rózsának.« Bementem szobámba, beletettem egy pohár vízbe s ablakomba helyeztem, többet reá se néztem a rózsára. Leültem kötésemmel s elméláztam gondolatomban, hogy miféle jellemű lehet ez a *Gyertyánffy*? Úgy fél tőlem a cselédje s én csakis azért vettem el a rózsát, hogy a szegény fiú aggodalmát megszüntessem. De miután úgy kiutasítottam a szobámból durván és ő még nekem rózsát küld? Azt határoztam felőle, hogy nem annyira szemtelen, hanem bárgyú. Szolgájával együtt hiányzik nála a negyedik kerék. Mily nagy dolgot csinált egy rózsával!

Egyszer csak hallom Samu kis sarkantyúját peregni. Fölugrom, ilyenkor szokott minden délután *Nagy Jánosékhoz* menni. Ilyenkor láttuk egymást, néha csak egy percre; behívni nem mertem, hogy majd haza jön *Déry*. Esett az eső sűrűn, az esernyő alá is bevert, mondom neki: »menj édes, megázol.« Igen bús lettem, hogy küldenem kellett, de ő csak a rózsára függesztette szemét. »Ej, de szép rózsája van az én Rózámnak.« Hirtelen kikapom a pohárból, megtörlöm a szárát: »Ne, neked adom, *Gyertyánffy* küldte. Majd elmondok mindent, ha sétálni mehetünk, de most csak menj, jönni találnak.« Ő ment Nagyékhoz, szerencsére, mert jött *Déry* rögtön. Én *Dérynek* egy szót se akartam szólni a rózsáról, de eszembe jutott, hogy küldőjével nagy barátságban van *Déry* s még majd megmondja neki *Gyertyánffy*, hogy nekem rózsát küldött. Hívom a szobalányt: »Maris! csak eredj, keríts nekem akárhol egy csomó rózsát, de ha nem kapsz, csak egyetlen egyet is, de izibe hozd el.« Elé is jött egy nagy csomó szép rózsával. Azonnal vízbe tettem ablakomban. Mitől félhettem volna? Nyugodtan leültem. De borult fölöttem az ég és felhőiből egy rózsaharc kerekedett ki. A rózsá szép illatos leveleit elhullatta s tövisei maradtak számomra.

Másnap már déltájban jött *Déryhez Gyertyánffy* s mondja neki: »Kedves komám! Én a kis Tettes asszonynak egy szép rózsát küldöttem tegnap. Nem tudom megvan-e még nála, igen szeretném tudni... de nem merek bemenni.« Bejött hozzám *Déry* s mondja: »Tegnap neked egy rózsát küldött a komám.« »Igen.« »Hát hol van?« »Ott a pohárban.« »Melyik az?« »Tudom is én? Oda szúrtam a többi közé. Tán vissza kívánja? Vidd el neki az egész pohárral, válaszsza ki magának.« *Déry* beviszi, kiszedi a rózsákat. »Az én rózsám nincs közöttte.« »Hiszen rózsá, rózsá – mond férjem – vegyen el egyet

helyette.« „Ijjajaj nenenem úgy van az kedves komám.« »De el is nyílhatott az éjjel az a rózsá komám.« »Nem lehet, megismerném, mert versek vannak a belső leveleire igen finom tollal írva.« »Versek?» bámul Déry... értem.« Jön s behív szobájába: »Édes fiam hol van az a rózsá, mit komám küldött neked tegnap?« »Ott van a többi közt« mondám. »Nenene tessék haragudni, itt nincs, versek voltak bele írva.« »Versek??? Ej mit küldözgeti neked? Én nem őrzöm a virágját. Mit tudom én hol van? Nekem ne alkalmatlankodjék többé semmivel« hebegém most már én is. »De édes fiam, mégis igen különös, hogy a szobából eltűnhessék valami és te ne tudnál róla semmit.« Látta jól, hogy én sápadozom s mindjárt gyanakodni kezdett. »Azt kívánom, valld meg, hol van a rózsá?« Én hazudni soha se tudtam, s nem szoktam, ha komoly dolgok forognak fel. Egyszerre elhatároztam, ha megfojt is, megvallom. »Ej mit tagadnám nagyon – mondám – Samunak adtam.« És lőn roppant nagy szünet. Egyszerre Déry kezdé megtörni ezen kérdéssel: »Samunak? Hát alattomban talákoztatok egymással?« »Nem éppen alattomban, sőt mindenki láttára. Megmondottam már régen, hogyha találkozom vele az utcán, vagy bárhol, én ki nem kerülöm.« »De én megtiltottam a vele való társalgást«, »Jaj! az még akkor volt s én engedelmeskedtem, minthogy nyugalmad kívánta. De azólta, ah azólta, igen sok történt közöttünk... ennélfogva elvesztéd jogodat velem parancsolni. Emlékezzél vissza minden közöttünk történetekre. Azt tudod jól, hogy ártatlan vagyok, magad is meg vagy róla győződve, de jó indulatomat meg nem vonom tőle. Nem vétkeztem semmit, nem is fogok... De legyen vége a perlekedésnek egy idegen jelenlétében...« s azzal kimentem a szobából hevesen becsapva az ajtót.

Én tudtam jól, hogy még itt férjemmel nincs bevégezve a vita, de már most, hogy ennyit mertem mondani, egy kicsit több bátorságot éreztem magamban, a lehető... több küzdelemre.

Az eső már jól fölszáradt, elmentem hazulról látogatni *Méreyékhez*, mert a consiliáriusné mindig tudni kívánta, mi történt közöttünk. Én mindent nyíltan megvallottam neki mindig s ő oly mérges volt Déryre mikor engem bántott, hogy egyszer azt is mondta: »Ejnye kutya-hordta nagy orrúja (mindig így csúfolta) vágjon egy tejes fazekat a fejéhez.« Mondom: »nincs tejes fazekam.« »No hát egy főzőt.« »Akkor nem lesz mibe főzni« enyeletem könnyezve. »No csak én azt tanácsolom magának, ne hagyja a nyakára ülni.« »Jaj, kegyelmes asszony, de már régen oda ült s nagyon közel jár a keze a torkom körül... Haza mentem. Déry nem volt hon ebéden. Délután látom Gyertyánffyt egy szép rózsával közeledni, az ablakból mindent lehetett látni. Be akartam az ajtót zárni, de a rózsá érdekelt. Bekopog. Nem szóltam semmit, de ő benyitott szörnyü derült arccal, fölemeli a rózsát nagy diadal érzettel. Én csak néztem bámulva, hogy mi ez? A rózsát megismertem, de levelei lehervadozva. »Itt a rózsá!« kiáltja nagy győzedelmi hangon. »Micsoda rózsá?« kérdém. »Ne tessék haragudni, elmentem Samuhoz.« »Samuhoz, a rózsáért?« »Igen.« »És ő odaadta magának?« »Jajajajaj ő nem akarta, azt mondta: semmi áron nem adom, hülye. Dedede én azt mondtam: tiszteli Déryné, tessék neki a rózsát visszaküldeni amit tegnap adott magának.« »Déryné izente azt?? Óóó, hiszen én adtam neki a rózsát. Te adtad? S ő kéreti vissza tőlem? Bizonyosan te írtad azokat a szép verseket? Ééén magam. Oh filkó, itt a rózsá, vidd ahova akarod s azzal kinyitotta az ajtót s azt mondta: erre az út!« És ez a bárgyú

mindent híven elbeszél nekem, a mi köztük lefolyt. »De Samu goromba volt – mondja én nem mertem szólani, féltem, hogy nem adja ide a rózsát.« »És maga, hallja! Hogy merete azt hazudni, hogy én küldtem magát a rózsáért? Maga szemtelen, haszontalan gyerkőce.« »Nenene haragudjék kérem. Nem tudtam, hogy megharagszik, ha vissza hozom. Olyan szép versek voltak beleírva.« »Eredj a pokolba verseiddel együtt,« mondtam szörnyű dühösen. »Tététérdeimen kérem, ne hahaharagudjék. Többé nem teszem.« »No, hiszen látom, hogy maga nagy füles. Jól van. Megteszen-e mindent, a mit kívánok?« »Mindent, mindent, csak többé ne haragudjék.« »Jól van. Fogja azt a rózsát, vigye vissza mindjárt Samunak és ezen szavakat fogja mondani: Édes úr! bocsásson meg nekem, hogy oly szemtelen voltam és hazugsággal éltem, mert nem Déryné küldött a rózsáért. Tisztelettel s itt küldi a rózsát vissza.«

»Oh te ostoba, azt nem mondom, ne alkalmatlankodjál többé... te éretlen pimasz. A te kezedből nincs szükségem rózsádra. Nesze, azzal összetépte a rózsát s a szemé közé vágta. Aztán kinyitotta az ajtót s a grádicsához vezette, mondván: ha még egyszer ide mersz jönni, itt a lépcsőkön doblak le... Ezzel fogadták őt és visszajött a szerencsétlen flótás és mindent híven elbeszél, a mit Samu mondott neki. Ekkor egész komolysággal mondtam: »Most megtette, a mi a kötelességében állott... én nem haragszom, de többé soha hozzám egy szót se fog szólani és soha szobámba be nem fog lépni és ha férjemet ingerelni fogja s köztünk veszedelmet okoz ostobaságaival, úgy majd elégtételt szerzek magamnak. Most Isten önnel... és én is ajtót mutatok neki. Egy ideig nagy csendesség uralkodott a házuknál. Egyikünk se szólt a másikhoz, de Déryné látszott, hogy valamit forral magában.« (DÉRYNÉ 1900, I, 260–267.)

Ez a „rózsaháború” áll Katona József vígjátékának háttérében, keletkezése főként ezzel a komikus csetepatével függ össze. De ezúttal sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy viszonyítási alapunk nem maga az egykor megesett történet, hanem annak Déryné által történt elbeszélése, vagyis szövegek közti viszonytal kell számolnunk. És arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy *A Rózsa* nem dramatizált pamflet, hanem vígjáték, amely drámapoétikai értékeivel messze meghaladja a kiváltó okául szolgáló történet horizontját. *A Rózsa* és Déryné történetét a szöveghagyomány keretében tárgyaljuk. A színésznő magánéletének bonyodalmai a továbbiakban kívül esnek látókörünkön. „Én Katonával többé sohasem találkoztam” – írja Déryné a rózsá-, illetve *A Rózsa*-epizód után. A Kárpáti Aurél által feltételezett esemény, 1820-as évekbeli találkozásuk Kecskeméten minden bizonnyal az epikus fantázia terméke (KÁRPÁTI 1955. 332–342.), a Dérynére hagyott gyűrű romantikus története pedig a Katona-legendárium része. (VÁRY 1925)

Katona József és *A' tündér almák*

(A Katona-hagyaték egy apokrif kéziratáról)

Ezt a kérdést Bayer József már tisztázta, kizárta *A tündér almák* a Katona életműből. Mivel azonban ennek (egyik) kézírata a Katona-hagyaték részeként került elő, röviden ismertetnünk kell ennek az énekes játéknak és a pesti társulat kapcsolatának ügyét, s ennek fényében alkalmasint arra a kérdésre is választ kaphatunk, hogyan került a kézirat Kecskemétre.

A kéziratot Miletz János találta meg Katona József hátrahagyott iratai között. Szövegét a *Bánk bán* szerzőjének addig ismeretlen műveként publikálta, előbb szemelvényesen (MILETZ 1884), majd teljes egészében (MILETZ 1886). A kézirat lelőhelyéről és megtalálásáról ezt írta: „Volt a kamrában [a drámaíró öccsének, Katona Sándornak a házában] egy nagy ívalakú, boltozatos tetejű magas láda, vagy inkább »hombár«, melyben gabona-félét vagy lisztet tartottak; [...] Vizsgálódásaim közben, midőn a nagy hombár tetejére felmásztam, egyszerre csak egy irathalmazt találok por- és pókhálótól belepve! Én a nagy halmazból a tisztább, tetszetősebb kinézésű, olvashatóbb és könyvszerűleg bekötött darabokat, azonnal gondosan kiválogattam és Katona Sándor engedelmével mint sajátomat deák-ládámban elhelyeztem, nem is gondolván még akkor, hogy mily nevezetes és becses kéziratokat gyűjtök össze s mentek meg a megsemmisüléstől!” (MILETZ 1886, 32–33.) Ezek között a kéziratok között volt a *Jerú'sálem' Pusztlúása* kecskeméti fogalmazványa, e dráma verses kidolgozásának töredéke, *A Rózsa* fogalmazványa – és *A' tündér almák*. Ez utóbbi kéziratot megtalálója ekként jellemezte: „Az egész fűzve és tisztán, csinosan van írva; gyaníthatólag pályázati beadvány akart lenni, vagy talán az is volt. Ennél is érdekes az: hogy papiros-kötésének hátulso táblája szétválván, rajta egész sora olvasható azon történeti műveknek, kisebb-nagyobb elbeszéléseknek s egyéb mulattató olvasmányoknak, melyeket Katona József fiatal korában tanulmányozott.” (MILETZ 1886, 34.) Ez a 36 címet tartalmazó jegyzék, ezt rögtön meg kell jegyezni, nem köthető bizonyosan Katonához, sőt, szinte kizárható, hogy vele kapcsolatos lenne.

Bayer Józsefet egy 1804-ből származó színlap vezette el Ernyi Mihály 1802-ben írt s 1803-ban Kolozsvárott nyomtatásban meg is jelent *A' tündér almák vagy Nádir és Nadine* című művéhez, amelynek a szövege Bayer „lelkiismeretes összehasonlítása” alapján „szóról szóra ugyanaz”, mint a Miletz által megtalált s Katona műveként számon tartott kézirat szövege. (BAYER 1893) Ezzel akár le is zárhatnánk az ügyet, de továbbra is kérdés marad, hogy miféle (azóta megsemmisült) kéziratot talált meg Kecskeméten Miletz, s az hogyan kerülhetett Katona iratai közé? Erre a kérdésre a színháztörténet felől kaphatunk (feltételesen) választ.

1812. november 12-én a pesti társulat nagy sikerrel adta elő Balog István *Cserny György* című színdarabját, amely a szerb szabadsághősről, Belgrád felszabadítójáról szól, s amelyet Balog a bemutató évében, nem sokkal a szerb felkelés után írt. (PÓR 1974, 163–167.) Az előadást, amelynek során Déryné „rác nyelven” énekelt, főként a pesti, akkoriban elég számos szerb közönség fogadta nagy lelkesedéssel. A darabot a hatóságok a bemutató után betiltották. (Később Joachim Vujić szerb színpadra alkal-

mazta.) Ez a sikeres előadás adta az ötletet arra, hogy fél év múlva a pesti társulat ismét megszólítsa a szerb közönséget. Így került színre a *Jelitzta és Örs* 1813. február 18-án. Ez a darab pedig nem más, mint Ernyi Mihály szóban forgó drámájának átírata, amelyet a színlap tanúsága szerint Balog István és Láng Ádám alkalmazott színpadra, s az akkor tizenhat éves Rothkrepf (Mátray) Gábor komponált hozzá zenét, mint korábban a *Cserny György*hez is. (PÓTH 1995) Mind Balog, mind Láng rutinos dramaturg volt, a *Cserny György* előadásának tapasztalatai alapján ők „szerbesítették” Ernyi Mihály darabját. (KERÉNYI 1990, 131.) Nem tudjuk, hogy Katona, aki ekkoriban intenzíven részt vett a társulat munkájában, közreműködött-e valamilyen módon az előadás létrejöttében, s azt sem tudjuk, hogy volt-e a társulatnak további terve a darabbal. Csak azt feltételezhetjük, hogy a Miletz által megtalált kéziratot annak idején Kolozsvárról, majd Szegedről Ernyi hozhatta Pestre, s a *Jelitzta és Örs* előadása kapcsán kerülhetett Katonához. És leszűrhetjük azt a tanulságot, hogy – mint erre Dömötör Tekla figyelmeztetett – a kelet-európai népek színháztörténetének összehasonlító vizsgálata, az érintkezések számba vétele kölcsönösen hasznos tanulságokkal járhat. (DÖMÖTÖR 1963, 6.) Annál is inkább, mert a *Rondella* a szerb színjátszás történetében is jelentős szerepet töltött be. 1813. augusztus 24-én (az *Angyal Bandi* című Balog-darab színlapján közzé tett hirdetés szerint) a magyar játékszínben „egy Diletáns Rátz Társaság által a Szent Endrei Rátz Preparandia Institutumnak Segedelmére” előadta „Rátz Nyelven” Kotzebue *Papagáj (Krestalitzta)* című művét. (PÓTH 1995)

A téma befejezéseként vessünk egy pillantást *A' tündér almákra*, amely Nádír és Nadine állhatatos szerelmének próbatételeit mutatja be. A próbára tevő, kilétét mindvégig titkoló szereplő Asztromond tündér, akiben Nádír végül atyjára ismer. A cselekmény során Nádír lankadatlanul keresi a szarvassá változtatott Nadinét, akit később még holtából is bátran visszahoz, kihúzza melléből a beledöfött tört. Nádírt kalandjai során hűséges szolgája, Hali kíséri, aki egy bűvös almából kimenti az elvarázolt Fatimét. A keresők segítségére van egy lángocska képében Periferimiroforus, akiben Nadine fog atyjára ismerni. Az erdőkben, titokzatos palotákban, föld alatti vermekben folyó kalandok tehát a hűséges szerelem és a lelkierő próbái. A műfaj (játéktípus) megjelölése Miletznel előbb „boszorkányos történet” (MILETZ 1884, 210.), majd „tündéries vígjáték” (MILETZ 1886, 151.), míg Ernyi 1803-as edíciójának címlapján „babonás énekes játék”, a szerbesített *Jelitzta és Örs* esetében pedig „tüneményes vígjáték”. A műfaji megnevezések változatai mögött az a színjátéktípus rejlik, amelyet a színháztörténeti szakirodalom *tündérbohózat*nak nevezett. Ebben két világ érintkezik, a hétköznapi valóság és a „fantasztikus szellemország”, ily módon egymás mellé kerül benne a „szimbolikus költőiség és a parodisztikus realitás”. (SOLT 1933, 31–38., i. h. 32.) A tündérbohózat „a barokk színjátékok természetfeletti apparátusának fonákul ábrázolásával végeredményben közös töről fakadt a paródiával, elsősorban annak mitológiai formájával”. (KERÉNYI 1981, 234–247., i. h. 234.) Ez a játéktípus, annak egyik formájaként, kapcsolódik a bécsi gyökerekből is táplálkozó népszínmű műfajához. (KÁDÁR 1930) A kettős cselekmény, a kétféle világ, valamint a népies hagyományok felhasználása révén a tündérbohózat vékony szállal, közvetve összefügghet Katona karácsonyi játékával, *A' Lutzta Székével*.

Katona József és a Pesti magyar színtársulat

(A Rózsa színháztörténeti kontextusa)

Wesselényi Miklós Erdélyből kirajzott és kettévált társulatának Szegeden tartózkodó csoportját Ernyi Mihály vezette, aki 1807-ben kérvénnyel fordult Pest megyéhez pártfogásért. Ebben, a kérelmet megalapozva, a társulat múltjában megtestesülő tradícióra hivatkozott. Ennek eredményeként Pest megye közgyűlésének, majd a Helytartó Tanácsnak támogatásával a magyar színészek szerződést kötöttek a Pesten működő német társulattal, illetve a játszóhely német bérlőivel a játéknapokra nézve (a tervek szerint a magyar színészek Budán szerdán és pénteken, Pesten kedden és szombaton játszhattak), illetve a bér, valamint a díszletek használati díja tekintetében. A magyar társulat 1807. május 8-án mutatkozott be a Rondellában Friedrich Ludwig Schmidt *A virtus próbaköve* című érzékenyjátékának bemutatásával, amelyet Ernyi Mihály fordított magyarra. (KERÉNYI 1990, 128.) A magyar társulat pozícióját, érvényesítési lehetőségeit erősítették a nyelvi mozgalomnak az 1807-es országgyűlésen fellépő képviselői, valamint a Kultsár István által szerkesztett *Hazai és Külföldi Tudósítások* cikkei, de korlátozták Pest civilizálatlan körülményei és jórészt német ajkú polgári közege („Az utcán nem lehetett magyar szót hallani” – jegyezte fel Déryné), továbbá Czibulka Alajosnak, 1808-tól a német társulat direktorának a magyarok jogait korlátozó törekvései. Pest és a többi megye azonban erőteljesen fellépett a magyarok érdekében, melynek eredményeként a Helytartó Tanács helyt adott a társulat külön játszóhely iránti kérelmének. Az 1809-ig a németekkel közösen használt Rondella után a Hacker-szála lett előadásuk színhelye. Benke József *A theátrum célja és haszna* című, főként Schiller eszméit követő röpirata, mely leginkább a színház erkölcsnemesítő funkcióját emeli ki, közvetve a társulat kívánt programjaként is felfogható. (BENKE 1809)

Wesselényi igazgatói jogait átruházta a művelt és lehetőségei szerint a színészeket támogató törteli földbirtokosra, Vida Lászlóra, aki néhány darab szerzőjeként is részt vett a társulat munkájában. Kazinczy és Szemere episztolái elismeréssel szólnak róla. (SZEMERE 1890) Vida 1811-ben megnősült (feleségül vette Bárány Katica színésznőt), s ettől kezdve inkább birtokával foglalkozott. Utóda Mérey Sándor jogvégzett mecénás lett, Wesselényi híve, maga is drámafordító. Az ő ideje alatt, 1812. február 12-től lett a társulat otthona a Rondella, amelyet a saját új színházukba költöző németek után Pest megye ingyen bocsátott rendelkezésükre. A társulat Mérey idején jelentős mértékben bővült. Katona József színházi tevékenységének legintenzívebb szakasza 1812. január 20-a és 1813. augusztus 19-e közé esik. Az új német színház kihívásai által előállt helyzetben Mérey 1813 őszétől nem vállalta a további küzdelmet (ebben a német társulat primadonnája, Czibulkáné iránti gyengéd érzelmei is szerepet játszhattak). Tőle Kultsár István vette át a színtársulat igazgatását. Ő vezette be a jutalomjátékok rendszerét, és alkalmi előadásokkal igyekezett a közönséget megszólítani. 1812. december 26-án karácsonyi darabként mutatták be Katona József *A' Lutza Széke Karátson Éjtszakáján* című színművét. Kultsár sem volt azonban könnyű helyzetben. A város ugyanis eladta a Rondellát, majd kilátásba helyezte lebontását, jóllehet Kultsár előzőleg

rendbe hozatta az épületet. Az igazgató egy telek adományozásával, valamint röplapok közreadásával kívánta biztosítani a hazai színház jövőjét, hivatkozva a színház hármast (nyelvi-kulturális, morális és patrióta) funkciójára, ám ezek a szép tervek kevés haszonnal voltak az aktuális helyzetre nézve. A társulat 1815 júliusában elhagyta Pestet és Miskolcra távozott. (BAYER 1887, I, 378–411.) Ugyanebben az évben a jogvégeztet és ügyvédi vizsgát tevő Katona József a polgári karrier mellett döntött.

A Rondella az adott körülmények között megfelelő játszóhelynek bizonyult. Belső kör alakú teljes alapterülete 340, 92 m² volt. A feljegyzések szerint zsinórpaddal is volt, közép- és háttérfüggöny, valamint oldalkulisszák alkalmazásával folyamatossá lehetett tenni az előadást. Színi instrukcióinak tanúsága szerint Katona erre a színpadra képzelte színműveit. 1807 és 1815 között Pest-Budán kb. 350 darabot játszottak el. Ehhez a darabigényhez megfelelő létszámú társulatra volt szükség, minimálisan 11 férfi és 5 nő volt a létszám, ám ez sem állt mindig rendelkezésre. Az állandó tagok mellett szükség volt műkedvelők, „delectans actorok” közreműködésére. Ilyen volt Katona József is. A társulat tagjai a második hivatásos nemzedék tagjai. Itt kezdte munkáját Kántor Gerzson, a neves komikus. Felesége, a jeles tragika, Kántorné Engelhardt Anna a jelek szerint csak rövid időt töltött a társulatnál. Feltűnt itt Rehákné Moór Anna, Kelemen László társulatának egykori primadonnája. Murányi Zsigmond fordítói munkája mellett apaszerepeket játszott, felesége, Murányiné Lefevre Terézia (a Dérynét pártfogoló Tercsa mama) szentimentális szerepekben jeleskedett. A művelt, bécsi tapasztalatokkal is rendelkező Benke József főként tragikus hősök alakítójaként jeleskedett. (Déryné leírásából ismerjük nevezetes Galotti alakítását.) Bírálói dicsérik Czagányiné Simonyi Julianna szép hangját (őt váltotta fel szerepkörében Déryné), Sáskákné Koroknai Borbála dekoratív színpadi jelenség volt, de túlzott pátosszal játszott. Déry István szeles ifjakat és cselszövőket alakított, de korán visszavonult, s polgári állást vállalt. Itt kezdte pályáját Komlóssy Ferenc, a későbbi színigazgató, Kőszeghy Alajos, aki ifjú hősöket alakított sikerrel, de később elzüllött. Láng Ádám szintén szorgalmas fordító volt, szerelmes figurákat alakított, és operákban is fellépett. Nagy János és felesége szintén a társulathoz tartozott. Egy ránk maradt színlapon feltűnik Udvarhelyi Miklós, Kilényi Dávid és Szentpétery Zsigmond neve. És itt, a Rondellában vált a vándorszínészet korának kiemelkedő alakjává Déryné Széppataki (Schenbach) Róza. A *Rózsa* című vígjáték színész szereplőit Katona a társulat tagjairól mintázta, de ezek a figurák a műfajnak és a satirikus tendenciának megfelelően inkább torzképek. Megjegyzendő, hogy a társulat műsorán szereplő daraboknak mintegy háromnegyed része a színészek fordításában kerül előadásra. (BAYER 1887, I, 423–438.) A tapasztaltabb színészek látták el a technikai és a kiegészítő háttérmunkát, a sűgő, az ügyelő, a könyvtáros és a pénztáros feladatát. Az ügyelői funkció bonyolultabb, több szereplős játékok és zenés produkciók színpadra állításakor rendezői feladatokkal bővült, de az előadás továbbra is a vezető színészek produkciójára alapult. (KERÉNYI 1990, 129–134.) A pártolás területén szintén fontos változások voltak tapasztalhatók. A színházzal foglalkozók szűk köre megmaradt, továbbra is fontos szerepet játszottak a megyei testületek, de Pest népességének gyarapodása (a századfordulón kb. 30 000 lakosa volt, 1815-ben pedig már majdnem 42 000) megkövetelte a közönség körének

bővítését, amit a színházi körzetek kiteljesítésével, a diákság, a mesteremberek és a vásárookra felsereglő vidékiek megszólításával igyekeztek megvalósítani. A szerb lakosság érdeklődését Balog István *Cserny György* című vitézi játéknak nagy sikerű (bár csakhamar betiltott) előadása váltotta ki.

A 18. század és a 19. század fordulóján az addig különváltan fejlődő két színházi központ, Kolozsvár és Pest-Buda játékszíni gyakorlata a vándorszínészet révén találkozott. A pesti társulat működésének nyolc éve az első országos műsorréteg egységesülésének és a második műsorréteg kialakulásának időszaka. A második műsorréteg sikertípusa a vitézi játék lett. Ezekben a darabokban az önfeláldozó bátorság és hűség erényét képviselő lovagi erkölcs ütközését mutatták be az önző hatalomvágy indulataival és a hitszegéssel. A cselekmény gyakran intrikával társult egy igen karakteres dramaturgiai toposzokkal telített, legtöbbször egy várostrom eseményei köré szerveződő, s hatásos nagyjelenetekben tetőződő cselekmény során. A vitézi játék a szomorújáték és az érzékenyjáték elemeivel is érintkezett, éles határaik nem mindig vonhatók meg. Ennek a típusnak jellegzetes példája Friedrich Wilhelm Ziegler *Königin von Jerusalem* című darabja, amelyet Murányi Zsigmond fordításában 1811-ben és 1812-ben adtak elő. A darabot Katona József is átültette *Jolánta a' Jerusálemi Királyné* címmel, amelyet a szakirodalom 1811-re datál, de valószínűbbnek látszik, hogy később, 1815 és 1820 között keletkezett. A játéktípus hazai témái közül három emelendő ki. A Hunyadi-témát Vida László és Tanárky Pál Hunyadi Jánosról írt művei képviselik a korban. A Zrínyi-témát Láng Ádám *Magyar hősök Szigetvárában* és András Elek *Zrínyi Miklós és az ő barátjai* című darabja példázza. Az István-témát a magyar színpadon Franz Xaver Girzik művének Katona József által készített átdolgozása, az *István A' Magyarok Első Királya* reprezentálja, amelynek előadásával a társulat a német színház bemutatójára válaszolt, ahol Kotzebue *König Stephan oder Ungarns erster Wohlthäter* című művét Beethoven kísérezzenéjével adták elő. A vitézi játék sikerében a színpad gazdagodása is szerepet játszott. Megnőtt a közreműködők száma: a *Rinaldo Rinaldini* 1812-ben 24 személlyel került színre. Katona József jól ismerte a játéktípus változatait: a nem magyarított lovagdráma, a magyar történelmi tárgyú vitézi játék és a rablótematikájú színdarab területén is alaposan tájékozódott, mégpedig belülről: színészként és fordítóként egyaránt fontos tapasztalatokra tett szert. A játéktípus megkövetelte a díszletállomány gazdagítását, megnőtt az épített díszletek szerepe: a lovagi témához többek között várfal, torony, boltíves terem, tömlőc látványeleme kellett (ahogyan ezt az *Aubigny Clementia* szcenikai tere mutatja), a belső terek ábrázolásának hitelességét pedig perspektivikus díszletelemek (kulisszák) fokozták. Bővült és szakosodott a jelmeztár, s a tematika jelentésképző szerepet szánt a kellékeknek, fegyvereknek, s a kendőkkel, szalagokkal való színészi játéknak. Katona bizonyára innen merítette az ötletet, hogy Dérynéhez intézett levelében rózsaszín és fekete szalagok jelbeszédét alkalmazza. (Déryné is a vitézi játékok megnyerő külsejű, jó orgánumú hőstípusa felől ítélte meg, eléggé kedvezőtlenül, Katona József színészi alkatát. KERÉNYI 1990, 138.)

A szomorújáték típusának területén (Dugonics András elavult színművei mellett Iffland és Ziegler munkái sorolhatók ide) a legfontosabb fejlemény a (Schröder átdolgozásában és Kazinczy fordításában) bemutatott *Hamlet* volt, valamint Lessing

és Schiller megjelenése a Rondella színpadán: az *Emilia Galotti* Benke József híres Galotti-alkításával került színre, és nagy jelentőséggel bírt a *Fortély és szerelem*, valamint a *Moor Károly* előadása. Itt említhetjük Kotzebue *A Spanyolok Peruban* és *Szerecsen rabok* című műveinek előadását. *A Spanyolok Peruban, vagy Rolla halála* (*Die Spanier in Peru, oder Rolla's Tod*, 1795) című drámában Rolla, a nagylelkű perui hős önfeláldozóan megmenti Alonzo de Molina (szintén perui hadvezér) életét. Majd Alonzo és Kóra gyermekét is megmenti, bár korábban (ezeket az előzményeket meséli el *A' Nap szüze* című dráma) ő is szerette a Napistennek szentelt leányt, de nagylelkűen lemondott róla vetélytársa javára, sőt elősegítette Alonzo és Kóra szerelmének beteljesülését.

Az érzékenyjátékot is Kotzebue uralta. Három sikeres munkáját Verseghy Ferenc fordításában vitték színre. Az *Eduárd Skóciában* (*Eduard von Schottland oder die Nacht des Flüchtlings*, 1804) hőse leleményesen végrehajtott szerepcserével menti meg politikai ellenfelének életét, *A' szerelem gyermeke* (*Das Kind der Liebe*, 1791) és *A formenterai remete* (*Der Eremit auf Formentera*, 1787) pedig egy-egy család rekonstrukcióját meséli el. Előbbit a pesti színpadon nyolcszor játszották. Kotzebue további érzékenyjátékai közül az *Embergyűlölés és megbánást* (*Menschenhass und Reue*, 1789) Koré Zsigmond fordításában, az *Önnön áldozatot* (*Der Opfertod*, 1798) pedig, amely a hatalomgyakorlás kérdésével is foglalkozott és a polgárerény hőseinek szenvedéseit mutatta be, Benke József átültetésében adták elő.

Katona József a társulatban három feladatkört is ellátott: színészként, fordítóként és szerzőként is szolgált az együttest. 1812. január 20-án írta alá „delectans actori” *Kötelezését* (KATONA 2001, 88.), és 1813. augusztus 19-én búcsúzott el színészként a társulattól. (KATONA 2017, 309.) Ez idő alatt „viszonylagos rendszerességgel” felléphetett, állapította meg Kerényi, de csak három alakítását tudjuk adatolni. Ezek a következők: Karl Friedrich Hensler *Ferrandino* című vitézi játékában a fennmaradt színlap tanúsága szerint 1812. június 14-én, 21-én, és 28-án a címszerepet alakította; Johanna Franul-Weissenthurn *Szmolenszk ostromlása* című vitézi játékában 1812. augusztus 12-én ő volt „Urszkoff, Altiszt a' Kozákoknál” (erről is színlap tanúskodik), és saját *Istvánjának* főszerepét is ő játszotta búcsúelőadásán. Ezen kívül több fellépéséről is vannak feljegyzések, de ezek dokumentumokkal nem támaszthatók alá. Ezek a következők. A cenzori példányon olvasható szereposztás-tervezet szerint a *Cserny Györgyben* 1812. szeptember 15-én ő volt Kara Feitzi harambasa, a *Hamlet* címszerepének alakítását Balog említette, az *Abellino* (Heinrich Zschokke–Benke József) című rablódráma címszereplőjeként Déryné emlékezett rá, Karacs Teréz *A' szerelem gyermeke* címszerepét tulajdonítja neki, Waldapfel Kotzebue *Kis cigánylányában* a Főinkvizítor alakítójaként hozza szóba, Komlóssy Ferenc pedig azt állítja, hogy ő formálta meg a színpadon *A' Lutza Széke* Lázárját. (KERÉNYI 1992, 400–402.)

1811 és 1814 között fordítóként és szerzőként nyolc alkalommal került színpadra Katona munkája. Ezek a következők:

– *A' Szegény Lantos*. Vitézi nézőjáték 1 felvonásban. August Kotzebue *Der arme Minnesänger* című művének (1810) fordítása (1811). Előadás: Pest, 1811. április 15. Szövege

elveszett. (Párdarabja, *Az örökség* szintén Kotzebue műve, de nem Katona fordítása, fordítója ismeretlen.)

– *A' Mombelli Grófok vagy Az Atya és az ő Gyermekei*. Nézőjáték 3 felvonásban. Franz Josef Hassaureck *Der Vater und seine Kinder* című művének (1807) fordítása (1811). Előadás: Pest, 1811. július 16.

– *Szokolenszk ostromlása*. Vitézi nézőjáték 4 felvonásban. Johanna Franul-Weissent-hurn *Die Bestürmung von Smolensk* (1809) című művének fordítása (1811). Előadás: Pest, 1811. november 24. Szövege elveszett.

– *Az üstökös csillag, vagy Ma süllyed el a Világ*. Vigjáték 1 felvonásban. August Wilhelm Iffland *Der Comet, oder Heute geht die Welt unter* (1799) című művének fordítása (1812). Előadás: Pest, 1812. április 17. Szövege elveszett.

– *Medve Albert, vagy a Veinzbergi Aszszonyok*. Vitézi játék 3 felvonásban. Alois Gleich *Albert der Bär* című művének (1806) fordítása (1812). Előadás: Pest, 1812. augusztus 14. Szövege elveszett.

– *A' Lutza Széke Karátson Éjtszakáján*. Nézőjáték 3 felvonásban. (1812) Előadás: Pest, 1812. december 26.

– *István A' Magyarok Első Királya*. Vitézi nézőjáték 4 felvonásban. (1813) Franz Xaver Girzik *Stephan der erste König der Ungaren* című művének (1792) átdolgozása. Előadás: Pest, 1813. augusztus 19.

– *A' Borzasztó Torony, vagy is A gonosz Talált gyermek*. Eredeti nézőjáték 5 felvonásban. (1812) A *Der böse Findling oder der Schauerthurm* című, 1798-ban névtelenül megjelent regény dramatizálása. Előadás: Pest, 1814. március 27.

1815-ig a *Bánk bán* (és talán a *Jolánta*) kivételével már készen volt az életmű. A pesti társulat műsorára azonban csak a felsorolt nyolc darab került. Mint tudjuk, *A Rózsát* sem játszották.

A Rózsa és a 19. század eleji vígjáték

(Műfaj történeti kontextus)

A 18. és 19. század fordulóján a magyarországi vígjáték szövegkorpusza és műfaji hagyománya erősen megcsonkult. Az iskolai színjátszás kéziratossága jórészt feledésbe merültek. Ám az a tény, hogy ebből a hatalmas anyagból öt vígjáték (Simai Kristóf négy színdarabja és Illei János *Tornyos Pétere*) – a műfaji tradíció töredéke – mégiscsak átkerült a megszülető hivatásos színjátszás műsorába, a folyamatosság jóllehet vékony, de létező erét képezi. (NAGY 2007, 7–27.) Néhány figuratípus is tovább élt, így a tékozló alakja, valamint a hetvenkedő *aladzón* és a szerény *eirón* szembenállása, ami egyébként is a műfaj gyakran felbukkanó eleme. Jól érzékelhetően érvényesült a műfaj német változatának hatása, az első hazai műsorrétegben kimutatható a *Deutsche Schaubühne* és az ún. százsz típuskomédia darabjainak befolyása, hogy azután Kotzebue inspirációja erősödjön fel. Ebben a hazai német színjátszásnak is fontos szerepe volt. (KÁDÁR 1914) E téren a hatások többszörös áttételével kell számolni. Kisfaludy Károly *A kérők* című vígjátékának mintája Bartsai László *A jártos-költés völegénye* volt (az *Erdélyi Játékos Gyűjtemény*ben jelent meg 1793-ban), ez utóbbi viszont Weickard Marianna Zsófia *Der gereiste Bräutigam* című komédiájának magyarítása. (WALDAPFEL 1929, 1932)

Az 1807 és 1815 között tevékenykedő pesti magyar színtársulat – már a második műsorréteg kialakulást tükröző – műsorának mintegy a felét vígjátékok alkották, javarészt magyarítások, amelyek többnyire a színészek fordítói tevékenységének eredményei. A játékgyakorlatban ezek hatására fokozatosan elkülönültek a komikai szerepkörök, amelyeket a beszélt nyelvhez való idomulás naiv realizmusa jellemzett, amit rögtönzések, improvizációk is életszerűvé tettek. (KERÉNYI 1981, 146–150.) A fordításoknak a műsort uraló halmazához képest egy-két szöveg fehér hollónak tekinthető. Ilyen az *Arandó és Miranda*, melynek eredetiségét a titokzatos szerző, E. Sz. G. büszkén hangoztatja műve előszavában. E darab azért is különös eset, mert míg az előadásra került játékokat kéziratossá formában rögzítették, ez a darab, amelyet 1813-ban színre vittek (igaz, csak egyetlen előadásban), már 1810-ben megjelent nyomtatásban. (E. SZ. G. 1810) A drámának erre a kettős létmódjára, a színházi és az irodalmi nyilvánosságban történő megmutatkozására, miként ez a már említett előszóból kiderül, a szerző tudatosan törekedett. A cselekmény szituációja meglehetősen sablonos: a címszereplők szerelmének beteljesülése előtt akadályok tornyosulnak, nem kis részben a mostohaanya más tervei révén, ám végül – a passzív szereplők helyett – a véletlen, azaz a szerző dramaturgiai kényszerítése oldja meg a helyzetet, egy váratlanul felbukkanó apa képében (olasz gróf és egy hajótörés miatt vesztítette el leányát), aki révbe segíti a fiatalokat. Az *Arandó és Mirandánál* – színre kerülése esetén – sokkal színvonalasabban képviselte volna az eredeti vígjáték típusát *A Rózsa*.

A pesti társulat legtöbbször játszott szerzője August von Kotzebue, akinek tevékenységét az újabb német szakirodalom a felvilágosodás, a klasszika és a kora romantika közötti kontextusba helyezi. (SCHRÖTER 2011) A pesti német színpadon 1800 és 1811 között a műsornak jelentős részét képezték darabjai. (KÁDÁR 1914, 80.) A magyar

szerzőkre (Csokonaira, a két Kisfaludyra és Szigligetire) gyakorolt hatását – a helyzetek, figurák és motívumok szintjén – már korábban bemutatták. (SOMOGYI 1902, GÖNCZY 1913) Sikerdarabjainak a befogadástörténet területén fontos érdemei voltak, s bár Kazinczy „szemtelen mázolóknak” titulálta, jelentős szerepet töltött be a népszerű színjáték közönségcsalogató típusának megerősödésében, s művei a magasabb értékek közvetítésében is fontos szerepet játszottak. Kisfaludy Károly színpadi szerzőként Kotzebue hatására alkalmazkodott a hazai publikum ízléséhez. Nem egyes darabokat utánzott, hanem bevált motívumokat, hatáselemeket vett át, és saját elgondolása szerint tallózott a kínálkozó lehetőségek tárházában. (NAGY 2001, 231.)

A pesti társulat színpadán, jóllehet az egyes darabok műfaji megítélése nem egyértelmű, a ránk maradt adatok, címjegyzékek szerint 1807 és 1815 között Kotzebue-nak 28 vígjátékát játszották, vagyis ez az igen kedvelt szerző (aki a század elején lezárta érzékenyjátékos korszakát és a komédia felé fordult) e játéktípusnak – mind a világszemléletet, mind a dramaturgiai eszközrendszer tekintve – meghatározó tényezője volt. Mint a *Die Stricknadeln, oder Der Weg zum Herzen* (1805), azaz a Pesten Péry Ignác fordításában kétszer színre vitt *A' Kötőtűk* elé írt jegyzete hangsúlyozza, szerzői világa tematikai szempontból rendkívül tág (még a sétája közben lába előtt megpillantott kötőtűkről is, lám, képes épkezláb vígjátékot írni), nézőpontja és értékrendje ellenben igencsak állandó és meglehetősen szűkös. Darabjainak centrumában a megszelídített polgári értékek állnak (dolgos élet, mértéktartás, szorgalom, tisztaság, erkölcs, a szélsőségek kerülése), függetlenül attól, hogy közrendűek vagy arisztokraták képviselik. Eszménye a hivalkodás nélküli csendes életforma. Ez a hangulat jellemzi a *Der Wirrwarr, oder Der Mutwillige* (1803) című darabját, amelyet Déryné is többször emleget. A pesti színpadon tizenkétszer adták elő Ernyi Mihály átültetésében *A' zürzavar*, illetve *Nagy zürzavar* címmel. Mint a *Der Westindier* (1815), magyarul: *A' Keletindiai* jelzi, a városi életnek inkább a negatívumaira figyelt fel. (Ezt is Péry Ignác fordította, s hatszor került színre *Az indusok Angliában* címen.) A *Die beiden Klingsberg* (1801), magyarul *A' két Klingsberg* azért tanulságos, mert a szerelmében megtisztuló előkelő fiú szakít hivalkodó életvitelével, a nőcsábász apa pedig kénytelen jó képet vágni mindehhez. Ezt Láng Ádám fordította, de csak egyszer adták elő. A preferált értékek felé mindig nyitva áll a megjavulás kapuja: Kotzebue vígjátékai rendre ezt a pozitív sorsfordulatot állítják előtérbe. Leleményes dramaturgiája révén ez a változás komédiáiban kevésbé dramaturgiai kényszerítés eredménye, mint érzékenyjátékaiban. Ez az átalakult identitás valójában egy feltételezett, de elvesztett korábbi állapot lelki tartalmainak visszanyerése. E vígjátékok világgképére jellemző a házasságról és az irodalomról alkotott vélekedés. A házasság alapja a szenvedélyek nélküli kölcsönös tisztelet: a férj eltartja és védelmezi a feleségét, lényegében az apa szerepét betöltve. A *Das Epigramm* (1801), a Lukács Lajos átültetésében ötször színre került *Az epigramm* azt üzeni, hogy az öncélú költészetnél becsülendőbb a hasznosság elvének megfelelő irodalom. A *Die Belagerung von Saragossa, oder Pachter Feldkümmels Hochzeitstag* (*Saragossa ostroma, vagy: Feldkümmel haszonbérő menyekzője*) szembeállítja az ironikusan szemlélt poézist a józanul szemlélt realitásokkal. Az egyik félművelt szereplő ugyan gyakran hivatkozik jeles irodalmi művekre, de általában tévesen. Kotzebue

művei a biedermeier ízlés otthonias hangulatát árasztják. Ez tette a közönség számára oly kedvelté a pesti színpadon e korban, s még később is. Munkái a harmincas években húsz kötetben nyomtatva is megjelentek. (KOTZEBUE 1834–1836, KOTZEBUE 1839) Kotzebue találékony dramaturg, ügyes jelenetfűzés jellemzi. Nem válogat az effektusok terén, bőven alkalmazza az intrikát, a szerepcseréket, a származási titkot, s még kísértet is megjelenik színpadán, mind „valódi” (*Der Rothmantel*), mind eljátszott formában (*Der Wirrwarr*).

Kotzebue-nak a pesti társulat által színpadra vitt komédiái közül a *Der Besuch oder Die Sucht zu glänzen* (1801) mintegy sűrítettje e játéktípus dramaturgiai fiziognómiájának. Benke József fordításában kétszer játszották *Látogatás, vagy A' Fényvágó* címmel. Színpadi tanmese a hiúság és a tékozlás ártalmasságáról, illetve a bűnbánat és a polgári értékekhez való megtérés jutalmáról. A cselekmény egy végső, nagy (az érzékenyjátékok hatáselemeit sem mellőző) felismerési jelenethez, anagnórisziszhoz vezet, amelynek során az elszakadt családtagok nemcsak egymást találják meg, de önmagukat is. Ezt a művet azért is említjük rövid szemlénk végén, mert a szerző (és a fordító) leleményesen működtet különböző nyelvi kódokat, eltérő műveltségtípusokat mutatva be: az egyik szereplő, Immanuel (nomen est omen) mulatságos paródiája a kantiánus eszméknek. Az egyik jelenetben hosszasan töpreng, hogy kimentsen-e a vízből egy fuldoklót, tisztázni akarván cselekedete imperatívuszát, így hát egy „transcendentálatlan” szereplőnek kell közbelépnie. (SCHRÖTER 2011; KOTZEBUE 1834–1836, XVI. 1–106.; KOTZEBUE 1839, XVI. 1–106.; *Theater* 1841; BAYER 1887, II. 387–417.)

Mindez *A Rózsa* szempontjából is tanulságos. Katona vígjátékában is fricskát kap a tékozlás (Gyerfanorinszky), a hivalkodás (a „fényvágó”) és a képmutatás (Katicza), itt sem vagyunk tisztában a szereplők valódi identitásával (Prédahelyi), s ezúttal is egy intrika mozgatja az eseményeket (Finolányi). A szerző a békés polgári otthon rejtett, a darabban csak sajtó hiányt, egy üres helyet képező értékrendje felől leplezi le a színlelés világát. Katona József műve innen nézve paródia, keserű visszavonás: nála minden fordítva van. Műve olyan, mint egy negatív felvétel. Katicza pontról pontra ellentéte a *Látogatás* gyöngéd, emberséges, igénytelen, szerény, szelíd és engedelmes Kriska nevű szereplőjének. Kriska eszményi hős, a női erények tükre. *A Rózsában* ez a tükör darabokra törik.

A Kotzebue hazai hatásával kapcsolatosan számba vett szerzők listáját ki kell tehát egészíteni Katona Józseffel. Igaz, nála ez inkább a hatás kényszerű megtagadása. Olyan hatásiszony, amely a recepció során nemcsak a mintakép érvénytelenségét, de talmiságát is leleplezi.

Kotzebue mellett Friedrich Wilhelm Zieglert is több magyarított szöveg képviselte. Ilyen a *Házi Doctor* (OSZK SZT, Jelzete: N. Sz. H. 10.) című szerelmi történet, az orvos figura színpadi toposzának kiaknázásával, amelynek eredményeként egyesülnek, akik eleve összetartoztak. Murányi Zsigmond átültetésében hétszer is előadták. (BAYER 1887, 398.) S ilyen a *Nagy Mámi* (OSZK SZT, Jelzete: N. Sz. N. 9.), amelyben az ifjú Toronhegyi Henrik gróf egy parasztlányba, Kovács Ágnesbe szerelmes, s végül egy dinamikus nagymama ügyködésének gyümölcseként feleségül is veheti a lányt, akinek apjáról, persze, kiderül, hogy valójában báró. Érdekesebb a párhuzamosan

futó melléktörténet a komikus szerelmespárral, valamint Ambrosius tömlöctartó és strázsái groteszk ügyetlenkedésével. Benke József fordításában háromszor vitték színre. (BAYER 1887, 404.)

Katona József elveszett fordításai közül két vígjátékot vitt színre a pesti társulat. Ezeket itt említjük. Az *Üstökös Csillag* August Wilhelm Iffland, a *Medve Albert* pedig Alois Gleich művére vezethető vissza. Ez utóbbiban Katona a weinsbergi nők mondájának egy lovagdrámai feldolgozását ültette át magyarra. „Várostrom, a lojalitás ellen szegülő várúr, érzékeny szerelmes hős, kit kedvese földalatti folyosón vezet ki a várból és a lovagdrámák közkeletű motívumai jellemzik a *Medve Albert* cselekményét.” (ZOLNAI 1915)

Ha a műfaji kontextust az 1807–1815-i pesti műsornál tágabban, a színháztörténeti képet irodalomtörténeti összefüggésekbe, a század eleji és a kora reformkori vígjátékok szöveghálózatába helyezve értelmezzük, a *Rózsára* nézve szintén fontos tanulságokat szűrhetünk le. A vígjátékoknak ezt a tágabb körét négy konstans tényező, formateremtő elv karakterizálja: a műveltség kérdése a szerelmi téma tükrében, a kérők motívumának alkalmazása, a cselvígjáték eszközrendszerének működtetése és a fikció megkettőzésének dramaturgiai gyakorlata. (NAGY 2001, 220–236.) A műveltség jelenségei iránti érdeklődés primer szinten abban mutatkozik meg, hogy a szövegeket irodalmi utalások, intertextusok hálózják át. A *kérőknek* már az első jelenetében hangulatot meghatározó kellék a könyv, Máli kedves olvasmánya, a *Himfy Szerelmi*. A szerelmi tematika a kérők érkezésének szituációjával kapcsolatos. A helyzet centrumában nők állnak (művelt, eladó leány vagy „elmés” özvegy), a bonyodalom hálóját is gyakran ők szövik. Az ő kezükért versengenek, körülöttük rajzolódik ki a figurák értékhierarchiája, s a diadalmas férfire az ő döntésük üti a minőség pecsétjét. A kérők különböző műveltségtípusokat képviselnek, amelyek egy-egy jellegzetes beszédalakzattal, lektussal kapcsolódnak össze. Ezek találkozásai, a félreértések és a megtévesztések játékaival, bőségesen áradó komikumforrás. Az így megmutatkozó nevetéskultúra a figuráknak a korábbiaknál gazdagabb galériája által érvényesül. A vidéki nemes, a kvietált katonatiszt, a jogász, a kozmopolita egy-egy ájtatos nagynénivel kiegészítve s ezeknek életkorok és családi állapotok szerinti változataival kedélyes, de nem kritika nélküli miliót teremt.

E vígjátékok bonyodalma legtöbbször a cselvígjáték típusában, s ily módon az intrika dramaturgiájával jut el a végkifejletig. A szerepjátékok során a komikum az ironikus beszéd kettős értelemvilágával gazdagodik. A fikció különböző szintjeit a játékon belüli játék derűsen fölényes, egyszersmind leleplező alakzatai jelölik ki.

A magyar színjátszás hőskorában, a nyelvművelő, a morális és a patrióta funkció jegyében a színház a kultúra fontos reflektálandó jelensége. „A *pártütők* művelt polgára, Hajnali elragadtatott felkiáltását (»A szív lángol, és szemem vígan nézi a jövőidő idomjait, már bátran merem kiáltani: előmegyünk, öcsém!«) az inas által behozott s urának átadott újságban olvasható híradás váltja ki, amelynek tárgya a nemzeti színjátszó társaságok örvendetes megerősödése volt, s ezt a jelenetet nagyon is helyénvalónak érezzük egy olyan műben, amelynek konfliktusa is egy (igaz, műkedvelők által létrehozott) színi előadás körüli bonyodalmakkal kapcsolatos. Az idősebb Kisfaludy

alighanem legjobban szerkesztett s legpergőbb cselekményű drámájának, *Az elmés Özvegynek* a hősnője, a szép és gazdag Nina pedig – kérőit színvallásra ösztönző leleményes próbatételének perdöntő elemeként – arra készleti gyanútlan hódolóit, hogy alkossanak véleményt Körner *Zrínyijének* előző este látott magyar nyelvű, Szemere Pál fordítását megszólaltató előadásáról.” (NAGY 2001, 223.)

A bemutatott vígjátéktípus karakterjegyei *A Rózsára* is érvényesek, sőt, éppen ebben a kontextusban mutatkoznak meg e színdarab sajátos jellemzői, jóllehet a komikum keserűbb, szatirikusabb közegében. Katona műve is a színházról szól, hősei színészek, akik álságos játékaik során mintegy maszkot viselnek, amely egy-egy torzkép vonásait mutatja. A két Kisfaludy, és másfelől Kotzebue komédiáinak otthonias miliője helyett itt egy vendégfogadó korántsem barátságos légkörébe csöppenünk, majd egy erdőbe jutunk, a meglepetések, illetve lelepleződések színhelyére. A színészek világa a színlelés, a képmutatás világával azonosul, vagyis Katona keserű humora felhasználja, egyszersmind szétbontja a teátrumról kialakult idealizáló képet. *A Rózsának* is egy nő áll a centrumában, bár dramaturgiai értelemben nem ő mozgatja az eseményeket, de minden esemény vele kapcsolatos, s itt is megeljük az asszony kegyeire számító aspiránsok háromelemű gyűrűjét – a bamba férj, a katonai erényeket kínosan lejárató hadnagy és a naiv, jóhiszemű udvarló figurájával –, és ezúttal is egy intrika mozgatja az eseményeket: a kiábrándult Finolányinak a tapasztalatlan legyeket csapdába ejtő női pókhálót leleplező akcióival. (A pókmotívum egyébként Kotzebue vígjátékaiban többször is felbukkan, *A' zürzavarban* és *A' csélcsapban* is erős nyomatékot kap.) A szerepjátszás *A Rózsa* legfőbb formateremtő tényezője, akkor is, ha a befejezést *A' Lutz Széke* bonyodalomképző motívumának megisméltléseként (ironikus önplágiumként) fogjuk fel, és akkor is (úgy még inkább), ha Finolányi leleplező „tréfaleveseként” értelmezzük. Katona ebben a vonatkozásban is átvesz s kifordít egy jelmezt. A korabeli vígjátékok paródiáját adja. (NAGY 2001, 237–249.)

A Rózsa utóélete

Irodalomtörténeti recepció

Katona József vígjátéka az irodalomtörténetben sokáig leginkább a Déryné *Naplójából* ismert életrajzi vonatkozásai révén szerepelt. Gyulai le is szögezte, hogy „a vígjáték nem egyéb, mint Katona Déryné iránti hajlamának, érdeklődésének utolsó fellobbanása”, „utolsó fejezete rövid szívregényének”. (GYULAI 1883, 91–93.) Bayer József is, aki először vállalkozott a színdarab elemzésére, az életrajz összefüggésébe helyezte a művet, de az ábrázolás nézőpontjáról lényeges megfigyelést fogalmazott meg: „ebben nem a kárörvendő rosszakarat, nem a diadalmát ülő gonoszság munkált közre, mint Déryné hiszi. A mellőzött szerelmes látszik megszólalni, ki már úrrá lőn érzelmei fölött”, ha lelkében még nem szakított is érzelmei tárgyával. (BAYER 1894, 170.) Bayer állapította meg először, hogy Finolányi alakjában a szerző önmagát ábrázolta, amit igazol, hogy (Miletz kiadásának tanúsága szerint) a kéziratban az András név helyett még József állt. Az elemző fontos dramaturgiai megfigyelése, hogy az ügyesen szőtt intrika nemcsak a színpadon, hanem a színpalak mögött is folyik, s ily módon a befogadó képes kitölteni a jelenetek közötti üres helyeket, amelyeket a szerző bizonyára tudatosan hagyott kidolgozatlanul. Wolfgang Iser „Leerstelle” fogalma felől nézve mindmáig ez az egyik legtermékenyebb megállapítás *A Rózsáról*. (ISER 1994) Ez a színdarab valóban a dialógusok és az elhallgatások, a színpadi események és a színpalak mögötti folyamatok összjátékára épül, a szöveg és az üres helyek együttműködése alapján célszerű értelmezni. Bayer vette észre azt is, hogy a szereplőstruktúrában az egyik mellékalaknak, Nyalóczynének kitüntetett helye van. Kivált azért, mert a szatirikus szándék nyilai főként őrá irányulnak, s ez játékonan enyhíti a Katiczával kapcsolatos kritika élességét. „Katiczában – véli Bayer – a bűnös szándék nélküli kaczóság van szembeállítva a Madam Nyalóczy minden kétséget kizáró magakelletésével.” „Madam Nyalóczy pompás, bár nem éppen új caricatura. Ügyszólván csak pár tollvonással van rajzolva, de nagyon ügyesen. Németes félműveltséggel, megvetőleg szólt a hazai állapotokról; szereti az ingyen vendégeskedést és a medisance-ot; még maga is hódításra vágyódik, de meglegszik már azzal is, ha másoknak szerez alkalmatosságot.” Bayer a harmadik felvonás értelmezésének – az egész dráma megítélése szempontjából kulcsfontosságú – kérdését is érinti. „A kibékülési jelenet váratlan, meglepő, nemcsak a cselekmény pillanatában, hanem azután is, mert a fordulat ezen nemére semmi sem készít elő. Kielégítetlenül tesszük le a vígjátékot, mert megoldását vártuk a csomónak, helyette arról győződünk meg, hogy tulajdonképpen nem is volt szó egy megoldani való csomóról...” (BAYER 1894, 174., 177.) Ez így is van, ha szó szerint vesszük a dolgokat. De vajon így kell-e olvasni a szöveget? Lehet-e másként? *A Rózsa* értelmezésének – és értékelésének – kulcskérdéséhez érkeztünk.

Waldapfel József szerint a szerző személyes érintettségén túl kell keresni az alkotói inspirációt. Katona ugyanis felismerte és kiaknáztta a kialakult szituációnak az általa

jól ismert vígjátékok alapszerkezetével való rokonságát. Amihez hozzátehetjük, hogy Katona bizonyára tisztában volt saját témája eredetiségével, azzal, ami elválasztja művét a műfaj kialakult dramaturgiai beszédmódjától. A fabulát ez által tudta – a korabeli vígjátékgyománnyal nyelvén, egyszersmind annak tagadásával, az ismert komédiamodell kifordításával – szüzsévé formálni. Mint láttuk, Bayer az ábrázolás nézőpontjának irányultságát figyelte meg, s látta meg ezzel összefüggésben Nyalóczyné figurájának jelentőségét, Waldapfel a szerzői pozíció eredőjét, hátterét tárta fel: szerinte a házasság és a család intézménye, valamint az őszinteség és a tisztesség magatartásbeli normája, ami Finolányi értékrendjében látszik megtestesülni, nem esik ugyan messze a lovagdrámák morális miliójétől, ám a vígjátékon belüli érvényességét már a polgári erkölcsi érzék szavatolja. Ebből a szempontból Katona, írja Waldapfel, „mintha saját korai lelki válságát idézné vissza”. Ezért nincs kíméllettel Nyalóczynéval szemben, e téren igen goromba színeket használ, de mintha Katicza férjének, Deresháznak „otromba béketűrésében is erkölcsi felháborodással ábrázolná a Déryék házi életében s általában színész körökben tapasztaltakat.” Közbevetőleg megjegyezzük, Orosz László is úgy vélekedik, hogy a színészekről rajzolt kép mögött „a kecskeméti kispolgár puritán erkölcsi felfogása” rejlik. (OROSZ 1974, 46.) Elemzését Waldapfel így összegzi: „A régi magyar vígjáték-irodalomnak mindenesetre legeredetibb kísérletei közé tartozik *A rózsza*. Különleges értéke, hogy az egykorú magyar színészetet is bemutatja.” Waldapfelnek köszönhetjük egy másik mellékszereplő, Demerocsinyi figurájának lényegre törő értékelését. „Az aggodalmaskodó Demerocsinyit jellemzi Katona leginkább a beszéltetés komikus különösségével, az akkori vígjátékok e kedvelt eszközével: kapkod, siet, nem is jut egész mondatok alkotásához, többnyire igenevek és elvont főnevek hosszú sorának elhadarásában jut kifejezésre, mi mindennek bekövetkezésétől fél vagy mi ejti kétségbe.” (WALDAPFEL 1942, 71–72.) Az elemzőnek igaza van, mert Katona – nemcsak Demerocsinyi alakjának ábrázolásakor – kreatív nyelvi fantáziával képezi ki a szereplők sajátos, egymástól különböző beszédalakzatait. Ebben áll *A Rózsza* legbőségesebben áradó komikumforrása. De a szerző leleményesen él a bohózat humor eszközeivel is. Waldapfel jelentős lépést tett előre Katona művének értelmezése terén, viszont megválaszolatlanul maradt a harmadik felvonás kérdése, az, hogy valóban „névértéken” kell-e vennünk a befejezést?

Solt Andor tíz évvel később, megkötéssel ugyan, de megerősítette Bayer és Waldapfel értékelését az általa sajtó alá rendezett Katona-válogatáshoz fűzött jegyzetében: „Itt-ott mutatkozó vázlatossága és egyes jeleneteinek nyers bohózatossága ellenére is *A rózsza* a régi magyar vígjáték-irodalom egyik jelentős alkotása.” (KATONA 1953, 360.) Orosz László pedig, ezzel kapcsolatos kételyeinek kifejezésével, elevenen tartotta a színdarab befejezésével, a felbukkant fivér jelenetének hitelességével kapcsolatos kérdést, és hangsúlyozta a szereplők szólamainak sokszínűségét. (OROSZ 1974, 43–49.)

A legutóbbi negyedszázad kutatásai *A Rózsza* irodalomtörténeti utóéletének új fejleményeit, illetve fordulatát eredményezték egyrészt a történet és a fikció viszonyát illetően, másrészt pedig a harmadik felvonás nyitva hagyott problematikáját tekintve. Míg

az addigi elemzések lényegében a Déryné *Naplójából* ismert történet, tehát az életrajz felől közelítették meg a vígjátékot, kiegészítve ezt a színházi és műfaj történeti háttér egyébként igen lényeges szempontjaival, addig Bíró Ferenc megfordítja a szemléleti pozíciót, és a drámai fikció felől pillant arra, ami azon kívül fekvőnek látszik. Úgy véli: „Az elgondolt intrika szálain [...] minduntalan átüt valami, ami *nem* fiktív.” A célzások egy része, állítja, a szövegen kívülre vonatkozik, mintha több mű lenne a darabban, ami divergenciát eredményez. Ezzel függ össze a szerzői instrukciók bizonytalansága, valamint az intrika céltalanná válása. Finolányi, írja, valójában semmit sem mozgat, és nem is ér el semmit, és „azt sem tudjuk meg, hogy egyáltalán történt-e valami a terv nyomán.” (BÍRÓ 2002, 33–34.) Szerinte a művön végigvonuló metaforikus példázat értelmezése is bizonytalan. Ennek alapján Bíró enigmatikus műnek tartja *A Rózsát*, ami szerkezetének következtelenségeivel kapcsolatos. Nem igazán sikerült darab, foglalja össze értékelését, „de a kor legjelentősebb dokumentumai közé tartozik”, ami a korabeli színházi világ bemutatásának eredménye. (Uo. 36.)

A Rózsa Bíró által érzékelt talányossága érvényes megfigyelés, ám a szerkezet bizonytalanságára és az intrika dramaturgiai gyengeségére azonban csak abban az esetben lehet következtetni, ha a szöveget referenciálisan olvassuk, és a cselekményt záró eseményt „névértéken” vesszük. Az *Arachne szóttese* című tanulmány szerzője ezzel szemben azt állítja, hogy *A Rózsa* (különösen a harmadik felvonás) ironikus szöveg, amelyben a szavak mást jelentenek, mint amit mondani látszanak. A referenciális olvasatot felülírja a kontextus. Finolányinak a darabot befejező „tréfalevese” játék a játékban, a fikció leleményes megkettőzése. Prédahelyi valójában nem Katicza fivére, hanem szeretője (az első felvonásban egyáltalán nem testvéri módon enyelegtek egymással), a szereplők csupán a mindannyiuk számára előnyös helyzet fenntartása érdekében tesznek úgy, mintha készpénznek vennék a látszatot megőrző magyarázatot. Finolányi leckéje után Elek is alkalmazkodni tud a színlelés által megkonstruált világhoz, amelynek képmutató természetét felismerte. Ezzel kilép a tapasztalatlan légy védtelen pozíciójából. Ehhez az olvasathoz a szöveg szándékos ellentmondásai egyértelmű, bár ravaszul rejtett jelzéseket kínálnak a befogadó számára. Ha a jelzéseknek erről a halmazáról lefejtjük azokat, amelyek csupán alkalmasint az impurum fogalmazási bizonytalanságaira vezethetők vissza (amilyenek, teszem azt, az instrukciók Bíró által észrevett ellentmondásai), akkor is elegendő muníciót kapunk az ironikus értelmezés számára. Ha tehát a szöveg üres helyeit kitöltjük, s mintegy visszafelé, a szálirány ellenében olvassuk a szöveget, akkor helyükre kerülnek a dolgok, s az enigmatikus szöveg feltárja titkait. (NAGY 2001, 237–249.)

A röviden ismertetett elemzés szerint e groteszk-ironikus cselvígjáték az 1810-es évek magyar drámairodalmának jelentős értéke. Magányos mű, amely sajátos teremtő gesztussal szétbontja a műfaj korabeli formarendjét, s eredeti komikus konstrukciót hozva létre meghaladja korának a komédiáról kialakított poétikai gondolkodását. (DÖBRENTEI 1814, Pálóczi Horváth 1816) Azt a sort folytatja, amely Bessenyei *Laisával* kezdődik, ennek sötét tónusú környezetrajzával, majd Csokonaival folytatódik, a *Tempefői* merész fantáziájával és a *Karnyóné* bohócmaszkbba rejtett keserű fiziognómiájával.

Színháztörténeti recepció

A *Rózsa* utóéletének erről az oldaláról keveset mondhatunk. Ezt a vígjátékot színházban mindössze kétszer adták elő, érvénytelenül és sikertelenül. Kiáltó ellentét mutatkozik a darabnak az irodalomtörténeti recepció során feltárt drámapoétikai értékei és a színházi világ érdektelensége között, mely, sajnos, nem egyedi eset.

Az első előadásra – 115 évvel a mű megszületése után – 1929. november 11-én került sor Kecskeméten Földessy Vilmos rendezésében. A *Kecskeméti Lapok* 1929. november 9-én adott hírt arról, hogy „Katona József születésének [138.] évfordulóját kegyeletes módon ünnepli meg hétfőn a színtársulat. A jubileumon felújításra kerül Katona József eredeti vígjátéka, »A rózsza, vagy a tapasztalatlan légy a pókok között«. A zenekar ünnepi nyitányt intonál a díszelőadás előtt, amelyen a társulat legértékesebb tagjai játszanak kitűnő szerepeket.” A *Kecskeméti Közlöny* egy nappal később – Miletz János könyve alapján – rövid ismertetést közöl a drámáról, s felhívja a figyelmet arra, hogy a vígjáték „Katona rövid színészi életében szerzett közvetlen tapasztalaton és megfigyelésen alapul. Szereplőit is az életből vette, a színpadról a *collegák* közül”. ([Joós?] 1929) Két nappal később ugyanez a lap közöl ismertetést a csekély érdeklődés mellett sorra került előadásról (egyesekek szerint nyolcvanán, mások szerint csak hatvanan voltak a színházban), amely a kritikust nem győzte meg e „nehéz szöveggel” megírt dráma színpadképességéről: „Láttuk és hallottuk a nagy tölgy egy gyenge, de megerősödést várható hajtásának (sic!) szelíd susogását. A zseni ifjú szárnyainak bátortalan bontogatását, próbálkozását a számára még kedvezőtlen légben, ahová egy románc keserű, de kedves emlékével tévedt.” (Ra. 1929) A bemutatóról szóló beszámoló után a lap hírt ad arról, hogy Stella Gyula, az Országos Színészegyesület elnöke, aki megnézte az előadást, a vígjáték szövegének egyik példányát elkérte Deák Ferenc igazgatótól, s magával vitte, hogy megmutassa Hevesi Sándornak, a Nemzeti Színház igazgatójának egy esetleges pesti előadás reményében. Erről a kezdeményezésről többet nem tudunk. Az előadásról a *Kecskeméti Lapok* is megemlékezett, dicsérte a vállalkozás jelentőségét, de a város lakóinak érdektelenségét tapasztalva a bemutató kudarcát is szóvá tette. „Színtársulatunk kultúrmunkát végzett, amikor elővette [*A Rózsát*], s hogy Kecskeméten nincs kíváncsiság arra, hogy mit is írt még a Bánkon kívül az a Katona, hogy a kultúrmunkának a szekere elakadt a kecskeméti sárban, arról igazán nem tehetett.” (hj 1929)

Ezután a következő (és mindmáig utolsó) előadásra majd ötven esztendő kellett várni. Ez amatőr előadás volt, amelyet Temesváron vitt színre Szekernyés Irén betanításában a 2. számú Lyceum színjátszócsoportja. Erről az eseményről rövid tudósítást közölt az *Utunk* című lap 1977. június 17-én, valamint a *Magyar Nemzet* július 3-án. Ennyi, amit a magyar színházak tettek Katona József vígjátékáért.

Viszont a Budapesti Rádió – e téren úttörő kezdeményezésként – rádió-előadásként mutatta be *A Rózsát* 1935. október 23-án. (Ebben talán szerepe lehetett a kecskeméti előadás után a szöveghez jutott Hevesi Sándornak is, vagy akár utódjának a Nemzeti Színház igazgatói székében, a Rádió drámai igazgatójának, dr. Németh Antalnak.) A művet rádiószínpadra alkalmazta Pataki József. Rendezte Csanády György és Pataki

József. A szereposztás a következő volt (Az adatok forrása: A Pesti Hírlap Rádió-mel-
léklete 1935. október 20–26-ig):

Gyerfanorinszky Elek gazdag nemes ifjú – Abonyi Géza
Finolányi András, a barátja – Matány Antal
Demerocsinyi Tamás, az udvarmestere – Pethes Sándor
Prédahelyi Lajos, hadnagy – Kiss Jenő
Muraközy Bálint úr – Szathmáry Lajos
Nyalóczy Gáspár út – Gabányi László
Deresházy Gergely úr – Faragó Ödön
Katica, ennek felesége – Hollós Melitta
Madame Nyalóczy, Gáspár felesége – Pártos Erzszi
Csapszéki János, Gyerfanorinszky inasa – Juhász József

Az *Esti Kurir* október 5-én hívta fel a hallgatók figyelmét erre a programra *Katona József Rózsája a rádióban* címmel: „Igen érdekes munkán dolgozik Pataky (sic!) József, a Nemzeti Színház tagja, az ismert színpadtörténész. Pataky Katona József Rózsa című vígjátékát átdolgozta rádióra. A Katona-vígjátékot a budapesti Stúdió még a szezon első felében mikrofon elé viszi.” A *Magyarország* október 25-én emlékezett meg a különleges előadásról, amely azonban – *120 év múlva* című írásának tanúsága szerint – kétségeket ébresztett az S. szignójú kritikusan. „Az irodalomtörténeti érdekesség kétségtelen. De az ilyen történeti »csemege« inkább zártkörű irodalmi társaságok elé való, mint a rádió milliós tábora elé. Ami pedig a kegyeletet illeti: az elhalt nemzedékeknek volt igazuk. A *Bánk bán* halhatatlan költőjét nem szabad ilyen színben megmutatni. Az eltévedt és minden értéket nélkülöző produktumokat *jobb eltemetni.*” (S. 1935)

Az írott szöveg tehát nem (még átdolgozva sem) érvényesült e próbálkozások alkalmával. Az előadások szép, de sikertelen kegyeletes aktusok voltak. Az sem zárható ki, hogy ez a vígjáték papíron jelentősebbnek mutatkozik, mint színpadon előadva. De ez a három kísérlet kevés ahhoz, hogy megítélhessük *A Rózsa* színpadképességét.

A vígjáték utóéletének különleges dokumentuma a rádióelőadásnak a kutatás során feltárt és birtokunkban lévő rendezői példánya, illetve az előadás alapjául szolgáló átdolgozott szöveg a színpadra alkalmazó (Pataki József) húzásaiival, kiegészítéseivel, kommentárjaival, amelynek alapján rekonstruálható a bemutató. A rendezői példány a tervezett szereposztást is tartalmazza, amely öt helyen megegyezik az elhangzott változat előadóival. De Finolányi eredetileg Tímár József lett volna, Prédahelyi Ungvári László, Deresházy Major Tamás, Katicza Somogyi Erzszi, Nyalóczyné pedig Vaszary Piroska. A tervezett és az elhangzott előadás szereposztásbeli különbségei részben egyeztetési nehézségekből, részben pedig a vállalkozás szokatlanságából adódhattak. A rendezői példány tanulmányozása alapján megállapítható, hogy a rendező és színpadra alkalmazó főként három vonatkozásban avatkozott bele a szövegbe. A párbeszéd sok, általa feleslegesnek ítélt részletét kihúzta, amire nyilván a rendelkezésére álló egy óránál is kevesebb (40 perces) műsoridő is kényszerítette. A mellőzött részeket, ha szükségesnek látszott, helyettesítő mondatokkal cserélte fel, illetve hidalta át. Például a

befejező jelenetben Finolányi intrikusi magyarázata megrövidült, s helyette, túlzottan is rövidre fogva, ezt mondja: „Tégedet pedig – édes Elekem – ezen keserű orvossággal kigyógyítottalak veszedelmes nyavalyádból.” A húzások egyébként leginkább az első felvonást érintették. És meglepő módon át vannak húzva a dialógusok mitológiai utalásai, így az Arachne-mitologéma, és mellőzésre került az első felvonás hatodik jelenetének emblemikus szövege a pókokkal, léggel, bogárral. Ezzel a mű alcímének szemantikai üzenete meggyengült. A szöveggönyvben magyarázó kiegészítéseket is találunk. Demerocsinyi mondata például: „Cratinus oskolájában voltunk”, kiegészül egy kis toldalékkal: „vagyis a teátrumban”. A „Forgós a lelkit” szólás helyére a helyzetet közvetlenül magyarázó szöveg kerül: „Nekünk ugyan befellegzett!” Elek Nyalóczy-néhoz intézett megnyugtató mondata: „minden az előbbeni lábon fog állani ezentúl is” így változott meg: „Ajtóm nyitva fog állani ezentúl is.”

Az előadásra nézve leglényegesebb változtatás a szöveg elmozdítása a referenciális olvasat felé, az ironikus elemek és jelzések jelentős részének száműzése. Az első felvonás Katicza–Hadnagy jelenetének szerelmi jellege mérséklődött, és a harmadik felvonásban nincs utalás a „tréfalevesre”, a fikció egysíkú marad. Az előkerült fivérrel kapcsolatos jelenetet szó szerint kell venni, elmarad a *play in play* csattanója.

Ezzel az előadás egyszerűvé, egyöntetűvé vált, s kétségtelenül jobban követhetővé is, ám csökkent az érdekessége, kilúgozódott belőle az a többlet, ami az elemzések alapján feltételezhető. Reméljük, nem ezek voltak a színház utolsó szavai *A Rózsáról*.

BIBLIOGRÁFIA, NÉVMUTATÓ, ILLUSZTRÁCIÓK

Bibliográfia

- ABAFI/AIGNER 1880–81 = *Katona József összes művei 1–3.*, s. a. r. ABAFI Lajos, Budapest, Wilckens F. C. és fia ny., Aigner Lajos, 1880–81.
- AIGNER 1883 = *KATONA József: Luca széke*, kiadta AIGNER Lajos, Budapest, 1883.
- ASTBURY 2001 = ASTBURY, Katherine, *National identity and politicisation in fiction up to the Revolution: the example of the moral tale*, *Literature & History*, (Vol. 10, No 1), 2001, 6–17. (URL: <http://wrap.warwick.ac.uk/12202>)
- BÁLINT 1998 = BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium I–II–III.*, Budapest, Mandala Kiadó, 1998.
- BALOGH 1928 = *BALOGH István naplója*, s. a. r. BARNA János, Makó, 1928.
- BÁRÁNY, Rosta = BÁRÁNY Boldizsár *Rostája* = KATONA József, *Bánk bán*. Kritikai kiadás, s. a. r. OROSZ László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983, 334–360.
- BARNA 1928 = Dr. BARNA János, *Fejezetek a makói színészet multjából* [sic!], Makó, a makói Friss Újság nyomdája, 1928.
- BARTHA 2015 = BARTHA Katalin Ágnes, *Színházi professzió és presztízs Kolozsváron a 19. század utolsó harmadában*, *Erdélyi Múzeum*, LXXVII (2015)/3., 46–78.
- BAYER 1887 = BAYER József, *A nemzeti játékszín története*, I–II., Budapest, MTA, 1887.
- BAYER 1893 = BAYER József, *Katona írta-e a „Tündér Almát”?* *Erdélyi Múzeum*, 1893, 153–157.
- BAYER 1894 = BAYER József, *Katona József mint vígjáték író*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, (4) 1894, 168–177.
- BAYER 1897 = BAYER József, *A magyar drámai irodalom története. A legrégebb nyomokon 1867-ig 1–2.*, Budapest, MTA, 1897.
- BAYER 1907 = *Katona József válogatott munkái*, szerk., kiad., bev. BAYER József, Budapest, Wodianer és Fiai, 1907.
- BAYER 1944 = BAYER József, *Déryné – Déryné levelei*, s. a. r., bev. és jegyzetekkel ellátta STAUD Géza, Budapest, Bibliotheca, 1944.
- BELITSKA-SCHOLTZ-SOMORJAI 1994 = *Deutsche Theater in Pest und Ofen 1770–1850: Normativer Titelkatalog und Dokumentation*, hrsg. von Hedvig BELITSKA-SCHOLTZ und Olga SOMORJAI unter mitarb. von Elisabeth BERCZELI [et al.], I–II., Budapest, Argumentum, 1994.
- BENKE 1809 = BENKE József, *A' Theatrum' tzélja és haszna*, öszve szedte és készítette BENKE [József], Budán, Nyomtat. A' Magyar Kir. Unverszitas' betűivel, 1809.
- BERCZELI 1957 = BERCZELI A. Károlyné, *A Népszínház műsora (Adattár)*, (Színháztörténeti Füzetek 20.), Budapest, Színháztudományi és Filmtudományi Intézet, 1957.
- BÍRÓ 2002 = BÍRÓ Ferenc, *Katona József. Monográfia*, Budapest, Balassi Kiadó, 2002.
- BREZANÓCZY = BREZANÓCZY Ádám, *Institutiones juris ecclesiastici I–II.*, Pest, 1817–1818.

- CENNER 1972 = Dr. CENNER Mihály, *Magyar színészet Székesfehérvárott és Fejér megyében*, Székesfehérvár, 1972.
- CENNER 1975 = CENNER Mihály utószava *Szuper Károly színészeti naplója 1830–1850*, (s. a. r. VÁLI Béla, Aigner Lajos kiadása, Budapest, 1889) hasonmás kiadásához (szerk., utószó, jegyzetek C.M.), Színháztörténeti Könyvtár 2, Budapest, Magyar Színházi Intézet, 1975, 3–10.
- CONLON = CONLON, Pierre M., *Le siècle des Lumières. Bibliographie chronologique*, Genève: Droz, Paris: [Diffusion Champion], 1983–2000. (32 kötet)
- CSÁKY 1979 = CSÁKY Tivadar, *Nemzeti Játékszíni Tudósítás 16 számban*, írta Keresztszeghi és Adorjáni Gróf CSÁKY Theodor, [hasonmás kiadás], s.a.r., szerk. ENYEDI Sándor, (Színháztörténeti könyvtár 10.), Budapest, Magyar Színházi Intézet, 1979.
- CSÁNYI 1840 = CSÁNYI János, *Katona József*, Társalkodó, 1840, 43. sz. (máj. 27.), 170–171. (in KEml, 19–22.)
- DEMETER 2015 = DEMETER Júlia, *Az „egyműves” Katona József elfeledett drámája: a Luca széke*, Irodalomtörténeti Közlemények 119/(4) (2015), 468–500.
- DEMETER 2018 = DEMETER Júlia, *Cenzúra és öncenzúra a magyar színjátszás hajnalán (Katona József engedélyezett vagy tiltott drámái?) = Színházi politika – politikai színház*, szerk. ANTAL Klaudia, PANDUR Petra, P. MÜLLER Péter, Pécs, Kronosz Kiadó, 2018, 272–287.
- DEMETER 2019 = DEMETER Júlia, *How to become an original playwright? The sources of a drama (József Katona: Clementia Aubigny)*, Eger, Líceum Kiadó, 2019, 207–216.
- DÉRYNÉ 1900 = DÉRYNÉ *naplója*, I–III. Első teljes kiadás, az eredeti kéziratok alapján s. a. r. BAYER József, Budapest, Singer és Wolfner [1900]
- DÉRYNÉ 1955 = DÉRYNÉ *emlékezései*, I–II. Az előszót és a jegyzeteket írta és s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955.
- DIÓSZEGI 1958 = DIÓSZEGI Vilmos, *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958.
- DÖBRENTAI 1814 = DÖBRENTAI Gábor, *Eredetiség ’s jutalomtétel*, Erdélyi Muzéum, Első füzet, 1814, 142–162.
- DÖMÖTÖR 1963 = DÖMÖTÖR Tekla, *Az újkori színjátszás kialakulása Kelet-Európában*, Budapest, Színháztudományi Intézet, 1963. (Színháztörténeti Könyvtár 134.)
- E. SZ. G. 1810 = *Arandó és Miranda vagy is A’ szerentsétlenséget követi a’ szerentse. Víg Játék három felvonásban*, készítette E. SZ. G. Wespriében, Nyomtattatott Számmer Klára betűivel, 1810.
- FEHÉRVÁRY 1915 = FEHÉRVÁRY Dezső, *Lucza-nap a bajai bunyevácoknál*, Ethnographia (XXVI) 1915, 283–285.
- FERENCZI 1897 = FERENCZI Zoltán, *A kolozsvári színészet és színház története*, kiadja a kolozsvári színészet száz éves jubileumát rendező bizottság, Kolozsvár, Ajtai K. Albert magyar polgár könyvnyomdája, 1897.
- GEVREY 2011 = GEVREY, Françoise, *La théâtralité dans Les Nouvelles françaises de Louis d’Ussieux (1775–1783)*, Tangence, n° 96, 2011, 85–98. (URI: <http://id.erudit.org/iderudit/1008853ar>; DOI: 10.7202/1008853ar)

- GÖNCZY 1913 = GÖNCZY István, *Kotzebue és vígjátékíróink*, Szatmárnémeti, Szabad Sajtó Könyvnyomda és Lapkiadó Rt., 1913.
- Grundriss zur Geschichte der deutscher Dichtung*, szerk., s. a. r. Karl GOEDEKE, Edmund GOETZE, Akademie Verlag GmbH, Berlin, 2011.
- GYÖRGY 1983 = GYÖRGY Eszter, *Katona József művei a színpadon. 1811–1836. Színlapkatalógus*, Színháztudományi Szemle, 1983/11, 145–156.
- GYULAI 1883 = GYULAI Pál, *Katona József és Bánk bánja*, Budapest, Franklin-Társulat, 1883.
- HAJNÓCZY 1930 = HAJNÓCZY Iván, *Katona József életének és műveinek bibliográfiája*, A Városi Könyvtár jegyzéke alapján összeállította HAJNÓCZY Iván, SZILÁDY Károly, Kecskemét, 1930.
- HANKISS – BERCZELI 1961 = *A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája: XVIII–XIX. század*, összeállította HANKISS Elemér és BERCZELI A. Károlyné, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1961.
- HEINRICH 1883 = HEINRICH Gusztáv, *Katona József és Bánkbánja*, írta Gyulai Pál, EphK, 1883, 936–945.
- HEINRICH 1894 = HEINRICH Gusztáv, *Katona József Aubigny-drámája*, EphK, 1894, 481–490.
- hj 1929 = hj, *Eredeti Katona József-bemutató a színházban*, Kecskeméti Lapok, 1929, 11. 13. 2.
- HORVÁTH 1856 = HORVÁTH Döme, *Katona József életrajza*, in KATONA József, *Bánk bán*, a szerző életrajzával kiadta HORVÁTH Döme, Kecskemét, Szilády Károly nyomdája, 1856.
- HORVÁTH 1936 = HORVÁTH János (egyetemi előadásaiából), *Katona József. Játékszíni és drámairodalmi előzmények. Katona drámáiról kortársai*, Budapest, Kókai Lajos kiadása, 1936.
- Ilka-bírálat* = KISFALUDY Károly: *Ilka, vagy Nándorfehérvár bevétele c. drámájának bírálat* = *Katona József összes művei I–II.*, s. a. r., utószó, jegyzetek SOLT Andor, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959.
- IMRE 1992 = IMRE Zoltán, *Bán bán-előképek Katona József drámáiban*, Színháztudományi Szemle (29), 1992, 75–83.
- IMRE S. 1924 = IMRE Sándor, *Dr. Janovics Jenő és a színház*, Cluj – Kolozsvár, 1924.
- INDIG 1991 = INDIG Ottó, *A nagyváradi színészet másfél évszázada (1798–1944)*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1991.
- ISER 1994 = Wolfgang ISER, *Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung*, 4. Auflage, München, Wilhelm Fink, 1994.
- JANOVICS 2001 = JANOVICS Jenő, *A Hunyadi téri színház*, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta KÖTŐ József, Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2001.
- [Joós?] 1929 = [Joós Ferenc?], *Hétfőn: Katona József 105 éves vígjátékának premierje*, Kecskeméti Közlöny, 1929, 11. 10. 5.
- Joós 1958 = Joós Ferenc, *Katona József hátrahagyott kéziratának története*, Kiskunság, 1958. okt–nov. 29–36.
- Journal Historique sur les Matieres les Tems* 1773. november
- KÁDÁR 1914 = KÁDÁR Jolán, *A budai és pesti német színészet története 1812-ig*, Budapest, Pfeifer Ferdinánd Könyvkereskedése, 1914.

- PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR 1930 = PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, *A magyar népszínmű bécsi gyökerei*, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1930. (Irodalomtörténeti Füzetek 38.)
- KARÁCSONY 1942 = *Katona József, Luca széke*, KARÁCSONY Sándor tanulmányával, Budapest, Franklin-Társulat, 1942
- KÁRPÁTI 1955 = KÁRPÁTI Aurél, *Él még Bánk!* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955.
- KATONA 1953 = KATONA József *válogatott művei*, vál. MOLNÁR Miklós, s. a. r. SOLT Andor, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953. (Magyar Klasszikusok)
- KATONA 1959 = KATONA József *összes művei*, I–II. s. a. r. SOLT Andor, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959.
- KATONA 1998 = KATONA József *válogatott drámái*, s. a. r. OROSZ László, Budapest, Unikornis Kiadó, 1998. (A Magyar Dráma Gyöngyszemei)
- KATONA 2001 = KATONA József, *Versek, tanulmányok, egyéb írások*, kritikai kiadás, s. a. r. és a jegyzeteket írta OROSZ László, Budapest, Balassi Kiadó, 2001.
- KATONA 2017 = KATONA József, *Jerú'sálem' Pusztulása*, kritikai kiadás, s. a. r., a tanulmányokat és a jegyzeteket írta NAGY Imre, Budapest, Balassi Kiadó, 2017. (Katona József Korai Drámái)
- KAZINCZY 2009 = KAZINCZY Ferenc, *Hamlet Dániai Király-fi = Uő, Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig. Önállóan megjelent fordításkötetek*, (kritikai kiadás), s. a. r. BODROGI Ferenc Máté, BORBÉLY Szilárd, Debrecen, Debreceni Egyetemi kiadó, 2009, 198–254.
- KELEMEN 1998 = KELEMEN István, *A váradi színjátszás adattára 1900-ig*, I–II., Nagyvárad, 1998.
- KEml = *Katona Emlékkönyv*, szerk. HAJNÓCZY Iván, Kecskemét, Kecskeméti Katona József Kör, 1930.
- KERÉNYI 1976 = KERÉNYI Ferenc, *Katona József-adalékok*, Irodalomtörténet 1976, 712–717.
- KERÉNYI 1981 = KERÉNYI Ferenc, *A régi magyar színpadon 1790–1849*, Budapest, Magvető Kiadó, 1981.
- KERÉNYI 1990 = KERÉNYI Ferenc, *A vándorszínészet első szintje, az állandósulás kísérletei*, in *Magyar Színháztörténet 1790–1873*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990, 127–148.
- KERÉNYI 1991 = KERÉNYI Ferenc, *Egy Katona József-színlap kérdőjelei*, Színháztudományi Szemle 28, 1991, 67–69.
- KERÉNYI 1992 = KERÉNYI Ferenc, *Katona József a magyar színpadok műsorán (1811–1837)*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1992/4. (96.évf.), 399–413.
- KERÉNYI 2000 = KERÉNYI Ferenc, *A magyar színikritika kezdetei 1790–1837 (1–3.)*, Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2000.
- KERÉNYI 2007 = KERÉNYI Ferenc, *Katona József dilemmái = A magyar irodalom története 1800-tól 1919-ig*, főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Budapest, Gondolat, 2007, 184–195.
- KOMLÓSI 1943 = KOMLÓSI Sándor, *Luca széke*, Pro Christo, VIII(XXIV) 1943/3, 6–7.
- KOTZEBUE 1834–1836 = KOTZEBUE Ágoston *jelesb színdarabjai*, fordítva többektől. I–XX. Kassán, Ny. Werfel Károly E. M., 1834–1836.

- KOTZEBUE 1839 = *KOTZEBUE Ágoston jelesb színdarabjai*, fordítva többektől, I–XX, új kiadás, Nagy-Kanizsán, Wajdits János könyv- mű- és hangászkereskedő, 1839.
- KÖTŐ 2009 = KÖTŐ József (szerk.), *Közhasznú esmeretek tára. Színjátész személyek Erdélyben (1919–1940)*, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009.
- LAKATOS 1977 = LAKATOS István, *A kolozsvári magyar zenés színpad (1792–1973). Adatok az erdélyi magyar nyelvű színház történetéhez*, Bukarest, Kriterion, 1977.
- LISZKA–HAJNÓCZY 1930 = LISZKA Béla (†1901), kiegészítette HAJNÓCZY Iván dr., *A kecskeméti színház és színészet múltja = Katona emlékkönyv*, a költő halálának százados fordulóján kiadja a kecskeméti Katona József Kör, szerk. HAJNÓCZY Iván dr., Kecskemét, 1930, 96–130.
- LISZTES 1992 = LISZTES László, *Katona József-bibliográfia*, Kecskemét, 1992.
- LUKÁCS Szabadpart = LUKÁCS László *A budapesti Néprajzi Múzeum első Lucaszéke, Válról, 1868-ból*, Szabadpart, 26.sz. ISSN 1588–094X (<http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/26/index.html>)
- Magyar néprajz* I–VIII., főszerk. PALÁDI-KOVÁCS Attila, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988–2002.
- Magyar néprajzi lexikon*, főszerk. ORTUTAY Gyula, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977–1982.
- Magyar színházművészeti lexikon*, főszerk. SZÉKELY György, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- Magyar színháztörténet* 1990 = *Magyar színháztörténet 1790–1873*, szerk. SZÉKELY György, KERÉNYI Ferenc, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.
- Magyar színművészeti lexikon. A magyar színjátszás és drámairodalom enciklopédiája I–IV.*, szerk. SCHÖPFLIN Aladár, Budapest, 1931.
- MÁLYUSZNÉ 1957 = MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit, *A Budai Népszínház műsora (Adattár)*, Színház- és Filmtudományi Intézet, Országos Színháztörténeti Múzeum, Budapest, 1957.
- MÁLYUSZNÉ 1970 = MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit, *Katona színházi világa*, Irodalomtörténet 1970/1, 74–90.
- MERÉNYI 2014 = MERÉNYI Annamária, *Filológiai megjegyzések Katona József Aubigny Clementia, vagy is A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4^{dik} Henrik alatt című művéhez = ...tenyeredben a végtelen... Köszöntő könyv Bokor József tiszteletére*, szerk. KOLLÁTH Anna és N. Császi Ildikó, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva/Lendava, – Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Maribor, 2014, 187–194. (Muratáj 2014/1–2.)
- MILETZ 1884 = MILETZ János, *Katona József egy ismeretlen színműve*, közli MILETZ János, Magyar Szalon, 1884, I. 210–218.
- MILETZ 1886 = *Katona József családja, élete és ismeretlen munkái*, ismerteti MILETZ János tanár, Budapest, kiadja Hornyánszky Viktor, 1886.
- MNYÉSZ – *A magyar nyelv értelmező szótára*, I–VI, Bp., Akadémiai Kiadó, 1966–1976.
- MOSER-VERREY 2011 = MOSER-VERREY, Monique, *L'Anecdote historique en texte e en image: d'Arnaud et d'Ussieux*, Eighteenth Century Fiction, 2011 (vol. 23., N°. 4.), 691–744.
- O. NAGY 1966 = O. NAGY Gábor, *Magyar szólások*, Bp., Gondolat, 1966

- NAGY 1992 = NAGY Imre, *Arachné szötte* (A rózsza c. vígjátékról), Színháztudományi Szemle, 1992, 48–55.
- NAGY 1993 = NAGY Imre, *Nemzet és egyéniség. Drámairodalmunk az 1810-es években: a hazafiság drámái*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1993.
- NAGY 2001 = NAGY Imre, *Ágától Bánkig. A dramaturgia nyelve és a nyelv dramaturgiája*, Pécs, Pro Pannonia, 2001.
- NAGY 2007 = NAGY Imre, *Iskola és színház. Csokonai vígjátékai és a magyar iskolai komédia*, Budapest, Balassi Kiadó, 2007.
- NAGY 2013 = NAGY Imre, *Katona József Ziska című drámája kéziratának ortográfája*, in *Szín – játék – költészet. Tanulmányok a 80 éves Kilián István tiszteletére*, szerk. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia, PINTÉR Márta Zsuzsanna, Nagyvárad / Oradea–Budapest, Partium Kiadó – Protea Egyesület – reciti, 2013, 352–354.
- NAGY 2014 = NAGY Imre, *Katona József Ziska című drámájának nyelvállapota a kézirat vizsgálatának tükrében*, in *Előzetes kérdések. Rohonyi Zoltán emlékkönyv*, Pécs, Kronosz Kiadó, 2014, 60–74.
- NAGY 2014a = NAGY Imre, *Magyar Lucretia (A nők elleni erőszak témája és a Bánk bán harmadik felvonása) = Drámák határhelyzetben I.*, szerk. BRUTOVSZKY Gabriella, DEMETER Júlia, N. TÓTH Anikó, PETRES CSIZMADIA Gabriella, Nyitra, 2014, 275–299.
- NAGY 2017 = NAGY Imre, *Katona József útja a lovagdrámától az „első szülött” tragédiáig*, Irodalomtörténeti Közlemények (121) 2017, 2, 255–274.
- NAGY 2018 = NAGY Imre, *Katona József Aubigny-drámájának szövegei (Filológia és interpretáció)*, Irodalomtörténeti Közlemények (122)2018/4, 525–537.
- OROSZ 1974 = OROSZ László, *Katona József*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1974. (Nagy Magyar Írók)
- OROSZ 1983 = *Katona József: Bánk bán (Kritikai kiadás)*, sajtó alá rendezte OROSZ László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.
- OROSZ 2002 = OROSZ László, *Átdolgozta Katona József? Az Aubigny Clementia és a Hérvári Czeccilia*, Forrás, (34)2002/2, 83–86.
- OROSZ 2005 = OROSZ László, *A vallás Katona József műveiben*, Forrás, 2005/12, 66–72.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1816 = PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám, *Az Olvasóhoz*, 1815, in *Uő: A' tétényi leány Mátyás királynál*, Pest, 1816.
- PIFKÓ 1991 = PIFKÓ Péter, *175 éves az esztergomi színjátszás, a színházi élet kezdetei Esztergomban (1816–1849)*, Tata, Komárom Megyei Múzeumok Közleményei 4., 1991, 31–52.
- PIROSKA 2012 = PIROSKA Katalin – PIROSKA István, *Az aradi magyar színjátszás 130 éve (1818–1948)*, I. kötet (1818–1905), Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2012.
- PÓR 1961 = PÓR Anna, *Népies hagyományok Katona József „Luca széké”-ben*, Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve 1960/61, szerk. BARÓTI Dezső, Budapest, 41–49.
- PÓR 1974 = PÓR Anna, *Balog István és a 19. század elejének népies színjátéka*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974. (Irodalomtörténeti Füzetek 86.)
- PÓTH 1995 = PÓTH István, *A szerb színjátszás bölcsője: a pesti Rondella*, Barátság 1995, II. évf. 2. szám. 676–677.

- Ra. 1929 = Ra., *Katona József: Rózsa. A költő egyetlen vígjátékának bemutatója*, Kecskeméti Közlöny, 1929, 11, 13. 3.
- RÉDEY 1937 = RÉDEY Tivadar, *A Nemzeti Színház története. Az első félszázad*, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937.
- RIEDL 1940 = RIEDL Frigyes, *A magyar dráma története II.*, tanítványaival s. a. r. DR. SOMOGYI Ferenc (kiad. a budapesti Szent István Gimnázium Arany János Önképzőköre), Budapest, 1940.
- RÓHEIM 1925 = RÓHEIM Géza, *Magyar néphit, magyar népszokások*, Budapest, Athenaeum, 1925.
- S. 1935 = S., *120 év múlva*, Magyarország, 1935. október 25. 11.
- SÁNDOR 2007 = SÁNDOR János, *A szegedi színjátszás krónikája. Thespis szekerén 1800–1883*, Szeged, Bába Kiadó, 2007.
- SCHRÖTER 2011 = Axel SCHRÖTER, *August von Kotzebue. Erfolgsautor zwischen Aufklärung, Klassik und Frühromantik*, Weimar, Weimarer Verlagsgesellschaft, 2011.
- SOLT 1933 = SOLT ANDOR, *A magyar dráma színpadi műformáinak kialakulása a XIX. század első harmadában (Drámairodalmunk német kapcsolatai 1792-től 1837-ig)*, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1933. (Irodalomtörténeti Füzetek 49.)
- SOLT 1933a = SOLT Andor, *Drámairodalmunk német kapcsolatai 1792-től 1837-ig*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1933, 30–58, 230–242.
- SOLT 1974 = *Katona József és Madách Imre válogatott művei*, K.J. műveit vál., gond., jegyz. SOLT Andor, M.I. műveit vál., gond., jegyz. NÉMETH G. Béla, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974.
- SOMOGYI 1902 = SOMOGYI Béla, *Kotzebue hatása Kisfaludy Károlyra*, Budapest, Muskát Béla Könyvnyomdája, 1902.
- SPIRÓ 1987 = SPIRÓ György, *Csirkefej. Öt dráma*, Budapest, Magvető, 1987.
- SPIRÓ 2008 = SPIRÓ György, *Drámák I. – Átiratok I.*, Budapest, Scolar, 2008.
- SZÁSZ 1939 = SZÁSZ Károly, *A magyar dráma története*, Budapest, Franklin Társulat, [é.n.] [1939]
- SZEMERE 1890 = SZEMERE Pál, *Vida Lászlóhoz*, in *SZEMERE Pál munkái*, I–III. Kiad. és bev. SZVORÉNYI József, Budapest, 1890, I. 85–87.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ 2012 = *Szentmártoni Szabó Géza, „Romulidae cannas”, avagy egy ál-Janus Pannonius-vers utóélete, eredeti szövege és valódi szerzője = Convivium Pajorin Klára 70. születésnapjára*, szerk. BÉKÉS Enikő, TEGYEY Imre, Budapest – Debrecen, RECITI, 2012, 183–194.
- Színháztörténeti képeskönyv*, szerk. BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig, RAJNAI Edit, SOMORJAI Olga, Budapest, Osiris, 2005.
- SZINNYEI 1881 = Id. SZINNYEI József, *A komáromi magyar színészet története*, Komárom, Ziegler Károly nyomdájából, 1881.
- SZINNYEI I–XIV. = SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV., Veszprém, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980–1981.²

- Szuper Károly színészeti naplója 1830–1850*, s. a. r. VÁLI Béla, Budapest, Aigner Lajos kiadása, 1889. (Hasonmás kiadása: szerk, utószó, jegyzetek CENNER Mihály, Színháztörténeti Könyvtár 2, Budapest, Magyar Színházi Intézet, 1975.)
- TALPASSY 1983 = TALPASSY Tibor, *A magyar színjátszás hőskora*, Budapest, Móra Kiadó, 1983.
- TÓTH E. 1943 = TÓTH Endre, *Katona József (1792–1830)*, Hajnalodik, 1943/9, 274–276.
- Theater 1841* = *Theater von August von Kotzebue*. (Vierte Kotzebue-Gesamtausgabe), Verlag von Ignaz Klang in Wien und Eduard Kummer in Leipzig, 40 Bde. 1841.
- TRÓCSÁNYI 1943 = TRÓCSÁNYI Zoltán, *A XIX. század első három évtizede magyar nyomtatványainak meghatározása*, Magyar Könyvszemle, 1943/3, 252–262.
- USSIEUX 1772 = USSIEUX, Louis d', *Le décaméron françois*, Tome premier, à Paris, Chez J. P. Costard, Libraire, rue Saint-Jean de Beauvais, MDCCLXXVII
- VÁLI 1887 = VÁLI Béla, *A magyar színészet története*, Budapest, 1887.
- VÁRY 1925 = VÁRY István, *Romantika Katona József életéből. Déryné naplója nyomán*, Kecskeméti Lapok, 1925. 11. 11. 1–2., 11. 12. 1–2., 11. 13. 1., 11. 14. 1.
- VÉRTESY 1908 = VÉRTESY Jenő, *A Fánecy-féle színlap-gyűjtemény a M. N. Múzeum könyvtárában*, Magyar Könyvszemle, 1908 (16.évf.)/3, 201–222.
- VÉRTESY 1909 = VÉRTESY Jenő, *A Magyar Nemzeti Múzeum súgókönyvei*, Magyar Könyvszemle, 1909 (17.évf.)/3, 211–243.
- VÖRÖSMARTY ÖM, 16. köt., 1969 = *Vörösmarty Mihály Összes Művei*, 16. köt., *Dramaturgiai lapok (Elméleti töredékek – színbírálatok)*, s. a. r. SOLT Andor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969.
- WALDAPFEL 1929 = WALDAPFEL József, *A kérők mintája*. Irodalomtörténeti Közlemények, (39) 1929, 48–56.
- WALDAPFEL 1930 = WALDAPFEL József, *Katona drámái és kézirataik*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1930/3, 341–353.
- WALDAPFEL 1932 = WALDAPFEL József, *A jártos költés völegény*, Irodalomtörténeti Közlemények, (42) 1932, 196–198.
- WALDAPFEL 1933a = WALDAPFEL József, *Katona első történeti drámái*, Irodalomtörténeti Közlemények 1933, 75–92, 243–263, 1934, 32–50.
- WALDAPFEL 1933b = WALDAPFEL József, *Egy régi pesti címtár színészet- és drámatörténeti adatai*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1933, 298–301.
- WALDAPFEL 1942 = WALDAPFEL József, *Katona József*, Budapest, Franklin Társulat kiadása, 1942.
- WÉBER 1992 = WÉBER Antal, *Katona József és a „gótikus” irodalom*, Színháztudományi Szemle (29) 1992, 32–41.
- WECKEL 1998 = WECKEL, Ulrike, *Zwischen Häuslichkeit und Öffentlichkeit: Die ersten deutschen Frauenzeitschriften im späten 18. Jahrhundert und ihr Publikum*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1998.
- ZOLNAI 1915 = ZOLNAI Béla, *Katona József egy elveszett fordításáról*, Irodalomtörténet, 1915, 28–29.

Névmutató

- Abafi Lajos (Aigner Lajos) 181, 184, 182, 220, 408
Abonyi Géza 512
Aigner Lajos → Abafi Lajos
Aiszóposz 472
Ajtai K. Albert 519
András III. (Endre) magyar király 417, 418
Apuleius 475
Arany János 168, 218, 418
Ariosto, Lodovico 374, 378
Astbury, Katherine 375, 376
- Baculard d'Arnaud, François-Thomas-Marie de 375, 378
Bágyoni Szabó Ödön 202
Bálint Sándor 230
Balog (Balogh) István 192, 194, 218, 219, 222, 227, 496, 497, 500, 501
Balogh János 194
Baranics (Baranits) Anna 185
Bárány Boldizsár 228
Bárány Katica 498
Barcza/Bartza Károly 193
Barna János dr. 187
Baróti Dezső 523
Bartha János 193, 214, 216, 217
Bartha Jánosné → Meszlényi Anna 410
Bartha Katalin Ágnes 183
Bartha Mózes 193
Bartsai László 503
Bayer József 181, 220, 222, 227, 228, 230, 235, 236, 237, 399, 421, 483, 490, 496, 499, 505, 506, 508, 509
Beethoven, Ludwig van 500
Belin, François 376
Belitska-Scholtz Hedvig 386, 386
Belloy, Pierre-Laurent Buirette de (Belloy, Dormont De) 375
Benke József 215, 227, 481, 483, 498, 499, 501, 505, 506
- Benke Judit → Laborfalvi Róza 215
Benkő Kálmán 202
Benkő Sámuel 200, 201, 202
Bérci (Bérczi) Mihály 185
Berczeli A. Károlyné (Berczeli Ezsébet) 187, 199, 200, 211
Berényi Antal 202
Berky József 185
Bessenyei György 510
Bíró Ferenc 169, 170, 239, 394, 421, 510
Bocaccio, Giovanni 375, 378
Bodrogi Ferenc Máté 520
Bohus Jozefa (Telepiné Bohus Jozefa) 410
Bonifác III., pápa 418
Borbély Szilárd 520
Borsos Klára 410
Botos Karolina (Pálné) 410
Brezanóczy Ádám 395, 396, 406, 421
Breznay Geyza/Géza 200, 202
Brutovszky Gabriella 523
- Cenner Mihály 187, 223
Chaptal, Jean-Antoine 374
Cicero, Marcus Tullius 471
Coffin-Rosny (Rony), André Jacques 386–389
Conlon, Pierre M. 374, 375, 376, 379
Costard, Jean-Pierre 376, 377, 379
Crillon, Louis des Balbes de Berton de (brave Crillon) 381
Crusius, Siegfried Leberecht 382
Czagliányiné Simonyi Julianna 478, 499
Czibulka Alajos 498
Czibulka Alajosné 498
- Csáky Tivadar (Keresztszeghi és Adorjáni Gróf Csáky Theodor) 409, 410, 414
Csanády György 484, 511
Csányi János 404, 481
Csepregi (Csepreghy) Lajos 214–216, 218
Csokonai Vitéz Mihály 168, 472, 504, 510

- d'Ussieux (Dussieux), Louis → Ussieux,
Louis d'
- Deák Ferenc 511
- Delalain, Jacques-Auguste 374, 376–378
- Demeter Júlia 5, 6, 11, 240, 241, 421
- Demjén Károly 200–202
- Déry István 478, 481, 490, 491, 493, 494, 499
- Déryné Széppataki Róza 221, 234, 476–478,
481, 482, 489–492, 495, 496, 498–501, 504,
508, 510
- Dezséri Gyula 185
- Diószegi Vilmos 231, 232
- Döbrentei Gábor 404, 510
- Dömötör Tekla 497
- Drágfy Lóránd 245, 407, 417
- Drugeth Miklós 418
- Dufour, Jean-Edme 376, 377
- Dugonics András 500
- Éder György 196
- Egervári Potemkin Ödön 492
- Egressy Gábor 214, 218
- Endre III. → András III.
- Enyedi Sándor 410
- Erdélyi János 481
- Erdélyi Lujza 219
- Ernyi Mihály 483, 496–498, 504
- Eschenburg, Johann Joachim 228
- Evva Lajos 186, 187
- Fáncsi (Fáncsy) Lajos 101, 102, 181, 209, 214,
217–219, 408, 524
- Faragó Ödön 512
- Farkas Lajos 197
- Farkas Lujza (Szathmáry Dánielné) 218
- Fay (Fáy) Flóra (Újvári Lajosné) 185
- Fehérvári (Fehérvári) Antal 183
- Fehérvári Dezső 518
- Fejér Károly 183, 218
- Fekete Mihály 185
- Ferenczi Zoltán 172, 221, 222, 409, 412
- Fessard, Etienne 377
- Fischer, Johann Heinrich 385–388
- Földessy Vilmos 484, 511
- Frank Lenke 202
- Frank Lina (Futó Jánosné) 201
- Franul-Weissenturn, Johanna 501, 502
- Futó János 5, 67, 197–199, 200–202
- Gabányi László 512
- Gajdó Tamás 9, 223
- Gatterer, Johann Christoph 382
- Gevrey, Françoise 375, 385
- Gillyén Sándor 210
- Girzik, Franz Xaver 500, 502
- Gizella, magyar királyné 491
- Gleich, Josef Alois 394, 502, 506
- Godefroy, François 377
- Goedeke, Karl 386
- Goethe, Johann Wolfgang 384
- Goetze, Edmund 386
- Gózon Antal 214, 215
- Göde István 196
- Gönczy István 504
- Gönczy Sz. Sámuel (Soma, Samu) 5, 67, 71, 82,
95, 181, 197–200, 202, 205, 206, 208, 213, 215
- Grossinger Ferenc Rudolf (Großing, Franz
Rudolph) 383
- Großing, Franz Rudolph → Grossinger Ferenc
Rudolf
- Guerchy, Claude Louis François Régnier de
381
- Guise, Henri de 381
- Gyertyánffy 492–494
- György Eszter 221, 222, 412
- Gyulai Pál 227, 236, 239, 508
- Hajnal Ilona (Kiss Sándorné) 185
- Hajnóczy Iván dr. 190, 411
- Hamberger, Georg Christoph 386
- Hankiss Elemér 199, 200, 211
- Harcvai (Xavér) Ferenc 185
- Hassaureck, Franz Joseph 235, 502
- Hédervári Kont István 418
- Heinrich Gusztáv 230, 236, 385, 386, 421, 422
- Henrik III. francia király 379, 380, 381
- Henrik IV. francia király 378–381, 383, 393,
396, 398, 400, 418
- Hensler, Karl Friedrich 501
- Hevesi Sándor 511
- Hollós Melitta 512
- Homokai (Kocsis) László 200, 201

- Hornyánszky Viktor 483
 Horváth Döme 481
 Horváth János 228, 230, 237
 Horváth József 411, 416
 Hubay Gusztáv 178–180
 Hubenay Ferenc 214–216, 218, 219
 Hubenay János 218, 219
 Hubenayné, Magda Lujza 214, 216, 218
 Hunyadi János 500
- idősb Katona József 403, 481, 482
 Iffland, August Wilhelm 500, 502, 506
 Illei János 503
 Imbert, Barthélemy 375
 Imre Sándor 223
 Imre Zoltán 227, 228
 Indig Ottó 223
 Iser, Wolfgang 508
- Janovics Jenő 185, 223, 240, 519
 Jantsó (Jancsó) Pál 196
 Janus Pannonius 168
 Jókai Mór 215
 Joós Ferenc 483, 511
 Juhász József 512
 Juhász Lajos 200
- Kacskovics János 490
 Kádár Jolán 497, 503, 504
 Kántor Gerzson 499
 Kántorné Engelhardt Anna 499
 Karacs Teréz 501
 Karácsony Sándor 220, 238, 239
 Károly Róbert magyar király 418
 Károlyi István 403, 404
 Károlyi Lajos (Németh) 215
 Kárpáti Aurél 495
 Katona József id. → idősb Katona József
 Katona Sándor 482, 496
 Kazinczy Ferenc 227, 228, 498, 501, 504
 Kelemen István 520
 Kelemen László 499
 Kemény János 192, 193, 196
 Kerényi Ferenc 9, 221, 222, 226, 227, 229, 234,
 399, 404, 406, 409, 411, 412, 414–416, 490,
 491, 497–501, 503
- Keresztessy (Keresztesy) Ambrus 138, 210,
 211, 213
 Keszy József 199
 Kilényi Dávid 193, 219, 221, 499
 Kisfaludy Károly 218, 411, 415, 503, 504, 507
 Kisfaludy Sándor 504, 507
 Kiss Jenő 512
 Kókai Lajos 519
 Komáromi Lajos 186
 Komlósi Sándor 239
 Komlóssy (Komlósy, Komlósi) Ferenc Dániel
 178, 221, 226, 411, 412, 416, 499, 501
 Koré Zsigmond 501
 Kotzebue, August von 227, 236, 384, 394, 497,
 500–505, 507
 Kovács Károly 200
 Kováts Guszti 201
 Kozma Hugó 185
 Körner, Theodor 507
 Kőszeghy Alajos 499
 Kötő József 185, 223
 Krúdy Gyula 476
 Kubay Pál 410
 Kultsár István 481, 482, 484, 498, 499
 Kún-Szabó Sándor 228
- Laborfalvi Róza (Benke Judit; Jókai Mórné)
 214–216, 218
 Lafontaine, Jean de la 384
 Lakatos István 223
 Láng Ádám 497, 499, 500, 504
 Latabár Endre 219
 Lendvay Márton 217, 218
 Lengyel Vilmos 185
 Liszka Béla 190, 411
 Lisztes László 412, 421
 Lokai (-Lókó) Antal 200, 201
 Lukács Lajos 504
 Lukács László 232
- Madách Imre 483
 Magyar József cenzor 242, 403
 Major Tamás 512
 Makai Lajos Béla 200, 201, 202
 Mályuszné Császár Edit 223, 226–228, 230
 Manlius, Christophorus 168

- Mária Terézia 383
Marmontel, Jean-François 375
Matány Antal 512
Megyeri Károly 214–216, 218, 408
Megyeri László 201
Merényi Annamária 421
Mérey Sándor 494, 498
Meszlényi Anna (Bartha Jánosné) 410
Metastasio, Pietro 400
Meusel, Johann Georg 386
Miksai Emil 201
Miksai Ida 200, 201, 202
Miksai Joódy Czeiple Zsuzsanna 201
Miksai Jozefa 201
Miksainé 201
Miletz János 471, 476, 478, 482–484, 496, 497, 508, 511
Molnár György 223
Molnár Miklós 483, 520
Moser-Verrey, Monique 376
Murányi Zsigmond 479, 481, 499, 500, 505
Murányiné Lefevre Terézia 499
- N. Császi Ildikó 522
N. Tóth Anikó 523
Nádasdy J. cenzor 243, 405
Nagy Adorján 185
Nagy Ferenc 193
Nagy Gyula 185
Nagy Ignác 215, 234
Nagy Imre 7, 170, 171, 235, 239, 240, 406, 421, 479, 480, 484, 491, 503, 504, 506, 507, 510
Nagy János 193, 478, 481, 499
Nagy Jánosné 478, 499
Nagy József 412
Nagy Lajos (magyar király) 418
Nagy Mihály 193
Nagy Sándor 201
Navarrai Margit 378, 380
Némedy Mátyás 185
Németh Antal 511
Németh G. Béla 524
Nicolai, Christoph Friedrich 382
Novák György 215
Novák Sándor 215
Nyon, Jean-Luc 376
- O. Nagy Gábor 474
Orosz László 197, 198, 220, 224, 230, 378, 476, 479, 483, 489, 509
Ortutay Gyula 521
Ovidius, Publius Naso 475
- Paládi-Kovács Attila 521
Pálóczi Horváth Ádám 510
Pály Elek 196, 197
Pályiné → Botos Karolina
Pálné Ecsedi (Etsedi) Jozefa 196
Pardaillan, Antoine Arnaud de 381
Parmentier, Antoine 374
Pártos Erzsébet 512
Pataki József 484, 511
Pergő Celesztin 193, 196
Péry Ignác 504
Pethes Sándor 512
Petőfi Sándor 215, 218, 219, 418
Petres Csizmadia Gabriella 523
Philippovits István 217
Pifkó Péter 222
Piroska István 183, 222, 223, 411, 412, 416
Piroska Katalin 183, 222, 223, 411, 412, 416
Platón 472
Pongrácz János gr. 101, 209, 219, 213
Pór Anna 230, 496
Póth István 497
Prepeliczay Samu 479, 491–495
Puchi Pál 200
- Rajnai Edit 524
Rákosi Jenő 186, 187
Raupach, Ernst Benjamin Salomon 235
Rédey Tivadar 221
Rehákné Moór Anna 499
Réthely Ödön 185
Réti (Szikszay Réthy) Mihály 214–216, 218
Richter, Jean Paul 384
Riedl Frigyes 227, 236
Rochlitz, Johann Friedrich 384–386, 389, 391
Róheim Géza 230, 231
Róthkrepf Gábor 416, 497
Rousseau, Jean-Jacques 374
Rozgonyi István 418

- Salat-Zakariás Erzsébet 182, 184
 Sándor János 221, 410, 412
 Sárközy Ferenc 202
 Sáskáné Koroknai Borbála 499
 Scarron, Paul 378
 Schiller, Friedrich von 501
 Schmidt, Friedrich Ludwig 498
 Schodelné Klein Róza 478
 Schöpflin Aladár 522
 Schröder, Friedrich Ludwig 227, 228
 Schröter, Axel 503, 505
 Segrais, Jean Regnault de 375, 378
 Shakespeare, William 170, 172, 175, 176,
 227–229, 236
 Simai Kristóf 503
 Simény Borbála 196
 Solt Andor 15–25, 27–38, 40, 41, 43–50, 52,
 53, 55–63, 138, 167, 181, 182, 194, 220, 229,
 234, 235, 238, 408, 483, 497
 Somogyi Béla 504
 Somogyi Erzsébet 512
 Somogyi Ferenc dr. 523
 Somorjai Olga 219, 386, 387
 Spiró György 234
 Stella Gyula 511
 Sulzer, Johann Georg 383
 Sümegi Ödön 185
- Szabó Károly id. 202
 Szabó Krisztina 202
 Szabó Lenke 200
 Szabó Mózes 202
 Szakács Andor 185
 Számfy József 218, 219, 410
 Szalma Károly 200, 201
 Szaplóczai Ida 201
 Szász Károly 238
 Szathmáry Dániel 218
 Szathmáry József → Szigligeti Ede
 Szathmáry Lajos 512
 Szatmári Roza 201
 Szegedy-Maszák Mihály 521
 Szekernyés Irén 484, 511
 Szemere Pál 498, 507
 Szentgyörgyi Cecília (Rozgonyiné) 418
 Szentmártoni Szabó Géza 168
- Szentpétery Zsigmond 218, 219, 410, 499
 Szerdahelyi József 179, 410
 Szigligeti Ede (Szathmáry József) 215, 218,
 219, 504
 Szilády Károly 519
 Szilágyi Pál 410
 Szinnyei József 200, 210, 383, 471
 Szinnyei József id. 222
 Szőlősi (Szabó) Lajos 410
 Szuper Károly 172, 183, 186, 187, 229, 518
- Talpassy Tibor 239
 Tanárky Pál 500
 Teleki László 210
 Telepiné → Bohus Jozefa
 Thaumassière, Gaspard Thaumás de la 379
 Theokritosz 472
 Tímár József 512
 Tóth Endre 524
 Tóth István 219, 411, 416
 Törring-Seefeld (Törring zu Seefeld), Anton
 Clemens Graf von 385, 387, 388, 391
 Trattner Mátyás 403, 404
 Trócsányi Zoltán 224, 412
- Udvarhelyi Miklós 5, 181, 190, 191, 196, 198,
 214–216, 218, 219, 409, 411, 414, 415, 491, 499
 Udvarhelyi Sándor 218, 219
 Ujfalusi (Ujfalusy) Sándor 179, 410
 Ujlaky (Ujlaki) Ugrin 418
 Ujváry Ferenc 185
 Ungvári László 512
 Ussieux (Dussieux), Louis d' (d'Ussieux)
 6, 7, 374–386, 388–394, 388–400
- Váli Béla 186, 193, 194
 Váradi Gusztáv 201
 Varga Nina (Anna, Demjén Karolyné) 201
 Váry István 495
 Vaszary Piroska 512
 Veres András 521
 Vergilius, Publius Maro 471, 472
 Verseghy Ferenc 501
 Vértessy Jenő 221
 Vetési Dániel 185
 Vida László 498, 500

Vörösmarty Mihály 198, 216, 217, 234, 478
Vujic, Joachim 497

Waldapfel József 181, 191, 221, 226–228,
230, 237, 238, 365, 374, 379, 380–382,
384–386, 388, 389, 391, 392, 394–397, 399,
403, 404, 408, 409, 411, 412, 414–416, 501,
503, 508, 509

Walpole, Horace 228

Wéber Antal 228, 229

Weber József 410

Weckel, Ulrike 384

Weickard Marianna Zsófia 503

Weidmann, Franz Carl 386–388, 409

Weisse, Christian Felix 228

Wesselényi Miklós 498

Wieland, Christoph Martin 228, 374

Zách Felicián 418

Ziegler, Friedrich Wilhelm 360, 373, 394, 479,
500, 505

Zolnai Béla 506

Zschokke, Heinrich 490, 501

Zsigmond (Luxemburgi) magyar király 418

Zsivora József 215, 218

Illusztrációk

PESTEN.

Abonnement

8-dik Szám

Ma Vasárnap December 26-dik Napián 1813.

A' NEMZETI SZINJATSZÓ TÁRSASÁG

A' VÁROSI KIS JÁTÉKSZINBEN

előad:

Egy egészen új eredeti Néző Játékot 3 Felvonásban

ezen nevezet alatt:

A' LUTZA SZÉKE

KARÁTSON ÉJTSZAKAJÁN.

Szerzette Katona József Ur, a' T. Kir. Táblánál Hites Jegyző

Személyek:

Gróf Vérhanti	-	-	-	Nagy Ur.
Lázár, a' Fia	-	-	-	Köszegi Ur.
Floriberg, a' Gróf Ípa	-	-	-	Diveky Ur.
Bertalan, Házi Orvos	-	-	-	Murányi Ur.
Jakab, a' Gróf régi hív Szolgája	-	-	-	Komlósy Ur.
Körtés, a' Gróf Mindenesse	-	-	-	Balog Ur.
Agneska saját)				Dériné If. Assz.
Mártonka, fogadott) Gyermekei				Jantsó Ur.
Egy Szózat	-	-	-	Murányiné If. Afz.
Egy Tzigány	-	-	-	Déry Ur.
Egy Kántáló Tót Deák	-	-	-	Ujvári Ur.
Bodáts) Parasztok	-	-	-	Görög Ur.
Mézes) Parasztok	-	-	-	Németi Ur.
Paraszi Leányok)				Böös L. Assz.
Udvari Tselédek. Parasztok.	-	-	-	Thellerné If. Assz.
				Széppataki L. Assz.

Történik Karátson Éjtszakáján.

Kezdődik 6 Órakor.

A' Lutza széke bemutatójának szinlapja: Pest, 1813. december 26.
(OSZK Színháztörténeti Tár)

Kolozvárt.

Első Abonnement.

1822^{éves}.

12^{dik} Szám.

A' FELSŐBBEK' ENGEDELMÉVEL.

Ma Pénteken, December' 27^{dik} napján,

A' Nemzeti Játék-Színen

fog elé-adódni

LUTZA SZÉKE
KARÁTSON ÉJSZAKÁJÁN.

Érzékeny Játék 3. Felvonásban.

Személyek:

Gróf Verhanti	-	-	-	-	Udvarhelyi.
Rozina, a' Grófné	-	-	-	-	S. Borbára.
Lázár, a' Fia	-	-	-	-	Czelesztin.
Flottiberg, a' Gróf Ipja	-	-	-	-	Jantsó.
Bertalan, Udvari Orvas	-	-	-	-	Kemény.
Jakab, régi hív szolgája a' Grófnak	-	-	-	-	Göde.
Körtés, a' Gróf' Inspectora	-	-	-	-	Eder.
Ágneska, saját	} Gyermekai	-	-	-	Páliné.
Martonka, fogadott		-	-	-	Farkas.
Egy Tóth Deák	-	-	-	-	Páli.
Egy Czigány	-	-	-	-	Simonfi.
Bordáts,	} Parasztok	-	-	-	x x x.
Mézes,		-	-	-	Molnár.
Több Parasztok és Tselédek					

Tudósítás

Az Abonnement ezen mai Játékkal végződven, visszatettel kéretnek azok kik Abonnirozzott helyeket a' jövő Abonnementre megtartani nem szándékoznak, hogy költsaikat ma vissza-adni megtisztassanak.

Bémenetel' árra Váltó Czédulában:

Egy Logé a' közép rendbe	-	-	4 f.
alsó és felső rendbe	-	-	3 f.
Zárt-Szék	-	-	40 xr.
Első Hely	-	-	30 xr.
Galleria	-	-	15 xr.

Kezdődik pontba egy fertály hétre, vége 9 előtt.

A Lutza széke színlapja: Kolozsvár, 1822. december 27.
(fotómásolat az OSZK Színháztörténeti Tárában)

MISKOLCZ.

Ma Vasárnap, October' 3-dik napján 1830.

A' NEMZETI SZÍNŰVÉSZ TARSASÁG

Ezen mulatságos Érzékeny Familiai Rajzolatot

3. Felvonásban adja elő:

A' BORZASZTÓ ÉJFÉL.

Eredetiképpen írta Tit. Katona Jó'sef Úr.

S z e m é l y e k :

Gróf Vérhanty Károly	—	—	Farkas Úr.
Rozina, a' Grófné	—	—	Szépp. Johanna.
Lázár, a' Fiók	—	—	László Úr.
Flottiberg, a' Gróf' Napa	—	—	Lángné Asz.
Bertalan, Udvari Orvos	—	—	Kilényi Úr.
Jakab, a' Gróf' öreg Szolgája	—	—	Fántsy Úr.
Körtvéjes, Házmester	—	—	Magos Úr.
Agneska, saját } Gyermekei	—	—	Lászlóné Asz.
Mártonka, fogadott}	—	—	Láng Úr.
Egy Kántáló Tóth Deák	—	—	Lukátsy Úr.
Kolduló Czigány	—	—	Gillyén Úr.
Cselédek }	—	—	Demjénné Asz.
	—	—	Károlina.
	—	—	Molnár Úr.

Mélyen tisztelt Nagy Érdemű Hazafi Publicum!

A' mint elmúlván a' nyári meleg napok, és lassan békövetkeznek a' hosszabb őszi Estvék;— úgy a' Játékszíni ártatlan tréfával mulatató és tanító Estvéli Mulatságok is annál több kedvességbe jönnek.— Azon tekintetből tehát, de különösen a' Tettes Hazafiakhoz érzett és tartozó mély tiszteletből írtam, hogy ezen Tettes Ns. Megye' fedező kebelében ápolgatott, és bátorságos révparrá talált Tagtársak, a' N. Váradi Társasággal edgyesítette egy egészet tegyen. Részünkről ugyan semmit el nem mulatunk kegyes pártfogások' megnyerésében, — a' kik mély tisztelettel esedezőnk, hogy igyekezetünket kegyes inindulattal fogadni, — czélunkat hathatós partfogások által elősegíteni méltóztassanak.

legálázatosabb szolgálja

Kilényi Dávid Igazgató és az egyesült Tagtársak.

A' Bémenetel' árra mint eddig. — Kezdeté 7-edfél órákor.

A Luca széke színlapja A' borzasztó éjfélen címen: Miskolc, 1830. október 3.
(OSZK Színháztörténeti Tár)

Nemzeti

Pest, Szerdán,

Bérlet

Darabváltozás

E SZINEN ELŐSZÖR:

LUCZA SZÉKE.

Eredeti drama 3 felvonásban, írta Katona József, a „BANKHÁZ” szerzője

Személyek:

Verhási, gróf	---	---	---	Darics ur.
Lázár, fija	---	---	---	Fásosy ur.
Fottberg a' gróf ipja.	---	---	---	Udvarhelyi ur.
Rosina	---	---	---	Laberfalvi Nóra k. a.
Orvos	---	---	---	Mogyey ur.
Körtés, a gróf mindenesé	---	---	---	Szilágyi ur.
Mártonka fogadott	---	---	---	Hobenzay ur.
Agnes	---	---	---	Hobenzayné assn.
Jakab	---	---	---	Zoisz ur.
Kalcsár,	---	---	---	Jd. Novák ur.
Kocsis,	---	---	---	Gózon ur.
Inas,	---	---	---	Csepregi ur.
Mézes) parasztok	---	---	---	Károlyi ur.
Bodács)	---	---	---	Béti ur.
Tot, diák	---	---	---	Szilgietei ur.
Czigány	---	---	---	Petrik ur.

Parasztok. Asszonyok.

Mártius hónap 1-ső napjától kezdve, egy hónapra, BÉRLLET (Abonnement) nyitattott következő árban, váltóban:

Zártszék földszint	----- 17 ft. 30 kr.	⊗ Földszinti bemenet	----- 13 ft. 30 kr.
Zártszék második emeletben	----- 14 ft. -- kr.	⊗ Második emeleti bemenet	----- 10 ft. -- kr.

Kezdeté 7-edfél órakor, vége 9-edfélkor.

EGRESSY GÁBOR és SZENTPÉTERY urak, szabadsággal elutaztak.

A *Lucza széke* elmaradt előadásának színlapja: Nemzeti Színház, 1841. március 3.
(OSZK Színháztörténeti Tár)

Uj eredeti Népszínmű.

Bérlet szünet.
ESZTERGOM.

Aggyszász, Könyves Máté ur mint vendég, Hubai, Hubainé szerződött tagok fellepték.
 Csütörtök. December 26. 1850 A „Magyar Királyhoz” címzett vendégfogadó teremben.
UJFALUSI SÁNDOR igazgatása alatt
 először adatik.

KARÁCSONY ÉJSZAKÁJA

vagy:
Lucza széke a templom küszöbén.

Uj eredeti Népszínmű dalokkal Binkbin szerzője Katona József hasonló című bevezető műve után színpadra alkalmazta Komlósi Ferencz. zenéjét készítette Szerdahelyi.

Előjáték

A BÜNTETT.

Személyzet:

Gróf Várkonyi Károly	Szeplonczai	Első és utolsó szolgálja	Hubai
Mádliai Bertalan, orvosi	Könyves	Ösmereken tiszt	Kalmár
Rigancza Deimona Júlia	Ujfalusi		

Első Szakasz: Második Szakasz:
„Ólom öntés és Bethlehem.” **„Az örült fiú.”**

Harmadik Szakasz: Negyedik Szakasz:
„Lucza széke a templom küszöbén.” **„A sirbolt titka.”**

Ötödik Szakasz:
„Feltámadt édes anya.”

Személyzet:

Várkonyi Károly, gróf	Szeplonczai	Rosina	N. Isabella
Lász, fő	Tjelen	Ágnes, Körtis leánya	H. Isabella
Mádliai, orvosi	Könyves	Bertalan, Aggyszász	Könyves
Körtis, a grófminiszter	Orv. Könyves Máté	Körtis, a grófai	Kis
Mártin, fogadósi fia	H. Emma	Isa	Vasváry
Isabella, seg. szolgálja	Hubai	Katalin	Működő
Hossz, az orvosi szolgálja	Ujfalusi	Erzsébet Angyal	Könyves Mari
Török		Pisterezek	Több gyermekek
Ország		Angyalok	

Falusi nép, nők leányok.

Hubai, Hubainé, Nagy Isabella ajánlják magukat a t. ez. köztársaság kezébe.

Felső emeleti elő hely 20 kr. Földes ut 20 kr. Második 10 kr. pp. Mint hogy a felső emeleten 20 személyt több kétségessé előrel nem lehetnek a t. ez. köztársaság egyenlő kikötés sanna hely telésének jegyzi felül de' 12 délig rendelt ut tennel.

Szabad jegyek árszámítások — A színház tíve leendő.

Tisztelettel jelentik miszerint „LILA” név nyere el a karpereczet.

Kezdeté 6 óraker.

Karácsony éjszakája vagy: Lucza széke a templom küszöbén színlapja: Esztergom, 1850. december 26. (OSZK Színháztörténeti Tár)

Nemzeti

Pest, Szombaton,

Bérlet

színház.

Martius 13-kán, 1844.

268 szám

Pest, szomb.

E' SZINEN ELO'SZOR *in*

LUCA SZÉKE

Karácson éjelen.

Eredeti drama 3 felvonásban, Irta Katona József, a „BANKBÁN” szerzője.

Személyek:

Várhanti gróf	---	---	---	---	---	Bartha ur.	---
Lázár' fija	---	---	---	---	---	Edvardelyi ur.	---
Flottberg, a' gróf' ipa	---	---	---	---	---	...	---
Rostka	---	---	---	---	---	...	---
Orvos	---	---	---	---	---	...	---
Körtös, a' gróf' mindenesen	---	---	---	---	---	...	---
Mártonka) fogadott)	---	---	---	---	---	...	---
Agnes) snját)	---	---	---	---	---	...	---
gyermekjei	---	---	---	---	---	...	---
Jakab	---	---	---	---	---	...	---
Kulcsár	---	---	---	---	---	...	---
Kocsis	---	---	---	---	---	...	---
Ina	---	---	---	---	---	...	---
Megye) paraszok	---	---	---	---	---	...	---
Bodas)	---	---	---	---	---	...	---
Tot diák	---	---	---	---	---	...	---
Cajány	---	---	---	---	---	...	---
<i>Stakács</i>	---	---	---	---	---	...	---

Paraszok. Asszonyok.

Bemeneti ár váltóban:

Földesit' a' középpályá 10 fl. — Második emeleti páholy 8 fl. — Földesitni nőtérzék 1 fl. 30 kr. — Második emeleti nőtérzék 1 fl. 20 kr. — Földesitni bemenet 1 fl. — Második emeleti bemenet 40 kr. — Karzati bemenet 15 kr. Belpéti jegyeket válthatni reggeli 9 órától kezdve a' pénztárnál.

Kezdeté 7-dék órakor, vége 9kor.

Nemzeti Színház: a *Lucza széke* 1841. március 13-i előadásának színlapja, rajta a *Lucza széke karácson éjelen* 1844. december 21-i színlapjának kézzel írt piszkozata. (OSZK Színháztörténeti Tár)

253

Telepi javára.

NEMZETI SZÍNHÁZ.

Bérlet Pest, szombaton, december 21-én, 1844. 213-dik szám

Telepi Gy. javára:
A j u t a l m a z a n d ó

ködfátyol képei

ujakkal vegyesen, ÉS UTOLSZOR.

Előfordulandó képek;

1. Bevezetés. 2. Buda Pest. 3. Pozsony. 4. Mchadia. 5. Dévén. 6. Kassai székes templom tére. 7. Vajda Hunyad Erdélyben. 8. Vas kapu.	9. Főti kertész kastélyal. 10. Egy zárdá csarnoka nappal. 11. Ugyanazon zárdá csarnoka éjjel. 12. Ithany. 13. Tét. 14. Tavas. 15. Bevezetés.

Est megelőzi, másodsor:

Lucza széke

KARÁCSON ÉJELÉN.

Eredeti drama 3 felv. Irta Katona József, „BANKBÁN” szerzője.

S Z E M É L Y E K:

Vérhanti, gróf	Bartha.	Kulcsár,	Udvarhelyi S.
Lázár, fija	Lendvay.	Kocsis,	Gózon.
Plotliberg, a gróf ipa	Udvarhelyi M.	Imas,	Hubenay J.
Rosina	Szabóné. †	Mészé)	Balog.
Orvos	Egressy G.	parasztok	Vadász.
Kürtés, a gróf mindenesé	Szentpéteri. †	Tot diák	Hubenay F. †
Mártonka) fogadott)	Szigligeti.	Czigány	Réti. †
Agnes) saját)	Priell Cornélia. †	Szakács	Petrik.
Jakab	Szákfy. †	Parasztok. Asszonyok.	

Anagy érdemű közönség kegyébe mély tisztelettel ajánlja magát TELEPI.

Schodelné, Lendvayné, László beteg. Fűredy gyongölkedik.

Kezdete 7-édfél órakor, vége 9-kor

Holnaptól kezdve négy napig a színház zárva lesz.

Látta: Lendvay, rendező. (Nyomatott Beimel József betűivel.) Kiadta: Szigligeti, titoknak.

A *Lucza széke* karácson éjelen színlapja: Nemzeti Színház, 1844. december 21.
(OSZK Színház történeti Tár)

Lucza

MH 4863

M. H. MÜZEUM KÖNYVTÁR
Kéziratok osztályának sorszáma
1907. évi. 60. sz. 3973/954Lucza SzékeVaratson EtyrakájánErdeni Múlttársaság Vez. János 3. felvon
Kü: Katona József a.
"Bánk bán" írása.Jusztános-éjkeLeisa József. Sz. Samuel,
1838. Marcius 24-én

A Lucza széke 1838-as kéziratának címlapja
(OSZK Színháztörténeti Tár)

Juliusi bérllet

3-dik szám.

Szabad királyi nemes BUDA fővárosa színházában.

Nemzeti játékszín.

Szombaton, Julius' 5-ikén 1834.

Szentgyörgyi Czeccilia, Hederváriné amagyarazon.

Hősijáték 5 felvonásban. — Alkalmaztatta Katona József.

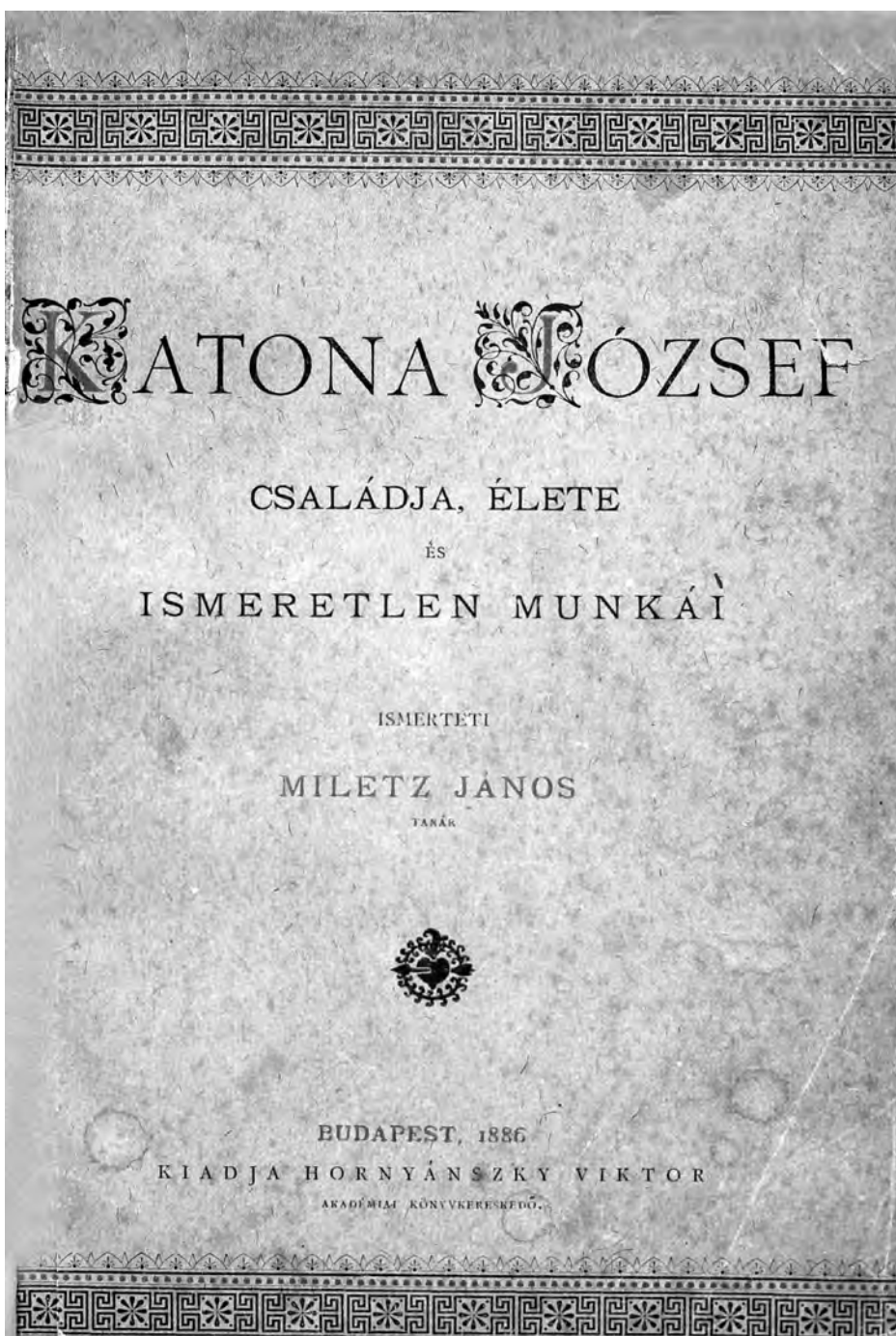
Személyek:

5-ik. András, magyarkirály	—	Buzanyi úr.	—	Szentgyörgyi Czeccilia, Hedervár asszonya.	—	Kintorné assz.
Ujlaki Ugrin, dálmacsnai Bón, a pártosok vezetője	—	Bartha úr.	—	Albér a' úr, olivá jegyese	—	Tóth úr.
Olivá, a' leánya	—	Parádszóné assz.	—	Kocsi, várnagy Hedervárban	—	Kass úr.
Drágfi Lőrinc a' barátja	—	Nagy úr.	—	Ürs, } Czeccilia vikári	—	Somogyi úr.
Falóczi Ugrin követje	—	Magyari úr.	—	Gelb, }	—	Sodlószy úr.
Fabók.	—	Teljesi úr.	—	Hedervári nemes nőf.	—	Tölggyú assz.
Lorinzy, } vikári, Ujlaki táborában	—	Egri úr.	—	Ugrin, Czeccilia vikári.	—	Barthiné assz.
Zentai, } vikári, Ujlaki táborában	—	Perzsné úr.	—	Királyi sereg.	—	Anikó.

Bémenetár: Közép páhoj 5 for. Felső és alsó 4 for. Zártok 1 for. Földszint 50 kr. Második emeleti színhely 50 kr. Második emeleti színhely 30 kr. Karzat 15 kr. veltóban.

Kezdetete hét órákor vége 9-ór.

A Szentgyörgyi Czeccilia, Hederváriné a' magyar amazon színlapja: Buda, 1834. július 5. (OSZK Színház történeti Tár)

A Rózsa szövegét megőrző kötet címlapja

A RÓZSA

VAGYIS: A TAPASZTALATLAN LÉGY A PÓKOK KÖZÖTT.

Eredeti vigjáték (3) Felvonásban.

Szerzette *.*

Személyek:

GYERFANORINSZKY ELEK, gazdag, nemes ifju. *Alonji 5*
 FINOLÁNYI ANDRÁS, a barátja (József név áthuzva). *Tömör*
 DEMEROCSSINYI TAMÁS, az udvarmestere (Hofmeister). *Pataki János*
 PRÉDAHELYI LAJOS, hadnagy. - - *Ungvári*
 MURAKÓZY BÁLINT úr. - - - *Szabó Katalin*
 NYALÓCZY GÁSPÁR úr. - - - *Gabányi*
 DERESHÁZY GERGELY úr. - - - *Magot Tamás*
 KATICZA, ennek felesége. - - - *Pomogyi Örné.*
 MADAM NYALÓCZY, Gáspár felesége. - *Vasary Péter*
 CSAPSZÉKI JÁNOS, Gyerfanorinszky inasa. - *Tudós János*
 (ANDRÁS, házi szolga; kitörülve.)

Történik egy vendégfogadóban.

Első Felvonás.

Előszoba a vendégfogadóban.

1. Jelenés.*Demerocsinyi egyedül.*

DEMEROCSSINYI. (Fel s alá jár, heves vérű, hamar beszédű, becsületes öreg.) Nem jól van, nem! Nem jól van! Millingós, trillingós! nem jól van! — Tüzes ménkő, ha az öreg úr megtudja! — Millingós, trillingós, ez nem jól van, ez nem jól van. Tisztelet, becsület a ki megérdemli, az orrukról még ugyan nem olvashatom le, de a pókokat a házban, meg nem, nem szenvedem, — nem szenvedem.

A Rózsát 1935-ben rádióra alkalmazó Pataki József rendezői példányának egy lapja a rendező szövegváltozataival

DEMERCSINYI. Pokolba! hideg vér! Nagy mélység, vak rohanás, vérontás, atyai jajgatás, kárhozat! el nem temetés.

15. Jelenés.

Nyalóczy, Muraközy, Finolányi.

NYALÓCZY. } (Ketten.) Alázatos szolgája drága urfi!
MURAKÖZY. }
NYALÓCZY. Mikép nyugodott, hogy nyugodott? ha, ha, ha! Nagy hőségünk van!

DEMERCSINYI. Hőség, szomjúság! vérivás. Póknak lenni, tapasztalatlan légy; hálóba kerítés! Dögszag, varju krákogás! ~~piha! pilla!~~ ~~(E!)~~ *Ki - ki! El, el!*

NYALÓCZY. } (Ketten.) Ugyan mi lelte az öreg hof-
MURAKÖZY. } mestert? *Öröndök, hogy volt szomjúság*

ELEK. (Meghajtván magát.) Alázatos szolgája.

KETTEN. Köteles szolgáji.

ELEK. ~~Ne fáraszták magokat.~~ (Bemegy a kabinetjébe és az ötet követni akaróknak az orruk előtt becsapja az ajtót.)

KETTEN. (Egymásra néznek.) Ej! ej! *Hisz ez kiatus*

FINOLÁNYI. ~~Ez alatt hirtelen Muraközynék épen a sarkához tesz egy széket, mely az ajtónál volt és ismét kisuhan.)~~ ~~Ti se menjetek el szárazon,~~

NYALÓCZY. E bizony *rendes!*

MURAKÖZY. Én a physiognomiájából nyughatatlanságot olvastam neki.

NYALÓCZY. Ej, ej! most már hiába jöttünk.

MURAKÖZY. Gyertünk haza! (A mint megfordul, keresztül esik a széken.) Óh jaj!

NYALÓCZY. (Muraközyn hempereg által.) Forgós a lelkit, ezimbora! (Visszabámulnak a földre nevetve.) *Nézzünk*

nyan befellegzett!

A rendezői példány egy másik lapja a szövegvariánsokkal